PETER
BROWN

AUGUSTINAS IŠ HIPONO

Taura

ALK

PETER BROWN

AUGUSTINAS IŠ HIPONO

BIOGRAFIJA

Iš anglų kalbos
vertė
DARIUS ALEKNA

Taura
VILNIUS
1997

UDK 101.9 : 929 Augustinas
Br291

*Knygos leidimą parėmė
Atviros Lietuvos fondas*

Versta iš: Peter Brown. *Augustine of Hippo: A Biography*.
London & Boston: Faber and Faber, 1990.

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-514-10-X

TURINYS

PRATARMĖ

Šioje knygoje pamėginau perteikti kai kuriuos Augustino gyvenimo bruožus. Augustinas ne tik gyveno greitų bei gilių pervartų laikais: jis ir pats nuolat keitėsi. Žlungančios Romos imperijos istorikas Augustino gyvenimo bėgsme atpažįsta judėjimą, kuris saugioje provincijoje ties sena Enėjo ir Didonės istorija verkiantį mokinuką pavertė katalikų bažnyčios vyskupu, gyvenimą baigusiu Šiaurės Afrikos uoste, apsuptame kareivių gaujų iš genties, galų gale čia atsibasčiusios iš pietų Švedijos. Istorikas taip pat gali apčiuopti tam tikrus sunkiau apibūdinamus paties žmogaus pasikeitimus: dažnai vien atsitiktinė smulkmena – galbūt tik ypatingas kreipimasis į draugą – jam nuolat primins ilgas vidines Augustino klajones. Tačiau sunkiausia ir nuostabiausia – pamėginti įžvelgti lemtingąsias erdves, kuriose išoriniai pokyčiai susiliečia su vidiniais. Augustinui ne kartą teko priimti naujos aplinkos iššūkį; jo gyvenimo būdą nesąmoningai keitė ilga kasdienybė; tačiau ir aplinkybės įvairiu metu įgydavo kitokią reikšmę, nes buvo subtiliai susiję su asmeniniais polinkiais. Rašydamas, veikdamas ir įtakodamas nuolat besiplečiantį žmonių ratą, Augustinas paskubino jį supusio pasaulio pervartas, kurios buvo ne mažiau audringos nei vidiniai jo paties pokyčiai. Būsiu laimingas, jei man pavyko perteikti iš skirtingų pokyčio lygmenų sutapimo keliamą įspūdį, jei tai darydamas ir kitus padrąsinau patikėti, jog įmanoma šitokiu būdu pažinti žmogų nors ir tokioje tolimoje praeityje.

Pasirinkus tokį būdą, neišvengiamai teko labiau susitelkti ties vienais Augustino gyvenimo bruožais nei ties kitais. Puikiai suprantu, jog, besistengdamas pastebėti tokius pasikei-

timus, keliavau tartum kalno šlaitu: pavyzdžiui, buvau virš Augustino kasdienių vyskupo pareigų lygumos, bet gerokai žemiau jo svarstymų apie Trejybę viršūnių. Tikiuosi, niekas nemanys, jog toks būdas tyčia neapima viso Augustino gyvenimo ar jo minčių turtingumo. Esu visiškai tikras, kad praėjusios kartos taip puikiai ištyrė Augustiną, jog jei aš ir nepajėgiau reikiamai įvertinti daugelio jo gyvenimo, minčių ar asmenybės pusių, nesunku rasti kitų autorių, užpildančių mano paliktas spragas. Skaitytojai turėtų žinoti, jog daugelis autorių, kuriais aš nuolat remiuosi, man daugiau nei vien vardai, paremiantys ar papildantys mano pažiūras: tai milžinai, ant kurių pečių turiu garbės palypėti.

Augustino tyrimai bekraščiai, nors, laimei, juos kruopščiai sužymėjo šiuolaikiniai bibliografijos leidiniai[1]. Belieka tik atsispirti nuo jų kaip kad atsispyrė Augustinas, anot posakio: *Kai žmogus yra baigęs, tuomet jis tik pradeda* (*Sir* 18, 6). Tad nusprendžiau kuo labiau remtis tais iki šiol pasirodžiusiais darbais, išsamiausiai, mano manymu, nagrinėjančiais mano liesimus klausimus ir pateikiančiais prieštaringas pažiūras į juos. Puikiai suprantu, jog nepaminėjau kai kurių mokslininkų, nors jų tikrai svarus įnašas į Augustino tyrimus pasklidęs po šiuolaikinius mokslo veikalus. Tai reiškia, kad apeita daug ginčų, kurių nors vieną norint tinkamai perteikti, reikėtų parašyti storą knygą. Viliuosi, kad mano paminėtos knygos ir straipsniai bus nelyg augalai, kuriuos iškasus atsiskleis šiuolaikiniai ir Augustino laikų tyrimų šaknų rezginiai.

Labiausiai esu dėkingas Oxfordo *All Souls* koledžo rektoriui ir jo nariams. Tik nepaprasta koledžo rimtis leido imtis šio darbo, tik ypatinga jo atmosfera gaivino ir skatino mane,

[1] Ypač žr. C. Andresen, *Bibliographia Augustiniana*, 1962.; T. Van Bavel, *Répertoire bibliographique de S. Augustin*, *1960-1690* (Instrumenta Patristica, III), 1963–5502 pozicijos!; ir E. Lamirande, „Un siècle et demi d'études sur l'ecclésiologie de S. Augustin", *Revue des études augustiniennes*, 8, 1962, p. 1-124–988 pozicijos. Kiekvienais metais *Revue des études augustiniennes* pateikia išsamų apie 400 pavadinimų „Bulletin augustinien".

kol darbas buvo baigtas. Rašydamas stengiausi būti vertas vėlyvąją antiką čia dėstančio profesoriaus A. Momigliano aukštų mokslinių reikalavimų. Dėkoju daugeliui mokslingų draugų, drąsinusių mane rašantį ir taisiusių parašiusį – ypač mokytojui kun. dr. T. M. Parkeriui, kun. prof. H. Chadwickui ir Robertui Markusui. Taip pat dėkoju Johnui Matthewsui už erudiciją bei pastabius kai kurių Augustino laikų ypatybių aiškinimus. Negaliu nepaminėti ir savo studentų nuopelno, sunkiai tarp jų padalijamo. Kasmet besikartojantis entuziazmas ir naujas požiūris, kuriuos pasitelkę Oxforde šiuolaikinės istorijos mokyklos studentai griauna pasenusį mokymo programos nutiestą tiltą tarp senovės ir vidurinių amžių, tarp istorijos, teologijos bei filosofijos, dar labiau sustiprino mano paties žavėjimąsi Augustinu bei jo amžiumi.

Paskutinieji knygos parengimo vargai būtų likę nebaigti, jei nebūčiau jų patikėjęs atidžiam Michaeliui Walshui, jo dėmesingumui ir bibliografo pagaulumui. Skaitytojai, kaip ir aš, jam turėtų dėkoti už chronologines lenteles ir neįkainuojamą Augustino raštų vertimų į anglų kalbą sąrašą. Už rodyklės sudarymą dėkoju tėvui Charlieriui iš Heythropo koledžo. Džiaugiuosi galėjęs kreiptis ir į ponią Sheilą Clayton, kuriai esu dėkingas už ištvermę ir rūpestį spausdinant. Dėkoju ir savo žmonai, su kuria dalijausi visais darbais ir kuri leido man suprasti, kokia teisinga Augustino pastaba, kad „draugas... yra tasai, su kuriuo gali drąsiai pasidalyti visais savo širdies sumanymais".

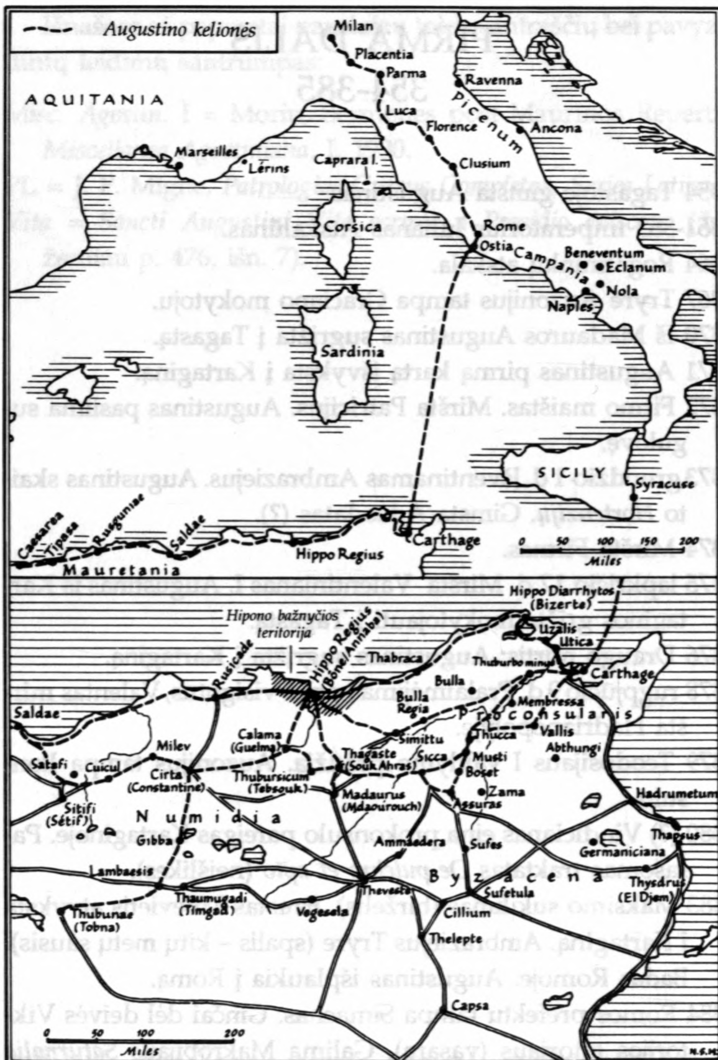
All Souls koledžas
Oxfordas
1966, birželis.

Išnašose aš paprastai naudojau tokias antraščių bei pavyzdinių leidimų santrumpas:

Misc. Agostin. I = Morin, Sermones post Maurinos Reperti, *Miscellanea Agostiniana*, I, 1930.
PL = J. P. Migne, *Patrologiae Cursus Completus, Series Latina.*
Vita = *Sancti Augustini Vita scripta a Possidio episcopo* (žr. žemiau p. 476, išn. 7).

PIRMA DALIS
354-385

354 Tagastoje gimsta Augustinas.
361-363 Imperatorius Julianas Atskalūnas.
364 Rogatininkų atskala.
367 Tryre Auzonijus tampa Graciano mokytoju.
370 Iš Madauros Augustinas sugrįžta į Tagastą.
371 Augustinas pirmą kartą išvyksta į Kartaginą.
372 Firmo maištas. Miršta Patricijus. Augustinas pasiima sugulovę.
373 gruodžio 1 d. Įšventinamas Ambraziejus. Augustinas skaito *Hortenzijų*. Gimsta Adeodatas (?).
374 Miršta Firmas.
375 lapkričio 17 d. Miršta Valentinianas I. Augustinas iš Kartaginos grįžta mokytojauti į Tagastą.
376 Draugo mirtis; Augustinas sugrįžta į Kartaginą.
378 rugpjūčio 9 d. Pralaimėjimas prieš visigotus, Valentas miršta Hadrianopolyje.
379 Teodosijaus I valdymo pradžia. Auzonijus tampa konsulu.
380 (?) Vindicianas eina prokonsulo pareigas Kartaginoje. Parašomas traktatas *De pulchro et apto* (neišlikęs).
383 Maksimo sukilimas (birželis). Faustas Milevietis atvyksta į Kartaginą. Ambraziejus Tryre (spalis – kitų metų sausis). Badas Romoje. Augustinas išplaukia į Romą.
384 Romos prefektu tampa Simachas. Ginčai dėl deivės Viktorijos altoriaus (vasara). Galima Makrobijaus *Saturnalia* parašymo data. Augustinas paskiriamas Milano miesto retorikos dėstytoju (ruduo).
385 Jeronimas (347(?)-420) iš Ostijos uosto išplaukia į rytus (rugpjūtis). Į Milaną atvyksta Monika (vėlyvas pavasaris).

Augustino kelionės
Milan
Placentia
Parma
Ravenna
AQUITANIA
Luca
Picenum
Florence
Ancona
Marseilles
Lérins
Capraria I.
Clusium
Corsica
Rome
Ostia
Campania
Beneventum
Eclanum
Nola
Naples
Sardinia
SICILY
Syracuse
Caesarea
Tipasa
Rusguniae
Saldae
Carthage
Hippo Regius
Mauretania
0 50 100 150 200
Miles
Hippo Diarrhytos
(Bizerta)
Hipono bažnyčios
teritorija
Rusicade
Hippo Regius
(Bône/Annaba)
Uzalis
Utica
Thabraca
Thuburbo minus
Carthage
Bulla
Bulla Regia
Membressa
Proconsularis
Saldae
Calama
(Guelma)
Simittu
Thucca
Vallis
Milev
Thagaste
(Souk Ahras)
Sicca
Musti
Abthungi
Satafi
Cuicul
Cirta
(Constantine)
Thubursicum
(Tebsouk)
Boset
Zama
Hadrumetum
Sitifi
(Sétif)
Madaurus
(Mdaourouch)
Assuras
Numidia
Thapsus
Gibba
Ammaedera
Sufes
Germaniciana
Lambaesis
Byzacena
Thysdrus
(El Djem)
Thevesta
Sufetula
Thaumugadi
(Timgad)
Vegesela
Cillium
Thubunae
(Tobna)
Thelepte
Capsa
0 50 100 200
Miles

1

AFRIKA[1]

Kai 354 m. čia gimė Augustinas, Tagasta (*Thagasta*, šiandien – Souk Ahras Alžyre) jau gyvavo apie tris šimtus metų. Tai buvo vienas iš daugelio neprilygstamo orumo perlų, kuriais romėnai nubarstė visą Šiaurės Afriką: vadinosi jis „šviesiausiuoju" miestu[2].

Nuo pirmojo amžiaus prieš Kristų „ekonomikos stebuklas" pakeitė atokiausius Šiaurės Afrikos kampelius[3]. Niekad daugiau visuotinė gerovė nebeapims tokių plačių kraštų. Jau trečiajame amžiuje senoji Numidija – plokščiakalnio aukštikalnių lygumos ir slėniai, kur gimė Augustinas, buvo apsėta javais, skersai išilgai ją raižė keliai, klestėjo miestai. Toliau į pietus, už Aurų kalnų, pačiame Sacharos pakraštyje, tvirtovių grandinė saugojo ribą tarp uoliai puoselėjamo žemės ūkio ir jo nebuvimo. Pertekliaus laikais Tysdro (*Thysdra* arba *Thysdrus*, šiuolaikinis El-Djemas) gyventojai tiesiog plikoje dykumoje pasistatė amfiteatrą, dydžiu veik prilygstantį Romos Koliziejui; tačiau geriausiai „pakilimo" laikotarpio atminimą išsaugojo įrašas iš Timgado, miesto, giliau nei Tagasta nutolusio į pietus – dabar čia apleistos pietų Alžyro aukštumos – „Medžioklė, pirtys, žaidimai, juokas – štai koks gyvenimas man patinka!"[4]

[1] P. Alfaric, *L'Évolution intellectuelle de S. Augustin*, 1918,– išsamiausias ir moksliškiausias Augustino jaunystės tyrimas; W. H. C. Frend, *The Donatist Church: a movement of protest in Roman North Africa*, 1952, ypač p. 25-75 – puikiausia Augustino laikų Afrikos visuomenės studija.

[2] *Corpus Inscript. Lat.* VIII, 5145-5146 ir 5150.

[3] Ypač žr. G. Ch. Picard, *La civilisation de l'Afrique romaine*, 1959, p. 45-102; plg. P. G. Walsh, „Massinissa", *Journ. Rom. Studies*, 55, 1965, p. 151-155 (apie ūkinę ikiromėninių laikų Numidijos padėtį).

[4] R. Cagnat, *Carthage, Timgad, Tébessa*, 1912, p. 70.

Ketvirtajame amžiuje pirmykštis augimas grėsmingai sustojo. Statybų planai nutraukti, senieji vieši pastatai irsta, lūšnynai, tokie pat chaotiški kaip ir susiraizgiusios arabų miestų krautuvėlių eilės, ima spiestis apie šachmatų tvarka grįstas senųjų romėnų miestų gatves. Afrikos turtų nebeliko ankstesnėse vietose. Tačiau pietų Numidijos kalnų šlaitus ėmė dengti alyvų sodai. Afrikoje Augustinas galėdavo dirbti kiaurą naktį, jo lempoje degė niekad nesibaigiantis nerafinuotas Afrikos aliejus: šio patogumo jis pasiges Italijoje[1]. Aliejų tiekdavo paprasti žmonės iš kaimų, kurių nebuvo aplink išsipusčiusius romėnų miestus. Šie įtariai į išorinį pasaulį žiūrintys ir labai uždarose bendruomenėse gyvenantys sodininkai, kurių įpročiai vargu ar labai pasikeitė nuo priešistorinių laikų, tapo pasiturimo Afrikos gyvenimo kūrėjais: „Čia guli pamaldus vyras Dijonas; jis gyveno 80 metų ir pasodino 4000 alyvmedžių"[2].

Augustino Tagasta buvo įsikūrusi ant plokščiakalnio naujosios Afrikos pakraštyje. Valdoma ji buvo iš Kartaginos (*Carthago*), tačiau kadaise priklausė senajai Numidijos karalystei. Galvodami apie Afriką mes dažniausiai įsivaizduojame Kartaginos Afriką, Viduržemio jūros pakrančių Afriką. Bet Augustinas augo per 200 mylių nuo jūros ir 2000 pėdų virš jos: nuo Viduržemio jūros jį skyrė didžiuliai pušynai, aukšti kviečių ir alyvmedžių slėniai. Būdamas vaikas jūrą jis galėjo įsivaizduoti tik žiūrėdamas į vandens stiklinę[3].

Tai buvo ūkininkų pasaulis. Nors miestelis simbolizavo civilizaciją, jis nelabai skyrėsi nuo kaimo. Nepaisant didžiavimosi, šiose mažose romose gyvendavo tik po keletą tūkstančių gyventojų, besimaitinančių iš žemės taip pat, kaip ir šiandieniniai Ispanijos *pueblo* arba Pietų Italijos miestelėnai. Ir laiko bei pinigų turintys žmonės malonumų ieškodavo vien tik

[1] C. *Acad.* I, 3, 6.
[2] *Inscriptions latines de la Tunisie*, n. 243; ypač žr. Frend, *Donatist Church*, p. 38-47.
[3] *Ep.* 7, 3, 6.

ant žemės. Mozaikose matyti dideli Afrikos romėnų dvarai: dviaukštes vilas supa galvijų gardai, žuvų tvenkiniai, ornamentiškos kiparisų giraitės. Jų šeimininkai vaizduojami laisvai krintančiais tų laikų drabužiais, medžiojantys raiti, priimantys jiems tarnaujančių valstiečių pagarbą. Šie žmonės vadinosi *patroni* – kaimo ir miesto bendruomenių globėjais. Su didele savo palyda jiems žengiant per forumą, paprastiems žmonėms buvo patartina atsistoti ir žemai nusilenkti ponui[1].

Vargas taip pat ėjo iš žemės: „sulinkusių nugarų", veik badmiriavimo vargas, gyvuliškas žiaurumas – tarsi caro laikų Rusijoje. Dešimt metų prieš Augustino gimimą Numidija regėjo valstiečių sukilimą: įdomu tai, kad šis sukilimas turėjo kovingosios krikščionybės atspalvį. Augustinas, orus romėnų miesto pilietis, nuo tokio skurdo buvo apsaugotas. Mat būdamas mokyklos mokytoju, vėliau – vyskupu, jis priklausė labai siauram žmonių sluoksniui, neturėjusiam tiesioginio ryšio su žeme; tačiau retsykiais jis nostalgiškai pakalbėdavo apie sodininkystę, o žemdirbystę laikė „ugdančiu lavinimu"[2]. Vėliau, nepakildamas nuo rašomojo stalo, tik giliausiuose prisiminimuose regėjo anas ilgas dienas, kai galėdavo klajoti po laukus medžiodamas paukščius[3].

Pilnateisis romėnų miesto pilietis Augustinas turėjo būti laisvas ir civilizuotas, tačiau nebūtinai turtingas. Jo tėvas Patricijus buvo neturtingas žmogus, *tenuis municeps*, menkų pajamų miestelėnas[4]. Augustinas išaugo nelengvoje, nuolat varžytis verčiančioje aplinkoje, tarp išdidžių bei nuskurdusių ponų. Tokiems žmonėms klasikinis išsilavinimas – vienintelis kelias į sėkmę, o Augustinas net ir šito vos neprarado. Ankstyvuosius jo metus temdo tėvo sudėtos aukos, kurioms šis ryžosi, kad sūnui išrūpintų tokį svarbų išsilavinimą: Pa-

[1] *Enarr. in Ps.* 39, 28.
[2] *De Gen. ad litt.* VIII, 8, 15-18.
[3] *De quant. anim.* 21, 36.
[4] *Conf.* II, 3, 5.

tricijus ir jo šeima vaikščiojo prastai apsivilkę[1], jam reikėjo būti ir šykščiam, vieneriems nelaimingiems metams Augustinas buvo pasmerktas nutraukti studijas maloniame „universitetiniame mieste" Madauroje (*Madaura* arba *Madauros*; šiandien Mdaourouch) ir kuo greičiau sugrįžti į primityviąją Tagastą[2]. Jo giminaičiams pasisekė dar prasčiau: jie taip ir liko deramai neišsilavinę[3] ir turėjo susitaikyti su siauro bei nekultūringo dvarininkėlių pasaulio nuoboduliu bei skurdu.

Patricijus, greičiausiai kaip giminaitis, tikėjosi vietinio didžiūno Romaniano[4] globos. Romanianas dažnai keliaudavo į Italiją imperijos teisme ginti savo nuosavybės. Sugrįžęs į Tagastą, savo galią rodydavo rengdamas laukinių žvėrių grumtynių spektaklius ir globodamas jaunus žmones, pavyzdžiui, Augustiną. Iš piliečių jis nusipelnė šlovinančių prakalbų bei statulų. Iš imperatoriaus tikėjosi titulų ir valdiškos tarnybos[5]. Labai nepastoviame ketvirtojo amžiaus pasaulyje laimė ir talentas sumažino Patricijų ir Romanianą skyrusį nuotolį. 385 m. Augustinas tapo Milano retorikos profesoriumi; užimdamas tokią vietą jis jau galėjo guostis svajonėmis vesti turtingą nuotaką ar gauti provincijos valdytojo pareigas[6]. Tuo metu jis turėjo pagrindo manyti taip pat, kaip ir kitas tų laikų sėkmės pasiekęs afrikietis: „Aš išaugau provincijoje, esu neturtingo ir nemokyto tėvo sūnus; gana greitai literatūrinio darbo dėka ėmiau gyventi kilmingo žmogaus gyvenimą"[7].

Tokiems žmonėms kaip Patricijus ar Romanianas būti „romėnais" reiškė labai daug. Neatrodo, kad, be lotynų, Augustinas būtų kalbėjęs dar kokia nors kita kalba. Tarp taip gerai

[1] *Serm.* 356, 3.
[2] *Conf.* II, 3, 5.
[3] *De beata vita* 1, 6.
[4] Ypač žr. *C. Acad.* II, 1, 3; ir Alfaric, *L'Évolution*, p. 7.
[5] *C. Acad.* I, 1, 2.
[6] *Conf.* VI, 11, 19.
[7] Aurelius Victor, *De Caesaribus*, 20, 5; žr. labai įdomų K. M. Hopkinso tyrimą „Social Mobility in the Later Roman Empire: the evidence of Ausonius", *Classical Quarterly*, n. s., 11, 1961, p. 239-248.

jį išlavinusios lotynų kultūros ir bet kurios pirmykštės „tautinės" tradicijos žiojėjo neišmatuojama kokybės bedugnė, skirianti civilizaciją ir jos nebuvimą; neromėniškus Afrikos bruožus tokie žmonės sugebėjo apmąstyti tik romėnų kultūros sąvokomis. Žodį „pūniškas" Augustinas vartos norėdamas pavadinti vietines tarmes, kuriomis kalbėjo dauguma valstiečių ir – lygia greta su lotynų – miestiečiai. Tai nereiškia, jog šie žmonės kalbėjo senųjų kartaginiečių kalba. Net toks išsimokslinęs žmogus kaip Augustinas šį tradicišką, griežtos reikšmės neturintį žodį nesąmoningai vartojo bet kokiai nuo lotynų besiskiriančiai kalbai pavadinti[1].

Tačiau net ir visiškai sulotyninta ketvirtojo amžiaus Afrika tebebuvo savotiška, nors kitų kraštų nuomonė buvo vieninga: Afrika esą iššvaistyta afrikiečiams[2].

Dabitiškų antrojo ir trečiojo šimtmečių pertekliaus dienomis tokių žmonių dėka romėnų kultūra Afrikoje pasuko kita kryptimi. Mus stebina veikiau jų „barokiškumas" nei klasika[3]. Talentingi afrikiečiai, pavyzdžiui, mėgaudavosi žodžių žaismu, kalambūrais, rimais ir mįslėmis: Augustinui jau tapus vyskupu, bendruomenė labai žavėjosi jo sugebėjimu visų džiaugsmui kelti žodžių fejerverkus[4]. Šiems žmonėms reikėjo ginčų. Tuomet jie alpdavo iš pasitenkinimo. Savo bičiulius afrikietis mėgdavo stebinti keistai pakreipta fraze, gyvais ir tolimas sąvokas susiejančiais palyginimais. Septyniasdešim-

[1] Šiuo nepaprastai sunkiu klausimu žr. argumentus, kuriuos pateikia W. H. C. Frend, „A note on the Berber background in the life of Augustine", *Journ. Theol. Studies*, 43, 1942, p. 188-191; Chr. Courtois, „S. Augustin et la survivance de la punique", *Revue africaine*, 94, 1950, p. 239-282; M. Simon, „Punique ou berbère?", *Annuaire de l'Inst. de Philol. et Histoire Orientales et Slaves*, 13, 1955, p. 613-629 (=*Recherches d'Histoire Judéo-Chrétienne*, 1962, p. 88-100); taip pat naudingos Picard'o pastabos knygoje *La civilisation de l'Afrique*, p. 393-395.

[2] *Totius orbis descriptio*, 62, ed. Müller, *Geographi Graeci minores*, 1861, p. 527.

[3] Ypač žr. puikų apibūdinimą, kurį pateikia Picard, *La civilisation de l'Afrique*, VI sk. „Le Baroque africain", p. 291-353.

[4] Christine Mohrmann, „S. Augustin écrivain", *Rech. Augustin*, 1, 1958, p. 43-66, ypač p. 61-65.

ties sulaukęs Augustinas vis dar liepsnos šia tikrai afrikietiška ugnimi: priešininkas jam rodosi nusileidžiąs tik dėl sutrikimo. „Kodėl atrodo, kad net tavo rašalas rausta?“[1] Šie žmonės sudėliodavo ryškias, kupinas smulkmeniškų kasdienio gyvenimo detalių, šiek tiek groteskiškas mozaikas[2]. Tokie žmonės būtų sugebėję rašyti net romanus: smulkmenoms ir šelmių nuotykiams pastabi akis bei dėmesys širdies jausmams lėmė, kad tik dvi romėnų literatūros knygas, šiandien lyginamas su moderniąja grožine literatūra, parašė afrikiečiai. Tai Apulėjaus *Aukso asilas* ir ... Augustino *Išpažinimai*. Skaitydamas pasakojimą apie Enėją ir Didonę, labai afrikietišką dorojo Romos įkūrėjo interliudiją, Augustinas pagarbiai raudojo[3]; parašydamas paliktosios karalienės meilės laiškus, Vergilijaus paliktą spragą užpildys kaip tik poetas iš Afrikos[4].

Kad ir kaip ten būtų, didieji Afrikos rašytojai sušvisdavo staiga, tarsi meteorai, o eiliniai afrikiečiai labiau garsėjo teisės išmanymu. Augustinas taip pat galėjo tokiu tapti: „nuostabu turėti galią teikiančios iškalbos, nuo kiekvieno gerai sudėtos savo gynėjo kalbos žodžio priklausančių klientų, į jo burną sudėjusių visas viltis...“[5] Kaip ir bylinėtis mėgstantis Elžbietos laikų provincijos džentelmenas, Afrikoje „geras ūkininkas“ turėjo taip pat „gerai susivokti teismų bylose“[6]; be to, kaip ir Elžbietos laikais, sausas, griežtas daugumos teisės pomėgis bei aistringas noras viešojo gyvenimo pavidalus pakreipinėti įtikinėjimais teismo rūmuose gražiai papildydavo nedaugelio fantazijas ir jautrumą. Kaip tik tuo metu šį gyvybingą augalą Afrikos katalikų bažnyčios vadovai pritaikė

[1] *Jul.* III, 13, 26.
[2] A. Audollentt, *Carthage romaine*, 1901, p. 665; J. Leclercq, „Prédication et rhétorique au temps de S. Augustin“, *Revue bénédictine*, 57, 1947, p. 117-131, ypač p. 126; tokie pat bruožai pastebimi ir afrikiečių pamoksluose.
[3] *Conf.* I, 13, 20.
[4] *Epistula Didonis ad Aeneam*, ed. Baehrens, *Poetae Latini Minores*, IV, p. 271-277.
[5] *Enarr. in Ps.* 136, 3.
[6] Gsell ir Joly, *Khamissa, Mdaourouch, Announa: I, Khamissa*, p. 29.

savo ginčuose. Praktiška ir nepalenkiama teisinė kultūra suvešėjo naujoje bažnyčios aplinkoje. Anot Augustiną gerai pažinojusių ir jo teologijos labai nemėgusių Italijos vyskupų, jis tebuvo naujausias gerai žinomos figūros *Poenus orator* – Afrikos teisininko pavyzdys[1].

Tačiau Augustinas nusprendė verčiau būsiąs mokyklos mokytoju. Ir vėl afrikiečiai parodė tik jiems būdingą skonį. Išsilavinimą jie dievino: paprasti žmonės savo antkapius išrašinėdavo prastomis eilėmis; maurų kario anūkas gyrėsi buvęs „romėnų literatūros dėstytoju"; kažkas save vadino miestelio Ciceronu. Minioms menkų žmonelių romėniškasis išsilavinimas reiškė tam tikrą padėtį. Tikram talentui tokia aplinka buvo priešiška. Ketvirtojo ir penktojo šimtmečių Akvitanijai bei Aukštutiniam Egiptui būdingas staigus literatūros talentų „sprogimas"[2]. Afrikoje, priešingai: išsilavinimo dulkės sunkiai sėdo ant vietinių mokytojų parašytų nesuskaičiuojamų klasikinių vadovėlių[3]. Tokie žmonės sugebėjo taisyklingai tarti žodį *homo*[4]; vienas jų parašys knygą *Apie Merkurijaus ir Filologijos vedybas*; kitas bardamasis įrodinės esąs pranašesnis už Augustiną, mat šis parašęs „donatistinis", tuo tarpu išsilavinęs žmogus turįs sakyti „donatinis"[5]. Per kraštus besiliejusi antrojo ir trečiojo amžių energija kažin kodėl ėmė sekti: ketvirtojo amžiaus Afrika tapo sustingusiu pasiturinčiu užutėkiu[6].

[1] *Op. Imp.* I, 48.
[2] Pvz., Alan Cameron, „Wandering Poets: a literary movement in Byzantine Egypt", *Historia*, 14, 1965, p. 470-509.
[3] *De util. cred.* 7, 17.
[4] *Conf.* I, 18, 29.
[5] C. *Crescon.* II, 1, 2.
[6] B. H. Warmington, *The North African Provinces from Diocletian to the Vandal Conquest*, 1954, p. 111. Šį neigiamą vertinimą turėtume atsverti gera romėnų Afrikos paveldo kokybe, kurią pirmiausiai matome mozaikose (žr. E. Marec, *Libyca*, 1, 1953, 95-108) ir kurią atskleidžia pagonių išsilavinimo atsparumas (žr. žemiau p. 344-348). Apie reikšmingą „tautinio" meno formų atgimimą žr. W. H. C. Frend, „The Revival of Berber Art", *Antiquity*, 1942, p. 342-352.

Tagastoje šie atkaklių, nuskurdusių ir nereikšmingų plikbajorių sūnūs dar jaunystėje susivienijo, kad kartu žygiuotų priekin. Už atskiros Augustino gyvenimo istorijos šmėkšteli ir ši „kolektyvinė biografija" – šaunaus būrelio jaunų žmonių, kuriems lemta išvengti mažo Afrikos miestelio inercijos, likimai. Daugelis jų kartu praleido visą gyvenimą; stropių studentų kompanijai subrendus, jai buvo lemta tapti puikiu Afrikos bažnyčios kelius tvarkiusių vyskupų būriu. *Dulcissimus concivis* – „brangusis draugas, žemietis"[1]; šis vyskupo Augustino pavartotas posakis senąją romėnų viešojo gyvenimo kalbą perkelia į naują katalikų hierarchijos pasaulį.

Tačiau Augustino kartos laikais senoji gyvenimo sankloda žmonių nebetenkino. Turtingas žemvaldys, gabus studentas, į ginčus įsitraukęs vyskupas retsykiais dar „plaukdavo" į Italiją. *Navigare* – nuolatinė Augustino kūrinių tema[2]. Tačiau paaiškėdavo, kad jų užmojus nelengva patenkinti. Visi ambicingi Tagastos jaunuoliai baigti gyvenimo grįš į provinciją ir taps mažų Afrikos miestelių vyskupais. Mat imperatoriams nerūpėjo valdininkais turėti šiuos pietiečius, nes valdovai privalėjo saugoti grėsmingąsias šiaurės sienas. Jų dvaras kartu su kariuomene nuolat sukosi po Galijos, Šiaurės Italijos ir Dunojaus provincijas. Afrika tebuvo patikimas mokesčių šaltinis, sunkiai valdomi Romos aruodai. Žmonės iš Tagastos – Romanianas ir nedidelis jo klientų būrelis – čia nepageidautini: kaip ir aštuonioliktojo amžiaus airiai, šie aukštos kultūros ir pasiturinčios visuomenės atstovai buvo pasmerkti savo šalį matyti grimztančią į užjūrio atėjūnų valdomos „kolonijos" padėtį[3].

Laikai pasikeitė. Ketvirtajame amžiuje Romos imperijos laukė nuolatiniai karai[4]. Ji virto iš šiaurės atėjusių ginkluotų

[1] *Ep.* 84, 1.
[2] Pvz., *Ep.* 21, 5 ir 220, 4; *Serm.* 107, 8.
[3] Žr. Warmington, *The North African Provinces*, p. 106-108.
[4] Ypač žr. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, 1964 (I-III t.).

barbarų gaujų grobiu, rytuose iššūkį metė gerai organizuota militarinė Persijos karalystė. Sunkiosios kavalerijos pulkų priešaky imperatoriai patruliuodavo sienas. Su po kiekvienos nelaimės didėjančiu entuziazmu juos pramindavo „Visad nugalinčiaisiais", „Pasaulio atstatytojais". Žmonės dar atminė, kad mokesčiai padvigubėjo ar net patrigubėjo. Vargšai tapo beprotiškos infliacijos aukomis. Turtuoliai gynėsi kaip niekad anksčiau kaupdami turtus. Pats imperatorius virto tolima ir bauginanča figūra. Jo ediktai rašomi auksu purpuriniame popieriuje; juos imdavo pagarbiai pridengtomis rankomis, „garbindavo" ir dažniausiai apeidavo. Imperatoriaus vietininkai pajėgdavo valdyti tik baime. Save gerbiantys žmonės, kilę iš įpratusiųjų būti neabejotinais vietinės bendruomenės lyderiais, pavyzdžiui, Patricijus, netruko pastebėti, kad juos stelbia didieji *nuoveaux riches*[1] ir baugina imperijos pareigūnai. Tokius žmones gąsdino vienas grėsmingiausių civilizuotos visuomenės ligos simptomų – neįtikėtinai žvėriškas bausmės įstatymas. Žmonės galėjo būti tiesiog užplakti. Užgavus imperatorių arba jo valdininkus, nelaimė krisdavo visai pasiturinčiai miestelėnų bendruomenei: juos galėdavo suluošinti kankinimais, iškamuotus baudų paleisti elgetomis[2].

Tačiau, kaip dažnai atsitinka, šis ties suirimo riba atsidūręs pasaulis ramiai sau gyveno tikėdamasis, kad tai tęsis amžinai. Žlungančios Romos imperijos Jeremijas pasirodys tik Augustino senatvėje. Augustino jaunystės žmonių optimizmas tiesiog stulbina. Afrikos įrašai pasakoja apie „visur klestintį aukso amžių"[3], apie „jaunatvišką Romos vardo galią"[4]. Vienas krikščionių vyskupas krikščionybę ir romėnų civilizaciją manys užsibaigsiant tuo pat metu: argi barbarai galį

[1] Naujieji turčiai (*pr.*) – *Vert. past.*
[2] *Ep.* 103, 3-4.
[3] *Année épigraphique*, 1911, no. 217.
[4] J. M. Reynolds ir J. B. Ward-Kerkins, *The Inscriptions of Roman Tripolitania* (British School at Rome), p. 134, n. 475.

turėti kokią nors krikščionišką dorybę[1]! Kitas poetiškai nusiteikęs valdininkas rašė, jog „ilgai gyvendama Roma išmoko niekinti pabaigą“[2]. Roma iš tiesų vis dar buvo Vidurinioji karalystė. Mat ir senovės Kinijoje išsilavinęs žmogus nežinojo jokios kitos valstybės. Romos imperiją vis dar palaikė į Kinijos imperijos mandarinus panašus visuomenės sluoksnis – išsilavinę senatoriai ir valdininkai: į jų eiles patekti tikėjosi ir Augustinas.

Tačiau kaip tik čia romėnų gyvensenoje įvyko patys giliausi pasikeitimai. Išsilavinusio žmogaus jau nebetenkino senoji romėnų gyvenimo sankloda. Imta net kitaip rengtis. Nors nepriekaištinga romėnų toga vis dar gobia oficialių asmenų ir žymių žmonių statulas, patys šie didieji žmonės jau dėvi tokį pat spalvingą drabužį kaip ir *Arabijos naktų* herojai: siaura tunika siekia kelius, jos pakraščiai gausiai išsiuvinėti; kojinės šviesios; milžiniškas apsiaustas viršuje, prie dešiniojo peties, susegtas barbarų darbo sage, jo banguojantis šilkas siūtas auksu, jį puošia spalvoti, šeimininko padėtį atitinkantys siuviniai: figūrėlės, skrajojantys drakonai, arba, jei tai pamaldaus krikščionies apsiaustas – scenos iš Biblijos. Be to, jie jau nebegyvena senoviniuose apie vidaus kiemą keturkampiu pastatytuose namuose, o persikelia į painius inkrustuotu marmuru ir vaivorykštės spalvų mozaikomis tviskančius rūmus su viduje perėjimui pastatytomis arkadomis ir įvairių lygių koridoriais, su skliautuotomis lubomis ir visur krintančiomis sunkiomis užuolaidomis – tai naujas privataus gyvenimo ir beribio slėpiningumo pojūtis. Vėlyvosios Romos žmonių statulų veido išraiška geriausiai atskleidžia giliausius pasikeitimus. Tai jau nebe realistiniai portretai: pakeltos akys ir nejudrūs, ištįsę bruožai rodo susirūpinimą kitu pasauliu bei savo vidiniu gyvenimu – tai mes veikiau linkę sieti su romaninio stiliaus šventaisiais.

[1] Optatus Milevensis, *De schism. Don.* II, 3 (PL 11, 1000A).
[2] Prudentius, C. *Symmachum*, II, 660.

Jaunajam Augustinui tradicinis gyvenimas tėra priedanga. Klasikinės retorikos dėstytojo karjeros apogėjaus laikotarpiu nemenka jo sielos dalis atsidės persų pranašautojo Manio mokslui. Jo gyvenimas pasikeis paskaičius Plotiną: tai filosofas, „kuriam, atrodo, buvo gėda, kad turi kūną"[1]. Didis pagonis senatorius Pretekstatas savo tradicinius romėniškus titulus vadins „žlugimu", savo mistinius praregėjimus – „tikrąja palaima"[2].

Į Milaną pasiųstas Romos vietininku, Ambraziejus čia paskiriamas katalikų vyskupu. Kitas kilmingas didžiūnas – Paulinas – staiga dingsta, palikęs saugų gyvenimą Akvitanijoje ir tampa vienuoliu, tuo suglumindamas savo bičiulį seną profesorių Auzonijų. Šie įvykiai – Augustino ateities ženklai; vienuolika metų jis bus paprastu mokyklos mokytoju; likusius keturiasdešimt ketverius – vienuoliu ir vyskupu. Štai ką apie naujajame amžiuje gimusį kūdikį rašė šv. Jeronimas: „Pakatula gimė tokiame pasaulyje. Ją žaidžiančią supo nelaimės. Pirmiau nei šypsotis ji išmoko verkti... Ji pamiršta praeitį, ji bėga nuo dabarties, ji nekantriai laukia būsimojo gyvenimo"[3].

2

MONIKA

Augustino požiūryje į jį supančią aplinką visuomet justi iššūkis, kurį patiria ir jo biografas. Mat *Išpažinimai* – didžiausias Augustino šedevras – tai autobiografija, kurią jis parašė sulaukęs 43 metų, jau būdamas Hipono (*Hippo*) vyskupu. Jie apima pirmuosius 33 jo gyvenimo metus, ir kaip tik iš šios

[1] Porphyrius, *De vita Plotini*, 1 (į anglų k. vertė S. MacKenna, *Plotinus: The Enneads*, II leid. 1956, p. 1).
[2] *Corpus Inscript. Lat.* VI, 1779.
[3] Hieronymus, *Ep.* 128, 5.

knygos mes daugiausiai sužinome apie Augustino vaikystę bei jaunystę. Tačiau jokia kita knyga taip nepaprastai meistriškai nepaiso įprastinės biografijos dėsnių. Augustinas *Išpažinimuose* nedvejodamas teigia, jog „širdies" augimas yra tikroji autobiografijos medžiaga[1]. Šitaip, atskaitos tašku padarius širdies istoriją, daugelis paviršinių dalykų, kuriuos apie Augustino jaunystę norėtų sužinoti istorikas, prapuola tarp bendresniųjų. Pavyzdžiui, jaunystėje jis neteko draugo. Mes net nežinome šio draugo vardo: apie jį tepasakyta: „Mano širdis temo iš sielvarto, aplinkui aš mačiau vien mirtį. Gimtasis miestas kankino mane, gimtieji namai virto žiauria vargo prieglauda. Visa, ką kartu su juo darydavome, dabar man atrodė siaubinga kankyne. Mano akys visur jo ieškojo, tačiau jis buvo nematomas. Aš nekenčiau vietų, kuriose mudu lankydavomės, nes jo ten nebebuvo, jos jau nebešnibždėjo: „Štai jis ateina!"[2]

Tačiau pastebėjęs smulkiausias „širdies" tyrimų detales, Augustinas jų imasi stebinančiai pagauliai. Jis nesuvokė, kodėl žmonės pamiršta, kaip elgėsi būdami kūdikiais. Tėvai jam, žinoma, buvo pripasakoję dorovingų pasakų, todėl brandaus amžiaus sulaukęs vyskupas nusprendė įsižiūrėti į save. Tai, ką išvydo, buvo ne „nekaltas kūdikėlis": prie krūties jis puola su nirtulinga besote; negalėdamas išreikšti savo norų – „sprogsta iš pykčio". Ne vidinio gyvenimo nuopelnai, o kūno silpnumas kūdikį daro „nekaltą". „Esu matęs pavyduliaujantį vaiką: jis buvo per mažas kalbėti, tačiau, pamatęs prie krūties kitą kūdikį, pabaldavo iš pykčio"[3]. Tačiau Augustinas patyrė ir netemdomos laimės akimirkų: „Šiame pasaulyje mane pasveikino malonus moters pienas ... Jiems buvo didelis džiaugsmas, kad iš jų perėmiau tiek gero ... Vėliau pradėjau

[1] Žr. žemiau p. 189-190.
[2] *Conf.* IV, 4, 9.
[3] *Conf.* I, 7, 11.

šypsotis, pirmiausia per miegus, vėliau – budėdamas"[1]. *Išpažinimai* gausiai išmarginti tokiais šiltos šviesos ruoželiais.

Tik iš užuominų *Išpažinimuose* bei kituose kūriniuose sužinome, kad Augustinas turėjo brolį Navigijų, galbūt dvi seseris, kad gimė, kai jo motinai Monikai buvo 23 metai. *Išpažinimuose* Augustinas prisimena tik vidinį savo gyvenimą, ir šiame vidiniame gyvenime viešpatauja vienas asmuo – jo motina Monika.

Pasitaiko labai nedaug motinų portretų, pavaizduotų tik taip, kaip jas matė jų sūnūs, juo labiau tokio sudėtingo būdo sūnūs, koks buvo Augustinas. Motinos ir sūnaus tarpusavio santykiai, kurių gija vienur kitur išnyra *Išpažinimuose*, kaip tik ir nuaudžia tą audinį, kuriuo tikrai garsi šioji knyga. Tokiems santykiams atsirasti reikia dviejų asmenybių. Visa, ką Augustinas pasakoja apie Moniką, atskleidžia ir jo paties, ir motinos būdą; tai, ką jis sako, mažiau svarbu nei tai, kaip sako. Kartkartėmis mums pavyksta pamatyti tikrai nepaprastą moterį – daugelį jos bruožų jos sūnus, tapęs vyskupu, su malonumu būtų perėmęs: santūri, ori, nepasiduodanti apkalboms, nenuilstanti savo pažįstamų taikintoja, kaip ir sūnus mokanti kandžiai pašiepti[2]. Ji buvo griežtai auklėjama krikščionių šeimoje[3], uoliai laikėsi tradicinių Afrikos bažnyčios papročių, kurių išsilavinę žmonės nepripažino dėl jų „primityvumo" – *Sabbath* pasninko[4] ir vaišių prie mirusiųjų kapo[5]. Tačiau veikiausiai ji nebuvo visiška prastuolė: pavyzdžiui, Monika buvo įsitikinusi, kad geras klasikinis, nors ir pagoniškas, išsilavinimas jos sūnų padarys geresniu krikščionimi[6]. Tačiau svarbiausia – didelė vidinė galia: jos įsitikinimai atkaklūs; svajonės, kuriose regėjo sūnaus gyvenimą,– įspūdin-

[1] *Conf.* I, 6, 7-8; cf. *De pecc. mer.* I, 35–37; 65-68.
[2] *Conf.* IX, 9, 21.
[3] *Conf.* IX, 9, 19.
[4] *Ep.* 36, 14 ir *Ep.* 54, 2, 3; žr. Frend, *Journ. Theol. Studies*, n. s., XV, 1964, p. 414.
[5] *Conf.* VI, 2, 2.
[6] *Conf.* II, 3, 8.

gos, neabejodama, iš nuojautos, ji būtų galėjusi pasakyti, kurios iš jų tikros[1].

Pirmosiose *Išpažinimų* knygose išsklidęs Monikos paveikslas į darnią visumą susilieja tik devintojoje. Augustino vaikystės aprašymuose Monika pasirodo besanti labai griežta: „Jai labiau nei kitoms motinoms rūpėjo, kad visuomet būčiau kartu"[2]. Kai kuris nors iš sūnų išklysdavo iš tiesaus kelio, „ji elgdavosi taip, tarsi ją vėl surėmė gimdymo skausmai"[3]. Ši visa užvaldanti, sūnų maišto giliai įskaudinta motina yra toji Monika, kokią paprastai regime Augustino akimis. Jaunas 28 metų sėkmės lydimas ir sąžiningas vyras savo motinai iškrečia pokštą: ketindamas išplaukti į Romą, naktį slapta dingsta iš namų, mat nepakelia sąžinės priekaištų palikęs motiną: „Stinga žodžių aprašyti meilei, kuria ji mane mylėjo, bei kančioms, kurias kentėjo gimdydama mano sielos susipratimą: jos buvo kur kas didesnės nei tada, kai gimdė mano kūną. Tikrai nežinau, kas galėtų ją išgydyti, jei mano mirtis nuodėmėje perskrostų jos meilės įsčias"[4]. „Jei mirusiųjų vėlės dalyvautų gyvųjų reikaluose, jeigu jie iš tiesų mums kalbėtų per sapnus ..., tuomet mano dievobaimingoji motina tikrai mane lankytų bei kasnakt šnekėtųsi su manimi, motina, kuri, kad galėtų gyventi kartu, sekė paskui mane per žemes ir jūras"[5].

Vėliau Augustinas suprato, kad visa pasiglemžiančioje Monikos meilėje slypėjo ir „nedvasinio troškimo"[6] pradas: tačiau, nepaisant šito, ji visuomet teisi: Augustino vaikystėje ji – Dievo pirštas[7], jis nedrįsdavo prieš ją kelti balso[8] net tuomet, kai Augustiną ji vijo iš namų šiam tapus eretiku maniché-

[1] *Conf.* VI, 13, 23.
[2] *Conf.* V, 8, 15.
[3] *Conf.* IX, 9, 22.
[4] *Conf.* V, 9, 16.
[5] *De cura ger. pro mort.* 13, 16.
[6] *Conf.* V, 8, 15.
[7] Pvz., *Conf.* II, 3, 7; III, 11, 19 ir 12, 21.
[8] *Conf.* IX, 12, 30.

jininku arba kai motinos pastangų dėka jis turėjo palikti moterį, su kuria pragyveno penkiolika metų.

Apie Augustino tėvą Patricijų – priešingai, visiškai nieko nežinome. Daug ką reikšmingai nutylintis Augustinas abejingai jo nepastebi. Jis buvęs kilnus, tačiau „karšto būdo"[1]. Patricijus be saiko didžiavosi sūnumi, todėl pelnė aplinkinių nuostabą dėl sudėtų aukų Augustino mokslams baigti[2]. Augustinas prisimena epizodą pirtyje, kai tėvas su malonumu pastebėjo, kad sūnus jau bręsta[3]. „Aš patenkinau tik jo tuštybę"[4] – tokia buvo sūnaus reakcija. Sukrapštęs pakankamai pinigų pasiųsti savo puikųjį bernelį mokytis į Kartaginą, Patricijus netrukus mirė, o Augustinas vėliau, mirus draugui, jautęs ir išsakęs gilų netekties sielvartą, apie tėvo mirtį teužsimena pora žodžių[5].

Labiausiai Augustinas prisiminė nematomą įtampą tarp savo tėvų. Monika žinojo, ko vertas Patricijus. Draugėms ji sakydavo, kad jos tėra savo vyrų „vergės sugulovės": ne joms esą „sukilti prieš savo viešpačius ir valdovus"[6]. Patricijus niekuomet jos nemušė, nors kiti vyrai mušdavo savo žmonas: netardama nė žodžio, kad nesuerzintų, ji laukdavo, kol nuslūgs vyro pyktis. Tada paaiškindavo, kodėl ji teisi. Patricijus nebuvo jai ištikimas: ji vėlei tylėdama laukė, kol jis, žinoma, tapo krikščionis[7]. Vaikiška Augustino krikščionybė taip pat buvo šios įtampos dalis: „Aš buvau tikintis, kaip ir visa mūsų šeimyna, išskyrus tėvą: tačiau manyje jis neįveikė mano motinos pamaldumo ... nes ji, mano Dieve, nuoširdžiai rūpinosi, kad mano tėvu verčiau būtumei Tu, o ne jis ..."[8].

[1] *Conf.* IX, 9, 19.
[2] *Conf.* II, 3, 5.
[3] *Conf.* II, 3, 6.
[4] *Conf.* II, 3, 8.
[5] *Conf.* III, 4, 7.
[6] *Conf.* IX, 9, 19.
[7] *Conf.* IX, 9, 19.
[8] *Conf.* I, 11, 17.

Dėl tokių žodžių Augustinas teisėtai pelnė šiuolaikinių psichologų dėmesį. Tačiau viena yra tikroviškai aprašyti vaikystės nerimo proveržius, kuriuos brandos amžiuje, rašydamas *Išpažinimus*, Augustinas dar gyvai prisiminė, ir visai kas kita, pradėjus nuo šio nerimo šaknų vaikystės, susekti jo pėdsakus visame ilgame ir įvairiopame gyvenime. Netikėti deriniai, išsišakojimai ir sprendimai, kurių tikėtis skatina savaime painus šiuolaikinės psichologijos mokslas, istorikui nerūpi[1].

Kad ir kaip būtų, abu tėvai turėjo bendrą bruožą – atkaklų nuoseklumą. Patricijus parodė „aklą pasiryžimą" norėdamas sūnui suteikti išsilavinimą[2]; Monika dar devynerius metus gyveno savaip, tačiau taip pat giliai įsitikinusi, kad „tieka ašarų išraudotas sūnus negali pražūti"[3]. Augustinas sugebėjo perimti šią savybę. Tai, be abejo, didelis laimėjimas. Apie to padarinius, be kita ko, galime spręsti iš jo elgesio persekiojant oponentus bažnyčioje, iš jo tvirtos laikysenos ginant savo idėjas nesunku numanyti, kad Patricijus ir Monika buvo labai tinkami tėvai ketvirtojo amžiaus Afrikos katalikų bažnyčios vyskupui.

Apskritai Augustinas augo tarp žmonių, kurių asmeniniai ryšiai stulbina savo sunkumu. Tagastos gyventojai gyveno atvirą, viešą gyvenimą. Su žmona prastai sutariąs vyras kiaurą dieną praleisdavo forume tarp draugų bei klientų ir širdies graužimą pajusdavo tik tuomet, kai nusileisdavo saulė ir ateidavo laikas grįžti namo. „Džiaugiausi saulės šviesa veik kiekvieną dieną ... Aš visuomet visiems buvau malonus, tad kodėl ne visi turėtų manęs gedėti?"[4]

[1] Man žinomi tyrimai: B. Legewie, *Augustinus: Eine Psychographie*, 1925; E. R. Dodds, „Augustine's Confessions: a study of spiritual maladjustment", *Hibbert Journal*, 26, 1927-1928, p. 459-473; Rebecca West, *St. Augustine*, 1933; C. Klegemann, „A psychoanalytic study of the Confessions of St. Augustine", *Journal of the American Psychoanalytical Assosiation*, V, 1957, p. 469-484, rodo, kad suderinti istoriko tikslumą ir psichologo jautrumą taip pat sunku, kaip ir pageidautina.

[2] *Conf.* II, 3, 5.

[3] *Conf.* III, 12, 21.

[4] *Inscriptions latines de l'Algérie*, II, no. 820.

Taip viešai gyvendamas žmogus pirmiausia buvo pasmerktas paisyti savo reputacijos: „nuolat būti žmonių minimam"[1] – toks sėkmės lydimo afrikiečio troškimas. Tik iš įrašų antkapiuose suvokiame, kad vien Afrikos romėnas Augustinas galėjo manyti, jog „pagyrų troškimas" buvo pakankama priežastis pirmiesiems romėnams išjudinti[2]. Viešoji gyvenimo pusė buvo nepaprastai trapi, mat afrikiečiai puikiai gebėjo savo bičiulius nuleisti ant žemės. Pats Augustinas – nepranokstamas lengvos ironijos meistras, o Monikos bei Augustino draugas Alypijus, tipingas afrikietis, pakeitė jųdviejų gyvenimą savo netiesioginiu sarkazmu, į kurį staiga subliuško neaprėpiamas jų orumas[3].

Miestelio gyvenimą skaldė ir nuolatinės bei ilgos nesantaikos. Veikiausiai žmogus pabaldavo iš pykčio išgirdęs giedant psalmių žodžius „mano priešas"[4]. Nenuostabu, kad pavydas – vienas labiausiai Augustinui suprantamų jausmų. Šio jausmo galią jo žemiečiams iš Afrikos galime įvertinti žvelgdami į nuo blogos akies saugojusių amuletų raižinius[5].

Nors tarpusavyje nepaprastai kandūs, šie žmonės buvo ir beatodairiškai ištikimi vienas kitam. Matysime, jog Augustinas per visą savo gyvenimą nė akimirkai neliks vienas, be kokio nors draugo ar jam artimo giminaičio. Nė vieno ankstyvosios bažnyčios mąstytojo taip netraukė žmogiškųjų santykių prigimtis; jokia kita aplinka neturėjo tiek įtakos Augustinui, kiek tas taip suaugęs pasaulėlis, kuriame jis išaugo.

Gilesnius šių žmonių pasaulėvaizdžio modelius išvystame įsižiūrėję į jų tikėjimą. Ant plokščiakalnio gyvenę numidai artimi mūsų laikų berberams; jie visuomet gyveno saviškai. Net Monikos vardas galbūt yra ankstesniųjų giminės tikėjimų

[1] Šokėjo Vincencijaus epitafija: *Libyca*, III, 1955, p. 103-121.

[2] Apie antkapiuose reiškiamas pažiūras ypač žr. Picard, *La civilisation de l'Afrique*, p. 249-254.

[3] *Conf.* VI, 7, 12 ir IX, 8, 18.

[4] *Serm.* 90, 9 ir 254, 4.

[5] Frend, *Donatist Church*, p. 102-103.

liekana ir greičiausiai sudarytas iš vietinės deivės *Mon* vardo[1]. Kaip ir kartaginiečiai, numidai niekad nepripažino žmogiškų klasikinės Graikijos bei Romos dievų. Jų dievai buvo „Aukštybių dievai", jiems melstasi ant šventųjų kalnų, per finikus šie dievai giminiavosi su baisinguoju Jahova. Svarbiausias Afrikos dievas buvo Saturnas, vadintas „Aukščiausiuoju tėvu", „Šventuoju", „Amžinuoju". Jo religija buvo baimės, atsipirkimo aukomis ir ritualinio skaistumo religija. Savo įsakymus jis siųsdavo per sapnus. Apskritai tai buvo reiklus, sunkiai apibūdinamas tėvas, pagarbiai ir baugiai vadintas „Seniu". Kartaginoje, beje, šį bauginantį tėvą buvo užtemdžiusi didžioji *Dea Caelestis* – Dangaus deivė, visa apglėbianti motina, kuriai net krikščionys apdairiai pašvęsdavo savo vaikus[2].

Afrikos krikščionių religija taip pat buvo drastiška. Ekstazės potyrius mėginta sukelti girtaujant, giedant ir šokant pasiutusius šokius[3]. Girtavimas iš tiesų buvo plačiai paplitęs Afrikos krikščionių bendruomenėse[4]. Sapnai ir transas – labai populiari praktika[5]; paprasti valstiečiai kiauras dienas gulėdavo kliedėdami[6], Monika taip pat nepaprastai pasitikėjo savo sapnais[7]. Manyta, kad sapnai esą tiesiog į aną pasaulį akimirkai mestas žvilgsnis, kad anas pasaulis kone jėga per sapnus veržiasi ir įkvepia žmones[8]: tokie sapnai laikyti „didžiaisiais" sapnais, ypač kai jie siedavosi su grėsmingomis kovomis[9]. Ištisas dvi kartas Afrikos krikščionių dauguma telkėsi į „tyrųjų" vyskupų kastą, kuri neigė išorės pasaulį, nes laikė

[1] Frend, *Donatist Church*, p. 230.
[2] Ypač žr. J. Toutain, *Les cultes païens dans l'Empire romain*, III, 1920, p. 15-37.
[3] Pvz., Frend, *Donatist Church*, p. 174-175.
[4] Pvz., *Serm.* 151, 4.
[5] Pvz., *De Gen. ad litt.* XII, 17, 35-38.
[6] *De Gen. ad litt.* XII, 2, 4.
[7] Pvz., *Conf.* III, 11, 19 ir VI, 13, 15.
[8] *De Gen. ad litt.* X, 25, 41-43. Ypač žr. P. Courcelle, *Les Confessions de S. Augustin dans la traditions littéraire: Antécédents et Posterité*, 1963, p. 127-132.
[9] Pvz., *Passio Maximiani et Isaac* (PL 8, 779-780).

jį „nešvariu“: kai kurie jų šalininkai garsėjo prieš ateivius nukreiptomis agresyviomis sąjungomis ir tarp jų paplitusiomis ritualinėmis savižudybėmis[1]. Manichėjininkais tapę Augustinas ir jo draugai taip pat tikėjo, kad jų kūnai padalyti tarp visiško gėrio ir nepažabojamo blogio[2].

Taip svarstant apie „afrikiečių temperamentą“ lengva apsigauti[3]; tačiau nepaisyti šiurkščių ir griežtų provincijos visuomenėje paplitusių elgesio modelių galios būtų paviršutiniška. Trisdešimtmečio Augustino šie modeliai jau nebeveikė. Tuo laiku jis pasiekė pirmosios gyvenimo pusės zenitą: jis tapo klasikinės retorikos mokytoju Milane ir ketino likti Italijoje. Tuo jis panašus į XIX a. suvakarėjusį rusą, įsikūrusį Paryžiuje. Tačiau netrukus Augustinas grįžta namo likusio gyvenimo praleisti tapęs atsiskyrėliu, vėliau kunigu ir galiausiai – vyskupu tarp paprastų Afrikos žmonių: kaip ir XIX a. „šventoji Rusija“, tas pasaulis pasiglemžė jį sau ir, kaip dažnai atsitinka išsilavinusiems žmonėms, taip tvirtai jį apipynė todėl, kad kartą jis jau buvo išsižadėjęs tokio pasaulio.

3

MOKSLAI

Augustinas buvo imlus, trokštantis pripažinimo ir siekiantis pirmauti vaikas, stengęsis išvengti gėdos bei šiurpinančio siaubo, kurį kėlė mušimas mokykloje[4]. Jis guviai žaisdavo Tagastos apylinkių laukuose. Tykodavo paukščių[5], stebėjo, kaip iš skausmo raitosi driežas nutraukta uodega[6]; jis tikėjo, jog

[1] Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 172-176.
[2] Žr. žemiau p. 50-51.
[3] Žr. įžvalgias Picard'o pastabas *La civilisation de l'Afrique*, p. 293-297.
[4] *Conf.* I, 9, 14.
[5] *De quant. anim.* 21, 36.
[6] *De quant. anim.* 21, 62.

griaustinį sukelia nelygiu debesų grindiniu riedančio sunkaus romėnų vežimo dardesys[1]. Tačiau Augustinas niekuomet nemini nuostabių Afrikos pavasario gėlių. Jo uoslė nebuvo labai aštri[2]. Dažniau jo raštuose aprašomi kalnai: tekančios saulės spinduliai sminga žemyn į slėnius[3], nuo miškais apaugusių šlaitų staiga atsiveria tolimo miesto vaizdas[4]. Svarbiausia, kad jį nuolat supo šviesa. Afrikos saulė – „visa apliejanti spalvų karalienė"[5], o Augustinas buvo tikrai jautrus šviesos efektams. Vienintelis jo eilėraštis apgieda šiltą Velykų žvakės liepsną[6].

Apskritai Augustiną supo skurdus kraštovaizdis. Jo vietoj – daugybė veidų: šie veidai gyvi, didelėmis vėlyvųjų romėniškų mozaikų akimis, kurios vienintelės išduoda už storo mėsos sluoksnio glūdintį vidinį žmogaus gyvenimą[7]. Be to, aplink Augustiną skambėjo daugybė balsų. Jo pasaulis sklidinas garsų: giedamos psalmės, javapjūtės dainos, tačiau pirmiausia ausį malonina bičiulio šneka. „Žodžiai – rinktiniai ir brangūs prasmės indai"[8]. Kas yra gera? „Geras yra taisyklingų bruožų, linksmas ir sveikai rausvas žmogaus veidas" ir, žinoma, „gerà yra švelniai pamokanti ir klausytoją reikiamai jaudinanti kalba, gerà melodingų ritmų ir širdį verianti rimto turinio giesmė"[9].

Augustinas buvo mokomas valdyti šnekamąją kalbą. Jo mokslų turinys skurdus, nuosekliai pagoniškas ir nuostabiai siauras: jis buvo perskaitęs ne ką daugiau klasikinių autorių nei šių laikų mokinys. Kruopščiai išstudijavo tik Vergilijų,

[1] *Enarr. in Ps.* 76, 20.
[2] *Conf.* X, 32, 48.
[3] *Enarr. in Ps.* 25, 9.
[4] *Conf.* VII, 21, 27.
[5] *Conf.* X, 34, 51.
[6] *De civ. Dei* XV, 22.
[7] *De Gen. c. Man.* II, 21, 32.
[8] *Conf.* I, 16, 26.
[9] *De Trin.* VIII, 3, 4.

Ciceroną, Saliustijų ir Terencijų. Jo išsilavinimas grynai literatūrinis: nekreipta dėmesio nei į filosofiją, nei į tiksliuosius mokslus, nei į istoriją[1]. Šių dienų akimis žiūrint, mokymo būdai rėmėsi muštru ir buvo netoliaregiški. Atminčiai jie užkraudavo nepakeliamą svorį: vienas Augustino draugas atmintinai mokėjo visą Vergilijų ir daug ką iš Cicerono[2]. Kiekvieną kūrinį mokytojas aiškindavo pažodžiui, panašiai kaip per padidinimo stiklą paveikslą tyrinėjantis menotyrininkas. Svetimõs, pavyzdžiui, graikų kalbos tokiais metodais išmokyti veik neįmanoma. Vien pagalvojus, kaip Augustinui Tagastoje dėstė Homerą, nukrečia šiurpulys. Kad graikų kalba vargina iki šleikštulio, Augustinas pamatė tuomet, kai ėmė „vertis" klasikinei lotynų literatūrai[3]. Augustiną ištikusi nesėkmė mokantis graikų kalbos – reikšmingas vėlyvosios romėnų mokymo sistemos atsitiktinumas: Augustinas yra vienintelis antikos lotynų filosofas, nemokėjęs graikų kalbos[4]. Tradicines filosofų išminties paieškas jis pradėjo jaunystėje graudžiai prastai pasirengęs. Išsilavinusi graikų publika į šį tik lotyniškai kalbantį Kartaginos universiteto studentą žiūrėjo kaip į „kvailį nebylį", kuris – o taip išties ir buvo – „nusimanė apie graikų filosofų teiginius, tiksliau apie kažin kokias į lotyniškus Cicerono dialogus įterptas bei išbarstytas tų teiginių dalelytes, o ne apie darnią graikų autorių knygose dėstomą visumą"[5].

Tačiau svarbiau nei tokio lavinimo turinys buvo jo tikslas. Šis tikslas nesikeitė jau ištisus 800 metų. Ir ketvirtajame amžiuje jo siekiama visomis išgalėmis triukšmingose retorikos

[1] Geriausi tyrimai yra H. I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique* (1 leid. 1938), ypač žr. p. 1-104; *History of Education of the Ancient World* (vert. į anglų k. 1956).

[2] *De anim. et eius orig.* IV, 7, 9.

[3] *Conf.* I, 13, 20.

[4] Žr. žemiau p. 310-314.

[5] *Ep.* 118, 2, 10.

mokytojų klasėse[1] ir Bordo, ir Antiochijoje: „čia išmokstama žodžių, čia įvaldoma iškalba, būtina įtikinėjant savo bylos teisingumu ir aiškinant savo nuomonę"[2]. Idealus tokio lavinimo rezultatas – oratorius, tai yra žmogus, kurio „kalba glosto ausį savo įtaiga ir jausmais bei deramai parinktais ir dėstomoms mintims gražiai tinkančiais žodžiais"[3].

Didžiausiasis Augustino įgyto išsilavinimo privalumas – kad ir siauruose rėmuose siekiama tobulybė. Norėta susilyginti su amžinu senųjų klasikų tobulumu. Anot šių žmonių, Vergilijus „ne tik niekuomet neparašė nieko netaisyklingo, jis net nebuvo parašęs eilutės, kuri nekeltų pasigėrėjimo"[4]. Todėl kiekvienas tų kelių klasikų žodis, kiekvienas sakinio vingis buvo prasmingas. Rašytojas ne rašė, o tiesiog „audė" savo pasakojimą[5], „pasverdavo tikslią kiekvieno žodžio reikšmę"[6]. Norėdami suprasti tokio išsilavinimo ilgalaikiškumą teturime įsižiūrėti, kaip jau vyskupu tapęs Augustinas aiškina Bibliją – tartum viskas joje būtų pasakyta „kaip tik taip, kaip turi būti"[7]. Savo naująją krikščioniškąją „klasiką" Augustinas cituoja (dažniausiai iš atminties) 42 816 kartų; rašydamas net menkiausią pastabėlę kruopščiai parenka kiekvieną žodį[8]: šis žmogus buvo išmokytas kuo tiksliau laviruoti siaurame, tačiau be galo smulkmeniškai nužymėtame kelerių amžių tradicijos kelyje. Užteko klasikinės figūros, pusiau pacituotos klasiko eilutės, ir tokį žmogų išsilavinęs romėnas suprasdavo kitame imperijos pakraštyje[9]. Tad nieko nuostabaus, kad ši žmonių grupė, dėl savo išsilavinimo sėkmingai pasiekusi

[1] *De util. cred.* 7, 16.
[2] *Conf.* I, 16, 26.
[3] *Conf.* V, 6, 11.
[4] *De util. cred.* 6, 13.
[5] *Conf.* XII, 26, 36.
[6] *De beata vita* 4, 31.
[7] Žr. žemiau p. 288-290 ir 296-298.
[8] *De gest. Pel.* 25, 51 aiškina *Ep.* 146.
[9] Pvz., *Ep.* 40, 4, 7.

taip griežtai tradicijos apibrėžtą tobulumo lygį, ketvirtajame amžiuje liko nuošalėje ir sudarė savotišką kastą. Nepaisant daugelio žemos kilmės, romėnų literatūros išmanymas šią klasę „virš daugelio paprastų žmonių"[1] iškėlė ne mažiau nei kitą „aukštesniųjų žmonių" – mandarinų luomą Kinijos imperijoje.

Svarbiausia buvo tai, kad toks išsilavinimas Augustiną mokė išreikšti save, nebijoti verkti pačiam ir pravirkdyti kitus. Mokykloje Augustinas buvo laimėjęs prizą už tai, kad deklamuodamas atkūrė Junonos „įsiūtį ir skausmą", kai ji žvelgė į Enėją, iš Kartaginos išplaukiantį Italijon. „Kas man visa tai?" – klaus 43 metų vyskupas Augustinas. „Išties, ar visa tai ne dūmai ir vėjas?"[2] Tačiau ir po dvidešimties metų jis grįžta prie savo pirmojo triumfo: be abejo, kiekvienas, kas tik kruopščiai skaitė Vergilijų, „mažų vaikų skaitomą todėl, kad šis didis, garsiausias ir geriausias poetas nuo mažumės persmelktų jautrias sielas", visuomet prisimins tą sceną[3].

Būdamas penkiolikos Augustinas pagaliau baigė siaubingą rykščių mokyklą Tagastoje. Jis buvo gabus, tėvų griežtai auklėjamas vaikas, gebantis pamėgti tai, ko mokomas. Mokykla išlavino fenomenalią jo atmintį, dėmesingą pastabumą detalėms, meną atverti savo širdį, ir šiandien jaudinantį *Išpažinimų* skaitytojus. Tuo metu jis atkeliavo į Madaurą. Tai buvo universitetinis, visiškai kitokios dvasios miestas. Madaura galėjo girtis didžiuoju antrojo amžiaus platonininku ir oratoriumi Apulėjumi (mums jis pirmiausia *Aukso asilo* autorius, o Augustinui – ekscentriškas filosofas, užsiiminėjęs juodąja magija[4], parašęs veikalą *Apie Sokrato demoną*[5]). Madauroje mokytojavo pagonys: stačiakampį mokyklos kiemą jie mėgo taip

[1] Pseudo-Hieronymus, *De virginitate*, 12 (PL 30, 178A).
[2] *Conf.* I, 17, 27.
[3] *De civ. Dei* I, 3.
[4] *Ep.* 138, 4, 19.
[5] Plg. *De civ. Dei* VIII ir IX knygos.

pat, kaip ir forumą bei ten stovinčias dievų statulas[1]; tai jie sueiliavo daugelį iki šiol romėnų Afrikos teritorijose randamų epitafijų[2].

Tačiau kitais metais Augustinas vėl Tagastoje. Jam tenka pralaukti metus, kol Patricijus sutaupo pakankamai pinigų, kad sūnus baigtų studijas Kartaginoje[3]. Tai liūdni metai, paženklinti nerimą keliančio vandalizmo[4], juos temdo vėluojanti paauglystė, netikėtai užklupusi iki tol gerai besimokiusį ambicingą berniuką[5]. Padėties nelengvino ir „nežmoniški suvaržymai", kuriais Monika jį saugojo nuo santykių su moterimis[6]. Ne tokių ambicingų tėvų sūnūs, sulaukę šitokio amžiaus, jau galėdavo vesti. Vėliau Augustinas kaltins Moniką ir Patricijų (matyt, jis dar jausis turįs tam priežasčių), jog neleido vesti, kad „būtų atšipinti" be galo jį kankinusių aistrų „spygliai"[7].

Tad vargu ar reikia stebėtis, jog septyniolikmetis Augustinas taip įsiminė savo atvykimą į Kartaginą 371 metais: „Atvykau į Kartaginą, ir aplink mane putodamas sukunkuliavo neteisėtos meilės katilas"[8]. Katilas veikiau kunkuliavo paties Augustino aistromis. Gyvenimas Kartaginoje išties virė kur kas gyviau. Studentai buvo tokie padaužos, kokiais tik galėjo tapti padorių tėvų sūneliai, iš mažų visos Afrikos provincijos miestelių suplaukę į didmiestį čia patirti pirmojo laisvės pojūčio. Naujokus ir dėstytojus terorizuodavo senių – *eversores* – brolijos. Augustinas bodėjosi jų prievarta, kita vertus, stengėsi atrodyti jiems „priklausąs", nes griovikas – *eversor* – „buvo tarytum mados ženklas"[9].

[1] *Ep.* 17, 2.
[2] Alfaric, *L'Évolution intellectuelle de S. Augustin*, p. 13-15; Warmington, *The North African Provinces*, p. 104, 1 išn.
[3] *Conf.* II, 3, 5.
[4] *Conf.* II, 4, 9 ir toliau.
[5] *Conf.* II, 3, 6.
[6] *Conf.* II, 3, 7.
[7] *Conf.* II, 2, 3.
[8] *Conf.* III, 1, 1.
[9] *Conf.* III, 3, 6.

Tačiau ir didmiesčio gyvenimas Augustinui mažai tereiškė, palyginti su ilgai užtrukusia paauglystės krize. „Aš dar nieko nemylėjau, tačiau jau mylėjau pačią meilę ir iš pačių geismo gelmių nekenčiau savęs už tai, kad geidžiau nepakankamai aistringai ... Labiausiai aš troškau mylėti ir būti mylimas; patyręs didžiausią malonumą iš mane mylėjusios moters kūno ... stačia galva pasinėriau į meilę trokšdamas, kad ji mane užvaldytų ... Laimei, aš sutraukiau tuos skausmingai mane pančiojusius saitus; žinoma, mane plakė iki baltumo įkaitęs plieninis pavydo, įtarinėjimų ir baimės, pykčio ir vaidų protrūkio rimbas"[1].

Kaip tik tuo laikotarpiu Augustinas galėjo pagaliau išlieti savo jausmus. Jis atrado teatrą: šis pasaulis buvo „kupinas mano paties nelaimingumo atspindžių, jis kurstė mano šėlsmo ugnį"[2]. Labiausiai jis mėgo žiūrėti įsimylėjėlių išsiskyrimo scenas: „ir aš, nelaimingas jaunuolis, mėgdavau verkti: tyčia ieškodavau, kas išspaustų man ašarą"[3].

Tačiau per vienerius metus visa tai pasikeitė. Augustinas toli gražu nebuvo patvirkėlis, kaip mano kai kurie autoriai; iš nevaržomo kūniško gyvenimo į krikščionybę atsivertęs 32 metų jaunas vyras paauglystės audras nutraukė pavojingai beatodairiškai. Per kitus porą metų Augustinas ėmėsi griežtai tramdyti savo putojančius jausmus. Greičiausiai pirmųjų mokslo metų Kartaginoje pabaigoje mirė Patricijus, ir rūpesčio dėl sūnaus išsilavinimo imasi Monika – dar vienas nenusakomos meilės įrodymas[4]. Maždaug tuo metu Augustinas sudaro „nelygią santuoką". Penkiolikai metų sugulove pasiima žemos kilmės moterį – puiki išeitis pradedančiajam vėlyvosios imperijos dėstytojui[5]. Taip Augustinas gavo tai, ko

[1] *Conf.* III, 1, 1.

[2] *Conf.* III, 2, 2; apie tokių vaidinimų pavadinimus žr. Audollent, *Carthage romaine*, p. 683-687.

[3] *Conf.* III, 2, 4.

[4] *Conf.* III, 4, 7.

[5] Žr. žemiau p. 63-66.

norėjo: pagaliau jis buvo „išmestas į santuokos krantą“[1]. Ar tikrai jis patyrė pasitenkinimą – kitas klausimas. Vėliau gimė sūnus Adeodatas: tai nesukėlė džiaugsmo[2], tačiau turėjo „blaivinantį“ poveikį, kurį Augustinas vėliau rekomenduos jauniems vyrams[3].

Pagaliau 373-iaisiais devyniolikmetis Augustinas patiria gilų gyvenimo lūžį – pirmąjį religinį „atsivertimą“.

4
IŠMINTIS

„Laikydamasis įprastinės mokslų tvarkos aš priėjau vieną Cicerono veikalą; daugelis stebisi jo raštų kalba, o turiniu – nelabai. Ši knyga, raginusi atsidėti filosofijai, vadinosi *Hortenzijus*. Taigi toji knyga pakeitė mano jauseną, mano maldas į Tave, Viešpatie, nukreipė, mano siekius bei norus pavertė kitokiais. Staiga nublanko visos tuščios mano svajonės, ir nenusakomu savo širdies karščiu jau geidžiau išminties nemarumo, tad ėmiau kilti, kad sugrįžčiau pas Tave ... Kaip degiau, mano Dieve, kaip degiau nuo žemiškųjų dalykų vėl pas Tave pakilti“[4].

Jau kelis šimtmečius filosofiją supo religijos aura. Filosofija apėmė gerokai daugiau nei mokslą mąstyti. Ji buvo meilė išminčiai. Išmintis paguodžia savo sekėjus ir padaro juos tyrus. Savo ruožtu už tai ji reikalauja atsidavimo ir dorinio nusiteikimo. Išminčius supranta, kas jis yra, žino savo vietą visatoje, suvokia, kaip jo turima Dievybės dalelė – mąstanti

[1] *Conf.* II, 2, 3.
[2] *Conf.* IV, 2, 3.
[3] *De bono coniug.* 3, 3.
[4] *Conf.* III, 4, 7. Fundamentali Cicerono įtakos Augustinui studija – M. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, 2 vol., 1958. Ypač žr. p. 20-35, kuriuose kaip tik ir aptariamas šis įvykis.

siela – gali pakilti virš kūno dulkių bei apgaulingų kasdienio gyvenimo ambicijų, nes, kaip *Hortenzijuje* sakė Ciceronas, „jei mes turime amžiną ir dievišką sielą, privalu manyti, kad juo labiau ji laikysis sau deramos eigos, tai yra trokš mąstyti ir tirti, juo mažiau ji įsipainios į žmonių ydas bei klaidas ir tuo lengviau jai bus pakilti ir sugrįžti į dangų"[1]. Raginimai mylėti išmintį visuomet būdavo perteikiami tokiomis stipriomis religijos sąvokomis. Tad nenuostabu, kad ketvirtajame amžiuje jie buvo tarsi į tradicinę kultūrą giliai įvarytas pleištas ir kvietė atsiversti religiniam gyvenimui ir net vienuolystei[2].

Ciceronas vertė Augustiną ieškoti išminties. „Šioji kalba ragino mane mylėti ne kurią nors filosofijos mokyklą, bet pačią išmintį, kad ir kur ją rasčiau, ragino jos ieškoti ir siekti, radus nebepaleisti, o tvirtai apglėbti,– ir aš jau degiau, jau liepsnojau"[3].

Augustino siekiama išmintis, žinoma, labai skyrėsi nuo to, ką Ciceronas vadino išmintimi. Augustinas buvo kilęs iš krikščioniškos šeimos. Iš suaugusiojo raštų nepaprastai sunku suvokti, kokios buvo jo krikščionybės „šaknys" jaunystėje. Viena yra aišku: negalėjo būti nė kalbos apie pagonišką išmintį, apie išmintį be „Kristaus vardo"[4]. Pagonybė Augustinui nereiškė nieko. Kartaginoje jis stebėjo didingas iškilmes, vis dar švenčiamas didžiojoje *Dea Caelestis* šventykloje: tačiau jam tai buvo tas pat, kas anglikonui aprašyti iškilmingas Italijos katalikų procesijas – nuostabu ir įdomu, tačiau nieko bendra su tuo, ką jis laikė tikėjimu[5]. Be to, Augustinas gyveno tokiais laikais, kai žmonės manė, jog regimajame pasaulyje, be jų, dar gyvena ir piktosios dvasios. Šitai jie jautė taip pat

[1] Cicero, *Hortensius*, fr. 97 (Opera, IV, 3, ed. Müller, 1890, p. 325). Šį fragmentą Augustinas cituoja *De Trin.* XIV, 19, 26.

[2] Ypač žr. A. D. Nock, *Conversion: the old and the new in religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*, 1933, p. 164-186.

[3] *Conf.* III, 4, 8.

[4] *Conf.* III, 4, 8 ir V, 14, 25.

[5] *De civ. Dei* II, 4, 14.

aiškiai, kaip kad mes jaučiame begales pavojingų bakterijų. „Kristaus vardas" krikščioniui buvo tarsi vakcina. Tai vienintelis saugumo laidas. Kad apsaugotų nuo demonų, dar mažą Augustiną „apibarstė druska", netikėtai susirgęs vaikystėje, jis prašosi pakrikštijamas[1]. Žinoma, tokie krikščioniški papročiai suaugusįjį galėtų paveikti ne ką daugiau nei pažymėjimas apie paskiepijimą; tačiau jie reiškė pasaulėžiūrą, atmetusią klasikinį pagonių tikėjimą dėl jo akivaizdaus „nehigieniškumo".

Kartaginoje Augustinas liko ištikimas katalikų bažnyčiai. Jis jau mokėjo mylėti didžiojoje bazilikoje švenčiamas iškilmingas Velykų vigilijas[2]. Jis, atklydėlis iš provincijos, be abejo, eina į bažnyčią, kad ten susirastų draugę[3] – lygiai taip pat kitas atklydėlis, genujietis Kristupas Kolumbas, savo žmoną susitiks Sevilijos katedroje.

Tačiau pirmiausia ketvirtojo amžiaus krikščionybė tokiam berniukui turėjo būti pateikta kaip tikroji išmintis. Žmonių įsivaizduojamas Kristus nebuvo kenčiantis Atpirkėjas. Ketvirtajame amžiuje nėra krucifiksų. Jis greičiau buvo „Didysis Dievo Žodis, Dievo Išmintis"[4]. Ant to meto sarkofagų Jis visuomet vaizduojamas kaip Mokytojas, savo išminties mokantis pradedančių filosofų draugiją. Išsilavinusiam žmogui krikščionybės esmė slypėjo būtent čia. Kristus, Dievo Išmintis, buvo vienvaldis išminties savininkas: aiškus krikščionių apreiškimas atskleidė ir kartu atmetė pagonių filosofų nuomonių prieštaringumą. „Čia yra tai, ko visi filosofai ieškojo ištisą gyvenimą, tačiau niekaip nepajėgė atrasti, paimti ir turėti ... Kas nori būti išmintingas ir patirti palaimą, teišgirsta Dievo balsą"[5].

[1] *Conf.* I, 11, 17.
[2] *C. ep. Fund.* 8.
[3] *Conf.* II, 3, 5.
[4] *Serm.* 279, 7.
[5] Lactantius, *Divinae Institutiones*, III, 30 (PL 6, 444-446).

Tad suprantama, kodėl ieškoti savo išminties Augustinas ėmėsi Biblijoje[1]. Čia laukė didelis nusivylimas. Jis buvo išmokytas tikėti, kad knyga turi būti parašyta „skoningai ir sklandžiai"[2]: Augustinui buvo rūpestingai įdiegta su išsilavinusiais žmonėmis bendrauti tik vienu būdu – senųjų autorių stilių kruopščiai mėgdžiojančia lotynų kalba[3]. Netaisyklinga ir neraiški prastuomenės puskalbė tokiems žmonėms kėlė pasibjaurėjimą; prastų ir bevardžių vertėjų prieš keletą amžių į lotynų kalbą išversta ir Afrikoje vartota Biblija buvo parašyta kaip tik tokia kalba. Bet svarbiau tai, kad Augustino skaitoma Biblija neatrodė susijusi su be galo dvasinga išmintimi, kurią mylėti kvietė Ciceronas. Čia buvo primaišyta žemiškų ir nedorovingų Senojo Testamento pasakojimų[4], ir net Naujajame Testamente Kristus, t. y. Išmintis, pristatomas ilga bei prieštaringa genealogija[5].

Tačiau ši Biblija – Afrikos krikščionių bendruomenių kertinis akmuo. Afrikos bažnyčia buvo ypač ribota ir konservatyvi: daugelis jos papročių bei apeigų galbūt atsirado tiesiog iš žydų sinagogos; jos narių tikėjimas nesunkiai laikytinas atmestinai sudarytu kompromisu su Senuoju Testamentu[6]. Vyskupai nepaprastai jautriai atsiliepdavo į bet kokį pasikėsinimą į jų autoritetą. Tai nebuvo miglotas iš „pasitikėjimo ir dorumo" kyląs autoritetas, juo labiau nekilo jis ir iš labai painios teisės įtikinėti bei apginti teisybės ieškantįjį – tokį jį vėliau padarys Augustinas; 370-aisiais, kaip ir anksčiau, vyskupo valdžia ėjo tiesiog iš jų turimo Dievo Įstatymo – iš Šventojo Rašto, iš pareigos jį saugoti ir aiškinti. Biblija Afrikos

[1] *Conf.* III, 5, 9.
[2] *Conf.* III, 4, 8.
[3] Ypač žr. Christine Mohrmann, „Le latine commun et le latin des chrétiens", *Vigiliae Christianae*, I, 1947, p. 1-12, ypač p. 1-3.
[4] *Conf.* III, 7, 12.
[5] Pvz., *Serm.* 51, 5.
[6] Žr. *C. Faust.* XV, 1; ypač žr. W. H. C. Frend, *Martyrdom and Persecution in the Early Church*, 1965, p. 374.

krikščionių bažnyčiai buvo toks pat tvirtas ir nepajudinamas pamatas, kaip ir senasis Įstatymas žydams: „didžiausia šventvagystė joje pakeisti nors vieną žodį"[1]. Į Bibliją žiūrėta kaip į griežtų teisės normų šaltinį; būti geru krikščionimi reiškė tiesiog paklusti šiam Įstatymui neužduodant keblių klausimų[2].

Tokia slegianti aplinka kai kuriems Afrikos krikščionims kėlė ypatingą reakciją. Stipri „naujos", „dvasingos" krikščionybės srovė visuomet priešinosi visuotiniam tradicinės bažnyčios pažodiškumui[3]. „Naujoji" krikščionybė neigė Senąjį Testamentą, laikydama jį nedvasingu ir pasibjaurėtinu[4]. Tokios krikščionybės Kristui nereikėjo žydų pranašų liudijimų: savo aukštu mokymu, savo išmintimi ir stebuklais Jis savaime kalbėjo sielai[5]. Geriausias altorius Dievui esąs žmogaus protas, ypač toks, kokį turėjo jaunasis Augustinas – „reikiamų menų ir mokslų prisotintas protas"[6].

Šių pažiūrų laikėsi nepaprastai veikli grupė, veikusi tarp pusiau krikščionių Kartaginos studentų ir inteligentų[7]. Jos misionieriai buvo „puikūs ir labai madingi kalbėtojai"[8]. Jie įsitraukdavo į viešus ginčus, o į minios klausimus gebėdavo atsakyti taip pat meistriškai, kaip ir visko ragavę Hyde parko oratoriai[9]. Tradicinį krikščionių Raštą jie puolė apgalvotai ir atkakliai. Šie žmonės skelbė, kad, „atmetę bauginantį autoritetą, grynu ir paprastu protu atvesią pas Dievą ir nuo visų klaidų išvaduosią tuos, kas panorės jų klausytis"[10]. Ši grupė

[1] *Acta Saturnini* 18 (PL 8, 701B).
[2] Žr. žemiau p. 244-245.
[3] Tai nepaprastai aiškiai įrodė W. H. C. Frend, „The Gnostic-Manichaean Tradition in Roman North Africa", *Journ. Eccles. Hist.*, 4, 1953, p. 13-26.
[4] C. *Faust.* IV, 1.
[5] C. *Faust.* XIII, 1.
[6] C. *Faust.* XX, 3.
[7] *De util. cred.* 14, 32.
[8] *De util. cred.* 1, 3.
[9] Pvz., C. *Faust.* XXIII, 1.
[10] *De util. cred.* 1, 2.

pirmiausia susidėjo iš radikalių krikščionių[1]. Katalikai jiems tebuvo „pusiau krikščionys"[2]. Pagrindinė figūra jų sistemoje buvo Kristus; pasirodo, Jis esąs kaip tik tai, ko Augustinas ir buvo raginamas tikėtis – išminties pradas *par excellence*[3]. Šis Kristus, apšviečiąs žmones, juos vedąs prie tikrosios savižinos; Adomą Jis pažadinęs iš girto snaudulio, norėdamas pasakyti tai, ką Ciceronas būtų galėjęs perteikti klasikos sąvokomis: „Jo siela esanti dieviška". „Šis vardas – Jėzus, jį supa malonė"[4]. „Jis atėjo. Jis atskyrė mus nuo pasaulio klaidos. Jis atnešė mums veidrodį: pažvelgėme ir išvydome jame visatą"[5].

Šie žmonės vadinosi manichėjininkais. Jų pradininkas buvo „Jėzaus Kristaus apaštalas" Manis. Dvasinį apreiškimą Manis patyrė Mesopotamijoje, o 276 m. po Kr. persų valdžios buvo nuteistas mirti[6]. Manio religijos paplitimas krikščioniškame Romos pasaulyje – nuostabus to amžiaus religinio sąjūdžio ženklas. Vėlesnė manichėjybės ekspansija į Tolimuosius Rytus stebina kur kas mažiau[7]. Aštuntajame amžiuje

[1] Aukštesniais už krikščionis besivadiną manichėjininkai kaip tik tuo ir buvo radikalesni už gnostikus, kurie save telaikė ezoterinės krikščionių tradicijos saugotojais; ypač žr. A. Böhlig, „Christliche Wurzeln im Manichäismus", *Bull. de la soc. d'archéologie copte*, 15, 1960, p. 41-61.

[2] C. *Faust*. I, 1.

[3] C. *Faust*. XX, 1-2.

[4] Allberry, *Manichaean Psalmbook*, p. 185, 20.

[5] Allberry, *Manichaean Psalmbook*, p. 9. Ypač žr. J. Ries, „Jésus-Christ dans la religion de Mani. Quelques éléments d'une confrontation de saint Augustin avec hymmaire christologique manichéen copte", *Augustiana*, 14, 1964, p. 437-454.

[6] H. C. Puech, *Le Manichéisme: son fondateur, sa doctrine* (Musée Guimet. Bibliothèque de diffusion, 56), 1949, geriausiai įvertina manichėjybę. G. Widengren, *Mani and Manichaeism* (į anglų k. vertė Kessler), 1965,– išsamesnė, tačiau ne tokia patikima knyga. Chr. Baur, *Das manichäische Religionssystem*, 1831, besiremianti Augustino medžiaga, tebelieka nepakeičiama. G. Bonner, *St. Augustine of Hippo, Life and Controversies*, 1963, p. 157-192,– moksliškas ir simpatiškas pasakojimas. J. Ries, „Introduction aux études manichéenes", *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 33, 1957, p. 453-482; 35, 1959, p. 362-409; – labai naudinga. A. Adam, *Texte zum Manichäismus* (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, 175), 1954,– naudingas dokumentų rinkinys.

[7] Žr. A. Chavannes, P. Pelliot, „Un traité manichéen retrouvé en Chine", *Journal asiatique*, sér. X, 18, 1911, p. 499-617 ir sér. XI, 1, 1913, p. 99-199 bei 261-394.

manichėjininkų valstybė gyvavo Kinijos imperijos sudėtyje[1], o vėliau įsikūrė turtingoje Turfano oazėje ir tokiu būdu Persiją ir Vakarus jungė su Kinija. Turfane manichėjininkai pristatė didelių vienuolynų, paliko Manį ir aistringus jo sekėjus vaizduojančių freskų, vertingų rankraščių, kurių miniatiūros rodo manichėjininkų apeigas, anksčiau žinotas tik iš Augustino raštų[2]. Tryliktame amžiuje manichėjininkų dar esama Fu-Kiene[3]. Todėl kai kurie iš rastų dokumentų, geriausiai atskleidžiančių manichėjybę, parašyti kiniškai[4].

Iš savo pradininko manichėjininkų misionieriai gavo tiesioginį tikrosios Dievo, žmogaus ir visatos prigimties apreiškimą, patikėtą didžiosioms knygoms – tai panašu į Mahometo paliktą Koraną. Joms Manis patikėjo įkurti tikrąją visuotinę bažnyčią. Tik jos galėjo išmokyti išminties, kuri sujungianti ir peržengianti visų ankstesniųjų „sektų" – krikščionių evangelistų Romos pasaulyje, Zoroastros – Persijoje, Budos – Vidurinėje Azijoje – dalines ir neišplėtotas įžvalgas[5].

Į Kartaginą šie misionieriai atvyko 297 m. Tai buvo „išrinktieji" – nuo pasninko išblyškusių, sudėtingiausių tabu besilaikančių vyrų ir moterų būrelis. Apie save jie subūrė „klausytojų" bendruomenę (krikščionių katechumenų atitikmuo), kurie tenkinosi iš saugaus nuotolio gėrėdamiesi „išrinktųjų" – dvasios didvyrių griežtumu. Šiuos žmones gaubė neįspėjamos paslapties skraistė[6]: sudėtingos slaptos maldos[7], į puošnius pergamento tomus surašyti Manio raštai[8], užuominos apie gilesnę prasmę, slypinčią už jų kalbų apie „Šviesą" ir

[1] Chavannes-Pelliot, *Journal asiatique*, sér. XI, 1, 1913, p. 177-196.
[2] Iliustracijas žr. Widengren, *Mani...*, ypač il. 3-8 ir VII sk., p. 107-116.
[3] Chavannes-Pelliot, *Journal asiatique*, sér. XI, 1, 1913, p. 340-349 – valdininko Lu Liu (1125-1209) ataskaita.
[4] Ypač žr. Chavannes-Pelliot, *Journal asiatique*, sér. X, 18, 1911, p. 499-617.
[5] Žr. Adam, *Texte*, no. 3, p. 6-7.
[6] *Conf.* III, 6, 11.
[7] C. *Fort.* 3.
[8] C. *Faust.* XIII, 18.

„Tamsą"[1]. Augustinui jie pasiūlys „atvirą ir neatmieštą tiesą"[2].

Paragavau saldybės. Neradau nieko
Saldesnio nei Tiesos žodis. Paragauk.
Paragavau saldybės. Neradau nieko saldesnio
Nei Dievo skonis. Paragauk.
Paragavau saldybės. Neradau nieko saldesnio
Nei Kristus.
Išmintis kviečia tave, kad galėtumei valgyt savo dvasia[3].

Tai, kas buvo išmintis dvidešimtmečiui, nebūtinai bus išmintis brandaus amžiaus žmogui. „Valgis sapnuose, vėliau sakys Augustinas, yra visiškai toks pat kaip ir tikrovėje, tačiau miegančiųjų jis nepamaitina, nes jie miega"[4].

5

MANICHĖJYBĖ

(I) DUALIZMAS[5]

Manichėjininkų „klausytoju" Augustinas buvo ištisus devynerius metus. Tarp dar kraštutinesnių pažiūrų žmonių jis jau nebegalėjo ieškoti savo išminties. Manichėjininkai – nedidelė bauginančios reputacijos sekta. Įstatymo jie buvo uždrausti, o vėliau žiauriai persekioti. Juos gaubė slaptos draugijos aura: svetimuose miestuose manichėjininkai apsistodavo tik pas

[1] *De beata vita* 1, 4.
[2] *De util. cred.* 1, 2.
[3] Allberry, *Manichaean Psalmbook*, p. 158.
[4] *Conf.* III, 6, 10.
[5] Geriausiai aptartas H. C. Puech, „Der Begriff der Erlösung im Manichäismus", *Eranos Jahrbuch*, 1936, p. 183-286.

savo sektos narius[1]; jų vadovai keliaudavo po visame Romos pasaulyje išsiraizgiusį organizacijos „ląstelių" tinklą. Pagonys į juos žiūrėjo su siaubu[2], krikščionys ortodoksai – su baime ir neapykanta. Manichėjininkai – ketvirtojo amžiaus „bolševikai": svetimos kilmės „penktoji kolona", siekianti prasiskverbti į krikščionių bažnyčią; savo amžiaus religinėms problemoms išspręsti jie siūlė pernelyg radikalius sprendimus.

Tik šie žmonės, galvojo Augustinas, gali atsakyti į klausimus, pradėjusius kankinti nuo tada, kai „atsivertimas" filosofijai privertė jį rimtai susimąstyti: „Kodėl patiriame blogį?"[3] Manichėjininkų atsakas į klausimą apie blogį – jaunojo Augustino manichėjybės šerdis. Atsakymas buvo paprastas ir ryžtingas; mes jį puikiai žinome iš Augustino raštų; o ir šiame amžiuje, naujų atradimų nuo Egipto iki Sinkiango dėka, vėl galime patirti giliausius didingų jausmų kupinos manichėjininkų bendruomenių liturgijos išgyvenimus[4].

Augustinas lankė manichėjininkų susirinkimus, kur klausėsi garsaus Manio *Įkūrimo laiško*. Šią iškilmingą akimirką „klausytojus užliedavo šviesa"[5]. Šis „apšvietimas" – pirmas ir pagrindinis religinis manichėjininko potyris: jis tampąs žmogumi, jau suprantančiu savo tikrąją padėtį. Tarsi iš gilaus miego jį pažadinąs tolimas šūksnis: „... Į pasaulį žmogų pakvietė šiais žodžiais: Palaimintas, nes pažins savo sielą"[6].

Taip pažadintas manichėjininkas aiškiai suvokia, jog nebuvo laisvas. Savimi jis gali laikyti tik dalį savęs – savo „ge-

[1] *Conf.* V, 10, 19.
[2] *De util. cred.* I, 2.
[3] *De lib. arb.* I, 2, 4.
[4] Įspūdingiausias ir išsamiausias yra koptiškas psalmių rinkinys, parašytas beveik Augustino laikais, krikščioniškosios Romos imperijos provincijoje: C. R. C. Alberry, *A Manichaean Psalmbook* (Part II), (Manichaean Manuscripts in the Chester Beatty Collection, vol. II), 1938; žr. P.-J. de Menasce, „Augustin manichéen", *Freudesgabe für Ernst Robert Curtius*, 1956, p. 79-93.
[5] C. *ep. Fund.* 5.
[6] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 219. Žr. Puech, „Begriff d. Erlösung", *Eranos Jahrbuch*, p. 224-226.

rąją sielą"[1]. Šiai tyrumo oazei tikrai nepriklauso didžioji jo dalis – aistrų varžtai, pyktis, geiduliai, sugedęs kūnas ir jį supantis platus, kunkuliuojantis, „nuo ilčių ir nagų kruvinas" gamtos pasaulis[2]. Visa tai slegia. Žinoma, geroji manichėjininko sielos dalis siekia „išsilaisvinti", „sugrįžti", vėl pasinerti į nerūpestingą, pirmapradę tobulumo būseną – į Šviesos karalystę, nuo kurios ji jaučiasi atskirta. Tačiau taip pat akivaizdu, kad žmonės negali įgyvendinti šio vienintelio įmanomo geresnės prigimties troškimo. Todėl geroji siela visiškai pasiduoda prievartai: dėl kažkokių paslaptingų priežasčių ji esanti „įkalinta", „suimta", suvaržyta ir „išniekinta", pirmyn atgal ją stumdo bent kol kas stipresnės jėgos[3]. „Nusidedame prieš savo valią ... todėl ir siekiame pažinti daiktų prigimtį"[4].

Kaip tik šias daiktų prigimtis manichėjininkai ir išaiškino Augustinui. Trumpai tariant, nors kiekvienas puikiai supranta, kad gėris ir blogis labai giliai persipynę ir pačiame žmoguje, ir jį supančiame pasaulyje, mintis, kad toks blogis gali kilti iš Dievo, religingam žmogui kelia gilų pasipriešinimą, o racionalus mąstytojas atmeta tai laikydamas absurdu. Dievas dėl to visiškai nekaltas. Dievą reikia apsaugoti nuo menkiausių tiesioginių ar netiesioginių įtarimų, esą tik Jis kaltas dėl blogio. Toks beatodairiškas „pagarbumas Dieviškajai būčiai"[5] paaiškina tiesmuką manichėjininkų religinės sistemos prigimtį. Jie buvo dualistai: šventai tikėdami, kad blogis negali kilti iš gerojo Dievo, jie manė, jog blogis ateina iš gėrin – „Šviesos karalystėn" įsiveržusios piktosios blogio jėgos, kuri esanti tokia pat galinga, amžina ir visiškai atskirta Tamsos karalystė. „Pirmiausia, ką žmogus turi padaryti", sakoma kinų manichėjininkų katekizme, „tai atskirti du pradus (Gėrį

[1] *De duab. anim.* 1.
[2] C. *Fort.* 21.
[3] *Conf.* IV, 15, 26.
[4] C. *Fort.* 20.
[5] Simplicius, *Commentory on the Enchiridion of Epictetus*, 27 (Adam, *Texte*, no. 51, p. 74).

ir Blogį). Besigilinantys į mūsų tikėjimą turi žinoti, jog šie du pradai yra visiškai skirtingos prigimties: kaip, nesuprantant šio skirtumo, galima tikėti mūsų mokslu?"[1]

Šiuo požiūriu manichėjininkai buvo nuoseklūs racionalistai. Augustinas tikėjo, kad būdamas manichėjininku jis pajėgs tik protu suvokti pagrindinius tikėjimo teiginius[2]: „Iš kur atsiranda nuodėmės?, klausia jis, iš kur apskritai kyla blogis?... Jei iš žmogaus, iš ko gi atsiranda žmogus? Jei iš angelų, iš ko – angelai? Ir jeigu sakysi: „Iš Dievo...", pasirodys, kad ir visos nuodėmės, ir blogis tarsi grandine susiję su pačiu Dievu. Manichėjininkai mano galį lengvai susidoroti su šiuo klausimu, tartum užduoti klausimą jau reikštų žinoti. O, jeigu taip būtų, niekur nerastum išmintingesnio už mane!"[3]

Taip apsiginklavę Augustinas ir jo bičiuliai, kuriuos jis atvertė savo naujajai išminčiai – „protingiausi ir nuostabiai argumentuotai mąstantys jaunuoliai"[4] – jautėsi esą nenugalimi: „Besiginčijant su neįgudusiais, bet vienas per kitą iš paskutiniųjų besistengiančiais savo tikėjimą apginti krikščionimis, mane veik visuomet lydėjo kažin kokia pragaištinga pergalė. Jaunuolio atkaklumas slydo šia dažnų sėkmių eile ir, apimtas įkarščio, neprotingai virto baisia bukumo yda. Kadangi ginčų meno buvau pradėjęs mokytis jau po to, kai tapau jų „klausytoju", visa, ką sugebėjau savo ar kitų gabumų bei knygų dėka, mielai skyriau tik jų vienų nuopelnams. Šitaip kasdien mane vis karščiau ir karščiau traukė jų pamokslų kurstomas pomėgis ginčytis, o tų ginčų vaisius buvo meilė jiems. Todėl atsitiko taip, jog, kad ir ką jie keisčiausiais būdais teigtų, laikiau tatai tiesa ne todėl, kad nieko kita nežinojau, bet kad norėjau, jog tai būtų tiesa"[5].

Jaunasis manichėjininkas Augustinas buvo labai protingas

[1] Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. XI, 1, 1913, p. 114.
[2] Pvz., *C. Fort.* 19.
[3] *De duab. anim.* 10.
[4] *De util. cred.* 6, 13.
[5] *De duab. anim.* 11.

jaunuolis. Jo atsivertimas manichėjybei sutampa su staigiu ir dramatišku jo intelektinio akiračio išsiplėtimu. Iš „atsivertimo filosofijai" plaukė atsisakymas tapti profesionaliu teisininku. Žinoma, Patricijus ir Augustino globėjas Romanianas iš jaunuolio tikėjosi labai daug: jie laukė, kol, tapęs teisininku, Augustinas pradės tarnybą valstybinėse imperijos institucijose[1]. Nuo dvidešimties metų Augustinas imasi mokytojauti[2], karštai atsideda išminčiai ir rūpinasi filosofinių įgūdžių tobulinimu. Tuo pat metu, kai, tapęs manichėjininku, tikėjimo plotmėje Augustinas „išsilaisvina" iš tradicinės religijos, jis išsivaduoja ir iš intelektinės „vyresniųjų ir geresniųjų" – pretenzingų jo slapta niekinamų Kartaginos universiteto dėstytojų – įtakos[3]. Kolegų nuostabai jis savarankiškai išstudijavo Aristotelio logikos veikalą, vadinamąsias *Dešimt kategorijų*. Aristotelio studijos buvo vėl beatgimstančios tarp išsilavinusių Romos aristokratų, kuriems vadovavo išsilavinę graikų profesoriai[4]. Provincialios Kartaginos inteligentai tenkinosi šnekomis, kad šis Aristotelio veikalas esąs „didingas ir dieviškas"[5]; tačiau studijuoti jį drįso tik niekieno nepadedamas jaunasis Augustinas. Tad nereikia stebėtis, jog Augustinas pasirinko tikėjimą, kuris skelbėsi atmetąs bet kokius jo nepaprastai paslankaus proto laisvę ribojančius įsitikinimus[6].

Tapęs manichėjininku, Augustinas iškart išsivadavo iš tradicinę krikščionybę blaususių pažiūrų. Jį užvaldė aiškus tikrumas:

Aš pažinau savo sielą ir ją užgulusį kūną:
Nuo pasaulių sukūrimo juodu buvo priešai[7].

[1] *Conf.* III, 3, 6.
[2] *Conf.* IV, 2, 2.
[3] *Conf.* IV, 16, 28.
[4] Žr. L. Minio-Paluello, „The Text of the Categoriae: the Latin Tradition", *Classical Quarterly*, 39, 1945, p. 63-74.
[5] *Conf.* IV, 16, 28.
[6] Vargu ar studentą Augustiną paveiktų Augustino kunigo įrodinėjimai, kad mokytojai esą būtinai reikalingi: *De util. cred.* 7, 17-18.
[7] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 56.

Nebuvo jokio reikalo „skiesti" tokį tvirtą žinojimą[1], slėpti jį už nerangių žydų pranašysčių pastolių, kuriais katalikų bažnyčia apstatė paprasčiausią tiesą. Manichėjininkui nereikėjo įsakymo tikėti[2]. Jis pats suvokė religijos esmę. Svarbiausia buvo betarpiškumas. Tokiam žmogui Kristaus nukryžiavimas tiesiogiai kalbėjo apie jo paties sielos kančias[3]. Pavyzdys buvo abejojantis Tomas, žmogus, siekęs tiesiogiai ir betarpiškai patirti dieviškąsias paslaptis, ir Kristus jo nepaniekino[4].

Pagaliau svarbu buvo tai, jog rimtas ir jautrus jaunuolis Augustinas galėjo nebepaisyti siaubingo tėvo įvaizdžio iš Senojo Testamento. Manichėjininkų sistema rūpestingai vengė skausmingos dviprasmybės, vėliau tapsiančios tokia svarbia senojo Augustino požiūryje į Dievą Tėvą, iš kurio vienu metu gali lietis švelnus gailestingumas ir bausmė, kerštas ir kančia[5]. Manichėjybė atmetė žiaurų paklusnumo reikalaujantį žydų Jehovą, laikydama Jį piktuoju demonu, o patriarchus – pasileidusiais seniais: „Ištieskite ranką virš mano ančio, žudykite ir valgykite, aukite ir dauginkitės". „Aš žinojau, vėliau Augustinui rašys manichėjininkas, kad visuomet nekentei tokių dalykų, žinojau, jog buvai iš tų, kuriems patinka aukšti dalykai, dalykai, kurie traukiasi nuo žemės, stiebiasi į dangų, kurie marina kūną ir gaivina sielą"[6].

Manichėjybė iš tikrųjų Augustinui leido būti labai asketiškam bei „dvasingam" jaunuoliui. Galima įtarti Augustiną troškus jaustis „aukštumose", nes jo gyvenime tebebuvo daug dalykų, vertusių jaustis kaltu. Ciceronas, pavyzdžiui, *Horten-*

[1] C. *Faust.* XII, 1.
[2] C. *Faust.* XVI, 8.
[3] C. *Fort.* 7.
[4] C. *Faust.* XVI, 8.
[5] Ypač žr. C. *Faust.* XXI, 1 ir 3.
[6] *Ep. Secundini ad Aug.* 3. Toks požiūris būdingas ne vien ketvirtajam amžiui; plg., pvz., J. H. Newmàn, *Loss and Gain*, kur herojus sušunka: „Be abejo, nevedęs, tyras, pasninkaujantis ir nuogas, pagaliau kankinio mirtimi mirštantis Apaštalas yra aukščiau už kokį nors po vynuogienojumi ir datule sėdintį, laikinųjų vertybių pertekusį, sūnų ir anūkų apsuptą seną žydą".

zijuje labai griežtai rašė (reikšminga, kad šią vietą Augustinas prisiminė visą gyvenimą): „Ar dera ieškoti kūno malonumų, kuriuos Platonas teisingai ir pamatuotai vadina masalu bei visų ydų maistu? ... Kūno paskatos yra pačios stipriausios ir todėl labiausiai priešiškos filosofijai ... Kas, šio stipriausiojo iš jausmų užvaldytas, gali priversti savo protą mąstyti, atgauti nuovoką arba apskritai ties kuo nors susitelkti...?[1]" „O aš, didžiai nelaimingas jaunuolis, būdamas dar nelaimingesnis savo jaunystės pradžioje, jau meldžiau Tave tyrumo tardamas: „Suteik man tyrumo ir susivaldymo. Bet ne tuoj pat"[2].

Išmoningumu sukrečiantį gilesnio kaltės jausmo vengimą Augustinas vėliau laikys įtartiniausiu savo manichėjiško gyvenimo tarpsnio bruožu. Manichėjininkai buvo asketiški žmonės. Anais laikais juos atpažindavai iš išblyškusių veidų, šiuolaikinė literatūra kartais juos vaizduoja teigusiais juodžiausią pesimizmą. Tačiau šį pesimizmą jie skirdavo tik vienai savo pusei. Kitą pusę – savo protą, savo gerąją sielą jie laikė nė kiek nesutepta, mat ji esanti dieviškos esybės trupinys[3]. Jų religija siekė įtikinti, kad geroji dalis visuomet liks nepaliesta, jos niekuomet nesuteps žemoji prigimtis. Vėliau žemoji dalis „būsianti nuo mūsų atskirta ir atstumta, o amžių pabaigoje, po pasaulio gaisro, ji, patalpinta į didelį atskirą luitą ir tartum uždaryta į amžiną kalėjimą, būsianti nugalėta"[4]. Todėl visiškai svetima blogio jėga tik išoriškai paliečia gerąją sielos pusę, amžiams atskirtą nuo blogosios:

Nusimetu tuščią šio kūno rūbą, esu saugus ir tyras;
tyras savo sielos pėdas aš priverčiau ramiai jį sutrypti[5].

Taip manichėjininku tapęs Augustinas galėjo nuoširdžiai guostis, kad, nepaisant didelių jo ambicijų, nerimą keliančios

[1] C. *Jul.* IV, 14, 72.
[2] *Conf.* VIII, 7, 17.
[3] *Conf.* IV, 16, 31; plg. IV, 15, 26.
[4] *De haeres.* 46, 6 (Adam, *Texte*, no. 49, p. 70).
[5] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 99.

istorijos su sugulove, visa persmelkiančio kaltės jausmo, taip dažnai temdydavusio santykius su motina, geroji jo pusė išlieka nesutepta:

> *Savo sprandą aš palenkiau dorybės jungui,*
> *jaunystėje nelyg sukilėlis pakilau*[1].

Religinių išgyvenimų istorijoje – tai ne paskutinis kartas, kai jautrus jaunuolis savo jausmus išlieja tokia dramatiška forma: „Jį dažnai apimdavo trumpalaikis įniršis – apie savo herojų rašys James Joyce,– kurio tačiau niekad nepavykdavo paversti nuolatine aistra, jis visuomet jautėsi išsprūstąs, tartum pats kūnas lengvai išsinertų iš kažkokios odos ar žievės. Jis jautė šalia savęs esant kažką švelnaus, tamsaus ir šnarančio, tai lengvai persmelkdavo visą jo esybę ir uždegdavo šlykščiu trumpalaikiu geismu: tačiau vėlgi tai praslysdavo paviršiumi, palikę jo protą aiškų ir abejingą"[2].

Poreikis savyje išsaugoti nesuteršto tobulumo oazę Augustinui veikiausiai buvo giliausia priklausymo manichėjybei priežastis. Vėliau, net pradėjus pastebėti loginius manichėjininkų sistemos prieštaravimus, jų požiūris į dorovę vis dar atrodė patrauklus. Romoje patyręs bauginančią ligą, sutapusią su augančiu kaltės jausmu dėl santykių su Monika, dvidešimt devynerių metų Augustinas, netrukus padarysiantis didelę karjerą, vis dar bėga klausytis manichėjininkų „išrinktojo": „Nes aš tebemaniau, jog nusidedame ne mes, bet kažin kokia kita mumyse esanti prigimtis... Mėgau save teisinti ir kaltinti kažką kita, kas buvo kartu su manimi, tačiau tai buvau ne aš. Išties, priduria jau katalikų bažnyčios vyskupas, aš buvau visas, bet mano nedorybė suskaldė ir supriešino mane"[3].

Kategoriškai atsisakę pripažinti blogį, manichėjininkai, atrodo, buvo priversti gėrį laikyti visiškai nejudriu ir neveikliu.

[1] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 97.

[2] James Joyce, *Portrait of the Artist as a Young Man* (Jonathan Cape, 1944, p. 70); plg. Puech, „Begriff d. Erlösung", *Eranos Jahrbuch*, 1936, p. 206-207.

[3] *Conf.* V, 10, 18.

Tapęs vyskupu Augustinas ypač pabrėždavo šį manichėjybės bruožą; kaip tik šią manichėjybės ypatybę jis energingiausiai neigė[1]. Šis požiūris matyti visuose Manio raštuose: gėris esąs iš esmės neveiklus, į jį kėsinasi galinga ir veikli blogio jėga[2]. Manichėjininkams esamas pasaulis, kuriame taip grėsmingai susipynę gėris ir blogis, kilo iš staigaus blogio – Tamsos karalystės įsiveržimo į gėrį – Šviesos karalystę. Gėrio karalystė buvo absoliučiai nejudri, čia nebuvo jokios gėrio ir blogio įtampos. Šios karalystės valdovas Šviesos tėvas taip atskirtas nuo blogio, kad nieko nepajėgė padaryti: jis net negalėjo susigrumti su įsibrovėliais, nepatirdamas gilaus ir negrįžtamo savo esybės pasikeitimo[3]. Tamsos karalystė, priešingai, veikli jėga; ji kėsinosi, puolė ir daužė Šviesos kraštą; išalkusios jos jėgos buvo aklos; jas nukreipdavo tik nevaldomi ištroškusių jos bičiulių šūksniai[4]. Rašydamas estetikos traktatą 26 metų Augustinas šį egzotišką ir įtikinantį mitą perteikė priimtinesniu, klasikiniu pavidalu. Čia Dievas esąs „monada", „tartum protas, jame nėra įtampos tarp vyriškojo ir moteriškojo pradų"; tuo tarpu kaip tik blogis yra veiklus, „kažin kas padalyta", „neprotinga", „siautulys ir geiduliai"[5].

Taigi manichėjybė išpažįsta, jog gėris yra pasmerktas neveiklumui. Manichėjininkų Kristus pirmiausia buvo „kenčiantis Jėzus"[6], „nukryžiuotas visame regimajame pasaulyje"[7]. Manichėjininkų pamaldumo viršūnė – suvokti, jog geroji žmogaus dalis visiškai panirusi ir sutapusi su prievartaujama

[1] Ypač žr. *Op. Imp.* I, 97.

[2] Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. X, 18, 1911, p. 546. Kinų traktatas aiškiai parodo, kad manichėjininkai manė, jog jų pasakojimas apie Tamsos karalystės įsiveržimą į Šviesos karalystę tiksliai atspindi asmeninę kiekvieno žmogaus patirtį: į apribotą gerąją sielos dalį veržiasi nevaldoma ir svetima blogio jėga.

[3] Pvz., Adam, *Texte*, no. 7, p. 16, ir Aleksandras Likopolietis, *De placitis Manichaeorum*, 3: gerajam Dievui „būtinai reikėjo blogio, kad susilygintų su besiveržiančiu Blogiu".

[4] Adam, *Texte*, no. 5b, p. 13.

[5] *Conf.* IV, 15, 24.

[6] *C. Faust.* XX, 2.

[7] *Enarr. in Ps.* 140, 12.

dieviškąja esybe, jo lemtis neatskiriama nuo Išganytojo, kuris pats turėjo būti išganytas[1]. „Aš esu visur, aš paremiu dangų, esu pagrindas, esu pasaulio gyvybė, esu medžių sunka, esu saldus vanduo po medžiagos sūnumis"[2]. Todėl anapus šios gilios, lengvai sutrikdomos painiavos siautėjo nekintančios ir (vėliau didžiam Augustino siaubui) jokių gėrio galių neprižiūrimos blogio jėgos: „Aš apraudu savo sielą tardamas: ar galiu išsigelbėti nuo to, nuo viens kitą ryjančių plėšrūnų siaubo"[3].

Manichėjininkas jautėsi slegiamas skaudžios dilemos. Jo religija žadėjo, kad sykį „pažadintas" tikintysis jau yra visiškas savo esybės šeimininkas, kad jis pats gali užtikrinti savęs išlaisvinimą. Ji skelbė, jog viena jo dalis visuomet išliekanti nesutepta ir siūlė žiaurias apeigas, kurios ir toliau „skatintų" nesunaikinamai gerą tikinčiojo sielos pradą. Tačiau šį tikėjimą nuolat ardė įtaigūs jų pačių mitai, anot kurių gėris esąs visiškai vienas ir bejėgis atsispirti prieš blogį; slegiamas, prievartaujamas, sujauktas tokios nesuterštos nekaltybės Dievas rodėsi pavojingai netekęs savo visagalybės. Senstelėjęs katalikų vyskupas pernelyg gerai žinojo manichėjybę. Jis spaus kaip tik šią silpną vietą ir ja naudosis viešuose debatuose triuškindamas ankstesnių laikų bičiulį manichėjininką[4].

Tačiau kaip tik tokia manichėjybė buvo bręstančio Augustino religija, patenkinusi jo jausmus kraštutiniu bei aiškiu būdu. Galbūt labiau nei kas kita manichėjybė jaunajam Augustinui leido laikinai ir už didelę kainą išsižadėti ramybės neduodančių dorybių, kurias ir Dievui, ir, tarkim, sau pačiam jis pasiryš pripažinti tik daug vėliau. Tai buvo rūsčios „tėviškos" dorybės, jos siejosi su visagaliu katalikų tikėjimo Tėvu, Tėvu, kuris teisėtai pyksta ir baudžia; neprilygstamą Jo gerumą ir giliausią Jo sūnų kaltę skiria neperžengiama bedugnė.

[1] C. *Fort.* 18; *Enarr. in Ps.* 140, 12.
[2] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 54.
[3] Mary Boyce, *The Manichaean Hymn Cycle in Parthian*, 1954, p. 83.
[4] C. *Fort.* 33-37.

(II) GNOZĖ

375 metais iš Kartaginos Augustinas grįžo į gimtąjį miestą dėstyti literatūros. Čia jis atsinešė ir naująją savo išmintį. Afrikos bažnyčiai manichėjininkai buvo eretikai *par excellence*. Monika buvo sukrėsta. Ji išvijo Augustiną iš namų[1] ir suminkštėjo tik tuomet, kai per sapnus sužinojo, jog po ilgų klajonių sūnus sugrįš į jos tikėjimą. Vyskupas, pas kurį ji nuėjo patarimo, taip pat neabejojo, jog Augustinas ilgai nebus manichėjininku. Jis papasakojo, kad ir pats buvęs užaugintas manichėjininku, kadaise pamaldžiai perrašęs autoritetingas Manio knygas, tačiau netrukęs pastebėti, kad jų turinys visiškai nepriimtinas[2].

Šios didžiosios septynios knygos buvo manichėjybės esmė. Maždaug iki 1200 metų jos išsaugojo sektos tapatybę tokioje skirtingoje aplinkoje kaip Kartagina ir Fu-Kienas[3]. Išsilavinusiems vėlyvojo klasikinio pasaulio žmonėms jose slypintis apreiškimas atrodė patraukliai egzotiškas: tai buvo „persų pasakos"[4].

375 metais Augustinas tarp išsilavinusių romėnų galėjo ramiai skleisti savo manichėjišką išmintį. Mat Afrikoje 370 ir 380 metų pradžioje manichėjybė buvo gerokai panaši į 1930-ųjų Anglijos komunizmą: ji sparčiai plito ir, nepaisant egzotiško bei labai doktrinieriško pagrindo, daugeliui žmonių vis dar atrodė prasminga. Augustino manichėjybė buvo labai riboto sluoksnio – išsilavinusių Kartaginos universiteto inteligentų ir mažo Tagastos miestelio veikėjų manichėjybė. Daugelis mokslo draugų prie Augustino prisijungė iškart Kar-

[1] *Conf.* III, 11, 19.

[2] *Conf.* III, 12, 21.

[3] Ir imperatorius Dioklecianas 297-aisiais (Adam, *Texte*, no. 56, p. 82-83) ir Lu Liu (Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. XI, 1, 1913, p. 349) 1166-aisiais yra įsakę šias knygas sudeginti. Apie jas žr. Widengren, *Mani*, p. 74-81 ir 110-113.

[4] Pvz., *De util. cred.* 18, 36.

taginoje; o mažojoje Tagastoje, toli nuo budrios katalikų bažnyčios valdžios akies, buvo nesunku palenkti ir garsųjį Romanianą, ir jo giminaitį Alypijų. Tokie žmonės palaikė manichėjybę. Romanianui neatrodė keista remti šią įstatymo uždraustą sektą ir kartu bylinėtis ją persekiojusių katalikų imperatorių teismuose[1]. Daugelis šių bendraminčių atėjo tiesiai iš pagonybės. Manichėjybė skelbėsi esanti tikroji Afrikos „pagonių bažnyčia": ji viliojo krikščionybės augimo išgąsdintus pagonis, kadangi atsisakė autoritariškai kurti bažnyčią bei atmetė Senojo Testamento žiaurumus[2]. Ji lengvai išsiteko erdviame krikščionybės prieangyje, kur mokyti žmonės įdėmiai studijavo vadinamąsias Sibilės pranašystes, kurios, kaip manyta, išpranašavusios Kristaus atėjimą[3]. 370-aisiais šioji išsilavinusių žmonių manichėjybė Afrikoje pasiekė savo viršūnę, o veikliausi jos atstovai buvo Augustinas ir jo bičiuliai. Žmonės, kuriuos Augustinas vėliau ragins išsižadėti jo paties anksčiau skelbtų įsitikinimų, prisidėjo kaip tik prie šio manichėjininkų judėjimo sparno sėkmės. Visi jie – prisiekę mokytojai, kurti bet kokiems argumentams, išskyrus proto, autoriteto idėją suprantantys tik tuomet, kai ji pateikiama labai atsargiai, jiems suprantamais autoritetingų vadovėlių pavyzdžiais[4].

Tačiau ši grupė tegalėjo būti judėjimo visumos nuošalėje. Kiti manichėjininkai buvo kur kas didesni doktrinieriai. Save jie laikė tikraisiais krikščionybės reformatoriais, nors kai kurie tikrai sugebėjo išlikti slapti katalikai. Būdamas vyskupu Augustinas pastebės, kad vienas jo diakonų vis dar kaip „klausytojas" lanko manichėjininkų susirinkimus[5]; kartą į Augustino vienuolyną Hipone ateis ir jaunuolis, paveiktas asketinių tarp manichėjininkų paplitusio apokrifinio Rašto idė-

[1] Žr. žemiau p. 92-96.
[2] C. *Faust.* XIII, 1.
[3] C. *Faust.* XIII, 1: Augustino studijų Kartaginoje pažįstamas Flacianas anuomet kaip tik turėjo šių pranašysčių kopiją: *De civ. Dei* XVIII, 23, 6.
[4] *De util. cred.* 7, 17.
[5] *Ep.* 236.

jų[1]. Kiti tokie „reformatoriai" nelabai slėpėsi. Augustinui tapus vyskupu, jie atvirai metė iššūkį jo pažiūroms ne dėstydami racionaliai pagrįstą išmintį, o aiškindami šv. Pauliaus laiškus. Tokie žmonės sudarė Afrikos manichėjybės branduolį: jie iškilo kaip tik tuomet, kai vėl prasidėjo jų persekiojimai (386 m.), ir Augustino bei įspūdingos jo draugijos atsitraukimas palaužė bendraminčių ištikimybę[2].

Išsilavinusių žmonių nestigo abejose grupėse. Likę manichėjininkai buvo nemokyti. Judėjimas pritraukė daug paprastų žmonių, garbingų amatininkų ir pirklių[3]. Veikliausi manichėjybės misionieriai kaip tik ir buvo pirkliai: mongolams suardžius didžiąsias prekybos imperijas Gobio dykumų oazėse, manichėjybė pasklido Kinijoje bei Vidurinėje Azijoje[4]. Ir Romos imperijoje manichėjybės plitimas baigėsi sulig prekybos nuosmukiu[5].

Spalvingą Manio apreiškimą suvokti tiesiogine reikšme tokiems žmonėms buvo kur kas lengviau nei mokytiems bendratikiams. Daug paprastų žmonių gyveno labai asketiškai. Tapę „išrinktaisiais", manichėjininkų bendruomenėse jie buvo tas pat, kas ir atkaklūs Egipto felahai, kurie, tapę atsiskyrėliais, virto tikru krikščionių pasaulio stebuklu. Didžiausi pasišventėliai ir buvo šie „grubūs prasčiokai": nenuostabu, kad tokiame judėjime jais ypač žavėjosi rafinuoti intelektualai[6].

Vos susidūręs su „fundamentalistinėmis" grupėmis, Augustinas ėmė nusivilti manichėjininkais, mat didžiųjų Manio knygų patikėtojo apreiškimo jie laikėsi be jokių išlygų.

Manis buvo religijos genijus. Kaip visi ankstesnieji gnos-

[1] *Ep.* 64, 3.
[2] Žr. J. Ries, „La Bible chez S. Augustin et chez les manichéens", *Rev. études Augustin.*, 9, 1963, p. 201-215.
[3] Pvz., vardai, kuriuos pamini atsižadantis manichėjybės žmogus (PL 42, 518).
[4] Adam, *Handbuch der Orientalistik*, I Abt., 8, 2, p. 118-119.
[5] Possidius, *Vita*, 15, 5: turtingas pirklys manichėjininkas Firmas. Apie ypatingą laisvę, kuria judėjime naudojosi pirkliai, žr. *Enarr. in Ps.* 136, 3.
[6] *De mor. Man.* (II), 20, 74.

tikų mąstytojai, jis numanė žmogų esant bjauria dviejų priešiškų jėgų samplaika: tačiau šią samplaiką jis aiškino smulkmeniškai išsamiai aprašomo gamtos pasaulio sąvokomis. Ir pats šis pasaulis Maniui atrodė tokios samplaikos padarinys; manichėjininkų geroji naujiena skelbė, kad regimasis pasaulis esąs milžiniška „laboratorija", kurioje „distiliuojama" grynoji sugriautosios Šviesos karalystės nuolaužų masė[1]. Todėl manichėjininkai buvo įaugę į regimąjį pasaulį. Kiekvienas gamtos vyksmas vyko jų išgelbėjimui. Kaip ir pagonys[2], manichėjininkai rodėsi besimeldžią Saulei, klaupėsi prieš ją[3], kalbėdami maldas atsisukdavo į ją[4]. Bet pagonis jautėsi esąs daug žemiau po Saule. Žmonės pagoniui – būtybės, „turinčios žmogaus kūną, kupinos geismų, liūdesių, siautulių..."[5]; o Saulė, be abejo,– „regimasis dievas", žmogų pranokstantis protas, aukštybėse tobulu ritmu skriejantis apie pasaulį[6]. Manichėjininkui Saulė atrodė esanti tik regimas jo paties dalies švytėjimas, jo paties gerosios medžiagos nuolauža, jau pasiekusi paskutinę grynėjimo pakopą, pasirengusi vėl panirti į Šviesos karalystę[7]. Jis šiurpulingai juto esąs įtrauktas į neišvengiamą vyksmą, „objektyviai" ir „moksliškai" aprašytą Manio knygose:

Šviesa pasieks Šviesą,
švytėjimas – švytėjimą...
. . . .
...Šviesa sugrįš į savo
vietą, Tamsa kris ir nebepakils[8].

Joks kitas „Jėzaus Kristaus apaštalas" negalėjo įtikinamiau

[1] Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. X, 18, 1911, p. 515.
[2] C. *Faust*. XX, 1.
[3] *De mor. Man.* (II), 8, 13.
[4] C. *Fort*. 3.
[5] Plotinus, *Enneades*, II, 9, 5 (MacKenna, 2, p. 136).
[6] Plotinus, *Enneades*, II, 9, 4 (MacKenna, 2, p. 135).
[7] C. *Faust*. XX, 1.
[8] Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, p. 215.

pasakyti, „kaip sukurtas regimasis pasaulis, kas jame iš tikrųjų vyksta"[1]. Išties jokia religinė sistema dar nebuvo taip drąsiai ir tiesiogiai teigusi, jog regimasis pasaulis – tai išorėn persikėlęs vidinis ir dvasinis konfliktas[2].

Žinoma, beatsiskleidžiantis visatos vaizdas išėjo ne toks, prie kurio buvo pratę išsilavinę romėnai; Manio religinės idėjos jį žiauriai iškraipė[3]. Susidūrimas tarp manichėjininkų knygų turinio ir stebėjimais pagrįstų gamtos pasaulio faktų buvo veik neišvengiamas. Mat manichėjininkai negalėjo pripažinti, kad regimasis pasaulis tėra gilesnę tikrovę atspindintis mitas[4]. Pavyzdžiui, mėnulio pilnatis ir delčia buvo ne tik tolimas kažin kokio tolimo dvasios įvykio atvaizdas: juos tiesiogine prasme sukelią aukštyn iš pasaulio atitekančios išlaisvintosios šviesos nuolaužos. Dorinė manichėjininko elgsena, savotiškas gyvenimo prasmės supratimas, leidę šlovingai baigti dvasinę kovą, priklausė nuo to, ar jis sutinka su Maniu gamtos reiškinius laikyti tiesiogiai išsakyta tiesa.

Augustinas gamtos pasauliu susidomėjo jau persiėmęs manichėjybe. Jis nusprendė tęsti filosofijos studijas[5]. Netrukus iš Tagastos jis grįžta į Kartaginą ir apie 380 metus parašo pirmąją knygą – *Apie grožį ir tinkamumą*. Ieškodamas išminties jis toliau įdėmiai studijuoja Cicerono veikalus[6]. Augus-

[1] C. *Fel.* 1, 9.

[2] Ši „sanplaikos prigimtis ir priežastis" buvo manichėjybės šerdis; nuo naujokų ji galėjo būti slepiama: *De duab. anim.* 16.

[3] Manis, pavyzdžiui, buvo sujaukęs tradicinius astronomijos duomenis, kuriais rėmėsi astrologija: žr. Widengren, *Mani*, 4 sk., 4, p. 69-72, ypač p. 72.

[4] C. *Faust.* XV, 6.

[5] Kaip Augustinui buvo svarbu skaityti kompiliacinius filosofų nuomones dėstančius vadovėlius, teisingai pabrėžta A. Solignac, „Doxographies et manuels dans la formation philosophique de S. Augustin", *Rech. augustin.*, 1, 1958, p. 113-148.

[6] Ypač žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, I, p. 64–68. Geriausias numanomo šios knygos turinio įvadas yra A. Solignaco pastaba prancūziškam *Išpažinimų* vertimui: *Les Confessions*, vertė Tréhorel ir Bouissou, *Bibliothèque augustin.*, sér. II, 13, p. 671-673. Naujausias pažiūras žr. Takeshi Katô, „Melodia interior. Sur le traité *De pulchro et apto*", *Rev. études augustin.*, 12, 1966, p. 229-240.

tinas pastebėjo, kad net *Hortenzijuje* apie saulės užtemimus yra žinių, prieštaraujančių manichėjininkų pažiūroms[1]. Be to, jis susidomi astrologija: neramiam jaunuoliui ji siūlė „moksliškose" knygose įspūdingai surašytą „meną", galintį papasakoti apie beasmenes bei visagales jo likimą valdančias jėgas[2]. Kaip ir Renesanso laikais, ketvirtajame amžiuje mokslas ir pseudomokslas ėjo išvien: tuo metu Augustino sutiktas žymus ir protingas gydytojas tokias astrologijos knygas taip pat kadaise laikė tinkamu Hipokrato veikalų pakaitalu[3]. Šiose knygose pateikiami visiškai tikslūs žvaigždžių judėjimo duomenys. Vėlyvosios Romos imperijos astrologams empirinės žinios būdavo reikalingos tiksliems horoskopams sudaryti: lygiai taip pat Bohemijos valdovui Rudolfui II prireiks Tycho Brahe lentelių, o nekantriajam Kinijos imperatoriui reikės tobulesnės jėzuitų astroliabijos[4]. Manichėjininkai pasmerkė astrologiją: palyginti su jų knygų „objektyvumu", šioji tesanti mėgėjiškas smalsavimas[5]. Tačiau Augustinas netruko suprasti, kad matematiniai astrologų skaičiavimai yra teisingi; jis buvo iš tų, kurie trokšta vien tiesos[6].

Jam buvo sakoma, jog pagelbėti galėtų tik iškiliausias manichėjininkų vadas Faustas iš Milevio. Sprendžiant iš šio žmogaus pamfletų, savo raginimus jis skirdavo išsimokslinusiųjų sluoksniui, kuriam kaip tik ir priklausė Augustinas[7]. Faustą supo didi išsilavinusio žmogaus šlovė, meistriškai jo paties palaikoma dažnomis misijų kelionėmis[8]. Jis buvo „partijos viršūnių narys" ir galėjo viską paaiškinti. Kai 383 m.

[1] Apie saulės užtemimus žr., pvz., *De civ. Dei* III, 15, 39.

[2] *Conf.* IV, 3, 4.

[3] *Conf.* IV, 3, 5.

[4] Jie net turėjo pirmtakų. VIII a. tai buvo astronomai manichėjininkai: Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. XI, 1, 1913, p. 152-153 ir 161.

[5] Ed. H. J. Polotsky, *Manichäische Homilien*, 1934, p. 30, 3.

[6] *Conf.* V, 3, 3 ir 6; plg. *De doct. christ.* II, 21, 32.

[7] Ypač žr. P. Monceaux, „Le manichéen Fauste de Milev.: Restitution de ses „*Capitula*", *Mém. Acad. des Inscript. et Belles Lettres*, 1924.

[8] *Conf.* V, 3, 3.

Faustas atvyko į Kartaginą, Augustinas turėjo progos pamatyti, koks žmogus tvarko visą lotynų pasaulio manichėjininkų judėjimą: „patyriau, kad šis žmogus neišmanė laisvųjų menų, nebent šiek tiek literatūrą, o ir tą labai vidutiniškai..."[1].

Faustui nelabai rūpėjo Manio apreiškimų gudrybės[2]. Jis atstovavo krikščionybę „reformuoti" kvietusiam manichėjininkų sparnui: gyventi „tikrą" krikščionišką gyvenimą sekant Kristaus pavyzdžiu jis kvietė taip pat ryžtingai, kaip vėliau tai darys šv. Pranciškus[3]. Faustas yra puikus ketvirtojo amžiaus religinio sąjūdžio vado pavyzdys. Jis gimė vargšų šeimoje Milevyje[4], todėl buvo savamokslis. Augustiną globoti jis ėmėsi norėdamas geriau pramokti klasikinės literatūros, nes tai padėtų priartėti prie judėjimą galinčių paremti išsilavinusių bei įtakingų žmonių[5]. Tačiau Fausto laimikis buvo tik tai, kad Augustiną prarado manichėjybei. Kitais metais iš Kartaginos Augustinas persikrausto į Romą[6]. Nors dorinės manichėjybės idėjos, matyt, vis dar traukė, išminties jis dabar ieškojo patikimesniuose ir grynesniuose klasikos šaltiniuose.

Tačiau čia būta rimtesnio susikirtimo nei viena kitai prieštaraujančios „persiška" religijos sistema ir gamtamokslės graikų bei romėnų pažiūros. Daugelis išsilavinusių ketvirtojo amžiaus žmonių į savo religiją perkėlė neklasikinius mitus. Konservatyvaus pagonies požiūriu, Augustinas pataikė nuo vilko ant meškos, mesopotamiškas ir žydiškas Senojo Testamento pasakas pakeisdamas mesopotamiškais Manio apreiškimais[7]. Labiau įsigilinus matyti, jog Augustiną manichėjybė nuvylė visišku savo neveiklumu. „Aš jau nesitikėjau, kad

[1] *Conf.* V, 6, 11.
[2] *Conf.* V, 7, 12.
[3] C. *Faust.* V, 1.
[4] C. *Faust.* V, 5.
[5] *Conf.* V, 7, 13.
[6] Žr. žemiau p. 70-72.
[7] C. *Faust.* XIII, 17.

šis klaidingas mokslas gali padėti man žengti pirmyn"[1],– subrendusio Augustino lūpose tai tikras manichėjininkų sistemos pasmerkimas. Manichėjininkai vengė bet kokios augimo įtampos. Doros srityje jie skelbėsi tik „išlaisviną" gerąją savo dalį traukdamiesi nuo to, kas prieštarauja juos tenkinančiam įvaizdžiui apie žmoguje slypinčią nesuteršiamo tobulumo nuolaužą. Tad manichėjininkų dorą grindęs požiūris į žmogaus veiksmus buvo be galo *supaprastintas*. Jis buvo nepaprastai optimistinis, nes rėmėsi prielaida, kad sykį savo tikrajai būsenai „pažadintas" mąstantis žmogus turi artėti sielos išlaisvinimo link, jei laikosi iškilmingos jų apeigų kasdienybės[2]: „Žinantis, kaip laikytis apeigų, bus pažadintas. Švytinčioji jo proto dalis sugrįš į skaistumo pilnatvę, ir laikinai jo kūne esanti „svetima" gėrio esybė bus išvaduota iš visų pavojų..."[3]. Manichėjybė tyčia nekreipė dėmesio į abejonių vargus, į nežinojimą, į giliai pačios valios tvirtovėje įsišaknijusią įtampą. Šnekėję apie „išlaisvinimą", savo religijos kalboje manichėjininkai nerado žodžių subtilesniems augimo vyksmams – „pasveikimui" ir „atsinaujinimui" pavadinti[4].

Tas pat ir intelektiniame lygmenyje. Klasikinės tradicijos žmogui išmintis buvo ilgo protinio lavinimosi ir asmeninio augimo rezultatas. Palyginęs su šiuo idealu, Augustinas netruko suprasti, kad manichėjininkai jam piršo paties grubiausio pavidalo *gnozę*. Tuomet jis sukilo prieš ezoterišką ir egzotišką „slaptąjį" apreiškimą, kuris skelbėsi pranokstąs tiesos siekiančio klasikinio filosofo reikalavimus bei paraginimus[5].

Manichėjininkas Augustinas buvo rimtas jaunuolis, radęs pritaikymą savo gyvam protui. Ši religija jį įkvėpė parašyti pirmąją knygą. Jis patyrė tikrą metafizinį poreikį išsiaiškinti blogio prigimčiai. Augustinas ir toliau save laikė geru krikš-

[1] *Conf.* V, 10, 18.
[2] C. *Fel.* 2, 8. Tai labai aiškiai pastebėjo Bonner, *St. Augustine*, p. 174-175.
[3] Chavannes-Pelliot, *Journ. asiat.*, sér. X, 18, 1911, p. 546.
[4] *De mor. Man.* (II), 11, 22.
[5] Ypač žr. *De mor. eccl. cath.* (I), 25, 47.

čionimi. Tačiau pirmiausia jam teks pereiti per Platono mintis perteikiančio didžiojo pagonies Plotino išmintį, kad buvusiems mokytojams galėtų parašyti: „Tesiunta ant tavęs tie, kurie nežino, kaip vargingai reikia ieškoti tiesos..., kurie nežino, kaip sunkiai sveiksta vidinio žmogaus akis, kad ji galėtų išvysti savo saulę"[1].

6

DRAUGAI

Augustinas niekuomet nebuvo vienas. Grįžęs į Tagastą jis tapo daugelio ištikimų draugysčių širdimi. Mokslo draugai, su kuriais kartu augo, dabar susitelkė apie jį ir virto manichėjininkais[2]. Tai buvo nepaprastai protingų ir savimi patenkintų jaunuolių draugija. Juos traukė manichėjininkų santūrumas[3]: vienas jų laikus, kai priklausė manichėjybei, laikys vieninteliu tyru savo gyvenimo laikotarpiu[4]. Sugulovę turintis Augustinas buvo išimtis tarp šių skaistuolių. Jie manė, kad muzika yra Dievo dovana[5], kartu diskutuodavo apie grožio prigimtį[6], manėsi esą aukščiau viešųjų reginių[7]. Augustinas tobulai mokėjo tokią draugystę paversti „verdančia bendro domėjimosi kaitra"[8]. „Daugelis dalykų prie jų traukė mano sielą – kalbėtis ir juoktis, vienas kitą džiuginti, kartu skaityti malonias knygas, kartu pokštauti, kartu būti oriems, kartkartėmis, kaip pats su savimi, be pykčio tarpusavy nesutarti ir tokiais kuo rečiausiais nesutarimais grįsti daugybę bendrų požiūrių, mo-

[1] *C. ep. Fund.* 2.
[2] *De duab. anim.* 11 ir 24; plg. *De mor. Man.* (II), 19, 71.
[3] *Conf.* VI, 6, 12.
[4] *Ep.* 259, 3.
[5] *De mor. Man.* (II), 5, 16. Plg. Allberry, *Manichaean Psalmbook*, p. 168, 20.
[6] *Conf.* IV, 12, 20.
[7] *Conf.* VI, 7, 12.
[8] *Conf.* IV, 4, 7.

kyti vienas kitą ir vienam iš kito mokytis, skausmingai ilgėtis nesančiųjų, džiaugsmingai sutikti grįžtančiuosius. Tokiais mylinčių ir meile atlyginančių širdies ženklais – lūpomis, kalba, akimis bei tūkstančiu mieliausių judesių tartum žarijomis liepsnojo mūsų sielos, iš daugybės tapdamos viena"[1].

Tačiau čia akivaizdžiai trūksta vieno asmens – Augustino sugulovės. Mūsų noras ką nors apie ją sužinoti – labai modernus siekis, Augustinui bei išsilavinusiems jo draugams būtų pasirodęs keistas. Kodėl gi Dievas nusprendė sukurti moterį, kuri gyventų su Adomu? „Jeigu Adomui būtų trūkę geros draugijos ir pokalbių, vėliau atsakys Augustinas, kur kas geriau būtų suvesti du draugus vyrus nei vyrą ir moterį"[2]. Ieva Adomui galėjo pagimdyti vaikų; šioji bevardė moteris pagimdė Augustinui sūnų Adeodatą. Mes žinome tik apie Adeodatą. Akimirkai mes išvystame jį keleri metai po to, kai motina jau dingusi iš akiračio. Kai jam buvo šešiolika, „jo protingumas man kėlė baimę". Netrukus po to šiam mirus, Augustino raštuose neberandame jokių atgarsių: „Vienintelė jame buvusi mano dalis – nuodėmė"[3].

Toji moteris su Augustinu gyveno iki 385 m., kol jis ją metė besirengdamas vesti jauną turtingą nuotaką. Sanguliavimas – tradicinis romėniško gyvenimo bruožas. Net bažnyčia buvo bepripažįstanti jį, rūpindamasi šeimose išsaugoti ištikimybę[4].

Mat pilnavertės vedybos buvo gerokai apsunkintos: reikėjo, kad sutuoktiniai užimtų vienodą padėtį visuomenėje, jos reikalavo sudėtingų dinastinių pasirengimų. Augustinas, „kylantis" provincijos mokytojas, nepageidavo nieko daugiau kaip tik „nelygių vedybų" su sugulove. Jo neviliojo galimybė ankstyvomis vedybomis prisirišti prie kokios nors nusigyve-

[1] *Conf.* IV, 8, 13.
[2] *De Gen. ad litt.* IX, 5, 9.
[3] *Conf.* IX, 6, 14.
[4] Vėlesnis Augustino požiūris *Serm.* 312, 2: „Jeigu neturite žmonų, nevalia turėti ir sugulovių – moterų, kurias vėliau mesite, kad vestumėte žmonas". Kaip tik taip pasielgė ir pats Augustinas.

nusių Tagastos ponų šeimos[1], būti paskirtam miesto savivaldybės nariu, rinkti mokesčius, rengti viešuosius renginius, tikrinti, ar tinkamai kūrenamos viešosios pirtys. Pagaliau didžiausias to meto graikų oratorius Libanijas Antiochietis buvo visiškai patenkintas tokia padėtimi: „puiki moteris, nors ir ne laisva", „mano sūnaus motina, geresnė už bet kokį tarną (!)"[2].

Toks patogus reikalo sprendimas, žinoma, nebūtinai turėjo būti kultūringas. Pavyzdžiui, nė vienas vėlyvosios Romos vyras nėra parašęs eilėraščio savo sugulovei. Šioji tebuvo namų šeimininkė, jo sūnų motina, kilusi iš daug žemesnio visuomenės sluoksnio. Per visą Augustino susižavėjimo manichėjybe laikotarpį jo partnerė greičiausiai išliko bažnyčios katechumene[3], o jų sūnus buvo pavadintas Adeodatu, tai yra „Dievo duotuoju". Tai lotyniška pūnų Iatanbaalo forma; dėl tokių religinių sąšaukų šis vardas buvo plačiai paplitęs tarp Kartaginos krikščionių[4]. Tačiau ir prie šios moters pririšę poreikiai, atrodo, Augustino nepadarė labai laimingo: tarpusavio santykius vėliau jis prisimins buvus „viso labo tik geidulingos meilės pirkiniu"[5]. Aplinka, kurią kartino ilgą laiką kartu gyvenusi Monika, kėlė Augustino nepasitenkinimą: „Koks skirtumas, vėliau jis sakys kitam motinos slegiamam jaunuoliui, ar žmona, ar motina, vis vien ji Ieva (gundytoja), kurios reikia saugotis kiekvienoje moteryje"[6].

Tačiau 385 m. ne doriniai svarstymai, o ambicijos Augustiną paskatino atsisakyti sugulovės. Augustinas rengėsi vesti turtingą paveldėtoją. Libanijas, sakysim, savo sugulovei liko ištikimas iki pat jos mirties: jis buvo gerbiamas asmuo, kilęs

[1] Pvz., *Conf.* II, 3, 8, „žmonos pančiai".

[2] Libanius, *Autobiografija (I kalba)*, išleido ir išvertė (į anglų k.) A. F. Norman, 1965, § 278, p. 143. Apie visuomeninę jos padėtį ypač žr. p. 231. Kaip ir Augustino atveju, paminimas tik jos sūnaus Kimono vardas.

[3] Žr. žemiau p. 91-92.

[4] I. Kajanto, *Onomastic Studies in the Early Christian Inscriptions of Rome and Carthage* (Acta Instituti Romani Finlandiae, II, 1), 1963, p. 102 ir 115.

[5] *Conf.* IV, 2, 2.

[6] *Ep.* 243, 10.

iš turtingos šeimos, įgaliotasis didžiojo Rytų miesto Antiochijos reikalų atstovas, turintis gerą oratoriaus reputaciją. Lotynų vakaruose karjerą darantis Augustinas negalėjo nė svajoti apie tokią saugią tarnybą. Jei ne toli nuo gimtosios aplinkos nubloškusi karjera, mažame Afrikos provincijos miestelyje Augustino lauktų vien skurdas ir nuobodulys; vienintelė nuolatinės sėkmės galimybė – susidėti su tolimų Romos bei Milano miestų garsiomis šeimomis, valdžiusiomis talentingų provincialų likimus[1]. Tad atgal į Afriką išsiunčiama bevardė sugulovė – menkai pažįstama griežtų bažnyčios reikalavimų ir didelės Milano tuščiagarbystės auka[2].

Tagastos miestelis tikrai niekuomet nebūtų patenkinęs Augustino. Tačiau iš gimtojo miesto jį išvijo labai asmeninis dalykas – siaubingas draugo mirties smūgis. Augustino draugas buvo tapęs manichėjininku: „jo siela klajojo kartu su manimi, o mano širdis jau nebeapsiėjo be jo"[3]. Mat Augustino draugystė buvo imperialistinė. Būti Augustino draugu labai dažnai reikšdavo tapti paties Augustino dalimi: „mes per daug vienas nuo kito priklausėme"[4]. Kai šis draugas gulėjo be sąmonės, jo katalikiška šeima jį pakrikštijo. Šalia lovos laukęs Augustinas nesijaudino dėl tokio primityvaus atsargumo. Jis tikėjosi, kad ir draugas smagiai pasijuoks iš tokios ceremonijos. Tačiau atgavęs sąmonę „jis taip manęs išsigando, tarsi būčiau jo priešas ir, netikėtai staiga susigrąžinęs laisvę, įspėjo, kad jeigu aš noris likti jo draugas, tuoj pat turiu liautis taip jam kalbėjęs"[5]. Po kelių dienų, Augustinui nesant, jis staiga mirė. Du dalykai, su kuriais jis negalėjo susitaikyti – draugo mirtis ir bažnytinis jo krikštas – atėmė Augustinui drąsą: „paskubomis pabėgau iš gimtojo miesto"[6]. Jis taip nevìltingai

[1] *Sol.* I, 10, 11-17, 19 puikiai parodo, ką Augustinas vylėsi laimėsiąs.
[2] *Conf.* VI, 15, 25. Žr. žemiau p. 91-92.
[3] *Conf.* VI, 4, 7.
[4] *Conf.* VI, 4, 8.
[5] *Conf.* VI, 4, 8.
[6] *Conf.* VI, 7, 12.

troško grįžti į Kartaginą, kad su kaupu išpildė savo globėjo Romaniano norus[1]. Šiuokart jis atvyko jau ne į „katilą": 376 m. dvidešimt dvejų metų Augustinas atvyksta į Afrikos sostinę, tapsiančią jo karjeros tramplynu.

7

SĖKMĖ

„Laikas nebūna tuščias ir ne šiaip sau plaukia per mūsų pojūčius: sieloje jis sukelia nepaprasčiausių įvykių. Diena iš dienos jis ateina ir nueina, o ateidamas bei nueidamas atneša man vis kitų vilčių ir kitų prisiminimų..."[2].

376-aisiais Kartagina vis dar buvo antrasis imperijos vakarų miestas[3]. Jos puikų dirbtinį uostą juosė kolonados; jos tiesios gatvės slėpėsi medžių šešėlyje; krantinės buvo atviros visam pasauliui[4]. Jūros šventės metu Augustinas pamatė tokio didelio banginio griaučius, jog juose tilptų 12 žmonių[5]; matė mozaikas, vaizduojančias toli nuo Romos imperijos gyvenančius pasakiškus skiopodus[6]; ant gatves išraižiusių knygų prekystalių galėjai rasti amžių senumo eretikų gnostikų raštų – vėliau tai nerimo šaltinis jau pagyvenusiam vyskupui, tačiau kol kas – jaudinantis atradimas būriams smalsių jaunikaičių[7].

Retoriką Augustinas dėstė pačiame miesto viešojo gyvenimo centre. Nuo forumo sumaišties jo klasę skyrė tik užtraukta užuolaida. Augustinui tai atrodė pernelyg vieša. Mokiniai daugiausia buvo triukšmingi ponaičiukai, kuriuos turtingi tė-

[1] *Conf.* II, 1, 3.

[2] *Conf.* IV, 8, 13.

[3] Salvianus, *De gubernatione Dei*, 7, 16 (PL 53, 143). Apie Kartaginą ketvirtajame amžiuje ypač žr. G. Charles-Picard, *La Carthage de saints Augustin*, 1965.

[4] Žr. Audollent, *Carthage romaine*, p. 211-223.

[5] *Ep.* 102, 6, 31.

[6] *De civ. Dei* XVI, 8.

[7] *Retract.* II, 58.

veliai iš visos Afrikos (sykį net iš graikiškųjų Rytų pakraščio)[1] siuntė įgyti „tikro" išsilavinimo, tai yra šiek tiek pauostyti Cicerono. Augustinas stengėsi savo karjera peraugti Kartaginą, tad žvilgsnį kreipė į virš forumo kylančią Byrsos kalvą. Mat ten stovėjo prokonsulų rūmai. Šie trumpam iš už jūrų atvykstantys žmonės buvo labai svarbūs asmenys miesto gyvenime. Tai jie išsklaidė jaunojo retorikos mokytojo abejones: šie aristokratai buvo puikūs literatūros žinovai, įtakingi globėjai, tinkamiausiu pasirengimu aukštai tarnybai laikę gerą klasikinį išsilavinimą.

Vėlyvosios Romos imperijos santvarka buvo karinė autokratija. Tačiau Augustino karjeros metais išsilavinusi Galijos bei Italijos aristokratija džiaugėsi trumpalaikiu „atšilimu". Ankstesnysis imperatorius Valentinianas I buvo atšiaurus karys. Aplink save jis laikė subūręs profesionalius valdininkus, ne itin paisiusius senųjų tradicijų; kalbėta, jog politinių valymų aukas imperatorius sušerdavęs savo mylimiems lokiams; kalbą jis pradėdavęs žodžiais: „nusuksiu sprandą"; karo vadams jis leido iš tarnybos atleisti visą aukštąjį Afrikos luomą[2]. Tačiau net tokiam grubiam žmogui rūpėjo, kad jo sūnus gautų gerą išsilavinimą. Mirus Valentinianui, Auzonijus, pagyvenęs retorikos profesorius iš Bordo, staiga pasidarė savo mokinio, dar nepilnamečio imperijos įpėdinio favoritu, taip tapdamas išsilavinusių konservatorių, linkusių tinkamai pasinaudoti susidariusia padėtimi, sąjungos vadovu. Auzonijaus sūnus ir posūnis Kartaginos prokonsulais buvo kaip tik tuomet, kai Augustinas pradėjo dėstyti retoriką[3]. Jo karjerai palankesnio ženklo negalėjo nė būti.

Didieji Romos senatoriai taip pat rūpinosi tarp savo bičiulių turėti „išmintčiai karštai atsidavusių žmonių". Pavyz-

[1] *Ep.* 117 ir 118 Dioskūrui; žr. žemiau p. 343-344.

[2] Geriausias tyrimas yra A. Alföldi, *A Conflict of Ideas in the Later Roman Empire*, 1952, p. 28-95.

[3] A. C. Pallu-Lessert, *Fastes des provinces africaines*, 2, 1901, p. 83-88.

džiui, senatorius Simachas savo reputaciją bei galią pelnė tik literatūros talento dėka. Be to, jis buvo Kartaginos prokonsulu tuomet, kai studentas Augustinas pajuto pašaukimą išminčiai[1]. Tokie žmonės kaip Simachas bei jo bičiuliai Romoje manėsi esą „žmonių giminės išrinktieji". Jiems buvo be galo malonu globoti bei savo tarpan priimti panašius į Augustiną. Jiems reikėjo mokytojų savo sūnums, gerai įgudusių advokatų byloms teismuose ginti, valdininkų mėgėjų, atitinkamai paveiktų įspūdingo tradicinės jų gyvensenos prestižo. Šie žmonės – Augustino jaunystės ambicijų viršūnė... „Dvarelis kaime, namas, tyros srovės drėkinami sodai, švelnus marmuro spindesys raiškiuose šešėliuose. Toks gyvenimas į moksliškus senųjų mokytojų raštus man padeda gilintis iki pat žilos senatvės"[2]. Tikriausiai be tokių žmonių pagalbos Augustinas taip ir būtų likęs Kartaginoje ir niekuomet lemiamą karjeros akimirką Simacho potvarkiu nebūtų persikėlęs iš Romos į Milaną, kad čia sutiktų krikščionišką šių didžių žmonių antrininką – Simacho pusbrolį šv. Ambraziejų[3].

Kartaginoje Augustinas netruko sueiti į pažintis su šiomis nuošalės įžymybėmis. Jis laimėjo prizą už poemą ir susidraugavo su jį karūnavusiu prokonsulu Vindicianu[4]. Vindicianas buvo geras dvaro gydytojas (tai nekelia nuostabos žinant, kad dažniausiai jis gydydavo virškinimo sutrikimus ir stengdavosi nevartoti skausmingų chirurgijos priemonių)[5]. Jo kalba nebuvo labai nudailinta, tačiau gyva bei energinga – drąsos įkvepiantis dėl savo talentų iškilusio žmogaus pavyzdys. Šis „pagaulus senis"[6] su Augustinu elgėsi nuoširdžiai,

[1] Pallu-Lessert, *Fastes*, 2, p. 78-80.

[2] Naucellius, *Epigrammata Bobiensia*, 2, no. 5, ed. Munari, 1955, p. 55.

[3] Apie šio sluoksnio pasaulėžiūrą ypač žr. Alföldi, *A Conflict*, p. 96-124.

[4] Žr. Pallu-Lessert, *Fastes*, 2, p. 93-94; K. Deichgräber, s. v. *Vindicianus*, *Pauly-Wissowa Reallexicon*, IX, A. 1 (II, XVI), 1961, coll. 29-36.

[5] „Ep. ad Valentinianum", *Corpus Medicorum Latinorum*, V, ed. Wiedermann, 1916, c. 5 ir 9, p. 23-24.

[6] *Conf.* VII, 6, 8.

„tėviškai" perspėdamas jį nesižavėti astrologija[1]. Susieti bendros meilės klasikinei literatūrai, poetas ir prokonsulas galėjo šnekučiuotis kaip lygus su lygiu.

Tokiems žmonėms visi keliai vis dar vedė į Romą. Apie 380-uosius Augustinas pirmąją knygą – estetikos traktatą – dedikuoja Romos oratoriui Hierijui. Hierijų Augustinas pažinojo tik iš kalbų. Kaip ir jis pats, Hierijus buvo kilęs iš provincijos (regis, graikiškai kalbantis siras) ir tapęs lotynų kalbos meistru. Kaip ir Augustinas jis siekė būti ir filosofas, ir retorius[2]. Kartu su broliu Hierijus sukiojosi po Simacho pagonių draugiją – taip su savo mokiniais kurį laiką elgsis ir Augustinas[3].

Du didžiausi Augustino draugai – Alypijus ir Nebridijus – rodo skirtingas jo gyvenimo puses. Vaikystės draugas Alypijus priklausė įtakingiausiai Tagastos šeimai ir buvo veiklos žmogus[4]. Jis buvo tarsi sutvertas valdiškai teisininko tarnybai[5]. Alypijų smarkiai traukė gladiatorių kautynių reginiai. Jaunystėje patyręs nesėkmę seksualiniame gyvenime, žavėjosi manichėjininkais pirmiausia dėl skaistaus jų gyvenimo būdo[6]. Vėliau Milane jo nepaveiks intelektinės Augustino abejonės, ir jis pasirodys esąs tvirtas garbingo „palaimingo gyvenimo" šalininkas. Galutinai nusprendęs pasitraukti iš pasaulio, Alypijus apsisprendžia labai ramiai[7] ir ima basas vaikščioti po sušalusią žemę: tai logiškas pasišventimo šiai naujai veiklai padarinys[8]. Susikaupęs, garsus savo diplomatija, linkęs spręsti ramiai bei atkakliai, valdingasis Alypijus iki pat jųdviejų gyvenimo pabaigos liks Augustino *alter ego*.

Kitas Augustino draugas Nebridijus buvo kilęs iš laisves-

[1] *Conf.* IV, 3, 5.
[2] *Conf.* IV, 14, 21.
[3] Žr. L. Hermann, „Hierius et Domitius", *Latomus*, 13, 1954, p. 37-39.
[4] *Conf.* VI, 7, 11.
[5] *Conf.* VI, 10, 16.
[6] *Conf.* VI, 12, 20.
[7] *Conf.* VIII, 12, 30.
[8] *Conf.* IX, 6, 14.

nio ir kilmingesnio pasaulio. Susižavėjęs Augustinas nuolat jį vadina *dulcis* – savo švelniuoju draugu[1]. Skirtingai nei Alypijui ir Augustinui, jam nereikėjo siekti karjeros. Turtingas Kartaginos pagonis galėjo sau leisti gyventi nuošalų mokslams skirtą gyvenimą, šiek tiek panašų į Romos senatorių *diletante*. Jis lydėjo Augustiną nuo Kartaginos iki Milano vien todėl, kad kartu gyventų su nepaprastu savo draugu[2]. Mirė jis 390 m., kai ir Augustinas, ir jis pats jau gyveno pasitraukę į savo namų vienatvę Tagastoje ir Kartaginoje. Tokia buvo tikrai gilios draugystės pabaiga. Štai kaip prabėgus septyniolikai metų jį prisimena Augustinas: „Vis skaitydamas tavo laišką, sako vyskupas, ir, kiek leidžia labai ribotas mano laikas, vertindamas jo turinį, prisiminiau savo draugą Nebridijų, kuris, būdamas įdėmiausiu bei pastabiausiu neaiškių, bet šventumo mokslui priklausančių dalykų tyrėju, be galo šlykštėjosi trumpais atsakymais į svarbius klausimus. Kam nors pareikalavus tokių atsakymų, jam tiesiog darydavosi bloga; ir, jei tik nesulaikydavo pagarba pašnekovo amžiui ar padėčiai, tokius klausinėtojus jis niekinančiu žvilgsniu ir žodžiais kaip mat pastatydavo į vietą manydamas, kad žmonės, nežinantys, kiek daug galima ir kiek daug reikia pasakyti apie didžiausios svarbos dalykus, neverti jų tyrinėti“[3].

Apie 382 m. atėjo laikas Augustinui palikti Kartaginą. Manichėjininkais jis nusivylė: juk jie tebuvo persekiojama sekta, gyvenanti baime, kad jos užmačios netrukus bus atskleistos[4]. Jam taip pat nebepatiko mokyti tokius triukšmingus studentus. Alypijus pirma jo jau buvo išvažiavęs į Romą studijuoti teisės[5]. Įtakingų ryšių turintys draugai Augustinui žadėjo „geresnį uždarbį“ ir „didesnę garbę“[6]. Svarbu ir tai, jog stu-

[1] *Conf.* VIII, 6, 13 ir IX, 3, 6.
[2] *Conf.* VI, 10, 17.
[3] *Ep.* 98, 8.
[4] *De mor. Man.* (2), 19, 29.
[5] *Conf.* VI, 8, 13.
[6] *Conf.* V, 8, 14.

dentai Romoje atrodė kur kas drausmingesni. Romoje jie turėjo manytis esą ties šventu imperijos civilinės tarnybos slenksčiu; studentus (ypač daugybę į Romą suplaukusių afrikiečių) griežtai prižiūrėdavo imperatoriai[1], laikydami juos būsimaisiais tarnautojais.

Monikos Augustinas nepaisė. „Ji skaudžiai mane barė ir atsekė iki pat jūros. Ji stipriai mane spaudė, kad arba atsisakyčiau kelionės, arba pasiimčiau ją kartu. Prasimaniau, kad nenoriu palikti draugo vieno tol, kol jis neišplaukė, kilus palankiam vėjui. Tad sumelavau motinai, kokiai motinai... Atsisakinėjančią grįžti be manęs vos įkalbėjau naktį praleisti netoli mūsų laivo esančioje palaimintojo Kiprijono šventykloje. Tą naktį aš paslapčiom iškeliavau, o ji – ne; ji liko melsdamasi ir verkdama... Papūtė vėjas, išpūtė mūsų bures, ir krantas dingo mums iš akių... Ji iškeliavo namo, aš – į Romą"[2].

Po tokių įvykių vargu ar reikia stebėtis, kad Roma sukėlė nusivylimą. Amžinajame mieste Augustinas praleido varganus metus. Tik atvykęs jis pavojingai susirgo: *Išpažinimų* prisiminimuose šią „ligos rykštę" augančio nusivylimo pastraipoje jis susieja su pasakojimu apie Monikos palikimą[3]. O studentai, atėjus laikui susimokėti už mokslą, apgaudavo dėstytojus tiesiog dingdami iš paskaitų[4].

Tačiau Augustinas nebuvo visiškai apviltas. Metų pabaigoje jis patraukė Simacho dėmesį. Kitam provincialui antiochiečiui Amianui Marcelinui, kuris kaip ir Augustinas atkeliavo į Romą norėdamas iškilti, sekėsi kur kas prasčiau. Paskutinysis didis Romos istorikas jautėsi atskirtas nuo kerinčio pasaulio, į kurį gebėjo pakliūti Augustinas; jį sukrėtė tai, kad Romos aristokratai pasirodė besą pretenzingi prasčiokai, o jų bibliotekos „uždarytos, kaip kapo rūsiai". Ištikus

[1] *Codex Theodosianus* XIV, 9, 1 (370).
[2] *Conf.* V, 8, 15.
[3] *Conf.* V, 9, 16.
[4] *Conf.* V, 12, 22.

maisto nepritekliui, šiems žmonėms nieko nereiškė išvaryti visus svetimšalius „laisvųjų menų dėstytojus", tačiau pasilikti 3000 jaunų šokėjų![1]

Augustinas išvengė ne tokio laimingo Amiano likimo. Mat miesto prefektui Simachui pavedama parinkti dėstytoją retorikos profesoriaus vietai Milane užimti[2]. Kadangi imperatoriaus dvaras buvo įsikūręs Milane, paskyrimas buvo labai svarbus. Retorikos profesorius turėdavo rengti oficialias imperatoriaus ir tų metų konsulų panegirikas. Šios kalbos būdavo kruopščiai rengiamos viešai dvaro programai išgarsinti, tad jas rašydavęs geras retorius turėjo jaustis esąs kone „propagandos ministru"[3].

Šioms lemtingoms pareigoms Simachas parinko Augustiną. Apsispręsti padėjo jam girdint pasakytos kalbos įtaigumas; tačiau paskirti jų globotinį Simacho jau buvo prašę ir draugai manichėjininkai[4]. Nereiktų pamiršti, jog manichėjininkai siekė ir savų tikslų: tuo metu Augustinas gyveno pas manichėjininkų „klausytoją"; be to, apimtas liūdesio jis turėjo pakankamai asmeninių priežasčių lankytis pas asketišką „išrinktąjį"[5].

Ieškodami sąjungininkų,Romos manichėjininkai nesunkiai suartėdavo su tokiais konservatyviais pagonimis kaip Simachas. Augantis bažnyčios nepakantumas suvedė senosios religijos šalininkus ir naujuosius eretikus. Romos manichėjininkas Sekundinas, vėliau rašysiantis Augustinui, filosofuojančius Cicerono *Dialogų* romėnus neabejotinai vertino kur kas labiau nei bjaurius žydiškus katalikų bažnyčios prietarus[6]. Vi-

[1] Ammianus Marcellinus, *Res gestae*, XIV, 6, 1. Ypač žr. A. Cameron, „The Roman Friends of Ammianus", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 15-28.

[2] *Conf.* V, 13, 23.

[3] Apie tokios tarnybos privilegijas ir pavojus žr. Cameron, „Wandering Poets", *Historia*, 14, 1965, p. 497-507.

[4] *Conf.* V, 13, 23.

[5] Žr. aukščiau p. 51-52.

[6] *Ep. Secundiani ad Aug.* Žr. aukščiau p. 50-51. Plg. išsilavinusio romėno manichėjininko Justino kritiką, priskiriamą Marijui Viktorinui (PL 8, 990-1010).

siškai neigti Senąjį Testamentą, kaip tai darė manichėjininkai mieste, kurio krikščionių senatorių šeimos laidojimo rūsyje vyrauja scenos iš Senojo Testamento, apskritai reiškė būti priešiškam tokiai krikščionybei, kokią ją įsivaizdavo Simachas[1].

384-ųjų rudenį Simachas pagrįstai džiaugėsi, kad tokios svarbios pareigos tenka nekatalikui[2]. Kiek anksčiau, tais pačiais metais, jis kreipėsi į imperatorių prašydamas atšaukti prieš keletą metų priimtą sprendimą dėl tradicinės pagoniškos Romos religijos „nušalinimo"; iš tikrųjų tai reiškė ją sunaikinti, nutraukiant gyvybės ryšį tarp pagonių apeigų ir visuomeninio jų pagrindo. Simacho peticija – taikliai surašytas kvietimas tolerancijai: „Juk ne vienas kelias veda žmogų didžiosios paslapties link"[3]. Atkirtį davė jo paties giminaitis Ambraziejus, Milano vyskupas, įsitaisęs prie paties imperatoriaus dvaro slenksčio: Ambraziejus parašė tiesiai jaunajam imperatoriui Valentinianui II primindamas, kad šis esąs bažnyčios katechumenas, kad „pagonių dievai yra demonai", kad jis būsiąs atskirtas nuo Ambraziejaus bažnyčios, jei pritars Simacho prašymui[4]. Patyręs nuoskaudą dėl tokios teatrališkos paniekos tradicinei religijai, Simachas tikriausiai tik džiaugėsi matydamas, kad toks žmogus kaip Augustinas, kurį jis žinojo priklausant griežtai prieš katalikų bažnyčią nusistačiusiai sektai, kalbės imperatoriaus akivaizdoje.

Į Milaną Augustinas atvyko būdamas Simacho globotiniu. Galbūt jis yra mokęs Simacho vaikystės draugo sūnų[5]. Kaip tik tuo metu jo ambicijas turėjo aitrinti tipiškas Simacho laiškų korespondentas Marcianas – poetas, graikų kalbos žinovas, būsimasis Romos prefektas ir galbūt net krikščionybės

[1] Ypač žr. A. Ferrua, *Le pitture della nuova catacomba di Via Latina*, 1960.

[2] P. Courcelle, *Recherches sur les* Confessions, 1950, p. 78-79.

[3] Symmachus, *Relatio*, 3, 10.

[4] Ambrosius, *Ep*. 17, 1 ir 13.

[5] J. Rougé, „Une émeute à Rome au IVe s.", *Rev. études anciennes*, 63, 1963, p. 61. Augustinas savo mokinius rengė senatoriaus karjerai: *De ord*. II, 8, 25.

atskalūnas[1]. Be to, Augustinas galėjo būti skaitęs garsųjį Simacho kvietimą tolerancijai ir bent jau žavėtis jo stiliumi[2]. Jis tikrai parašė panegiriką Simacho draugui Bautui – frankų generolui, pagoniui[3]. O Simacho tinklas buvo labai platus: net Ponticianas, valstybės tarnautojas, kilęs iš Afrikos, per susitikimą su Augustinu pastarąjį ir Alypijų įkvėpęs atsiskirti nuo pasaulio, nepaisant savo pamaldumo bei visų pasakojimų apie atsiskyrėlių gyvenimą, tebuvo dar vienas sėkmės lydimas Simacho globotinis![4]

Simachas gerai suprato, kokią didelę paramą jis suteikė jaunajam afrikiečiui; kartą jis rašė, jog „tiesų kelią į aukštą tarnybą dažnai atveria literatūrinė sėkmė"[5]. Milanas tuomet buvo politinė įtakingos Vakarų imperijos dalies sostinė[6]. Ši tipiška imperatorių būstinė anais nuolatinio pavojaus laikais svarbą pelnė dėl patogios strateginės padėties, susidariusios dėl į Alpes vedančių kelių. Diplomatai ir slaptieji agentai atvykdavo čia ir iš Tyro, toliausio krašto šiaurėje, ir iš rytuose esančios Persijos. Rūmus saugantys barbarų kariai grėsmingai priminė, kad anapus Alpių plyti keistas ir nesuvaldomas pasaulis. Tik mediniai kuorai į dabartinę Jugoslaviją vedančiose perėjose skyrė šį klestintį naują miestą ir gaujas barbarų, kurie netruks nevaržomai atklysti per Balkanus.

Išsilavinusi visuomenė telkėsi aplink dvarą. Į Milaną poetai atkakdavo net iš pačios Aleksandrijos[7], graikų filosofų veikalus skaitydavo ir Milano bažnyčių kunigai, ir atsiveriančiose į Alpes vilose gyvenantys turtingi žemvaldžiai. Šie žmo-

[1] *Ep.* 258. Jis taip pat gali būti tas pats Marcianas, kurį aprašo Chastagnol, *Les Fastes de la Préfecture urbaine*, no. 117, p. 268-269.

[2] *Sol.* I, 13, 23. Žr. *Retract.* I, 4, ir *De vera religione* 28, 51 (*tam grande secretum*).

[3] Courcelle, *Recherches*, p. 79-83.

[4] Žr. žemiau p. 113-114, ir Symmachus, *Ep.* 1, 99 ir 5, 32.

[5] Symmachus, *Ep.* 1, 20.

[6] Ypač žr. L. Ruggini, *Economia e società nell' italia annonaria*, 1962. Puikų 380-ųjų politinės ir religinės padėties paveikslą pateikia A. Piganiol, *L'Empire chrétien* (Histoire romaine, IV, 2), 1947, p. 230-252.

[7] Klaudianas; žr. Cameron, „Wandering Poets", *Historia*, 14, 1965, p. 495-496.

nės gilinosi į atgijusią Platono filosofiją, rašydavo ir apie klasikinių poetų metriką, ir apie visatos prigimtį[1]. Net miesto katalikiškumas atrodė labai solidžiai: Ambraziejaus pamokslai buvo „mokslingi"[2], garsusis jo veikalas rūpestingai sumodeliuotas pagal Ciceroną[3], skelbiamos idėjos liudijo amžininkų, Platono filosofijos skleidėjų, įtaką[4]. Net šių krikščionių sarkofagai rodo tobulą klasikinį skonį[5].

Augustinui Milanas atvėrė naujas galimybes, naujus mokslus, didelę sėkmės tikimybę. Stiprios ir visa pasiglemžiančios ambicijos metams jį paneria į miesto gyvenimą. Tačiau po truputį šis miestas tampa simboliu, kurio centre atsiduria netikėta asmenybė. *Išpažinimuose* Kartagina pirmą kartą pasirodė buvusi „katilu" – neatsitiktinai lotyniškai *sartago* skamba kaip *Karthago*[6]. Dabar jau Milanas įgyja ypatingą reikšmę: *et veni Mediolanum ad Ambrosium episcopum* – „atvykau į Milaną ... pas vyskupą Ambraziejų"[7].

[1] Manlius Theodorus; žr. žemiau p. 92-93.

[2] *Conf.* V, 13, 23.

[3] Pvz., O. Hiltbrunner, „Die Schrift *de officiis ministrorum* des hl. Ambrosius und ihr ciceronisches Vorbild", *Gymnasium*, 71, 1964, p. 174-189.

[4] Ambraziejaus ryšys su amžininkais neoplatonininkais gali pasirodyti buvęs kur kas didesnis nei Plotino įtaka, kurią atskleidė Courcelle, *Recherches*, p. 93-138. T. p. žr. Courcelle, „Nouveaux aspects du platonisme chez saint Ambroise", *Rev. études latines*, 34, 1956, p. 220-239; „De Platon à Saint Ambroise par Apulée", *Revue de Philologie*, n. s., 35, 1961, p. 15-28; ir svarbią apžvalgą: „Anti-Christian arguments and Christian Platonism", *The Conflict between Paganism and Christianity in the 4th century*, ed. Momigliano, 1963, p. 151-192, ypač p. 165.

[5] Pvz., išlikęs puikus pavyzdys Milano Šv. Ambraziejaus bažnyčioje; žr. C. Mohrmann, F. Van der Meer, *Atlas of the Early Christian World*, 1958, no. 186, p. 77.

[6] *Conf.* III, 1, 1.

[7] *Conf.* V, 13, 23.

ANTRA DALIS
386-395

386 Baziliko byla Milane (vasaris). Birželio 17 d. randami šv. Gervazo ir šv. Protazo palaikai. Ambraziejus vieši Tryre (vasara, ruduo). Manichėjininkų persekiojimai Kartaginoje. Augustinas skaito *Libri Platonicorum* (birželis (?)). Ponticiano apsilankymas. Atsivertimas (rugpjūčio pabaiga). Augustinas išvyksta į Kasiciaką (rugsėjis). *Contra Academicos* (lapkritis). *De beata vita*. *De ordine* (gruodis). *Soliloquia* (žiema).

387 Maksimas užpuola Italiją. Sugrįžimas į Milaną (kovo pradžia). Balandžio 24 d. Augustinas krikštijasi. *De immortalitate animae*. Pradeda *De musica*. Regėjimas Ostijoje. Monikos mirtis.

388 Augustinas iš Ostijos sugrįžta į Romą. Pasilieka Romoje iki metų pabaigos. *De quantitate animae*. *De libero arbitrio* (I knyga). /390 *De moribus ecclesiae catholicae et de moribus Manichaeorum*. Sugrįžta į Kartaginą, vėliau į Tagastą. /389 *De Genesi contra Manichaeos*. /396 *De diversis quaestionibus*.

389 Paulino iš Nolos krikštas. *De magistro*. /391 *De vera religione*.

390 (?) Miršta Adeodatas ir Nebridijus.

391 vasario 24 d. Visuotinis ediktas prieš pagonis (*Cod. Theod.* XVI, 10, 10). Aurelijus tampa Kartaginos vyskupu. Augustinas atvyksta į Hiponą norėdamas čia įkurti vienuolyną (pavasaris). Įšventinamas į kunigus. /392 *De utilitate credendi*. /392 *De duabus animabus contra Manichaeos*. /395 *De libero artbitrio* (II-III knygos)

392 gegužės 15 d. Miršta Valentinianas II. Imperatoriumi pasiskelbia Eugenijus (rugpjūtis). Rugpjūčio 28-29 d. ginčai su Fortunatu. *Acta contra Fortunatum Manichaeum*. Augustinas laišku kreipiasi į Jeronimą prašydamas parūpinti

graikų Biblijos komentarų vertimų. /420 *Ennarationes in Psalmos* (paaiškinimai pirmosioms 32 psalmėms pabaigti iki 392 m.).

393 birželio 24 d. Donatininkų susirinkimas Sebarsusoje; Maksimianas sukelia schizmą. Timgado donatininkų vyskupu tampa Optatas. Gruodžio 3 d. Hipono susirinkimas. Augustino pamokslas *De fide et symbolo*. *De Genesi liber imperfectus*.

394 Donatininkų susirinkimas Bagajuose. Susidorojimas su maksimianininkų schizma. Rugsėjo 6 d. Eugenijaus pralaimėjimas. Gruodžio 25 d. Paulinas įšventinamas į kunigus. Auzonijus miršta apie 394 m. Hipone panaikinamos *Laetitia*. *Psalmus contra partem Donati*. *De sermone Domini in monte*. Birželio 26 d. Pirmasis Kartaginos susirinkimas. Augustinas Kartaginoje skaito paskaitas apie *Laišką romiečiams*. /395 *Expositio 84 propositionum epistolae ad Romanos*. *Epistolae ad Romanos inchoata expositio*. *Expositio epistolae ad Galatas*. *De mendacio*.

395 sausio 17 d. Miršta Teodosijus. Imperatoriai: Arkadijus (Rytuose), Honorijus (Vakaruose). Augustinas įšventinamas vyskupo Valerijaus įpėdiniu.

395-404 Poeto Klaudiano klestėjimas.

8

AMBRAZIEJUS[1]

384 metų rudenį atvykęs į Milaną, Augustinas nebeturėjo jokių iliuzijų. Aiškios jaunystės nuostatos pranyko. Tokių nuotaikų apimtas Augustinas vėl prisiminė Ciceroną[2]. Romėnams Cicerono dialogai padarė prieinamas skeptiškas Naujosios akademijos pažiūras. Stoikų teiginiams prieštaraujantį Akademijos mokslą II a. pr. Kr. išplėtojo puikus graikų logikas Karneadas. Stoikai skelbė, jog žmogus tikrai pajėgus suprasti supančio pasaulio prigimtį, todėl, pasikliaudamas savo žiniomis, gali elgtis išmintingai, neblaškomas abejonių[3]. Skeptikai – vadinamieji *Academici*, „akademikai", neigė, kad žinojimą galima taip lengvai pasiekti[4]. Anot Cicerono, išminčius turįs išmokti elgtis kur kas atsargiau: didžiausia jo vertybė – susilaikyti nuo vertinimų, didžiausias pavojus – be atodairos laikytis vienos nuomonės.

Ši taikli kritika IV a. labiausiai lietė manichėjybę. Manichėjininkai sakėsi bet kokiam mąstančiam žmogui pateikią absoliutų, akivaizdų, neabejotinai tikrą žinojimą[5]. Jų knygų

[1] Išsamiausia Ambraziejui skirta studija yra F. Homes-Dudden, *The Life and Times of St. Ambrose*, 2 vols, 1935. P. Courcelle, *Recherches sur les Confessions de S. Augustin*, 1950 padėjo visų šiuolaikinių pažiūrų į Augustino evoliuciją Milane pagrindus; savo pažiūras P. Courcelle išplėtė ir apgynė knygoje *Les Confessions de S. Augustin dans la tradition littéraire: Antécédents et Posterité*, 1963, ypač p. 19-88. Šiam laikotarpiui reikiamai suprasti lemiamos reikšmės turi *Išpažinimų* V-VIII knygų interpretacija, todėl čia paminėtini du rimti komentarai: M. Pellegrino, *Les Confessions de S. Augustin*, 1960; ir A. Solignac, *Les Confessions* (išvertė Tréhorel ir Bouissou), *Bibliothèque augustinienne*, sér. II, 13-14, 1962.

[2] *Conf.* V, 10, 19. Žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron* I, 81-97.

[3] Ypač žr. E. R Dodds, *The Greeks and the Irrational* (Univ. Calif. Paperbound, 1963), p. 239.

[4] Geriausiai akademikų pažiūros išdėstytos R. Holte, *Béatitude et Sagesse: S. Augustin et le problème de la fin de l'homme dans la philosophie ancienne*, 1962, ypač p. 42.

[5] Žr. aukščiau p. 61-63.

išmintis vaizduojanti tikrąją visatos būtį: žmogui belieką elgtis atsižvelgiant į šį žinojimą. Aistringai, tarsi karštakošiškai sektos įtakai pasidavęs mokinukas, Augustinas pasirodė daręs didžiausią Cicerono aprašytąją beprotybę[1]. Tad nenuostabu, kad Cicerono naujoji akademija iliuzijų netekusiam Augustinui tam tikrą laiką teikė intelektinio orumo.

Vėliau Augustinas keis šias pažiūras, net griežtai kritikuos jas[2]. Tačiau šis palyginti trumpas netikrumo laikotarpis – vienas lemtingiausių ir mažiausiai žinomų jo gyvenimo tarpsnių. Pagal Augustino vėl išpažįstamą idealą išmintis buvo ilgas ieškojimas. Ciceronas niekuomet neišsižadėjo šio idealo. Priešingai, išminčiaus išminties paieškos didingos jau vien dėl to, kad viltis ją rasti yra bergždžia:

Ant aukšto kalno,
Skardaus, stataus, rymo Tiesa, o norintysis
Ją pasiekti turi eiti aplink ir aplink[3].

Manichėjininkai Augustinui siūlė jau gatavą išmintį. Dabar jis ėmė labiau vertinti džiaugsmus, teikiamus filosofijos studijoms skirto gyvenimo, leidžiamo kukliai atmetinėjant klaidingas nuomones[4].

Kadangi išmintis pasirodė besanti ieškojimas, Augustinas turėjo susidomėti, kaip vyksta ši paieška. Akademikai, rodėsi, nepripažįsta, kad žmogaus protas gali pasiekti tiesą. Augustinas tokioms pažiūroms nepritarė. Tikresnė ir priimtinesnė atrodė kita galimybė: ieškodamas kelio, vedančio tiesos link, žmogus gali pasiremti kokiu nors „autoritetu"[5].

Galbūt net Cicerono skaitymas padėjo prieiti prie tokios

[1] Cicero, *Academica* II, 3, 8.

[2] Žr. mokslišką J. O'Meara vertimą ir komentarus: *St. Augustine: Against the Academics* (Ancient Christian Writers, 12), 1950; ir Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 73-109.

[3] Donne, *Sat.* III.

[4] *C. Acad.* III, 7, 15.

[5] *De util cred.* 8, 20.

išvados. Mat Ciceronas skepsį skyrė tik savo amžiaus vienos siauros doktrinos įsikandusiems filosofams: jis buvo pernelyg tikras romėnas, kad pultų ilgaamžę protėvių religiją[1]. Augustino skepticizmas taip pat sutriuškins doktrinieriškus manichėjybės teiginius, tačiau paliks nepaliestą *jo* protėvių religijos pamatą – Monikos katalikybę. Galbūt tai padeda suprasti, kodėl Augustinas taip lengvai nusprendė tapti Milano bažnyčios katechumenu[2]; apsispręsti jis galėjo 385 metų pavasarį, jo motinai atvykus į Milaną[3]. Niekas jo nevertė priešintis stipriam išoriniam spaudimui padaryti tokį politinio prisitaikymo veiksmą: jam reikėjo daryti karjerą, be to, Monika rengė jo vedybas su turtinga katalike[4]. Imperatoriaus dvaras buvo krikščioniškas; Milane viešpatavo katalikų vyskupas Ambraziejus; o būdamas katechumenu, Augustinas nebūtinai turėjo rimtai save susieti su katalikų bažnyčia. Tai – politinio prisitaikymo veiksmas; pagaliau, tapdamas katechumenu, neribotam laikui jis galėjo atidėti lemtingą sprendimą apsikrikštyti.

Augustinas neteko pasitikėjimo savimi. Po septynerių metų bičiuliui manichėjininkui jis rašys: „Tuo metu nebuvo nieko, kas taip trokštų pamokymo, kaip kad troškau jo aš..."[5]. Susipažinti su šv. Ambraziejumi bet kam būtų buvęs labai reikšmingas įvykis.

Ambraziejus buvo maždaug keturiolika metų vyresnis už Augustiną ir Milane jau vyskupavo vienuolika metų. Paviršutiniškai sprendžiant, tai įstabiausias to amžiaus Romos valdančiosios klasės atstovas, vienas tų, kurių padėtį lėmė ne patricijų luomas, o veikiau jų pačių gebėjimas paimti ir išlai-

[1] Žr. Cicero, *De natura deorum* I, 22, 61: „Akademikas" Kota vienu metu yra ir kunigas, manantis, kad „jo pareiga kuo iškilmingiau vykdyti nusistovėjusios religijos teises ir pareigas".

[2] *Conf.* V, 14, 25.

[3] Courcelle, *Recherches*, p. 86-87.

[4] *Conf.* VI, 13, 23.

[5] *De util. cred.* 8, 20.

kyti valdžią žiaurių papročių visuomenėje. Aukšto valdininko sūnus, Ambraziejus buvo provincijos (Ligūrijos) valdytojas ir dirbo Milane, kai staiga tapo išrinktas miesto vyskupu. Milano katalikai buvo susitelkę aplink savo išrinktąjį. Už paskyrimą Augustinas turėjo būti dėkingas dvarui. Tačiau Milano dvaras gyvavo atskirai: čia knibždėte knibždėjo įtartinų svetimšalių, gotų, arijonų, eretikų, pagonybės gerbėjų. Vakaruose dvaro autoritetą stelbė kitas valdžią uzurpavęs imperatorius, o pačiame mieste – nepaprastasis Ambraziejus. 386-aisiais Ambraziejus nepakartojamu būdu parodė visą savo galią. Vasario mėnesį imperatoriaus motina paliepė Ambraziejui vieną bažnyčią perleisti dvariškiams arijonams. Ambraziejus pasirodė dar karštesnis tradicinės religijos gynėjas nei jo pusbrolis Simachas. Pagarbiai ir ramiai jis atsisakė atiduoti bažnyčią. Tai grėsė „miesto" ir „dvaro" susikirtimu, o Ambraziejus ir be to dar pakurstė milaniečių neapykantą mieste stovinčiai gotų įgulai. Įtakingiausi dvariškiai buvo sulaikyti, kad neprisidėtų prie šio „uzurpatoriaus"; gotų pajėgoms apsupus baziliką, kurioje su savo ganomaisiais užsidarė Ambraziejus, atrodė, kad tuoj prasidės visuotinės skerdynės. Tačiau dvaras neišlaikė įtampos ir pasitraukė. Vaikams žaidžiant su sudraskytomis pakabinamų užrašų skiautėmis, skelbusiomis, jog bazilika esanti konfiskuota imperatoriaus naudai, palydovų apsuptas berniukas Valentinianas kalbėjo: „Jei Ambraziejus lieptų, jūs surakintumėte man rankas ir atiduotumėte jam". „Mes, kunigai, sakė Ambraziejus, turime savų būdų valdžiai pasiekti. Mūsų silpnumas yra kelias į sostą, nes *mano silpnumas yra mano jėga*"[1].

Ambraziejus triumfavo birželio septynioliktąją. Jis pastatė baziliką. „Tikras deginantis jausmas" sakė, kad jis rasiąs kažkokių šventųjų relikvijas, kurioms ir reikią pašvęsti šventovę. Neilgai ieškojus buvo iškasti šv. Gervazo ir šv. Protazo kūnai ir iškilmingai perkelti į naująją bažnyčią. Parblokštas paties

[1] Žr. Homes-Dudden, *St. Ambrose*, 1, p. 270-293.

sukeltų jausmų, Ambraziejus vos begalėjo prabilti. Susitvardęs jis pasakė minioms, kad kankinių palaikai ilsėsis dideliame sarkofage, kurį po altoriumi jis, tipingas romėnas, šioje bazilikoje – *Basilica Ambrosiana* – buvo parengęs sau. „Štai kokių įtakingų žmonių pagalbos sulaukiu"[1].

Tokiam žmogui Augustinas nelabai terūpėjo. Jis pernelyg gerai žinojo tokį tipą: vyras rengiasi tapti krikščionimi, kad vestų žmoną ir lenkia kelius bažnyčioje, kad gautų tarnybą krikščioniškame dvare[2]. Tik ką atvykusį Augustiną jis sutiko oficialiai, kaip dera vyskupui, galbūt šiek tiek šilčiau nei Augustinas tikėjosi iš tokio tolimo ir tėviško asmens: „Ir aš pirmą kartą pamilau jį ... kaip žmogų, palankų man"[3]. Tačiau kai Ambraziejaus pamokslai sužadino Augustino nerimą, prie vyskupo prieiti buvo neįmanoma. Ambraziejus visuomet turėdavo reikalų su svarbiais žmonėmis (sykį, regis, du Persijos didžiūnai kelią iki Italijos sukorė vien tam, kad pakalbėtų su didžiuoju žmogumi)[4]. Kai Augustinas pagaliau prasibrovė per tokias minias, Ambraziejus jam pasirodė trikdančiai tolimas – pavakariais jis staiga užsisklęsdavo savyje ir visiškoje tyloje skaitydavo knygą: „Skaitydamas jis vedžiojo akimis per puslapius ir širdimi skverbėsi prie prasmės, o balsas ir liežuvis ilsėjosi. Dažnai būdami netoli jo – mat niekam nedrausdavo įeiti ir nereikalaudavo, kad apie atėjusįjį praneštų,– matydavome jį šitaip tyliai skaitantį, visuomet taip pat. Ilgokai prasėdėję tyloje – kas gi drįstų trikdyti taip susikaupusį? – vėl išeidavome"[5].

Sekmadienį bažnyčioje Augustinas matydavo šį neaukštą aistringą žmogų – beveik tokį pat ir mes matome mozaikoje[6]:

[1] Žr. Homes-Dudden, *St. Ambrose*, 1, p. 298-319.
[2] Ambrosius, *In. Ps.* 118, 20, 48 (PL 14, 1490).
[3] *Conf.* V, 13, 23.
[4] Paulinus Mediolanensis, *Vita S. Ambrosii*, 25, ed. M. Pellegrino (Verba Seniorum, n. s. I), 1961, p. 88-89.
[5] *Conf.* VI, 3, 3.
[6] *Conf.* VI, 3, 4.

menko sudėjimo vyras laiko apkabinęs Šventojo Rašto kodeksą, kakta aukšta, ištįsęs melancholiškas veidas ir didelės akys[1]. Tai kita Ambraziejaus pusė, mažiau žinoma nei anoji, veiklaus žmogaus pusė. Kaip tik ši antroji pusė ir padarė didžiausią įtaką Augustinui[2]. Šiuo požiūriu gerai apgalvotas jo politinės veiklos rimtumas atrodo tik moteriškas darbelis. Kaip tik tuo metu Ambraziejus pradėjo vartoti naujas jaudinančias rytų melodijas, tad jo ganomieji psalmes giedodavo taip, tarsi būtų apsupti imperijos kariuomenės[3]. Savo naujaisiais himnais jis tiesiog „užbūrė" tikinčiuosius[4]. Pats jis buvo karščiausias visiškos skaistybės šalininkas – „tai vienintelis dalykas, skiriantis mus nuo gyvulių"[5]. Jo pamoksluose persipindavo Giesmių giesmės žodžiai: „pabučiavimas" – toks retas Augustino vartosenoje – nuolat kartojamas Ambraziejaus[6]: „Ką gi reiškia *Tepabučiuoja jis mane savo burnos pabučiavimu*? Tebus galvojama apie bažnyčią, kuri jau seniai per pranašus išpranašautu Viešpaties atėjimu dabar pakylėta amžių amžiams ..., arba apie sielą, kuri, atmetusi prabangą ir malonumus bei kūno geismus, palikusi tuštybės rūpesčius kyla aukštyn nuo kūno; ji jau seniai troško susilieti su Dievo buvimu, troško išganingos Žodžio malonės, ji sumišusi, kad vėlai atėjo, ji kenčia. Todėl, tarytum meilės sužeista, nes jau nebegali ilgiau kęsti gaišaties, ji atsigręžia į Tėvą ir prašo, kad pasiųstų jai Žodį Dievą. Ir išsakydama savo nekantrumą ji taria: *Tepabučiuoja jis mane savo burnos pabučiavimu*. Savo troškimui patenkinti prašo ne vieno bučinio, bet daugelio"[7]. Nurimusią jūrą jis vaizduodavo šitaip: „Ji jau

[1] Žr. A. Ratti, „Il piu antico ritratto di S. Ambrogio", *Ambrosiana*, ch. 14, 1897.
[2] Žr. Homes-Dudden, *St. Ambrose*, 2, p. 442-476.
[3] *Conf.* IX, 7, 15.
[4] Ambrosius, C. *Auxentium*, 34 (PL 16, 1017).
[5] Ambrosius, *In Ps.* 61, 21 (PL 14, 1175); plg. *Conf.* VI, 3, 3.
[6] Žr. M. Tajo, „Un confronto tra s. Ambrogio e s. Agostino a proposito dell'esegesi del Cantico dei Cantici", *Rev. études augustin.*, VII, 1961, p. 127-151.
[7] Ambrosius, *De Isaac*, III, 8 (PL 14, 531).

nebesiplaka į krantą, bet supa ir sveikina jį taikiomis glamonėmis"[1].

„Profesionalui" Augustinui buvo įdomu klausytis šios ypatingos gražbylystės. Jam ji atrodė maloni: „daug moksliškesnė", ne tokia „guodžianti ir linksminanti" kaip Fausto[2]. Tai labai svarbus skirtumas. Ambraziejus naudojosi visais Romos aukštesniojo luomo privalumais. Jis neturėjo jokio „provincialumo". Pavyzdžiui, skirtingai nei Augustinas, jis laisvai skaitė graikiškai. Norėdamas bendruomenei pateikti moksliškiausių bei moderniausių lotynų pamokslų, jis naršydavo po talentingos naujosios kartos graikų vyskupų knygas, studijavo graikų krikščionių mokslo tradiciją[3]. Be jokių skrupulų jis taip pat kai ką skolindavosi ir iš pagonių mokslo: gyrėsi galįs iš sakyklos parodyti savo grobį – „egiptiečių auksas" buvo puikus atpildas[4].

Galbūt Augustinas bus girdėjęs įžanginius jo pamokslus pagal Pradžios knygą. Jam turėjo padaryti įspūdį nepaprastas šio žmogaus pasitikėjimas savimi. Juk iš manichėjybės išsivaduoti jam padėjo iš vadovėlių ir Cicerono raštų sunkiai susirankiotos „filosofų" pažiūros[5]. O Ambraziejus šioje srityje pasirodė gebąs kuo geriausiai tvarkytis pats[6]: didžiuosius „vardus" bei jų pažiūras jis vardydavo vien tam, kad su panieka juos atmestų; kaipgi šie menki priekabininkai galį lygintis su Moze, kuris „akis į akį" kalbėjęsis su Dievu? Bet kuriuo atveju tai, kas teisinga šių filosofų raštuose, tėra nusirašyta nuo jų pirmtakų – žydų pranašų[7].

1 Ambrosius, *Hexaemeron*, III, 5, 21 (PL 14, 177).

2 *Conf.* V, 12, 23.

3 Ypač žr. G. Lazzati, *Il valore letterario dell'esegesi ambrosiana* (Archivio Ambrosiano, 11), 1960; ir L. F. Pizzolato, *La* Explanatio Psalmorum XII: *Studio letterario sulla esegesi di Sant'Ambrogio* (Archivio Ambrosiano, 17), 1965.

4 Žr. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 119-124.

5 Žr. aukščiau p. 59-60.

6 Ne todėl, kad jo šaltiniai netiesioginiai: žr. J. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne* (*Ambroise, Exaém.* I, 1-4), 1964, p. 45-58.

7 Žr. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 131.

Pirmąjį stiprų įspūdį Augustinui Ambraziejus padarė sugebėdamas nuo manichėjininkų kritikos apginti Senąjį Testamentą[1]. Dabar Augustinas su palengvėjimu patriarchus regėjo visiškai kitokioje šviesoje: manichėjininką bauginantį ir bjaurų *bons peres de famille*[2] būrį Ambraziejus dabar vaizdavo įspūdingoje tikrų „filosofų" eisenoje, o kiekvienas jų simbolizuojąs išminties ištyrintos sielos būklę.

Vėliau Augustinas manėsi perpratęs Ambraziejaus požiūrio esmę: „Per mūsų vyskupo pamokslus dažnai pastebėdavau ... kad mąstant apie Dievą nedera kalbėti apie jokį kūniškumą, tas pat pasakytina ir mąstant apie sielą, nes visoje visatoje ji pati artimiausia Dievui"[3].

Ambraziejaus teologija buvo nuosekliai anapusinė. Žmogus jam buvo vien „siela". Kūnas – tik „sudriskęs drabužis": „Viena yra mes, kita tai, kuo naudojamės"[4]. Sukildamas prieš „sielą", žmogus praradęs rojų: „grįždama" pas savo Dievą „siela" turinti visa ko atsižadėti, tarsi nuplauti nuo aukso purvą. Kitkas nesvarbu: mūsų kūnas tesąs neveiklus sielos įrankis. „Viduje yra priešas, viduje klaidų sukėlėjas, viduje, sakau, mumyse uždarytas"[5]. Savo pamoksluose Ambraziejus nuolatos kartoja vieną mintį: po drumzlina ir nepaslankia Senojo Testamento „raide" slypinti „dvasia" esą kviečia mūsų dvasią pakilti ir skrieti į kitą pasaulį[6].

Šiandien sunku suvokti, kokia revoliucinga Augustinui turėjo pasirodyti ši anapusybės idėja[7]. Išskyrus platonininkus, visi senovės mąstytojai, net patys religingiausi, buvo „materialistai" tikrąja šio žodžio prasme. Jiems dievybė taip pat

[1] *Conf.* VI, 4, 6.

[2] Žr. aukščiau, p. 50-51 (Pavyzdingi šeimos tėvai (*pr.*) – *Vert. past.*).

[3] *De beata vita* 1, 4.

[4] Ambrosius, *Hexaemeron*, VI, 7, 42 (PL 14, 258).

[5] Ambrosius, *Hexaemeron*, I, 8, 31 (PL 14, 140).

[6] Šias Ambraziejaus mintis puikiai apibūdino Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 165-175.

[7] Žr. susimąstyti verčiančią studiją F. Masai, „Les conversions de S. Augustin et les débuts du spiritualisme de l'Occident", *Le Moyen Âge*, 67, 1961, p. 1-40.

buvo „elementas", nors ir nelygstamai „puikesnis", „prakilnesnis", „nejudresnis"[1].

Žmogus buvo susijęs su visatoje pasklidusia jėga, todėl mąstytojams labiausiai rūpėjo kaip tik dieviškosios energijos sklidino žmogaus vieta gamtos pasaulyje, o ne neprieinamos jo sielos gelmės. Šios prielaidos tradicinius filosofus, pavyzdžiui, stoikus, atvedė į tas pačias idėjų erdves, kur buvo ir manichėjininkai, ir net bažnyčiai ištikimi tikintieji Afrikoje bei kitur[2]. Anksčiau Augustinas buvo sutikęs tik tokių krikščionių: jis manė, kad šie Dievą įsivaizduoją tik įspraustą į grubų žmogaus pavidalą, todėl jo paties materializmas rodėsi esąs „pažangesnis", kadangi Šviesos karalystę jis manė esant ypatinga gyva medžiaga, „jėgos" pavidalu slypinčią visame pasaulyje[3]. Dabar jis nusivylė manichėjininkų kosmologija, ypač jų aiškinimais apie dviejų karalysčių „susimaišymą"[4]. Augustino jau nebetenkino mintis, jog gerąją „jėgą" užpuoląs ir niokojąs priešingasis pradas; tačiau jis vis dar nepajėgė ar nenorėjo mąstyti nematerialistiškai. Trumpam jis priartėjo prie panašaus į stoikų sprendimo, esą nepažeidžiama dieviškoji „ugnis" leido visatą, kuri, tarsi kempinė bekraščio okeano gelmėse, prisisunkusi dieviškosios medžiagos[5].

Tad Ambraziejus Augustinui atskleidė visiškai naujas idėjas. Augustinas pasijuto pakliuvęs į padėtį tokio žmogaus, kuris, „autoriteto įtikintas, pripažino, kad yra kažkas nemedžiagiška, tačiau apie tai pajėgė mąstyti tik kūniškais vaiz-

[1] Ypač žr. P. Henry įvadą MacKenna vertimui *Plotinus, The Eneads* (2 leid., 1956, p. XXXIX): „Toli gražu ne visi graikai pripažino, kad siela yra nemedžiagiška. Šiuo požiūriu Platonas, Aristotelis ir Plotinas visiškai skiriasi nuo pagrindinės graikų tradicijos ir nuo to rečiausiu tapusio materializmo, kurį Armstrongas vadina „pneumatinio tipo mąstymu", sielą laikančio ypač švelnia medžiaga; jo šalininkai gali būti nuo Homero iki stoikų, nekalbant apie manichėjininkus..."

[2] *Conf.* V, 10, 19.

[3] *Conf.* V, 10, 20.

[4] *Conf.* VII, 2, 3; žr. aukščiau p. 52-54.

[5] *Conf.* VII, 1, 2

diniais"[1]. Šiuo atveju nei Ciceronas, nei visa senoji filosofijos tradicija pagelbėti jau nebegalėjo[2]. Augustino *Išpažinimų* pasakojimas apie pasirinkimo vargus susidūrus su šiais sunkumais – vienas labiausiai jaudinančių ir įspūdingiausių pasakojimų apie metafiziko augimo kelią; galutinis jo „atsivertimas" pripažinti grynos dvasinės tikrovės idėją tokiu pavidalu, kokiu ją vaizdavo išmoningi Milano krikščionys – lemtingas ir lemiamas žingsnis mūsų dvasios ir medžiagos idėjų plėtros kelyje[3].

Tačiau tai derėtų aiškinti pradedant nuo pradžių. Galbūt Augustinas prie šių idėjų priėjo po truputį, ir šiandien labai sunku tiksliai įvertinti tikrą Ambraziejaus įtaką šiai evoliucijai. Neįmanoma pakankamai tiksliai datuoti išlikusių Ambraziejaus pamokslų (tik mažoji jų dalis buvo pasakyta bažnyčioje)[4]. Galima gerokai apsirikti drąsiai teigiant, kad Ambraziejaus įtaka Augustinui ribojasi tik kai kuriomis iš tam tikrų pamokslų perimtomis teorijomis ir teiginiais[5]. Augustino *Išpažinimuose* kerinčiai ir nuoširdžiai aprašyta proto sumaištis, į kurią jį įstūmė Ambraziejus: „Rytoj surasiu. Taps aišku, ir aš suprasiu. Atvyks Faustas ir viską išaiškins. Didieji akademikai! Neįmanoma suprasti nieko, kas reikšminga gyvenime. Tačiau paieškokime kruopščiau ir nenusiminkime. Jau nebeatrodo nesąmonės tai, kas anksčiau Šventajame Rašte jomis rodėsi... Žengsiu tais laiptais, ant kurių dar vaiką tėvai pastatė, kol aiškiai nepasirodys tiesa. Bet kur ieškoti? Kada ieškoti? Ambraziejui nėra kada, nėra kada skaityti. Kur ieško-

[1] *De mor. eccles. cath.* (I), 21, 38.

[2] Žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, 1, p. 111.

[3] Masai, „Les conversions de S. Augustin", *Le Moyen Âge*, 67, 1961, p. 29.

[4] Žr. Courcelle, *Recherches*, p. 98-102 (apie *Hexaemeron*) ir p. 122-124 (apie *De Isaac* ir *De bono mortis*). Kitokios nuomonės laikosi Theiler, *Gnomon*, 75, 1953, p. 117. T. p. žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, I, ypač p. 85-89.

[5] Didžiausią nuostabą kelia tai, kad nei *Išpažinimuose*, nei *De utilitate credendi* nėra jokių nuorodų į Ambraziejaus pamokslus kaip į neoplatonizmo šaltinį: ypač žr. J. O'Meara, „Augustine and Neo-Platonism", *Rech. augustin.* 1, 1958, p. 91-111, p. 100.

ti knygų? Iš kur ir kaip jų gauti? Iš ko pasiskolinti? Reikia skirti laiko, nustatyti valandas sielai gelbėti. Atsirado didelė viltis: katalikų tikėjimas nemoko to, ką maniau mokant ir kuo bergždžiai kaltinau... Nejau bijau pabelsti, kad ir kita būtų atverta?

Priešpiečio valandas užima mokiniai. O ką veikiu kitomis? Kodėl ne šitai? Bet kada gi lankysiu įtakingus savo draugus, kurių paramos man labai reikia? Kada pasirengsiu pamokoms, už kurias man moka mokiniai? Kada nuo rūpesčių įtampos pailsinsiu protą?"[1]

Atvykus Monikai, Augustino santykiai su tolima ir kurstančia Ambraziejaus asmenybe tapo dar sudėtingesni: „... ji dar karščiau bėgiodavo į bažnyčią ir puolė prie Ambraziejaus žodžių tarsi prie amžinosios gyvybės šaltinio... Mylėjo ji šį vyrą kaip Dievo angelą, nes žinojo, kad per jį aš jau buvau atvestas į tą dvilypio nerimo būseną..."[2]

Čia mes susiduriame su tokiais dviejų žmonių santykiais, kurių sūkurių istoriko akis gali ir nepastebėti. Ambraziejaus įtaka Augustinui daug didesnė nei įmanoma tikėtis iš dviejų žmonių asmeninių ryšių. Akimirkai galime išvysti šiuos įtemptus ir daugialypius jųdviejų santykius epizode, nepaminėtame *Išpažinimuose*: „Paskui mane į Milaną atvykusi motina pamatė, viename savo laiškų pasakoja Augustinas, kad čia bažnyčios bendruomenė šeštadieniais nepasninkauja. Ji sunerimo ir susirūpino, ką jai daryti. Nors man tai ir nerūpėjo, patarimo paklausiau švento atminimo vyrą Ambraziejų. Man jis atsakė, kad tegalįs pamokyti daryti taip, kaip darąs pats, nes jei žinotų ką nors geresnio, būtinai ir pats taip darytų. Pamaniau, kad jis ketino paraginti atsisakyti šeštadieninio pasninko remdamasis vien savo autoritetu ir nepateikdamas jokių protu suprantamų priežasčių (tuomet, matyt, pasijutęs paniekintas, Augustinas pasisuko eiti) ... Tačiau man iš paskos

[1] *Conf.* VI, 11, 18.
[2] *Conf.* VI, 1, 1.

jis tarė: „Nuvykęs į Romą, šeštadieniais aš taip pat pasninkauju, tačiau kai esu čia – ne. Ir tu, atėjęs į kokią nors bažnyčią, laikykis jos papročių"... „Mintimis dažnai grįždamas prie šių žodžių, visuomet juos laikiau dangaus pranašyste"[1].

9

PLATONININKAI

Buvo nemažai priežasčių Augustinui Milane jaustis neišmanėliu. Į akis krito net afrikietiška jo tartis[2]. Ambraziejus tebuvo tik vienas iš daugelio puikiai išsilavinusių žmonių, kurie šiam provincialui leisdavo suprasti, kad jo pažiūros klaidingos bei netinkamos. Ambraziejus šiuo atveju nelabai galėjo padėti. Savo pamoksluose pagonių filosofų veikalus jis naudojo kaip dvasios mokslų antologiją, jų išvadas pritaikydamas oratoriaus ir doros mokytojo reikmėms[3]. Tačiau manichėjybė Augustiną buvo padariusi pagauliu, nors ir menkai pasirengusiu metafiziku. Svarstydamas pagrindinius klausimus jis troško visiško tikrumo. Galbūt jis „girdėjo", jog už blogus darbus žmogus atsakysiąs vienas pats[4]. Tačiau kaip manichėjininkas jis drįso klausti, kodėl apskritai galimi blogi darbai,– o tai jau visiškai kitoks, daug esmingesnis klausimas[5].

Kurį laiką Augustinas, atrodo, tenkinosi visiškai susilaikydamas nuo sprendimų. Pirmaisiais metais Milane jis atsidėjęs siekė profesionalių retoriaus interesų, jį supo valdžios viršūnes pasiekę draugai, patiriantys sėkmės teikiamą jaudulį ir nerimą.

[1] *Ep.* 54, 2, 3.
[2] *De ord.* II, 17, 45.
[3] Žr. Lazzati, *Il valore letterario dell'esegesi ambrosiana*, p. 88-91.
[4] Ambrosius, *Hexaemeron*, I, 8, 31 (PL 14, 151).
[5] *Conf.* VII, 3, 5.

Pirmoji naujojo nerimastingo gyvenimo netektis buvo Augustino sugulovė, užleidusi vietą Augustino motinos parūpintai turtingai nuotakai: „Širdis, kurioje ji buvo, sužeista man plyšo ir sruvo krauju"[1].

Tačiau Milano turtuoliams tokie dalykai menkai terūpėjo. Atsisakyti sugulovės, kad vestum teisėtą žmoną, reiškė ne „dvipatystę, bet dorinį pagijimą"[2]. (Taip sakė romėnas iki kaulų smegenų popiežius Leonas.) Ambraziejus taip pat išmanė, kaip šiuo delikačiu reikalu kalbėtis su jo bendruomenei priklausiusiais turtingais žemvaldžiais: Abraomas esą pasielgęs labai išmintingai atsisakydamas žemos kilmės sugulovės; argi jie norį „jų padėties neatitinkančių vedybų", „vaikų, kuriems negalėtų palikti žemės", norį, kad jų kilmingas žmonas niekintų tarnaitės[3]. Augustiną į žentus priimti besirengianti šeima negalėjo taip rizikuoti: iki numatomų vedybų likus dvejiems metams, profesoriaus sugulovė turėjo palikti Milaną[4].

Taigi ši bevardė moteris grįžo į Afriką, „davusi įžadą daugiau niekuomet nebepažinti vyro"[5]. Tikėtina, jog per visą savo gyvenimą su Augustinu ji buvo ištikima katalikė ir šiuo įžadu siekė arba gauti galimybę krikštytis, arba vėl būti priileista prie komunijos[6].

Gerai išauklėtas vyras nemini sugulovių. Vėliau, savo globėjams Milane pranešdamas apie „atsivertimą", jis paminės tik tai, kad atsisakęs geros vedybų partijos[7]. Turės praeiti dar geras dešimtmetis, kol jis sau leis vėl apie ją galvoti, rašyti *Išpažinimuose*, mąstyti kituose veikaluose:

[1] *Conf.* VI, 15, 25.
[2] Leo, *Ep.* 167 (PL 54, 1205).
[3] Ambrosius, *De Abraham*, I, 3, 19 ir 7, 26 (PL 14, 427 ir 431-432).
[4] *Conf.* VI, 15, 25.
[5] *Conf.* VI, 15, 25.
[6] *De fide et oper.* 19, 35.
[7] K. Holl, „Augustins innere Entwicklung", *Abh. preuss Akad. d. Wiss.*, 1922 (Philos. Hist. Kl. no. 4), 1923, p. 11, teisia griežtai ir teisingai.

„Dažnai tenka klausti: jei nesusituokę vyras ir moteris gyvena kartu ne tam, kad turėtų vaikų, bet todėl, kad negali susivaldyti, ir jeigu jie sutarė neturėti jokių santykių su kuo nors kitu, ar galima tai vadinti santuoka? Galbūt. Tačiau tik tuo atveju, jei jie nusprendė vienas kitam prisiekti ištikimybę iki mirties, net jei tokia santuoka nesiremia noru susilaukti vaikų... Bet jeigu nevykdoma viena ar kelios minėtos sąlygos, tuomet nežinau, kaip ir kodėl tai vadinti santuoka. Išties jei vyras pasiima moterį tik tam laikui, kol susiras kitą, labiau tinkančią jo padėčiai ir turtui, jeigu jis veda šią jo luomui derančią moterį, toks vyras širdyje svetimauja nusikalsdamas ne tai, kurią nori susirasti, bet tai, su kuria gyveno nesantuokoje. Tą patį galima pasakyti ir apie moterį... Tačiau jeigu ji buvo ištikima, ir, vyrui sumanius vesti kitą, ji nebegalvoja ištekėti ir susilaiko nuo kitų lytinių santykių, aš tikrai negalėčiau jos kaltinti ištvirkavimu, nors ji ir nusikalto gyvendama su vyru, kuris nebuvo jos sutuoktinis"[1].

Atsargiai sukinėdamiesi aplink didįjį dvarą, Augustinas ir jo draugai buvo užsikrėtę vėlyvosios imperijos dvariškių – taip būna visais laikais – nuotaikomis: jie apgailestavo dėl tuščių savo ambicijų, žavėjosi laisvalaikio gyvenimu. Rengdamas propagandinę kalbą imperatoriaus garbei, Augustinas ir jo aplinkos žmonės, žinoma, žavėjosi kur kas tikresne girto valkatos laime[2] ir, vaikydamiesi mados, svajojo filosofų bendrijoje gyventi tobulą gyvenimą, *vita beata*[3]. Dešimt jų, tarp jų ir Romanianas, nusprendė sudėti į viena nemenkus savo turtus, kad galėtų gyventi nuo pasaulio rūpesčių pasitraukusiųjų gyvenimą[4]. Tačiau sumanymas žlugo pasipriešinus būsimųjų atsiskyrėlių žmonoms (!), ir jų gyvenimas 385 m. ir geroką 386-ųjų metų dalį Milane tekėjo beveik taip pat,

[1] *De bono coniug.* 5, 5.
[2] *Conf.* VI, 6, 10.
[3] *Conf.* VI, 8, 17.
[4] *Conf.* VI, 14, 24.

kaip ir anksčiau. Augustinas ir toliau sukiojosi tarp vietos mokytojų: vienas jų, Verekundas, savo asistentu maloniai sutiko įdarbinti Nebridijų. Atitarnavęs trečiąją kadenciją finansų valdybos teisininku, Alypijus ėmėsi verstis privačia praktika[1]. Romanianą į Milaną atvedęs garsusis teismo procesas slinko labai lėtai, keldamas jam vis didesnių rūpesčių.

Bylos nagrinėjimas vėlyvosios Romos imperijos teismuose reiškė nuolatines globėjų paieškas, tad, siekdamas palankaus imperijos teismo sprendimo, Romanianas turėjo pasiremti įtakingiausių Milano piliečių pagalba. Galbūt taip Romaniano globotinis ir jo sūnaus Licencijaus mokytojas Augustinas pirmą kartą susipažino su šiais garsiais žmonėmis.

Apie juos mes žinome iš 386 metų pabaigoje Augustino rašytų laiškų ir knygų: tai Zenobijus[2], Hermogenianas[3] ir Teodoras Manlijus[4]. Žymiausias iš jų buvo Teodoras Manlijus, nepaprastai išsilavinęs ir įtakingas žmogus. Prieš trejetą metų, apie 383-iuosius, veiklų gyvenimą jis iškeitė į užmiesčio ramybę ir ėmė rašyti filosofijos knygas bei klasikinės metrikos traktatą. Jis vėl pasirodo, 399 metais tapęs konsulu[5].

Šiuos žmones siejo intelektiniai interesai, kurie pradėjo rūpėti ir Augustinui. Šių interesų prigimties ir apimties nustatymas yra vienas įspūdingiausių šiuolaikinių tyrimų apie Augustiną atradimų: jų dėka vieniša ir asmeniška *Išpažinimuose* papasakota Augustino „atsivertimo" istorija pasirodo buvusi vienu iš daugelio intelektinio nuostabiosios sostinės gyvenimo įvykių.

[1] *Conf.* VIII, 6, 13.

[2] *Ep.* 2, ir *De ordine.*

[3] *Ep.* 1.

[4] *De beata vita.* Reikia pripažinti nepaprastą P. Courcelle nuopelną atkreipiant dėmesį į šią grupelę knygoje *Les lettres grecques en Occident de Macrobe à Cassiodore,* 1948, p. 119-129. Naudinga santrauka pateikta A. Solignac, *Les Confessions* (Biblio. Augustin., sér. II, 14, 529-536).

[5] Ypač žr. Courcelle, *Les lettres greques,* p. 122-128, ir *Recherches,* 153-156.

Šie žmonės manėsi dalyvaują filosofijos atgimime. Prieš šimtmetį buvo atrastas tikrasis Platono mokslas: debesys išsisklaidė, ir šis „gryniausias ir labiausiai įkvepiantis" filosofijos mokymas visu spindesiu vėl sušvito Plotino veikaluose – jo dvasia atrodė tokia artima senajam mokytojui, kad jame regėjosi vėl atgimęs pats Platonas[1]. Šie žmonės net sapnuodavo sapnus, kuriuose filosofai jiems dėstydavę „Platono pamokymus"[2]. Šį judėjimą mes vadiname neoplatonizmu, tačiau jo dalyviai save paprastai ir aiškiai vadino platonininkais – *Platonici*, tiesioginiais Platono įpėdiniais.

Plotinas buvo Egipto graikas, jis mokė Romoje ir mirė 270 metais. Sudėtingus ir daug užuominų slepiančius jo raštus, šiandien žinomus *Eneadų*[3] vardu, išleido jo mokinys Porfyrijus, taip pat graikas, kilęs iš Tyro. Abu šie žmonės be galo skyrėsi. Plotinas buvo mėgėjas: jis turėjo nepaprastai stiprią intuiciją, jo svarstymai gilūs, tačiau pernelyg neaiškūs siauriems profesionalams. Užuot pateikęs įprastą filosofijos sistemas aiškinantį paskaitų kursą, savo mokinius jis siutindavo diena iš dienos, jei reikdavo, lukštendamas kiekvieną iškilusį klausimą atsižvelgdamas į jo ypatybes[4]. Šis neapsakomai susitelkti gebantis žmogus kartą sukrėtė ir nustebino savo atsargiuosius draugus, apie religines šventes pasakęs: „Šios esybės turi eiti pas mane, o ne aš pas jas"[5].

Porfyrijus, priešingai, buvo griežtas akademikas[6]. Augustinas jį visuomet vadino *doctissimus* bei „geriausiu pagonių

[1] C. *Acad.* III, 18, 41.
[2] *De civ. Dei* XVIII, 18, 57-60.
[3] Į anglų kalbą yra išvertęs S. MacKenna: Plotinus, *The Enneads*, (2 leid. 1956, 3 leid. 1962), puikų įvadą parašė P. Henry. Geriausias Plotino biografijos tyrimas yra R. Harder, *Kleine Schriften*, 1960, p. 257-295. E. R. Dodds, „Tradition and Personal Achievement in the Philosophy of Plotinus", *Journ. Rom. Studies*, I, 1960, p. 1-7; ir P. Hadot, *Plotin ou la simplicité du regard*, 1963, kuris taip pat nuostabiai apibūdina Plotino idėjas.
[4] Porphyrius, *De vita Plotini*, 13 (MacKenna, 2, p. 9).
[5] Porphyrius, *De vita Plotini*, 10 (MacKenna, 2, p. 8).
[6] Žr. Harder, *Kleine Schriften*, p. 260.

filosofu". Plotino atrastąjį Platoną jis sudėliojo į vadovėlius ir pavertė darnia, labai religinga ir anapusine filosofijos sistema. Minties istorijoje jis yra pirmasis teologijos sistemintojas[1]. Pražuvusio, anuomet labai populiaraus jo veikalo pavadinimas *De regressu animae*, „Apie sielos sugrįžimą (į dangų)", galėtų būti puikus Milano religinio gyvenimo *motto*: šis *motto* glaustai pavartotas Teodoro Manlijaus eilėse, parašytose Ambraziejaus bazilikoje palaidotos sesers vienuolės atminimui: „Mirtinguoju protu niekuomet nemąsčiusi apie mirtingus dalykus, ji visuomet mylėjo į Dangų vedantį kelią"[2].

Skirtingai nei Plotinas, Porfyrijus buvo neramus ir ūmus žmogus. Jį buvo patraukusi krikščionybė, bet vėliau jis parašė veikalą „Prieš krikščionis" – dėl šios knygos buvo garsus visą kitą šimtmetį. Būdamas 70 metų, traktato „Apie susivaldymą" autorius, kartą „suvokęs, kas yra neapykanta žmogaus kūnui", staiga vedė našlę, aštuonių vaikų motiną. Visą gyvenimą jį kankino mintis, kad nepakanka Dievo ieškoti tik protu. Jis pasišovė tyrinėti mediumų ištarmių rinkinį, vadinamuosius „Chaldėjų orakulus"[3] ir tarp tokių skirtingų dalykų kaip įvairūs bendravimo su dvasiomis seansai ir Indijos jogai tikėjosi rasiąs kokį nors sielas išlaisvinantį „visuotinį kelią"[4].

Žvelgdamas į tuos du vyrus, Plotine Augustinas matė didį, beasmenį, „slaptąsias Platono prasmes atskleidžiantį" protą[5]. Jo amžininkai – ir pagonys, ir krikščionys – kur kas giliau

[1] Ypač žr. H. Dörrie, „Porphyrius als Mittler zwischen Plotin und Augustin", *Miscellanea Mediaevalia I: Antike und Orient im Mittelalter*, 1962, p. 26-47, ypač p. 41-43.

[2] Ypač žr. Courcelle, „Quelques symboles funéraires du néoplatonisme latin", *Rev. études anciennes*, 46, 1944, p. 65-93, ypač p. 66-73.

[3] Ypač žr. H. Lewy, *Chaldaean Oracles and Theurgy. Mysticism, Magic and Platonism in the Later Roman Empire*, 1956.

[4] Apie Porfyrijaus evoliuciją žr. įtikinamą rekonstrukciją, kurią pasiūlė P. Hadot, „Citations de Porphyre chez Augustin", *Rev. études augustin.*, 6, 1960, p. 205-244, ypač p. 239-240.

[5] Pvz., *De civ. Dei* X, 2, 7.

buvo pasinėrę į Porfyrijų trikdžiusius klausimus. Jis atrodė įkūnijąs rimtus pagonių intelektualus trikdžiusios įtampos mikrokosmą. Augustinas jį įsivaizdavo panašų į Faustą – žmogų, skaudžiai supratusį, kad būtinai turi būti dieviškasis sielos išlaisvintojas, tačiau kartu besižavintį okultizmui simpatizuojančia draugija[1].

Tačiau naujieji Augustino pažįstami priklausė jau kitam amžiui nei šiedu pagonys graikai[2]. Milane didžioji atvirai išpažįstamo ir madingo platonizmo dalis buvo krikščioniška. Šis nepaprastai svarbus pasikeitimas amžiaus viduryje prasidėjo Romoje. Ten Marijus Viktorinas, retorikos profesorius iš Afrikos, netikėtai atėjo į krikščionių bažnyčią. Jis taip pat į lotynų kalbą išvertė Plotino ir kitų neoplatonininkų veikalų[3]. Taigi knygas, kurios vertimų dėka tapo prieinamos tokiems menkiau išsilavinusiems žmonėms kaip Augustinas, parūpino žmogus, apie kurį žinota, kad jis mirė krikščionimi[4]. Viktorinas pažinojo net Milano kunigą Simplicianą, dabar jau seną ir daug patyrusį žmogų[5]. Kadangi Simplicianas, regis, vadovavo teologinėms Ambraziejaus studijoms, miesto vyskupas taip pat turėjęs priklausyti šiam judėjimui. Simplicianas, „dvasinis Ambraziejaus tėvas", turėjęs būti *éminence grise*[6], drąsiai derinantis platonizmą ir krikščionybę[7].

Kaip ir visi daug šurmulio keliantys ir savimi pasikliaujantys judėjimai, krikščioniškasis platonizmas praeitį įsivaizdavo savotiškai: dabar šis požiūris atrodo naivus ir keistas, tačiau Augustinui jis padėjo atverti viliojančias platumas. Ilgai užsisklendusi siaurame gerbėjų ratelyje, su Aristoteliu su-

[1] Pvz., *De civ. Dei* X, 24.

[2] P. Henry, *Plotin et l'Occident* (Spicilegium Sacrum Loveniense, 15), 1934,– tai pamatinis darbas.

[3] Žr. puikų P. Hadot įvadą į Marijaus Viktorino gyvenimą ir darbus knygoje *Traités théologiques sur la Trinité* (Sources chrétiennes, 68), 1960, ypač p. 7-76.

[4] *Conf.* VIII, 2, 2.

[5] *Conf.* VIII, 2, 2.

[6] Pilkasis kardinolas (*pr.*) – *Vert. past.*

[7] Ypač žr. Courcelle, *Recherches*, p. 137-138 ir 168-174.

derinta Platono filosofija staiga tapo „vienintelė visiškai tikra filosofinė kultūra"[1]. Krikščioniui platonininkui platonizmas atrodė visiškai natūraliai peraugąs į krikščionybę. Ir viena, ir kita ėjo ta pačia kryptimi. Ir viena, ir kita pripažino visišką anapusybę: Kristus sakė: *„Mano karalystė ne iš šio pasaulio"*; Platonas tą patį sakė apie savo idėjų viešpatiją[2]. Anot Ambraziejaus, Platono sekėjai buvo „minties aristokratai"[3].

Kaip tik į šį judėjimą ir rengėsi įsilieti Augustinas. Lotynų pasaulyje jis turėjo ypatingų bruožų. Vakaruose platonizmas tapo mėgėjų filosofija: platonininkų veikalai dažniausiai buvo skaitomi lotyniškai, šitaip juos skaitė ir Augustinas[4]. Įsidėmėtina, jog Augustinas ir Viktorinas turėjo daug bendrų bruožų: juodu abu išaugino grynai literatūrinė kultūra; abiem filosofija kėlė tik „išorinį" susidomėjimą, gilėjusį kartu randantis ir susidomėjimui religija[5]. Juodviem abiem trūko atsargumo ir griežtumo, būdingo Atėnuose bei Aleksandrijoje dirbantiems filosofijos profesoriams[6]. Kaip anksčiau Ciceronas, šie lotynai mėgėjai niekuomet visiškai neatsidavė savo skelbiamoms idėjoms. Nors ir neaiškiai, jie jautė, kad gyvenimas yra daugiau nei metafizinės sistemos: tad, kaip ir Ciceronas, ir katalikai, ir pagonys iš graikų surankiotas idėjas siekė suderinti su tradicine protėvių religija.

Matyt 386 m. vasaros pradžioje[7] Augustinas susipažino su šiomis naujomis idėjomis. „Per vieną iš pasipūtimo sprogs-

[1] C. *Acad.* III, 19, 42. Žr. R. Walzer, „Porphyry and the Arabic Tradition", *Porphyre* (Entrentiens, Fondation Hardt, XII), 1965, p. 275-299, ypač p. 288.

[2] C. *Acad.* III, 19, 42.

[3] Ambrosius, *Ep.* 34, 1 (PL 16, 1119). Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 111-164, nuostabiai apžvelgia ankstyvosios bažnyčios rašytojų tradiciją.

[4] *Conf.* VII, 9, 13; VIII, 2, 2.

[5] Tačiau apie daugialypę žodžio *orator* reikšmę žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 69-70.

[6] H. I. Marrou straipsnyje „Synesius of Cyrene and Alexandrian Neo-Platonism", *The Conflict between Paganisme and Christianity in the Fourth Century*, p. 126-150, pateikia iš esmės besiskiriantį Augustino ir jo aplinkos Milane vaizdo dubletą.

[7] Courcelle, *Recherches*, p. 280 (birželis).

tantį žmogų" ... jis įsigijo keletą platonininkų knygų"[1]. Augustinui būdinga giliausius mąstymo pasikeitimus *Išpažinimuose* paminėti tik tokiomis trumpomis ir neaiškiomis nuotrupomis. Mes nežinome, kas buvo šis žmogus. Mes net nežinome, ar Augustinas nepaminėjo jo vardo todėl, kad tas dar buvo gyvas[2]. Ši užuominomis kalbanti ideograma nepasako, kodėl Augustinas gavo šias knygas. Išmoningai, tačiau nepakankamai pagrįstai siūloma manyti, kad Augustinui parūpo susirasti platonininkų raštų, kadangi pastebėjęs kai kuriuos Ambraziejaus pamokslus turint ypatingą platonišką atspalvį[3]. Tačiau gali būti ir taip, kad Augustinui su draugais nutarus gyventi kasdienos rūpesčių nevaržomą intelektualų bendruomenės gyvenimą, kai kurie kolegos įtikino juos laiką skirti „reikiamoms" knygoms skaityti.

Tik vargais negalais mes galime atkurti, kokios buvo šios knygos ir kas jas parašė. Atrodo, tai buvo keliolika Marijaus Viktorino į lotynų kalbą išverstų Plotino traktatų ir galbūt bent jau vienas, šiandien dingęs, Porfyrijaus veikalas[4]. Tačiau Augustinas meistriškai, atrodo, tyčia bus sumažinęs gautų knygų skaičių ir sutrumpinęs laiką, kurį praleido jas skaitydamas: mat taip *Išpažinimuose* jis galėjo perteikti tik kelių knygų sukeltą nenusakomos reikšmės įspūdį – juk knygas, kaip jam dabar atrodė, per tokį menką tarpininką jam parūpinusi pati Dievo Apvaizda; taip Augustinas išsakė savo religinę idėją.

Kaip kad atsitinka galvojant apie daug parašiusius mąs-

[1] *Conf.* VII, 9, 13.

[2] Taip manė Courcelle, *Les Lettres grecques*, p. 126-128. Aš nesu tuo įtikintas.

[3] Taip manė Courcelle, *Recherches*, p. 133-138. Tačiau žr. aukščiau, p. 87-88.

[4] Apie Augustino skaitytus Plotino traktatus ypač žr. P. Henry, *Plotin et l'Occident*, 1934, p. 78-119; apie Plotiną ir Porfyrijų žr. Courcelle, *Recherches*, p. 157-167; ir *Les Confessions*, p. 27-42. Man atrodo, galima sutikti su Hadot, „Citations de Porphyre", *Rev. études augustin.*, 6, 1960, p. 241, kad 386 m. Augustinas skaitė Plotiną, o ne Porfyrijų. A. Solignac knygoje *Les Confessions* (Biblio. augustin., sér. II, 13, p. 683-689), gretimai spausdindamas *Išpažinimų* VII knygos ištraukas ir paraleles *Eneadų* vietas, pateikia daug sakantį sugretinimą.

tytojus, sunku įsivaizduoti, kaip skaitė Augustinas. Lūžio ir keleri vėlesni metai buvo ilgo ir kantraus skaitymo, lydimo įvairių diskusijų, laikotarpis[1]. Augustinas skaitė Plotino, garsėjusio kaip vieno sudėtingiausių senovės rašytojų, traktatus. Augustinas skaitė taip įdėmiai ir kruopščiai, jog Plotino idėjas gerte sugėrė, „suvirškino" ir perkeitė. Ambraziejus, taip pat skaitęs Plotiną, kantriai išnaršė ir šį autorių: vyskupo pamoksluose matyti pasiskolintų vietų pėdsakai. Tačiau Augustinui Plotinas ir Porfyrijus tiesiog įaugo į jo paties raštus ir sudarė tartum jo minčių pagrindą. Jis taip puikiai išmoko savo mokytojų pamokas, taip paslaptingai pagauliai perėmė svarbiausius jų mąstymo bruožus, kad įsivaizdavo jų mintis galįs plėtoti visiškai kitokiais žodžiais. Taigi graikų kalbos nemokėjęs filosofas mėgėjas Augustinas pasirodo besąs vienas iš nedaugelio mąstytojų, gebėjusių taip originaliai ir laisvai perimti neoplatonininkų idėjas, kad su juo negali lygintis nė vienas iš labiau išsilavinusių ir išdidžiai save „platonininkais" laikiusių amžininkų.

Iš Plotino veikalų Augustinas tikriausiai skaitė trumputį traktatą *Apie grožį*. Pastarasis turėjo giliai jį sujaudinti, kadangi čia kalbama apie tai, apie ką prieš septynerius metus jis ir pats rašė traktate *De pulchro et apto*. Jau pirmosiose pastraipose Plotinas atmeta kaip tik tą teoriją, kurios anuomet laikėsi Augustinas[2]. Po tokios trikdančios pradžios ėję svaiginantys svarstymai Augustiną turėjo nublokšti į pačias Plotino sistemos gelmes: „Tad mūsų nagrinėjimai parodys, koks gali būti aukštesnis grožis"[3].

Traktatą Plotinas pradeda suabejodamas tuo, kas akivaizdu: „Kas gi patraukia akį pamačius gražų daiktą"?

„Visi tvirtina [tą patį darė ir Augustinas], kad sudedamųjų

[1] Čia aš naudojuosi drąsiu R. J. O'Connell pasiūlytu požiūriu į tai, kaip Augustinas perėmė Plotino idėjas, žr. „Ennead, VI, 4 and 5 in the works of St. Augustine", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 1-39.

[2] *Conf.* IV, 15, 24. Žr. aukščiau p. 59, išn. 6.

[3] Plotino idėjas puikiai aptaria G. Mathew, *Byzantine Aesthetics*, 1963, p. 17-21.

dalių darna savo ir visumos atžvilgiu, taip pat ir spalvingumas sukuria akiai atpažįstamą grožį, ir kad tokiuose ir apskritai visuose kituose daiktuose gražu esą tai, kas sudaryta darniai ir pagal matą.

Bet pagalvok, ką visa tai reiškia... Ir spalvos, kurias jie laiko gražiomis, kaip kad saulės šviesa, yra nesudėtiniai dalykai ir negali būti gražūs dėl darnos, tad juos tenka ištremti iš grožio karalystės. O kaip gali būti gražus auksas? O kodėl gražus atrodo nakties švytėjimas ar žvaigždės?

Vėlgi, jeigu tas pats ir vienodai darnus veidas kartais atrodo dailus, o kartais – ne, argi neprivalu teigti, jog grožis yra kažkas kita nei darna, ir kad pati darna savo grožį įgyja iš kitur?"[1]

Šis naujoviškas Plotino atkakliai ir karštai gintas požiūris į daiktus Augustinui padarė didelį įspūdį. *Išpažinimuose* jis paliko didingą tokios mąstymo raidos santrauką, perteiktą nuosaikesniais ir tiesesniais paties Augustino žodžiais:

„Stengiausi suprasti, kaip atsitiko, kad gebėjau suvokti medžiagiškų daiktų grožį, ir kas man galėtų būti vedliu sprendžiant apie kintamus kūnus ir sakant: „šitai turi būti taip, o anas – kitaip",– taigi tirdamas, kaip apie tai galvodamas aš galiu nuspręsti, virš kintamo savo mąstymo aš suradau nekintamą ir tikrą tiesos amžinybę...

Ir mąstymas, save manyje supratęs esant kintamą, susiruošė pažinti save ir atplėšė savo svarstymus nuo įprastinių dalykų..., idant suprastų, kokia šviesa jį apšviečia, kai nė kiek neabejodamas jis skelbia nekintama esant geriau už kintama, ir kodėl jis pirma pažįsta patį nekintamumą – jei šito negalėtų suvokti, jokiu būdu to, kas tikra, nelaikytų esant geriau už kintama,– ir, metęs virpantį žvilgsnį, mano mąstymas atėjo prie to, kas *yra*"[2].

Augustinas netruks tvirtai įsikibti į šią pagrindimo seką.

[1] *Enneades* I, 6, 1 (MacKenna, 2, p. 56-57).
[2] *Conf.* VII, 17, 23.

Keletą mėnesių paskaitęs platonininkų knygas, Nebridijui šį kelią jis jau vaizduoja esant „nepaprastai gerai žinomu įrodymu"[1].

Plotiną buvo užvaldžiusi kintamybės ir nekintamybės skirtingumo idėja. Pojūčiais pažįstamo pasaulio „čia" visuomet lydėjo nelaikinės ano pasaulio „ten" savybės, tad, spręsdamas apie gėrio ir grožio vertybes, jo protas neabejotinai tikrai suvokė anapusinį pasaulį. Anas pasaulis buvo šio pasaulio pagrindas. Nykstančiam medžiaginių daiktų pasauliui jis teikė galios ir pastovumo, kurių patys iš savęs jie negalėjo turėti. Mat apie pojūčiais suvokiamus daiktus taip pat galima spręsti, kad jie „geri" arba „gražūs"; taigi daiktuose dabar įžvelgdamas šias vertybes, ir Augustinas regėjo juos platonininko akimis – daiktų buvimas priklausąs nuo amžinųjų pradų.

Kodėl gamtos pasaulio grožis toks paviršutinis, toks laikinas, toks liūdnas slūgsmas, toks sutelkto „vidinio" grožio šaltinio „išsekimas", prie kurio tegali prieiti tik mąstymas? Šį klausimą Plotinas manė kankinus visų amžių filosofus. Anot jo, tokį slūgsmą atspindinti pati siela. Mat siela „puola": ji nebetenkanti sąryšio su esmingiausia savo veikla ir, nebegalėdama savyje surasti grožio, jo ieško išorės pasaulyje. Taip nykstamas pojūčių pasaulis pasiglemžiąs sielos dėmesį. Pernelyg arti susitelkę ties šiuo pasauliu, „puolusios" sielos pripildo jį menamo tikrumo, taip atstumdamos giliausius ir slaptus vidinio jų pačių grožio atspindžius. Tai, ką ištisai ir paprastai buvo galima suvokti akimirkai įsižiūrėjus į „vidų", dabar sulig kiekvienu mąstymo lygmeniu nuolat tenka skausmingai ieškoti išorės pasaulyje. Dabar jau apgraibom, ilgai ir varginančiai to tenka ieškoti pasitelkus loginį mąstymą. Dar labiau į išorę tai išverčia menininkas, kai plušėdamas stengiasi suteikti patvarų pavidalą nykstamam statulos akmeniui. Net valstybę norintis sutvarkyti politikas Plotinui tė-

[1] *Ep.* 4, 2.

ra dar vienas filosofas nevykėlis: mat ir šis pasitenkinimo ieškąs besikeičiančiame išorės pasaulyje, o suteikti jį galįs tik vidinis pasaulis[1].

Taigi Plotino visata turi centrą, kurį pasiekti gali tik mąstymas. „Visa tarytum išteka iš vieno šaltinio, tačiau nereikia jo įsivaizduoti kaip vieno kvėpsnio ar šilumos gūsio; tai veikiau viena savybė, apimanti ir sauganti visas kitas – saldumą ir kvapnumą, vyno kilnumą ir visa ko ragaujamo skonį, visas regimas spalvas, visa, kas pažįstama liečiant, visa, ką ausis girdi, visas melodijas, visus ritmus"[2]. Iš mus supančios aplinkos byloja suskaldyta šios visumos sutelktis. Tai panašu į menininką, kuris, apsiėmęs išsakyti vieną mintį, neteko savitvardos: jo kūrinys tampa padrikesnis, prastesnis, pranyksta pirmykštė jėga. Vaizdas išsklinda, tačiau vis tiek tai tas pats vaizdas, kurį jis stengiasi perteikti.

Plotino požiūriui į visatą būdinga sukrečianti mintis, kad prie akivaizdaus pojūčių pasaulio prisirišęs paprastas žmogus klajojąs prieblandoje, kad jo siekiamas žinojimas tėra paskutinioji blanki neperprantamai smunkančio žinojimo pakopa. Tačiau ir šios smukimo pakopos viena su kita giliai persipynusios: kiekviena jų priklauso nuo „aukštesniosios", kadangi „aukštesnioji" esanti suvokti leidžiąs „žemesniosios" pagrindas. „Žemesnioji" pakopa nepanaši į savo pirmtakę. Ji jos nepajėgia „suprasti", lygiai taip prasčiokas nesugeba iš tikrųjų suvokti gilaus žmogaus minčių. Tačiau kiekviena pakopa savaime stengiasi pasiekti tobulumą „paliesdama" tolimą, bet su ja susijusį savo suvokimo šaltinį. Taip į išorę nukreiptas Vienio skaidos vyksmas sutampąs su nuolatiniu kiekvienos dalies veržimusi „sugrįžti" į savo suvokimo šaltinį. Kaip tik šis tobulumo siekis su Vieniu tiesiogiai ir sieja kiekvieną jo kokybės apsireiškimą, pirmiausia – o tai ypač

[1] Dodds, „Tradition and Personal Achievement", *Journ. Rom. Studies*, I, 1960, p. 5.

[2] *Enneades* VI, 7, 12 (MacKenna, 2, p. 570-571).

svarbu Plotinui ir jo mokiniui Augustinui – pilnatvės trokštantį žmogaus protą.

Toks trumpai tariant neoplatonininkų mokymas apie „išėjimą" į išorę ir jo atsvarą – „sugrįžimą" į vidų[1]. Ši idėja Augustino amžiui buvo ne mažiau svarbi nei evoliucijos idėja mūsų laikais[2]. Pagonių ir krikščionių mąstytojus ji talpino į tą pačią mąstymo erdvę. Plotinui mąstymas buvo be galo svarbus tarpininkas: „prisiliesdamas" prie Vienio, jis veržiasi į išorę ir kartu yra Daugio pradas. Šiame pamatiniame prade, tarpininke, nesunku įžvelgti filosofinę Evangelijos pagal Joną *Žodžio* sklaidą. Išprusę Milano krikščionys Plotiną skaitė kaip tik šitaip: „... ir skaičiau, žinoma, ne tokiais žodžiais, nors visiškai tą patį daugeliu įrodinėjimų teigiančiais, jog *Pradžioje buvo Žodis. Tas Žodis buvo pas Dievą, ir Žodis buvo Dievas...*"[3].

„Tose knygose taip pat pasakyta, kad prieš visų laikų pradžią ir virš bet kokio laiko nekintamai esti vienatinai Tau gimęs lygiaamžis Tavo Sūnus, ir kad sielos iš Jo pilnatvės ima tai, kas leidžia patirti palaimą: turėdami dalį Išmintyje, atsinaujiname, kad būtume išmintingi..."[4].

Platonininkų knygas Augustinas skaitė dar vaduodamasis iš mąstymo, atvedusio prie manichėjybę remusių pažiūrų. Pavyzdžiui, jis nepajėgė įsivaizduoti, kaip Dievas tuo pačiu metu gali buvoti ir jame, ir būti nuo jo atskirtas[5]. Kaip manichėjininkui jam patiko nepaprastai ryžtingas šios problemos sprendimas: žmogus esą be išlygų tampąs gerojo Dievo „medžiaga", o tai, ko negalima sutapatinti su šia tobulumo nuolauža, atmestina kaip visiškas ir nepataisomas blogis[6]. Ploti-

[1] Ypač žr. Dodds, „Tradition and Personal Achievment", *Journ. Rom. Studies*, 1, 1960, p. 2-4.

[2] E. Bréhier, *La Philosophie de Plotin*, pataisyt. leid. 1961, p. 35; ypač žr. p. 35-45.

[3] *Conf.* VII, 9, 13.

[4] *Conf.* VII, 9, 14.

[5] Ypač žr. O'Connell, „Ennead VI, 4 and 5", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 13-14.

[6] Žr. aukščiau p. 46-47 ir 52-53.

nas galėjo padėti Augustinui išsinarplioti. Vienas didžiųjų jo traktatų kaip tik ir buvo skirtas įtikinti, kad dvasinis pasaulis esąs laiko ir vietos pasaulio pagrindas, nors nuo pastarojo visuomet atskirtas[1]. Dar svarbiau Augustinui buvo tai, kad *Eneadose* Plotinas nuolat aistringai įrodinėjo veikliąja jėga esant kaip tik Gėrį: išsiliedamas Vienis paliečiąs viską, nejudriai medžiagai jis suteikia pavidalą ir prasmę, o jo paties niekas nepažeidžia ir nesumenkina. Plotinas iškalbingai atmetė giliausią manichėjininkų požiūrio į pasaulį mintį, esą Gėris iš esmės neveiklus, jis tik galįs kęsti niokojančius veiklios blogio jėgos antpuolius: „Blogis nėra vienas pats sau; Gėrio prigimties ir galios dėka jis nėra tik Blogis: neatsiejamai jis esąs susaistytas Grožio grandinėmis, tarsi aukso grandinėmis sukaustytas kalinys; jis slepiasi po jomis, kad jo buvimo nepamatytų dievai, kad žmonėms ne visuomet tektų žiūrėti į blogį, kad, ir išvydę jį, savo atmintyje galėtų atrasti Grožio vaizdinių ir su jais susijungti"[2].

Plotinui visata buvo ištisinė, veikli visuma, kurioje neįmanomas joks grubus perskyrimas ir joks įsiveržimas prievarta. Visos esybės galios ir prasmės sėmėsi priklausydamos šiai gyvai visumai. Todėl blogis tebuvo paprasčiausias atsiskyrimas: pats jo buvimas ėjo iš tvarkos buvimo, kuri, nors ir paniekinta, tačiau vis tiek lieka ne mažiau tikra ir prasminga. Savavaliaujanti dalis kaip tik todėl ir nukenčia, kad netenka ryšio su kažkuo didesniu bei gyvesniu nei ji pati[3].

Šis požiūris iš dalies sutampa su vėlesniaisiais Augustino svarstymais. Ir Plotiną, beje, tokiai nuomonei pakurstė labai panašus akibrokštas (jis yra rašęs prieš krikščionis gnostikus – tiesioginius manichėjininkų dvasios pirmtakus); tad ir buvusiam manichėjininkui Augustinui pakako tik susipa-

[1] O'Connell, „Ennead VI, 4 and 5", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 8-11.

[2] *Enneades* I, 8, 15 (MacKenna, 2, p. 78).

[3] *Enneades* VI, 6, 12 (MacKenna, 2, p. 541). Žr. O'Connell, „Ennead VI, 4 and 5", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 18-20.

žinti su tokiomis Plotino pažiūromis, kad pats pakeistų savo požiūrį[1].

Galbūt kaip tik ši revoliucija ir yra pastoviausias bei giliausias neoplatonizmo įtakos Augustinui padarinys. Augustino dvasinio gyvenimo centrą ji perkėlė kitur. Jis jau nebegalėjo savęs tapatinti su Dievu: šis Dievas iš esmės buvo anapus – teko pripažinti Jo atskirumą. Mąstydamas apie tai, Augustinas turėjo pripažinti, jog ir jis pats yra atskirtas ir skiriasi nuo Dievo: „Ir pamačiau, kad esu toli nuo Tavęs skirtingumo krašte, ir tarsi girdėjau iš aukštybių Tavo balsą: „Esu subrendusių žmonių maistas. Auk, ir valgysi mane. Ir ne tu mane kaip savo kūno maistą į save perkeisi, bet pats į mane persikeisi"[2].

Augustinas jau nebegalėjo savęs tapatinti su gėriu, nebegalėjo jis ir nelygstama bei agresyvia blogio jėga laikyti viso, kas nederėjo su jo idealais. Jis jau gebėjo žvelgti plačiau: anksčiau manęsis neveikliai dalyvaująs visame pasaulio gėryje ir blogyje, dabar, platonininkų knygų paveiktas, ėmė manyti, jog blogis tėra vienas ir gana menkas daug didesnės, įvairesnės visatos bruožas, o jos tikslai kur kas paslaptingesni, jos Dievas daug atsparesnis nei Manio... „Ir jau nebetroškau geresnio pasaulio, nes mąsčiau apie visumą, ir, blaiviau vertindamas, aukštesniuosius dalykus laikiau geresniais už žemesniuosius, tačiau už aukštesniuosius geriau esant maniau visumą"[3].

[1] Plotinas taip pat yra „atsivertėlis" – į tikrąją graikų religiją jis atėjo iš vienos gnosticizmo formų, net jei jo evoliucija ir nebuvo tokia radikali. Ypač žr. H. C. Puech, „Plotin et gnostiques", *Les Sources de Plotin* (Entretiens, Fondation Hardt, 5) 1960, p. 161-174; svariai šią evoliuciją nagrinėja E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, 1965, p. 24-26.

[2] *Conf.* VII, 10, 16.

[3] *Conf.* VII, 13, 19.

10

FILOSOFIJA

Po kelių mėnesių, 386 m. rudenį, Augustinas rašė Romanianui: „Tad kai dagtis jau buvo padėtas prie mūsų, o tu pasitraukei, mes niekuomet nesiliovėme stebėjęsi filosofija ir apie nieką daugiau nesvarstėme, tik apie aną mums visiems patikusį gyvenimą: iš tiesų apie tai mąstydavome nuolatos, nors ir ne taip karštai, bet manėme, kad pakankamai. Nes nebuvo dar mumyse šios ugnies, kuri, aukščiausioji, dar tik turėjo mus pasiglemžti, ir smilkome po truputį anąja, bent jau laikydami ją visų didžiausia. Tik štai atsitiko perskaityti keletą svarbių knygų ..., kurios ant anos smilkstančios ugnelės užlašino keletą brangiausio aliejaus lašelių. Neįtikėtina, Romanianai, neįtikėtina, galbūt tai daugiau, nei tu iš manęs laukei. Ką ir sakyti? Jos sukurstė manyje tokį gaisrą, kokio nė aš pats iš savęs nesitikėjau. Kas gi man nuo tol garbė, kokia žmonių prabanga gali mane sujaudinti, koks tuščios šlovės geismas, kokia pagaliau šio mirtingojo gyvenimo paguoda, kokie raiščiai? Staiga aš visas leidausi savęsp“[1].

Augustino perskaitytos platonininkų knygos lėmė visiems lengvai suprantamą dalyką: literatą Augustiną jos galutinai ir negrįžtamai „atvertė filosofiniam gyvenimui“. Šis atsivertimas savo ruožtu turėjo įtakos ir viešajam bei asmeniniam Augustino gyvenimui. Tačiau, be šito, daugiau nieko tikra nežinome. Jeigu 370 m. Kartaginoje perskaitęs Cicerono kvietimą filosofuoti jaunuolis galėjo iš karto tapti... manichėjininku, tad ir Plotino knygų sukeltos pervartos tikriausiai buvo ne mažiau nenuspėjamos. „Atsivertimo“ sąvoka labai plati: ar giliai šis persitvarkymas pakeitė Augustino gyvenimą? Filosofija gali reikšti daugelį dalykų: tad kokia gi iš tikrųjų buvo šios filosofijos esmė? Kad ir kaip būtų, Augustino „at-

[1] C. *Acad.* II, 2, 5.

sivertimas filosofijai" yra vienas iš plačiausiai aprašytųjų senajame pasaulyje, jo eiga – viena iš sudėtingiausių, o galutinis pavidalas – vienas iš savotiškiausių.

Aišku viena: dabar Augustinas galėjo atmesti skeptišką Naujosios akademijos požiūrį. Prieš tokį skepticizmą nukreiptas pirmasis jo veikalas, parašytas pasitraukus į filosofinę Kasiciako (*Cassiciacum*) nuošalę. Augustinui, dabar teigusiam, kad įmanoma atrasti „tikrąją filosofiją", teko pasipriešinti daugelio tik literatūrinį išsilavinimą turinčių Milano žmonių nuomonei. Mat ketvirtojo amžiaus pabaigoje tarp krikščionybės ir pagonybės įsipainiojusiam profesionaliam lotynų *retoriui* turėjo būti malonu – kartą tai buvo malonu ir Augustinui – nuo šaltų filosofinio dogmatizmo ir klerikalinės ortodoksijos vėjų slėptis po Cicerono priedanga[1].

Pasitraukdamas iš šios neutralios pozicijos, Augustinas pasijuto atsidūręs neramiuose vandenyse. Daugelio mokslių Milano žmonių pasaulėžiūra jau buvo „poplotininė", kaip kad mūsų laikai yra „pofroidiniai". Šios bendrosios idėjos toli gražu nesuartino pagonių su krikščionimis, priešingai, skyrė juos visu šeimos kivirčų kartėliu: ilgiau nei ištisą amžių abi pusės kovojo dėl Platono palikimo paveldėjimo[2]. Krikščionys smulkų platonininkų dvasinio pasaulio sąrangos aprašymą laikė puikiu; tačiau platonininkai pagonys krikščionių atpirkimo mitą – Įsikūnijimą, Nukryžiavimą ir kūno Prisikėlimą – laikė barbarišku mokytojo palikto tikrojo mokymo iškraipymu. Jiems tai buvo tas pat, jei kokie nors vandalai po dangišku bizantinės bažnyčios skliautu pakabintų vulgarią ir teatrališką baroko skulptūrą. Kai kurie „liberalesni" pagonys platonininkai vylėsi „civilizuosią" krikščionių bažnyčias ant jų sienų aukso raidėmis išrašydami *Pradžioje buvo Žodis*; ta-

[1] *Ep.* 135, 1. Nieko nuostabaus, kad šios nuomonės 411 m. laikėsi pagonių literatų draugija: žr. žemiau p. 344-347.

[2] Šią įtampą išsamiai aprašė Courcelle, „Anti-Christian Arguments and Christian Platonism", *The Conflict between Paganism and Christianity*, p. 151-192.

čiau jie nebūtų pakentę net šv. Jono, sakančio, kad *Tas Žodis tapo kūnu*[1]. Milane jie net privertė Ambraziejų parašyti pamfletą, nukreiptą prieš teigusiuosius, esą viskas, ką gero mokė Kristus, Jis išmoko iš Platono knygų![2]

Tačiau šie skirtumai veikiau tik liudijo įtampą, kylančią iš kur kas gilesnio konflikto, kuris tik iš dalies sutapo su konfesiniu pasidalijimu į pagonis ir krikščionis. Tas konfliktas radosi iš klausimo dėl dvasinės nepriklausomybės – kiek žmogus pajėgus tik savo jėgomis pelnyti išgelbėjimą? Į tai Plotinas atsako nedvejodamas: paskutinieji jo žodžiai buvę: „Savąją Dievybės dalelę aš stengiuosi grąžinti Visumos Dievybei"[3]. „Ši dieviška dalelė nelaukia išlaisvinimo...; ji laukia tik atradimo, čia nėra jokios „atpirkimo dramos"[4]. Platonininkai visuomet manėsi galį Dievą vaizduoti taip, tarsi žmogus, niekieno nepadedamas, tik loginiu mąstymu „kildamas" į idėjų karalystę, pats pajėgiąs prie Jo prieiti. Skelbdami tokią greitą betarpišką sėkmę, platonininkai buvo sužavėję ir kitus atsivertėlius į krikščionybę, pavyzdžiui, antrojo amžiaus filosofą Justiną[5]; dabar, atrodo, šiuo pažadu žavėjosi ir Augustinas.

Asmenybės nepriklausomumo tradicija galėjo išauginti „krikščionių", kurių požiūris į bendruomeninį bažnyčios gyvenimą viso labo vadintinas tik pakantumu. Marijus Viktorinas taip pat buvo perėjęs šį tarpsnį: „Simplicianui jis sakydavo – ne viešai, bet visuomet tyliai ir bičiuliškai: „Žinok, kad aš jau krikščionis". Tas jam atitardavo: „Nepatikėsiu ir neskirsiu prie krikščionių, kol nepamatysiu tavęs Kristaus bažnyčioje". Tuomet anas pasišaipydavo: „Vadinasi, krikščionimi padaro bažnyčios sienos?"[6] Įdomu, kad pirmą kartą su

[1] *De civ. Dei* X, 29, 99; ypač žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 73-74.

[2] *Ep.* 31, 8.

[3] Porphyrius, *Vita Plotini*, 2 (MacKenna 2, p. 2).

[4] Dodds, „Tradition and Personal Achievment", *Journ. Rom. Studies*, 1, 1960, p. 7.

[5] Iustinus, *Dialogus cum Tryphone*, 2, 3-6.

[6] *Conf.* VIII, 2, 4.

juo susitikusiam Augustinui Simplicianas panoro papasakoti kaip tik šį atsitikimą. Galime įtarti, jog pastabus senas kunigas netruko perprasti savo lankytoją: Augustinas jam rodėsi panašus į Viktoriną – pagonių platonininkais besižavintis retorikos dėstytojas, katalikybei, geriausiu atveju, pakantus.

Tuo metu, 386 metų Milane, sienos tikrai darė krikščionimi. Vasario mėnesį Augustino motina kartu su savo vyskupu buvo kariuomenės apsuptoje katalikų bazilikoje[1]; čia, iš savo *katedros*, Ambraziejus metė iššūkį dvaro eunuchams, ragindamas verčiau susidoroti su juo nei pakelti ranką prieš brangiąsias sienas. O birželį, kai naujojoje Ambraziejaus bazilikoje dėjosi neregėti dalykai, kai pakilimo apimtos minios balsu šlovino atrastuosius šventųjų Gervazo ir Protazo palaikus, Augustinas vis dar laikėsi nuošaliai[2]: „Yra žmonių, vėliau rašė jis, kurie manosi dėl savo pačių vertingumo pajėgūs taip ištobulėti, kad regėtų Dievą ir Jame pasiliktų... Tokį tobulėjimą dėl savo paties vertingumo jie žada todėl, kad keletas jų tikrai sugebėjo savo protu pakilti virš visos kūrinijos ir, nors akimirkai, prisiliesti prie nekintamos tiesos spindesio. Todėl jie šaiposi iš krikščionių minios, kuri, to dar nesugebėdama padaryti, gyvena laikydamasi tik tikėjimo..."[3]

Taigi 386 m. vasarą paskutinį kartą gyvenime Augustinas atsisakė priešintis visišką asmens nepriklausomybę teigiančio požiūrio pagundoms. Kaip kartą jau žadėjo manichėjybė, ši filosofija atrodė tikrai pajėgsianti atsakyti į Augustiną kamavusius metafizinius klausimus ir pasiūlyti nuo išorinio autoriteto nepriklausomą tobulėjimo kelią. „Plepėjau, tarsi išmanyčiau. *Garriebam quasi peritus*. Ir ... ne išmanančiu, o išnykstančiu būčiau likęs"[4]. *Peritus* ... *periturus*: taip iškalbingai

[1] *Conf.* IX, 7, 15.

[2] Ypač žr. Courcelle, *Recherches*, p. 157-167. G. Madec, „Connaissance de Dieu et action de grâces", *Rech. Augustin.*, 2, 1962, p. 273-309, ypač p. 279-282, įtaigiai aptaria šį esminio lūžio laikotarpį.

[3] *De Trin.* IV, 15, 20.

[4] *Conf.* VII, 20, 26.

trumpai ir aiškiai vyskupas Augustinas įvertino aną lemtingą laikotarpį.

Tokia nuotaika truko kelis mėnesius. Tačiau galutinis Augustino apsisprendimas priimti katalikybę nebuvo nuoseklus ir neišvengiamas žingsnis. 380-aisiais su pagonių platonizmo jėga nebuvo galima nesiskaityti; didžioji Augustino tuo metu svarstyta alternatyva trauks jį visą gyvenimą. Tai galima suprasti regint, kaip jis žavisi pagonių platonininkų svarstymais, kaip atkakliai reikalauja pirmiau pasiduoti autoriteto disciplinai ir tik paskui imtis kontempliacijos, kaip aiškiai suvokia nenusisekusio mistiko pavojus[1]. Visa tai gražiai parodo, jog žmogaus būdą lemia ne tik tai, kas atsitiko jo gyvenime, bet ir tai, kam jis neleido atsitikti.

Augustinas, beje, niekuomet nebūtų buvęs antruoju Plotinu; galbūt jam trūko įspūdingos didžiojo pagonies ramybės. Kaip ir anuomet, kai manichėjininkų išmintis buvo ne tik „vidinis" žinojimas, bet ir tam tikra išplėtota dorinė nuostata, daugelį metų leidusi nugalėti kaltės ir kūno viršenybės pojūčius[2], taip ir dabar jis leidosi ieškoti skaidrų platonininkų dvasingumą papildančių doros nuostatų.

Nieko nuostabaus, kad jis atsigręžė į šv. Pauliaus raštus[3]. Ambraziejaus nuopelnas, kad krikščionių Šventąjį Raštą Augustinas vėl ėmė laikyti autoritetingu išminties šaltiniu. Bet kuriuo atveju Paulius buvo čia pat: Simplicianas tokį domėjimąsi mėgino skatinti ragindamas Ambraziejų sakyti pamoks-

[1] Pvz., *De quant. anim.* 33, 75; *De mor. eccl. cath.* (I), 7, 11. Nors ir galima nesutikti, kad lemtingu laikotarpiu Augustino pažiūra į Kristų tiksliai atspindi Porfyrijaus ir jo sekėjų nuomonę (žr. Courcelle, „S. Augustin *plotinien* à Milan, Conf. VII, 19, 25", *Ricerche di storia religiosa*, 1, 1954, p. 225-239; *Les Confessions*, p. 33-42; ir Hadot kritiką „Citations de Porphyre", *Rev. études augustin.*, 6, 1960, p. 241), tačiau neįmanoma paneigti, kad Augustinas bus perėjęs „nepriklausomumą" skelbusio platonizmo tarpsnį, kurio šalininkai save laikė aukštesniais už krikščionis; ypač žr. Courcelle, „Les sages de Porphyre et les *viri novi* d'Arnobe", *Rev. études latines*, 31, 1953, p. 257-271, ypač p. 269-270.

[2] Žr. aukščiau p. 50-52.

[3] *Conf.* VII, 21, 27.

lus apie Paulių ir Senojo Testamento slėpinius[1]. Afrikos manichėjininkai rėmėsi Pauliumi, laikydami jį Manio pranašu *par excellence*, nors ir skaitė jį tarsi kokį apokrifinį šventraštį – išsirankiodami tik tai, kas derėjo prie Manio sudaryto autoritetingo Šventųjų knygų kanono[2]. Augustinas visuomet buvo pakankamai giliai įsitraukęs į krikščionybę, ir apaštalas jo dėmesį galėjo patraukti nė kiek ne mažiau nei pagonių išminčius: ir vienas, ir kitas jam buvo *viri magni*, didieji vyrai iš keistai supainiotos jo praeities[3]. Tad tuo metu skaitomas Pauliaus tekstas turėjo būti tas pats, kurio skiautes bei atplaišas jis jau žinojo iš manichėjybės laikų. Tačiau dabar atėjo metas pamatyti visumą; šią atsiskleidžiančią visumą neišvengiamai drumstė didieji Augustino rūpesčiai. „Nors *kaip vidinis žmogus aš žaviuosi Dievo įstatymu*, ką daryti, jei *savo kūno nariuose jaučiu kitą įstatymą, kovojantį su mano proto įstatymu?* ... Ką daryti? *Vargšas aš žmogus*. Kas mane išvaduos iš *šito mirtingojo kūno*?"[4]

Kai Augustinas pagaliau kreipėsi į kunigą Simplicianą (galbūt 386 m. liepos pabaigoje), jis jau buvo nepastebimai žengtelėjęs katalikiškosios krikščionybės link. Be abejo, jis buvo entuziastingai atsivertęs filosofijai; tačiau ši filosofija jau nebebuvo nieko nevaržomas platonizmas. Nepaprastai savotišku būdu jį „sustiprino" daug tamsesnis šv. Pauliaus mokymas; gilesniame lygyje toks Augustino platonizmas ėmė sutapti su „dar vaikystėje iki kaulų smegenų mums įaugusia religija", tai yra su nepalenkiamai katalikišku Monikos pamaldumu[5].

Augustinas stengėsi „tvirčiau įsispirti"[6]. Jis norėjo kokio nors pastovumo ir tvirtumo garanto. Šitai paaiškina pagrin-

[1] Ambrosius, *Ep*. 37, 1 (PL 16, 1085); žr. žemiau p. 168-171.
[2] *Conf*. VII, 21, 27.
[3] C. *Acad*. II, 2, 5.
[4] *Conf*. VII, 21, 27.
[5] C. *Acad*. II, 2, 5.
[6] *Conf*. VIII, 1, 1.

dinį jo filosofijos bruožą: tai platonizmas, kurio pirmieji tiesioginiai laimėjimai turėjo tapti nuolatiniais; tokio pastovumo pasiekiama tik atsisakius pasitikėti vien savimi. Būdai, tikslai bei galutinė išminčiaus palaima tie patys, kurių laikėsi ir platonininkai. Pradėdamas gyventi filosofijoje, Augustinas buvo tarsi sveikstantis ligonis: gydymas, pagal platonininkų tradiciją taikytinas kiekvienam, siekiančiam pakilti virš pojūčių pasaulio, dabar jau priklausė ne nuo jo paties, bet nuo „neregimojo gydytojo"[1], tai yra nuo Dievo. Ir šis Dievas jau nebebuvo vienišas aristokratas: gydymas tapo prieinamas visiems žmonėms per *popularis clementia*[2] veikimą, tai yra per Kristaus Įsikūnijimą ir visuotinėje bažnyčioje saugomą Šventąjį Raštą. Šios mintys ir yra pirmasis Augustino katalikų bažnyčios idėjos apmatas. Šiame lemiamo lūžio Augustino gyvenimo tarpsnyje gausu paradoksų, tad tikėtina, nors visiškai būti tikram neįmanoma, jog sunkumus ir jų sprendimus Augustinas matė tarsi atspindėtus tolimame veidrodyje – kitos neramios sielos ir didelio krikščionybės priešo Porfyrijaus veikaluose. Mat ir Porfyrijus vylėsi, esą galima rasti visiems žmonėms atvirą „visuotinį kelią"[3].

Tokie svarstymai Augustiną atvedė pas Simplicianą: „Dabar jis jau buvo pasenęs ir, tokį ilgą amžių labai uoliai sekdamas Tavo keliais, rodėsi man esąs daug patyręs ir daug išmokęs. Taip iš tiesų ir buvo. Todėl, išpasakojęs visus savo nerimus, norėjau, kad jis pasakytų, koks tinkamiausias būdas eiti Tavo keliu tokiam įaudrintos sielos žmogui kaip aš.

Mačiau pilną bažnyčią, vienas į ją ėjo vienaip, kitas – kitaip. Nemielas man buvo mano gyvenimas pasaulyje ..."[4]

[1] *Sol.* I, 14, 25.

[2] C. *Acad.* III, 19, 42; *De ord.* II, 10, 29.

[3] Tokią mintį įtikinamai iškėlė J. O'Meara, *The Young Augustine*, 1954, p. 143-155; ir *Porphyry's Philosophy from Oracles in Augustine*, 1959; tačiau svarios ir Hadot abejonės „Citations de Porphyre", *Rev. études augustin.*, 6, 1960, p. 205-244 (ir O'Meara pastabos p. 245-247).

[4] *Conf.* VIII, 1, 1-2.

Augustinas iš tiesų suvokė, kad teks kai ko skausmingai atsižadėti, jei norės tuo pat metu priimti bažnyčios krikštą ir tapti filosofu. To meto Milano gyvenimo pavidalai, kuriuos šiandien mes laikome atskirais dalykais, Augustino ir jo draugų vaizduotėje sutapo vienas su kitu ir buvo neatskiriamai persipynę. Filosofinio laisvalaikio idealas buvo toks pat griežtas, kaip ir reikalavimas gyventi vienuolio gyvenimą: tai reiškė išsižadėti karjeros, vedybų, bet kokių lytinių santykių; katalikų bažnyčios prieš krikšto sakramentą reikalaujami išsižadėjimai taip pat buvo laikomi herojiškais ir reiškė kone senojo gyvenimo mirtį. Pavyzdžiui, Augustino draugas Verekundas negalėjo būti bažnyčios pakrikštytas kaip tik todėl, kad buvo vedęs, nors jo žmona ir krikščionė[1]. Herojiškai atsisakyti pasaulio – tokią ateitį po krikšto matė šie pasišventėliai. Tad vargu ar reikia stebėtis, kad didžioji vėlyvosios Romos imperijos krikščionių dalis atidėliodavo krikštą; kad pirmasis krikščionis imperatorius Konstantinas, o kartu su juo ir daugelis kitų, pasikrikštijo tik mirties patale; kad veltui Ambraziejus savo pamokslais makabriškai reikliai savo ganomuosius kvietė pereiti per šią „mirtį" pasauliui: „Kiek dar truks jūsų *malonumai*, kiek truks jūsų *apreiškimas*? Teismo diena eina vis artyn; jūs atidėliojate šią malonę, o mirtis artėja. Kas tuomet pasakys: „Dabar neturiu kada, esu užsiėmęs..."[2]

„Ir neturėjau ką atsakyti ... tik murmėjau miegaliaus žodžius: „tuojau", „netrukus", „dar valandėlę". Tačiau „tuojau" nebuvo tuojau ir „dar valandėlę" užtruko ilgai"[3].

Rugpjūčio pabaigoje nedidelę draugiją aplankė svečias iš Tryro dvaro. Tai buvo Ponticianas, taip pat afrikietis, imperijos Slaptosios žvalgybos tarnautojas. Šis pamaldus žmogus nustebo ant Augustino stalo radęs šv. Pauliaus laiškų knygą. Augustinui ir Alypijui jis ėmė pasakoti apie Egipto vienuo-

[1] *Conf.* IX, 3, 5.
[2] Ambrosius, *De Helia vel de ieiunio* 22, 85 (PL 14, 764).
[3] *Conf.* VIII, 5, 14.

lius, apie tai, kaip pasakojimas apie Egipto atsiskyrėlių pradininką šv. Antaną iš pasaulio paskatino pasitraukti du jo bendradarbius Tryre:[1]

„Pasakojo visa tai Ponticianas. O tu, Viešpatie, jam bekalbant gręžei mane į mane patį... Ir regėjau visa tai, ir kraupau, ir nebuvo man kur nuo savęs pasislėpti...

Jau daugelis mano metų kartu su manimi išsisklaidė – beveik dvylika – nuo tada, kai aš, devyniolikametis, perskaitęs Cicerono *Hortenzijų* pasiryžau siekti išminties, tačiau vis delsiau paniekinti žemiškuosius džiaugsmus...

Iškreiptu veidu ir sujaukta siela įžengiu pas Alypijų ir sušunku: „Kas darosi? Kokia šio pasakojimo reikšmė? Pakyla nemokytieji ir veržiasi į dangų, o mes su visais savo mokslais valkiojamės po kūną ir kraują!..."[2]

Ir atplėšė mane nuo Alypijaus mano skausmas, kai apstulbęs jis žiūrėjo į mane ir tylėjo... Šalimais mūsų patogumui buvo sodelis, kuriuo naudojomės kaip ir visu namu... Tenai nusinešė mane mano širdies sąmyšis, kad, kol nesibaigs, niekas netrukdytų deginančiam ginčui, kuriam save patį buvau atidavęs... Roviausi plaukus, daužiau kaktą, sunėręs pirštus apglėbiau savo kelius...[3]

Laikė mane niekų niekybė ir tuštybių tuštybė – senosios mano draugužės tampė mano kūno drabužį, šnabždėjo: „Ar paleisi mus? Nuo tos akimirkos jau niekad nebebūsime su tavimi. Nuo tos akimirkos jau niekad nebegalėsi daryti nei to, nei ano". Ką jos norėjo pasakyti, sakydamos „to, ano", Viešpatie, ką norėjo pasakyti? Tegu Tavo gailestingumas atitraukia tatai nuo Tavo tarno sielos!...

Ir vėl tarsi šitaip kalbėjo: „Apkursk netyriems savo nariams, kad apmirtų. Jie pasakoja tau džiaugsmus, tačiau ne pagal tavo Viešpaties Dievo Įstatymą.

[1] *Conf.* VIII, 6, 15.
[2] *Conf.* VIII, 7, 16-8, 19.
[3] *Conf.* VIII, 8, 19-20.

Ši kova mano širdyje vyko tik dėl manęs paties ir su pačiu manimi. O Alypijus šalimais tylomis laukė, kol baigsis toks neįprastas mano susijaudinimas[1].

Kai gilūs apmąstymai iš slapčiausių kerčių išvilko ir priešais mano širdies žvilgsnį pateikė visą mano menkystę, kilo baisi audra, nešina galinga ašarų liūtimi. Ir, kad viską išlieččiau raudomis, pakilau nuo Alypijaus – verkiant vienatvė atrodė būsianti tinkamesė – ir pasitraukiau nuošaliau, kad net ir jo buvimas manęs nevaržytų...

Nežinau, kaip parkritau po datule ir leidausi raudoti; prasiveržė mano akių upės – Tau priimtina auka... Jaučiau, kad dar laiko mane manosios nuodėmės, vis dar niekingai šūkčiojau: „Ar ilgai dar tęsis tas „rytoj, rytoj", ar ilgai? Kodėl ne dabar? Kodėl ne ši valanda yra mano gėdos galas?"

Taip kalbėjau ir raudojau karčiausiomis gailesčio ašaromis, kai iš gretimo namo išgirdau, nežinau, berniuko ar mergaitės, balsą, kuris dainuodamas vis kartojo: „Paimk, skaityk, paimk, skaityk". Tuoj pat persimainiusiu veidu imu kuo įdėmiausiai galvoti, ar tik vaikai nebus pratę taip dainuoti žaisdami kokį nors žaidimą, tačiau neprisiminiau, kad ką nors panašaus būčiau kada girdėjęs. Tad suvaldęs ašarų gūsį pakilau, niekaip kitaip to nesuprasdamas, kaip tik taip, kad man iš dangaus liepia atsiversti Šventojo Rašto knygą ir perskaityti pirmąją į akis kritusią eilutę. Mat buvau girdėjęs apie Antaną, kaip kartą, atsitiktinai užėjęs į bažnyčią per Evangelijos skaitinius, jis suprato, kad tai, kas skaitoma, taikoma jam: *„Eik, parduok, ką turi..."*

Tad jaudindamasis sugrįžau į tą vietą, kur sėdėjo Alypijus, nes ten prieš išeidamas buvau padėjęs Apaštalo laiškų tomelį. Pagriebiau, atverčiau ir tylomis perskaičiau pirmąjį į akis kritusį skirsnį: *Saugodamiesi apsirijimo, girtavimo, palaidumo, nesskaistumo, nesantaikos ir pavyduliavimo, apsivilkite Viešpačiu Jėzumi Kristumi ir nelepinkite savo kūno, netenkinkite jo geidulių*. To-

[1] *Conf.* VIII, 11, 26-27.

liau skaityti nebenorėjau, o ir nebuvo reikalo. Sulig šio sakinio pabaiga, tarsi mano širdį užliejus tikrumo šviesai, išsisklaidė visos abejonių tamsybės.

Tuomet pirštu ar kažkuo kitu pažymėjau vietą užverčiau knygą ir ramiai viską papasakojau Alypijui. O jis papasakojo – to aš nežinojau – ką pats buvo išgyvenęs. Paprašė parodyti, ką perskaičiau. Parodžiau, ir jis tęsė toliau nei aš buvau skaitęs. Aš nežinojau, kas turėjo sekti. O buvo štai kas: *Silpno tikėjimo žmogų priimkite....*

Tuomet einame pas motiną, pasakome. Ji džiaugiasi. Papasakojame, kaip viskas atsitiko: ji džiūgauja, švenčia ir šlovina Tave, *kuris savo jėga, veikiančia mumyse, gali padaryti nepalyginti daugiau, negu mes prašome ir išmanome...* Tu atgręžei mane į save, kad jau nebeieškočiau nei žmonos, nei vilčiausi dar ko nors kito iš šio pasaulio, bet laikyčiausi anos tikėjimo taisyklės, kurią Tu prieš daugelį metų jai per sapną parodei; *jos raudojimą Tu pavertei jos giedojimu*, daug didesniu, nei norėjo, daug brangesniu ir tyresniu, nei prašė sulaukti iš mano kūno anūkų"[1].

Augustinas turėjo baigti savo karjerą bet kokiu atveju. Per vasarą įsisenėjo kažkokia krūtinės liga, *dolor pectoris*, pakenkusi jo balsui, tad toliau dirbti tapo nebeįmanoma[2]. Būtų nepaprastai svarbu suprasti, kas atsitiko iš tikrųjų: tuomet gal žinotume, kokius sukrėtimus patyrė Augustinas[3]. Kai kas, pavyzdžiui, mano, kad šis „skausmas" buvęs panašus į astmą, kuri labai dažnai esti psichosomatinė liga[4]; tikėtina, kad per šiuos įtampos mėnesius Augustinas patyrė nervų protrūkių. Daugiausiai pasako galbūt kaip tik tai, kad vėlesniais savo gyvenimo metais dažnai sirgdavęs Augustinas niekuomet ne-

[1] *Conf.* VIII, 12, 28-30.

[2] *Conf.* IX, 2, 4.

[3] B. Legewie, „Die körperliche Konstitution und Krankheiten Augustins", *Misc. Agostin.*, 2, 1930, p. 5-21, ypač p. 19-20 matyti atsargumas.

[4] Žr. Klegeman, „A psychoanalytic study of the Confessions", *Journ. Amer. Psychoanalitic Assoc.*, 5, 1957, p. 481.

bemini šio „skausmo krūtinėje", kuris, atrodo, ištiko kaip tik tuomet, kai jis buvo labiausiai atsidavęs oratoriaus karjerai; skausmo, kilusio toje kūno dalyje, kurią vėliau laikė simbolizuojančia žmogaus „išdidumą"[1].

Taigi per *Feriae Vindemiales*, Vynuogių derliaus šventes, mokytojų visuomet laikytas kūrybingam laisvalaikiui labai palankiu metu, Augustinas ir mažas margaspalvis žmonių būrelis – sūnus, motina, brolis ir pusbroliai, Alypijus, Licencijus bei kilmingas jaunuolis Trygecijus – pasitraukė į Verekundo jiems išnuomotą vilą Kasiciake, galbūt šiuolaikinį Kasiagą prie Komo ežero, puikiose Alpių priekalnėse[2].

Augustinas sirgo. Tačiau jo sveikatos būklė nepaveikė staiga pratrūkusio knygų srauto, kurios mokslingosioms Milano draugijoms skelbė naujai atrasto „filosofiško gyvenimo" malonumus. Tai veikalas *Prieš akademikus*, skirtas Romanianui; pamaldūs svarstymai *Apie palaimingą gyvenimą* Teodorui Manlijui; Zenobijui skirtas pitagoriškas traktatas *Apie tvarką*, kuriame aptariama, kaip per laisvuosius menus pasiekiama visatos tvarkos kontempliavimo būklė[3].

Šie veikalai buvo kruopščiausiai išnarstyti ieškant juose duomenų apie Augustino ankstesniųjų mėnesių evoliuciją: tačiau lengva pamiršti, kad jie taip pat nušviečia ir daug gilesnius jo dvasinės raidos bruožus, mat parodo, kokią prasmę Augustinas linko teikti ateičiai, kurią manėsi išsikovojęs.

Dabar Augustinas jau buvo radęs vaisingą pažangą žadančią intelektinės veiklos erdvę; draugui jis rašė: „sutraukiau labiausiai nekenčiamus raiščius, traukusius mane tolyn nuo filosofijos krūtinės – nesitikėjimą surasti tiesą, tiesą, sočiai maitinančią sielą"[4]. Šis rajus protas juto, kad ateitį laimėjo

[1] *De Gen. c. Man.* II, 17, 26.
[2] Apie Kasiciaką žr. Pellegrino, *Les Confessions de S. Augustin*, p. 191, išn. 2.
[3] J. Nørregaard, *Augustins Bekehrung*, 1923, aptaria Augustino atsivertimo aplinkybes; nors ir pasenęs, tačiau lieka nepakeičiamas aptarinėjant Kasiciako laikotarpio religines dialogų idėjas.
[4] *Ep.* 1, 3.

per savo motinos religiją: „Tik per tavo maldas – tai aš neabejotinai žinau ir tvirtinu – Dievas davė suprasti, kad tiesos ieškojimą turiu iškelti virš visa ko, nieko netrokšti, apie nieką daugiau negalvoti, nieko daugiau nemylėti. Ir aš niekuomet nesiliausiu tikėjęs, kad tik tavo maldos man leis pasiekti šį didį gėrį..."[1]

Augustinas jautėsi besileidžiąs į vientisą ir labai aiškiai paženklintą filosofiją: bažnyčios *sacra* ir *mysteria*, apeigos ir tikėjimo straipsniai apėmė filosofui suvokti įmanomas tiesas[2]. Platoniškoji Augustino visata nepripažino jokio grubaus perskyrimo tarp tradicinio bažnyčios tikėjimo autoriteto ir jo paties proto. Kaip M. Jourdain, nė pats to nenumanydamas, visą gyvenimą buvo kalbanti proza, filosofas Augustinas savo „labai grakščiais įrodinėjimais" iš tiesų buvo kalbanti teologija[3].

Skaitydami Teodorui Manlijui skirtą nedidelį traktatą *De beata vita*, „Apie palaimingą gyvenimą", galime pasverti tokio požiūrio Augustinui suteiktą tikrumo pojūtį. Žinoma, kad Teodoras Manlijus buvo Plotino gerbėjas[4]. Taip pat jis buvo geras katalikas. „Vieną religingiausių savo veikalų"[5] dedikuodamas tokiam žmogui – knyga visiškai ortodoksiška Trejybės atžvilgiu ir prasideda iškilmingais įspėjimais susilaikyti nuo akademikų išdidumo[6] – Augustinas norėjo garbingai pasitaisyti Ambraziejaus aplinkos žmonių akyse dėl praėjusios vasaros flirto su kur kas labiau neaiškiais intelektualais, tarp jų – su „nenusakomai pasipūtusiu žmogumi"[7]. Svarstymai baigiami visiems dialogo dalyviams sutikus, jog, apibrėžinėdami palaimingo gyvenimo šaltinį, iš tiesų jie apibūdino

[1] *De ord.* II, 20, 52; plg. *De beata vita* 1, 6.
[2] Pvz., *De ord.* II, 5, 16.
[3] Ypač žr. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 303-327.
[4] *De beata vita* 1, 4.
[5] *De beata vita* 1, 5.
[6] *De beata vita* 1, 3.
[7] Žr. aukščiau p. 97-99 ir 107-110.

bažnyčios tikėjimo Trejybę[1]; taip pamaldžios nuotaikos kupiną vakarą Monika užbaigia giedodama šv. Ambraziejaus giesmę *Fove precantes Trinitas*[2]. Tų pačių metų pradžioje tokias giesmes turėjo giedoti ir dvarui pasipriešinę miesto gyventojai katalikai[3]. Minties istorijoje ne taip dažnai atsitinka, kad savo kulminaciją pasiekęs filosofinis dialogas peraugtų į karo dainą.

Augustinas atrado tikslo prasmę. „Patikėk manimi, rašė jis Romanianui, arba verčiau patikėk Juo, kuris sakė: *Ieškokite ir rasite*; ši mintis neleidžia nusiminti; ji daug akivaizdesnė nei skaičių savybės"[4]. *Ieškokite ir rasite* – viena iš nedaugelio Šventojo Rašto citatų pirmuosiuose Augustino veikaluose. Kaip tik ši citata nepaprastai mėgiamas manichėjininkų posakis[5]; tad jis atrodo pakankamai natūraliai veikale, skirtame Romanianui bei kitiems bičiuliams iš Afrikos, kažkada rėmusiems manichėjybę[6]. *Plus ça change, plus c'est la meme chose*[7]: nenuostabu, kad šiuo laikotarpiu Augustinas filosofiją buvo linkęs derinti su vienokiu ar kitokiu krikščionybės pavidalu. Jau nuo pirmojo nesėkmingo „atsivertimo filosofijai" Kartaginoje Augustinas judėjo ta linkme, kur krikščionybė ir išmintis buvo laikomos sutampančiomis. Tačiau skirtumas tarp manichėjiško krikščionybės varianto ir krikščioniškojo platonizmo – milžiniškas: manichėjybė atmetė bet kokio augimo ir intelektinės terapijos galimybę, žadėjo ezoterinę, žmogų tyrą padarysiančią išmintį[8]. Augustinas pastebėjo, kad anoji išmintis neleido „žengti pirmyn"[9], tuo tarpu dabar jis pradėjo „filosofinį gyvenimą", kuriame tikrai galėjo eiti į priekį.

1 *De beata vita* 4, 34.
2 *De beata vita* 4, 35.
3 *Conf.* IX, 7, 15.
4 C. *Acad.* II, 3, 9.
5 *De mor. eccl. cath.* (I), 17, 31.
6 C. *Acad.* II, 3, 8.
7 Kuo labiau keičiasi, tuo labiau lieka tas pats (*pr.*) – *Vert. past.*
8 *De mor. eccl. cath.* (I), 25, 47; žr. aukščiau p. 61-63.
9 *Conf.* V, 10, 18.

Kaip tik šis pasitikėjimo pojūtis, leidžiantis kūrybingai ugdyti savo protą bažnyčios nubrėžtų ribų plote, vertė Augustiną atrodyti labai keistu net tokiam išsilavinusiam vyskupui kaip Ambraziejus. Platonininkų knygos užtikrino vieną dalyką: į Milaną atvykęs niekuo nebetikintis karjeristas Augustinas nesipriešindamas sugrįžo prie senosios savo tėvų religijos, bet besąlygiškai nepasidavė katalikų vyskupui. Visiškai aišku, kad jis nebuvo *type croyant*[1], kurių buvo gausu tarp išsilavinusių lotynų pasaulio žmonių. Jis netikėjo, kad filosofijos įrodinėjimai bergždi, kad filosofų metodai turį būti pakeisti apreikštąja išmintimi. Nepaisant dažno pagonių autorių vartojimo, Ambraziejus, regis, laikėsi kaip tik tokios senovinės pažiūros. Save pirmiausia jis laikė vyskupu, kurio pareiga suprasti ir savo ganomiesiems perduoti „marias" Šventojo Rašto. Visa, kas netilpo į šią vienintelę formą, neturėjo jokios vertės. Kartą sielos prigimties klausimų kamuojamam filosofui – ši problema užvaldys Augustiną Kasiciake,– jis atrašė, kad šis turįs skaityti Esdro knygą[2]. Į laišką (o, kad jis būtų išlikęs!), kuriuo Augustinas prašėsi pakrikštijamas ir kartu dėstė jį kankinusias mintis, Ambraziejus atsakė patardamas skaityti Izaijo knygą. Pranašo knyga Augustinui pasirodė menkai tesuprantama![3] Vėliau Ambraziejus net ėmė manyti, kad Julianas Atskalūnas nuo krikščionybės pasitraukęs tuomet, kai „atsidėjo filosofijai"[4]; kaip tik tai visuose Kasiciake rašytuose veikaluose ir laiškuose išdidžiai skelbėsi darąs Augustinas! Skirtumas tarp šių dviejų vyrų liudijo krikščionių bažnyčios kultūroje vykstant didžiausios svarbos pasikeitimą. Puikiai išsilavinęs, laisvai graikiškai skaitantis vyskupas Ambraziejus dar priklauso senajam pasauliui. Jis manėsi esąs labai artimas dideliam graikų krikščionių mokslo autoritetui,

[1] Tipingas tikintysis (*pr.*) – *Vert. past.*

[2] Ambrosius, *Ep.* 34, 2 (PL 16, 1119). Ambrosius, *De obitu Theodosii*, 51 (PL 16, 1466).

[3] *Conf.* IX, 5, 13.

[4] Ambrosius, *De obitu Theodosii*, 51 (PL 16, 1466).

pirmiausia didžiajam Origenui Aleksandriečiui. Mėgėjas Augustinas jautėsi daug lengviau galįs eiti savo paties keliu: tai darydamas, paradoksaliu būdu Augustinas kur kas labiau nei Ambraziejus priartėjo prie ankstyvosios krikščionių Aleksandrijos mokyklos dvasios[1], taigi prie tvirto įsitikinimo, kad filosofiškai išlavintas protas gali kūrybingai mąstyti tradicinės bažnyčios ortodoksijos erdvėje. Tokia revoliucija juo esmingesnė, kadangi Augustinas, regis, kurį laiką manė jo požiūrį esant savaime suprantamą: „Mat taip jau esu sudėtas, kad nekantraudamas trokštu ne tik tikėjimu pažinti, kas yra tiesa, bet ir suprasti tai protu"[2].

Augustino „atsivertimas" labiausiai sukrečia tikslo ir tęstinumo prasmių pojūčiu. Į šį „atsivertimą" žiūrint per Kasiciake parašytus veikalus, atrodo, kad jis vyko stebėtinai ramiai. Augustino „filosofinis gyvenimas" buvo šuolis kartu su šv. Pauliumi; tačiau jis dar aprašomas klasikine kalba. Aukščiausias tokio gyvenimo atlyginimas beveik savaime skiriamas turėjusiems tradicinį klasikinį išsilavinimą[3].

Toks tęstinumo prasmės supratimas stebina ypač todėl, kad Augustinas jau buvo girdėjęs apie klasikinio „filosofinio gyvenimo" alternatyvą – apie Egipto vienuolius. Didžiąją šių žmonių asketizmo dalį sudarė tik kūno marinimas ir ryžtingas įvairių klasikinės kultūros pavidalų atsisakymas. Tačiau didvyriškas šv. Antano pavyzdys nė kiek nepaveikė intelektinės Augustino programos. Jis ketino likti išsilavinusiu žmogumi: Zenobijui rašė, kad kai kas su atsivėrusiomis žaizdomis susidoroja „išdegindamas" jas, tuo tarpu kiti „joms gydyti vartoja aliejus", tam pasitelkdami laisvuosius menus[4]. Akivaizdu, jog giminaičių ir mokinių apsuptas Augustinas puikiais klasikiniais vadovėliais aprūpintoje Kasiciako biblio-

[1] Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 177-190, pateikia puikų įvertinimą.
[2] C. *Acad.* III, 20, 43.
[3] Pvz., *De ord.* I, 7, 20; II, 5, 15 ir 16, 44.
[4] *De ord.* I, 1, 2.

tekoje[1] pasirinko švelnesnį gydymo laisvaisiais menais būdą.

Šiandien vėlyvosios Romos imperijos kultūros istorikas gali geriau nei jo pirmtakai suprasti ramią didžiųjų tradicijų sintezę, taip ryškiai skiriančią Augustino Kasiciake parašytus veikalus: jie atspindi Milano krikščionių būrelio pažiūras į bažnyčią ir plačius jų pomėgius. Paties Augustino ramybė, beje, turėjo ir gilių asmeninių priežasčių. Jas atskleidžia tik po gerų dešimties metų parašyti Augustino *Išpažinimai* – gilus tikrai psichologiškas veikalas, o ne oficialūs ir literatūriški jo „atsivertimo" laikų raštai. Oficialiuosius darbus Augustinas rašė taip, kaip vienas visuomenės veikėjas rašo kitam: jis – nuo darbų pasitraukęs profesorius, todėl minima jo liga ir esanti pasitraukimo priežastis[2], minimi ir šio žingsnio padariniai karjerai – atsisakyta turtingų vedybų ir valdiškos tarnybos; garsioji scena Milano sode tyliai praleidžiama. Tačiau tik šiame įvykyje mes galime įžvelgti Augustino sieloje vykstančio pasikeitimo gelmę. Anas įvykis paveikė mažai su viešuoju retoriaus gyvenimu susijusias Augustino sielos dalis, jis palietė skausmingų santykių su moterimis esmę ir, žinoma, dar sudėtingesnius santykius su motina.

Kai Augustinas išvažiavo į Kasiciaką, šis gilus pasikeitimas jau buvo įvykęs. Tai leido Augustinui vėl jaustis laisvu žmogumi, su naujomis jėgomis ir pasitikėjimu imtis rūpimų dalykų. Tokio vidinio susitaikymo visai nederėjo reikšti teatrališkais gestais, nors tai ir madinga tarp ne tiek pusiausvyros turėjusių Egipto vienuolių gerbėjų – tai pasakytina ir apie mokslingąjį Jeronimą[3]. Vietoj to susidaro įspūdis, jog staigus ir džiuginantis Augustino naujojo „filosofinio gyvenimo" kūrybingumas atspindi keleriems puikiems metams prarastą nekaltybę vėl atgavusio žmogaus jausmus.

[1] Pvz., *De ord.* I, 2, 5.
[2] Pvz., *De ord.* I, 2, 5.
[3] Žr. H. von Campenhausen, *The Fathers of the Latin Church* (vert. į anglų k. 1964), p. 184-188.

11

CHRISTIANAE VITAE OTIUM: KASICIAKAS[1]

Kai 386 m. rugsėjį Augustinas pasitraukė į Kasiciaką, atrodė, kad jis laikosi senos ir malonios tradicijos: atsisakęs karjeros rūpesčių, buvo bepradedąs gyvenimą, skirtą rimtiems kūrybingo laisvalaikio siekiams. Tai senas *otium liberale*, kilnaus neveiklumo idealas[2]; žvelgdamas į prabėgusį gyvenimą, tą laikotarpį Augustinas galėjo pavadinti *Christianae vitae otium*, – krikščionišku poilsiu[3]. Augustino gyvenimo pagrindu šis idealas buvo iki 391 m., iki jo įšventinimo į kunigus.

Ketvirtajame amžiuje tradicinis *otium* ėmė apimti vis naujas gyvenimo sritis. Jis tapo sudėtingesnis, dažnai – nuoširdesnis. Dideliuose savo dvaruose Sicilijoje paskutinieji senatoriai pagonys tęsė klasikos veikalų leidybą (dalį laiko Kasiciake tam skirdavo ir Augustinas). Viena tokių provincijos vilų net buvo pavadinta Filosofo dvaru[4]. Juose apsigyvendavo ne viena nerami siela: prieš šimtmetį į tą pačią salą buvo pasitraukęs Porfyrijus, po nervinio lūžio čia norėjęs atgauti ramybę ir parašyti piktą traktatą *Prieš krikščionis*[5]. Daugelis manė, kad tokį iš esmės asmenišką gyvenimą galima gyventi bendruomeniškai. Augustinas ir Romanianas jau buvo svar-

[1] Istorikams didelė laimė turėti du puikius Augustino Kasiciako laikų programos ir jos vietos vėlyvojoje antikos kultūroje tyrimus, kuriuos parašė H. I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, 1938, p. 161-327, ypač p. 161-186; ir R. Holte, *Béatitude et Sagesse*, 1962, ypač p. 73-190 ir 303-327.

[2] *De ord.* I, 2, 4.

[3] *Retract.* I, 1, 1.

[4] Žr. A. Ragona, *Il proprietario della villa romana di Piazza Armerina*, 1962, p. 52 ir t.

[5] S. Mazzarino, „Sull'*otium* di Massimiano Erculio", *Rend. Accad. dei Lincei*, s. 8, 8, 1954, p. 417-421.

stę šią idėją[1]; o Plotinas kadaise svajojo apie Filosofų miestą – Platonopolį[2]. Vėliau, kai Augustinas jau buvo nugyvenęs pusę amžiaus, tarnybą palikęs prefektas Dardanas jam priklausiusį kaimelį Pajūrio Alpėse pavertė krikščionišku ano filosofo utopijos variantu, miestelį pavadinęs Theopoliu – Dievo miestu[3]. Kai kurie pirmieji Vakarų vienuolynai, be abejo, kaip tik ir buvo tokie pasaulietiniai vienuolynai, į kuriuos būrėsi jautrūs pagonys ir krikščionys.

Bent jau vienerius metus tokį filosofinio gyvenimo būdą Augustinas laikė vieninteliu priimtinu[4]. Tačiau pasitraukti tokiam gyvenimui jis ketino grakščiai. Jis vesiąs turtingą ir išsilavinusią žmoną; šiek tiek laiko paaukosiąs išsilavinusio valdytojo reikalaujančiai savivaldos kasdienybei. Išlaikomas žmonos dvarų[5] bei saugomas senatoriškų buvusio aukšto valdininko privilegijų, po kelerių metų galėsiąs laisvai atsidėti savo svajonei[6]. Gyvenimas, žinoma, pasirodė daug sudėtingesnis. Į Kasiciaką nedidelė draugija pasitraukė labai staiga: po kelių mėnesių Augustinas atsisakė vedybų, visuomeninės padėties, turto teikiamo saugumo bei prestižo vilčių. Jo bičiuliai, ypač globėjas Romanianas, galbūt pasijuto užgauti. Nepastebima varžymosi gaidelė skverbiasi iš labai oficialios jam skiriamos pirmojo Augustino veikalo dedikacijos. Galbūt taip pat sunku buvo audringą religinį atsivertimą aprašyti grakščiais, Ciceroną patenkinančiais žodžiais apie pasitraukimą iš viešojo gyvenimo.

Senoji *otium liberale* tradicija Augustiną traukė tikriausiai todėl, kad jo paties gyvenimas tuomet buvo daug sudėtingesnis. Jam reikėjo tvirto ir tradicinio gyvenimo būdo, tokio, kokį gyveno Kasiciake, kuris mokslingoms Milano draugi-

[1] Žr. aukščiau p. 92-93; žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 21-26.
[2] Porphyrius, *Vita Plotini*, 12 (MacKenna, 2, p. 9).
[3] H. I. Marrou, „Un lieu dit *Cité de Dieu*", *Aug. Mag.*, I, 1954, p. 101-110.
[4] C. *Acad.* II, 2, 4.
[5] *Sol.* I, 10, 17.
[6] *De beata vita* 1, 4.

joms atrodytų garbingas ir suprantamas. Dvaras priklausė profesoriui Verekundui, pritarusiam populiariam žavėjimuisi laisvalaikio gyvenimu. Garbingą tokio pasitraukimo pavyzdį jau buvo parodęs Teodoras Manlijus[1]. Vėliau šis pasitraukimas pasirodys besąs tinkama medžiaga vidutiniškam eilėraščiui: jį bus galima aprašyti kaip kaimo idilę, tarp mokyklinių knygų leidžiamą Alpių fone[2].

Augustino veikalai taip pat artimai susiję su prabėgusiu gyvenimu. Galime pasirodyti pernelyg nekantrūs, juose ieškodami būsimojo vyskupo bruožų. Jie tarsi sumoka per praėjusius metus Milane užsikrautas intelektines skolas[3]: *De beata vita* grįžta prie Teodoro Manlijaus namuose vykusių diskusijų[4]; *De ordine* – atsakas į Zenobijaus eilėraštį[5]. Tad pirmieji mus pasiekę Augustino veikalai, kadaise išlikę vyskupo bibliotekos lentynose tolimajame Hipone, yra vienintelės nuotrupos, likę iš anos puikios Milano krikščionių pasauliečių draugijos. Augustino skaitytojai buvo įsitikinę, kad filosofijos istorija savo viršūnę pasiekė sulig jų pačių judėjimu[6]. Jie didžiavosi savo laikų literatūros laimėjimais[7]. Jie patys mokėjo filosofinius dialogus rašyti Cicerono stiliumi[8]. Tarp jų buvo meno žinovų[9], gebančių įvertinti mozaikos techniką[10], poetų, mokėjusių rašyti filosofinėmis temomis, pavyzdžiui, apie visatos grožį; siekdami filosofija nugalėti mirties baimę, jie pasirodė besą Boetijaus pirmtakai[11]: jie taip pat žinojo, ką reiškia pasinerti į rožyno kvapus[12].

[1] Žr. aukščiau p. 92-93.
[2] *Ep.* 26, 4 (Licencijaus eilėraštis).
[3] *C. Acad.* II, 2, 3.
[4] *De beata vita* 7, 16.
[5] *De ord.* I, 7, 20.
[6] *C. Acad.* III, 19, 42.
[7] *Sol.* II, 14, 26.
[8] *De ord.* I, 11, 31.
[9] *De ord.* I, 2, 4.
[10] *De ord.* I, 1, 2 ir 4.
[11] *Sol.* II, 14, 26.
[12] *De ord.* II, 11, 33.

Tokia aplinka ankstyviesiems Augustino veikalams suteikia nebepasikartosiantį bruožą: šie dialogai džiaugsmingai perteikia saulėtą jo minčių paviršių ir rūpestingai apgalvotą asmeninių santykių žavesį. Apimtas tokios nuotaikos, apie žmones jis buvo linkęs galvoti tik gera. Romanianas laimėjo savo bylą. Augustinas geba simpatizuoti net Romaniano priešininkui, kitam *grand seigneur*[1]: „Reikia pripažinti, kad ir jis turi snaudžiančios sielos didybės... Iš čia kyla savotiškas jo vaišingumas, žavus šmaikštumas, gaivinantis susirinkusią draugiją, elegancija, didinga elgsena, nepriekaištingai geras skonis... Patikėk, nevalia niekinti nė vieno žmogaus, juo labiau tokio kaip šis..."[2] Pats Romanianas esąs panašus į audros debesį. Bet kurią akimirką bičiuliai staiga gali išvysti jį suliepsnojus akinančia liepsna: jo siela, laisvai sušvitusi visu skaistumu, visus sužavėtų![3]

Papilkėjęs buvo Augustinas, o ne Romanianas: pavargęs ir silpnas, turi kalbėti lėtai, vengti susijaudinimo[4]; nakties tamsoje jis leidžiasi į apmąstymus[5], o rytais dažnai meldžiasi „ašarodamas"[6] – tai įprasta jautriam vėlyvosios Romos laikų žmogui. Kaip niekad vėliau jis atviras supančios gamtos grožiui – pirtyje tekančio vandens ritmui[7]; gaidžių kautynėms ankstų rytą[8]; giedram Italijos dangui rudenį: „diena buvo tokia giedra, jog savo skaistumu rodėsi galinti prilygti tik giedrėjančioms mūsų sieloms"[9]. Esant tokiai trapiai nuotaikai, dantų skausmas atrodė didžiausias pažeminimas: skaudantis kūnas neleidžia likti vienam su savo mintimis[10].

[1] Didžiūnas (*pr.*) – *Vert. past.*
[2] C. *Acad.* II, 2, 6.
[3] C. *Acad.* II, 1, 2.
[4] C. *Acad.* III, 7, 15.
[5] *De ord.* I, 3, 6.
[6] *De ord.* I, 8, 22.
[7] *De ord.* I, 3, 6.
[8] *De ord.* I, 8, 25.
[9] C. *Acad.* II, 4, 10.
[10] *Sol.* I, 12, 21.

Baigiantis viešnagei Kasiciake, dialogų atvirumo nuotaiką keičia gilus įsižiūrėjimas į save – *Soliloquia*, „Pokalbiai su savimi". „Staiga į mane kažkas kreipėsi – galbūt tai buvau aš pats, galbūt kažkas kitas už manęs ar manyje, nežinau. Kaip tik tai visomis savo jėgomis trokštu sužinoti"[1]. Pateiktą savo paties portretą paryškina niūriai vaizduojamos silpnybės: „Kokios purvinos, nešvankios ir bjaurios tau atrodė moters glamonės, kai mudu svarstėme, kas yra geisti žmonos. Tačiau naktį, kai gulėjai negalėdamas užmigti ir mintimis vėl grįžai prie to paties, jau manei kitaip nei anksčiau... Bet neverk! Susitvardyk: verkei jau pakankamai, tai tik paaštrino tavo krūtinės skausmą"[2].

Dialoguose aprašyti tik keli Augustino draugijos žmonės. Monika rūpinasi namų ūkiu. Kaip visuomet, ji kelia pagarbą ir stiprybės, atrodo, semiasi iš slapto visiškos tikrybės šaltinio. Vienu paprastu žodžiu ji gali atmesti ištisą filosofijos mokyklą[3]; labai pasitikėdamas jos sūnus remiasi į ją, tarsi į pirmykščio krikščionių tikėjimo orakulą[4]. Keistai vienintelį kartą išvystame vyresnįjį Augustino brolį Navigijų: jis turėjęs nesveikas kepenis[5] ir vienintelis iš visos draugijos nuolat atkakliai atsisakinėjo sutikti su tuo, ką sakė jaunesnysis brolis[6]. Šie puslapiai aiškiai atspindi tik santykius su Romaniano sūnumi Licencijumi. Licencijus buvo „vunderkindas", ir intelektinis jo augimas domino pagrindinius Augustino skaitytojus – berniuko tėvo draugus[7]. Paties Augustino sūnus Adeodatas šiuose dialoguose pasirodo tik prabėgom, mat visas Augustino dėmesys skiriamas Licencijui.

Tačiau jųdviejų santykiai nebuvo labai geri. Licencijus bu-

[1] *Sol.* I, 1, 1.
[2] *Sol.* I, 14, 25-26.
[3] *De beata vita* III, 16 ir 20.
[4] *De beata vita* II, 10.
[5] *De beata vita* II, 14.
[6] *De beata vita* II, 7.
[7] *C. Acad.* II, 3, 8.

vo nepaprastai pastabus daiktų išorei. Jis entuziastingai kūrė eiles, jį buvo užvaldę neįprasti Ambraziejaus giesmių ritmai (Moniką jis šokiruoja psalmes giedodamas tualete)[1]. Licencijus pastebi ir gali smulkiai papasakoti, kaip rudens lapai stabdo vandens srovę: to Augustinas niekuomet nebuvo pastebėjęs[2]. Abstraktus ir dialektiškas Augustino protas, atrodo, jį veikia „kaip šaltas dušas"[3]. Netikėtas sarkazmas – didysis Augustino ginklas – jį stipriai užgauna. Vėliau juodu išsiskirs. Jaudinantis laiškas, kurį maždaug po aštuonerių metų Augustinas parašė Licencijui, rodo, kad atšiaurus filosofinio gyvenimo idealas nesugebėjo patraukti besiskleidžiančio poeto[4]. Licencijus savo laimę ketino išbandyti Romoje, kur tikėjosi pagonių senatorių paramos ir net svajojo – štai kokia senojo pasaulio galia – tapti konsulu ir pagonių šventiku. Augustinui skirtas jo eilėraštis pasirodo esąs įtakotas kur kas talentingesnio rašytojo – Aleksandrijos graiko Klaudiano, atvykusio į Italiją ir išgarsėjusio kaip geriausias sidabro amžiaus Romos poetas[5]. Klaudianas taip pat žavėjosi Teodoru Manlijumi ir kurį laiką gyveno Milane. Puiki karjera ir įtaka, kurią gebėjo padaryti jaunesniesiems, pavyzdžiui, Licencijui, rodo, kad ragindamas filosofiniam gyvenimui, Augustinas ketino pasitraukti ne nuo išsisėmusios literatūrinės kultūros; jis veikiau mėgino plaukti prieš vienodai stiprią, ir savo jėgomis pasitikinčią vėlyvosios Romos gyvenimo tėkmę. Galima tik spėlioti, kokią poeziją būtų rašęs Licencijus, jei būtų pasidavęs Augustino įtakai. Tikriausiai tai būtų buvusi visiškai sudvasinta filosofinė poezija; pasakojimas apie Piramą ir Tisbę, matyt, būtų virtęs skaidria alegorija apie išminčiaus meilę išminčiai[6].

[1] *De ord.* I, 8, 23.
[2] *De ord.* I, 3, 7.
[3] *De ord.* I, 9, 28.
[4] *Ep.* 26.
[5] A. K. Clarke, „Licentius, Carmen ad Augustinum, II. 45 seqq., and the Easter Vigil", (Studia Patristica, 8), *Texte u. Untersuchungen*, 93.
[6] *De ord.* I, 5, 12 ir 7, 24.

Draugija gyveno apimta nuolatinės intelektinio smalsumo nuotaikos. Kartą berniukai surado šimtakojį, ir visi susirinko pasižiūrėti, kaip abi perpjauto šimtakojo dalys, kiekviena sau, ir toliau juda ant rašymo lentelės. Tuoj pat kyla klausimai: ar gyvybinga gyvūnų siela taip pat dali? Vadinasi, ji medžiaginis daiktas, kurį galima padalyti? Neduok Dieve, jei „vienintelė menka kirmėlaitė" paneigtų Platono mokymą apie nemedžiaginę sielos prigimtį! Berniukai siunčiami prie knygų šiais klausimais toliau lavinti savo protą; Alypijus ir Augustinas ištisą popietę kalbasi apie tai, prie kokių išvadų galima prieiti, mėginant paaiškint tai, ką jie tik ką matė[1].

Apskritai filosofinio *otium* gyvenimui Augustinas buvo surinkęs prastą kompaniją: pamaldi sena moteris, du neišsilavinę pusbroliai[2], du maždaug 16 metų privatūs mokiniai[3]. Tokioje draugijoje atsiradę dialogai atskleidžia vieną didžiausių Augustino menininko talentų: iš netinkamiausios medžiagos jis geba sukurti naują įdomų pavidalą. Vienu kerinčiu meistro mostu šia keista kompanija jis puikiai sugeba pasinaudoti perteikdamas mėgėjų ir mėgėjams skirtos filosofijos idealus. Augustino tikroji filosofija kartu buvo ir visuotinės bažnyčios religija, todėl ji turi pasiekti kiekvieną protą: išminčiai reikia suteikti tam tikras visuotines teises. Tad Augustino draugija puikiai tiko perteikti tokiai minčiai: išminties aukščiausioji viršūnė pasiekiama bet kuriam vidutiniškai išlavintam ir rimtam protui.

Kaip mokytojas tarp mokinių, į diskusijas Augustinas galėdavo įsiterpti bet kurią akimirką; berniukams jis mokėdavo pabrėžtinai parodyti griežto pradinio išsilavinimo būtinybę[4]. Šiuose dialoguose Augustinas, be abejo, pasirodo esąs vienas iš daugelio mąstytojų, savo idealus laikiusių dorinio tobulė-

[1] *De quant. anim.* 31, 62-63.
[2] *De beata vita* I, 6.
[3] *De ord.* I, 2, 5.
[4] Pvz., *C. Acad.* I, 3, 8.

jimo programos dalimi. Mokiniai raginami kiaurą dieną nesėdėti prie knygų, bet pasilikti laiko pabūti „su savimi", tiesiog pamąstyti[1]. Augustinas reikalavo, kad mokiniai patys lavintų savo *ingenium* – mąstymo galias;[2] jau pirmajame jo veikale pastebima didelė pagarba gebėjimui mąstyti, pasitelkus kietai supintus ir tvirtus loginius argumentus. Jie „šlifuos" šį sugebėjimą „žaisdami filosofiją"[3]. Iš tokių treniruočių atsiradusius darbus Milane skaitys ne kaip savarankiškus filosofijos kūrinius, bet kaip *apéritifs*[4], kaip „auksines ir išpieštas duris į vidinį išminties kiemą"[5].

Žinoma, šie dialogai neišvengiamai turėjo visas savo dorybių ydas. Mažoji Kasiciako draugija nepakyla virš prasčiokiško pasipūtimo: jaunikliai išdidžiai skelbėsi visiškai neišmaną graikų filosofijos![6] Filosofą mėgėją išduodantys dialogai skaitant gali sukelti daug skausmo. Juose esama nukrypimų, nenuoseklaus mąstymo, įrodymai nuolatos vartojami netaisyklingai[7]. Tačiau vis tiek šie dialogai sėkmingai ir pagrįstai išsako gyvą tikėjimą tuo, kad „mažų žmonių svarstomi tikrai dideli dalykai paprastai juos priverčia augti"[8].

Šiuos veikalus nesunku atmesti dėl jų nebrandumo. Tačiau mes tai darome tik iš dalies, kadangi pats Augustinas brendo nepaprastai greitai; tad sekdami paskui Augustiną, ankstyvuosius jo darbus turime palikti toli praeityje. Akivaizdu, kad anuomet siūlyti metodai – griežtas pradinis išsilavinimas, vedantis į Trejybės ir puikiosios pasaulio tvarkos regėjimo viršūnes – sprendimo kelius siūlė tik labai ribotam problemų ratui; keldamas vis naujus klausimus, Augustinas

[1] *De ord.* I, 3, 6.
[2] Pvz., C. *Acad.* II, 7, 17.
[3] C. *Acad.* II, 9, 22.
[4] C. *Acad.* I, 1, 4 (aperityvas (*pr.*) – *Vert. past.*).
[5] *De ord.* I, 11, 31.
[6] C. *Acad.* I, 3, 7.
[7] Žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 242-243.
[8] C. *Acad.* I, 2, 6.

turėjo imtis visiškai naujų metodų[1]. Tačiau ne visi taip greitai augo kaip Augustinas: kai jo gyvenimo pabaigoje tarp skaitytojų ėmė plisti *Dievo valstybė* – kokia kitoniška knyga! – kai kurie išsilavinę žmonės vis dar ieškojo *Prieš akademikus*[2].

Iš Kasiciako Augustinas skelbė intelektinę programą, jo gerbėjams atrodžiusią „tikrai dideliu viso gyvenimo reikalaujančiu sumanymu"[3]. Programa neoriginali[4]. Tik pateikta ji buvo nepaprastai griežtu pavidalu. Labiausiai Augustinui rūpėjęs dalykas – mokslas. Norėdamas atsakyti į metafizinius klausimus ir išvysti „tokį Dievą"[5], protas pirmiau turįs turėti tinkamą išsilavinimą – *eruditio*. Gebėjimas apsieiti be tokio išsilavinimo reikštų „menkai tikėtiną galimybę vienu sykiu susikrauti didžiulį turtą"[6]. Čia girdėti žeminančių paties Augustino proto blaškymųsi aidas[7] bei įsitikinimas, kad jo skaitytojai Milane kelia aukštus reikalavimus[8]. Tačiau šiuos reikalavimus dar labiau pabrėžia tikro filosofo fanatizmas – aistra vienui vieninteliam metodui, kuris apimtų visus klausimus ir į juos atsakytų, o už jo ribų nebeliktų jokių klausimų. Beje, po poros metų Augustinas iš dalies atsisakys šio metodo, pirmenybę suteikęs kitoms nenuilstamą protą disciplinuojančioms priemonėms.

Baigtus savo programos apmatus Augustinas pateikia dialoge *Apie tvarką*. Tradicinį išsilavinimą reikią išskleisti iki galo, apimant abstrakčiuosius mokslus, geometriją ir matematinį astronomijos pagrindą. Tačiau šie laisvieji menai laikytini

[1] Žr. žemiau p. 196-198.

[2] Laiškas Firmui (*Corpus Christianorum*, Series Latina, 47, 1955, p. IV). Apie Augustino žinių ir kultūros idėjų plėtrą ypač žr. R. Lorenz, „Die Wissenschaftslehre Augustins", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 67, 1956, p. 29-60 ir 213-251.

[3] *De ord.* II, 10, 28.

[4] Žr. ypač Solignac, „Doxographies et manuels", *Rech. augustin.*, 1, 1958, p. 122, išn. 26.

[5] *De ord.* I, 7, 20.

[6] *Sol.* I, 13, 23.

[7] *De ord.* II, 5, 17.

[8] *Sol.* II, 14, 26.

tik parengiamuoju tarpsniu žengiant filosofinės kontempliacijos link. Šioji kontempliacija, žinoma, buvo kiaurai religinė: Augustino mokiniai galėjo studijuoti ir Vergilijų, ir Varono laisvųjų menų vadovėlius, tačiau jis surado vietos ir Monikai. Jos įgimtas griežtumas, dar labiau sustiprintas pagarbaus amžiaus, leido jai suvokti tokio žinojimo „sielą", tuo tarpu „kūnas" paliekamas pedantams[1]. Būtent toks Augustino skvarbumas ir visa pranokstantis tikslo prasmės supratimas pranašauja viduramžius[2]. Visos šios žinios, šiaip jau laikytinos turtingu kultūringo pono gyvenimo priedėliu, Augustino akyse tapo grynai bekūne sąranga, priklausančia nuo nelygstamų tiesos dėsnių ir siekiančia galinio tikrumo: „Esama žmonių, gerai perkandusių laisvuosius menus... Jie nenurimsta ir nesustoja tol, kol negauna plačiai ir skvarbiai pažvelgti į tiesos veidą, tiesos, kurios spindesys jau dabar žėri iš po šių mokslų"[3].

„Gerai išlavinta siela"[4], pasitikėdama savo jėgomis, spręs klausimus, kurie kadaise taip trikdė Augustiną. Jis jau supranta blogio prasmę pasaulyje, „išdrįsta" įrodinėti sielos nemirtingumą, kontempliuoja Trejybės „prasmės turtus". Bažnyčios Sakramentai „paslaptingesniu ir tvirtesniu būdu"[5] (tai yra kitokia, tačiau to paties siekiančia kalba) dar tvirčiau teigia šias tiesas, ir kada nors jis pajėgs jas suprasti taip pat tobulai patenkindamas protą, kaip kad atsitinka mąstant apie skaičių savybes[6]. Filosofo gyvenimas, skeptikams atrodęs kupinas šešėlių, dabar pasirodo besąs skaisčiai nušviestas. Štai kokia pagrindinė Kasiciako laikų Augustino mintis: „Ši filosofija žada nepaprastai skaidriai ir aiškiai parodyti patį

[1] *De Ord.* II, 17, 45.

[2] Ypač žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 211 (ir p. 275: dėl savo trūkumų Augustinas taip pat „viduramžiškas").

[3] *Sol.* II, 20, 35.

[4] *De ord.* II, 19, 50.

[5] *De ord.* II, 5, 15-16.

[6] *De ord.* II, 7, 24.

tikriausią ir pasislėpusį Dievą ir, žingsnis po žingsnio, tartum iš po debesų sklindančią šviesą, teikiasi atskleisti Jo galią"[1].

Šiuose dialoguose vis dar matome Augustino minčių paviršių. Diskusijoms jis turėjo rinktis lengvas temas[2]. Tačiau jis jau nebe populiarintojas: daug laiko praleista dorojantis su neoplatonininkų knygomis. Jis pasiryžęs suvokti sielos prigimtį; ši problema buvo tikra metafizinė aistra, kuri iš pačių gelmių skverbėsi į visus jo ketverių vėlesnių metų veikalus[3]. Stebėtinai mažai mes žinome apie šią Augustino gyvenimo Kasiciake pusę. Jis ir toliau veikiausiai skaitė neoplatonininkų knygas, tačiau mes neturime nieko, kas paaiškintų ko, kiek ir kaip iš jų jis perėmė. Šios knygų studijos baigiasi apybraiža, pateikiančia ištisą seką sielos nemirtingumo įrodymų – *De immortalitate animae*[4]. Tačiau tai tik apmatai; vėl juos skaitydamas senatvėje, Augustinas prisipažins, kad „dėl įrodinėjimų painumo ir striukumo knyga tokia neaiški, jog skaitant vargina; ką norėjau joje pasakyti, ir pats vos besuprantu!"[5] Ši knyga – pirmoji iš daugelio nebaigtų Augustino kūrinių. Jis niekuomet nebuvo sistemingas mąstytojas, panašus į Porfyrijų: jo gyvenime begalė nebaigtų svarstyti minčių, pradėtų ir numestų kūrinių. Už neribotą ir lankstų rašymą dar teks sumokėti labai didelę kainą.

Pirmąjį pasirodymą vainikavo drąsi literatūros naujiena – *Soliloquia*[6]. Naujoviškas net šio kūrinio pavadinimas. Tai pirmasis gilus draugams nupieštas autoportretas. Jis prasideda ilga malda; toliau eina ilgi *Proto* ir *Sielos* svarstymai, kuriais Augustinas pagaliau leido prasiveržti intelekto priekaištams,

[1] C. *Acad.* I, 1, 3.
[2] *Retract.* I, 3.
[3] *De beata vita* I, 5.
[4] Apie šio veikalo svarbą įrodinėjant Augustiną daug ką perėmus iš Plotino ypač žr. O'Connell, „*Ennead* VI, 4 and 5", *Rev. études augustin.*, 6, 1963, p. 1-2.
[5] *Retract.* I, 5.
[6] *Retract.* 1, 5.

kurių – tai jis žinojo – būtų buvę neįmanoma išdėstyti, neužgavus jautrių pašnekovo jausmų[1].

Šį kūrinį Augustinas vertino ir prisiminė daug geriau nei kitus to laiko darbus. Jame matyti dviejų jo mąstymo elementų įtampa, neišsisklaidysianti dar daugelį metų. Jo Dievas – filosofų Dievas: Jis sukūrė visatos darną, Jo ryšys su žmonėmis yra nelygstamas ir būtinas, kaip ir geometrijos teoremose... „Dieve, kurio karalystė yra pojūčiais nesuvokiamas pasaulis..., nuo kurio nusigręžti reiškia nupulti, o atsigręžti – vėl pakilti, pasilikti Jame reiškia būti... Dieve, kurį praranda tik apgautasis, kurio ieško tik pamokytas, kurį suranda tik tyras". Tačiau Jis yra ir šv. Pauliaus Dievas: „Dieve, *per kurį nugalime priešą*..., Dieve..., per kurį... siekiame to, kas gera..., Dieve, per kurį *Pergalė sunaikino mirtį*..."[2] Šioje maldoje matome ateityje Augustinui būdingo požiūrio į religiją neklystamų ženklų – niekad nerimstančią rūpesčio dėl savęs ir priklausomybės nuo savo Dievo gaidą; čia ji pateikiama ne tokia lanksčia kaip *Išpažinimuose*, tačiau vis tiek pakankamai atpažįstama kalba: „Aš elgsiuosi su savimi, sako Siela, švelniai ir labai atsargiai, taip, kad manęs nebaugintų jokie šešėliai, arba – labiausiai šito aš ir bijau – kad tie šešėliai nepasidarytų man malonūs". „Tvirtai tikėk į Dievą, sako Protas, ir, kiek pajėgdama, pavesk save Jam. Nenorėk būti tartum atskirai sau ir priklausyti nuo savo valios, bet prisipažink esanti išmintingiausio ir naudingiausio Viešpaties vergė"[3]. Ši nuolatinė tamsos baimė ir privertė Augustiną sugrįžti į Milaną, vos tik ruduo virto atšiauria žiema, kad čia krikštu pasirūpintų nuplauti savo nuodėmes.

Milane Augustinas, Adeodatas ir Alypijus tapo *competentes*, tai reiškia, kad jie prisidėjo prie tų, kurie „meldė" per kitas Velykas (naktį iš 387 m. birželio 24-osios į 25-ąją) priimti

[1] *Sol.* II, 7, 14.
[2] *Sol.* I, 1, 3.
[3] *Sol.* I, 15, 30.

krikštą iš Ambraziejaus rankų. Tapęs *competens*, Augustinas turėjo išklausyti iškilmingų paties Ambraziejaus pamokymų. Vadovaudamas didžiajam įšventinimui, Ambraziejus niekad negailėdavo savęs[1], tad Augustiną, žinoma, giliai paveikė tai, ką išgirdo, kai *competentes* po šv. Mišių susirinko į krikštyklą, prisišliejusią prie bazilikos, išklausyti savo vyskupo[2]: „Ar jau tapome tokie akli savo jausmams, kad net nebepamename, kaip, įsigilinę ir susirūpinę, klausydavomės mus mokiusiųjų katekizmo tuomet, kai meldėme šio gyvenimu trykštančio sakramento?"[3]

Milano katekizmas tebebuvo labai bauginantis mokslas, kuriuo norėta atverstuosius pagonis persmelkti iki tol nuo išorės pasaulio slėptaisiais slėpiniais: tikinčiajam, kol jis dar nepakrikštytas, neleidžiama „prisiliesti" net prie Viešpaties maldos[4]. Augustinas prisiminė iškilmingus atgrasymus nuo daugdievystės ir stabmeldybės[5]; turėdavo būti tiksliai išaiškinama, kaip įsikūnijo Dievas[6]; kad klausytojai gerai suprastų, nuolat aiškinamas sudėtingas ir daugeliui pagonių pakankamai svetimas mokymas apie kiekvieno asmeninę atsakomybę po mirties. Per Velykas vykstančios krikšto apeigos ypač pabrėžė nepaprastą Augustino laukiančio persikeitimo esmę. Prisikėlimo išvakarėse Augustinas kartu su įvairaus amžiaus ir abiejų lyčių *competentes* minia rinkosi prie krikštyklos už pagrindinės Ambraziejaus bazilikos. Praėjęs uždangą, Augustinas vienui vienas, visiškai nuogas turėjo pasinerti į vandens indą. Ambraziejus tris kartus turėjo palenkti jo pečius po trykštančio šaltinio srove. Vėliau, apsivilkęs skaistaus baltumo krikšto marškiniais, jis turėjo įeiti į žvakėmis švytinčią

[1] Paulinus, *Vita Ambrosii*, 38 (ed. Pellegrino, p. 104-105).

[2] Ypač žr. B. Parodi, *La catachesi di S. Ambrogio*, 1957; ir Homes-Dudden, *Saint Ambrose*, I, p. 336-342.

[3] *De fide et oper.* 6, 9.

[4] Parodi, *La catachesi*, p. 66.

[5] *De quant. anim.* 34, 77.

[6] Courcelle, *Recherches*, p. 213.

baziliką ir sveikinančių bendruomenės šūksnių apsuptas kartu su broliais neofitais atsistoti į savo vietą ant šiek tiek iškilusios pakylos[1] šalia altoriaus, kad pirmą kartą dalyvautų prisikėlusio Kristaus slėpinyje. „Nusimesti sena" ir „apsivilkti nauja", atgimti ir vėl prisikelti iš mirties, siela po truputį kilti į dangų Kristaus nužengimo į žemę dėka – visa tai aidėjo ir liejosi Augustino vaizduotėje. Kitais metais į ištobulintą savo paties platoninį mokymą apie žmogų paliekančią sielą jis įpynė šiuos paprastus ir paslaptingus krikšto apeigų veiksmus[2].

Iš šalies žiūrint, Augustinas priklausė nors ir retam, tačiau lengvai atpažįstamam tipui. Jo atvaizdą galime pamatyti vėliau jo paties duodamuose patarimuose vienam Kartaginos kunigui: „Negalima nepaminėti ir kito atvejo, kai mokytis katekizmo pas tave ateina laisvuosius menus gerai išstudijavęs žmogus, jau nusprendęs tapti krikščionimi; ir ateina jis pas tave siekdamas paties sunkiausio dalyko, o ne norėdamas susipažinti su didžiąja Šventojo Rašto ir krikščionių veikalų dalimi: visa tai jis jau išstudijavo, jis ateina vien tik trokšdamas dalyvauti Sakramentuose. Mat tokie žmonės į viską įdėmiai įsigilina paprastai ne tada, kai tampa krikščionimis, bet gerokai anksčiau, ir savo sielos jausmus išpasakoja bei apsvarsto su tais, su kuriais gali apie tokius dalykus kalbėti"[3].

Dabar filosofijos garbintojui atsivėrė naujas pasaulis[4]. Jam papasakojo, kaip bazilikos durininką išgydė šv. Gervazo palaikai[5]. Jis buvo iškeliavęs aplankyti šalia miesto esančio vienuolyno, kuriam vadovavo išsimokslinęs ir šventas kunigas[6]. Jis matė Ambraziejų supančius kaimynus vyskupus – griežtus vyrus, vadovaujančius mažoms, savo buvimo prasmę ge-

[1] Parodi, *La catachesi*, p. 19.
[2] *De quant. anim.* I, 4.
[3] *De cat. rud.* 8, 12.
[4] Courcelle, *Recherches*, p. 217.
[5] *Conf.* IX, 7, 16.
[6] *Conf.* VIII, 6, 15, ir *De mor. eccl. cath.* (I), 33, 70.

rai suprantančioms bendruomenėms. Tarp jų buvo Brešos vyskupas Filastrijus: šis senas žmogus sudarinėjo 156 erezijų katalogą. Į jį įtraukti ir tie, „kurie sako, jog yra nesuskaičiuojama pasaulių daugybė"[1]. Gali būti, kad kaip tik tuo metu tokią teoriją populiarino pats Teodoras Manlijus[2]: štai koks nuotolis tarp dviejų Augustino gyvenimo polių.

Augustino santykiai su Ambraziejumi ir toliau buvo dvilypiai: vienas lygmuo – Monika, kitas – krikščionys platonininkai, pavyzdžiui, Teodoras Manlijus, kuriam apie Ambraziejų Augustinas sako „mūsų vyskupas"[3]. Tai, kad Teodoras Manlijus filosofinį laisvalaikį pasirinko anksčiau nei Augustinas ir tai, kad nesiliaudamas žavėjosi Plotinu[4], rodo, kad Augustinas anuo metu toli gražu ne vienintelis skaitė *Eneadas*. Visiškai tikėtina, jog pamokslus *Apie Izaoką ir sielą* bei *Apie Jokūbą ir palaimingąjį gyvenimą* Ambraziejus bus sakęs kaip tik 387 m. pradžioje[5]. Šiuose pamoksluose jis stipriai rėmėsi veik tais pačiais Plotino traktatais, kuriuos buvo skaitęs ir Augustinas. Įspūdingų pamokslų besiklausančiam *cognoscenti* jie reiškė viešą Plotino filosofijos krikštą.

Prisiminęs paskutiniąsias dienas Milane, Augustinas leido sau į viską žiūrėti užplūdusių jausmų šviesoje. *Išpažinimuose* randame tikrų naujakrikšto žodžių: „Ir negalėjau tomis dienomis pasisotinti nenusakoma saldybe mąstyti apie Tavo sumanymo išgelbėti žmonių giminę aukštumą. Kaip aš verkiau, garsų geliamai sujaudintas, kai klausiausi Tavo bažnyčioje maloniai skambančių Tavųjų giesmių ir giedojimų! Tie garsai liejosi į mano ausis, ir tiesa sunkėsi į mano širdį, ir iš jos

[1] Filastrius, *De haeres.*, c. 115 (PL 12, 1239).

[2] Courcelle, *Les lettres grecques*, p. 123. Galbūt šiuo klausimu krikščionys neturėjo vieningos nuomonės: žr. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne*, p. 77-78.

[3] *De beata vita* 1, 4.

[4] *De beata vita* 1, 4.

[5] Nors Courcelle, *Recherches*, p. 106-122, nustatė, kad šių pamokslų turinys buvo plotiniškas, jų chronologija tebelieka neaiški: žr. Theiler, *Gnomon*, 75, 1953, p. 117-118.

veržėsi maldos jausmas, ir bėgo ašaros, ir man buvo gera su jomis"[1].

Tačiau tuo pat metu Augustinas atkakliai laikėsi savo didžiosios intelektinės programos. „Aš pasiryžau parašyti laisvųjų mokslų vadovėlius klausimų forma tiems, kurie gyveno kartu su manimi ir nesišalino nuo tokių mokslų, norėdamas tarytum pakopomis nuo medžiaginių dalykų nueiti arba nuvesti prie nemedžiaginių"[2]. Visa, kas liko iš šio keisto sumanymo, tėra knyga *De musica* – traktatas ne apie muziką, bet literatūrinis ir techninis metro tyrimas. Tokie veikalai Milane buvo madingi: vieną jų parašė Teodoras Manlijus[3]; ir pirmosios 5 knygos, atvedusios Augustiną prie įspūdingų jo paties išvadų paskutiniojoje, tokios įprastos, kad įvairūs mokytojai puikiai galėjo jomis naudotis ir net suglausti jas į vadovėlį[4]. Tad akademinis vadovėlis – paskutinysis būsimojo vyskupo įnašas į intelektinį Milano gyvenimą.

Tuo tarpu Augustino ateities planai tampa aiškesni. Afrikiečiai jau sudarė siaurą, beveik vienuolišką draugiją: Alypijus buvo išgarsėjęs savo griežtu pamaldumu[5]. Milane prie jų prisišliejo dar vienas būsimas vyskupas – žemietis Evodijus (vėliau Uzalio vyskupas). Jis pasitraukė iš tarnybos slaptojoje policijoje; pasitraukti iš pasaulio jį privertė (nieko nuostabaus) tarnybinės pareigos[6]. Augustinas ketino grįžti į gimtąjį miestą. Čia jis gyvensiąs užsisklendęs, kartu su motina, sūnumi ir keletu panašiai pasišventusių draugų, juos išlaikysiąs vyresniojo brolio ir Monikos prižiūrimas nedidelis šeimos dvaras. Nuo Romaniano sugalvoto didingo plano gyventi bendruomenėje jie jau nuėjo ilgą kelią. Naujojo sumanymo esmės mes nežinome; galbūt tuo metu jie ir patys dvejo-

[1] *Conf.* IX, 6, 14.
[2] *Retract.* 1, 6.
[3] *De metris*, ed. Keil, *Grammatici Latini*, 6, 1874, p. 585-601.
[4] Ypač žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 570-579.
[5] *Conf.* IX, 6, 14.
[6] *Conf.* IX, 8, 17.

jo[1]. Taigi Augustinas, jo sūnus, motina ir keletas draugų iškeliauja į pietus, kur prieš porą metų iškeliavo ir jo išvaryta sugulovė – ji irgi grįžo į santūrų gyvenimą savo gūdžioje tėvynėje.

12

OSTIJA

Kai draugija pasiekė jūrą, toli vykęs pilietinis karas, taip temdęs viešąjį Milano gyvenimą, jau pasiekė Italiją. Besiglemžiančio valdžios, Cernarvone stovėjusių dalinių generolo Maksimo laivynas laikė užblokavęs Romos uostus; Konstantinopolį valdęs imperatorius Teodosijus – pamaldus generolas iš Galicijos – rengėsi sumušti savo priešininką. Dėl šios blokados mažoji afrikiečių draugija buvo priversta sustoti Ostijoje.

Ostija – vienas iš nedaugelio miestų, kurio ketvirtojo amžiaus gyvenimą mums atskleidė archeologai[2]. Paprastas, triukšmingas senosios imperijos gyvenimas čia blėso sekindamas ir retindamas miestą. Apleistose gatvėse styrojo visa gožiantys didžiuliai tik laikinai gyvenami Romos didžiūnų rūmai. Augustinas galėjo apsistoti aukštuomenei priklausiusių krikščionių namuose, toli nuo prieuosčius užplūdusių minių[3]. Ant švininių nutekėjimo vamzdžių čia randamas įbrėžtas Italikos vardas – jai vėliau Augustinas parašė laišką apie Dievo regėjimą[4]; epitafiją Monikai vėliau sueiliuos konsulas[5]. Galbūt viešėdamas Ostijoje Augustinas pirmą kartą susipaži-

[1] *Conf.* IX, 8, 17.

[2] Ypač žr. mokslišką R. Meiggs studiją *Roman Ostia*, 1960, ypač p. 83-101, 211-213 ir 258-262.

[3] *Conf.* IX, 10, 23.

[4] Meiggs, *Roman Ostia*, p. 212-213, mano ją buvus Faltonijaus Adelfijaus žmona.

[5] Meiggs, *Roman Ostia*, p. 400.

no su garsiuoju krikščionių klanu Anicijais – turtingiausia imperijos šeima, kurių rūmai buvo vienas iš Romos stebuklų[1]. Jei tai tiesa, vadinasi, aplinkiniai vertino Augustiną ir jo draugus. Ir vertino pakankamai gerai: juos globojęs didysis Ambraziejus; visi jie pasitraukę iš tarnybos imperijos sostinėje.

Viename Ostijos name galbūt filosofinėms diskusijoms skirtame kambaryje dar prieš šimtmetį buvo pristatyta filosofų skulptūrų. Viena jų gali būti paties Plotino atvaizdas[2]. Tai Augustino nuotaiką puikiai atitinkanti statula: susimąsčiusi, akys pakeltos, veide atsispindi kylančios sielos judėjimas.

Tokioje aplinkoje vyksta svarbieji Augustino vidaus gyvenimo įvykiai. Kartą Augustinas su savo motina stovėjo „atsirėmę į langą, pro kurį buvo regėti sodas už namo, kuriame gyvenome... Kalbėjomės vienų vieni nepaprastai maloniai... Kol šitaip kalbėjomės [apie Dievo išmintį] ir godžiai į Ją žvelgėme, švelniai prie Jos prisilietėme visa širdies jėga. Ir atsidusome, ir palikome ten prigludusius savo dvasios pradus, ir grįžome prie mūsų lūpų kalbėjimo, kur prasideda ir pasibaigia žodis... Ir sakėme: „Jei nutiltų kūno sąmyšis, nutiltų žemės, vandenų ir oro vaizdiniai, nutiltų dangaus skliautai ir pati siela nutiltų ir peržengtų save ne save mąstydama, nutiltų sapnai ir vaizduotės regėjimai, jeigu visiškai nutiltų visos kalbos, visi ženklai ir visa, kas atsiranda pranykdamas... ir jau tylėtų pakėlęs ausį į Tąjį, kuris ją sukūrė, Jis vienas prabiltų ne per visa tai, bet per Save, idant Jo Žodį išgirstume ne iš kūno liežuvio, ne iš angelų balso, ne iš perkūno griausmo ar per mįslingą panašumą, bet iš Jo Paties“[3].

Kitą naktį Monika mirė. Devynias ligos dienas ji buvo vi-

[1] *Ep. Secundini ad Augustinum*. Solignac, *Les Confessions* (Biblio. augustin., sér. II, 14, p. 535), Hermogenianą iš *Ep.* 1 laiko buvus vienu iš Anicijaus šeimos narių.

[2] Žr. Meiggs, *Roman Ostia*, p. 393; ir H. P. L'Orange, „The Portrait of Plotinus", *Cachiers archéologiques. Fin de l'Antiquité et Moyen-Âge*, 5, 1951, p. 15-30.

[3] *Conf.* IX, 10, 23-25. P. Henry, *La Vision d'Ostie. Sa place dans la vie et l'oeuvre de S. Augustin*, 1938, fundamentalus tyrimas. Šį Augustino aprašymą drąsiai analizuoja A. Mandouze, „L'extase d'Ostie: possibilités et limites de la méthode de parallèles textuels", *Aug. Mag.* I, 1954, p. 67-84.

siškai užsisklendusi savyje: ji atsigavo tik tam, kad palaimintų savo sūnus, kad pasakytų Augustinui, jog nė karto gyvenime negirdėjo iš jo pikto žodžio, kad pasakytų Navigijui, jog jai nebesvarbu būti palaidotai gimtojoje žemėje greta Patricijaus[1].

„Užmerkiau jos akis, ir mano širdį užplūdo nenusakomas liūdesys ir liejosi į ašaras. Tačiau tuoj pat mano akys galinga proto valia iki sausumo sugėrė savo šaltinį. Tokia kova man buvo nepakeliamai sunki. Kai ji išleido paskutinį atodūsį, vaikas Adeodatas ėmė raudoti, tačiau mūsų sudraustas nutilo..."[2]

„Kadangi man dabar labai trūko jos paramos, plyšo mano širdis ir tarytum drisko mano gyvenimas, kuris iš jos ir manojo buvo tapęs vienu[3]... Kai vaikas buvo sudraustas neverkti, Evodijus paėmė Psalmyną ir užgiedojo psalmę. Visi namiškiai jam atsakinėjo: *Apie malonę ir teisybę aš giedosiu*. Išgirdę, kas atsitiko, susirinko daugybė brolių bei pamaldžių moterų, ir jiems pagal savo papročius – tokia jų pareiga – ruošiant laidotuves, aš kitoje namo pusėje, kur galima, aptarinėjau reikalus su draugais, kurie manė, jog vieno manęs negalima palikti ... įdėmiai klausydamiesi, jie galvojo, kad aš nejaučiu skausmo ... Bet aš žinojau, kas slegia man širdį. Buvau nepatenkintas, kad tiek galios man turi žmogiški jausmai, kurie būtinai ištinka mus savo metui atėjus ir priklauso nuo mūsų padėties; aš kitokiu skausmu kenčiau savo skausmą ir liūdėjau dvigubu liūdesiu[4].

Kai kūnas buvo palaidotas, ėjau ir grįžau be ašarų. Besimelsdamas prie kūno, čionykščiu papročiu padėto šalia kapo prieš laidojimą... – taigi besimelsdamas neverkiau, tačiau visą dieną kentėjau didžiausią skausmą ir sujauktu protu kiek pajėgdamas prašiau Tave išgydyti mano skausmą, bet Tu ne-

[1] *Conf.* IX, 11, 27-28.
[2] *Conf.* IX, 12, 29.
[3] *Conf.* IX, 12, 30.
[4] *Conf.* IX, 12, 31.

padarei šito... Atėjo man į galvą mintis nueiti išsimaudyti, mat buvau girdėjęs, jog pirtis todėl gavo tokį vardą, kad graikai βαλανεῖον vadinę tai, kas iš sielos išstumia rūpesčius (ant pirties Ostijoje dar ir šiandien išlikęs „raminantį prausimąsi" siūlantis anų laikų užrašas[1])... Tačiau liūdesio kartumas neišsiliejo iš mano širdies. Vėliau užmigau ir pabudau, bet mano skausmas netapo švelnesnis; ir, kadangi gulėjau vienas, prisiminiau teisingas Tavojo tarno Ambraziejaus eilutes. Tu esi *Deus creator omnium*...

Ir tuomet po truputį vėl ėmiau galvoti apie Tavo tarnaitę,– kaip pamaldžiai ji kreipė į Tave savo gyvenimą, kaip šventai meiliai ir rūpestingai rūpinosi manimi ta, kurios taip staiga netekau. Ir Tavo akivaizdoje paplūdau ašaromis dėl jos ir už ją, dėl savęs ir už save..."[2]

Taigi Monika buvo palaidota Ostijoje. Viduramžių piligrimai nuo jos kapo nusirašė eiliuotą epitafiją; vienas jų, kanauninkas Walteris iš Arueso Šiaurės Prancūzijoje, gavo leidimą parsivežti jos palaikus: „Šiose laukymėse tiek daug šventųjų, rašė jis, kad mes vos galėjome nuspręsti, ar leisti jiems ilsėtis taip, kaip dera"[3]. „1945 m. vasarą mažame kiemelyje šalia šv. Aurea bažnyčios du berniukai žaisdami pradėjo rausti duobę, norėdami įsikasti jiems reikalingą stulpą. Jie išjudino gabalą marmuro: ant jo buvo dalis originalaus įrašo"[4].

Augustinas ir Evodijus sugrįžo į Romą pralaukti, kol baigsis blokada. 388 m. pabaigoje jie atplaukė į Kartaginą. Čia tarp daugelio ankstesnių pažįstamų ir naujų gerbėjų katalikų jis susitiko buvusį mokinį Eulogijų Favonijų. Eulogijus buvo likęs namie ir tapęs mokytoju Kartaginoje. Kartą, rengdamasis paskaitoms apie Ciceroną, jis aptiko sunkiai suprantamą vietą: naktį jam prisisapnavęs Augustinas sapne išaiškino sun-

[1] Meiggs, *Roman Ostia*, p. 475
[2] *Conf.* IX, 12, 32-33.
[3] Meiggs, *Roman Ostia*, p. 525.
[4] Meiggs, *Roman Ostia*, p. 400.

kiąją vietą[1]. Mokytojas Eulogijus senoviškai gyveno senąjį gyvenimą: keista pagalvojus, kad prabėgo tik ketveri metai nuo tada, kai tame pačiame mieste Augustinas darė lygiai tą patį.

13

SERVUS DEI: TAGASTA

Tagasta niekad jau nebegalėjo tapti antruoju Kasiciaku. Net viešnagės Romoje metu Augustino parašyti veikalai išduoda naują užmojį[2]. Nuo šiol jis ketino gyventi atsiskyrėlio gyvenimą, tačiau ne tokį, kaip Milane – ne intelektualios pasauliečių draugijos nuošalėje, bet tiesioginiame bendruomeninio katalikų bažnyčios gyvenimo prieglobstyje. Taigi, kai 388 m. pabaigoje Augustinas ir Alypijus atvyko į Kartaginą, jie priklausė sunkiai apibūdinamai, tačiau lengvai atpažįstamai žmonių grupei: jie buvo *servi Dei* – Dievo tarnai. Būdami šios draugijos nariais, jie lankė vietos kunigus, su pagarba buvo priimti gyventi į pamaldaus valdininko namus[3]; geras katalikas pasaulietis rašė jiems, prašydamas jų maldų[4]. Šie *servi Dei* lotynų pasaulio bažnyčios buvo vertinami ne dėl priklausomybės nusistovėjusiam vienuoliškam gyvenimo būdui, bet veikiau todėl, kad siekti tobulumo tuo metu buvo užkrečianti mada. Tarp jų buvo keli garsiausi tų laikų žmonės. Tačiau jie labai skyrėsi vienas nuo kito – tepraėjus vienai kartai, net ir didysis Augustino priešininkas Pelagijus į Kartaginą atvyko apsivilkęs lygiai tokiu pat apdaru, kaip kadaise Augus-

[1] *De cura ger. pro. mort.* 11, 13.
[2] Žr. J. Burnaby, *Amor Dei: A Study of the Religion of St. Augustine*, 1938, p. 88; apie *De moribus ecclesiae catholicae* rašo: „Jis jau buvo persisotinęs daugeliu tekstų, vėliau sudarysiančių jo krikščionybės ašį, ir jais naudojosi kaip pamatiniais".
[3] *De civ. Dei* XXII, 8, 48.
[4] *Ep.* 20, 2.

tinas; Augustino pateiktame jo aprašyme matyti, kaip kažkada atrodė pats Augustinas: *servus Dei*[1], krikštytas labai pamaldus pasaulietis, pasiryžęs gyventi pilnavertį krikščionies gyvenimą vyskupų, kunigų bei kilmingų globėjų draugijoje[2].

Mažoji draugija pagaliau įsikūrė Augustinui atitekusiame šeimos dvarelyje Tagastoje[3]. Jų bendruomenė įvairiems žmonėms tebereiškė skirtingus dalykus. Nebridijui, taip pat grįžusiam į Afriką ir kartu su motina gyvenusiam savo užmiesčio name netoli Kartaginos, Augustino draugija tebebuvo filosofų draugija: „Patiriu didžiausią malonumą, kai tavo laiškai man pasitarnauja tartum akys. Jie dideli ne apimtimi, bet turiniu ir didingai įrodinėja didžius dalykus. Vieni jų kalba apie Kristų, kiti – apie Platoną, treti – apie Plotiną"[4]. Abu vyrus skyrė liga – ji abiem trukdė leistis į varginančią kelionę Mejerdos slėnio kalnų keliais; tačiau būdami filosofais juodu didžiavosi galį laimingai gyventi kiekvienas drauge tik savo paties protu[5]. Net mirties grėsmė – grėsmė, jau buvusi labai arti Nebridijaus – atrodė bereikšmė[6]. Nebridijui Augustino teigiamas idealas kviečia dievėti poilsyje – *deificari in otio*; šie žodžiai galbūt perimti iš Porfyrijaus raštų[7]. Tuo metu Augustino draugų sudarytoje *Dvasinėje antologijoje* galėjo būti įtraukti Fontėjaus Kartaginiečio, galiausiai apsikrikštijusio pagonių išminčiaus veikalai: „Žiūrėkite, vargšai mirtingieji, rašė jis, žiūrėkite, kad šios buveinės niekad nesuterštų piktoji dvasia, kad įsimaišiusi į pojūčius neišniekintų sielos šventu-

[1] *Ep.* 186, 1, 1.

[2] Žr. žemiau p. 395-396. Aprašinėdamas šio laikotarpio Augustino gyvenimo bruožus, esu dėkingas už rimtus ir įvairiapusius G. Folliet tyrimus, „Aux origines de l'as-cétisme et du cénobitisme africain", *Studia Anselmiana*, 46, 1961, p. 25-44, ypač p. 35-44.

[3] Possidius, *Vita Augustini* 3, 1-2 (toliau *Vita*).

[4] *Ep.* 6.

[5] *Ep.* 9, 1 ir 10, 1.

[6] *Ep.* 10, 2; plg. *De vera rel.* 47, 91.

[7] Žr. G. Folliet, „*Deificare in otio*, Augustin, *Epistula* X, 2", *Rech. augustin.*, 2, 1962, p. 225-236.

mo ir neužtemdytų mąstymo šviesos..."[1] Šis grubokas svarstymas gražiai parodo, kaip arti ribos, skyrusios krikščionių ir pagonių religijos jauseną, vis dar buvo Augustinas ir jo draugija.

Taigi nors Augustino idealu ir galėjo būti atsiskyrėliškas neoplatonininkų gyvenimas, vienintelė svarstytina alternatyva jam tebuvo katalikų vyskupo veiklumas[2]. Mat Tagastoje jam teko iš arti pažinti Afrikos bažnyčios bendruomenės gyvenimą. Milane to nebuvo: ten jis buvo įvairiuose didmiesčio intelektualų draugijose besisukiojantis užsienietis. Dabar šis neutralus atstumas išnyko: Tagastoje Augustinas buvo vietinis žmogus, jis sugrįžo į mažą provincijos katalikų bendruomenę, kur bažnyčia puikiai suprato esanti tarp galingų priešų – pagonių, manichėjininkų, schizmatikų donatininkų. Tokios mažos bendruomenės bet kada galėjo pamėginti pasitelkti vietinius „talentus". Netrukus Alypijus tampa gimtosios Tagastos vyskupu. Provincijos visuomenei jis visuomet buvo patrauklesnis už Augustiną; tam tikra prasme jis perėmė įtakingo giminaičio[3] Romaniano, Tagastos „globėjo" vaidmenį. Bijodamas tokio „suėmimo", Augustinas rūpestingai saugodavosi miestų, kur buvo laisva vyskupo vieta. Tačiau tuo pat metu vienam savo korespondentui jis griežtai sako, jog tas turįs prisiminti, kad yra „afrikietis, rašo afrikiečiams, ir mudu abu gyvename Afrikoje"[4]. Toks priminimas visiškai tiko ir Augustinui: visuomet jautrus „aplinkai", Augustinas vėl keitė gyvenimo būdą.

Tagastoje Augustiną apniko jo manichėjiškos praeities prisiminimai. Įtampa tarp katalikų ir manichėjininkų Afrikoje buvo nepaprastai didelė: čia manichėjininkai buvo eretikai *par excellence*. Tad nenuostabu, kad tokioje aplinkoje prieš juos

[1] *De div. quaest.* 83, 12; *Retract.* I, 26.
[2] *Ep.* 10, 2.
[3] Apie Alypijaus ir Romaniano giminystės ryšį žr. *Ep.* 26, 3 ir 32, 5.
[4] *Ep.* 17, 2.

parašyti Augustino veikalai kur kas labiau „bažnytiniai“: pirmasis jo komentaras *Pradžios knygai* – *Prieš manichėjininkus* yra ir pirmasis bažnytinis jo pamfletas; jį Augustinas parašė paprastu ir lengvai suprantamu stiliumi[1]. Įstabi jo pažiūrų santrauka – *Apie tikrąją religiją* – kruopščiai parašyta ir išleista[2] norint paveikti tokius kaip Romanianas – manichėjybei prijaučiančius aukštesniųjų sluoksnių atstovus. Išėjus šiai knygai, Augustinui, regis, teko patirti nemalonumų ir prieš savo valią sukelti ginčų[3]. Kaip tik tais pačiais metais katalikų bažnyčios ir manichėjybės susidūrimas atrodė pasiekęs savo viršūnę. Akivaizdžiausias šios krizės požymis – oficialūs manichėjininkų „valymai“ 386 m. Kartaginoje[4]. Tad tai, kad Augustinas ir jo draugai Tagastoje buvo eksmanichėjininkai, veikliai siūlantys atsakymus į manichėjininkų klausimus, Afrikos bažnyčios viršūnių akyse jiems teikė daug svorio.

Augustino minčių traukos centras ėmė slinkti. Į Afriką jis sugrįžo be savo vadovėlių[5], laisvaisiais menais besiremiančios jo intelektinės programos schemos dabar atrodė labai tolimos. Net dialogo su Adeodatu *Apie mokytoją* išvados tuoj pat panaudojamos katalikų bažnyčios Įsikūnijimo dogmai apginti:[6] ši dogma sudarys filosofo religijos pagrindą[7]. Aiškiausiai šį pasikeitimą regime Augustino susirašinėjime su Nebridijumi. Iš pagonių aplinkos atėjusį Nebridijų vis dar jaudino klausimai, atsirandantys ties neoplatonizmo ir okultizmo riba: ar turi siela „variklį“?[8] Ar gali dangaus skliauto jėgos paveikti mūsų mintis?[9] Tokį „smalsumą“ Augustinas netrukus ima laikyti nukrypimu nuo pagoniškojo ir krikščio-

[1] *De Gen. c. Man.* I, 1, 1.
[2] *Ep.* 15, 1.
[3] Pvz., *Ep.* 19.
[4] *C. litt. Petil.* III, 25, 30.
[5] *Ep.* 15, 1.
[6] *De mag.* 11, 38.
[7] *Ep.* 11, 2; 12; 14, 4, ir *De vera relig.* 50, 99.
[8] *Ep.* 13, 1.
[9] *Ep.* 8.

niškojo platonizmo[1]. Jo apmąstymus jau valdo aiški vertybių seka: Nebridijaus klausimus jis rūsčiai grąžina prie pagrindinių krikščioniškojo tikėjimo slėpinių[2]; o mažoji jo draugija turėjo niekinti viską, kas nesiderino su katalikų tikėjimu, nors ir manė jų tikėjime nesant nieko, ko mąstydamas negalėtų regėti filosofas[3]. Su piktoku humoru Augustinas atmetė plačias „liberalaus" pagonies pažiūras, kurias skelbė buvęs jo mokytojas Madauroje Maksimas[4]; išties, viską pasvėrus, naujasis iš Milano grįžęs *Platonicus* turėjo atrodyti nepaprastai susitelkęs vieno tikslo siekiantis žmogus.

Dvejus Tagastoje Augustino praleistus metus ženklina dar reikšmingesni, nors ne tokie paslaptingi pasikeitimai. Tuo metu Augustinas buvo atsidėjęs kontempliacijai. Jo požiūris į Sukūrimo dienas *Paaiškinimuose Pradžios knygai* taikliai atspindi jo paties nuotaikas: jis vis dar mąstymu regėjo „tvirtumos šviesulius", „dvasines reikšmes" – visa tai iš toli aiškiai švietė jo protui: o išorėje buvo „jūros ir oro gyviai" – pilnesnis jam dar neišaušęs veiklos gyvenimas, kuriame didelių darbų „banginiai" skrodžia neramius pasaulio vandenis ir oru „skrenda" besimeldžiančiojo maldos[5].

Tačiau toks nevaržomas gyvenimas be aiškaus pagrindo greitai pasirodė besąs tuščias. Tų dvejų metų pabaigoje atslinko mirtis. Mirė Nebridijus ir Adeodatas. Tikslios datos mes nežinome: šis dvigubas smūgis – vienas reikšmingiausių Augustino gyvenimo nutylėjimų. Dialoge *Apie mokytoją* Adeodatas pasirodo labai panašus į tėvą: protingas, šiek tiek įžūlokas, geriau nei kadaise Licencijus pasirengęs permatyti tėvo rezgamas dialektikos pinkles[6]. Paskutiniojoje savo knygoje Augustinas cituoja Cicerono žodžius, galbūt išduodančius

[1] *De vera relig.* 4, 7.
[2] *Ep.* 11, 2.
[3] *De vera relig.* 7, 12.
[4] *Ep.* 16 ir 17.
[5] *De Gen. c. Man.* I, 25, 43.
[6] *De mag.* 3, 5 ir 5, 14.

šios netekties skausmą: „Ar ne iš kiekvieno tėvo širdies gelmių kyla šie žodžiai, kuriuos Ciceronas ištarė savo sūnui: *Tik tave vienintelį norėčiau matyti visa kuo mane pranokstant*"[1]. Galbūt kaip tik liūdesys ir tuštumos pojūtis Augustiną vertė ieškoti veiklesnio gyvenimo. Jam pasidarė maža „gyventi saldžiai kartu su protu"[2]. „Leisk nusimesti tuščius rūpesčius ir imtis naudingų. Jeigu kalbėtume apie ramybę, nemanau, kad šiame pasaulyje kas nors gali viltis jos sulauksiąs"[3]. Dar metai prieš tapdamas kunigu Hipone, Augustinas galbūt jau mėgino praplėsti savo gyvenimo veiklą – jis bandė suburti bendruomenę, asmeninius santykius pagrįsti nekintamu elgesio taisyklių sąvadu, tapti atsakingu už dvasinę daugelio žmonių gerovę ir turėti jiems tam tikros iš autoriteto plaukiančios galios. Rezultatas – apie jį susirinkusių ir nuošaliai ramybei atsidėjusių bendraminčių entuziastų draugija po truputį ėmė panėšėti į „vienuolyną", kurio „dvasios tėvas" buvo Augustinas.

Čia neišvengiamai tenka kliautis grynomis spekuliacijomis. Tuometinis Augustino požiūris į vienuolių judėjimą labai neaiškus. Milane ir Romoje jis aplankė pirmuosius „vienuolynus"[4], buvo girdėjęs tolimus ir šiek tiek romantiškus pasakojimus apie didžiąsias Egipto bendruomenes[5]. Tačiau mažai tikėtina, kad vos atvykęs į Tagastą jis būtų ketinęs „įkurti vienuolyną". Atrodė, jog pakaks senųjų mokslui skirto laisvalaikio gyvenimo pavidalų, paremtų jo *servus Dei* padėties bažnyčioje. Bet mes žinome tik tai, koks jam atrodė vienuolių gyvenimas: vienuoliai regėjosi gebą gyventi nekintančiose bendruomenėse, asmeninius jų santykius buvo perlydę krikščioniškos meilės įsakymai[6], sava valia pasirinktam klusnumui vado-

[1] Op. imp. VI, 22.
[2] *Ep.* 10, 1.
[3] *Ep.* 18, 1.
[4] *De mor. eccl. cath.* (I), 33, 70.
[5] *De mor. eccl. cath.* (I), 31, 67.
[6] *De mor. eccl. cath.* (I), 33, 73.

vaująs nekintamai tėvišku autoritetu apdovanotas žmogus[1].

Toks gyvenimo būdas jau ėmė daryti įtaką pirmuosius metus Tagastoje gyvenančiam Augustinui. Instinktyviai jis norėjo būti daugiau nei mąstytojas: galbūt gyventi vienumoje su Dievu jį bus vertęs Nebridijus; tačiau Augustinas ryžtasi užsikrauti daugybę savo bendruomenės reikalų ir leidžiasi pririšamas prie Tagastos „tų, kuriuos palikti jaučiau esant negalima"[2]. Apie 391-uosius pasikeitimas jau įvykęs. Prieš metus atsisakęs aplankyti net mirštantį draugą Nebridijų, dabar Augustinas leidžiasi kalnų keliais nuo kalvų žemyn į senąjį jūrų uostą Hiponą. Vienas pažįstamas – slaptosios policijos tarnautojas kaip ir Evodijus – panoro pasikalbėti su juo apie ketinimą pasitraukti iš pasaulio[3]. Kad laimėtų naujų pašauktųjų, Augustinas pasirengęs išsukti iš įprastinio savo gyvenimo kelio. Net į Hiponą jis atvyksta „ieškodamas, kur galėtų įkurti vienuolyną"[4]. Gyvenimą vienuolyne jis ketino skirti Šventojo Rašto skaitymui[5]. Įsigilinę į Šventąjį Raštą, Augustinas ir jo sekėjai būtų galėję geriau pasirengti veikliai dalyvauti Afrikos bažnyčios gyvenime. Tokiomis studijomis jie būtų pasiekę vidutinį Afrikos kunigų išsilavinimo lygį. Tai jau nebe pirmas kartas, kai liūdesys ir vidinis nepasitenkinimas Augustiną iš mažos ir glaudžios gimtojo miesto bendruomenės stūmė į platesnį ir veržlesnį pasaulį.

Daug kas pasikeitė per prabėgusius trejus metus. 391 m. pavasarį į Hiponą atvykęs Augustinas buvo vienišas, į gyvenimo vidurį beželgiąs vyras, daug ko atsisakęs iš praeities ir dabar apgraibom, pusiau nesąmoningai, ieškojęs naujų erdvių veiklai.

[1] *De mor. eccl. cath.* (I), 31, 67.

[2] *Ep.* 10, 1.

[3] *Vita* 3, 3-5.

[4] *Serm.* 355, 2, 1.

[5] *Ep.* 21, 3.

14

PRESBYTER ECCLESIAE CATHOLICAE: HIPONAS

Praėjus trisdešimt penkeriems metams, savo ganomiesiems Augustinas papasakos, kas atsitiko jam atvykus į Hiponą:

„Aš, kurį iš Dievo malonės matote esant jūsų vyskupu, kaip daugelis žinote, į šį miestą atkeliavau jaunystėje. Ieškojau vietos, kur galėčiau įkurti vienuolyną, norėdamas jame gyventi kartu su savo broliais. Aš buvau atsižadėjęs visų šio pasaulio vilčių ir nenorėjau tapti tuo, kuo galėjau būti, nesiekiau tapti tuo, kuo esu dabar, nes *maloniau man prie Dievo namų slenksčio palikti, kaip nedorėlių pastogėj viešėti*. Aš šalinausi tų, kurie mylėjo pasaulį, kita vertus, nelaikiau savęs lygiu ganytojams. Viešpaties puotoje aš nesėdėjau geresnėje vietoje, bet rinkausi žemesnę ir nuošalesnę. Bet Viešpačiui patiko ištarti: „Pasislink arčiau".

Aš taip bijojau vyskupo pareigų, kad, vos tik šiek tiek išgarsėjau tarp Dievo tarnų, stengiausi nelankyti vietų, kur žinojau nesant vyskupo. Šito aš labai saugojausi: dariau ką beįstengdamas, kad išganymą pelnyčiau žemai būdamas, o ne aukštų pareigų pavojų apsuptas. Tačiau, kaip jau sakiau, tarnui nedera prieštarauti savo Viešpačiui. Atkeliavau į šį miestą norėdamas aplankyti draugą, kurį maniau galėsiąs laimėti Dievui, kad jis gyventų kartu su mumis vienuolyne. Jaučiausi saugus, nes čia buvo vyskupas. Aš buvau sučiuptas, padarytas kunigu... ir vėliau tapau jūsų vyskupu"[1].

Taip vėlyvojoje imperijoje atsitikdavo dažnai[2]. Viskas įvyko labai greitai: per pamokslą vyskupas Valerijus aiškiai ir

[1] *Serm.* 355, 2.

[2] J. Gaudemet, *L'Église dans l'Empire romain* (IV-V[e]. s), (Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident, III), 1958, p. 108-111.

nedviprasmiškai kalbėjo apie slegiančias savo bažnyčios reikmes[1]; ganomieji leidosi ieškoti tarp jų, kaip ir tikėjosi, navoje stovinčio Augustino; kaip dera tokiais atvejais, atkakliai šaukdami jie išstūmė Augustiną prie pakylėto vyskupo sosto ir tolimajame bazilikos gale apsidą juosiančių kunigų suolų. Kai vyskupas priėmė jėga išplėštą sutikimą tapti miesto kunigu, Augustiną apsupo įtakingi miesto katalikai[2]. Tai, kas įvyko, jiems atrodė visiškai suprantama: po dvidešimties metų jie mėgins, tik šįkart nesėkmingai, tokiu pat būdu pasigrobti kitą keliaujančią „žvaigždę"[3]. Jie manė, kad į ašaras Augustinas leidosi tik todėl, kad norėjęs tapti vyskupu iš karto, o dabar mat buvo pasmerktas žemesnei kunigo vietai[4]. Nenuostabu, kad pirmoji Augustino reakcija – pasmerktojo pojūtis: jo *Dievas pasijuokė iš jo*, ir jis verkė iš gėdos, kad kadaise blogai galvojo apie kunigus ir jų ganomuosius[5].

Tokio likimo pasikeitimo kaltininkas vyskupas Valerijus buvo ne mažiau ekscentriška asmenybė nei pats Augustinas. Tai buvo pagyvenęs graikas, sunkokai kalbantis lotyniškai[6], veik visiškai nesuprantantis pūniškos savo vyskupijos kaimų tarmės[7]. Jo bendruomenei tragiškai trūko balso. Hipono katalikai buvo nuolat puolama mažuma. Bažnyčia varžovė – Donato partija – vyravo ir mieste, ir apylinkės kaimuose. Ją rėmė įtakingiausi vietos dvarininkai[8], tyliai palaikė vietos valdžia. Kaip tik tuo metu jos vyskupas turėjo tiek galios, kad savo priešininkams paskelbė blokadą: kepėjams jis uždraudė kepti duoną katalikams[9]. (Kiekvienas, kas lankėsi Viduržemio jūros

[1] *Vita* 4, 1.
[2] *Vita* 4, 2.
[3] Žr. žemiau p. 338-339.
[4] *Vita* 4, 2.
[5] *Ep.* 21, 2.
[6] *Vita* 5, 3.
[7] *Ep. ad Rom. incoh. expos.* 13.
[8] Apie donatizmą ir vėlesnius Augustino santykius su šia bažnyčia varžove žr. žemiau p. 237-238 ir t.
[9] *C. litt. Petil.* II, 83, 184.

pakrantės miestuose, supras, kiek daug reiškia kepykla, esanti kiekvieno nedidelio kvartalo centre.) Dar baisiau buvo tai, kad manichėjininkai labai sėkmingai įsikūrė prie pat dvasia puolusių katalikų bendruomenės ežios. Jų „kunigas" Fortunatas Kartaginoje net pažinojo Augustiną[1]. Jau vien todėl susirūpinusio vyskupo akys jį išskyrė iš minios.

Taigi padėtis reikalavo neįprastų priemonių, ir ekscentriškasis Valerijus nepristigo drąsos. Jis ne tik prievarta „užverbavo" Augustiną į kunigus: jis reikalavo, kad šis imtųsi pamokslauti. Po poros metų naujasis Valerijaus radinys Tikėjimo išpažinimą kantriai aiškins visiems į susirinkimą suėjusiems Afrikos vyskupams! Leisdamas Augustinui sakyti pamokslus, Valerijus laužė Afrikos hierarchų pavydžiai saugomą privilegiją, katalikų Šventąjį Raštą leidusiai aiškinti vien tik ant pakylėto sosto sėdintiems vyskupams[2]. Vėliau Valerijus įrodė nuolatinėmis intrigomis gebąs palaikyti savo globotinį. 395 m. jis rašė slaptus laiškus Kartaginos primui rūpindamasis, kad Augustinas būtų įšventintas į vyskupus jo koadjutoriumi:[3] ir vėl jis elgėsi nesilaikydamas kanonų; šiuosyk tai buvo ne bet kokio, o paties Nikėjos susirinkimo kanonai, kuriuos jis, graikas, anot visų turėjęs išmanyti[4]. Prieš tai kartą jis paslėpė Augustiną bijodamas, kad iš gretimo miesto atvykusi delegacija neišsirinktų jo vyskupu[5]. Valerijus džiaugsmingai pritarė Augustino sumanymui įkurti vienuolyną ir jo reikmėms atidavė prie pagrindinės bažnyčios buvusį aptvertą sodą[6]. Tokiu būdu jis turėjo dvigubą naudą: Afrikoje oficialiai buvo pripažinta tokia pavyzdžio iki tol neturėjusi institucija, ir jo mieste įsikūrė visas būrys neeilinių žmonių, kurių dauguma anksčiau buvo manichėjinin-

[1] *Vita* 6, 1.
[2] *Vita* 5, 3.
[3] *Vita* 8, 2.
[4] *Ep.* 213, 4.
[5] *Vita* 8, 1.
[6] *Serm.* 355, 2.

kai[1]. Valerijus elgėsi kaip tikras graikas: jis buvo pratęs prie pamokslaujančių vienuolių ir kunigų. Tačiau šiais ryžtingais ir sudėtingais manevrais nebuvo siekiama tarp konservatyviau nusiteikusių vietos vyskupų išpopuliarinti nei savęs paties, nei nepaprasto naujojo kunigo. Dar matysime, jog 395 m., Augustiną šventinant vyskupo pagalbininku, staiga pratrūko jau seniai besitelkianti pasipiktinimo audra[2].

Galima pripažinti, kad Valerijui netrūko užsieniečio pagaulumo. Vietinė Afrikos bažnyčia buvo pakliuvusi į štilį: suskaldyta schizmos, atvira manichėjininkų erezijai, vyskupai elgdavosi kaip ribotų gabumų ir be polėkio vietos didžiūnai[3]. Jiems pakako oficialių privilegijų teikiamo saugumo, o jėgų netrūko tik bylinėtis. (Tagastoje Augustinas manė, jog vyskupo gyvenimas susideda tik iš dalykinių kelionių, o kunigo pareigos nemaloniai panašios į teismo tarnautojo darbą[4].) Bažnyčioje vyskupai pasitenkindavo aukodami šv. Mišias, o už jos sienų teisėjaudavo teismų bylose. Bet kuriuo atveju varžovė donatininkų bažnyčia buvo daug veiklesnė. Didžiausias Afrikos egzegetas buvo donatininkas Tikonijus, kurio veikalai padarė didelę įtaką Augustinui[5]. Tik donatininkai, regis, ėmėsi sunkaus darbo atversti aplink Hiponą kalnų kaimuose ir krašto gilumoje gyvenančius vietos gyventojus[6].

Šioje „nebylioje" bažnyčioje naujasis Valerijaus kunigas buvo tiesiog pati kalba. Augustinas pradėjo nuo katekizmo mokymo. Jam puikiai sekėsi kurti vingrias ir glaustas trumpas kalbas[7]. Netrukus jis išėjo į viešumą. 392 m. rugpjūčio 28-ąją miesto pirties salėje jis stojo prieš savo buvusį draugą ma-

[1] Paminėtini Alypijus ir Fortunatas.
[2] Žr. žemiau p. 226-227.
[3] Frend, *Donatist Church*, p. 245-246.
[4] *Ep.* 21, 5.
[5] Žr. žemiau p. 311-313.
[6] Žr. žemiau p. 210-213.
[7] *Serm.* 214 ir 216.

nichėjininką Fortunatą viešai diskusijai[1]. Daugelio įvairaus tikėjimo[2] klausytojų akivaizdoje Augustinas pradėjo tardamas: „Dabar aš manau klaida esant tai, ką anksčiau laikiau tiesa. Čia iš tavęs trokštu išgirsti, ar mano nuomonė teisinga"[3].

Iki kitos dienos vakaro jis spaudė Fortunatą, kol pagaliau šis nebeturėjo ką atsakyti ir visam laikui buvo priverstas palikti miestą[4]. Manichėjininkai labai pasitikėjo tokiais viešais ginčais[5]. Dabar Augustinas buvusius savo mokytojus sumušė jų pačių ginklais. Neilgai trukus jis pamėgino naudoti tą patį ginklą į viešuosius debatus kviesdamas ir donatininkų vyskupus, tačiau čia jam sekėsi daug prasčiau. Jie mat buvo atsargesni, laikėsi toliau nuo „profesionalo"[6] ir į naują taktiką žiūrėjo tikrai nepatikliai. Būdami liaudies judėjimas, donatininkai rėmėsi liaudies dainomis[7]. 394 m. Augustinas galėjo drąsiai prieš juos stoti kaip tik tokia daina – *A, B, C prieš donatininkus*. Tai dar vienas labai netradicinis Augustino veikalas. Buvo tai veikiau skanduotė nei daina: kiekvienas posmelis prasideda abėcėlės raide ir baigiasi nesikeičiančiu priedainiu: „Ei, kursai džiaugies ramybe, jau nuspręsk, kur čia tiesa"[8]. Net ritmai buvo liaudies: Augustinas tyčia atsisakė klasikinės poezijos metrų, vietoj jų vartodamas stilių, rodantį, kaip gatvės lotynų kalbos tartis ėmė panašėti į romanų kalbas[9]. Prieš dvylika metų už klasikinę poeziją – *carmen theatricum* – Augustinas buvo laimėjęs vainiką[10]. Dabar tarp studento ir katalikų kunigo atsivėrė dvi kultūras, beveik dvi kalbas

[1] C. *Fort*. 1.
[2] *Vita* 6, 2.
[3] C. *Fort*. 1.
[4] *Vita* 6, 7-8.
[5] Pvz., *De duab. anim*. 9, 16; liudijimai surinkti studijoje Brown, „St. Augustine's attitude to religious coercion", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 109, išn. 13.
[6] *Ep*. 34, 6.
[7] *Ep*. 55, 18, 34.
[8] Plačiau apie tai žr. Bonner, *St. Augustine*, p. 253-258.
[9] *Retract*. 1, 19.
[10] *Conf*. IV, 2, 3.

skirianti bedugnė. Šis eilėraštis išduoda lankstumą ir begalinį netradiciškumą, kurie vėliau pilnai išsiskleis bažnytinėje Augustino veikloje.

393 m. gruodį Visuotinis Afrikos susirinkimas pirmąjį ir paskutinį kartą susirinko Hipone. Tai buvo svarbus įvykis[1]. Susirinkę vyskupai pirmą sykį gavo progos pamatyti Augustiną. Gruodžio 3-iąją jis aiškino jiems Tikėjimo išpažinimą. Kalba *Apie tikėjimą ir tikėjimo išpažinimą* – tas pats Augustino *Apie tikrąjį tikėjimą*, tik šį kartą skirtas ne bešališkiems pasauliečiams, pavyzdžiui, Romanianui, bet vyskupų susirinkimui. Jis labai glaustas, smarkiai supaprastintas ir dabar jau prikaišiotas Šventojo Rašto citatų; tačiau ir čia matyti seniau atsiradęs požiūrio aiškumas. Čia tvirtai išrišami paprasto žmogaus klausimai – sprendžiant iš kalboje nagrinėjamų dalykų, tarp Augustino klausytojų išties netrūko pernelyg paprastų vyskupų. Tikėjimo išpažinimas parodomas esąs puikiai suderinta, tobulai pakankama ir suvokiama visuma. Augustinas tebėra įkvėptas didžiosios vilties, kad stiprus ir dievobaimingas protas šį tikėjimo dokumentą gali panaudoti taip, jog kiekvienas jo teiginys taptų skaidriai suvokiamas.

Tuometinis Augustino idealas buvo „žiburys“: tai šviesa spinduliuojantis virš visiškai nusižeminusio kūno iškilęs protas[2]. Savo ganomiesiems Augustinas visuomet buvo ir liko žmogumi, kuris žino. Jis galėjo jiems išaiškinti slaptąją Biblijos prasmę[3]. Jis mokėjo atskleisti skaičių reikšmes[4]. Jis sugebėjo nedelsdamas išpildyti duotąjį pažadą atsakyti į manichéjininkų Senojo Testamento kritiką[5]. Visuomet taikliai, klausi-

[1] Gali būti, kad sušaukti susirinkimą ir jame pradėti reformų programą buvo sumanę Augustinas ir ką tik Kartaginos vyskupu tapęs jo draugas Aurelijus: F. L. Cross, „History and Fiction in the African Canons“, *Journ. Theol. Studies*, n. s. 12, 1961, p. 227-247, ypač p. 229-230.

[2] *Vita* 5, 5; *De serm. Dom. in monte* I, 17, 17.

[3] *De serm. Dom. in monte* II, 20, 68.

[4] *De serm. Dom. in monte* I, 4, 12.

[5] *Serm.* 1, 1.

nėdamas ir gestikuliuodamas, jis perteikia giliausią norimą pasakyti prasmę ir niekuomet nepritrūksta žodžių: „Turime suprasti, ką tai reiškia, kad psalmę turime giedoti žmogaus protu, o ne tartum paukščių balsu. Mat žmonės dažnai išmoko strazdus, papūgas, kranklius, šarkas ir kitokius paukščius tarti tai, ko šie nesupranta. Giedant suprasti – Dievo valios dovana žmogaus prigimčiai. Pasižiūrėkime ir apgailėkime, kaip jų ausis kutenančias dainas dainuoja blogi ir dykaduoniai žmonės. Dar bjauresni jie todėl, kad supranta, ką dainuoja: jie puikiai suvokia dainuoją blevyzgas, tačiau juo nešvankiau dainuoja, juo labiau tuo mėgaujasi, kadangi mano, jog jiems bus smagiau, kuo begėdiškiau dainuos... Mes, bažnyčioje išmokę giedoti Dievo žodžius, kartu turime taip pat stengtis... Dabar, mano brangieji, tyra širdimi turime pamatyti ir suprasti, ką čia vienu balsu giedojome“[1]. Kartais, sakant pamokslus apie santuoką, Augustino balse pasigirsta šalta gaidelė, mylimiems klausytojams primenanti, kad jų kunigas yra ir tarp vienuolių gyvenantis neoplatonininkas, kad jis rimtai iš jų tikisi žmonų seksualumą ir kūniškus šeimos ryšius mylėti taip, kaip krikščionys turi mylėti savo priešus[2].

Hipone Augustinas niekuomet nebuvo vienišas. Kunigaudamas po tiesioginių savo darbų jis grįždavo prie pareigos vadovauti Sodo vienuolynui[3]. Vėliau, kai tapęs vyskupu nuolat buvo užimtas, vienuoliams jis pavydėjo nekintančio maldos, skaitymo ir fizinio darbo gyvenimo[4]. Adomas ir Ieva buvę laimingi galėdami dirbti sode: „Ir koks gali būti didesnis ir nuostabesnis reginys, kai žmogaus protas gali artimiau kokiu nors būdu kalbėtis su daiktų prigimtimi, kai, pasėjus sėklas, pasodinus sodinukus, persodinus ūglius, paskiepijus at-

[1] *Enar. in Ps.* 18, 2, 1.
[2] *De serm. Dom. in monte* I, 15, 41 (vėliau jo paties peržiūrėta: *Retract.* I, 19, 5).
[3] *Vita* 5, 1.
[4] *De opere mon.* 29, 37.

žalas, tarsi klausiama, kokią galią turi šaknys ir daigai, ką jie pajėgia, o ko – ne, kodėl pajėgia ir kodėl ne"[1].

Į šį vienuolyną vis dar rinkosi buvę Augustino draugai. Buvo čia ir Evodijus su Alypijumi. Tačiau tokia pastovi institucija neišvengiamai traukė ir jaunesnius vyrus, kurie savo skoniu, išsilavinimu bei praeitimi jau nebuvo panašūs į Augustiną ir jo draugus. Kaip tik toks buvo Posidijus – tiesmukas ir atkaklus mokinys. Keista, kad kaip tik Posidijui lemta parašyti vienintelę tų laikų Augustino biografiją, kad sudėtingą savo herojų jam teko pavaizduoti gyvenus ramų ir nesudėtingą gyvenimą, tokį, kokį Augustinas sukūrė kitiems[2].

Šie *servi Dei* Afrikos bažnyčioje neišvengiamai turėjo tapti įtakinga grupe. Didžiausias jų rėmėjas buvo Aurelijus, kurį Augustinas pažinojo dar Kartaginoje 388 m., kai tas buvo diakonu: 392 m. jis tapo miesto vyskupu. Vadovaudamas pirmajai ir ilgai nuolatinių „visuotinių" Afrikos bažnyčios susirinkimų virtinei, Aurelijus netruko savo autoritetu pasinaudoti kaip tikras Afrikos primas. Augustinas niekuomet nepamiršdavo į jį kreiptis žodžiais *Auctoritas tua* – Jūsų viršenybe. Šiai galingai ir valdingai asmenybei buvo lemta Augustino reformoms įduoti „kalaviją"[3].

Aurelijus ne vien globojo Augustino bendruomenę[4]. Jis atkakliai ragino Augustiną Numidijos bažnyčios provincijoje sutelkti gabių žmonių grupę. Jam patiko, kai Alypijus apsistojo Hipone, „kad parodytų pavyzdį tiems, kas dar tik paliks pasaulį"[5]. Jo padrąsinimai buvo gausiai atlyginti. Augustino Hipono *monasterium* tapo seminarija tikrąja šio žodžio prasme: tai „daigynas", iš kur Augustino globotiniai, tapę vyskupais, buvo „persodinami" į svarbiausius Numidijos miestus[6].

[1] *De Gen. ad litt.* VIII, 8, 16.
[2] Žr. žemiau p. 476-477.
[3] *Ep.* 22, 2.
[4] *Ep.* 22, 9.
[5] *Ep.* 22, 9.
[6] *Vita* 11, 1-4, iš viso pamini 10.

Toks staigus naujų žmonių antplūdis negrįžtamai pakeitė jėgų santykį provincijoje. Afrikos bažnyčios pasaulis visuomet buvo mažas, visi vyskupai pažinojo vienas kitą, o miestuose vyskupas buvo žymus asmuo. Nuo Augustino atėję žmonės buvo ne tik labai pasišventę, jo įtaigai pagaulūs žmonės: daugelis jų patys buvo ryškios asmenybės. Vidutiniai donatininkų ir katalikų vyskupai buvo provincialūs žmonės: pavyzdžiui, Numidijoje donatininkų pamokslininkais būdavo vietos miestelių teisininkai ir mokyklų mokytojai[1]. Tačiau pasaulis, iš kurio pasitraukė daugelis Augustino vienuolyno narių, dažnai buvo platesnis bei žiauresnis imperijos biurokratijos pasaulis[2]. Kai kurie šių nusižeminusių *servi Dei*, beje, yra buvę siaubingos slaptosios policijos tarnautojai[3], ir savo naujajame neturto gyvenime jie galėjo tikėtis kai kurių pačių turtingiausių Vakarų imperijos didžiūnų paramos.

Netrukus Alypijus, pasitelkęs sau būdingą *humanitas*[4] ir niekad nestokojamą *savoir faire*, sumanė suartėti su tų laikų vienuolių judėjimo *duajenu* Paulinu iš Nolos, tai padaryti nusprendė per giminaitį ir savo pažįstamą Romoje[5]. Paulinas buvo vienintelis gyvas vienos seniausių ir turtingiausių to meto šeimų palikuonis: Galijoje ir Ispanijoje jam priklausė ištisos dvarų „karalystės". Neseniai su žmona Terazija jis pasitraukė vienuolio ramybei į savo senatoriaus rūmus Noloje, Kampanijoje. Vėliau Augustinas tikėjosi, kad šis asketinio judėjimo „liūtas" tyčia aplankys Afriką čia paremti vienuolių reikalų: toks noras gražiai parodo, kaip plačiai ir toli už pro-

[1] Juos gerai apibūdina P. Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, VI, 1922.

[2] Pvz., Evodijus ir Alypijus; ypač žr. Monceaux, *Hist. littér.*, VII, 1923, p. 35-62.

[3] Žr. aukščiau p. 137-138.

[4] *Ep.* 2.

[5] *Ep.* 24. Apie Pauliną ypač žr. P. Fabre, *S. Paulin de Nole et l'amitié chrétienne*, 1949; išsamią studiją apie šv. Augustino ir Paulino santykius pateikia Courcelle, „Les lacunes dans la correspondance entre s. Augustin et Paulin de Nole", *Rev. études anciennes*, 53, 1951, p. 253-300; ir *Les Confessions*, p. 559-607.

vincialios Afrikos bažnyčios ribų naujoji draugė ieškojo paramos ir įkvėpimo[1].

395 m. Paulinas jau rašė, kad Afrikoje atsitikę negalimi dalykai. Augustinas nesunkiai tapo vyskupu, tas pat atsitiko ir kitiems jo korespondentams – Aurelijui, Alypijui, Profutūrui ir Severui[2]. Visi jie buvo *servi Dei*, visi dideli Augustino draugai. Per tokius žmones *Bažnyčios ragas* pakilo ir nieko gera nežadėjo *nusidėjėlių ragams* – manichėjininkams ir donatininkams[3]. Šitaip prasidėjo jaudinanti Afrikos krikščionybės istorijos pervarta.

Staigus talentingų žmonių susitelkimas vienoje provincijoje liudija ir gilius Romos imperijos gyvenimo pokyčius. Apie Augustino ir jo draugų iškilimą Paulinas rašo laiške Romanianui ir Licencijui. Romanianas ir jo sūnus vėl sugrįžo į Italiją. Priklausydamas tradiciniam valdančiajam Romos sluoksniui, Romanianas į Romą atvyko paremti karjerą darančio sūnaus. Prieš dešimtį metų jį patį lydėjo gražus pulkelis rimtų ir ambicingų šlovės bei valdžios siekiančių provincialų, tarp jų ir Augustinas. Dabar dauguma jų visiems laikams pasitraukė į mažus Afrikos provincijų miestelius. Atrodė, kad save jie pasmerkė gyvenimui užkampyje. Ši iš Italijos atėjusi žinia apie Romanianą ir jo sūnų yra paskutinė. Jie išnyksta iš istorijos, o Augustinas, Aurelijus ir Alypijus – mažų miestelių į mažus žmones savo galią kreipiantys vyskupai – tėvynainius paveikė daug labiau, nei būtų pajėgęs Romanianas kartu su visomis savo teismų bylomis ir toli siekiančiomis ambicijomis. Štai kaip visi keliai jau nebevedė į Romą.

[1] Pvz., *Ep.* 27, 6 ir 31, 4.

[2] Žr. O. Perler, „Das Datum der Bischofsweihe des heiligen Augustinus", *Rev. études augustin.*, 11, 1965, p. 25-37.

[3] *Ep.* 32, 2.

15

PRARASTA ATEITIS[1]

Praėjo dešimtmetis nuo pirmųjų Augustino po atsivertimo parašytų veikalų ir garsiausio jo šedevro *Išpažinimų*. Per šį dešimtmetį Augustinas nepastebimai įžengė į naują pasaulį. Nuo 386-ųjų iki 391-ųjų ir Italijoje, ir Tagastoje Augustinas tebebuvo tvirtai įaugęs į senąjį pasaulį. Siekiamas jo gyvenimo idealas tebepriklausė platoninei senojo pasaulio tradicijai. Jis tapsiąs *sapiens*, išminčiumi, ir gyvens kontempliatyvų gyvenimą, skirtą „sudievėti ramybėje", kaip tai darė ir tos pačios tradicijos besilaikantys pagonys[2]. Tokius filosofus mes matome pavaizduotus ant to meto sarkofagų: mažame susižavėjusių mokinių būrelyje sėdi griežta, ramybėje skendinti figūra, ant kelių laikanti atverstą knygą – toks tobuliausias žmogaus tipas, kurį sukurti manėsi pajėgi vėlyvosios antikos kultūra[3]. Išsilavinę krikščionys tikėjo, kad jų šventieji pasiekė tų pačių idealų, kokius jų amžininkai pagonys skyrė savo filosofams. Tad kai Augustinas kalba apie savo herojų apaštalų gyvenimą, mes puikiai suvokiame, kokio gyvenimo

[1] Palyginti su moksliškais tyrimais, skirtais dvejiems Augustino atsivertimo metams, jo mąstymo pokyčiai per vėlesnes dvi dešimtis metų sulaukė mažai dėmesio. Puikus A. Pincherle tyrimas, *La formazione teologica di S. Agostino*, 1947,– graži išimtis. Toliau išvardyti straipsniai taip pat liečia tam tikrus svarbesnius Augustino idėjų pasikeitimus: E. Cranz, „The Development of Augustine's ideas on Society before the Donatist Controversy", *Harvard Theol. Rev.* 47, 1954, p. 255-316; M. Löhrer, *Der Glaubensbegriff des heiligen Augustins in seinen ersten Schriften bis zu den Confessiones*, 1955; ir G. Folliet, „La typologie du sabbat chez s. Augustin", *Rev. études augustin.*, 2, 1956, p. 371-390. Šiame ir kituose skyriuose aptardamas religines Augustino idėjas, ypač naudojausi puikiu J. Burnaby tyrimu *Amor Dei: a study of the Religion of St. Augustine*, 1938, ypač p. 25-82.

[2] *Ep.* 10, 2. Žr. aukščiau p. 144-145.

[3] Pvz., G. Rodenwalt, „Zur Kunstgeschichte der Jahre 220 bis 270", *Jahrbuch des deutsch. archäolog. Inst.* 51, 1936, p. 104-105; ir H. P. L'Orange, „Plotinus – Paul", *Byzantinion*, 25-27, 1955-1957, p. 473-483.

jis pats siekė: *„Palaiminti taikdariai...* Mat savęs pačių taikdariai yra tie, kurie, sutvarkę ir palenkę protui, tai yra mąstymui ir dvasiai visus savo minčių judesius, sutvardę visus savo kūno geismus, tampa Dievo karalyste... Štai kokia žemėje yra ramybė geros valios žmonėms. Toks yra pilnutinio ir tobulo išminčiaus gyvenimas... Ir visa tai iš tiesų galima pasiekti šiame gyvenime, kaip tikime pasiekus apaštalus"[1]. Šios idėjos buvo labai gajos: jos atsispindi susikaupusiuose ir į tolį žvelgiančiuose to meto mozaikų veiduose; ir praėjus maždaug trisdešimčiai metų, vis dar manyta, kad išsilavinę vyskupai turėtų piktintis jau seno Augustino teiginiu, jog net šventąjį Paulių galbūt „stipriai gundė kūno geismai"[2].

Po dešimties metų ši didžioji svajonė jau pražuvusi. „Kas mano, tuomet rašo Augustinas, kad čia šį mirtingą gyvenimą gyvenančiam žmogui gali atsitikti taip, kad, nustūmęs ir išsklaidęs visus kūno ūkų vaizdinius, jis atsigaivinsiąs giedrąja nekintamos tiesos šviesa ir, protu iš esmės nutolęs nuo šio pasaulio įpročių, amžinai ir nepajudinamai prie jos prisišliesiąs, tas visiškai nesupranta nei ko siekia, nei kas yra tas, kuris šito siekia"[3].

Augustinas tikrai nusprendė, kad jau niekuomet nepasieks to, ką anksčiau, jo manymu, žadėjo krikščioniškasis platonizmas: niekuomet jis nebelaimėsiąs tvirtos proto pergalės prieš kūną, palaimingos visaapimančios idealaus filosofo kontempliacijos. Tai pats giliausias lūžis, kokį tik žmogus gali pakelti: tai reiškė ne ką kita, kaip atsižadėti šviesios ateities, kurią Augustinas manėsi laimėjęs Kasiciake[4].

Šį pasikeitimą kildinti iš neoplatonizmo atmetimo ir „tik-

[1] *De serm. Dom. in monte* I, 2, 9; I, 4, 12.

[2] C. *Epp. Pelag.* I, 8, 13.

[3] *De cons. evang.* IV, 10, 20.

[4] Žr. aukščiau p. 132-133. Šis esminis pasikeitimas nepanaikina Augustino neoplatonizmo tęstinumo. Visą laiką neoplatonizmas yra jo minčių pamatas bei Augustiną geriau suprasti padedantis raktas, tai įrodė R. Holte, *Béatitude et Sagesse*; R. Lorenz, „Gnade und Erkenntnis bei Augustinus", *Zeitschr. für Kirchengesch.*, 75, 1964, p. 21-78.

rosios" krikščionybės atradimo, kaip tai daro kai kurie visus galus suraišioti mėgstantys mokslininkai, reikštų jį paversti labai banaliu dalyku. Formos, į kurias savo gyvenimą liejo tik ką atsivertęs Augustinas, pajėgė įvairiausiuose Romos pasaulio kampuose iki gyvenimo pabaigos išlaikyti įvairaus būdo išsilavinusius krikščionis. Ir Augustinas šias formas sulaužė tik per dešimtį metų – galbūt bent iš dalies todėl, kad jos nebeįstengė pakelti siaubingo joms pačioms taikomo Augustino lūkesčių svorio. Sunkių apmąstymų ir karčios patirties dešimtmetis nepastebimai pakeitė visą jo gyvenimo esmę; stebėdami šį gilumini lūžį, suprantame, kokiu svoriu naujosios idėjos užgulė Augustiną apie 397 m., kai *Išpažinimuose* jis ėmėsi peržvelgti ir naujai paaiškinti prabėgusį gyvenimą. Augustinas godžiai puola nuo vienos problemos prie kitos: tai, kas iš pradžių galbūt tėra pavojingas vien tik tobulybės siekusio žmogaus nusivylimas, *Išpažinimuose* iškelia naują požiūrį į žmogų, perkainoja jo galias, jaudinančiai ir giliai atskleidžia tikrųjų žmogaus paskatų šaltinį.

Pirmiausia Augustinas pradeda suvokti sunkumus siekiant idealaus gyvenimo. Šis supratimas vis stiprėja jam tapus kunigu, ypač darbuose prieš manichėjininkus, parašytuose 392-394 m. Būtų pernelyg naivu manyti, kad susidūręs su sekta, su kuria jo santykiai visuomet buvo labai gyvi, ir pasirengęs Fortunato asmenyje susigrumti su gyvu savo manichėjiškos praeities priminimu, Augustinas plėtotų tik tiesiogiai jo oponentams prieštaravusius savo sistemos teiginius. Buvo toli gražu ne taip: nepastebimai sugretindami prieštaraujančius dalykus, manichėjininkai Augustinui sėkmingai kėlė klausimus, į kuriuos tų laikų platonininkai atsakyti nepajėgė.

Svarbiausia čia buvo opi menamai pastovaus žmogiškų veiksmų blogio problema. Augustiną ji statė į labai nepatogią padėtį. Mat anksčiau didžiausia jo atrama buvo valios laisvė; manichėjininkus jis kritikavo taip, kaip filosofai paprastai kritikuoja determinizmą apskritai. Sveikas protas sakąs, jog žmo-

nės atsako už savo veiksmus; jie negalėtų atsakyti, jei neturėtų valios laisvės; taigi neteisinga manyti, kad jų valią lemianti kokia nors išorinė jėga, šiuo atveju – manichėjininkų Tamsos galybės[1]. Tokia įrodinėjimų eiga, be abejo, buvo pavojinga, nes traukė Augustiną į visiško valios autodeterminizmo teoriją; ji taip pat numatė veiksmų lengvumą – *facilitas*[2], vargu ar galėjusį įtikinti niūrius žmogaus gyvenimo stebėtojus manichėjininkus. Tuo metu Augustinas savo raštais išties buvo didesnis pelagininkas už patį Pelagijų: citatomis iš Augustino *Apie laisvąją valią* Pelagijus net parems savo paties pažiūras[3]. Taip keistai Augustino senatvės priešą bus įkvėpę dar jauno filosofo parašyti traktatai, kuriuose valios laisvę Augustinas gina nuo manichėjininkų determinizmo[4].

Tačiau kur kas sunkiau Augustinui sekėsi paaiškinti tai, kad gyvenime žmonių valia iš tikrųjų neturi visiškos laisvės[5]. Žmogus supranta esąs įveltas į menamai neįveikiamus elgsenos modelius, pasiduoda spiriančiai būtinybei elgtis geriems norams prieštaraujančiu būdu, graudžiai nesugeba įveikti įsisenėjusių savo įpročių.

Taigi atkreipdami dėmesį į tai, kad siela iš tikrųjų negali būti visiškai laisva, elgtis, kaip pati to nori, manichėjininkai rėmėsi ir akivaizdžia patirtimi, ir šv. Pauliaus autoritetu. Viešajame dispute Fortunatas kaip tik ir palaikė tokią nuomonę: „Taigi tampa aišku, kad gera siela atrodo nusidedanti ne pati savaime, o dėl anos Dievo įstatymui nepavaldžios esybės veikimo. Mat ji eina tuo keliu, kur *kūno geismai priešingi dvasiai, o dvasios – kūnui; jie vienas kitam priešingi, todėl jūs nedarote to, ko norėtumėte.* Ir, kaip kitur sako Paulius, *Savo kūno nariuose jaučiu kitą įstatymą*“[6].

[1] Ypač *De duab. anim.* 13-15.
[2] *De lib. arb.* I, 13, 29.
[3] *De lib. arb.* III, 6, 18, traktate *De natura et gratia* 58, 69.
[4] Žr. žemiau p. 447, išn. 3.
[5] Burnaby, *Amor Dei*, p. 187.
[6] C. *Fort.* 21.

Reikėjo atsakyti į tokį tiesų iššūkį. Augustinui jis leido naujai pažvelgti į blogio problemą. Žmogaus valioje nuolat esantį blogį Augustinas ima aiškinti grynai psichologinėmis sąvokomis: tai esanti įsisenėjusio įpročio jėga – *consuetudo*, visą savo galią imanti iš žmogaus atminties veikimo. Atliktų veiksmų sukeltas malonumas „įsispaudžia" atmintyje ir todėl kartojamas[1]. Tačiau šis kartojimo vyksmas Augustinui neatrodo toks tiesmukas, nes iš padaryto blogo darbo dėl „kažin kokių paslaptingo silpnumo" priežasčių[2] atsiradęs malonumas, jį prisiminus ir pakartojus, padidėja ir persikeičia. Taip įprotis įsisenėja.

Taigi Augustinas ima pastebėti žmogų pančiojantį vidinio gyvenimo tąsumą. Labai įspūdingame pasakojime įpročių pasiglemžtą žmogaus sielą Augustinas palygina su keturias dienas kape gulinčiu Lozoriumi[3]. Perkeltas šio palyginimo kirtis reiškia labai daug: esą jau nebegalima kūno vadinti vieninteliu sielos kapu; Augustinui tenka mąstyti apie tai, kad paslaptingu būdu jis gali išsikasti sau kapą atmintyje.

Nenugalimus elgesio elementus Augustinui geriau suprasti padėjo jo kunigo patirtis Hipone. Afrikiečiai buvo nepaprastai greiti prisiekti. Ankstyvieji Augustino pamokslai rodo, kaip savo ganomuosius jis stengėsi atpratinti nuo šios ydos[4], kiek pats apie tai mąstė[5]. Kampanija prieš priesaikas, be abejo, privertė jį susidurti su įsisenėjusio įpročio jėga; tai panašu į šiuolaikinę kampaniją prieš rūkymą. Todėl atsakydamas Fortunatui, Augustinas pasiremia tiesioginiu patyrimu: „Šiandien mes esame laisvi ką nors daryti ar nedaryti tik tol, kol mūsų nėra užvaldęs koks nors įprotis. Vos tik, naudodamiesi anąja laisve, ką nors padarome, iš šio veiksmo kilęs pragaištingas malonumas ar geismas užvaldo sielą, jis taip suvaržo ją įpro-

[1] *De serm. Dom. in monte* I, 12, 34.
[2] Pvz., *De musica* VI, 5, 15.
[3] *De serm. Dom. in monte* I, 12, 35.
[4] *De serm. Dom. in monte* I, 17, 51; *Ep. ad Gal. expos.* 9.
[5] *Vita* 25, 2; *Serm.* 180, 2; 307, 5.

čiu, kad vėliau jau neįmanoma įveikti to, ką siela padarė sau nusidėdama. Pasižiūrėkime: daugelis aplinkui nenori prisiekinėti; bet kadangi įprotis jau užvaldė liežuvį, žmonės nebepajėgia susivaldyti, kad nuo jo nenusprūstų tai, ko negalime nepriskirti blogio giminei... Jeigu norite patirti, kad sakau tiesą, nutarkite nebeprisiekinėti: tuomet pamatysite, kokia stipri įpročio jėga"[1].

Kaip vienintelis debesis gali užtemdyti visą dangų, taip šis praeities galybės pojūtis vis labiau užvaldo Augustiną[2]. *Consuetudo carnalis*, kūno keliais einanti įpročio jėga, *Išpažinimuose* tarsi juodi rėmai apibrėžia kiekvieną kontempliatyvios patirties aprašymą. Prieš dešimtį metų toks kontempliatyvios patirties praeinamumas atrodė būsiąs pirmoji augimo pakopa, vėliau galėsianti pasiekti viršūnę šio gyvenimo „ramybės vietoje"... „pilnutinai džiaugiantis aukščiausiu ir tikru gėriu, kvėpuojant tyru jo giedrumos ir amžinybės oru"[3]. Dabar Augustinas susitaiko su mintimi, kad jam niekuomet nepavyks pažinti ko nors daugiau nei vien tik atšvaitus: „Ir kartkartėmis Tu pripildai mane nepaprastai didelio ir neįprasto jausmo – nemoku nė apsakyti – tokios vidinės saldybės, kuri, jei tik manyje pasiektų tobulumą, nežinia, kuo taptų, bet tik ne šiuo gyvenimu. Tačiau krentu atgal vargų svarsčių traukiamas ir ištirpstu kasdienybės rūpesčiuose, ir esu čia laikomas, ir be galo lieju ašaras, tačiau vis tiek nuolat esu čia laikomas. Štai kokie įpročių raiščiai!"[4]

Suvokęs kelyje į tobulumą esant neįveikiamų kliūčių, Augustinas iš to semiasi naujo nusižeminimo, iš dalies net pakantumo:

„O jūs, kietakakčiai! – 390-aisiais manichėjininkams šaukia Augustinas, parodykite man nors vieną žmogų, kuris atsi-

[1] *C. Fort.* 22.
[2] *De serm. Dom. in monte* I, 3, 10.
[3] *De quant. anim.* 33, 76.
[4] *Conf.* X, 40, 65.

spirtų kūno potraukiams bei visiems sielą plakantiems smūgiams, kuris atsispirtų žmogiškiems įpročiams..., kuris pats atkurtų savo dvasią". (Paskutinieji žodžiai – tiesioginė Plotino citata[1].) Po dešimties metų jis jau rašo kitaip: „Tesiunta ant tavęs tie, kurie nežino, kaip vargingai reikia ieškoti tiesos ir kaip sunku išvengti klaidų. Tesiunta ant tavęs tie, kurie nežino, kaip retai ir sunkiai pamaldus mąstymas savo giedra įveikia kūniškus vaizdinius. Tesiunta ant tavęs tie, kurie nežino, kaip sunkiai sveiksta vidinio žmogaus akis, kad išvystų savo saulę"[2].

Užvaldomas tokios nuotaikos Augustinas dar kartą atsigręžė į šv. Paulių. 394 m. birželį savo draugams Kartaginoje jis „skaitė paskaitas" apie *Laišką romiečiams*[3]. Jis net ketino parašyti ištisą komentarą šv. Pauliaus *Laiškams*; tai dar vienas iš neįgyvendintų didžiųjų Augustino sumanymų[4]. Kreipdamas dėmesį į šv. Paulių, Augustinas gilinosi į daugeliui savo amžininkų jau parūpusius klausimus. Paskutinis ketvirtojo amžiaus dešimtmetis lotynų pasaulio bažnyčioje drąsiai gali būti vadinamas šv. Pauliaus karta: bendras susidomėjimas šv. Pauliumi subūrė labai skirtingus mąstytojus ir padarė juos artimesnius vienas kitam nei savo pirmtakams. Italijoje Paulių komentavo krikščionis platonininkas Marijus Viktorinas ir pasaulietis anonimas, galbūt poilsin pasitraukęs valdininkas, mums žinomas Ambroziastro vardu. Afrikoje domėjimasis Pauliumi pasaulietį donatininką Tikonijų padarė artimesnį Augustinui nei jo vyskupams. Tačiau pirmiausia Augustinas galvojo apie kraštutinius ir labiausiai savimi pasikliaujančius Pauliaus aiškintojus manichėjininkus: tai jie iškėlė ypatingiausius klausimus, į kuriuos Augustinas turėjo atsakinėti savo klausytojams Kartaginoje[5]. Matant tokį plačiai paskliduśį

[1] *De vera relig.* 34, 64.
[2] C. *Ep. Fund.* 2, 2.
[3] *Expositio quarundarum propositionum ex Ep. Apostoli ad Romanos*; *Retract.* I, 22.
[4] *Retract.* I, 24, 1.
[5] Pvz., *Prop. ex Ep. ad Rom.* 13 ir 49.

susidomėjimą apaštalu, nestebina ir tai, kad tuomet, kai Augustinas aiškino Paulių Kartaginoje, būsimasis jo priešininkas Pelagijus vienuose didžiųjų Romos rūmų savo draugams Paulių dėstė visiškai kitaip[1].

Tuo metu Augustinas Paulių ne „atrado", o tiesiog kitaip jį perskaitė. Anksčiau Paulių jis suprato platoniškai: jo mokslas esą mokąs sielą kilti, atnaujinąs „vidinį" žmogų ir atmetąs „išorinį"[2]; ką tik priėmęs krikštą, Augustinas visiškai pritarė Pauliaus triumfui: „Pažiūrėkite, visa tapo nauja". Ir anksčiau Augustiną viliojo idėja dvasinį gyvenimą įsivaizduoti kaip kilimą aukštyn, kopimą prie galutinės ir aukščiausios pakopos, kuri turinti būti pasiekta dar šiame gyvenime. Dabar Pauliaus laiškuose jis nematė nieko daugiau, kaip tik įtampą tarp kūno ir dvasios. Vieninteliai pastebimi pasikeitimai tebuvo skirtingi šios įtampos suvokimo lygiai: prieš Įstatymą apie jos buvimą paprasčiausiai nežinota; esant Įstatymui imta bejėgiškai numanyti visą gėrio ir blogio įtampos mastą; suteikus malonę, suvokta esminė priklausomybė nuo Išlaisvintojo. Ši įtampa išnyksianti tik po šio gyvenimo, tuomet, kai „mirtis bus pergalingai sunaikinta". Dabar tai lygi vieta: dvasios augimo viltį joje Augustinas vis labiau sieja su neaprėpiama Dievo valia.

Augustinas kovojo sunkią ir beviltišką kovą su pažiūra, laikančia žmogų iš esmės bejėgiu. Kadangi buvo kunigas, nuolatos tvirtino, kad ir paties žmogaus pastangos, nepadedant iš šalies, vis tiek šį tą reiškia. Žmonės nepajėgią peržengti savo ribų; tačiau jie galį tikėti į Dievą ir maldauti išgelbėti juos[3]. Paklaustas, kokia yra nedovanotina nuodėmė prieš Šventąją Dvasią, Augustinas nedvejodamas atsako, kad neviltis[4].

[1] Žr. žemiau p. 396-397.
[2] Pvz., *De quant. anim.* 28, 55 ir *De vera relig.* 52, 101.
[3] *De serm. Dom. in monte* I, 18, 55; *Prop. Ex. ad Rom.* 44.
[4] *Ep. ad Rom. in incoh. expos.* 14.

Kelerius metus jis pasidalijęs tarp dviejų pasaulių. Nebelieka kalbų apie „užkopimą" šiame gyvenime. „Atmink... tu atidėjai savo svajonę regėti"[1]. Pasirodo naujas ilgo kelio, *iter*, vaizdinys[2]. Šiame gyvenime proto laimimos aiškaus regėjimo akimirkos be galo vertingos; tačiau dabar jos tėra ilgą kelią keliaujančio keliauninko paguoda: „Nors ir darome tai, tačiau kol nepasieksime savo tikslo, mes vis dar kelyje". Tokios akimirkos tėra „šį sutemų kelią" kartkartėmis apšviečiantys blyksniai[3]. Augustinas visada kartokai jautėsi keliaująs: tai jis siejo su kasdieniu varginančiu darbu bei su nuolatiniu karščiausių troškimų atidėliojimu; kaip tik šios asociacijos nuspalvina būdingiausius Augustino brandos amžiaus dvasinio gyvenimo vaizdus[4].

Tačiau atsisakyme paremti „žmogų kankinančią" neviltį esama ir heroizmo. „Tave kaltins ne tuo, kad nežinai ne savo noru, bet kad nesirūpini sužinoti, kad nežinai; ir ne tuo tave kaltins, kad negali suvaldyti savo kūno narių, bet kad atstūmei norėjusį tave išgydyti. Tokios yra tavosios nuodėmės. Nė iš vieno žmogaus nebuvo atimtas gebėjimas ieškoti to, ko nežinoti yra nenaudinga, nebuvo atimta nuolankiai pripažinti bejėgiškumą, kad ieškančiajam ir pripažįstančiajam pagelbėtų tasai, kuris padėdamas nei klysta, nei pavargsta"[5].

Svarbu pabrėžti to meto Augustino abejones. Jį supo už jį patį „augustiniškesni" bičiuliai. Tokie *servi Dei*, kaip Paulinas ir Evodijus, jau net turėjo susikūrę žmogaus trapumo kultą; save jie laikė beverčiais, „pelenais ir dulkėmis", vien tik Dievo „nulemtaisiais". Tačiau šios bejėgiškumo išraiškos neturėjo filosofinio pamato ir priklausė veikiau asketinei jau-

[1] *De lib. arb.* II, 16, 42.
[2] *De lib. arb.* II, 16, 41.
[3] *De lib. arb.* II, 16, 41.
[4] Žr. žemiau p. 221-226 ir 235-236.
[5] *De lib. arb.* III, 19, 53.

senai nei teologijai[1]. Augustinas buvo atsakomybę jaučiąs mąstytojas, jam vis dar rūpėjo apsiginti nuo manichėjybės. Jo žingsniai vis atsargesni. Ieškodamas tikrosios reikšmės, Augustinas kruopščiai išnarsto Paulių, ir, ieškodamas „geresnių aiškinimų", kurie padėtų aiškiau suprasti Apaštalą, jis atsisuka – o tai gana reikšminga – į Afrikos tradicijai priklausančius šv. Kiprijoną ir Tikonijų[2]. Jau pirmųjų žingsnių svarumas galutinę Augustino Pauliaus interpretaciją daro labai įspūdingą: per dešimtį metų Augustinas įveikė daugelį Pauliaus teologijos sluoksnių (prie kiekvieno jų ne toks didis žmogus būtų užtrukęs visą gyvenimą), kad pagaliau sukurtų savo revoliucingą sintezę. Kaip tik čia matyti genijaus ženklas: Augustinas turėjo neišsenkančių gabumų kruopščiai ir įtaigiai išrišti įžvalgas, tik sujauktu ir nepilnu pavidalu sklandžiusias jo amžininkų protuose.

Dramatiškos buvo net ir paskutinio Augustino žingsnio aplinkybės. Apie 395 m. dėl kelių „neaiškumų" į jį kreipėsi Simplicianas iš Milano. Augustino atsakymai buvo nepaprastai rūpestingi[3]: jis gerai suprato, kad jo nuomonę kruopščiai pasvers senas žmogus, kuriam jis tiek daug skolingas[4]. Tačiau per prabėgusį dešimtmetį abu vyrai labai pasikeitė. Milane Augustinas ir Simplicianas buvo metafizikai: platonininkų ir šv. Jono raštuose juodu buvo atradę bendrą pasaulio dvasinės sąrangos pamatą[5]. Dabar Simplicianas klausia visiškai kitokių dalykų: kodėl Dievas pasakęs: „Ezavo nekenčiau"? Labai ilgas kelias veda nuo „nesuskaičiuojamais loginiais įrodymais" pastebimos prasmės buvimo apmąstymų prie taiklaus pastebėjimo apie neaprėpiamą kiekvieno asmens likimo

[1] Pvz., *De lib. arb.* III, 3, 7; ne Augustinas, o Evodijus sušunka: „Jo valia yra mano būtinybė".

[2] Pincherle, *La formazione*, p. 175 ir toliau pateikia ypač vertingą aprašymą.

[3] *Ad Simplicianum de diversis quaestionibus*: vertimas (į pranc. k.) ir įvadas parengtas G. Bardy (*Bibliothèque augustinienne*, sér. I, 10, 1952, p. 383-578).

[4] *Ep.* 37, 2.

[5] Žr. aukščiau p. 96-97.

prigimtį. Ir Augustinas Simplicianui duoda tai, ko nesugebėjo pasiūlyti Ambraziejus. Mat kai Simplicianas kreipėsi į savo vyskupą klausdamas jo nuomonės apie Paulių, Ambraziejus paprasčiausiai atsakė, kad Paulius visiškai aiškus, ir kad jį reikia „skaityti balsu"[1]. *A mesure qu'on a plus d'esprit, on trouve plus des hommes originaux!*[2] Ambraziejus nebuvo toks išmintingas kaip Augustinas, be to, jis buvo labai tradiciškas ir išsilavinęs tų laikų vyskupas. Svarbiausia problema jam atrodė suprasti „dvasinę" Senojo Testamento prasmę, pasinaudojus Aleksandrijos mokyklos išplėtota alegorijos sąvoka[3]. Tačiau per kitus ketverius metus Origenas tampa nebemadingas. Lotyniškų kraštų bažnyčia nebeturi jokio „klasikinio", visus neaiškumus panaikinančio krikščionių mokslo autoriteto. Tai buvo vaisingas protų sumaišties laikotarpis. Šios painiavos metu tik du žmonės sugebėjo kurti originalią teologiją, naudodamiesi labiau lotynų nei graikų pasaulyje paplitusiomis idėjomis ir ją reikšdami apmąstymais apie šv. Paulių. Tai – Augustinas ir kitas revoliucionierius Pelagijus.

Vėliau Augustinas sakėsi, jog didžiosios Simpliciano pateiktos problemos sprendimą jam „apreiškęs" Dievas[4]: „Norėdamas atsakyti į klausimą, iš tikrųjų plėtojau mokymą apie žmogaus valios laisvę; bet nugalėjo Dievo malonė: prie nieko kito neįmanoma prieiti, kaip tik prie to, kad iš žodžių *Kas gi tave išskiria iš kitų? Ir ką gi turi, ko nebūtum gavęs? O jei esi gavęs, tai ko didžiuojiesi, lyg nebūtum gavęs?* Reikia suprasti apaštalą pasakius visiškai akivaizdžią tiesą"[5].

Augustinas Simplicianui iš tiesų „nebepaliko jokių kelių". Jo atsakymas į *Antrąjį klausimą* – nenuilstamo dialektikos meno klasika. Kaip tik šis gebėjimas atmesti visas nuo jo pa-

[1] Ambrosius, *Ep.* 37, 1 (PL 14, 1085).
[2] Juo protingesnis, juo daugiau įstabių žmonių pastebi (*pr.*) – *Vert. past.*
[3] Ambrosius, *Ep.* 76, 1 (PL 14, 1314). Ypač žr. Lazzati, *Il valore letterario dell' esegesi ambrosiana*, p. 46–47.
[4] *De praed. sanct.* 4, 8.
[5] *Retract.* II, 1, 1.

teikto aiškinimo besiskiriančias alternatyvas kaip prieštaraujančias vienintelei *intentio*[1] – pagrindinei šv. Pauliaus norėtai palikti reikšmei – ir leido Augustinui padaryti tai, ko niekad nebūtų pasiekęs Ambraziejus: tartum iš visiškai aiškaus teksto jis sugebėjo nuausti sudėtingą malonės, laisvos valios ir nulemtumo sintezę. Čia pirmą kartą Augustinas pradeda manyti, kad žmogus iš esmės priklauso nuo Dievo, kad nuo jo priklauso net pirmasis žmogaus žingsnis tikėti į Jį: *Darbuokitės savo išganymui su baime ir drebėdami, nes Dievas iš savo palankumo skatina jus ir trokšti, ir veikti*[2].

Prie tokių išvadų Augustinas priėjo naujai įvertinęs žmogaus veikimo paskatų prigimtį. Kaip tik šie psichologiniai pastebėjimai augustiniškąją Pauliaus interpretaciją ir paverčia labai įtikinama. Trumpai tariant, Augustinas ėmėsi gilintis į palaimos psichologiją. Palaima esanti vienintelis veiksmo šaltinis, niekas kitas negalįs išjudinti valios. Todėl žmogus gali veikti tik atgaivinęs savo jausmus, kai jį „jaudina" palaimą žadantis dalykas[3]. Įdomu, jog šios dalies nebuvo prieš dešimtį metų Augustino teigtoje „gerai išlavintos sielos" programoje: anoji siela prie tiesos turinti kopti per akademinius mokslus, ją remti turėjusios „tviskančios įrodymų pynės". Dabar „jausmai" užėmė deramą mąstymo sąjungininkų vietą[4].

Tačiau palaima jau nebėra paprastas dalykas. Tai ne prigimtinis jaudulys, nevalinga jautrios sielos reakcija į grožį[5]. Ji yra tam tikras gyvybingas sugebėjimas savo jausmus palenkti veiklai ir šitaip patirti palaimą; šis gebėjimas pranokstąs mūsų pačių galią lemti savo sprendimus: vyksmas, kuriuo žmogaus širdis parengiama priimti palaimą iš savojo Dievo, ne tik paslaptingas, bet ir nesąmoningas bei nekontro-

[1] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 2, 5 ir 10.
[2] *Fil* 2, 12-13: *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 12.
[3] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 13.
[4] Pvz., *De musica* VI, 17, 59. Plg. *Ep.* 4, 2.
[5] Pvz., *Enneades* I, 6, 4, (MacKenna, 2, 9. 59). Labai aiškiai tai yra pastebėjęs Burnaby, *Amor Dei*, p. 89.

liuojamas[1]: „Tad kadangi mus džiugina tokie dalykai, kuriais artėjame prie Dievo, juos mums įkvepia ir suteikia Dievo malonė, o ne mūsų valia, pastangos ar nuopelnai už darbus... Ar nebūna kartais mūsų maldos drungnos, net šaltos ir tartum tokios ištižusios, kad dėl to mes net nejaučiame skausmo? Jei tai su skausmu pastebėtume, jau melstumėmės"[2].

Palaimą Augustinas ima laikyti varomąja žmogaus veiksmų jėga; tačiau ši palaima nesileidžia paties žmogaus valdoma. Palaima yra netąsi ir stulbinančiai nepastovi: dabar Augustinas keliauja po pasaulį, kuriame viešpatauja „meilė iš pirmo žvilgsnio", atsitiktiniai susidūrimai, ir, svarbiausia, netikėtos bei nesuprantamos mirties atplaišos: „Kas iš visos širdies apglėbia tai, kas neteikia laimės? Ir kas gi gali nulemti, kad tai, kas daro jį laimingą, būtinai ateis, o kai ateis, būtinai padarys jį laimingą?"[3] Teprireikė kelerių metų, ir Augustino *Išpažinimai* parodė, jog iš tokios nuostatos gali rastis nepaprastas meno kūrinys.

Augustinas patyrė lemtingų pasikeitimų. Prieš dešimtį metų ištikimų draugų apsupty Augustinas džiaugėsi pačia maloniausia iliuzija, kokia tik begali džiaugtis bendrijoje gyvenantis žmogus: draugai jam buvo savaime suprantamas dalykas; vos metęs akį, jis atpažindavo gerą žmogų; jis gyveno tarp panašių puikių bičiulių – tai rimti, tiesūs, gerai išsilavinę, nuostabūs žmonės, siekiantys vieno daugelio pripažinto tobulo žmogaus idealo. Dabar Augustinas jau nebebuvo toks tikras: „Išties šis pasirinkimas yra labai paslaptingas... Gal kai kurie žmonės ir galėtų jį įžvelgti, tačiau aš pripažįstu savo bejėgiškumą, nes nežinau jokio požymio, pagal kurį galėčiau atpažinti žmones, kurie turėtų būti išganomi. Jeigu kokiais nors svarstymais man leidžiama tirti šį parinkimą, tokiais po-

[1] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 22.
[2] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 21.
[3] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 21.

žymiais galbūt laikyčiau didesnius gabumus ar mažesnes nuodėmes, ar abudu; jei norite, pridurkime dar ir garbingus bei naudingus mokslus... Bet vos tik aš taip nuspręsiu, Jis smagiai iš manęs pasityčios..."[1]

Augustinas jau nebegalėjo draugų laikyti savaime suprantama duotybe, juo labiau jis nebegalėjo suprasti savęs, kai remdavosi senojo idealo sąvokomis. Kasiciake matome jį visiškai tikrą dėl ateities: visos anų metų knygos yra programinės; net jose pasitaikantys prisiminimai tėra tobulėti trukdančių ir, kaip vylėsi, greit įveiksimų kliūčių sąrašas. *Išpažinimuose* Augustinas pasirodo jau praradęs aną tikėjimą ateitimi: jį apsėdusi mintis suvokti, kas gi iš tikrųjų atsitiko tolimojoje praeityje.

Augustino gyvenimas nusidažo nauja spalva. Dabar tai žmogus, supratęs esąs pasmerktas nuolatos būti nepilnas, kad karščiausias jo troškimas visuomet liks tik viltimi, atidėta tol, kol toli nuo šio gyvenimo galutinai neatslūgs visos įtampos. Kiekvienas, kas galvojo kitaip, jam rodėsi esąs arba doriškai bukas, arba doktrinierius[2]. Visa, kas lieka žmogui, tėra trokšti nesančio tobulumo, giliai jausti jo praradimą, jo geisti. *Desiderium sinus cordis* – troškimas yra širdies gelmė[3]. Tai rodo seniai gyvuojančio klasikinio tobulumo idealo pabaigą: Augustinas niekad nepatyrė sutelktos antžmogiškos ramybės, sklindančios į mus iš kai kurių krikščionių bažnyčių mozaikų ir iš pagonių išminčių statulų. Jeigu būti romantiku reiškia aiškiai suprasti, kad priklausai tavo trokštamą pilnatvę neigiančiai būčiai, kad per tavo gebėjimą tikėti, viltis ir ilgėtis tave valdo troškimas pasiekti kažką kita, kad save laikai visuomet tolimos, bet dėl nuolat „dūsaujančios" meilės čia pat esančios šalies ieškančiu klajūnu, tuomet Augustinas

[1] *Ad Simpl. de div. quaest.* I, qu. II, 22.
[2] Ypač žr. Burnaby, *Amor Dei*, p. 52-73.
[3] *Tract in Joh.* 40, 10.

nepastebimai bus tapęs romantiku[1]. *Išpažinimai*, kuriuos parašė netrukus po to, kai tapo Hipono katalikų vyskupu, tapo didinga šios retos nuotaikos išraiška:

„Leisk man palikti juos už durų kvėpuoti dulkėmis ir trinti pilnas smėlio akis, leisk man įeiti savo kambarin ir giedoti Tau meilės giesmę, su neapsakomu skausmu pasakojant apie tolimas keliones, iš ilgesio virpančia širdimi prisimenant Jeruzalę, Jeruzalę – mano tėvynę, Jeruzalę – mano motiną..."[2]

16

„IŠPAŽINIMAI"[3]

Augustinui teko gyventi nepaprastai gyvai vienas kitu besidominčių žmonių draugėje. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje bičiulio gyvenimo istoriją vis sunkiau laikyti paprastu dalyku. Įprastinė karjera, tradiciniai luomo bei išsilavinimo saitai daugelio jau nebesulaikydavo. Vienas tokių buvo Paulinas iš Nolos. Akvitanijoje jis staiga atsisako nuo neatmenamų laikų nusistovėjusio provincijos dvarininkų gyvenimo būdo ir iš pradžių tampa vienuoliu, vėliau – kunigu, pagaliau – tolimo miesto vyskupu. Jis ir jo draugai turėjo paaiškinti tokius dra-

[1] Puikų Burnaby, *Amor Dei*, p. 52-73, aiškinimą palyginkite su dviem nuostabiais panašius vėlyvosios antikos jausmus mene ir filosofijoje aptariančiais aprašymais G. Mathew, *Byzantine Aesthetics*, p. 21-22; ir P. Hadot, *Plotin*, p. 73-75.

[2] *Conf.* XII, 16, 23.

[3] P. Courcelle, *Les Confessions de S. Augustin dans la tradition littéraire: Antécédents et Postérité*, 1963, yra pamatinis įvadas apžvelgiant ir *Išpažinimų* įtaką vėlesniajai Europos literatūrai, ir plačią šiam tekstui skirtą šiuolaikinę mokslinę literatūrą. Aš ypač skolingas už puikų G. N. Knauerio tyrimą *Die Psalmenzitate in Augustins Konfessionen*, 1955 (tai pavyzdinė svarbius *Išpažinimų* literatūriškumo ir stiliaus bruožus nagrinėjanti studija); M. Pellegrino ir A. Solignaco komentarus (cit. aukščiau p. 79, išn. 1) ir už J. Gibbo ir W. Montgomery, *The Confessions of St. Augustine* (Camebridge Patristic Texts), 1908, pateiktą tekstą bei pastabas. Bonner, *St. Augustine*, p. 42-52, skoningai ir argumentuotai apžvelgia prieštaringas nuomones apie istorinę *Išpažinimų* vertę.

matiškus savo gyvenimo pasikeitimus: Paulinui ir jo draugams dabar rūpėjo ne tik *Iš kokios šeimos tu esi, kokiai didžiajai giminei priklausai?*, bet ir kokiu būdu Dievo esi „išskirtas", kaip pradėjai gyvenimą, taip besiskiriantį nuo senosios Romos gyvensenos[1].

Šių žmonių patirti pokyčiai, „atsivertimo" eiga, naujojo gyvenimo ypatybės traukė ir domino visus, kas ir pats tai patyrė. Aplink Augustino stalą Hipone susėsdavo kaip tik tokie žmonės. Kalbėdavo jie ne apie daiktus, bet apie žmones. Kartą buvo atkeliavę du Paulino draugai: jie atėjo „kaip savotiškas tavo laiškas, kuris girdi ir savo ruožtu grąžina mums mieliausią tavo buvimo dalį... jų akyse ir judesiuose mes galime išskaityti tai, ką tu esi įrašęs jų širdyse"[2]. Lygiai taip pat ir Augustinas sykį užkibo už atsitiktinio pažįstamo Ponticiano žodžių, kai šis kalbėjo apie kitame Romos pasaulio gale esančius keistuolius: jis papasakojo apie Aukštutiniojo Egipto atsiskyrėlį šv. Antaną ir apie įspūdį, kurį pasakojimas apie jo gyvenimą padarė Tryro apylinkėse po pietų vaikštinėjantiems dvariškiams[3].

Tad Augustinas matė turįs pratusių prie labai asmeniškos biografijos, autobiografijai jau subrendusių klausytojų. Mėgstami pasakojimai apie žmones vaizduodavo vidinio jų gyvenimo įvykius: pavyzdžiui, Afrikoje paprasta moteriškė šv. Perpetua paliko tiesiog iš širdies kylančius pasakojimus apie tai, ką patyrė kalėjime: „Taigi man pavyko naujagimį kūdikį pasilikti kartu su savimi kalėjime: man iškart tapo geriau, mane atgaivino rūpinimasis kūdikiu; kalėjimas man staiga virto rūmais, ir aš norėjau būti verčiau jame nei kur kitur"[4].

Tačiau ankstyviesiems krikščionims viską gožė mirtis: rašant apie save grėsmingoji gyvenimo viršūnė – kankinystė –

[1] *Ep.* 24, 2 (Alypijui).
[2] *Ep.* 31, 2. Žr. žemiau p. 222-223.
[3] *Conf.* VIII, 6, 14-15.
[4] *Passio Ss. Perpetuae et Felicitatis*, 3, ed. P. Franchi De'Cavalieri (*Röm. Quartalschrift*, 5, Suplementheft), 1896, p. 110.

jų praeitį paversdavo nereikšminga. Pavyzdžiui, šv. Kiprijono biografas lengvai perbėga per pirmuosius keturis jo gyvenimo dešimtmečius ir susitelkia tik ties paskutiniaisiais ketveriais metais prieš kankinystę: tikruoju buvo laikomas jo „naujasis" gyvenimas po krikšto, ir tik jis galėjo dominti trečiojo amžiaus skaitytojus krikščionis[1]. Augustino laikais bažnyčia įsitvirtino romėnų visuomenėje. Jau nebebuvo galima manyti, kad pikčiausi krikščionies priešai yra už jo: priešai buvo jo viduje – tai nuodėmės, abejonės; ir žmogaus gyvenimo viršūnė jau nebe kankinystė, o atsivertimas nuo savo praeities pavojų.

Klajonės, pagundos, liūdnos mintys apie mirtingumą ir tiesos ieškojimas[2] – tai visuomet medžiaga autobiografijai tiems, kurių jautrios sielos atsisakė išorinio saugumo. Pagonių filosofai jau buvo sukūrę tokios krypties „religinės autobiografijos" tradiciją: ketvirtajame amžiuje toliau ją tęsė krikščionys, o savo viršūnę ji pasiekė Augustino *Išpažinimuose*.

Tad Augustinui nereikėjo toli ieškoti skaitytojų *Išpažinimams*. Visai neseniai juos jau buvo sukūręs po lotynų pasaulį stebėtinai greitai sklindantis asketizmas. *Išpažinimai* buvo *servis Dei*, Dievo tarnams skirta knyga[3]; tai klasikinis liudijimas apie sudėtingų žmonių – *spiritales*, dvasingųjų polinkius[4]. Šiems žmonėms ji pasakojo kaip tik tai, ką jie norėjo žinoti – garsią atsivertimo istoriją[5]; skaitytojų ji prašė to paties, ko jie ir patys prašydavo savęs – pagalbos savo maldoms[6]. Čia buvo net jaudinantis kreipimasis į žmones, galinčius papildyti naująjį elitą – į griežtuosius manichėjininkus[7] ir pagonis platonininkus, vis dar stovinčius pilnutėlių krikščionių bazi-

[1] Pontius, *Vita Cypriani*, 2 (PL 3, 1542).
[2] Ypač žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 91-100.
[3] Pvz., *Conf.* IX, 2, 4.
[4] Pvz., *Conf.* V, 10, 20. Plg. *Ep.* 30, 2.
[5] Pvz., *Conf.* IX, 1, 1. Plg. *Ep.* 24, 1.
[6] Pvz., *Conf.* IX, 13, 37 ir X, 4, 5. Plg. *Ep.* 24, 5.
[7] *Conf.* VIII, 10, 23 ir IX, 4, 10.

likų nuošalėje[1]. Mes žinome keletą žmonių, kuriems *Išpažinimai* padarė didelį įspūdį, pirmą kartą jiems atvykus į Romą. Regis, tai buvo įvairūs žmonės – Paulinas, išsilavinęs manichėjininkas[2] Sekundinas, Pelagijus[3]. Tačiau visus juos sieja ketvirtojo amžiaus pabaigos kartai būdingas tobulumo ieškojimas.

Niekas iš *servorum Dei*, beje, neparašė ko nors, bent truputį panašaus į *Išpažinimus*, nors jų domėjimasis vienas kitu atrodė žadąs kuo nuoširdžiausią atsivėrimą. Paulinui iš Nolos krikščioniška draugystė rodėsi esanti „Danguje padaryta": esą Dievas tokius draugus vieną kitam „nulėmęs", juodviem abiem bendrai atsižadėjus praeities; jiems tereikią vienam kitą „atpažinti" kūne[4]. Jų sielos esą jų „vidinis aš"[5]; tokią sielą esą galima vienintele raide išsakyti savo bičiuliui, „Dievo valstybės" nariui". Augustino amžininkai šį žavingą ir labai romantišką draugystės idealą apribojo susirašinėjimo etiketu (ir galbūt bažnyčios paskalomis). Augustinas, priešingai, jo griebte griebėsi. Jam tai vienintelis būdas pateisinti sukrečiantį savo rašomos knygos naujumą. Jis jautėsi verčiamas atskleisti save: malonu turėti skaitytojų, kuriuos draugystės idealas parengė be paniekos klausytis karštų pasakojimų apie tai, ką reiškia paaugliui vogti kriaušes, išvaryti sugulovę, vis dar svarstyti, kokioms pagundoms galima ir nesipriešinti.

Paulinas buvo šaltas ir vienišas žmogus. Jam pakako su savo naujaisiais krikščionimis korespondentais palaikyti „akimirkos" draugystę, kuriai nereikėjo ilgos pažinties vargų (ir pavojų)[6], kurioje nebuvo panašių sielų artumo, kuris atlygin-

[1] *Conf.* VIII, 2, 3-5.
[2] C. *Ep. Secundini*, 11 (nurodo knygą, kurią turi Paulinas).
[3] *De dono persev.* 20, 53.
[4] *Ep.* 24, 1. Plg. 30, 2.
[5] *Ep.* 27, 1.
[6] Ypač žr. P. Fabre, *S. Paulin de Nole at l'amitié chrétienne*, 1949, p. 137-154, ypač p. 387-390.

tų savęs atskleidimu, nebuvo dvasios išaukštinimo, akivaizdžiai neigiančio kūno troškimą būti kartu su savo draugu.

Augustinas – šiltesnis žmogus – vis dar „troško": „troškimas" ženklina pačius šilčiausius jo laiškus[1]. Kaip geras platonininkas Augustinas sutiko, kad fizinis draugo buvimas tėra „smulkmena"; tačiau jis turėjo drąsos pripažinti, kaip „karštai troško"[2] šios „smulkmenos" – veido, akių, kalbančių apie kūno apvalkale paslėptą sielą[3], nekantrių gestų[4]. Tačiau ir tuomet, kai pasitaikydavo toks susitikimas, Augustinas vis tiek netikėdavo galėsiąs perteikti savo jausmus, nes kalbėtis jam reiškė gyvas mintis traukti „ilgomis kalbos gijomis"[5].

Šią įtampą jis ėmė jausti vis giliau. Dabar Augustinas manė, jog žmonės galbūt pernelyg trapūs, kad pakeltų savęs atskleidimo svorį. Puolusi giminė per daug sugedusi, kad jos nariai tarpusavy laisvai bendrautų[6]. Krikščioniškos draugystės idealas *Dievo valstybėje*, apie kurį taip noriai šnekėjo Paulinas, tarsi jis jau būtų buvęs priimtas šiame pasaulyje visur išsibarsčiusių vyskupų ir vienuolių elito, Augustinui rodėsi esąs nepasiekiama svajonė, svajonė, atidėta būsimajam gyvenimui[7].

Išpažinimuose mes regime iš prigimties karštą žmogų, labai daug perėmusį iš „nepaprastai nuoširdaus" Patricijaus, žmogų, kuriam reikia draugų, kuriam niekuomet nepakanka bekūnių sielų pasaulio, kuris, nusivylęs žmonių bendravimu, gręžiasi į Dievą. Kad ir kaip būtų, Augustinas Jam pasako tai, ko antikos žmonės niekad nėra kam nors apie save kalbėję: „Bet leisk man prabilti į Tavo gailestingumą, leisk man,

[1] Pvz., *Ep.* 27, 1. Žr. žemiau p. 235-236.
[2] *Ep.* 28, 1.
[3] *De div. quaest.* 83, 47.
[4] Pvz., *Ep.* 267.
[5] *De cat. rud.* 10, 15.
[6] *Enarr. 2 in Ps.* 30, 13.
[7] Žr. aukščiau p. 172-174.

nors žemės dulkei ir pelenams, prabilti, nes Tavo gailestingumas – ne žmogaus, kuris pasityčiotų iš manęs"[1].

Savo *Išpažinimus* Augustinas parašė apie 397-uosius, tai yra keleri metai po to, kai tapo vyskupu Afrikoje. Viduržemio jūra ir „ilga žemės bei druskos plynė" dabar skyrė Augustiną ir jo Afrikos *servorum Dei* draugiją nuo „dvasingųjų" žmonių, kurių draugystės jie jautėsi verti. Išsilavinę jie buvo Italijoje, pakrikštyti paties šv. Ambraziejaus. Augustinas ir jo bičiuliai suprato, jog Afrika yra tolimame užkampyje užspęsta provincija; jie net stokojo „dvasingųjų" žmonių bibliotekose esančių knygų – šiuo reikalu Alypijus kreipėsi į Paulіną iš Nolos[2], o Augustinas iš Jeronimo prašė graikų autorių vertimų[3]. Tačiau svarbiausia tai, kad tapdami vyskupais jie jautėsi prarandą ryšį su paprastais *servi Dei*. Prieš dešimtmetį vyskupo ir vienuolio derinį Augustinas laikė veik neįmanomu[4]; ir Paulinui, tuomet dar tik kunigui, toks derinys Alypijuje atrodė labai įspūdingas[5]. Augustinas ir Alypijus iš tiesų buvo ateities modeliai: laikui bėgant vienuolio vyskupo reikšmė lotynų bažnyčioje tampa vis didesnė; *Išpažinimuose* Augustinas kaip tik ir pateikė tokio žmogaus idealą.

Išpažinimai parašyti žmogaus, praeitį laikiusio pasirengimu dabartinei veiklai. Svarbiais Augustinas laiko įvykius, jame išduodančiais naująjį Hipono vyskupą. Jis jau tikėjo, kad Šventojo Rašto supratimas ir aiškinimas – svarbiausias vyskupo gyvenimo reikalas[6]. Todėl santykiai su Šventuoju Raštu tampa nuolatine *Išpažinimų* tema. Pavyzdžiui, jo atsivertimas į manichėjybę dabar nusakomas ne filosofinio domėjimosi blogio kilmės klausimu sąvokomis, bet aiškinamas nesugebėji-

[1] *Conf.* I, 6, 7.
[2] *Ep.* 24, 3.
[3] *Ep.* 28. Žr. žemiau p. 310-311.
[4] Žr. žemiau p. 228-230; pvz., *De mor. eccl. cath.* (I), 32, 69.
[5] *Ep.* 24, 2.
[6] Žr. žemiau p. 299-301; ypač žr. *Conf.* XI, 2, 2.

mu suprasti ir pamėgti Bibliją[1]. Ambraziejų mes regime kolegos profesionalo akimis: jis vaizduojamas bazilikoje krikščionims kalbančiu pamokslininku ir egzegetu[2], bet ne Plotino žinovu. Augustinas prisimena, kaip pirmosiomis dienomis Milane vyskupas Ambraziejus jam rodėsi neprieinamas, matomas tik iš išorės[3]. Dabar ir pats tapęs vyskupu, jis rūpinasi taip neatrodyti: skaitytojams jis atvirai pasakoja, kaip pačiam teko kovoti su pagundomis; ir paskutinėse trijose *Išpažinimų* knygose medituodamas pirmąsias *Pradžios knygos* eilutes, į savo apmąstymus Augustinas įveda ir skaitytojus, kai, kaip kadaise matytas Ambraziejus, leidžiasi į savo tyrimus, tyliai susikaupęs prie atverstų puslapių[4].

Be abejo, ne visi vyskupai savo veiklos tikslą įsivaizdavo tokį, kaip Augustinas. Pavyzdžiui, Alypijus akivaizdžiai save laikė profesionaliu katalikų vyskupijos teisininku; Tagastoje jis buvo krikščionių bendruomenės teisėju tardytoju[5]. O Augustinas, parodydamas netikėtą pašaipą, visiems papasakoja istoriją apie tai, kaip kartą Alypijų apgavęs vagišius – gera pamoka būsimajam teisėjui[6].

Nepaisant to, kad Augustinas troško perimti tos draugijos idealus, jis buvo nepataisomai keistas žmogus. Jis vis dar turėjo daug ką apie save aiškinti. Jis garsėjo savo prieš manichėjininkus nukreiptais veikalais[7]; tačiau vyresnieji kolegos jį vis tiek kaltino esant slaptu manichėjininku[8]. Pakrikštijo jį Ambraziejus[9]; tačiau Augustino raštai kupini gilaus platonizmo išmanymo. Net jo atsivertimas, palyginti su teatrališkais

[1] Pvz., *Conf.* III, 5, 9, dar kartą *De lib. arb.* I, 2, 4.
[2] *Conf.* VI, 4, 6.
[3] *Conf.* VI, 3, 3.
[4] *Conf.* VI, 3, 3: „quid spei ... quid luctaminis... quid solaminis", plg. *Conf.* X; „et occultum os eius ... quam sapida gaudia de pane tuo", plg. *Conf.* XI-XIII.
[5] *Conf.* VI, 9, 15; Alypijaus apibūdinimą žr. žemiau p. 222-223.
[6] *Conf.* VI, 9, 14.
[7] *Ep.* 24, 1.
[8] C. *litt. Petil.* III, 16, 19; C. *Crescon.* III, 80, 92. Žr. žemiau p. 226-227.
[9] *Ep.* 24, 4.

daugelio amžininkų posūkiais, rodėsi neišraiškus, nes tik kadencijos pabaigoje ir teisindamasis liga Augustinas kaip dera paliko Milano retoriaus katedrą[1]. Anų laikų jo mokinys Licencijus to meto gyvenimą Kasiciake vaizdavo buvus malonia klasikine viešnage užmiesčio viloje[2]. Licencijus ketino aplankyti Pauliną, ir kai Augustinas jam aprašinėja pastarąjį, matyti, kuo Augustinas galbūt pats būtų norėjęs būti – paprastu žmogumi, „Dievo tarnu", kurio atsivertimas iš pasaulio būtų buvęs dramatiškas, bet iš esmės nepainus[3]. Augustino augimas vyko ne taip sklandžiai; jis ir nesistengė jo tokio vaizduoti. *Išpažinimai* negalėjo nuraminti ribotų pamaldžių manichėjybės bijančių ir graikų filosofijos nemėgstančių, nes nesuprantančių, žmonių[4]. Jokia knyga krikščionių skaitytojams taip gyvai neperteikė neramaus žavėjimosi *Platonicis* įspūdžio[5]. Augustinas – *servus Dei* ir Augustinas – vyskupas vis tiek buvo tas pats Augustinas, ir *Išpažinimai* negalėjo to nepasakyti jo draugams žaviai ir įtaigiai, su neatliepiamu pasiryžimu, nes buvo skirti ne žmonėms, o Dievui.

Ir nors buvo pakankamai priežasčių kaip tik tuo karjeros metu Augustinui prisistatyti savo kolegoms krikščionims, parašyti tokią knygą, kokia yra *Išpažinimai*, jį galėjo priversti tik labai gili vidinė priežastis – jis žengė į savo amžiaus vidurį. Toks amžius laikytas labai tinkamu autobiografijai rašyti. Apie 397-uosius Augustinas priėjo savo gyvenimo takoskyrą. Nuo 391 m. jam teko prisitaikyti prie naujojo kunigo ir vyskupo gyvenimo. Šis pasikeitimas jį giliai palietė[6]. Tai vertė įdėmiau save tyrinėti: laiškas, parašytas Aurelijui Kartaginiečiui netrukus po įšventinimo į kunigus, sukrečia į *Išpažinimus*

[1] *Conf.* IX, 2, 4.
[2] *Ep.* 26, 4.
[3] *Ep.* 26, 5.
[4] Courcelle, *Les lettres grecques*, p. 132: „Ce demi-savant qui raille les Platoniciens de son temps..." („Tie pusmoksliai, besišaipantys iš neoplatonininkų..." – *Vert. past.*).
[5] *Conf.* VII, 20, 26.
[6] Žr. žemiau p. 227-236.

labai panašiomis intonacijomis[1]; ir dabar, tik ką tapęs vyskupu, kol dar „nesukaustė" tarnybos „pančiai", jis skuba pasiguosti Paulinui iš Nolos[2]. Idealai, kuriais vylėsi grįsiąs savo gyvenimą, atidėti į šalį: pirmasis atsivertimo optimizmas pranyko, palikdamas Augustiną „išsigandusį savo nuodėmių ir savo niekingumo galybės"[3]. Gyvenimas, Augustino pradėtas jo paties gyvenimo priešaušryje, netruko iki senatvės. Ateitį jam teko grįsti kitokiu požiūriu į save: kaip gi kitaip jis galėjo susidaryti naują požiūrį, jei ne vėl iš naujo peržvelgdamas kaip tik tą savo praeities dalį, pasibaigusią atsivertimu, iš kurio dar neseniai tiek tikėtasi?

Tad *Išpažinimai* ne prisiminimų knyga. Tai įdėmus grįžimas į praeitį. Nesuklaidinamai atpažįstama būtinybės gaida. „Leisk, maldauju, ir duok man dabartine atmintimi suktis mano padarytųjų nuodėmių ratais..."[4]

Kartu tai sukrečianti knyga. Joje nuolatos justi įtampa tarp jauno žmogaus „tuomet" ir vyskupo „dabar". Praeitis gali prieiti labai arti: galingi ir supainioti jausmai išsisklaidė visai neseniai; per plonytį neseniai išaugusį naujų jausmų sluoksnį dar galima apčiuopti anų išgyvenimų kontūrus. Augustinas sunkiai supranta po Monikos mirties netikėtai jo patirtus išgyvenimus – staigų visų jausmų paralyžių, karštligišką plepėjimą, nenatūralią savitvardą, gniaužiančią gėdą dėl to, kad taip mažai verkė motinos, „daugelį metų verkusios dėl manęs"[5]. „Dabar mano širdis jau pasveiko nuo anos žaizdos..."[6]; bet tik po to, kai ši trikdanti patirtis mūsų akyse išgydyta *Išpažinimų* puslapiuose, Augustiną ji pripildo naujų jausmų. Idealus Monikos paveikslas, jaunystėje Augustino matytas tarsi Dievo pranašas, dabar, permąsčius po mirties patirtus jaus-

[1] Ypač *Ep.* 22, 9.
[2] *Ep.* 31, 4.
[3] *Conf.* X, 43, 70.
[4] *Conf.* IV, 1, 1.
[5] *Conf.* IX, 12, 33.
[6] *Conf.* IX, 13, 34; plg. IV, 5, 10.

mus, nepastebimai keičiasi į paprastą žmogišką būtybę, rūpesčių šaltinį, tokį pat nusidėjėlį, kaip ir jis pats, kuriam taip pat reikia malonės[1].

Augustiną ir jo jaunystę atskyrė mirtis. Tarp kalnų glūdintis ramusis Kasiciakas tampa Rojaus vaizdu. Tiek daug draugų jau paliko jį dėl „gausos kalnų, Tavo kalnų, turto kalnų"[2]. Net iš sūnaus teliko vardas knygoje: „Greitai nuo žemės pasiėmei jo gyvybę, ir ramiau man dabar jį prisiminti nesibaiminant nei dėl jo vaikystės, nei dėl jaunystės, nei dėl brandos amžiaus"[3].

Augustinui teko susitaikyti su savimi. *Išpažinimų* rašymas buvo terapija[4]. Įvairios pastangos šią knygą paaiškinti kokia nors vienintele išorine paskata ar filosofine *idée fixe* nepaiso joje besiliejančio gyvenimo. Augustinui besistengiant suprasti save, kiekviena gyvenimą įpusėjusio vyskupo minčų gija susipina su visomis kitomis ir *Išpažinimus* padaro tuo, kuo jie yra.

Mirtis ir nusivylimas (pavojingas tobulumo anksčiau siekusiojo nusivylimas) Augustiną skyrė nuo jo praeities. Jis pajėgė lengvai nuo jos atsiplėšti ir leidosi sausas išmetamas ant vienišo autoriteto kyšulio. Tačiau jis parašė *Išpažinimus*: vėliau, jau 74 metų senis, rašydamas sausą savo veikalų katalogą, jis dar sugebės „trylikoje mano *Išpažinimų* knygų" vėl pajusti įsigilinimo ir švelnių jausmų akimirką: „Mane jos jaudino, kai rašiau, jaudina ir dabar, kai skaitau"[5].

Mūsiškį *Išpažinimų* vertinimą iškreipia tai, kad mums tai jau klasika. Priimti ar atmesti juos norime remdamiesi savo pačių pažiūromis, tartum Augustinas būtų mūsų amžininkas. Atlygindami Augustinui tokiu komplimentu pamirštame, kad

[1] *Conf.* IX, 13, 34.
[2] *Conf.* IX, 3, 5, čia subtilus asociacijų žaismas; Knauer, *Psalmenzitate*, p. 123.
[3] *Conf.* IX, 6, 14.
[4] Ypač žr. E. R. Dodds, „Augustine's Confessions", *Hibbert Journal*, 26, 1927-1928, p. 460.
[5] *Retract.* II, 6, 2.

vėlyvosios Romos laikų skaitytojui, pirmą kartą atsivertusiam *Išpažinimus*, knyga atrodė sukrečianti: įprasti tradiciniai literatūrinės raiškos pavidalai susilieja į ją vien tam, kad neatpažįstamai pasikeistų.

Iš pirmo žvilgsnio regisi, jog *Išpažinimams* nesunku atrasti vietą: tai aiškus neoplatonininkų filosofo veikalas. Pavyzdžiui, jie parašyti maldos Dievui forma, būdinga senajai religinės filosofijos tradicijai. Platonininkų Dievas buvo taip toli žmogaus protą pranokstantis Nežinomas Dievas, kad savo žinojimą apie Jį filosofas tegalėjo padauginti tik visiškai Jam atsiduodamas. Todėl filosofinis tyrimas linko peraugti į sutelktą maldos veiksmą; į išminties ieškojimą buvo įmaišyta ir troškimo būti apšviestam, prisilietus prie paties žmogiškojo suvokimo šaltinio – užmegzti tiesioginį ryšį su Dievu. „Ieškodami atsakymo, mes pirmiausia šaukiamės paties Dievo, tačiau ne balsu, o tokia malda, kuri visuomet mūsų galioje – per įkvėpimą, savo siela pasvirdami prie Jo, vienas prie kito“[1]. Toks vidinės maldos įvilkimas į žodžius laikytas terapija: tai „širdies gręžimasis, vidinės akies nuskaidrinimas“[2].

Tad malda buvo visų pripažintas spekuliatyvaus tyrimo variklis. Malda Augustinas pradėjo *Soliloquia* – vieną pirmųjų savo filosofinių veikalų[3]; apmąstymų šedevrą *De Trinitate* jis pabaigs taip pat malda[4]. Visus *Išpažinimus* reikia skaityti kaip tik tokia dvasia. Jie yra ilgas Dievo prigimties tyrimas, parašytas maldos forma, kad „prie Jo ragintų žmogaus protą ir jausmus“[5]. Tai, kad *Išpažinimai* pateikti maldos pavidalu, nepaverčia veikalo dievobaimingu kūrinėliu, bet padidina jų fi-

[1] Plotinus, *Enneades*, V, 1, 6 (MacKenna, 2, p. 374). Nepaisant šio pavyzdžio, tokios maldos Plotino raštuose nėra labai dažnos. Šis požiūris išliko ir arabų laikais: žr. R. Walzer, „Platonism in Islamic Philosophy“, *Greek into Arabic*, 1962, p. 248-251.

[2] *De serm. Dom. in monte* II, 3, 14; plg. *De mag.* 1, 2.

[3] Pvz., *Sol.* I, 1, 2-6; daug sakantis teiginys *Sol.* I, 2, 7: „Protas: Tad ką tu nori žinoti? Siela: Visa, ko meldžiau“.

[4] *De Trin.* XV, 28, 51.

[5] *Retract.* II, 6, 1.

losofinių pratybų vertę: *da mihi, Domine, scire et intellegere* – Leisk man, Viešpatie, žinoti ir suprasti[1]. Šiuo keliu platonininkas veržiasi aukštyn tikėdamas, kad neskaidri „išorinė" maldos žodžių formulė pripildyta prasmės, kuri, mąstant ją be žodžių, taps aiški, kai jo protė „nušvis tiesa"[2]. Pirmosiomis *Prarastojo rojaus* eilutėmis Miltonas pasirodo besąs paskutinysis šios didžios filosofinės saviraiškos tradicijos atstovas:

Ir dar, ir dar skaisčiau, Tu, Dangiškoji Šviesa,
Prašvisk viduj, ir protą per visas galias
Nušviesk; čia pasodink akis, visus ūkus iš čia
Išpūsk ir išsklaidyk, kad mes įžvelgt ir apsakyt
Galėtum daiktus, kurių nemato mirtingasis žvilgsnis[3].

Tokios maldos paprastai laikomos pirmąja Dievo link kylančio filosofo mąstymo pakopa. Dar niekad jos nebuvo vartotos gyvam pokalbiui su Juo užmegzti, pirmas savo *Išpažinimuose* tai padarė Augustinas: „Plotinas niekuomet taip nesikalbėjo su Vieniu, kaip *Išpažinimuose* su Juo kalbasi Augustinas"[4]. Kaip dialogas sukuria tam tikrą nuolatinį kalbančiųjų įspūdį, taip Augustinas bei jo Dievas gyvai išnyra *Išpažinimų* maldose, trumpose į Jį besikreipiančiose frazėse: *Deus cordis mei* – Mano širdies Dieve[5], *Deus dulcedo mea* – Dieve, mano saldybe[6], *O tardum gaudium meum* – O, pavėluotas mano džiaugsme[7]; Augustinas čia – įdėmus, užgniaužęs kvapą, su-

[1] *Conf.* I, 1, 1. Plg. Tiberianus, *Versus Platonis*, ed. Baehrens, *Poetae Latini Minores*, III, p. 268, 1, 26 ir t.: „da nosse volenti".

[2] *Conf.* XI, 27, 34.

[3] Šiai tradicijai priklauso ir žydams krikščionims būdinga „šlovinimo atnašos" idėja: Dievas šlovinamas išaukštinant Jo kūrinius (ypač. žr. Madec, „Connaisance de Dieu et action de grâces", Rech. augustin, 2, 1962, p. 302-307), apie Jo darbus išvaduojant Jo tautą žr. J. Ratzinger, „Originalität und Überlieferung in Augustins Begriff der *Confessio*", *Rev. études augustin.*, 3, 1957, p. 375-392.

[4] Dodds, „Augustine's Confessions", *Hibbert Journal*, 26, 1927-1928, p. 471.

[5] *Conf.* VI, 1, 1; žr. Knauer, *Psalmenzitate*, p. 55, išn. 1.

[6] *Conf.* I, 6, 9.

[7] *Conf.* II, 2, 2; žr. Knauer, *Psalmenzitate*, p. 31-74.

sirūpinęs, nenuilstamai užduodantis keblių klausimų[1], tačiau pirmiausia – išdidus egocentrikas. Joks kitas rašytojas nuvalkioto manichėjininkų argumento apie blogio prigimtį nebūtų galėjęs vainikuoti tokiais žodžiais: „Kas į mane šitai įdėjo ir pasodino manyje kartybės daigą, nors visą mane padarė saldžiausiasis mano Dievas?"[2].

Išpažinimai – intelektualios autobiografijos šedevras. Augustinas perteikia tokį gyvą asmeninio susidomėjimo aptariamomis idėjomis pojūtį, kad verčia mus pamiršti, jog *Išpažinimai* nepaprastai sudėtinga knyga. Kalbėdamas su savo skaitytojais *spiritales* taip, tarsi į neoplatonizmo filosofiją jie būtų pasinėrę taip pat giliai kaip ir jis pats, Augustinas jiems pasakė gražų (galbūt nepelnytą) komplimentą. Savo manichėjišką laikotarpį Augustinas, pavyzdžiui, aptaria tokių idėjų sąvokomis, kuriomis tų laikų platonininkai manėsi pralenkią vidutinišką to amžiaus mąstyseną,– jis naudojasi „dvasinės" tikrovės ir Dievo visur buvimo idėjomis[3]. Augustinas nuoširdžiai manė būsiant per sunku tokius dalykus aptarinėti vidutiniškuose savo veikaluose prieš manichėjininkus[4]. Nors *Išpažinimams* būdingas nepaprastai griežtas tonas, ši neoplatoninė tradicija apgaubia Augustino patirtus įvykius, čia perteikiamus taip pat gyvai, kaip kokiame nors romane. Filosofo maldoje išvystame berniūkščių gaują: „Netoli mūsų vynuogyno augo kriaušė... leidomės gilią naktį, kurios sulaukėme pagal bjaurų mūsų paprotį žaisdami laukuose; ir prisiplėšėme nuo jos gausybę vaisių, bet ne savo stalui, o veikiau kiaulėms numesti"[5]. Matome ant Kartaginos krantinės stovinčią Moniką: „Pakilo vėjas ir išpūtė mūsų bures, iš akių dingo krantas, ant kurio rytą slegiama skausmo ji ėjo iš proto"[6].

[1] Pvz., *Conf.* VIII, 3, 6.
[2] *Conf.* VII, 3, 5; plg. *De duab. anim.* 11.
[3] Žr. aukščiau p. 86-87 ir 104-105.
[4] Pvz., *Conf.* V, 10, 20 - 11, 21.
[5] *Conf.* II, 4, 9.
[6] *Conf.* V, 8, 15.

Tokie įvykiai visuomet siejami su giliausiomis filosofinėmis idėjomis, kokios tik pasiekiamos vėlyvosios antikos žmogui: Augustinui jie įkūnijo didžiąsias neoplatoninės tradicijos ir jos krikščioniškosios formos temas; čia daug Dievo visur buvimo prasmės, jie parodo lemtingą klajojančios sielos galių žaismą, žmogaus „suskaidyto" slenkančio laiko tragediją[1]. Buvusiam „aš" Augustinas leidžia išaugti iki „klasikinio" herojaus dydžio, nes ši patirtis jam teikė „manosios giminės, žmogiškosios giminės"[2] padėties santrauką. Kiekvienas šioje knygoje papasakotas atsitikimas jaudina kaip kinų peizažas – begaliniuose toliuose plevena gyva detalė: „Atėjus dienai, kurią ji turėjo išeiti iš šio gyvenimo – mums nežinant, šią dieną žinojai Tu – atsitiko, (manau, Tau pasirūpinus slėpiningomis savo priemonėmis) taip, kad ašai ir ji vieni stovėtume parimę prie lango, pro kurį matyti sodas, supantis namą, netoli nuo Tiberio, namą, kuriame buvome apsistoję"[3].

Augustinui pasisekė, kad jis buvo įaugęs į brandžią kultūrą. Mat neoplatonizmas jam suteikė bet kokiai autobiografijai būtiną įrankį: Augustinui jis parūpino asmeninei patirčiai prasmės suteikiančią sielos keitimosi teoriją.

Išpažinimai – vidinio pasaulio manifestas: „Keliauja žmonės stebėtis kalnų aukštybe ir galingiausiomis jūrų srovėmis, plačiausia upių tėkme, Okeano sukimusi ir žvaigždžių keliu, ir pamiršta patys save, ir nebesistebi"[4]. Žmogus negali viltis surasiąs Dievą, kol nesurado savęs, nes šis Dievas yra „giliau nei giliausios mano gelmės"[5], juo „giliau viduje", tuo „geriau" Jis pažįstamas[6]. Didžiausia žmogaus tragedija tai, kad visą laiką jis verčiamas bėgti „lauk", nebejausti sąlyčio su pačiu savimi, „klajoti kažin kur toli" nuo savo „širdies": „Ir Tu

[1] *Conf.* XI, 29, 39.
[2] *Conf.* II, 3, 5.
[3] *Conf.* IX, 10, 23.
[4] *Conf.* X, 8, 15.
[5] *Conf.* III, 6, 11.
[6] *Conf.* X, 6, 9.

buvai priešais mane, o aš ir nuo savęs buvau nuklydęs ir savęs neradau, juo labiau Tavęs!"[1]

Taip pabrėžiamas sielos nuopuolis, laikomas judėjimu į išorę, tapatybės praradimu, kai tampama „daliniu, atskiru, rūpesčių kupinu daiktu, kuris, būdamas atskirtas nuo visumos, siekia nuolaužų"[2], aiškiai atliepia Plotino mintį. *Išpažinimai* iš tiesų rodo didžiausią Augustino įsigilinimą į *Eneadas*: čia, kaip jokiuose kituose kūriniuose, jis su didžiausiu įsitikinimu ir labai meistriškai vartoja savo mokytojo kalbą[3]. Tačiau ji perkeista. Plotino „siela" yra veikiau kosminė archetipinė siela, jos „nuopuolis" tėra šešėliuoti žmonių būvio užkulisiai, ir tai šiandien sukrečia filosofus. Augustino dėka šis „nuopuolis" tampa giliai asmeniškas: jis virsta kiekvieno žmogaus širdies lauku, kur kryžiuojasi įvairios jėgos – tai besipriešinantis silpnumas, verčiantis žmogų bėgti nuo savęs, tai „nuopuolis", „klajonės", matomos šimtuose savo praėjusio gyvenimo įvykių[4]. Gilios ir abstrakčios Plotino įžvalgos teikia medžiagos naujai klasikinei neramios širdies kalbai:

„Nešiojausi perpjautą ir kruviną sielą, nekenčiančią būti nešiojama ir neradau, kur ją padėti. Nei jaukiose giraitėse, nei žaidimuose ir dainose, nei gardžiai kvepiančiose vietose, nei puotose, nei lovos ir guolio malonumuose, pagaliau nei knygose ir poezijoje nerado ji nusiraminimo... Jeigu tik įsidrąsindavau ją kur nors padėti, kad pailsėtų, atslinkdavo per tuštumą ir vėl užgriūdavo mane, ir aš pats sau buvau nelai-

[1] *Conf.* V, 2, 2.

[2] Plotinus, *Enneades*, IV, 8, 4 (MacKenna, 2, p. 360-361); *Conf.* II, 1, 1.

[3] Temos apie neklystančią Dievo sielą svarbumą teisingai yra pabrėžęs G. N. Knauer, „Peregrinatio Animae (Zur Frage der Einheit der augustinischen Konfessionen)", *Hermes*, 85, 1957, p. 216-248. Plotinišką jos pagrindą atskleidžia apmąstymus kelianti studija R. J. O'Connell, „The Riddle of Augustine's *Confessions*: A Plotinian Key", *International Philosophical Quarterly*, 4, 1964 p. 327-372. Antroji, „atsivertimo širdžiai", vidiniam savo gyvenimui tema – skiriamasis pagonies Plotino ženklas, nebūdingas Origenui (žr. P. Aubin, *Le problème de la „conversion"*, 1963, ypač p. 186-187) – tai *Išpažinimų* pamatas, pvz., *Conf.* IV, 7, 12.

[4] Šį svarbų skirtumą aprašo J. Burnaby, *Amor Dei*, p. 119-120.

minga vieta, kur nei būti galėjau, nei iš ten pasitraukti. Nes kurgi galėjo mano širdis nuo mano širdies pabėgti? Kur pats nuo savęs galėčiau pabėgti? Kur paskui save nesekti? Tačiau pabėgau iš tėviškės"[1].

Dažnai sakoma, kad šiuolaikine reikšme *Išpažinimai* nėra autobiografija. Tai tiesa, nors mums tai nelabai padeda. Vėlyvosios Romos žmogus kaip tik pagal šią stiprią autobiografinę kryptį ir skyrė *Išpažinimus* nuo tos intelektinės tradicijos, kuriai priklausė ir pats Augustinas.

Kur kas svarbiau suvokti, kad *Išpažinimai* – tokia autobiografija, kuriai autorius ryžtingai ir visiškai sąmoningai parenka tai, kas jam svarbu. Trumpai tariant, *Išpažinimai* yra Augustino „širdies", arba jo „jausmų" – *affectus* istorija. Protinis įvykis, tarkim, perskaityta knyga, aprašomas taip, kaip vyko – tai vidinis potyris, apibūdinamas jausminės patirties, Augustino jausmus paveikusio įspūdžio sąvokomis: apie Cicerono *Hortenzijų*, pavyzdžiui, jis niekuomet nebūtų pasakęs, jog „jis pakeitė mano pažiūras", bet – ir tai jam labai būdinga – jis pakeitė mano jauseną, *mutavit affectum meum*[2].

Emocionalus *Išpažinimų* tonas sukrečia visus šiuolaikinius skaitytojus. Ilgai trunkantį knygos poveikį kelia amžiaus vidurį pasiekusio Augustino drąsa atsiverti jaunystės jausmams. Tačiau toks tonas visai nebūtinas. Augustinas vis labiau suprato, kokią didelę reikšmę praėjusiam jo gyvenimui turėjo „jausmai"[3].

Tad nuostabą kelia tai, kad sausas atsakymas į *Antrąjį klausimą* iš *Įvairių klausimų Simplicianui* yra intelektuali *Išpažinimų* išraiška[4]. Mat abi knygos tiesiogiai sprendžia svarbų žmogaus veikimo paskatų prigimties klausimą. Abiejose knygose valia pasirodo besanti priklausoma nuo gebėjimo tapti

[1] *Conf.* IV, 7, 12.
[2] *Conf.* III, 4, 2.
[3] Žr. aukščiau p. 170-172.
[4] Žr. aukščiau p. 168-171.

„laiminga", o sąmoningi veiksmai laikomi paslaptingu ryšio tarp proto ir jausmų padariniu: jie tesą iki galo išrutuliotas paslaptingas vyksmas, kuriuo Dievo ranka „sujaudina", „paliečia ir stumteli širdį"[1].

Jeigu Augustinas autobiografiją būtų parašęs 386 m., tai būtų buvus gerokai kitokia knyga: naujai išsiritusį platoninninką jaudintų visiškai kiti išgyventos patirties sluoksniai. Galbūt turėtume daugiau aplinkybių aprašančią knygą: joje gal rastume daugau žinių, *Išpažinimuose* pasirodžiusių nereikšmingomis – daugiau tikslių detalių apie skaitytas knygas, apie jo pažiūras, apie nuostabius Milane sutiktus žmones. Tačiau mažai tikėtina, jog tokia knyga būtų taip aiškiai perteikusi visą jausmų atsparumą, jausmų, Augustiną kadaise siejusių su aplinkiniu pasauliu, jo pažiūromis, draugais, praėjusio gyvenimo malonumais. Galbūt joje nebūtų aprašytas galingas emocinis lūžis Milano sode; mes niekad negalėtume nors akies krašteliu per šviesų ir siaurą Augustino „širdies" plyšelį dirstelėti į jo sugulovę: „Tuo tarpu gausėjo mano nuodėmių, ir, kaip kliuvinį vedyboms atplėšus nuo mano šono tą, su kuria buvau pratęs miegoti, širdis mano, kuriai ji priklausė, tapo perplėšta ir sužeista, ir plūdo kraujais"[2].

Asmeniniam augimui jausmai kaip tik ir buvo svarbiausi. Toks požiūris devintoje *Išpažinimų* knygoje Augustiną paskatino skverbtis gilyn po savo gyvenimo Kasiciake paviršiumi. Dabar jam labiausiai rūpėjo su klasikai būdingu betarpiškumu atgaivinamos ką tik atsivertusiojo emocijos. Tai Augustiną „tramdančios vidinės rykštės"[3], nes tebebuvo gyvos, tuo tarpu anų laikų intelektinės programos jau pamirštos, ir „klasės kambariu kvepiantys",[4] jau mirusių draugų vardų pilni *Dialogai* ramiai dulkėjo ant lentynos.

[1] Pvz., *Conf.* VI, 5, 7.
[2] *Conf.* VI, 15, 25; šio įvaizdžio sąsajas plg. *Ep.* 263, 2.
[3] *Conf.* IX, 4, 7.
[4] *Conf.* IX, 4, 7.

Žinant, kad *Išpažinimus* Augustinas parašė „karčiai permąstydamas prisimenamus savo paklydimų kelius"[1], nuostabu pastebėti, kiek nedaug kartėlio jis primaišė į praeities jausmus. Jie neišblunka, kadangi dėl jų gailimasi: šią autobiografiją parašė žmogus, dar nuo mokyklos laikų aiškiai supratęs, ką reiškia, kai tave traukia „laimė", vargina pareigos, žmogus, iš visos širdies džiaugęsis tuo, kas teikė džiaugsmo: „Vienas ir vienas – du, du ir du – keturi" – kokia nekenčiama man buvo ši daina, ir kokie mieli tuštybės vaizdai – pilnas ginkluotų vyrų medinis arklys, Trojos gaisras ir dingusios Kreuzos šešėlis"[2]. Pagaliau, kurgi jei ne *Išpažinimų* puslapiuose geriau parašyta apie amžiną „sumanaus ir nepriekaištingo" jaunuolio dilemą? „Dar nemylėjau, o jau mylėjau mylėti... Mylėdamas meilę, ieškojau, ką pamilti"[3].

Patirtus jausmus Augustinas tiria žiauriai sąžiningai. Tai pernelyg svarbu, kad juos iškraipytų sentimentaliais stereotipais. Taip jis nedarė ne todėl, kad apleido stiprūs jausmai: jis tiesiog tikėjo, jog jausmus galima keisti, nukreipti naudingesne linkme. Todėl pirmiausia juos reikėjo labai įdėmiai ištirti. Pavyzdžiui, kadaise jis verkdavo teatre: dabar, vien tik stengdamasis suprasti, kodėl būdamas studentu jis keistai elgdavosi, kai patirdavo malonumą iš apsimestinio dviejų aktorių skausmo, Augustinas pakankamai įtikinančiai apsisprendė, kaip jam, krikščionių vyskupui, dera elgtis susidūrus su tikromis kančiomis: „Tad nejaugi juoksimės iš užuojautos? Jokiu būdu. Tad tebus kartais mylimas skausmas"[4].

Augustiną kerėjo žmogiškų jausmų savybės. Matome jį stebintį, kaip elgiasi žindomi kūdikiai[5]; kai jis probėgšmais pamini amžininkų požiūrį į ilgą sužadėtuvių laikotarpį, Hipono vyskupo žodžiuose justi tolimas garbingos meilės atgarsis:

[1] *Conf.* II, 1, 1.
[2] *Conf.* I, 14, 22.
[3] *Conf.* III, 1, 1.
[4] *Conf.* III, 2, 3.
[5] *Conf.* I, 6, 9 ir t. Žr. aukščiau p. 23-26.

„Taip jau yra, kad, sutarus dėl vedybų, iškart nesivedama, kad vyras žmonos nelaikytų lengvai gauta, kol nepadūsaus dėl jos per ilgą sužadėtuvių laikotarpį"[1].

Tačiau svarbiausia, kad Augustinas du kartus čia kalba apie ypatingą įžvalgą, apie sudėtingiausius jausmus – liūdesį ir gedulą. Romantiškų prisiminimų kupini draugai pasiryžę mirti kartu: „Bet manyje kilo kažkoks visiškai priešingas jausmas, ir man begaliniai bjaurus tapo gyvenimas, bet aš bijojau mirti. Tikiu, kad juo labiau jį mylėjau, juo stipriau, kaip didžiausio priešo, nekenčiau jį man atėmusios mirties, jos bijojau, maniau ją staiga pasiglemšiant visus žmones, jei jau galėjo jį atimti. Prisimenu, toks buvau... Nes jutau, kad mano ir jo siela buvo viena siela dviejuose kūnuose, ir todėl bijojau gyventi, nes nenorėjau pusiau gyventi; ir turbūt todėl bijojau mirti, kad visiškai nemirtų tas, kurį taip mylėjau"[2].

Augustino *Išpažinimuose* atgaivinami jausmai sudaro platesnio jo siekių raidos tyrimo dalį. Tarkim, kiekvienas Augustino karjeros žingsnis tvirtai įspraudžiamas į išsamią paskatų analizę. Vaizduodamas, kaip parašė pirmąją knygą, Augustinas tiesiog į neviltį varo visus šiuolaikinius tyrėjus, atsisakydamas pasakyti, kas buvę joje parašyta[3]; vietoj to jis daug ir išsamiai pasakoja apie sudėtingas paskatas pirmąją knygą dedikuoti nežinomam profesoriui: „Kur paskirstomi anie įvairiausių vienos sielos meilių svoriai?... Begaliniai gilus yra žmogus, o Tu suskaičiuoji jo plaukus, Viešpatie... tačiau daug lengviau suskaičiuoti jo plaukus nei jo jausmus ir širdies judesius"[4].

Niekas geriau už jo pasakojimą apie paauglystę neparodo Augustino susirūpinimo savo siekiais. Skaitytojai Afrikoje manė, kad berniukas liko nekaltas iki jaunuolio amžiaus: „Tar-

[1] *Conf.* VIII, 3, 7.
[2] *Conf.* IV, 6, 11.
[3] Žr. aukščiau p. 59, išn. 6.
[4] *Conf.* IV, 14, 22.

tum, kartą pastebi Augustinas, nuodėmėmis laikytume tik tai, kas padaryta lyties įrankiais"[1]. Regis, kaip tik šios nuodėmės iki šiol domina vidutinį *Išpažinimų* skaitytoją. Tačiau Augustinas jų nelaiko labai svarbiomis: anot jo, tokios nuodėmės netenka savo reikšmės, palyginti kad ir su vieninteliu vandalizmo aktu. Iš tikrųjų šį didį žmogaus siekių žinovą labiau domina be tikslo nudraskyta kriaušė[2] – šį atsitikimą jis nagrinėja su užkrečiančiu pasibjaurėjimu: „Nes kiek aš dar galėjau visko padaryti, jeigu mėgavausi net betiksliu nusikaltimu?"[3]

Išpažinimuose regime, koks stiprus naujasis Augustino įsitikinimas, jog žmogaus valia esanti ribota. Betikslis jaunojo chuligano nusikaltimas – labai liūdnas laisvos valios pavyzdys. Žmonės laisvi tik „pasiduoti gundymams"[4]. Per tokius griaunančius valios veiksmus jie sužalojo savo gebėjimą veikti kūrybingai. Mat kai žmogus nori pasirinkti gėrį, jis pamato nebegebąs laikytis savo sąmoningo pasirinkimo, kadangi ankstesni veiksmai nukalė tvirtai laikančią „įpročių grandinę", „sukaustančią ne svetima geležimi, bet manąja geležine valia"[5]. Mintis apie „grandinių" tvirtumą Augustino neapleidžia per visus *Išpažinimus*. Šioje knygoje išsiliejo penkerių kovos metų su įsisenėjusiais savo ganomųjų siekiais patirtis: net miniatiūrinėse Alypijaus ir Monikos[6] biografijose aprašomos Dievo „išgydytos" nuodėmės yra „traukiančios nuodėmės" – tai kraštutinis įsisenėjusio įpročio atvejis.

Šitaip aštuntoje *Išpažinimų* knygoje pagrindine tampa valios problema. Čia Augustinas jau išsprendė visus jam sun-

[1] *De Gen. ad litt.* X, 13, 23.

[2] „Keista sutikti žmogų, iš vaikystėje nukrėstos kriaušės priskaldantį visą vežimą" – Oliver Wendell Holmes rašo Haroldui Laski, 1921 m. sausio 5 d. (*Holmes-Laski Letters* (I), ed. M. de W. Howe, 1953, p. 300).

[3] *Conf.* II, 7, 15.

[4] *Conf.* IV, 1, 1.

[5] *Conf.* VIII, 5, 10.

[6] *Conf.* VI, 8, 13 ir IX, 8, 18.

kius klausimus, čia jis, „tikrai jausdamas saldumą", išsako savo ištikimybę katalikų tikėjimui, tačiau viso gyvenimo įpročiai dar tebelaiko jį supančiotą: kai manome jau pasiekę lygumą, staiga išvystame paskutinę milžinišką viršukalnę. „Priešas mane laikė norėjimu ir iš jo man padarė grandinę ir sukaustė mane. Mat iš blogo noro atsirado geismas, o kol tarnaujama geismui,– atsiranda įprotis, ir kol nesipriešinant tarnaujama įpročiui,– atsiranda būtinybė. Šiomis tartum suvertomis grandimis... buvau laikomas"[1]... „Tačiau ne tik eiti, bet ir ateiti tenai reiškė ne ką kita, kaip norėti eiti, norėti stipriai ir nepaprastai, o ne turėti tik pusinę čia ir ten besisukinėjančią ir svaidomą valią, kai, jai kovojant, viena dalis kyla, o kita krinta"[2].

Niūrus Augustino domėjimasis tuo, kaip per praeities darbus žmogų įkalina „antroji jo prigimtis", *Išpažinimus* paverčia labai šiuolaikiška knyga. Gausybėje antikos ir viduramžių biografijų herojus matome pavaizduotus pagal esmines ir idealias jų savybes. Beveik atrodo juos neturėjus jokios praeities: net vaikystė vaizduojama atsižvelgiant į būsimos gyvenimo „viršūnės" ženklus – šv. Ambraziejus žaidžia vyskupus, šv. Kutbertas atsisako grąžinti ratus. Mes matome juos labai aiškiai, tartum iš savo praeities jie būtų išmetę visa, kas tiesiogiai neatitinka jų pasiekto tobulumo įvaizdžio.

Augustino atveju, priešingai: du kartus regime jį tvirtai įsitvėrus savo praeities – Milano sode ir aną siaubingą motinos mirties dieną[3]. Augustinas žmogaus praeitį laikė esant beveik gyva jo dabartyje: vienas nuo kito žmonės skiriasi kaip tik todėl, kad įvairius juos padarė begalė praėjusių kiekvienam savotiškos patirties įvykių[4]. Augustinui susigrūmus su savimi sode, svarbi ne apibendrinta „blogio jėga", ne išorinė

[1] *Conf.* VIII, 5, 10.
[2] *Conf.* VIII, 8, 19.
[3] Ypač. *Conf.* IX, 12, 32.
[4] *De div. quaest.* 83, 40.

gryną jo sielos metalą „purvu apdrabsčiusi medžiaga" – įtampa čia radosi iš pačios atminties, kovota su pačiais praeities potyriais: „Kalbėjo man nepergalimas įprotis: „Ar manai apsieisiąs be jųjų?""[1]. Todėl, kai Augustinas aprašinėja draugus, regis, pažįstame juos geriau už daugelį daug garsesnių antikos žmonių. Augustinas mokėjo sujungti jų praeitį su dabartimi; artimuosius jis regėjo tartum nulietus pagal jų vaikystę siekiančius išgyvenimus – Monika būtų nusigėrusi, jei jos, šešiametės, kažkas nebūtų pavadinęs „girtuoklėle"[2]; Alypijus nebūtų toks dorovingas, jei vaikystėje nebūtų patyręs lytinio nepasitenkinimo[3].

Augustinas pabrėžė šią įpročio jėgos patirtį, nes manė, jog tokia patirtis aiškiai įrodo, kad pasikeisti galima tik paveikus grynai išorinei, mūsų nekontroliuojamai jėgai: „Ir tereikėjo tik visai nenorėti to, ko norėjau, ir norėti to, ko Tu norėjai. Tačiau kur ji buvo tais senais laikais, ir iš kokių slapčiausių gilybių tą akimirką buvo pašaukta mano laisva valia, palenkusi mano sprandą švelniam Tavo jungui?"[4]

Nenuostabu, kad dramatiškos Dievo įsiterpimo į Augustino gyvenimą jausenos sklidini *Išpažinimai* perpinti *Psalmių* kalba. Pati savaime tai stebinanti literatūros naujiena: pirmą kartą literatūros kūrinyje pavartotas (ir pačiu gražiausiu būdu) egzotiškas krikščionių bendruomenių žargonas[5]. Tačiau labiau nei literatūrinė forma Augustinui rūpėjo kitkas. Po truputį jis leidosi į religinių jausmų pasaulį, patyrė išgyvenimų, kuriuos galėjo išsakyti tik *Psalmių* kalba. Taip kalbėjo žmogus, besikreipiantis į pavydų Dievą, į Dievą, visuomet pasirengusį „ištiesti savo ranką" virš žmonių likimų. Kaip kiekvienas jautrus senovės pasaulio žmogus, psalmininkas turėjo

[1] *Conf.* VIII, 11, 26.
[2] *Conf.* IX, 8, 18.
[3] *Conf.* VI, 12, 20.
[4] *Conf.* IX, 1, 1.
[5] Ypač. žr. Chr. Mohrmann, „Comment s. Augustin s'est familiarisé avec le latin des Chrétiens", *Études sur le latin des Chrétiens*, 1, 1958, p. 351-370.

„širdį"[1]; tačiau jis taip pat turėjo ir „kaulus"[2] – savęs dalį, buvusią ne tiek jausmų buveine, kiek „sielos šerdimi"[3], kurią tiesiogiai ir veikė Dievas tai staiga ją „išaukštindamas", tai „sudaužydamas". Klasikinis nemėgstamų šio pasaulio rūpesčių aprašymas dabar jau baigiamas šiurkštesne gaida: „Todėl Tu savo mokslo lazda *laužei mano kaulus*"[4].

Augustinui visuomet rūpėjo į viena sudėti „Abraomo, Izaoko ir Jokūbo Dievą" ir „filosofų Dievą". Jokia kita knyga meistriškiau neatskleidžia šio susiliejimo nei *Išpažinimai*. Ir jokioje kitoje knygoje taip aiškiai nematyti, ką Augustinui reiškė šioji įtampa: ji leido pereiti visus religinių jausmų lygius, pradedant pačiais primityviausiais. Kalbėdamas tiesiausiais ir tragiškiausiais *Psalmių* žodžiais apie ant savęs „kritusią" ir jį „išplėšusią" Dievo „ranką", Augustinas dažniausiai galvoja apie Moniką[5]. Kaip tik Monika, kaip matyti iš *Išpažinimų*, patyrė regėjimų: jos akimis žiūrėdami suprantame, jog šitaip paprasti Afrikos krikščionys įsivaizdavo savo didvyrius[6]: Augustinas esąs „nulemtas" žmogus, jo gyvenimo eigą neišvengiamai nužymėjęs Dievas, apie tai daugybe gyvų sapnų jau pranešęs ištikimiems Jo tarnams[7]. Iš šios senos tradicijos augo bent kai kurios didingos Augustino nulemties teorijos šaknys; ir, kaip dažnai atsitinka labai protingiems žmonėms, šios paprastos šaknys buvo juo stipresnės, kadangi pasirodė esančios nesąmoningos.

Išpažinimai – viena iš nedaugelio Augustino knygų, kai prasmingas yra ir pavadinimas. *Confessio* Augustinui reiškė „kaltinti save, šlovinti Dievą"[8]. Į šį vieną žodį Augustinas su-

[1] E. de la Peza, *El significado de* cor *en San Augustin*, 1962, ir *Rev. études augustin.*, 7, 1961, p. 339-368.
[2] Knauer, *Psalmenzitate*, p. 151
[3] *Enarr. in Ps.* 138, 20.
[4] *Conf.* VI, 6, 9.
[5] Pvz., *Conf.* III, 11, 19.
[6] Pvz., *Passio Marculi* (PL 8, 760D ir 762-763).
[7] Ypač žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 127-128.
[8] *Serm.* 67, 2.

dėjo savo požiūrį į žmogaus padėtį: tai naujas raktas, kuriuo gyvenimo viduryje jis tikėjosi atrakinsiąs blogio mįslės slėptuvę. Pasirodė, jog senojo rakto nepakanka. Jo atsivertimo laikų metodą glaustai perteikė knygos pavadinimas *De ordine* – *Apie tvarką*[1]: 386 m. Augustinas tikėjo, kad „gerai išlavinta“ siela gali suvokti, kaip į visatos harmoniją prasiskverbia blogis, tartum jis būtų mozaikos grožį paryškinantys juodi akmenėliai[2]. Keleri metai prieš *Išpažinimus*, rašydamas *Apie laisvąją valią*, jis vėl kankinančiai susidūrė su šia problema: žmogus atsako už savo veiksmus; kita vertus, žmogus esąs bejėgis, jį suardė senasis nuopuolis. Kaip tokią padėtį suderinti su Dievo gerumu ir visagalybe? „Gerai išlavinta“ siela nepajėgė atsakyti į tokį klausimą: dabar Augustinas norėjo būti „tikintis tyrėjas“[3]. Mat būti „tikinčiam“ reiškė atsisakyti spręsti klausimus paprasčiausiai nepaisant vieno iš įtampos polių. Šie poliai dabar buvo giliai įsirėmę į religingo žmogaus suvokiamą žmogaus padėtį – kaipgi geriau tai išsakysi, jei ne *Psalmių* kalba? Tad pirmiausia žmogus turįs suvokti, kad jam reikia būti išgydytam: tačiau tai reiškė, kad žmogus turi prisipažinti esąs už save atsakingas ir kartu džiaugtis priklausomybe nuo terapijos, esančios už jo „aš“ kontrolės ribų. „Visais savo sąžinės kaulais ir kaulų smegenimis jie turėtų šaukti: *Aš sakau: Viešpatie, pasigailėk manęs; gydyk mane, nes aš Tau nusidėjau*. Šitaip tikraisiais Dievo gailestingumo keliais jie galėtų būti atvesti prie išminties“[4].

Rašydamas *Išpažinimus* Augustinas kaip tik ir teigė, kad prie išminties skaitytoją turi atvesti naujasis jo metodas. *Išpažinimų* žingsnius lemia augantis Augustino įsitikinimas, jog išpažintis būtinai reikalinga. Vengimas „išpažinti“ dabar sukrečiančiai rodėsi buvęs svarbiausias jo manichėjybės laikų

[1] Žr. aukščiau p. 130-134.
[2] *De ord.* I, 1, 2.
[3] *De lib. arb.* III, 2, 5.
[4] *De lib. arb.* III, 2, 5.

ženklas: „Patiko mano puikybei būti anapus kaltės, kai ką nors negera padarydavau, ir *neišpažinti*, ką padariau, kad *gydytum mano sielą, nes Tau nusidėjau*"[1]. Milane buvo kitaip: pasikeičia net Augustino kalba; grubūs išorinio poveikio vaizdiniai virsta švelnesniais augančio vidinio skausmo žodžiais, net medicinos kalba apie vidinės karštinės „krizę". Tuomet Augustinas prisiėmė atsakomybę už savo veiksmus, jis suvokė kaltę: „Tačiau nenusitraukė manęs į paklydimų pragarą, kur niekas Tau *neišpažįsta*"[2]. Kaltės neigimas buvo pirmasis priešas, o pasitikėjimas savimi – paskutinysis. Į įspūdingą Plotino nepriklausomumą dabar aštriai įsirėžia naujasis Augustino rūpestis išpažinti. Kadaise jį sujaudino bendrybės tarp platonizmo ir šv. Pauliaus mokymo; 386-aisiais tai atrodė puikiai susiliejęą, sudarą „švytintį filosofijos veidą"[3]. Dabar jis mato vien iš platonininkų kylantį pavojų paslėpti vienintelį ką nors reiškiantį „veidą" – „pamaldumo veidą, išpažinimo ašaras"[4].

Išpažinimus Augustinas rašė tarytum ką tik baigęs mokslus, todėl labai karštai naujuosius gydymo būdus giriantis daktaras. Pirmosiose devyniose knygose jis parodo, kas atsitinka, kai šis gydymas netaikomas, pasakoja, kaip jį atrado, ir, peršokęs dešimtmetį, dešimtojoje knygoje vaizduoja, kaip jis toliau taikomas.

Kaip tik šioji *Išpažinimų* tema Augustino gydymosi aprašymą ir pavertė knyga, besiskiriančia nuo visų kitų to meto skaitytojams prieinamų autobiografijų. Mat ir dabartiniame savo gyvenime Augustinas laikėsi reikalavimo gydytis „išpažintimi". Nuostabi dešimtoji *Išpažinimų* knyga nėra pasveikusio žmogaus liudijimas – tai sveikstančiojo autoportretas.

Ši *Išpažinimų* knyga labai nustebino Augustino skaitytojus:

[1] *Conf.* V, 10, 18; plg. IV. 3, 4.
[2] *Conf.* VII, 3, 5; plg. *De vera relig.* 52, 101.
[3] C. *Acad.* II, 2, 6.
[4] *Conf.* VII, 21, 27.

pavyzdžiui, Romoje jos tonas „giliai papiktino" Pelagijų. Paprastai krikščionys tikėdavosi perskaitysią pasakojimą apie sėkmingą atsivertimą. Atsivertimas antikos pasaulyje – svarbiausia religinės autobiografijos tema. Toks atsivertimas dažniausiai laikytas tokiu pat dramatišku bei paprastu, kaip ir paprasčiausias girtuoklio „išsipagiriojimas"[1]. Kaip begalės tokių atsivertėlių, autorius nuolat mums kala, jog dabar jis jau kitas žmogus, kad jis jau nebesižvalgo į praeitį. Taip pažiūrėjus išeitų, jog pats atsivertimo veiksmas gyvenimą padalija pusiau, ir praeitį pasidaro įmanoma tiesiog atmesti. Atsivertimas filosofijai ar kokiam nors tikėjimui laikytas galutinio saugumo laimėjimu, tarsi laivui iš audringos jūros atplaukus į ramius uosto vandenis: kaip tik tokiais žodžiais apie savo atsivertimą kalba šv. Kiprijonas[2]; tą patį Kasiciake darė ir Augustinas[3]. Ši idėja taip giliai įsišaknijusi, jog visiškai natūraliai liejasi iš klasikinio šių laikų „atsivertėlio" kardinolo Newmano plunksnos. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje neatšaukiamo krikšto paprotys – dažniausiai krikštytasi pasiekus gyvenimo vidurį – dar labiau pabrėždavo naują gyvenimą ir buvusią tapatybę skiriantį lūžį, tokį būdingą įprastinei atsivertimo idėjai.

Augustino laikų skonis reikalavo dramatiškai papasakoti apie atsivertimą ir galėjo priversti *Išpažinimus* pabaigti devintąja knyga. Tačiau Augustinas pridūrė dar keturias ilgas knygas. Augustinui jau nebepakako tik atsivertimo. Jokie giliausi išgyvenimai neturėtų skaitytojų versti apgaulingai manyti, kad lengva atsiskirti nuo turėtos tapatybės. Atsivertusiojo „uostą" dar blaškė audros[4]; nuo „įpročių sunkenybės"[5] mirusį Lozorių prikėlė Kristaus balsas; tačiau jeigu jis nori būti išvystytas, dar reikia „išeiti lauk", „savo slaptybes nusimetus

[1] Nock, *Conversion*, p. 179-180.

[2] Cyprianus, *Ep.* 1, 14 (Donatui) (PL 4, 225).

[3] C. *Acad.* II, 1, 1; *De beata vita* 1, 1. Šitaip Augustiną regi ir Paulinas, pvz., *Ep.* 25, 3.

[4] *Enarr. in Ps.* 99, 10.

[5] Žr. aukščiau p. 163-164.

išpažintimi"[1]. „Kai girdi žmogų išpažintimi atskleidžiant sąžinę, žinai, kad jis išvestas iš kapo, bet dar neišvystytas"[2].

Augustino *servorum Dei* draugijoje buvo įprasta save vadinti „žemės dulkėmis ir pelenais". Tačiau *Išpažinimų* dešimtoji knyga šiam madingam žmogaus menkumo pavadinimui suteikė visiškai naują prasmę. Į save Augustinas gilinosi veikiau ne ieškodamas kokių nors ypatingų nuodėmių ir pagundų, o apmąstydamas žmogaus vidinio gyvenimo prigimtį: žmogų pagundos valdo pirmiausia todėl, kad jis vos pajėgia suvokti, kas pats esąs; „žmoguje yra kažkas, ko nepažįsta nė pati *žmogaus dvasia*"[3].

Iš Plotino Augustinas paveldėjo žmogaus vidinio gyvenimo dydžio ir jo keitimosi supratimą. Juodu abu tikėjo, kad tam tikru „atminties" pavidalu vidiniame pasaulyje galima rasti žinių apie Dievą[4]. Plotinui vidinis pasaulis buvo raminanti visuma. „Tikroji žmogaus savastis esanti jo gelmėse, ši tikroji savastis dieviška, ji niekad nebuvo praradusi sąlyčio su idėjų pasauliu. Mąstydamas protas paprasčiausiai atsiskiriąs nuo slypinčios savyje dievybės, nes savo dėmesį sutelkiąs į pernelyg siaurą sritį"[5]. Augustinas manė kitaip: vidinio pasaulio dydis – ir nerimo, ir jėgos šaltinis. Tuomet, kai Plotinas kupinas ramaus pasitikėjimo, Augustinas jaučiasi nesaugiai. „Nes *dar yra šviesa žmonėse*: tevaikšto, tevaikšto, *kad neužkluptų tamsa*"[6]. Mąstantį protą iš visų pusių siaučia šešėliai. Augustinas jautėsi einąs per „bekraštį spąstų ir pavojų kupiną mišką"[7]. Kaip jam būdinga, dėmesį nukreipęs į nuolatinę sielos „ligą"[8], gyvenimą sąžiningai laikydamas *„ilgu iš-*

[1] *Serm.* 67, 2.
[2] *Enarr. 2 in Ps.* 101, 3; plg. *Enarr. 3 in Ps.* 32, 16.
[3] *Conf.* X, 5, 7.
[4] *Conf.* X, 24, 35-25, 36.
[5] Pvz., Plotinus, *Enneades* IV, 3, 30 (MacKenna, 2, p. 286). Žr. Dodds, „Tradition and Personal Achievement in Plotinus", *Journ. Rom. Studies*, 1, 1960, p. 5-6.
[6] *Conf.* X, 23, 33; plg. *De vera relig.* 52, 101.
[7] *Conf.* X, 35, 56.
[8] *Conf.* X, 3, 3.

bandymu“[1], jis nebepaisė mistinių šnabždančios Plotino religijos gelmių: „Didi yra atminties galia; baisi, mano Dieve, gili ir begalinė jos daugovė. Ir tai yra mano protas, tai esu aš pats. Tai kas aš esu, mano Dieve? Kokia esybė? Įvairi, įvairiopa ir siaubingai neaprėpiama yra gyvybė...“[2] „Kvapų gardumas manęs pernelyg nejaudina... Bent jau man taip atrodo. Galbūt ir klystu. Nes esama ir anų apgailėti vertų tamsybių, kurios slepia manyje esančias mano galias, idant klausdamas apie savo jėgas manasis protas nemanytų, kad gali lengvai savimi pasikliauti“[3].

Atverti sielą Dievo įsakymams, žinant, kad Jis „kiaurai permato žmonių širdis“ – taip pat tradicinė tema[4]. Tačiau anuomet buvo neįprasta teigti,– o tai darė Augustinas,– kad joks žmogus pats savaime negalįs pakankamai giliai prasiskverbti į savo širdį, kad šioji „išplitusi ir bekraštė erdvė“ esanti tokia sudėtinga ir paslaptinga, jog niekas niekuomet negalįs pažinti savojo „aš“; todėl niekas negalįs būti tikras, kad save galima matuoti tik mąstančiam protui priimtinais metmenimis. Ši Augustino jausena, esą pavojinga savąjį „aš“ tapatinti tik su sąmoningais ir gerais ketinimais, ir sudaro Pelagijų sukrėtusio nuolat besikartojančio posakio – „Ką liepi, Dieve, duok, ir liepk, ką nori“[5] – esmę. Nes „nelengva man susigaudyti, kiek jau esu nusivalęs nuo šios bjaurasties, ir be galo bijau slypinčių manyje gelmių – jas pažįsta Tavo, ne mano akys[6]...

[1] *Conf.* X, 28, 39.
[2] *Conf.* X, 16, 25.
[3] *Conf.* X, 32, 48.
[4] Ypač žr. H. Jaeger, „L'examen de conscience dans les religions non-chrétiennes et avant le Christianisme“, *Numen*, 6, 1959, p. 176-233. Ši ypatinga *Išpažinimų* savybė kai kuriuos mokslininkus paskatino manyti prototipu buvus kasmetinės manichėjininkų Bema šventės išpažintį – ypač žr. A. Adam, „Das Fortwirken des Manichäismus bei Augustinus“, *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 69, 1958, p. 1-25, ypač p. 6-7. Tačiau, mano nuomone, J. P. Asmussen straipsnyje „*X*ᵛ*ĀSTVĀNĪFT*“, *Studies in Manichaeism* (Acta Theologica Danica, VII), 1965, ypač p. 124, pateikti prieštaravimai sutriuškina šias pažiūras.
[5] *Conf.* X, 29, 40; *De dono persev.* 20, 53.
[6] *Conf.* X, 37, 60.

Tavyje, tiesa, regiu aš save... Bet nežinau, ar galiu toks būti... Maldauju Tave, mano Dieve, parodyk ir man mane patį"[1].

Negali būti gyvesnio vidaus autoportreto nei tas, kurį nupiešė žmogus, nesileidęs užliūliuojamas tariamai tikro žinojimo apie save patį: „kas laimės, aš nežinau... tikrai nežinau, kas laimės"[2]. Jį vis dar lanko seksualiniai sapnai: net per miegus jie kelia nerimą, sukeldami pritarimo, o kartu ir gėdos jausmą[3]. Tačiau alkis yra daug skausmingesnis ir daugiau paaiškinantis nerimo šaltinis. Su žavinčia simpatija jis stebi godžiai ryjančius kūdikius[4]. Augustinas vis dar jaučiasi esąs slidžioje vietoje: šiurkščiai ir baimindamasis jis kalba apie kažkokį žmogų, dar nenusibrėžusio ribos tarp saikingo valgymo ir nevaržomo alkio šešėlio[5]. Muzikos malonumai, priešingai: čia jam gelbsti teigiami jo paties potyriai. Gražiai giedama psalmė verčia nuklysti jo protą: čia Augustinas pasirengęs (kaip niekad prie stalo) pasimėgauti: „Jaučiu, kad mūsų dvasios jausmai, nepaisant visos įvairovės, turi savotišką išraišką balse ir giedojime, kurie juos ir sukelia kažkokiu paslaptingu giminingumu"[6].

Mes leidomės į vidinį labai jautraus žmogaus pasaulį. Ryškios praeities spalvos išbluko; kartkartėmis pasirodančios pagundos tėra žavingas išsiblaškymas. Tarkim, „akių pagunda" Augustiną paliečia tik tuomet, kai, skaisčiai Afrikos saulei – „spalvų karalienei" – prausiant žemę, Augustinas staiga pasijunta esąs nusiminęs, kad jau reikia eiti į vidų: „Jei ilgai jos nėra, liūsta mano širdis"[7]. „Jau neinu į cirką žiūrėti, kaip šuo persekioja kiškį. Tačiau jei keliaujant per laukus kartais pa-

[1] *Conf.* X, 37, 62.
[2] *Conf.* X, 28, 39.
[3] *Conf.* X, 30, 41.
[4] *Conf.* I, 7, 11.
[5] *Conf.* X, 31, 47.
[6] *Conf.* X, 32, 49.
[7] *Conf.* X, 34, 51.

sitaiko pamatyti tokią medžioklę, ji atitraukia mane nuo didelių apmąstymų – ne mano arklį priverčia išsukti iš kelio, bet širdies palinkimą. Ir jeigu, parodęs mano silpnumą, Tu tuojau pat neįspėji manęs... dykas žiopsau. O ką sakyti, jei sėdint namie mano dėmesį dažną sykį patraukia muses gaudantis driežas ar voras, į savo tinklus pančiojantis įsipainiojusias muses"[1].

Tačiau labiausiai Augustiną jaudino ryšys, kuris, kaip jautė, giliai siejo su kitais žmonėmis: „Turiu šiokią tokią galią ištirti įvairias savo pagundas, tačiau šioje srityje – beveik jokios"[2]. Perskaitę šio nepaprastai giliai į save pasinėrusio žmogaus gyvenimą, nustembame supratę, kad vargu ar kada nors jis buvo vienas. Jį visuomet supo draugai. Kalbėti jis buvo išmokęs „žindyvių glamonėjamas, pokštais linksminamas ir juokais džiuginamas"[3]. Tik draugystė privertė „netekti pusės savo sielos"[4]; ir tik draugystė vėl išgydė šią žaizdą[5]. Retai matome jį mąstantį vienumoje: dažniausiai – „sakydavau savo draugams"[6]. Vargu ar šiuo atžvilgiu Augustinas pasikeitė: ir gyvenimo viduryje laimingai bei tragiškai jis lieka atviras „draugystei, neperprantamai sielos vilionei"[7].

Po nutolusios Milano sodo audros, po nerimastingo gilinimosi į tamsias savo jėgas, paskutiniosios trys *Išpažinimų* knygos tinkamai baigia tokio žmogaus atsivėrimo knygą: kaip kraštelis šviesos užlieja sulytą žemę, taip kietai aidintis posakis – „Liepk", „Liepk, ko Tu nori" – nušvinta ir užleidžia vietą kitam – „Duok, ką myliu, nes juk myliu"[8]. Augustinui Šventojo Rašto supratimo matu matuojama išmintis priklau-

[1] *Conf.* X, 35, 57.
[2] *Conf.* X, 37, 60.
[3] *Conf.* I, 14, 23.
[4] *Conf.* IV, 6, 11.
[5] *Conf.* IV, 9, 14.
[6] *Conf.* IV, 13, 20.
[7] *Conf.* II, 9, 17.
[8] *Conf.* XI, 2, 3.

so nuo to, kaip giliai pažįsti pats save[1]: jam apmąstant pirmąsias *Pradžios knygos* eilutes, šie „Tavosios šviesos manyje pradmenys"[2] tiesiogiai parodo ką tik patirtos terapijos rezultatus. Kaip tik ši iš savęs analizės kylanti terapija galbūt labiausiai ir suartina Augustiną su geriausiomis mūsų amžiaus tradicijomis. Kaip ir priešais esanti planeta, dešimtojoje *Išpažinimų* knygoje Augustinas prie mūsų priartėja taip arti, kaip tik leidžia plačios šiuolaikinį žmogų nuo vėlyvosios imperijos kultūros ir religijos skiriančios erdvės: *Ecce enim dilexisti veritatem, quoniam qui fecit eam venit ad lucem*. „*Tu gėriesi širdies atvirumu*, nes *kas jį vykdo, eina į šviesą*. Išpažindamas noriu savo širdimi *jį vykdyti* Tavo akivaizdoje, o plunksna – priešais daugelį liudytojų..."[3]

[1] Žr. žemiau p. 298-302.
[2] *Conf.* XI, 2, 2.
[3] *Conf.* X, 1, 1.

TREČIA DALIS
395-410

396 Miršta Valerijus. Romanianas grįžta į Italiją (vasaros pradžia).

395-398 Afrikos vietininko Gildono maištas. *Ad Simplicianum de diversis quaestionibus. Contra epistolam quam vocant fundamenti. De agone christiano. De doctrina christiana* (pabaigta 426 m.).

397 balandžio 4 d. Miršta Ambraziejus. Jo vietą užima Simplicianas. Birželio 26 d. Antrasis Kartaginos susirinkimas. Rugpjūčio 28 d. Trečiasis Kartaginos susirinkimas. Vieši ginčai su donatininkų vyskupu Fortunijumi Tubursiko Bure. /400 *Quaestiones evangeliorum.* /398 *Contra Faustum Manichaeum.* /401 *Confessiones.*

398 Gildonas pralaimi. Optato, donatininkų vyskupo Timgade, egzekucija. *Contra Felicem Manichaeum* (gruodis).

399 kovo 19 d. Imperijos pareigūnai uždaro visas pagonių šventyklas Afrikoje. Konsulu tampa Teodoras Manlijus. Balandžio 27 d. Ketvirtasis Kartaginos susirinkimas. *De natura boni contra Manichaeos. Contra Secundinum Manichaeum. Adnotationes in Job.* /400 *De catechizandis rudibus. De Trinitate.*

400 Pamokslas *De fide rerum quae non videntur. De consensu evangelistarum. Contra epistolam Parmeniani.* /401 *De baptismo contra Donatistas. Ad inquisitiones Januarii* (= *Ep.* 54-55). *De opere monachorum.*

401 Popiežiumi išrenkamas Inocentas I (401-417, kovas). Kalamos donatininkų vyskupas Krispinas pripažįstamas kaltas užpuolęs Posidijų. Birželio 15 d. Penktasis Kartaginos susirinkimas. Augustinas keliauja į Asūrą ir Mustą aplankyti buvusių kunigų maksimianininkų. Rugsėjo 13 d. Šeštasis Kartaginos susirinkimas. Į Hiponą dalyvauti vysku-

po rinkimuose atvyksta Diaritas (rugsėjo pabaiga). *De bono conjugali. De sancta virginitate.* /405 *Contra literas Petiliani.* /414 *De Genesi ad litteram.*

402 Gotai pralaimi Italijoje. Miršta Simachas. Rugpjūčio 7 d. Septintasis Milevio susirinkimas.

403 Bagajų vyskupą užpuola donatininkai ir sunkiai sužeidžia. Rugpjūčio 25 d. Aštuntasis Kartaginos susirinkimas. Iki lapkričio 8 d. Augustinas Kartaginoje kartkartėmis sako pamokslus.

404 Bagajų vyskupas vyksta į Raveną reikalaudamas griežtų priemonių prieš donatininkus. Birželio 26 d. Devintasis Kartaginos susirinkimas.

405 vasario 12 d. *Vienybės ediktas* prieš donatininkus (*Cod. Theod.* XVI, 5, 8). *De unitate ecclesiae.* Rugpjūčio 23 d. Dešimtasis Kartaginos susirinkimas. /406 *Contra Cresconium grammaticum.*

406 Vandalai įsiveržia į Galiją. /411 *De divinatione daemonum.*

407 Uzurpatorius Konstantinas III. Vienuoliktasis susirinkimas Tubursike (birželio pabaiga). 407-408 m. Augustinas pradeda *Tractatus in Joh. Ev.*

408 Teodosijus II tampa Rytų imperatoriumi (gegužė). Stilichono pralaimėjimas (rugpjūtis). Riaušės Kalamoje, Posidijui pamėginus panaikinti pagonių procesijas. Į Italiją įžengia Alarikas (spalis). Birželio 16 d. Dvyliktasis Kartaginos susirinkimas. Spalio 13 d. Tryliktasis Kartaginos susirinkimas (neaišku, ar Augustinas juose dalyvavo). *Epistola* 93 Kartenos donatininkų vyskupui Vincencijui. /409 *Quaestiones expositae contra paganos* (=*Ep.* 102). /412 *De utilitate je junii.*

409 Alarikas apsiaučia Romą. Donatininkai sulaukia tolerancijos. Birželio 15 d. Keturioliktasis Kartaginos susirinkimas (Augustino dalyvavimas neaiškus). *Ep.* 101 Memorui. Donatininkų vyskupas Makrobijus sugrįžta į Hiponą.

17

HIPPO REGIUS[1]

Augustinui tapus Karališkojo Hipono vyskupu, šis miestas jau stovėjo per tūkstantį metų[2]. Tai buvo antrasis Afrikos uostas. Plaukiant jūra iš Kartaginos matyti, kaip ilga skardžių eilė staiga prasiskiria turtingu kelių mylių Seybouse upės slėniu. Karališkasis Hiponas įsikūręs pačiame šio slėnio gale ant dviejų neaukštų kalvų, natūraliai sudarančių iš upės ir kalnų sukurtą uostą; vakaruose jis remiasi į kalnų apsuptą viršukalnę, vadinamą Djebel Edough.

Šiame sename mieste Augustinas buvo atėjūnas. Net gatvės čia nepanašios į tiesius prospektus, būdingus „naujiesiems" šalies gilumoje esantiems romėnų miestams, pavyzdžiui, Tagastai; čia gatvės – tai siaurutės ir susiraičiusios juostos, dar finikų išgrįstos stambiomis netaisyklingo pavidalo plokštėmis[3]. Visa, kas romėniška, buvo puiku ir labai sena. Nepaprastai didelis forumas pilnas statulų: Tacito minimo prokonsulo vardo įrašas driekiasi ant plačių grindinio plokščių[4]; tarp vietos įžymybių puikuojasi ir pirmųjų Romos imperatorių biografas Svetonijus[5]. Jau gerus du šimtmečius miestas buvo *civitas Romana* – Romos piliečių miestas. Romėniškas gyvenimo būdas čia skleidėsi visa savo puikybe: Hipone buvo penkių šešių tūkstančių vietų teatras, didelė viešoji pirtis, kalvą vainikavo ant senosios Baal Hammono šventyklos pamatų stovinti klasikinė šventovė. Sustingę akmenyje, paskli-

[1] F. Van der Meer, *Augustine the Bishop* (į anglų k. vertė Battershaw ir Lamb), 1961, puikiai parodyta Augustino padėtis ir aplinka.

[2] Ypač žr. E. Marec, *Hippone-la-Royale: antique Hippo Regius*, 1954.

[3] Marec, *Op. cit.*, p. 68.

[4] Marec, *Op. cit.*, p. 71-72.

[5] Marec, *Op. cit.*, p. 79.

dę šimtais įrašų pagoniško miesto ženklai – juos Augustinas užsipuls *Dievo valstybėje* – turėjo savaime traukti akį. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje pagoniška praeitis po truputį praranda savo dvasią; miesto knygynai nebepardavinėja Cicerono raštų[1]; tačiau neįmanoma nepastebėti kone fizinio praeities buvimo, sustingusio pastatuose, dengiančiuose visą didžiąją kalvą – nuo teatro papėdėje iki forumo ir šventyklos viršūnėje. Šis įspūdingas pagonybės laikų priminimas Šiaurės Afrikoje pergyveno pačią krikščionybę. Mūrinis viešosios pirties pamatas dar ilgai matyti miestą užpusčius smėliui: arabų keliautojai juos vadins *glisia Rumi* – romėnų šventykla ir klaidingai laikys „didžiojo krikščionių religijos mokytojo Augodžino" katedra[2].

Norėdamas pasiekti miesto dalį, kur „krikščionių kvartale" gyveno Augustinas – tai buvo pagrindinė bažnyčia su prie jos prisišliejusia krikštykla, koplyčia, vyskupo namai ir galbūt vienuolynas, supantis vyskupo sodą[3],– turėjai nusileisti nuo didžiosios miesto kalvos ir gerą pusmylį paėjėti uosto link. Dalis bažnyčios buvo pastatyta apleistame drobių dažytojo kieme; savo plotu ji prilygo maždaug trečdaliui forumo; ji dar neturėjo ir šimto metų. Šis paprastas pastatas, staiga išplėstas prieš tris kartas oficialiai pripažinus krikščionybę[4], kyšojo pakankamai saugiai nutolęs nuo tradicinių Hipono viešojo gyvenimo centrų – pagonių šventyklos ir forumo. Tačiau ir dėl kitko Augustinas įsikūrė kaip tik tokioje miesto vietoje, kur senieji viešojo gyvenimo saitai jau buvo sutrūkinėję. Mat už minutės kelio jau driekėsi turtuolių vilų kvartalas. Tai uostą juosiantis privačių namų priemiestis. Gal jau koks šimtas metų, kai niekas nebeleido pinigų viešiesiems pastatams ap-

[1] *Ep.* 118, 2, 9.

[2] Marec, *Op. cit.*, p. 89.

[3] Ypač žr. E. Marec, „Monuments chrétiens d'Hippone", 1958; H. I. Marrou, „La Basilique chrétienne d'Hippone", *Rev. études augustin.*, 6, 109-154; Van der Meer, *Augustine*, p. 19-25.

[4] Marec, *Monuments*, p. 43.

link forumą statyti – o kadaise, miesto „klestėjimo" laikais, toks paprotys buvęs. Vietoj to tapo įprasta didžiausius pinigus leisti gyvenimui namų viduje – ryškioms grindų mozaikoms, tokioms pat spalvingoms kaip ir rytietiški kilimai, vaizdavusioms pasiturintį žemės savininkų gyvenimą, tuo tarpu viešąją romėnų miestų ekonomiką krėtė nuolat besikartojančios ūkio krizės[1]. Kai kurie rūmų savininkai Hipone net negyvendavo: Augustino bažnyčia rėmėsi į puikų namą, priklausiusį senatorių luomo poniai, gyvenusiai Romoje[2]; pagoniškomis asociacijomis apipintas viešas forumo gyvenimas pamaldžius krikščionis ir išvykėlius domino taip pat mažai kaip Augustiną ar minėtą ponią[3].

Už šio kvartalo prasidėjo uostas. Kaip ir finikų laikais, Viduržemio jūra vis dar atplukdydavo žmonių iš rytų – keistai prisiekinėjančių graikų jūreivių[4], sirą[5]; ji atplukdė ir Augustino pirmtaką Valerijų[6]. Tačiau svarbiausia buvo tai, kad nuolatinis laivų judėjimas leido Augustinui palaikyti ryšį su daug platesniu pasauliu nei iš Tagastos, esančios toli žemyne. Kartu su grūdų prikrautais laivais Augustino laiškai keliaudavo į Italiją, pirmiau Paulinui iš Nolos, o vėliau ir Romos vyskupams[7].

Tačiau kaip dauguma senovės žmonių, Augustinas jūros bijojo. Jis niekad neišdrįso palei uolingą krantą plaukti į Kartaginą[8]; jūromis plaukiojančius pirklius visuomet laikė į šiur-

[1] Žr. Marec, *Libyca* I, 1953, p. 95-108.

[2] *Ep.* 99, 1. Italikai. Žr. aukščiau p. 139-140 ir P. R. L. Brown, „Aspects of the Christianisation of the Roman Aristocracy", *Journ. Rom. Studies*, 51, 1961, p. 5-6, ypač išn. 37.

[3] Žr. Marec, *Libyca* I, 1953, p. 95-108.

[4] *Serm.* 180, 5.

[5] *De civ. Dei* XXII, 8.

[6] *Vita* 5, 2. Pastebėtina, kad vienas Hipono pilietis buvo Rytų bažnyčios diakonas: *De gest. Pel.* 32, 57; *Ep.* 177, 15.

[7] Pvz., *Ep.* 149, 34.

[8] Ypač žr. O. Perler, „Les voyages de S. Augustin", *Rech. augustin.* I, 1958, p. 5-42, ypač p. 36.

pą keliančią riziką besileidžiančiais žmonėmis[1]. Iš tikrųjų Hiponas nepriklausė vien tik nuo jūros. Jo turtai plaukė iš visiems reikalingo dalyko, kurio visuomet šiek tiek trūko Viduržemio jūros pakrantėms – iš maisto[2]. Augustino ganomieji buvo „ūkininkai"[3], turėję arba nuomavę stebuklingai derlingą Seybouse upės slėnio žemę: net neturintieji žemės laiką leisdavo mažuose užmiesčio sklypeliuose[4]. Hipono gyventojai pasiturinčiai gyveno ne todėl, kad vertėsi jūros prekyba, bet todėl, kad turėjo pakankamai maisto. Per visą Seybouse slėnį išsidriekę vynuogynai buvo rūpestingai prižiūrimi[5]; Djebel Edough priekalnėse sodriai žaliavo alyvmedžių giraitės; lygumoje bolavo javai. Apie alyvmedžių skiepijimą Augustinas išmanė daugiau nei šv. Paulius[6]; apie debesis ar lietų jis visuomet kalbėjo taip, kaip valstietis – tai ypatinga Dievo malonė[7], kaip ir po daugelio nepakeliamos kaitros savaičių palaimingą lietų žadantis virš Djebel Edough staiga pakilęs rūkas.

Grūdai – Hipono turtų pagrindas. Priklausyti nuo grūdų nėra tik palaima. Javai gali sužlugdyti mažą žmogelį ir sukrauti lobių stambiam pirkliui. Javai – didelių lygumos dvarų pagrindas, jų laukai driekėsi aplink skoningomis statulomis išpuoštas vilas[8], kurių savininkai aukodavo demonams, kad kur nors pritrūktų maisto ir pakiltų kainos[9]. Dėl javų kaimuo-

[1] *Serm.* 64, 5; bet apie pirklių privalumus žr. *Enarr. in Ps.* 136, 3.

[2] Vynas ir aliejus, žinoma, nebuvo labai paklausūs; žr. A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, 2, 1964, p. 845; tačiau Hiponas turėjo daug naudos iš uosto. Apie prekybos grūdais svarbą žr. L. Ruggini, „Ebrei e orientali nell'Italia settentrionale (IV-V s.)", *Studia et Documenta Historiae et Juris*, 25, 1959, p. 236-241. Šis turtingas gyvenimas išliko ir arabų laikais; pvz., žr. Ibn Haukal (A. D. 970), kurį cituoja Piesse, *Itinéraire de l'Algérie*, 1885, p. 429.

[3] *Serm.* 87, 2.

[4] *Serm.* 361, 11.

[5] *Enarr. in Ps.* 136, 5.

[6] *Enarr. in Ps.* 146, 15.

[7] *Enarr. in Ps.* 59, 2.

[8] Marec, *Hippone*, p. 16, pav. 6 (ties Duzerville'iu).

[9] *Enrr. in Ps.* 70, 17.

se atsirasdavo daugybė labiausiai prislėgtų ir į prievartą linkusių žmonių – į baudžiauninkus panašių nuomininkų ir samdinių[1]. Tačiau svarbiausia tai, kad grūdai traukė negeidžiamą imperijos valdžios dėmesį. Hipone buvo įsikūręs pareigūnas, įpareigotas prievarta supirkti dalį grūdų[2]; labai didelė derliaus dalis nueidavo į valstybinius jo aruodus, kad vėliau būtų nugabenta Romos kariuomenei. *Dievo valstybėje* Augustinas išdrįso prasitarti, jog būtų neblogai, jei šį reikalą kas nors sutvarkytų geriau[3]; tuo tarpu jo ganomieji, ypač prekiautojai, savo nuomonę išsakė papraščiausiai nulinčiuodami vietos įgulos vadą[4].

Šios kaimiškos apylinkės, be abejo, Augustinui turėjo kelti sudėtingų problemų. Galima viltis, kad bent jau pačiame Hipone „romėnų miesto" įstatymai ir tvarka galiojo[5]. Tačiau už jo sienų stambieji žemvaldžiai nedvejodami griebdavosi „tvirtos rankos" politikos: vienam tokių Augustinas rašė laišką, „patarinėdamas" susilaikyti nesudeginus teisme jam prieštaravusio kunigo bažnyčios[6].

Blogiausioje padėtyje buvo lygumą juosiančios kalnų gyvenvietės, ypač po granitinius Djebel Edough šlaitus išsibarstę kaimai. Čia kalbėta ne lotyniškai, bet „pūniškai"; šiame laukiniame krašte stambieji žemvaldžiai medžiodavo šernus ir net liūtus[7]; čia, varganuose kaimuose, gyveno žmonės, niekuomet neturėję pakankamai žemės laisvam gyvenimui, tvirtai nusistatę prieš civilizuotą lygumos gyvenseną. Viename tokių kaimų, apgyvendintame donatininkų, buvo nužudyti ir sumušti ten dirbę katalikų kunigai[8]; kitame atsirado susival-

[1] Ch. Saumagne, „Ouvriers agricoles ou rôdeurs de celliers? Les circoncellions d'Afrique", *Annales d'hist. écon. et sociale*, 6, 1934, p. 351-364.

[2] *Corpus Inscript. Lat.* VIII, 5351; ir Marec, *Hippone*, p. 108.

[3] *De civ. Dei* V, 17.

[4] *Serm.* 302, 16.

[5] *Ep.* 35, 3.

[6] *Ep.* 251.

[7] *Mai.* 126, 12 (*Misc. Agostin.* I, 366).

[8] *Ep.* 209, 2.

dyti pasižadėjusiųjų bendruomenė, į savo narius priimdavusi gretimų kaimų vaikus[1]. Šie vargingi žmonės nuolat veržėsi į lygumą: galbūt jie sudarė cirkumcelionais vadinamų klajojančių fanatikų gaujų branduolį – jų karo šūkis „Dievui šlovė" buvo baisesnis net už liūtų riaumojimą[2].

Būdamas tokioje padėtyje, Augustinas darė viską, kas įmanoma. Jis stengėsi apginti vietos tarmę mokėjusius kunigus[3], o šie, kaip ir žemvaldžiai, galėjo ginti ir atstovauti mažosioms bendruomenėms[4]. Tačiau Augustinas buvo verčiamas vis labiau remtis tais, kurie šioje didelių ceremonijų nereikalaujančioje žemėje turėjo tikrąją valdžią – pačiais stambiausiais žemvaldžiais: katalikų bažnyčios kūrėsi šalia jų vilų[5]; jų įtaka, dažnai net viršdavusi nepaklusnių nuomininkų nuplakimu[6] – tolesnis katalikų bažnyčios rūpestis. Švelnus ir atsakomybę jaučiantis Augustinas romėniškoje tvarkos oazėje Hipone tiesiog kojas numynė rūpindamasis jo priežiūrai priklausančiomis kaimiškų žemių platybėmis[7].

Nuo apylinkių Hiponą skyrė jo turtai. Derlingoje jūros pakrantės lygumoje įsikūrusiam miestui visiškai nereikėjo ryšių su primityvesniu šalies gilumos gyvenimu. Augustinas jautė šią izoliaciją. Hiponas buvo valdomas iš Kartaginos, kur daugiausiai ir gyveno jo draugai pasauliečiai; ten jis dažnai keliaudavo dalyvauti Aurelijaus rengiamuose susirinkimuose. Nėra jokių tiesioginių liudijimų, jog keliaudamas į Kartaginą[8] per Mejerdos slėnį Augustinas nors kartą būtų pasukęs į kal-

[1] *De haeres.* 87.

[2] *Enarr. in Ps.* 132, 6.

[3] *Ep.* 84 ir 209, 2.

[4] *Ep.* 224, 3.

[5] *De civ. Dei* XXII, 8. Augustinas, atrodo, bus turėjęs mažiau sunkumų nei kiti jo laikų vyskupai, įtikinėdamas dvarininkus statyti bažnyčias. Vienintelis priešiškumo atvejis matyti *Serm.* 18, 4.

[6] Ypač žr. *Ep.* 58; 89, 8; 139, 2; Brown, „Religious Coercion in the Later Roman Empire", *History*, 48, 1963, p. 286, išn. 35; p. 290 ir 303, ypač išn. 196.

[7] Žr. žemiau p. 273-276.

[8] Ypač žr. O. Perler, „Les voyages", *Rech. augustin.* 1, 1958, p. 26-27.

nus aplankyti savo „kūno tėvynės"[1] Tagastos: jį sulaikydavo aukšti kalnai, atšiauresnis klimatas[2], galbūt ir kokios nors vidinės kliūtys.

Augustinas vyskupavo senoje Numidijos bažnytinėje provincijoje. Kolegų reikalai versdavo jį rūpintis miestais, esančiais kelių savaičių kelio atstumu į krašto gilumą, pavyzdžiui, Mileviu ir Sirte, dalyvauti įvykiuose, vykstančiuose jo niekad nelankytose kaimiškose vietovėse – apie pastarąsias jis nieko neišmanė[3], o, žvelgiant iš „romėnų miesto" ant Viduržemio jūros kranto priedangos, jos tikrai rodėsi labai laukinės.

Būdamas krikščionių vyskupu, Augustinas tapo visuomenine figūra mieste, kur didžioji gyvenimo dalis slinko viešai, atvirai, ribojama senų tinkamo elgesio taisyklių. Gyventa po atviru dangumi. Dideli turto ir visuomeninės padėties skirtumai pabrėžiami kuo pastebimiau: Augustinas menkai domėjosi vaizduojamaisiais menais, tačiau ypač reiklus buvo drabužiams, „skiriantiems žmonių luomus"[4]; nepaprastai ryškių apdarų amžiuje paprasti juodi marškiniai *birrus*, kuriuos Augustinas dėvėjo būdamas „Dievo tarnu", ypatingu būdu skyrė jį viešumoje[5]. Įtampa buvo visiškai atvira, net ritualizuota: teatre miestelėnai dalijosi į priešiškas „partijas"[6]; vienas miestas iš tiesų „persūdė", kasmet sukeldamas gerai parengtas muštynes tarp priešiškų *kvartalų*[7]; kariaujančios religinės grupės – pagonys prieš krikščionis, donatininkai prieš katalikus – mažai kuo tesiskyrė. Šis akivaizdžiai surūšiuotas gyvenimas tęsėsi ir po mirties. Pakankami nutolusios nuo gyvųjų pasaulio, kapinės buvo antrasis Hiponas: čia taip pat viešpatavo iš Numidijos marmuro statyti turtingų šeimų lai-

[1] *Ep.* 124, 1; 126, 7.
[2] *Ep.* 124, 1.
[3] Frend, *Donatist church*, p. 234.
[4] *De doct. christ.* II, 25, 39.
[5] Pvz., *Enarr. in Ps.* 147, 8, minios reakcija į įtartiną *servus Dei* rūbą.
[6] *Serm.* 198, 3.
[7] *De doct. christ.* IV, 24, 53.

dojimo rūsiai, kuriuose laukė ir kas metai su iškilmingomis vaišėmis tikėjosi būsią aplankomi jų protėviai[1].

Taigi Augustinas užėmė tokią padėtį, kurioje esant iš jo buvo tikimasi tam tikrų dalykų. Viena svarbiausių ir sunkiausiai pastebimų Augustino gyvenimo Hipone ypatybių – riba, skyrusi tai, kas jo gyvenime atitiko tradicinius vidutinio miestelėno lūkesčius, ir tai, kaip pastariesiems jis priešinosi bei juos keitė. Sprendžiant iš laiškų ir pamokslų, atrodo, jog Augustino gyvenimas buvo nuobodi kasdienybė, jam užkrauta tarsi „vergija"[2], „našta"[3]. Nepaisant nesikeičiančios ganytojiškos kasdienybės, Hipono vyskupas gyveno nepaprastai greitų pokyčių laikotarpiu, daugelis jų buvo sukelti paties Augustino ir jo kolegų katalikų vyskupų iniciatyva. Augustino vyskupavimo metais Hiponas tapo krikščionišku miestu[4]; iš krikščionių tarpo Augustinas išstūmė savo priešininkus donatininkus; jo padėtis įtakingų vietos žmonių akyse iš esmės pasikeitė[5]. Visa tai buvo naujos draugijos kilimo į valdžią pakopos – šių žmonių idėjos ir politika dažnai smarkiai keitė tradicines romėnų miestelėno pažiūras, o kartais būdavo ir pernelyg joms priešiškos. Šitaip siauram Hipono pasaulėliui Augustino daroma įtaka žymėjo reikšmingą antikos miestų pilietinio gyvenimo pabaigos tarpsnį.

Vėlyvosios Romos žmonės manė, kad juos turi globoti įtakingi privatūs globėjai[6]. Valstybės valdžia buvo policinė ir

[1] *Enarr. 1 in Ps.* 48, 13; *Serm.* 86, 6.

[2] *Ep.* 122, 1.

[3] *Ep.* 85, 2 „tokia šventa našta". Žr. M. Jourion, „*Sarcina*, un mot cher à l'évêque d'Hippone", *Rech. sc. relig.*, 43, 1955, p. 258-262.

[4] Pvz., *Serm.* 196, 4.

[5] Žr. žemiau p. 275-276.

[6] Nė vienas šiuolaikinės Viduržemio jūros pakrančių visuomenės tyrėjas neturėtų stebėtis, kad vėlyvojoje Romos imperijoje toks mąstymas buvo svarus: ypač žr. J. Davis, „Pasatella: an economic game", *Brit. Journ. of Sociology*, 15, 1964, p. 191-205; apie *Padroni, famiglia* ir *familiari* vaidmenį Pietų Italijos miestuose ypač p. 202-205. Apie vėlyvąją imperiją žr. L. Harmand, *Le Patronat sur les collectivités publiques des origines au Bas-Empire*, 1957; ir W. Liebeschuetz, „Did the Pelagian Movement have social aims?", *Historia*, 12, 1963, p. 227-241, ypač p. 227-232, 241.

sugadinta kyšių; tačiau ji apėmė daug mažesnę piliečių gyvenimo dalį nei šiandieninė valstybė. Nuo išorinio pasaulio žmogus pirmiausia slėpėsi „šeimoje", čia guodėsi atitaisysiąs netektis, planavo žygius, o atsidūręs už šeimos ribų, savo sėkmę stengėsi susieti su kokiu nors įtakingu žmogumi, galėjusiu vadovauti po visas Viduržemio jūros pakrantes pasklidusiai mažytei imperijai, kuriai priklausė bičiuliai, klientai, pavaldiniai, laisvieji ir vergai. Tapęs vyskupu, Augustinas pasijuto esąs kaip tik tokia „šeimos" galva: savo miesto krikščionių bendruomenę jis dažnai vadina *familia Dei*[1]. Oficialiai pripažinus krikščionybę, vyskupai tapo įtakingais asmenimis, iš kurių tikėtasi rūpesčio jiems priklausančiais reikalais ir kurie buvo raginami tai daryti: lankydamas kalėjimus, Augustinas rūpinosi, kad su kaliniais nebūtų blogai elgiamasi; taktiškai, bet tvirtai kišdamasis į teismo tardymą, nuo kankinimų ir mirties bausmės saugojo nusikaltėlius[2]; tačiau labiausiai tikėtasi, kad, teisėjaudamas tarp savo „šeimos" narių iškilusiose bylose, jis palaikys santaiką joje[3].

Augustinas nepaveldėjo gatavos įtakingo asmens padėties. Ketvirtojo amžiaus Afrikos vyskupai labai skyrėsi nuo viduriniųjų amžių bažnyčios didžiūnų, turėjusių tiksliai nustatytas savo teises. Imdamasis ginti kurį nors savo ganomųjų, jis veikė taip pat, kaip būtų veikęs bet kuris vėlyvosios Romos patronas; taigi jam tekdavo varžytis su gerai pasirengusiais priešininkais[4]. Hipono piliečiai pagalbos verčiau prašydavo kokio nors pagonies senatoriaus[5], pavyzdžiui, Simacho, nei Augustino. Kartą jam net teko beveik visą rytą pralaukti valdytojo laukiamajame[6]. Dauguma įtakingų vietos žmonių

[1] Pvz., *Ep.* 177, 1: *familia Chrisiti.*

[2] *Vita* 19, 6-20.

[3] Čia priklausė spręsti ginčus net tarp žemvaldžių ir jų nuomininkų: *Ep.* 247.

[4] Tai tinka ir daugeliui IV a. krikščionių vyskupų, pvz., S. Giet, „Basile, était-il sénateur?", *Rev. d'Hist. ecclés.*, 60, 1965, p. 429-443, ypač. p. 442-443.

[5] Symmachus, *Ep.* IX, 51.

[6] *Serm.* 302, 17.

iš pradžių jam buvo priešiški; kai kurie jų buvo donatininkai[1], kiti – pagonys. Būtų labai įdomu sužinoti nuomonę „garsaus Hipono žemvaldžio" pagonies, kartą „pašaipiai" pagyrusio Augustino išsimokslinimą[2]. Trumpai tariant, savo kelią Hipone Augustinas pradėjo neturėdamas jokių aristokrato nuo gimimo turimų lengvatų; svarią padėtį visuomenėje jis užėmė tik po daugelio metų kovos.

Augustinas suprato, kad bendruomenėje jį nepaprastai svarbų darė paties menkai vertinti bylų teisėjo gabumai. Mat jis galėjo atlikti visiems būtiną reikalą – objektyviai, greitai ir nepriekaištingai išspręsti bylą. Krikščionių vyskupai turėjo galią skelbti nuosprendį, jei abi pusės sutikdavo pas juos bylinėtis[3]. Augustinas buvo gulte apgultas: minios besibylinėjančiųjų – ir katalikų krikščionių, ir pagonių bei eretikų – neretai užkraudavo jam darbo nuo ankstyvo ryto iki vėlyvos popietės[4]. Tai viena labiausiai Augustiną piktinusių kasdienybės Hipone pusių: „Su kokiu pasibjaurėjimu besimaišančia minia ir su kokiu Šventojo Rašto ilgesiu pasakyta: *Atstokite nuo manęs, piktadariai, o aš sergėsiu mano Dievo paliepimus*... Tikrai tai pasakyta galvojant apie tuos, kurie nuolat tarpusavyje bylinėjasi ir, skriausdami geruosius, neklauso mūsų nuosprendžio; jie gaišina mums laiką, kurį derėtų skirti dieviškiems dalykams... Todėl psalmininkas it įkyrias muses nuvijo juos nuo savo širdies akių"[5].

Teisėjo pareigos giliai paveikė Augustino požiūrį į vyskupo padėtį. Būtinybė greitai prasiskverbti į pačią sudėtingos bylos esmę ir paskelbti tvirtą ir aiškų, krikščioniškomis nuostatomis paremtą nuosprendį, be jokios abejonės, – puiki treni-

[1] Žr. žemiau p. 254-255 ir 272-273.

[2] *Ep.* 136, 2.

[3] Ypač žr. F. Martroye, „S. Augustin et la compétence de la juridiction ecclésiastique au Ve siècle", *Mém. soc. nat. des antiquaires de France*, 7e ser., 10, 1911, p. 1-78; ir J. Gaudemet, *L'Église dans l'Empire romain*, 1958, p. 229-252.

[4] *Vita* 19, 1-5.

[5] *Enrr. 24 in Ps.* 118, 3-4.

ruotė bažnyčios polemistui. Augustinas dažnai rašo tarsi užbaigdamas teisme nagrinėtą bylą: *causa finita est*[1]. Tačiau svarbiausia, kad autoritetas, kuriuo vadovaudamasis jis skelbdavo nuosprendžius, buvo persipynęs su gerai suvokiamomis religinėmis idėjomis. Sėdėdamas prie bazilikos prisišliejusiame *secretarium*, taigi netoli nuo didžiojo altoriaus, po ranka turėdamas Šventąjį Raštą, Augustinas jautėsi esąs garbių Izraelio teisėjų įpėdinis. Skelbdamas nuosprendį jis visada su siaubu žvelgia į ateitį – į Paskutinįjį teismą[2].

Afrikos krikščionių Dievas pirmiausia buvo pagarbią baimę keliantis Teisėjas[3]. Pirmykštės šios baimės žymės Augustino sieloje buvo pakankamai stiprios; net esantį, atrodytų, labai toli nuo savo šaknų, tai yra sėkmingai retoriaujantį Milane, jį apnikdavo „mirties ir Paskutiniojo teismo baimės" jausmai[4]. Dabar, Afrikoje, ši baimė nuolat greta: vienas Augustino kolega, būsimasis vyskupas, pabėgo su vienuole; su ja nemiegoti įspėja per sapną Dievo atsiųsta siaubinga baimė[5]. Augustiną supę žmonės tikėjosi kaip tik tokių nuobaudų. Visuomet jautrus Augustinas netruko pajusti jų nuotaikas. Susidūręs su neišsprendžiamu visą bendruomenę padalijusiu dviejų kunigų ginču, Augustinas abudu siunčia į šventą vietą Italijoje, idant tenai melagingai prisiekusius susektų Dieviškasis teisėjas: taip mes įžengiame į viduramžių kaltės tikrinimų vandeniu ir ugnimi laikus[6].

Tokia gyva Paskutiniojo teismo baimė – Augustino autori-

[1] Pvz., *Ps. c. Don.* 38; *Serm.* 131, 10; plg. Ep. 193, 2, 4, ir *c. Jul.* III, 21, 45.

[2] Pvz., *Ep.* 77, 2, ir *Enrr. in Ps.* 25, 13. Ypač žr. H. Jaeger, „Justinien et l'episcopalis audientia", *Rev. hist. de droit français et étranger*, 4e ser., 38, 1960, ypač p. 217-231; ir „La preuve judicaire d'après la tradition rabbinique et patristique", *Recueils de la Société Jean Bodin*, 16, 1964, p. 415-594.

[3] Pvz., *De cat. rud.* 13, 18: trumpajame katekizme sakoma, jog „būsimojo Teismo galia turi būti tvirtai įteigti" trys dalykai – bažnyčios vienybė, atsparumas pagundoms ir doras krikščionies elgesys.

[4] *Conf.* VI, 16, 26.

[5] *De VIII Dulcitii qu.* 8, 3.

[6] *Ep.* 77 ir 78.

teto krikščionių bendruomenei pagrindas. Šios baimės jis nenaudojo savo ganomiesiems žiauriai įgąsdinti. Visą atsakomybės naštą užsiversdamas sau, Augustinas elgėsi subtiliau ir veiksmingiau: aną baisiąją dieną jis pats turėsiąs atsakyti Dievui už visų jų nuodėmes[1]. Tokia nuostata puikiai derėjo prie iškilmingo paternalizmo, kuriuo Augustinas valdė savo nepaklusnią „šeimyną". Tai jam taip pat teikė stulbinantį misijos ir atsakomybės pojūtį, kurio pastebimai trūko pasaulietinei Vakarų imperijos visuomenei; dažniausiai provincijos valdytojais trumpam laikui būdavo skiriami mėlyno kraujo menkystos, tik menamai vadovavę prastai apmokamiems tarnautojams; krikščionių vyskupai, priešingai, visiškai kitokie: jie – gerai matomi ir įtakingi kiekvieno miesto asmenys, žmonės, susirūpinę dėl savo autoriteto ir atsakingi tik neregimam, tad juo labiau čia pat esančiam Dievui: „Jam atvira mūsų širdis, priešais Jį esame nuogi, ir šiame, ir būsimajame gyvenime bijomės Jo teismo ir viliamės pagalbos"[2].

Nepaisydami tokios aukštos savo pareigų jausenos, eiliniai krikščionių vyskupai lengvai prisidėdavo prie siauro vietos žemvaldžių oligarchijos pasaulėlio, kurio įtaka miesto gyvenime buvo pakankamai stipri jėga[3]. Afrikos bažnyčia visuomet turėjo „vyresniųjų" iš pasauliečių[4]; dabar jais tapo „kilmingi krikščionys pasauliečiai" senatoriai. Šie žmonės aptarti savo reikalų pas Augustiną ateidavo sekmadieniais prieš Mišias[5]. Jie elgdavosi taip, tarsi būtų bendruomenės atstovai: susidarius kokiai nors sunkiai padėčiai, šie įtakingi žmonės pakildavo į apsidą ir vieni tardavosi su vyskupu[6]. Augustinui

[1] Pvz., *Serm.* 17, 2.

[2] *Ep.* 104, 3, 9.

[3] Žr. *Serm.* 137, 14. Jie tikėjosi vyskupą pritarsiant dvaro apvogimui.

[4] Ypač žr. P. G. Caron, „Les *Seniores Laici* de l'Église africaine", *Rev. intern. des Droits de l'Antiquité*, 6, 1951, p. 7-22; ir W. H. C. Frend, „The *Seniores Laici* and the origins of the Church in N. Africa", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 12, 1961, p. 280-284.

[5] *De div. daem.* 1, 1; 2, 6.

[6] *Ep.* 126, 1.

jie padėdavo išspręsti sunkias bylas[1]. Augustinui reikėjo jų paramos; jiems taip pat reikėjo vyskupo, mat šis, teisiškai gindamas mažesniuosius, galėjo paveikti ir dinastinius žemvaldžių planus[2]. Kaip prašmatnūs turtuolių rūmai iš visų pusių spaudė Augustino bažnyčią, taip, Hiponui tapus krikščionišku, šis negausus būrelis siekė natūraliai tapti neturtingų ir beraščių valstiečių vadovu; kaip šie krikščionys vaikščiojo po pagoniškas dar tėvų išklotas savo namų grindų mozaikas, taip ir Augustiną jie norėjo paprasčiausiai laikyti dar vienu įtakingu, į miesto tradicijas įsiliejusiu asmeniu. Iš jo šie žmonės darė tik dar vieną religines pareigas einantį visuomenės veikėją.

Įstoti į šias gerai išvažinėtas gyvenimo vėžes – labai paprasta. Daugelis vyskupų buvo vedę; jų sūnūs taip tvirtai laikėsi senojo gyvenimo būdo, kad net rengdavo iškilmingas viešąsias žaidynes savo įstojimui į miesto tarybą pažymėti[3]. Tokie vyskupai tarnybą laikė „garbe", teikusia privilegijų, kaip ir visi kiti visuomeniniai titulai[4]; daugeliu atžvilgių jie galėjo būti žemvaldžiai: Hipono bažnyčia žemės valdė dvidešimt kartų daugiau už Augustinui kadaise priklausiusį „menkutį sklypelį" Tagastoje[5]. Šie žmonės turėjo klasikinį išsilavinimą. Gretimų miestų didžiūnai pagonys tikrai dažnai mėgindavo suartėti su Augustinu taip, tarsi jis būtų vienas iš jų, žmogus, „išsilavinęs visuose moksluose"[6], „didis žmogus, geras žmogus, išsilavinęs, mokytas, bet kodėl krikščionis?"[7]

Augustinas sugriovė tokių žmonių viltis. Draugiją jis rinkosi kitaip, save apsupdamas juodai vilkinčiais „Dievo tarnais". Augustinas reikalavo, kad kunigai gyventų kartu vys-

[1] *Serm.* 355, 3.
[2] *Ep.* 252-255.
[3] *Breviarium Hipponense* 11 (PL 66, 424/5).
[4] *Ep.* 208, 2.
[5] *Ep.* 125, 1; 126, 7; plg. *Vita* 23, 1-24, 7. Žr. Jones, *Later Roman Empire* 2, 904-910.
[6] *Ep.* 90.
[7] *Enarr. in Ps.* 39, 26.

kupo namuose įsikūrusiame vienuolyne. Šitaip, duodami neturto ir celibato įžadus bei laikydamiesi griežtų taisyklių, jie savo noru atsiskyrė nuo miesto gyvenimo[1]. Jie buvo mokomi tik krikščionių Šventojo Rašto[2]. Laikui bėgant, daugelis Augustino vienuolyno narių tapo vyskupais kituose miestuose; savo ruožtu ir jie apie save telkė panašius vienuolių būrelius[3]. Taip elgdamiesi, jie saugojo atskirą katalikų kunigų kastą, nei vedybomis, nei turto sumetimais neįsipynusią į miesto gyvenimą; taip netiesiogiai jie įvarė dar vieną senąją romėnų miestų vienovę skaldžiusį pleištą.

Požiūris į turtą gražiai parodo Augustino draugijos ir paprastų romėnų pažiūrų skirtumą. Vėlyvosios imperijos romėnų nuomone, turtus reikią demonstratyviai švaistyti. Taupumas laikomas nekilniu dalyku[4]. Šią dosnumo tradiciją Augustinas mėgino nukreipti krikščionių vargšų šalpos naudai[5]; pats rodydamas *humanitas* – dosnų prakilnumą, vargšams rengdavo vaišes per savo pakėlimo į vyskupus metines[6] ir vaišindavo gausius savo lankytojus[7]. Tačiau palyginti su tradicinėmis progomis parodyti savo dosnumą, išmalda atrodė pernelyg neišraiškingai: ji negalėjo sutvirtinti jokių nuolatinių įsipareigojimo ryšių, kaip, tarkim, didieji draugų, klientų ir bendrininkų pasikeitimai dovanomis per sausio kalendų šventes[8]; išmalda nebuvo nei tokia visų matoma, nei taip skatinanti rungtyniauti, kaip vietos didžiūnų rengiami nepaprasti cirko reginiai[9]. Tuo tarpu išmaldos neasmeniškumą Augus-

[1] Žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 199-234; ir puikią apžvalgą R. Lorenz, „Die Anfänge des abendländischen Mönchtums im 4. Jahrhundert", *Zeitschr. für Kirchengesch.*, 77, 1966, p. 1-61, ypač p. 39 ir t.

[2] Žr. žemiau p. 305-307.

[3] Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 246-247.

[4] Pvz., Claudianus, *In Prob. et Olybr. cons.*, ypač 2, 42-49; plg. *Serm.* 355, 5.

[5] *Serm.* 259, 5; *Enarr. in Ps.* 75, 26.

[6] *Serm.* 339, 3.

[7] *Serm.* 355, 5.

[8] *Serm.* 198, 2-3.

[9] *Enarr. in Ps.* 147, 12.

tinas lygino su taupymu – duodamas išmaldą, žmogus apdairiai pinigus pervedąs iš šio nesaugaus pasaulio į kitą[1].

Tarp tradicinio pinigų švaistymo cirko reginiams ir Augustino nebuvo jokių paliaubų. Šie reginiai buvo tapę tam tikru būdu parodyti, kad senoji Romos gyvensena dar gyvuojanti – tai panašu į po 1945 m. išlikusias Rytų Europos aukštuomenės šeimas, vėl ateinančias į savo ložes sostinių operos teatruose pademonstruoti, jog nepaisant to, kas įvyko, viskas esą po senovei. Augančio, į 410-ųjų Romos nusiaubimą išsiliejusio nerimo metais Augustinas savo pamoksluose su kartėliu pliekia turtuolius, kurie kenkia sau, remdami tokius renginius[2]; jis džiaugiasi matydamas sugriuvusį amfiteatrą[3]; viešąsias nelaimes su pasitenkinimu laiko priemone priešingos gyvensenos šalininkus priversti laikytis puritoniško „griežtumo"[4]. Apie tai miesto tarybos nariams ir aukštiesiems pareigūnams Augustinas rašė tokiu metu, kai buvo lemtingai pasiekta šios klasės demoralizavimo riba, o kartu prieita ir prie senosios romėniškos gyvensenos žlugimo Afrikos miestuose. Šie laiškai – vienas gėdingiausių liudijimų apie krikščionybės ir senojo pasaulio civilizacijos santykius.

Taip rinkdamasis sau draugiją, Augustinas pasirūpino niekuomet nebūti vienas. Jam reikėjo draugų. Net giliausią savo regėjimą Augustinas patyrė būdamas greta motinos; jis ir dabar stengėsi Hipono vyskupo rūmuose visuomet būti mažos bendraminčių draugijos viduryje. Augustinas visada nuosekliai laikėsi afrikietiškų klano papročių. Našle tapusi jo sesuo apsigyveno Hipone ir ėmė vadovauti „Dievo tarnaitėms"[5]; tą patį jau buvo padarę jo dukterėčia[6] ir sūnėnas Patricijus[7].

[1] *Frang.* 9, 4 (*Misc. Agostin.* I, 235); *Serm.* 345, 3.
[2] *Frang.* 5, 5 (*Misc. Agostin.* I, 216); *Enrr. in Ps.* 147, 7.
[3] *Denis* 24, 13 (*Misc. Agostin.* I, 153); žr. žemiau p. 341-343.
[4] *Ep.* 138, 2, 14.
[5] *Vita* 26, 1.
[6] *Vita* 26, 1.
[7] *Serm.* 356, 3.

Augustinas nustatė griežtą vienuolyno tvarką – valgomas tik vegetariškas maistas[1], vienuolyne draudžiama lankytis moterims[2]. Senatvėje svarstydamas, kokias gi nuodėmes galėjo padaryti toks tobulas žmogus, koks buvo teisusis Abelis, Augustinas vaizdavosi, kad jis galbūt „kada nors pernelyg nesivaržydamas juokėsi arba ilsėdamasis pokštavo... arba kada nors nesaikingai prisiskynė obuolių, arba nuo per sotaus maisto sunkiau virškino ar melsdamasis galvojo apie ką nors kita"[3]: keistos nuodėmėlės, tačiau jos rūpėjo Augustinui ir jo draugams, gyvenusiems išretėjusiame Hipono vienuolyno moralės ore[4].

Tačiau šis vienuolynas nebuvo panašus į Egipto dykumoje atsiskyrusias vienuolių bendruomenes: čia skaitomos knygos, siekiama mokslų; mokslingi pokalbiai vykdavo ir maloniame sode, ir mieste, kurio uostas sutraukdavo daugybę keliautojų[5]. Į Augustino gyvenimo pabaigą lankytojų taip padaugėjo, tad jiems apgyvendinti teko statyti svečių namus[6]. Svečiai rinkdavosi prie Augustino namų stalo: tarp jų būta atsiskyrėlių iš tolėliau Sardinijos esančių salelių[7], gotų vienuolių[8]; Augustinui nesant, kartą galbūt bus atvykęs ir pats Pelagijus[9]. Žinodami, apie ką kalbėdavosi šie žmonės, daugiau numanytume ir apie paties Augustino santykius su išoriniu pasauliu. Mat senovės pasaulyje laišką atgabenęs žmogus buvo toks pat svarbus kaip ir pats laiškas: jis galėjo būti artimas draugas ar patikimas tarnas ir žinoti daugybę asmeninių naujienų[10]. Nelaimei, išlikę laiškai dažnai tėra ne daugiau nei

[1] *Vita* 22, 2.
[2] *Vita* 26, 1-2.
[3] *De nat. et gratia* 38, 45.
[4] Pvz., apie valgį – *Conf.* X, 21, 43-47; apie juoką – *Ep.* 95, 2.
[5] P. Monceaux, „S. Augustin et S. Antoine", *Misc. Agostin.* II, 1931, p. 61-89.
[6] *Serm.* 356, 10.
[7] *Ep.* 48.
[8] *De civ. Dei* XVIII, 52, 59.
[9] *De gest. Pel.* 22, 46.
[10] Pvz., *Ep.* 31, 2 ir 200; plg. trumpą popiežiaus Inocento *salutatio* – *Ep.* 184.

vizitinė kortelė – tai *salutatio* iš kelių dailiai sudėtų sakinių.

Geras pokalbis prie šito stalo vertintas labiau nei valgis[1], prie jo daug kas užsitarnavo pagarbą, daug kas ją prarado:

„Taikydamas žmogiškų įpročių bjaurasčiai, ant šio stalo Augustinas užrašė štai ką:

Linkę gyvenimą nesančio čia apkalbom taršyti,
Stalą šitą pajus esant nevertą savęs.

... Kartą gerus savo draugus, kolegas vyskupus, pamiršusius šį užrašą ir kalbėjusius jam nusižengiant, pasipiktinęs atšiauriai nutraukė, kad pasakytų, jog reikia arba šį dvieilį ištrinti nuo stalo, arba nuo įpusėto valgio jis pasitrauksiąs į savo kambarį"[2].

Augustinui reikėjo nuolatos justi draugų atsaką ir ištikimybę: žinoti, kad yra mylimas[3], žinoti, kad šalia yra kažkas, kas nusipelno meilės[4] – šie du dalykai Augustiną savo ruožtu skatino atsilyginti didele meile. „Prisipažįstu, kad brolių meilei aš greit save visą atiduodu, ypač tuomet, kai pavargstu nuo trikdančio pasaulio"[5]. Tuo metu jam nebuvo sunku draugą pavadinti „puse mano sielos"[6]. Jo draugystės idėja, anot kurios šioji esanti tobula protų ir siekių darna[7], puikiai tiko išlaikyti sutelktam nedideliam pasišventusių žmonių būreliui[8]. Severo iš Milevio laiškas pataikūniškai atkartoja jo pa-

[1] *Vita* 22, 6; plg. *C. Jul.* IV, 14, 71.

[2] *Vita* 22, 6-7. Nepradėjęs gyventi tarp kunigų, jis nepakankamai vertino Monikos dorybę nepasiduoti paskaloms – *Conf.* IX, 9, 21.

[3] *De cat. rud.* 4, 7.

[4] *De Trin.* VIII, 9, 13.

[5] *Ep.* 73, 3, 10.

[6] *Conf.* IV, 6, 11, in Horatius, *Carmina* I, 3, 8; plg. *Ep.* 270. Žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 22, išn. 5.

[7] Pvz., *Ep.* 258, 4 cituoja Ciceroną. Žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, II, p. 135; ypač žr. M. A. MacNamara, *Friendship in St. Augustine* (Studia Friburgensia), 1958, ypač IV skyrių.

[8] Po Augustino bet kokie svarstymai apie meilę artimui prasideda nuo santykių su draugais nagrinėjimo: pvz., *De doct. christ.* I, 20, 20-23, 22; plg. *Ep.* 109, 2 (nuo Severo iš Milevio).

ties mintis: „Mieliausiasis broli, gera man su tavimi, džiaugiuosi labiau prie tavęs priartėjęs; ir, jei galima taip pasakyti, vis labiau supanašėdamas, glaudžiuosi prie tavęs, prie tavo krūtinės pripuolęs, iš tavo gausybės imu sau jėgų..."[1] Augustino atsakymas – tipiškas: kupinas šmaikštybių, problemų, paradoksų, beveik koketiškas – žinoma, miela būti apsuptam tokių „ištroškusių žmonių": „Kai mane giria labai artimas ir giminingas mano sielai žmogus, jaučiuosi taip, tarsi pats save girčiau"[2].

Savo draugams Augustinas leisdavo sakyti tokius komplimentus. Alypijus, pavyzdžiui, visuomet šalia, kai reikėdavo pakreipti Numidijos bažnyčios politiką: jis primindavo techninius dalykus[3]; kartais Augustiną jis įtraukdavo į daug sudėtingesnius savo reikalus[4]; vėliau, naudodamasis savo *savoir faire*, imperijos teisme apskųsdavo vietos pareigūnus[5]. Du draugus kartą išskyrus trikdančiam atsitikimui (Hipono katalikai viešai nušvilpė Alypijų, kadangi šis pas juos neišleido Tagastoje įsikūrusio milijonieriaus, kurį anie manėsi prisiviliosią paskirdami kunigu)[6], regime, kad Augustinas buvo silpnesnioji pusė. Alypijus tvirtas ir tikslus: savo tiesą jis paremia aiškiu Romos teisės teiginiu[7]. Augustiną kompromituoja būtinybė nuraminti savo ganomuosius, noras dalyką aptarinėti bendrais žodžiais; jo intelektinis jautrumas šiek tiek dvelkia kazuistika[8].

Tačiau ši draugija po truputį tirpsta. Severas, Posidijus, Evodijus, Alypijus, Profutūras iškeliauja iš Hipono ir tampa vyskupais tolimuose miestuose. Augustinas net pats jau su-

[1] *Ep.* 109, 1.
[2] *Ep.* 110, 4.
[3] *Ep.* 44, 3, 6.
[4] Žr. žemiau p. 263-264.
[5] Žr. žemiau p. 421-423.
[6] Žr. žemiau p. 337-339.
[7] Apie prievarta išgautos priesaikos veiksmingumą žr. *Ep.* 125, 3.
[8] *Ep.* 125, 4.

tinka keliauti, nes tik kelionėmis jis galėjo atgaivinti senuosius santykius[1]. Draugai neretai susiruošdavo kartu keliauti į dažnus Kartaginos ir Numidijos susirinkimus[2]. Tuomet, bent jau ilgomis kelionės raitomis valandomis, Augustinas vėl pasijusdavo su draugais kalbąs „kaip pats su savimi"[3]. Tačiau visą likusį laiką Augustinas turėjo būti Hipone. Jo laiškai draugams darosi kupini priekabių bažnyčios reikalų smulkmenų: menki bendruomenių nesutarimai[4], pasipūtęs kaimo kunigų elgesys; Augustinas pastebi teturįs „tik lašelį laiko" atsakyti į trumpučius savo draugų laiškus[5].

Augustinas taip pat po truputį nuolankiai įsitraukia į grynai afrikietišką kolegų vyskupų ratą. Kiti, kurių draugystės jis jautėsi vertas – Paulinas Noloje, Jeronimas Betliejuje – taip ir liko toli. Tad teko tenkintis jų „dvasią pažįstant iš knygų"[6]. Galbūt ši frazė tėra kai kurių vėlyvosios Romos imperijos laikų laiškų šablonas; tačiau, kaip matėme, Augustiną ji privertė imtis rašyti *Išpažinimus*. Ši knyga galėjo per jūras jo sielą nunešti draugams, kurių jis taip ilgėjosi. Taip jaudinančiai atsiliepė prieš savo valią į neasmeninių santykių pasaulį pasineriantis žmogus[7].

Lėtas senosios labai artimų draugų draugijos išsisklaidymas – viena tyliųjų amžiaus vidurį pasiekusio Augustino tragedijų: „Tačiau kai tolimų bažnyčių reikmėms sutiksi atiduoti tuos, kuriuos labiausiai mylimus ir mielus būsi išauginęs savo maistu, tuomet pajusi, kokie troškimai graužia mane, kai susiję su manimi stipriausiu ir mieliausiu artumu kūnai yra toli nuo manęs"[8]. Norint tapti įtakingu visuomenės veikėju,

[1] *Enrr. in Ps.* 119, 6; žr. Perler, „Les Voyages", *Rech. augustin.*, 1, 1958, p. 35.
[2] Žr. Perler, „Les Voyages", *Rech. augustin.*, 1, 1958, p. 30.
[3] *Ep.* 38, 1-2.
[4] Pvz., *Ep.* 62-63.
[5] *Ep.* 84.
[6] *Ep.* 40, 1.
[7] Žr. aukščiau p. 176-180.
[8] *Ep.* 84, 1.

Augustinui iš tiesų teko liautis rūpinusis atsiskyrėliškos draugijos ugdymu. Amžiaus vidurį jis praleido įsitraukęs į karčią kampaniją prieš krikščionių schizmatikus donatininkus: ir tuose iki širdies gelmių persmelkiančiuose pasikeitimuose, pavertusiuose jį agresyviai autoritetu besiremiančiu veikėju, galime atsekti kai kurias giliausias artimiausių dešimtmečių Augustino veiklos ištakas.

18

SALUBERRIMA CONSILIA

Augustinas tapo vyskupu krašte, kuriame kirtosi kraštutinės pažiūros į vyskupo vietą krikščionių bendruomenėje. Abiejų Afrikos krikščionių pusių – katalikų ir donatininkų – didvyris buvo vyskupas Kiprijonas Kartaginietis[1]. Pasidalijimas į katalikus ir donatininkus atsirado ne dėl kokio nors gilaus nesutarimo mokymo klausimais, bet veikiau dėl tvirtinimų, kad vyskupai iš kiekvienos besivaržančios pusės gyveną laikydamiesi šv. Kiprijono vyskupo tarnystės idealo. Tai reiškė, kad apie 395 m. per 300 vyskupų iš kiekvienos pusės savo miesteliuose turėjo po priešininką. Kiekvienas jų buvo savo bendruomenės priekyje, ir, kaip Senajame Testamente, į juos žiūrėta tarsi į kunigų kastos narius[2]; jiems priklausė „laiptais kylančios apsidos, pridengti sostai, pasitinkančių ir giedančių vienuolių minios"[3]. Visuomet aštrus afrikiečių garbės jausmas, atrodo, ypač opus kunigams: atsivertęs donatininkų kunigas, sužinojęs, kad jam neleidžiama vėl imtis šiuosyk katalikiškų pareigų, „liepsnojo pažeminimo ir skausmo lieps-

[1] Ypač žr. Bonner, *St. Augustine*, p. 276-278 (apie šv. Kiprijono kultą Afrikoje).

[2] Diehl, *Inscriptiones Latinae Christianae veteres* I, 1961, no. 2435; plg. C. *Ep. Parm.* II, 8, 15.

[3] *Ep.* 23, 3.

nomis... kol neplyšo dūsaudamas"[1]; kai Augustinas karčiai raudojo įšventinamas į kunigus, Hipono katalikai buvo šventai įsitikinę, jog jis verkia dėl pažeminimo, kad ne iš karto tapo išrinktas vyskupu[2].

Augustinas, palyginti su kitais – pašalietis, į šį sūkuriuotą ir dygų pasaulį buvo priverstas pasinerti prieš savo valią. Net jo pakėlimas į vyskupus sukėlė triukšmą. Vyriausiasis Numidijos vyskupas Megalijus iš Kalamos laikė jį įtartinu prasimušėliu ir tam tikrą laiką atsisakinėjo Augustiną pakelti į vyskupus. Augustinas, sakė jis, esąs slaptas manichėjininkas; jis siuntinėjąs meilės gėrimo žymiai ištekėjusiai poniai[3]. Tai buvo garsus skandalas. „Žymiąja ponia" galėjo būti Paulino iš Nolos žmona, kuriai Augustinas buvo pasiuntęs menkutį šventos duonos paplotėlį. Gandų paveiktas Paulinas taip pat galėjo kuriam nors laikui nutraukti santykius su įtartinu naujuoju draugu[4]. Laimei, tas įvykis greitai pasimiršo. Tačiau jis giliai užgavo Augustiną. Net po Megalijaus mirties jis vis dar kalba apie „neapykantos" pavojus[5]. Kokią neapykantą jis turi galvoje? Tiesmuko bei įtaraus senio, o gal tai jo paties bruožas greitai įsižeisti?

Tačiau šis bjaurus atsitikimas tebuvo vienas iš daugelio Augustino patirtų įspūdžių, tapus pirma kunigu, o vėliau ir Afrikos bažnyčios vyskupu. Būdas, kuriuo prie to prisitaikė, ne tik gyvai nušviečia jo charakterį: toks Augustino prisitaikymas už pažiūrų į bažnyčios prigimtį bei jos sunkumus Afrikoje padeda pamatyti slypėjus ir asmeninį priešiškumą. Kaip visuomet, šios Augustino pažiūros nebūtų taip rūpestingai sveriamos ir taip atkakliai ginamos, jeigu bent iš dalies jos nebūtų nuolatinių pastangų vaisius suvaldyti ir numalšinti skaudžiai jaučiamą įtampą.

[1] *Enarr. 2 in Ps.* 36, 11.
[2] *Vita* 4, 2.
[3] C. *litt. Petil.* III, 16, 19; C. *Crescon.* III, 80, 92.
[4] Courcelle, *Les Confessions*, p. 567.
[5] *Ep.* 38, 2.

Nesunku susitelkti ties paviršutiniškais skirtumais tarp Augustino gyvenimo Tagastos užuovėjoje ir Hipono bažnyčioje. Kontempliatyvus filosofas Augustinas tapo kunigu. Po truputį naujos pareigos pakeitė intelektinius interesus. Tačiau šis kitimas vyko labai lėtai. Augustinas atvyko į Hiponą jau subrendęs mąstytojas. Jo perėjimas iš pasaulietinio į kunigo gyvenimą daug sklandesnis nei daugelio amžininkų. Tarkim, Ambraziejus tapo vyskupu iš karto po aukštų valdininko pareigų, tad neturėjo jokio tarpinio apmąstymų laikotarpio. Augustinas, priešingai: per ketverius metus jis nepastebimai priartėjo prie pusiau bažnytinių pareigų; esminės jo mąstymo savybės keičiasi palyginti lėtai, o tai lemiančios priežastys tik iš dalies priklauso nuo staigaus aplinkos pasikeitimo[1].

Tikrasis pasikeitimas daug asmeniškesnis. 391-aisiais iš kontempliatyvaus gyvenimo Augustinas išstumiamas į veiklųjį[2]. Jis kentėjo ne tik dėl akivaizdžios naujų pareigų naštos, ne tik dėl naujo savo laiko ir jėgų eikvojimo. Jam teko susitaikyti su daug skausmingesne netektimi nei prarasta ramybė. Jis turėjo grįžti prie veiklos, pernelyg panašios į nelabai svarbaus visuomenės veikėjo gyvenimą, 386-aisiais paskubomis nutrauktą. Jo karjera Milane buvo *ventosa professio* – tuščias užsiėmimas[3]; tačiau Afrikos vyskupo gyvenimas taip pat lengvai galėjo virsti tuščiu laiko eikvojimu – *ventosa tempora*[4]. Milane jis staiga su baime ir panieka atmetė tai, ką pasiekė, o kartu – ir didelę dalį savęs. Jis atsiskyrė nuo pasaulio, kuris atrodė kurstąs labiausiai žeidžiančius jausmus – dideles ambicijas, pomėgį būti giriamam, poreikį valdyti kitus, neap-

[1] Žr. 15 skyrių.

[2] Žr. *De civ. Dei* XIX, 19, kur Augustinas supriešina du gyvenimus. Ypač žr. Burnby, *Amor Dei*, p. 60-73; ir A. Wucherer-Huldenfeld, „Mönchtum u. kirchl. Dienst bei Augustinus nach d. Bilde d. Neubekehrtens u. d. Bischofs", *Zeitschr. f. kathol. Theol.*, 82, 1962, 182-211.

[3] C. *Acad.* I, 1, 3.

[4] *Ep.* 23, 6.

sakomą įžeidumą. Bet koks jo mokinių tarpusavio varžymasis Kasiciake būdavo aistringai nutraukiamas[1]. Kai Tagastoje jis rašė apie Adomą ir Ievą, šioji reiškė „veiklųjį" sielos pradą: ji esanti lanksčioji ir juntančioji dalis, leidžiasi veikiama, ją paliečią trokštami dalykai; daugeliu atvejų, tai atmestinas moteriškasis pradas, iš kurio visuomet kyla pagundos. Vyriškasis pradas – Adomas – esąs giliausiems svarstymams tik į save susitelkęs mąstymas: kaip tik su šia dalimi save tapatinti norėjo Augustinas[2]. Jis negalėjo suvokti, kaip, net bažnyčios naudai, vėl atsiverti tam, ką neseniai ir taip pasibaisėjęs atmetė. Augustinas manė, kad vyskupai ir kunigai turi būti nepaprastai tvirti, kad pajėgtų nepasiduoti žmonėms, kurie „dar nėra išgiję, o veikiau tik gydytini... Čia jiems be galo sunku gyventi patį geriausią gyvenimą ir išlaikyti taikią bei ramią sielą"[3].

Dabar Hipone Augustinas vėl patyrė tai, ką anksčiau laikė iš visų pusių supančiomis silpnybėmis. Mat vyskupas buvo autoritetu besiremiantis asmuo. Kad jo veiksmai duotų kokių nors rezultatų, vyskupu reikėję bent jau žavėtis; kita vertus, jis pats turįs rūpintis savo reputacija[4]. Susiskaldžiusioje bendruomenėje jis turėjo žengti pirmąjį žingsnį. Tai reiškė būti agresyviam ir piktam: Evodijus savitvardos neteko jau per pirmąjį susidūrimą su Hipono donatininkų vyskupu[5].

Augustinui iš tiesų teko remtis visuomet nerimą kėlusiais savo būdo bruožais. Dešimtojoje *Išpažinimų* knygoje tai jis pripažįsta nepaprastai garbingai: įžeistas dabar jis jau sugebąs nekeršyti[6], tačiau garbės troškimas, noras jausti, kad tavimi žavisi, kad esi mylimas, vis dar vertė „kasdien kepti žmonių

[1] *De ord.* I, 10, 29.
[2] *De Gen. c. Man.* II, 11, 15 ir 16, 21.
[3] *De mor. eccl. cath.* (I), 32, 69.
[4] *Ep.* 22, 2, 7; plg. *de serm. Dom. in Monte* II, 1, 1; *Ep. ad Gal. expos.* 59, plg. *Serm.* 46, 6.
[5] *Ep.* 33, 3.
[6] *Conf.* X, 36, 58.

liežuvių krosnyse"[1]. Justi, kad iš santykių su kitais žmonėmis kylanti įtampa, poreikis turėti jiems įtakos, nepaprastas jautrumas jų atsakui Augustino charakteryje buvo kur kas gajesni ir daug pavojingesni nei akivaizdesnės besotės ir kūno geidulių pagundos[2]. Gerai suprasdamas, iš kur kyla jo priešininkų donatininkų vyskupų[3] ir senovės romėnų[4] garbės troškimas, Augustinas išsiduoda gyvai jutęs šį jausmą ir atkakliai su juo kovojęs; „šio priešo galios nepajus niekas, kas nepaskelbs jam karo"[5].

Netrukus po įšventinimo į kunigus Augustinas savo vyskupui Valerijui parašė nevilties kupiną laišką maldaudamas šiek tiek laisvalaikio Šventajam Raštui studijuoti. Rengdamasis tapti teologu, šito jis dar nebuvo padaręs. Tai nebuvo būtina. Dabar labiausiai jam reikėjo „vaistų" savo sielai[6]. Šis laiškas juo labiau stebina žinant, kad parašytas netrukus po to, kai Augustinas entuziastingai pradėjo veiklų kunigo gyvenimą. Jis gavo žeminančiai pajusti savo ribotumą: „Tačiau patyriau, kad viskas yra daug giliau ir daug sudėtingiau nei maniau... Visiškai neįvertinau savo pajėgų ir laikiau jas esant šio to vertas. Tačiau Viešpats pasijuokė iš manęs ir per mano paties patirtį panoro mane man pačiam parodyti"[7].

Šios trumpos nerimastingos atostogos[8] lemtingos vėlesniam Augustino gyvenimui. Šventajame Rašte rasti *saluberrima consilia* – sveikiausieji patarimai[9] vėliau peraugo į bažnyčios autoriteto idealą, valdžiusį Augustino gyvenimą iki pat mirties. Akivaizdu, kad tuo metu jis persisėmė šv. Pauliaus veiklaus gyvenimo pamokomis. Augustinas aistringai

[1] *Conf.* X, 37, 60; *Serm.* 95, 2-3.
[2] Tokius trūkumus jis iš tikrųjų laikė visuotiniais: *Enarr. in Ps.* 1, 1.
[3] Pvz., *Ep.* 23, 3.
[4] Žr. žemiau p. 357-359.
[5] *Ep.* 22, 8.
[6] *Ep.* 22, 8.
[7] *Ep.* 21, 2.
[8] Ypač žr. Pincherle, *La formazione teologica di S. Agostino*, p. 70-71.
[9] *Ep.* 21, 6.

siekė pritaikyti sau Pauliaus laiškuose nepaklusnioms bendruomenėms parodyto autoriteto idealą: kasdien reikalauti, nuolat veikti savo ganomuosius ir jų priešus, vadovautis bešališka Šventojo Rašto „baime".

Netrukus po to parašytame laiške Aurelijui Kartaginiečiui jis jau manosi galįs apie save kalbėti garsiai[1]. Mastai, kuriuos Augustinas šiame laiške pasirodo esąs pasirengęs priskirti autoritetui, kelia pagarbią baimę. Augustinas pasiryžo priversti Aurelijų panaudoti jo „autoriteto kardą"[2] veiksmingoms reformoms pasiekti. Žodžiai, kadaise sau skaityti Milano sode, vėl išniro ir buvo pritaikyti visos bažnyčios papročiams. „*Girtavimas, palaidumas ir neskaistumas*" taikliai pritaikomi senam Afrikos papročiui puotauti už mirusiuosius[3].

Augustinas su Aurelijumi aptarinėjo labai svarbų dalyką – kaip naujasis dvasinis Afrikos bažnyčios elitas galėtų išnaikinti vieną iš labiausiai paplitusių papročių – *laetitiae* – linksmą šventę, vykdavusią per kasmetinius kankinių minėjimus[4]. Tokiems žmonėms kaip Augustinas ir Aurelijus šie papročiai kvepėjo „savivale ir netikusia laisve"[5]. Čia pirmą kartą matome, kaip Augustinas ir jo kolegos imasi keisti ištisų bendruomenių papročius, naudodamiesi rūpestingai apgalvotu griežtumu bei įtikinėjimais[6].

394-aisiais pirmojo Hipono vyskupo ir kankinio šv. Leontijaus šventės jau nebelydėjo *laetitia*. Rimtų sukrėtimų Augustinas išvengė tik iki išsekimo pamokslaudamas. „Ne aš savo ašaromis juos pravirkdžiau: kai tai pasakiau, prisipažįstu, aplenkė mane jų ašaros, ir nebegalėjau susilaikyti"[7]. Jei nepa-

[1] *Ep.* 22, 2. Žr. aukščiau p. 156-158.

[2] *Ep.* 22, 2 ir t.; žr. aukščiau p. 155, išn. 1.

[3] *Ep.* 22, 2, 2.

[4] J. Quasten, „Vetus superstitio et nova religio", *Harvard Theol. Rev.*, 33, 1940, p. 253-266; ir Van der Meer, *Augustine*, p. 498-526.

[5] *Ep.* 22, 3.

[6] *Ep.* 22, 5. Iš tikrųjų priemonės nebuvo tokios ryžtingos kaip tos, kurių ėmėsi Ambraziejus: puotos prie mirusiųjų kapų buvo prižiūrimos, bet ne panaikintos.

[7] *Ep.* 29, 7.

vyktų įtikinti iš karto, jis buvo suplanavęs dar ryžtingesnę sceną: iš pranašo Ezekielio knygos perskaitęs, kad *Sargas bus išteisintas, jei jis perspės apie pavojų*, visos bendruomenės akyse Augustinas būtų perplėšęs savo drabužį[1].

Tačiau dabar šioji aistra tapo nuasmeninta. Dabar kalba jau ne ambicingas *retorius* ar reiklus draugas: „Ir jeigu šiek tiek bauginame, darykime tai skaudama širdimi, Šventojo Rašto žodžiais grasindami būsimuoju atpildu, kad ne mūsų bijotų dėl mūsų galios, bet mūsų kalboje – Dievo“[2]. *Voce ecclesiae loquor* – kalbu bažnyčios balsu[3]. Šitaip grėsmingai išvengiama sunkumų, sukeliamų asmeninio pykčio ir puldinėjimų. Kada tokia beasmenė nuostata peržengs katalikų bažnyčios ribas ir taps nukreipta prieš jos priešininkus, tik laiko klausimas. Donatininkų bažnyčia Augustinui atrodė esanti dar vienas „grynai žmogiškų papročių“ iškrypimas[4]. Po dešimties metų Augustinas ir jo draugai ketins sunaikinti ją griežtomis policinėmis priemonėmis. „Praeina šio pasaulio šlovė, praeina aukštų pareigų siekis“,– donatininkų vyskupui sako naujasis jo kaimynas, Hipono katalikų kunigas. „Aš neketinu tuščiai leisti laiko vaikydamasis šlovės bažnyčios tituluose, kadangi žinau turėsiąs atsiskaityti visų piemenų Piemeniui už man patikėtas avis ... Suprask mano baimę... nes aš labai bijau“[5].

„Tačiau vien tikros asmenybės ir jausmų žmonės žino, ką reiškia norėti išsivaduoti nuo vieno ir kito“[6]. Augustinas buvo smarkaus tėvo ir nenuilstančios motinos sūnus. To, ką laikė objektyvia tiesa, galėdavo siekti nepastebėdamas – o tai jam būdinga – savo paties agresyvumo: pavyzdžiui, visai ne-

[1] *Ep.* 29, 8. Žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 498-526; ir Bonner, *St. Augustine*, p. 116-119.

[2] *Ep.* 22, 5.

[3] *Serm.* 129, 4.

[4] *Ep.* 23, 2.

[5] *Ep.* 23, 3 ir 6.

[6] T. S. Eliot, *Selected Essays*, p. 21.

juokingai ir netaktiškai kimba prie pagyvenusio ir garsaus Jeronimo[1]. Jis mokėdavo labai skaudžiai tyčiotis: jis net žavisi šia šv. Pauliaus savybe ir mano, kad tai tinkamas krikščionių ginklas[2]. Viso to reikėjo jo vyskupo veiklai; matysime, kad Augustinas perims bei ištobulins visas šias savybes.

Dideliam savo pasitenkinimui Augustinas pastebėjo, jog šias šiurkščias savybes galima panaudoti katalikų bažnyčioje nepadarant nepataisomos žalos jos nariams. Didelį įspūdį Augustinui paliko katalikų bažnyčios atsparumas: ji esanti *desuper texta* – nuausta aukštybėse[3]; jos taika galinti būti nemenkas argumentas svarbioms teologijos problemoms svarstyti, nesuardant bendruomenės vienybės[4]; o priešų visuomet pakanka ir už bažnyčios ribų.

Tačiau svarbiausia, kad Augustinas jau pasirengęs prisiimti didelį autoritetą turinčiojo vaidmenį. Tai neatrodė būsiant lengva. 54 psalmės eilutę – *Pasibaisėjimas apdengia mane tamsybėmis... O, kad aš turėčiau sparnus kaip karvelis, aš nuskrisčiau ir pailsėčiau* – komentuojančiam Augustinui „tamsybės" nėra lengva atsiskyrėlio depresija; čia jos pasakytos vietoj tikro pykčio „debesų", pykčio, Augustiną apimančio susidūrus su nesuvaldoma savo bendruomenės minia – „žmonėmis pasileidusiais, niekingais, priklausančiais nuo kitų rūpesčio, bet neturinčiais jokio žmogiško įkarščio ir apdairumo"[5].

Tokiam sau reikliam žmogui kaip Augustinas nelengva neimti niekinti minios, kurią jis ketino pakeisti. Augustinas apsisaugojo nuo šios pagundos. „Ir tasai, kurio negalima pataisyti, yra tavo – arba todėl, kad toks yra pats žmogus, arba todėl, kad dažniausiai priklauso tai pačiai bažnyčios bendruomenei: jis yra tavo viduje,– tad ką darysi?"[6] „Tad, broliai,

[1] Žr. žemiau p. 314-316.

[2] *Ep.* 138, 2, 13.

[3] Ypač žr. M. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 444.

[4] *De bapt.* I, 4, 5.

[5] *Enarr. in Ps.* 54, 8 ir 9; plg. *Enarr. 3 in Ps.* 30, 5; *Ep. ad Gal. expos.* 35.

[6] *Enar. in Ps.* 54, 8.

esant tokiai sunkiai padėčiai tėra vienintelis vaistas: negalvok blogai apie savo brolį. Būk nuolankus galvodamas, koks jis yra, ir nemanyk, kad jis yra kitoks nei tu pats"[1]. Donatininkų bažnyčios vadovams Augustino parodytas priešiškumas tik atspindi rūsčias jo paties pastangas suvaldyti polinkį niekinti ir palikti savo bendratikius. Mat kartą jis jau mėgino pabėgti nuo „kūniškų" Afrikos bažnyčios eilinių. Iš išgryninto Tagastos rojaus į juos jis žvelgė su akivaizdžiu nepasitenkinimu[2]; save laikydamas „labiau išsilavinusiu ir geresniu", leido sau kritikuoti katalikų kunigus[3]. Dabar jis įtarė, kad, atsisakydami būti kartu su „netyrais" savo kolegomis, donatininkai mėgino laimėti sau tokią pat abejotiną nekaltybę[4]. Pasirodė, jog Augustinas sunkiai begalėjo atleisti už tai, kad jie nuoširdžiai darė tai, ką anksčiau jis tik mėgino padaryti.

„Būti kartu" su savo bendratikiais, beje, reiškė gyvai siekti pakeisti jų gyvenimo būdą. Dėl šios priežasties Augustiną giliai domino *correptio*, perspėjimo galia, kuria tekdavo naudotis vyskupaujant. Net pirmuosiuose tik pradėjus kunigauti parašytuose veikaluose Augustinas nuolat mėgina apibrėžti sudėtingą pykčio ir barimo ryšį. Pavyzdžiui, jis smulkmeniškai garbingai tyrinėja, kokią reikšmę griežtai priekaištaujant turi pyktis[5]. Posakis „mylėk ir daryk ką nori" per dvidešimt metų tapo rūsčiausiu katalikų bažnyčios rengtų persekiojimų pateisinimu[6]; tačiau iš pradžių jis reiškė nuoširdžias jautraus žmogaus pastangas aprėpti žmonių tarpusavio santykių sudėtingumą taip, kad deramą vietą juose užimtų ir pyktis bei barimas[7].

[1] *Enarr. 2 in Ps.* 30, 7; plg. *Enarr. in Ps.* 25, 5.
[2] Pvz., *De mor. eccl. cath.* (I), 34, 75.
[3] *Ep.* 21, 2.
[4] Žr. žemiau p. 249-250.
[5] *De serm. Dom. in monte* I, 9, 24, II, 9, 34; *Ep. ad Gal. expos.* 57.
[6] *In 1 Ep. Joh.* 7, 8.
[7] Pvz., *Serm.* 88, 19-20. Ypač žr. J. Gallay, „Dilige et quod vis fac", *Rech. sc. relig.* 43, 1955, p. 545-555.

Augustinas patyrė ir švelnesnių pasikeitimų. Pavyzdžiui, jis jau nebemano, kad meilė ir draugystė yra išimtinė elitu save laikančių kartu gyvenančių vienminčių nuosavybė. Milane mažai išsilavinusių ponų draugijai, kuriai save skyrė ir Augustinas, toks idealas buvo savaime suprantamas. Kaip išsilavinęs ir nuoširdus žmogus tiesą galįs rasti taip pat lengvai kaip ir saulę, kuri, lįsdama iš už besisklaidančios miglos, šviečia vis ryškiau, taip, tarsi „debesį kiaurai perskrodžiantį žaibą", jis galįs pažinti ir draugą[1]. Tas pat buvo ir Tagastoje: naują pažįstamą Augustinas perpranta taip, tartum „sklaidytųsi kūno ūkanos"[2]. Dabar, už šios draugijos ribų, atsivėrė platūs toliai. Hipone žmonės atrodė nebe tokie permatomi, tačiau šiek tiek tikresni. Meilė dabar turėjo apglėbti visą bendruomenę; šitaip teko apglėbti labai daug kitų dalykų – švetimų, nenuspėjamų, nežinomų ir nepažinių žmogaus būdo bruožų. Į savo ganomuosius žvelgdamas nuo vyskupo sosto aukštybių, Augustinas suvokė, kaip negiliai jis gali prasiskverbti į vidinį šių veidų gyvenimą: *Gelmė veja gelmę*[3]. Ir *Išpažinimuose* ryžtingai atskleidžiama giliausia įtampa iš dalies yra Augustino reakcija į savo paties vienatvę: taip pat tai ir kruopščiai pamatuotas atsakas į stipriai prigijusį Afrikos krikščionių polinkį idealizuoti savo vyskupus. Plačiai paplitusių bažnytinių stereotipų pasaulyje *Išpažinimai* buvo nelauktų ir slaptų vidinio gyvenimo savybių – *conscientia* – manifestas[4].

Šitaip amžiaus vidurio sulaukęs Augustinas labiausiai ėmė vertinti dorybes, reikalingas bendram gyvenimui nevienalytėje bendruomenėje – *tolerantia, patientia*[5]. Augustino kraštovaizdį tarsi staiga apgaubė gėrio ir blogio kontūrus suliejantis

[1] C. *Acad.* II, 1, 2.
[2] *Ep.* 19.
[3] *Enarr. in Ps.* 41, 13; žr. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 107-108.
[4] Žr. aukščiau p. 199-201; plg. *Serm.* 252, 7.
[5] *De serm. Dom. in monte* I, 5, 13; *Serm.* 47, 16.

rūkas. Augustinas, tarsi žiemodamas prie jūros ar kalnuose, pasijuto esąs „lietuje ir debesyse"[1]. Jis ir toliau turįs kantriai sėti savo sėklą, turįs būti pasirengęs savo begaline pagarba apglėbti galbūt iki kito gyvenimo „pjūties" dar snaudžiančias žmonių galias[2].

Augustinas nemėgo žiemos[3], taip pat jis bjaurėjosi ir kelionėmis. Gyvenimo viduryje pasikeitusį jo požiūrį tam tikra prasme rodo tai, kad *peregrinatio*[4] – kelionės ir subjurusio oro[5] įvaizdžiai jam ima reikšti žemiškąjį krikščionies gyvenimą.

Kadaise žmogus, svajojęs pasiekti filosofinės kultūros nubrėžtą to meto tobulumo idealą – jo buvo galima siekti tikrai puikioje draugijoje, kurios narius aukštesniam gyvenimui neabejotinai skyrė išsilavinimas bei rimti ketinimai,– dabar romantiškai ilgisi niekuomet nebeaplankysimų miestų, niekuomet iki galo nebepažinsimų draugų[6]. Laiškais draugams Augustinas, atrodo, veržiasi per begalinius tolius. Jis niekuomet nepamatys Paulino: „Kenčiu, kad negaliu tavęs matyti, ir pats šis skausmas guodžia mane. Bjauri man anoji tvirtybė, kuria iškenčiama gėrio stoka; o jis – tai juk tu. Juk ir būsimosios Jeruzalės trokštame... Negaliu nekentėti tavęs nematydamas, nes jeigu galėčiau, tai būtų antžmogiška; džiaugiuosi šito nepajėgdamas, ir toks džiaugsmas šiek tiek guodžia mane"[7].

[1] *Serm.* 46, 23.
[2] *Enarr. 3 in Ps.* 36, 9 ir 14; *De lib. arb.* III, 22, 65.
[3] *Ep.* 124, 1.
[4] Pvz., *Enarr. in Ps.* 137, 12, žr. aukščiau p. 167-168; žr. Perler, „Les Voyages", *Rech. augustin.*, 1, 1958, p. 35.
[5] *Enarr. 3 in Ps.* 36, 14.
[6] Pvz., *Ep.* 101, 4.
[7] *Ep.* 27, 1.

19

UBI ECCLESIA?[1]

Augustino laikais Afrikos krikščionių vaizduotę traukte traukė bažnyčios idėja. Ši bažnyčia buvo *stropioji moteriškė*[2]. „Nes būtų nepadoru, sako Augustinas, kalbėti apie kokią nors kitą moterį"[3]. Krašte, kur, sprendžiant iš Monikos, toli gražu netrūko pasišventusių motinų, *Catholica*, Visuotinė bažnyčia buvo Motina: „Gausybės vaikų Motina: iš jos mes esame gimę, jos pienu išmaitinti, jos dvasia tapę gyvi"[4].

Šioji bažnyčia laikyta saugumo ir tyrumo užuovėja demonų galių valdomame pasaulyje[5]. Ji reikalinga tam, kad apgintų tikintįjį. Afrikietis į bažnyčią ėjo ne „ištroškęs... ir sunkiai slegiamas", bet veikiau todėl, kad mūšio lauke norėjo likti gyvas; įdomu, kad jų įrašuose gausiausiai randamos psalmės, meldžiančios išgelbėjimo nuo priešų rankų[6]. Todėl ir krikšto apeigos laikytos ryžtingu apsivalymu: anot vyskupo „aiškinimo", „Didžioji žuvis" – Kristus – panėrusi į krikšto vandens šaltinį[7]; visą savaitę po krikšto naujieji krikščionys nešiodavę ypatingą apavą, idant „tyros" jų kojos nepaliestų že-

[1] W. H. C. Frend, *Donatist Church*, 20 sk. p. 315-332, pateikia klasikinį donatininkų ir katalikų bažnyčios požiūrių palyginimą; to paties autoriaus *Martyrdom and Persecution in the Early Churche*, 1964, pridėjo naujų, skirtumus labiau išryškinančių bruožų. P. Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, ypač V-VII tomai, 1920-1923, vis dar nepakeičiamas ginčų literatūrai nušviesti. R. Crespin, *Ministère et Santité: Pastorale du clergé et solution de la crise donatiste dans la vie et la doctrine de S. Augustin*, 1965,– vertingas Augustino reakcijos į donatizmą tyrimas.

[2] *Serm*. 37, 2, cituoja *Pat* 31, 10.

[3] *Serm*. 37, 1 (klausytojai šią temą žinojo ir mėgo: *Serm*. 37, 17).

[4] Cyprianus, *De unitate* 5; plg. Aug., *Ep*. 34, 3, apie jaunuolį, kuris mušė savo motiną ir apleido katalikų bažnyčią.

[5] Frend, *Donatist Church*, p. 113.

[6] Pvz., Diehl, *Inscript*. *Lat*. *Christ*. *vet*. I, no. 2413, 2415 ir 2415A.

[7] Optatus Milevensis, *De schism*. *Don*. III, 2 (PL 11, 990).

mės[1]. Afrikiečiai norėjo, kad jų bažnyčia būtų tokia, kaip *Giesmių giesmėje* apgiedotoji prietelė: jos dorovėje „dėmės nėra"; bažnyčia jiems „užrakintas sodas, paženklintas šaltinis. Jos vandentiekiai laisto sodą, kuriame yra granatinių obuolių"[2]. Numidijoje ant bažnyčios staktos būdavo užrašoma: „Čia Viešpaties vartai; teisus teįeina vidun"[3]. Įėjęs, anot Augustino, „regėsi girtuoklius, gobšuolius, mulkintojus, sukčius, palaidūnus, prievartautojus, amuletų nešiotojus, nuolatinius žiniuonių lankytojus ar astrologus. Pastebėsi, kad ta pati minia, kuri per krikščionių šventes veržiasi į bažnyčias, pripildo ir teatrus per pagonių iškilmes"[4].

Toks dvilypumas vedė iš pusiausvyros. Afrikiečių požiūris į bažnyčią priklausė nuo to, ar įmanoma joje įžiūrėti nuo „pasaulio" besiskiriantį darinį, ar sugeba ji apsaugoti nuo „netyrų" ir priešiškų jėgų. Be atodairos bažnyčias pripildęs krikščionybės plitimas Afrikoje plaute nuplovė dorinius bažnyčią ir pasaulį skyrusius ženklus. Trečiojo amžiaus aplinkoje šv. Kiprijonas galėjo tikėtis, kad jo atverstasis arba atgailautojas atsidurs „šventųjų tarpe"[5]; bet Augustinas per daug gerai žinojo, kad visada turės reikalų su kaimynų žemės godžiai trokštančiais turčiais[6].

Nuo 311 m. Afrikos krikščionys pasidalijo pagal požiūrį į skirtumą tarp idealaus bažnyčios šventumo ir tikrųjų jos narių savybių. Trumpai tariant, ginčas buvo štai koks. Donatininkai, priešingai katalikams, teigė, kad bažnyčia esanti vienintelis šventumo šaltinis, tad joje negalįs dalyvauti joks nusidėjėlis. Bažnyčia turinti išsaugoti visą savo šventumą: ji esanti „tikroji vynuogė", tad kaip vynuogė turinti būti be gailesčio

[1] *Ep.* 55, 19, 29.
[2] *Gg* 4, 12-13.
[3] Diehl, *Inscript. Lat. Christ. vet.* I, no. 2421.
[4] *De cat. rud.* 25, 48.
[5] Cyprianus, *Ep.* 70, 2.
[6] *Serm.* 164, 8.

apgenėta[1]. Tyra ji tapsianti tik tuomet, kai bus pašalinti neverti vyskupai, nes vyskupo kaltė iš karto niekais verčia jo maldas, kuriomis jis krikštiją̨s ar įšventiną̨s į kunigus[2]. Dar daugiau: iš tiesų ši kaltė grėsė pačiai tikrosios bažnyčios tapatybei: ji sukurianti antibažnyčią, pavojingą *Doppelgänger*[3], „Judo bažnyčią", kurią suburianti „prigimtoji jos įkūrėjų nuodėmė"[4].

Abi pusės rėmėsi šv. Kiprijono autoritetu[5]; tačiau jo atsakymus taikė labai skirtingiems klausimams. Laikai pasikeitė. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje sprendžiamas lemtingas klausimas, kaip apskritai bažnyčia turinti žiūrėti į pasaulį; rūpestis dėl vidinės abiejų bažnyčių sandaros svarbus tik tiek, kiek lėmė šį požiūrį.

Problema atrodė nepaprastai opi. Krikščionybė buvo vienintelė visą romėnų visuomenę persmelkusi religija. Abi bažnyčios turėjo didžiausią reikšmę pagonybei Afrikoje sunaikinti. Juodvi susidūrė su pamatine bet kokios grupės ir visos visuomenės santykio problema. Trumpai tariant, donatininkai manėsi esą bendruomenė, kurios pašaukimas – išsaugoti ir apginti alternatyvą aplinkui juos plytinčiai visuomenei. Donatininkai jautė, kad jų tapatybei nuolat kažkas grėsė – iš pradžių persekiojimai, vėliau – kompromitavimas. Save jie dažniausiai piešdavo nekaltybės, ritualinio tyrumo, šlovingos kančios spalvomis. Jie vieninteliai buvo „tyri" –

[1] Pseudo-Aug., C. *Fulgentium* 26 (PL 43, 774). Aiškiausiai donatininkų požiūrį į bažnyčią aptaria J.-P. Brisson, *Autonomisme et christianisme dans l'Afrique romaine*, 1958, p. 123-153. Augustino laikų donatininkų pamfletus rekonstruoja Monceaux, *Hist. littér.* V, p. 309-339.

[2] Cyprianus, *Ep.* 65, 4, 1. Žr. žemiau p. 244-245.

[3] Antrininkas (*vok.*) – *Vert. past.*

[4] C. *Litt. Petil.* II, 11, 25. Toks dvilypis požiūris į religinę bendruomenę, esą gerąją jos pusę visuomet pamėgdžiojanti blogoji, matyti dar Mirusios jūros radiniuose (Frend, *Martyrdom and Persecution*, p. 61) ir tęsiasi iki pat vėlyvaisiais viduramžiais populiarių prietarų ir Liuterio: J. Ratzinger, „Beobachtungen z. Kirchenbegriff d. Tyconius", *Rev. études augustin.*, 2, 1958, p. 181, no. 45.

[5] Ypač žr. Brisson, *Autonomisme et christianisme*, p. 138-153 ir 178-187. Žr. *De bapt.* I, 18, 28; V, 17, 22.

„persekiojama, tačiau nieko nepersekiojanti teisuolių bažnyčia"[1].

Augustino katalikybė, priešingai, atspindi tokios bendruomenės požiūrį, kuri pasitiki savo jėgomis užvaldyti pasaulį neprarandant tapatybės. Šioji tapatybė nepriklausanti nuo bažnyčioje veikiančių žmonių savybių: ji remiasi „objektyviu", istorijoje didingai išsipildančiu Dievo pažadu ir „objektyviu" jos sakramentų veiksmingumu[2]. Ši bažnyčia alko sielų: tevalgo be atodairos, jeigu taip reikia[3]. Tai jau nebe nuo visuomenės besiginanti, bet veikiau susikaupusi, menamą istorijos misiją išpildyti pasiruošusi grupė, besirengianti valdyti, apimti ir vesti visą imperiją. *Tik paprašyk, ir kaip paveldą tautas tau atiduosiu*[4]. Tad nieko nuostabaus, kad Afrika, kraštutinių pažiūrų į visuomeninę bažnyčios prigimtį tėvynė, Augustino laikais dar kartą tapo paskutinių didžiųjų ginčų „Europos kovų arena": jų padariniai lotynų pasaulyje nulėmė katalikybės viešpatavimo pavidalus iki pat reformacijos laikų.

Iki tol Augustino simpatijos šiame ginče krypo į donatininkų pusę. Štai trumpa jų istorija.

Apie 311 m. Afrikos krikščionių bendruomenės atsidūrė padėtyje, panašioje į tą, į kurią patenka pasipriešinimo judėjimo dalyviai, šaliai susidūrus su taikaus meto sunkumais bei kompromisais. Manyta, kad labai daug vyskupų „kolaboravo" per paskutinius didžiuosius Diokleciano persekiojimus 303-305 m. Pagonių valdininkams jie atidavinėjo sudeginti Šventojo Rašto knygas. Šis bailių darbas, *traditio* – Šventojo Rašto išdavimas – iš kaltojo vyskupo, *traditor*, turėjo atimti visą dvasinę galią. Manyta, kad Kartaginos vyskupą Cecilianą įšventino kaip tik toks *traditor*. 311 m. aštuoniasdešimčiai

[1] Donatininkų teiginys nagrinėjant jų bylą 411 m.: *Coll. Carthag.* 3, 258 (PL 11, 1408-1414, 1408B).

[2] Ypač žr. Brisson, *Autonomisme et christianisme*, p. 153-178; ir Crespin, *Ministère et Sainteté*, p. 209-284.

[3] *Serm.* 4, 19

[4] *Ps* 2, 7-8.

Numidijos vyskupų nieko nereiškė paskelbti jo įšventinimą negaliojančiu ir į jo vietą išrinkti kitą vyskupą. Šį „tyrąjį" Kartaginos vyskupą netrukus pakeitė Donatas: jis, Kartaginos vyskupas konkurentas, ir suteikė vardą donatininkų bažnyčiai – *pars Donati,* Donato partijai.

Cecilianas iš karto pasipriešino savo varžovui. Numidijos vyskupų atvejis buvo labai neaiškus: daugelis jų taip pat buvo *traditores.* Likusi lotynų pasaulio bažnyčios dalis į „kolaborantus" linko žiūrėti tolerantiškiau. Tačiau svarbiausia, kad krikščionimi tapo pats Romos imperatorius Konstantinas. Jis norėjo globoti vieningą ir rimtą bažnyčią. Cecilianas buvo vyskupas, tad Konstantinas jį ir rėmė kovoje su tuo, kas neafrikiečiui atrodė perlenkimais ir parapiniais skundais[1].

Taigi Cecilianas susilaukė toli siekiančios, bet ir toli esančios pagalbos; parama Donatui ribojosi Afrika, tačiau čia buvo tvirtai įsišaknijusi. Abi pusės neabejojo savo pergale, abi galiausiai nesutaikomai suskilo. Apie 347 m. Ceciliano partija griebėsi prievartos[2]. Imperijos pareigūnas vietininkas Makarijus Afriką jėga sugrąžino katalikų bažnyčiai. Katalikai šlovino jį „atlikus šventą darbą"[3]: perplyšęs Afrikos krikščionybės drabužis buvo padoriai ir mikliai „susiūtas"[4]. Tačiau schizma niekad kitaip nebūtų išgydyta, kaip tik nauja prievartos banga. Numidijoje donatininkai Makarijaus laikus prisiminė taip pat, kaip Cromwellio laikai minimi Airijoje. Šis jėga grįstas sprendimas pasirodė esąs neilgaamžis. Trumpas pagonies imperatoriaus Juliano Atskalūno (361-363) valdymas dėl tolerancijos donatininkams vėl atgaivino skilimą. Atsidurti po griūties lavina atėjo eilė katalikams.

Tik po šitokios grąžos katalikai teikėsi stoti į ginčą su savo varžovais. Milevio katalikų vyskupo Optato parašytas vei-

[1] Monceux, *Hist. littér.* V, p. 18 cituoja Aug., *Ep.* 43, 5, 14.
[2] Frend, *Donatist Church*, p. 177-192.
[3] PL 8, 774.
[4] Optatus Milevensis, *De schism. Don.* III, 9 (PL 11, 1020).

kalas *Apie donatininkų atskalą*[1] kvietė abiejų pusių vyskupus derybų. Tačiau Optatas rašė viena karta per vėlai. Optato amžininkus tarsi siena skyrė Makarijaus laikai ir Juliano valdymo metu įvykęs donatininkų revanšas – visa tai nuoseklūs 311 m. Kartaginos įvykių rezultatai. Ceciliano bylos šalininkai ir priešininkai niekuomet nebūtų taip stipriai įaudrinę žmonių, kaip tai padarė jų pačių iš „brolių" krikščionių rankų patirta prievarta[2].

Taip donatininkų bažnyčia įsigalėjo Numidijoje: „Sakai donatininkui: „Žūsti erezijos, atskalos laikydamasis. Dievas būtinai atlygins šias niekdarybes: susilauksi prakeiksmo..."

– Kuo aš čia dėtas? [Atsako jis.] Kaip vakar gyvenau, taip gyvenu ir šiandien, kuo buvo mano tėvai, tuo esu ir aš"[3].

Augustinas ėmėsi donatininkų problemos, būdamas pašalietis. Tagasta buvo neabejotinai katalikiška; pats jis anksčiau buvo manichėjininku[4]; į Afriką sugrįžo dar didesnis svetimšalis dvasia, nes būsimo gyvenimo apmatus nusiaudė „užjūriuose", Milane. Jis net skaitė kitą Biblijos vertimą nei oponentai[5]. Tačiau svarbiausia tai, kad jo visuotinės bažnyčios idealas radosi nepriklausomai nuo Afrikos tradicijos. Šis idealas plėtojamas ginčuose su manichėjininkais ir pagonimis platonininkais – viso to nėra Kiprijono raštuose. Visuotinę bažnyčią Augustinas gynė iš filosofo pozicijų: tik gerbiamos tarptautinės institucijos *auctoritas*, teigimo galia, rodėsi pajėgianti patraukti ir išgryninti žmogaus protą[6]. Visuotinė bažnyčia tikrai iš esmės reikalinga tam, ką Augustinas labiausiai

[1] Į anglų k. vertė O. R. Vassall-Philips, *The Work of S. Optatus bishop of Milevis against the Donatists*, 1917. Monceaux, *Hist. littér*. V, p. 241-306, ir šiandien lieka geriausiu jo apibūdinimu.

[2] Visa tai įtaigiai aprašo Frend, *Donatist Church*, p. 191-192.

[3] *Enarr. in Ps*. 54, 20.

[4] Žr. W. H. C. Frend, „Manichaeism in Struggle between St. Augustine and Petilien of Constantine", *Aug. Mag*., II, 1954, p. 859-866.

[5] *Retract*. I, 20, 5.

[6] Ypač žr. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 303-327; Bonner, *St. Augustine*, p. 231-235

vertino savyje – nuolatiniam tiesos ieškojimui. Dabar, sugrįžęs į Afriką, jis pamatė, kad šią bažnyčią skaldo kažin kokios jos vyskupų nuoskaudos. „Pabuskite pagaliau! Ne kokį nors tamsų klausimą nagrinėjame, ne prie paslėptųjų slėpinių veržiamės, kurių pasiekti neišgali jokia arba labai jau reta žmonių širdis. Reikalas yra visiškai aiškus"[1]. Donatininkų vyskupai dėstė tą pačią Bibliją kaip ir jis, išpažino tą patį tikėjimą, laikėsi tų pačių liturgijos apeigų; tačiau jie atsisakė suprasti akivaizdžią tiesą apie visuotinę bažnyčią – *Lai gyvi į mirusių pragarmes eina*[2].

Palankus „nenykstančiam Tiesos pažadui" besipriešinantiems manichėjininkams, Augustinas nejautė jokių simpatijų donatininkams. Ne taip seniai tapo madinga šį kartų krikščionių tarpusavio konfliktą suprimityvinti paprasčiausiai panaikinant jį paaiškinus, esą šie religiniai skirtumai rodę socialinį ir tautinį romėnų Šiaurės Afrikos susiskaldymą, kad donatininkai išreiškę liaudies tradiciją, tad nėra ko norėti, kad ją suprastų suromėjęs miestietis Augustinas[3]. Išties joks nors kiek žymesnis luomo, tautos ar išsilavinimo skirtumas neskyrė Augustino nuo donatininkų vyskupų, kurių pažiūras jis karikatūriškai vaizdavo savo pamfletuose. Bet kuriuo atveju ši teorija nepadeda geriau suprasti svarbiausio – tos idėjų ir labai asmeniškų prielaidų takoskyros, jo paties mintyse Augustiną skyrusios nuo priešininkų donatininkų.

Augustinas labai greitai perprato bendrą katalikų ir donatininkų Afrikos tradiciją[4]. Tačiau prie jos jis priėjo visiškai kitu keliu – per labai savotišką filosofinį išsilavinimą, per pa-

[1] *Ep.* 43, 3, 6.

[2] *Enarr. in Ps.* 54, 16.

[3] Toks požiūris būdingas Frend, *Donatist Church*, p. 229-238. Manęs tai neįtikina: žr. Brown, „Religious Dissent in the Later Roman Empire: the case of North Africa", *History*, 46, 1961, p. 83-101. Daugelį dr. Frendo tezės pusių išsamiai yra kritikavęs E. Tengstrom, *Donatisten u. Katholiken: soziale, wirtschaftliche u. politische Aspekte einer nordafrikanischen Kirchenspaltung* (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, 18), 1964.

[4] Ypač žr. J. Ratzinger, *Volk u. Haus Gottes*, 1954.

žiūras, išsirutuliojusias jam pačiam besitaikant prie vyskupo padėties. Augustinas pakeitė nelanksčias ir ribotas amžininkų idėjas, tad jo veikalai prieš donatininkus žymi baigiamąją ankstyvosios krikščionybės apmąstymų apie bažnyčią ir jos santykį su visuomene apskritai pakopą.

Norėdami suprasti, ką reiškė būti donatininku, turime paskaitinėti jų kankinių *Darbų* versiją, vaizduojančią didžiuosius pagonių persekiojimus, bei jų aprašymus apie katalikų bažnyčios vykdytus persekiojimus[1]. Šie rašiniai – Augustino laikų romanai.

Iš *Darbų* matyti, kad donatininkai žavėjosi pažiūromis, artimomis žydų ortodoksų požiūriui į Torą[2]. Savo religiją jie taip pat laikė Įstatymu. Kaip ir giliai savo pavyzdžiu juos sujaudinę Makabiejai, donatininkų kankiniai mirė už „savo šventus įstatymus"[3]. „Man niekas daugiau nerūpi, vien tik mano išmokti Dievo Įstatymai. Juos aš saugau, dėl jų mirštu; juose sudegsiu. Gyvenime nieko daugiau nėra, tik šis Įstatymas"[4].

Jausmas, kad apgynei kažką vertinga, kad išsaugojai Įstatymą, priešiškame pasaulyje palaikantį grupės tapatybę, yra labai stiprus. Tokie jausmai išsaugojo ir tebesaugo judaizmo vientisumą. Bet kokio donatininkų manifesto eilutėse ir šiandien juntama tokių jausmų galia: į pergalę Afrikoje jie vedė visuomet „tikruoju Izraeliu" laikomą ir todėl Mozę, pranašus ir Makabiejus apimančią krikščionių bažnyčią. Tokia bažnyčia *visuotinė* ta prasme, kokią donatininkai laikė pačia giliausia šio žodžio reikšme: ši bažnyčia vienintelė išsaugojusi *visą* krikščionių Įstatymą[5].

Išsaugoti visą krikščionių Įstatymą bažnyčia galėjo tik iš-

[1] *Monumenta ad Donatistarum historiam pertinentia*, PL 8, 673-784.

[2] Apie galimus judaizmo ir Afrikos krikščionybės ryšius žr. W. H. C. Frend, *Martyrdom and Persecution*, ypač p. 362.

[3] *2 Mak.* 7, 9: *C. litt. Petil.* II, 8, 17 (Monceaux, *Hist. littér.* V, p. 312).

[4] *Acta Saturnini* 4 (PL 8, 692).

[5] *C. litt. Pet.* II, 38, 90; ir *Coll. Carthag.* 3, 102 (PL 11, 1381D).

likdama tyra. Donatininkai nebuvo puritonai Šiaurės Europai būdinga prasme. Augustinas (artimesnis šiuolaikiniam tipui) savo skaitytojus kurstė patikėti, kad donatininkai skelbėsi asmeniškai siekią tokio tyrumo: tai teikdavo progos žurnalisto talento dėka parodyti, jog kai kurie iš vadovaujančių vyskupų toli gražu ne šventieji[1].

Donatininkų tyrumo idėja gyvybės sėmėsi iš įvairiausių šaltinių. Svarbiausia čia buvo bendruomenės santykių su Dievu tyrumas. Ši grupė, kaip ir senasis Izraelis, su Dievu siejosi ypatingu ryšiu, nes Jis išklausąs tik jų maldas[2]. Donatininkų vyskupus nuolat kamavo baimė, kad pakęsdami nors menkiausią įskilimą griežtoje ir aiškiai nustatytoje ritualinio elgesio tvarkoje, nuo Jo Bažnyčios jie atstumsią Dievą[3]. Jie nuolat cituoja ištraukas iš Izraelio pranašų, kur kalbama apie tai, kad Dievas nusukęs savo akis nuo išrinktosios tautos dėl jos nuodėmių[4].

Kiekvieną donatininkų pamfletų arba, žinoma, šv. Kiprijono veikalo[5] skaitytoją sukrečia tiesiai iš Senojo Testamento kylanti apeigų tyrumo idėjos jėga: bijota staiga netekti dvasios galios, prisilietus prie „nešvaraus" daikto[6]; pasitelkiami elementarūs „gero" ir „blogo" vandens vaizdiniai[7]. Šios idėjos veiksmingos ir ketvirtojo amžiaus Afrikoje. Net mokyti romėnai savo religiją vis dar laikė tiksliu apeigų sąvadu, kurio tikslas – palaikyti gerus bendruomenės ir Dievo (arba dievų) santykius. Augustinas taip pat laikėsi tokio požiūrio: perkrikštijimo „šventvagystė" tikrai jį piktino, nes „teršė" gerą katalikų apeigą[8]. Donatininkų karštuoliai burdavosi į klubus,

[1] Pvz., C. *Ep. Parm.* II, 4, 8. Žr. žemiau p. 257-258.

[2] Ypač žr. *Acta Saturnini* 20 (PL 8, 702-703).

[3] Pvz., C. *Ep. Prm.* II, 7, 12; plg. citatas iš *Acta Saturnini* 19 (PL 8, 702).

[4] Pvz., C. *Ep. Prm.* II, 3, 6.

[5] Brisson, *Autonomisme et christinisme*, p. 89-105.

[6] Pvz., *Iz* 52, 11.

[7] Pvz., Fulgencijus studijoje Monceaux, *Hist. littér.* V, 335-339.

[8] Pvz., *Enarr. in Ps.* 145, 16; žr. C. *Faustum* 19, 11.

vadinamus Izraeliais[1]; katalikų bazilikas jie padarydavo „tyromis" nubalindami kalkėmis; jie daužydavo kitų altorius[2]. Galbūt tokie žmonės daug geriau nei Augustinas su savo moksliška „dvasine" Senojo Testamento egzegeze suprato Biblijos puslapiuose nuolat primenamą deginantį poreikį „atsiskirti", veikliai ir tiesiog išoriškai sunaikinti „nešvarų" daiktą[3].

Nuoseklu manyti, kad nuolat keliamas reikalavimas burtis į mažą „tyrą" bendruomenę gali palaikyti bet kokią už kitus šventesne besiskelbiančią mažumą. Augustinas pabrėždavo, kad ir tarp donatininkų esama „atskalūnų", kurie, anot jo, skaldė šią bažnyčią į „smulkių padalų gausybę"[4].

Tokios atskalūnų grupės, beje, nebuvo dažnos tarp donatininkų. Pamatinė donatininkų idėja buvo išrinktoji tauta, išsaugojusi savo savastį, neįsiveldama į jokius kompromisus su „netyru" pasauliu. Toli gražu neugdydama mažumos savimonės, tokia idėja pelnė nesvyruojantį ištisos provincijos palankumą. Čia ir slypėjo sėkmė, kuriai atitikmens nerandame visoje ankstyvosios bažnyčios istorijoje. Kaip ir Waleso nonkonformistai, donatininkų bažnyčia savo krikščionybės pavidalui palenkė izoliuotą, savimi patenkintą ir į aplinkinį pasaulį įtariai žiūrinčią provincijos visuomenę.

Donatininkų bažnyčia buvo „tyra" viena visiškai aiškia prasme: ji liko tyra, nesusitepusi vieninteliu ir neapsakomu nusikaltimu – ji nenusidėjo *traditione* – neišdavė krikščionių Įstatymo; taigi ji nepadarė nusikaltimo, kuriuo tam tikra prasme tolimoje praeityje nusikalto gausybė nepažįsta-

[1] *Enarr. in Ps.* 10, 5.

[2] Optatus Milevensis, *De schism. Don.* VI, 1-3 (PL 11, 1063-1072); plg. Aug., *Ep.* 29, 12.

[3] M. Simon, „Le judaisme berbère dans l'Afrique ancienne", *Rev. d'hist. et de philos. relig.*, 26, 1946, 1-31 ir 105-145 (=*Recherches d'Hist. Judéo-Chrétienne*, 1962, p. 30-87, ypač p. 46-47).

[4] *C. Ep. Parm.* II, 18, 37.

mųjų[1]. Donatininkų „tyrųjų" vyskupų kastai dažniausiai priklausė savo prestižą išsaugoję žymūs romėnų miestelėnai[2]. Bendruomenės akyse jie buvo nenutrūkstamos „kankinių bažnyčios" tęsėjai: vienam donatininkų kunigui angelas esą nusakęs tikslią „krikščionybės kilimo eigą", kurios viršūnė – jo miesto vyskupas[3]. Tik kūnišką tąsą po mirties vertinusioje visuomenėje (kad ir kaip ten būtų, tačiau Monika kartą pareiškė norą „džiaugtis anūkais pagal kūną"[4] ir būti palaidota savo gimtinėje[5]) šie vyskupai laikomi „kankinių sūnumis" taip, kaip niekingieji katalikai – „Ceciliano sūnumis"[6]. Šių kankinių atminimas nuolat palaikomas maldininkų kelionėmis prie jų kapų ir triukšmingomis šventėmis – visa tai ugdė atkaklią paprastų žmonių ištikimybę garbinamiems pirmtakams[7].

Archeologai gali geriau įvertinti donatininkų judėjimo galią Numidijoje, nes žemėje nesunku rasti pėdsakų, liudijančių, kokius tvirtus pamatus savo religijai paklojo valstiečių bei smulkių miestiečių bendruomenė[8]. „Didžiosios bažnyčios" Timgade ir Bagajuose[9] buvo milžiniškos bazilikos, jas supo dideli sandėliai, koplyčios ir svečių namai piligrimams[10]. Šių „šventųjų donatininkų miestų" užuovėjoje kalvas nusėję kaimai iš naujosios religijos jautėsi gavę naują svarbumo

[1] Žr. R. Crespin, *Ministère et Sainteté*, p. 221-225; ir A. C. de Veer, *Rech. augustin.* 3, 1965, p. 236-237. Augustinui labiau tiko nepastebėti šio lemiamo skirtumo: tatai jis įteigė labai jau daugeliui šiuolaikinių donatininkų judėjimo tyrėjų, bet nebūtinai turėjo įtikinti ir savo oponentus donatininkus. Šis skirtumas, be abejo, yra labai subtilus, ir, pavyzdžiui, donatininkų pasaulietis nesugebėjo jo įžvelgti: pvz., C. *Crescon.* III, 7, 7.

[2] Žr. Brown, „Religious Dissent", *History*, 46, 1961, p. 91-92.

[3] *Ep.* 53, 1, 1.

[4] *Conf.* VIII, 13, 13.

[5] *Conf.* IX, 11, 28.

[6] *Coll. Carthag.* 3, 221 (PL 11, 1402A).

[7] C. *Ep. Prm.* III, 6, 29. Ypač žr. H. I. Marrou, „Survivances païennes dans les rites funéraires des donatistes", *Extrait de la Collectio Latomus*, 2, 1949, p. 193-203.

[8] Ypač. žr. Frend, *Donatist Church*, p. 211-212.

[9] *Enarr. in Ps.* 21, 26.

[10] Frend, *Donatist Church*, p. 209.

pojūtį. Dabar jie galėjo šlovinti savą vyskupą[1]; jie susidėdavo statydami bažnyčias[2]; šios bažnyčios tapdavo karštos ištikimybės centrais[3]; jie susivienydavo taip, kaip įmanoma tik kaime, kad atremtų išorės puolimus[4]. Jie buvo „Viešpaties banda, ganoma pietuose"[5].

Tokios, glaustai sakant, buvo donatininkų bažnyčios idėjos. Jas plačiai rėmė paprasti žmonės; net Augustino laikais jų dar laikėsi ir išsimokslinę vyrai.

Augustinas suprato, kad šios idėjos netikros, nes iš esmės statiškos. Donatininkų bažnyčia buvo besiginanti bendruomenė: ją telkė baimė prarasti savo tapatybę. Bažnyčia, donatininkų vyskupo žodžiais tariant, panaši į Nojaus arką. Šioji buvusi gerai išsmaluota iš vidaus ir iš išorės, niekur nebuvę jokio plyšelio: viduje ji turėjusi skaidrųjį krikšto vandenį, iš lauko sulaikiusi užterštą pasaulio vandenį[6].

Augustinui nepakako, kad bažnyčia tik saugotų šventąjį Įstatymą. Toks požiūris pasmerktų krikščionybę – taip, Augustino požiūriu, pasmerkė donatininkų bažnyčią – likti užsisklendusia, panašiai kaip ir senasis Izraelis, besitenkinantis tik saugodamas nekintamą savo ir Dievo „paklusnumo" sąjungą. Vietoj to visuotinę bažnyčią Augustinas vaizdavosi paveldėjus valią netrukus užvaldyti didžiausius turtus[7]. Bažnyčios ekspansija esanti nulemta iš anksto. Donatininkų nuomonė, jog dėl kai kurių bažnyčios narių nevertumo šiam plėtimuisi iškilęs pavojus ir todėl bent jau tam tikram laikui „tikroji" bažnyčia esanti apribota Afrika, susilaukė pikčiausių

[1] Brown, „Religious Dissent", *History*, 46, 1961, p. 95.

[2] *Année épigraphique*, 1894, 25 ir 138; Warmington, *The North African Provinces*, p. 84, išn. 4.

[3] *Ep.* 44, 6, 14.

[4] *Ep.* 209, 2.

[5] Gg 1, 7; žr. *Serm.* 46, 35.

[6] *Ep. ad cath.* 5, 9.

[7] Ypač žr. *Enarr. in Ps.* 21, 28 ir t., gyvai išverstas Edmundo Hillo, *Nine Sermons of St. Augustine on the Psalms*, 1958, p. 59-60.

Augustino atkirčių[1]. Mat skelbti tai – tolygu pripažinti, kad laisva menkų žmogiškų esybių valia gali sutrukdyti Dievo visagalybei ir numatymui: „Kas gali panaikinti nulemtąją įvykių eigą (*praedestinatio*)?"[2] Tokiuose atkirčiuose aiškiai atpažįstame vėlesnį išrinktųjų nulemties (predestinacijos) mokymo skelbėją[3]. Šiai bažnyčiai – didžiajai varžovei – Augustinas rodė grėsmingą panieką, būdingą žmogui, žinančiam, kad nepakreipiama istorijos eiga jo pusėje: „Danguje debesys griaudžia apie per visą žemę statomus Dievo namus; o varlės iš balos kvarkia: „Tik mes esame krikščionys!"[4]

Taip greitai besiplečianti bažnyčia, be abejo, negalėjo skelbtis esanti „šventa" kokia nors iš karto suprantama prasme. Čia donatininkai galėjo griebtis akivaizdumo. Jeigu bažnyčia apibrėžiama kaip „tyra", jeigu ji – vienintelis kūnas, kuriame yra Šventoji Dvasia, kaipgi jos nariai gali nebūti „tyri"? Augustinas, žinoma, buvo giliai į neoplatonizmą įsitraukęs mąstytojas. Visas pasaulis jam rodėsi esąs tampantis, sudarytas iš negalutinai išsiplėtojusių pavidalų, kurių esybės ypatybės priklausą nuo jos „dalyvavimo" Mąstomajame idealių pavidalų pasaulyje. Tokią visatą nuolat veikia kintanti įtampa, ja netobulieji medžiagos pavidalai siekia „įgyvendinti" savo idealiąją sąrangą, kurią suvokti pajėgiąs tik mąstymas. Tas pat tiko ir Augustino pažiūrai į bažnyčią. Bažnyčios apeigos esą nepaneigiamai „šventos" todėl, kad „dalyvaujanti" Kristuje bažnyčia objektyviai yra šventa[5]. Augustino „tikroji bažnyčia" buvo ne vien „Kristaus kūnas", ne tik „dangiškoji Jeruzalė", ją giliai persmelkę ir metafizinės Plotino idėjos[6]: Bažnyčia yra „tikrybė", o kokia nors konkreti bažny-

[1] Pvz., *Enarr. 2 in Ps.* 101, 8.

[2] *Enarr. 2 in Ps.* 32, 14; plg. *C. Ep. Parm.* I, 4, 6.

[3] Pvz., *Ep. ad cath.* 9, 23.

[4] *Enarr. in Ps.* 95, 11.

[5] Pvz., *Ep.* 261, 2.

[6] Pvz., *Conf.* XII, 11, 12-13. Žr. J. Pépin, „Caelum Caeli", *Bulletin du Cange*, 23, 1953, ypač p. 267-274; J. Lamirande, *L'Église céleste selon S. Augustin*, 1963; vertingas pastabas, pateiktas A. H. Armstrong, *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 212-213.

čia žemėje tesanti netobulas Jos šešėlis[1]. Taigi žmogus, priimantis ir atliekantis šias apeigas, tik netobulai „pagal tam tikrą tikrybės šešėlį"[2] siekia įgyvendinti aną šventumą.

Taip bažnyčios apeigos įgavo objektyvaus ir nekintamo veiksmingumo. Jos nepriklausė nuo subjektyvių jose „dalyvaujančiųjų" savybių: kažkokiu ypatingu būdu (Augustinas niekuomet nesakė, kokiu) krikšto ir įšventinimo apeigos jas priimančiajam „išdeginančios" amžiną ženklą, visiškai nepriklausantį nuo sąmoningų jo savybių[3]. Tuo pat metu Augustinas rašė ir *Apie krikštą*, ir *Išpažinimus*. Čia kataliko jaunuolio jaunystė vaizduojama kupina prisiminimų apie sakramentų galią: be sąmonės pakrikštytas jo draugas manichėjininkas atgavęs žadą pasirodo esąs keistai pasikeitęs[4]; net intelektinis jo augimas dabar rodosi kiekviename žingsnyje buvęs persmelktas paslaptingos „Kristaus vardo" jėgos[5].

Konkrečioms katalikų bažnyčios apeigoms Augustinas suteikė paslaptingo ir ilgai trunkančio veiksmingumo. Tai jis darė tam, kad pačią bažnyčią paverstų nesuskaičiuojamų asmeninių tobulėjimo žingsnių arena. Sakramentai kataliką tik „saugojo": prieš akis jo dar laukė ilgas dvasinio augimo kelias[6]. Šitaip ėmus suvokti regimąją bažnyčią, tarp jos narių atsirandančių santykių pobūdis tampa daug sudėtingesnis ir judresnis. Augustinas matė, kad donatininkai klausimą apie blogį žmonėse išsprendė paprasčiausiai atsisakydami pripažinti turį su juo ką nors bendra. Nenorėdami turėti reikalų su „netyra" visuomene, jie pasitraukė į tokių pačių kaip jie patys būrelį. Augustinui nekaltumo buvo maža. Pastaroji sa-

[1] A. Wachtel, *Beiträge z. Geschichtstheologie d. Aurelius Augustinus*, 1960, p. 118-119.
[2] C. *Ep. Parm.* II, 4, 8.
[3] *De bapt.* IV, 23, 30.
[4] *Conf.* IV, 4, 8.
[5] *Conf.* III, 4, 8.
[6] *De bapt.* I, 15, 24; III, 14, 19 ir IV, 15-16, 23. Apie teologinius naujai atsivertusiojo nesusipratimus, panašius į tuos, kurių Milane laikėsi ir pats Augustinas žr. *Conf.* VII, 19, 25.

vybė visoje krikščionies santykių su Dievu grandinėje tebuvo „trečioje vietoje"[1]. Krikščionis turįs pasiekti trejopą tikslą: jis pats turi tapti šventas, sugyventi vienoje bendruomenėje su nusidėjėliais – ši užduotis reikalauja nusižeminimo ir būdo tiesumo; kartu privalo būti pasirengęs priešintis ir pataisyti nusidėjėlius[2]. Rūstumas, kuriuo donatininkai kreipėsi į jų bendruomenei nepriklausančius tikinčiuosius, katalikų bažnyčioje nukreiptas į vidų: tik už bažnyčios ribų esančiam „pasauliui" taikyta „užsienio politika" tampa „vidaus frontu" prieš „pasauliškumą" pačioje bažnyčioje.

Augustino atsakas į tai, ką jis laikė donatininkų požiūriu, apima giliai siekiančias prielaidas. Iš jo matyti, kad Augustinui katalikų bendruomenę iš esmės sudaro du sluoksniai. Joje visuomet yra didelis ir net vyraujantis, atrodytų, nepaslankios žmogiškos medžiagos pradas, supantis „tikrųjų" bažnyčios narių šerdį. Skiriamoji „tikrųjų" ir „netikrųjų" narių linija, be abejo, neregima: ši šerdis vėliau tapo „tam tikru išrinktųjų skaičiumi"[3]. Augustinas pripažino tokį elitą, taip pat jis nė kiek neabejojo dėl praktinių kiekvienam katalikų kunigui deramų atlikti pareigų: stovėdami prieš žmonių minią, jie ne tik turį būti nekalti, ne tik pakantūs savo ganomiesiems, jie taip pat privalo būti pasirengę, kai tik įmanoma, rūsčiai ir remdamiesi veikliu tėvišku autoritetu pulti, „nes ir rykštė turi savotišką meilę"[4].

Donatininkų požiūryje į bažnyčią justi uolos atsparumas, o Augustino bažnyčia panaši į atomo dalelytę: ji sudaryta iš judančių pradų, veiklių įtampų lauko, visuomet gresianti susprogti.

Tokia pažiūra į bažnyčią atvedė ją prie užkariaujamojo karo ribos. Augustino svarstymuose matyti tvirti iš šios insti-

[1] C. *ep. Parm.* II, 21, 40.
[2] C. *ep. Parm.* II, 21, 41.
[3] Pvz., C. *ep. Parm.* III, 4, 25.
[4] C. *ep. Parm.* III, 1, 3; plg. C. *ep. Parm.* III, 5, 26.

tucijos į Romos visuomenę besidriekiantys saitai. Vyskupai jau valdė dideles bendruomenes; Augustinas paprasčiausiai tik pripažino, jog šios bendruomenės supranta vien griežtą kalbą[1]. Ketvirtojo amžiaus pabaigoje toks veiklaus autoriteto idealas nesunkiai peržengė pačios katalikų bendruomenės ribas. Neregimi atskalūnų donatininkų teikiamų krikšto ir įšventinimo sakramentų čiuptuvai visus Afrikos krikščionis rišo prie tikrosios jų savininkės – katalikų bažnyčios[2]. Šie sakramentai buvo tarsi imperijos kariuomenės kareivių delnuose išdeginamos tatuiruotės[3] dezertyrams atpažinti: taip visuotinės bažnyčios imperatorius Kristus turėjo galios savo bažnyčios tarnyboje pakelti atrinktuosius[4].

Toks įvaizdis rodo Augustino laikų ypatybę. Tai atšiaurus amžius, pasirengęs mąstyti karo disciplinos ir vienodumo sąvokomis. Imperatoriai – taip pat pamaldūs katalikai: užteko dešimties metų, ir jie nusprendė sugaudyti iš katalikų bažnyčios eilių pasitraukusius „dvasinius" dezertyrus[5].

C'est le premier pas qui coute[6]. Lemiamą žingsnį Augustinas jau žengė prieš dešimtį metų, parašydamas pirmąjį pamfletą prieš donatininkus. Be to, donatininkai savo bažnyčią laikė pakaitalu visuomenei, priebėga, Nojaus arka. Augustinas manė, kad bažnyčia gali sugyventi su visa žmonių visuomene: ji galinti apimti, pakeisti ir ištobulinti esamus žmonių santykius. Jį giliai užvaldė mintis apie pamatinį žmonių giminės vieningumą. Dievas visus žmones padarė iš vieno Adomo, norėdamas parodyti, jog „nieko daugiau taip neplėšo nesantaika, kaip puolusios žmonių giminės, nors niekas taip aiš-

[1] *Ep.* 22, 5.

[2] *De bapt.* IV, 9, 13 ir 11, 17.

[3] *Serm.* 317, 5.

[4] *De bapt.* I, 4, 5 ir III, 19, 25. Ypač žr. M. Ch. Pietri, *Mélanges d'archéol. et d'hist.*, 74, 1962, 659-664: krikščionis ant savo sarkofago pavaizduotas į tarnybą priimamu kariu.

[5] Pvz., C. *Gaud.* 20, 23. Pats gavėjas buvo karininkas; žr. žemiau p. 387-388.

[6] Sunkus tik pirmas žingsnis (*pr.*) – *Vert. past.*

kiai, kaip ji, Kūrėjo nebuvo skirta bendram gyvenimui"[1]. Nuostabiai juntamas poreikis vėl atgauti kažkokią prarastą vienybę – tikriausiai ryškiausia Augustino visuotinės bažnyčios mistikos gija. Donatininkai galėjo džiaugtis atsidūrę arkoje – Augustinui rūpėjo gilesnė problema; žmonių giminė buvo suskilusi, tokie pat žmonės – visuomenės nariai – bendrauti gali labai sunkiai; kalbų sumaišymo prie Babelio bokšto vaizdinys traukte traukia jo mintis[2]. Visuotinė bažnyčia – naujai atkurtosios vienybės mikrokosmas: ji jau suvienijo žmonių kalbas per Sekmines[3]; ir mes niekuomet neturėtume pamiršti, kad, steigdamas vienuolyną, Augustinas norėjo atkurti tokią pat bendruomenę, kokią buvo sukūrę Šventosios Dvasios dovaną gavę apaštalai[4]. Toks vienuolynas turėjo būti idealių žmogiškų santykių mikrokosmas, kurį iš dalies atkurti galėjo ir katalikų bažnyčia.

Žmogus, stipriai jaučiantis, kad žmonių tarpusavio ryšiai visuomenėje šiek tiek pairę, o grupė, kuriai jis priklauso, gali juos sutvirtinti ir išgryninti, jį supančią visuomenę laikys begale medžiagos, kurią reikia užvaldyti ir perkeisti. Jis labai skiriasi nuo manančiojo, kad šiai visuomenei tegalima sukurti vien pakaitalą – mažytę „šventųjų karalystę", kurią priešiškame ir abejingame pasaulyje globoja vienintelis dieviškojo Įstatymo savininkas vyskupas[5].

Prieš donatininkus nukreipti Augustino veikalai rodo, kaip vis labiau jis perima bendrąsias Afrikos krikščionių idėjas – pirmiausia tai, kad bažnyčia yra aiškiai iš visuomenės išsiskirianti grupė, ypatingai pažymėtas, vienintelis, „išganingąsias" apeigas turintis kūnas. Tačiau už šių idėjų vis dar slypi didysis jo ankstyvojo brandos amžiaus „miražas", juo

[1] Ypač žr. *De civ. Dei* XII, 28; plg. *Serm.* 268, 3.
[2] Pvz., *Enarr. in Ps.* 54, 9.
[3] *Serm.* 269, 2 ir 271; plg. *Enarr. in Ps.* 95, 15.
[4] *Serm.* 356, 1.
[5] *Ep. ad cath.* 13, 33.

galingesnis, nes niekuomet netyrinėtas ginčuose. Tai Milane ir Romoje turėtas visuotinės bažnyčios įvaizdis. Tai ne senoji Kiprijono bažnyčia, tai tarsi virš romėnų pasaulio „savo skaistybe užtekantis mėnulis"[1] – besiplečianti Ambraziejaus bažnyčia. Tai patikima tarptautinė institucija, kurios gyvavimą gerbė krikščionys imperatoriai, ją prižiūrėjo didžiūnai ir intelektualai[2]; ji sugebėjo žinomo civilizuoto pasaulio minioms pateikti ezoterines Platono filosofijos tiesas[3], ši bažnyčia buvo jau nebe tam, kad kiršintų visuomenę, bet kad suvaldytų ją. *Ecclesia catholica mater christianorum verissima* – Visuotinė bažnyčia, pati tikriausioji krikščionių motina...

„Tu moteris palenki vyrams... tyru ir ištikimu paklusnumu. Tu vyrus prie žmonų... pririši. Tu sūnus kažin kokia laisva vergija tėvams pajungi, tėvus šventa valdžia virš sūnų iškeli. Tu brolį prie brolio tvirtesniu ir trumpesniu nei kraujo religijos raiščiu vieną su kitu supini... Tu mokai tarnus ponams... priklausyti. Tu tarnams ponus... darai sukalbamesnius ir santūresnius. Tu piliečius su piliečiais, tautas su tautomis ir šiaip žmones ypatingu brolišku ryšiu sujungi – ne vien visuomenės saitais, bet pirmųjų tėvų prisiminimu. Mokai valdovus žiūrėti žmonių, o žmones įspėji pasiduoti valdovams"[4].

20

INSTANTIA

Eidamas vyskupo pareigas, Augustinas visą rytą teisėjaudavo. Dažniausiai tekdavo tvarkyti sudėtingų ir skausmingų turto dalybų bylas. Broliai retai sutardavo dėl savosios paliki-

[1] Ambrosius, *Ep.* 18, 24 (PL 16, 1020).
[2] *De util. cred.* 7, 18-19.
[3] *De vera relig.* 4, 6.
[4] *De mor. eccl. cath.* (I), 30, 63.

mo dalies[1] ir Augustinui reikdavo valandų valandas klausytis, kaip giminaičiai ar valstiečiai aistringai aptarinėja smulkiausias paskutinės tėvo valios detales.

Teismo salės kvapas atlydėdavo Augustiną į bažnyčią, kur sakydavo pamokslus prieš donatininkus. Jis skaitydavo Dievo Testamentą, kur parašyta, jog Kristui ir Jo Bažnyčiai „kaip paveldą tautas Tau atiduosiu, Tau pavesiu visus pakraščius žemės"; taip pat ramiai ir nesikarščiuodamas, kaip kadaise apie savo vedybų sąlygas paskelbusi Monika[2], Augustinas dabar ruošė „vedybų sutartį" tarp Kristaus ir Jo Bažnyčios[3]. Apskritai, kovodamas su donatininkais, Augustinas parodė nedaug ekumeninio santūrumo. Jėgų kovai jis sėmėsi iš kartaus į ilgą šeimos bylą įsivėlusių mažų žmonių užsispyrimo.

Nuo 393 m. Augustinas su kolegomis ėmė pulti donatininkų bažnyčią. Tam jie turėjo puikią priežastį. Hipone katalikai buvo mažuma: neseniai jie nukentėjo dėl boikoto[4]; pirmą kartą kreipęsis į vietos didžiūnus, Augustinas buvo sutiktas iš aukšto[5]. Mat Numidijoje pagrindinė buvo ne katalikų, o donatininkų bažnyčia. Donatininkams jau beveik rodėsi, kad atėjo „taikos bažnyčioje laikai"[6], kad tereikią padaryti vieną kitą nuolaidą, ir jų „tyroji" bažnyčia apimsianti paniekintą ir nusilpusią „*traditorum* bažnyčią"[7]. Pavyzdžiui, Hipone dažnos buvo mišrios didžiųjų vietos žemvaldžių santuokos[8]. Norint laimėti teismo byloje, įprasta tapti donatininku[9]. „Ir čia, ir ten yra Dievas, tad koks skirtumas? Taip padarė besipešantys tarpusavyje žmonės, o Dievą bet kur galima garbin-

[1] *Serm*. 359, 1; Apie stiprius Testamento svarstymo sukeltus jausmus plg. 358, 2 ir 47, 21.

[2] *Conf*. IX, 9, 19.

[3] *Serm*. 238, 2-3.

[4] C. *litt*. *Petil*. II, 83, 184.

[5] *Ep*. 35, 1.

[6] Tyconius, *Liber Regularum*, ed. Burkitt, p. 61 ir XVII.

[7] Žr. Monceaux, *Hist. littér*. V, 170.

[8] *Ep*. 33, 5.

[9] *Serm*. 46, 15.

ti"[1]. Net ankstesnysis Kartaginos katalikų vyskupas Genetlijus pasidavė tokiai aklavietėn vedančiai nuomonei. O donatininkai gerbė jį už pakantumą[2].

Tačiau kaip tik pakantumo Augustinas ir negalėjo leisti Hipone, nes socialinė įtampa mieste, atrodė, galingesniajai pusei padeda po truputį ardyti katalikų mažumą. Todėl jo kampanijoje pastebima kai kurių ekstremizmo bruožų, būdingų žmonėms, dėl savo vietos kovojantiems ilgą ir sekinančią kovą su konservatyviomis ir bendrosios nuomonės jėgomis.

Augustinas ir Aurelijus ėmėsi ir katalikų bažnyčios vidaus reformų politikos. 393 m. Hipone priimti sprendimai nebuvo populiarūs: daugelis vyskupų jų nepaisė[3]. Kai 394-aisiais Augustinas panaikino *laetitias*, liaudies reakcijos jėga jau buvo „įsupusi valtį"[4]. Tokius jo bendruomenės „pelus" nuo bažnyčios galėjo nupūsti kitas šalto reformos vėjo gūsis[5]. Vidinių pakeitimų politika lengvai galėjo sukelti naują skilimą, jei nebūtų sieta su planais pradėti kampaniją prieš baisiuosius varžovus.

Apie 397 m. jau matyti, kaip stipriai Augustino pasiryžimu persiėmė jo kolegos. Ryšiai tarp katalikų kunigijos ir ją supusios visuomenės nutraukti: net kunigų sūnums uždrausta sudaryti mišrias santuokas[6]; patiems kunigams draudžiama dovanoti ar palikti kokį nors turtą nekatalikams, nors ir artimiausiems giminėms[7]. Šie grynai konfesiniai principai įvarė pleištą į Afrikos visuomenę. Kaip tik tuo metu Augustinas gavo laišką iš savo giminaičio Severo. Severas buvo donatininkas: „Kokia nauda iš laikinų gerovės ar kraujo

[1] *Serm.* 46, 15.
[2] *Ep.* 44, 5, 12.
[3] *Breviarium Hipponense* (PL 66, 418).
[4] *Serm.* 252, 1.
[5] *Enarr. in Ps.* 54, 18; plg. *Serm.* 46, 15.
[6] *Brev. Hippon.* 12 (PL 66, 424-425).
[7] *Brev. Hippon.* 12 (PL 66, 425).

ryšių, jei savo giminystėje paniekiname amžinąjį Kristaus paveldą ir begalinę gerovę?... Ne mano tie žodžiai parašyti, nes aš esu niekas... Jie paties visagalio Dievo, kurio šiame amžiuje niekingai nelaikiusieji Tėvu, būsimajame išvys Teisėją"[1].

Kartais sakoma, esą donatizmas – liaudies „protesto judėjimas", Afrikoje kėlęs grėsmę pačiai Romos įstatymų tvarkai. Toks požiūris neįvertina 393-405 m. Augustino ir jo bendraminčių sukurtos padėties. Tuo laikotarpiu vienintelis „judėjimas" buvo prasidėjęs iš viršaus: katalikų bažnyčia staiga atstatė savo teises, imperijos valdžia sugriežtino savo požiūrį į Afrikos nekatalikus. Mes pamatysime šiuolaikiniams istorikams gerai žinomą ydingąjį ratą – doktrinierių persekiojimai iš viršaus, kuriems pasipriešinti savo ruožtu tegalėjo auganti prievartos banga iš apačios[2].

Kovos lauke Augustinas buvo katalikų bažnyčios balsas. Jo polemika su donatininkais parodo nelauktus žurnalisto gabumus[3]. Augustino karikatūriški tuometinio donatizmo aprašymai taip puikiai sulydyti su taikliu pastabumu smulkmenoms, kad ir šiandien dažnai priimami už gryną pinigą. Anuo metu tai buvo Afrikos bažnyčios istorijoje su niekuo nepalyginama propagandinės kampanijos dalis. Teologinius argumentus Augustinas skleidė komentarų naujausiesiems įvykiams pavidalu, o kad padarytų suprantamus pusiau beraščiams žmonėms, juos nuolat kartojo ir paprastino[4]. Jis gerai jautė liaudiškų ginčų gaidą ir skoningai tuo naudojosi. Savo kampaniją Augustinas pradėjo nuo liaudiškos dainos[5];

[1] *Ep.* 52, 4.

[2] Žr. Brown, „Religious Coercion in the Later Roman Empire: the Case of North Africa", *History*, 48, 1963, p. 283-305, ypač p. 259-297; ir Tengström, *Donatisten u. Katholiken*, ypač p. 66-90.

[3] Augustinas turėjo pagrįsti savo žurnalistinį veiklos būdą: žr. *Enarr. 3 in Ps.* 36, 18.

[4] Pvz., *Ps. c. Don.* 79 ir t.; ir *Retract.* II, 55.

[5] Žr. aukščiau p. 153-155.

be kitų provincijos gandų, savo skaitytojams jis pasakoja ir apie tai, kaip kartą pagyvenęs vyskupas buvo priverstas šokti ant savo bažnyčios altoriaus su prie kaklo pririštais nudvėsusiais šunimis[1].

Taip Augustinas naudojosi sunkumais, su kuriais susidūrė vyraujančia bažnyčia tapę donatininkai. Pavyzdžiui, 394-395 m. jie sėkmingai susidorojo su Maksimiano šalininkų sukelta skilimo grėsme[2]. Siekdami atgauti maksimianininkų vyskupų valdomas bazilikas, donatininkai pasinaudojo prieš eretikus nukreiptais imperijos įstatymais ir atsiskyrusius vyskupus donatininkai susigrąžino jų neperkrikštydami. Augustinas pasinaudojo kiekviena šio atsitikimo smulkmena[3]. Donatininkai negalėjo atskilėlių susigrąžinti nenusižengdami savo nuoseklumui, tuo tarpu katalikai tokios problemos neturėjo[4]. Prievarta panaikintas maksimianininkų skilimas Augustinui suteikė grėsmingą precedentą: čia lyg „veidrodyje"[5] donatininkai galėjo regėti savo pačių užsitarnautą likimą, teksiantį jiems iš katalikų rankų[6].

Tuo metu abidvi bažnyčios minėjo kiekvienos patirtą prievartą. Katalikus lemtingai įpainiotę laikė prisiminimai apie Makarijaus laikų persekiojimus, ir Augustinas šį nemalonų priminimą galėjo sušvelninti tik viešai pasakodamas apie šen bei ten vykdomus kraštutinio donatininkų bažnyčios sparno cirkumcelionų žiaurumus[7]. Šis keistas judėjimas primena šiuolaikinės Šiaurės Afrikos marabutus arba dervišus: ilgon šventon kelionėn per kaimus keliaujančios šventų vyrų ir mo-

[1] C. *ep. Parm.* III, 6, 29.

[2] Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 213-214.

[3] Žr. puikų tyrimą, pateiktą A. C. de Veer, „L'explotation du schisme maximianiste par S. Augustin dans la lutte contre le Donatisme", *Rech. augustin.*, 3, 1965, p. 219-237.

[4] C. *litt. Petil.* II, 20, 44.

[5] C. *Crescon.* III, 58, 69.

[6] Žr. *Enarr. 2 in Ps.* 36, 19, ir *Enarr. in Ps.* 57, 15.

[7] Pvz., *Enarr. in Ps.* 10, 5.

terų grupės, kankinių atminimą mininčios entuziastinguose susibūrimuose prie išbalintų savo šventyklų[1] – čigonaujančio ir keliaujančio karšto Evangelijos skelbėjo mišinys[2]. Kaip tik tokios grupuotės visad varžė bet kokias Augustino ir jo bendrininkų pastangas pakeisti *status quo* į donatininkų žemes siunčiant pamokslininkus, o vėliau ir panaudoti jėgą prieš donatininkų bažnyčias. Palyginti su nuolatos augančiu katalikų persekiojimų spaudimu, cirkumcelionų prievarta visuomet atrodė nenuspėjama ir betikslė; bent jau Hipone ši prievarta savo viršūnę pasiekė tik atsakydama į katalikų panaudotą jėgą[3]. Tačiau tokie atsitikimai – „dienos įvykiai". Kaip tik jie Augustinui leido savo pasakojimus apie donatizmą perpinti nuolat besikartojančiomis pasakomis apie „žiaurumus", sukrečiančius kaip ir godžiai anglų laikraščių siūlomi pasakojimai apie praėjusio amžiaus airių valstiečių neramumus: padegimai ir sugriautos bažnyčios[4]; nežmoniškai žiauriai suluošinti išdavusieji „reikalą"[5]; vidurnaktį ginkluotų gaujų užpultos atokios sodybos[6].

Augustinas apie donatininkų bažnyčią apskritai galėjo rašyti ką tinkamas, tačiau Hipone, bent jau iš pradžių, trumpam jis buvo atsidūręs į šaltąjį karą panašioje padėtyje: „Turėkitės, ką turite. Tu turi savo avis, aš – savo. Nesikėsink į mano avis, kad ir aš nesikėsinčiau į tavąsias"[7]. Tad Augustinas norėjo pradėti veikti taip, kad nesusilauktų visuotinės neapykantos kaip agresorius. Todėl jo laiškai donatininkų vyskupams kaimynams yra pedantiškai mandagūs; tačiau jie labiau

[1] Šiuos judėjimo bruožus geriausiai atskleidžia W. H. C. Frend, „The *cellae* of the African Circumcellions", *Journ. Theol. Studies*, n. s. 3, 1952, p. 87-89.

[2] Apie šį nepaprastai sudėtingą ir neaiškų dalyką žr. E. Tengström, *Donatisten u. Katholiken*, p. 24-78.

[3] Žr. žemiau p. 273-275.

[4] *Ep.* 111, 1.

[5] *Ep.* 105, 2, 3.

[6] *Ep.* 108, 6, 19.

[7] *Enarr. in Ps.* 21, 31.

panašūs į vienos supervalstybės kitai šaltojo karo metu siunčiamas diplomatines notas. Augustinas delsė tol, kol sulaukė teisėto skundo; turėdamas dingstį, jis pasiūlė derybas; jei derybos bus atmestos, jis numanė galėsiąs viešai paskelbti savąją bylos pusę[1]. Tad nieko nuostabaus, kad vietos donatininkai neatsakė į tokį aiškų diplomatinį ėjimą.

Kartą 397 m. Augustinas ir Alypijus turėjo progos aplankyti pagyvenusį Tubursiko (*Thubursic Bur*) donatininkų vyskupą Fortunijų[2]. Juos sveikino įsiaudrinusi minia, ir abi priešininkų pusės išsiskyrė gražiai pabendravę; pasakojimą apie šį atsitikimą Augustinas baigia pridurdamas, kad, „regis, sunkiai rastume tarp savo vyskupų tokį blaivų protą, kokį pastebėjome turint šį senį"[3].

Tokie susitikimai buvo reti ir galėjo įvykti tik ankštame Augustino vyskupijos pasaulėlyje. Ketindamas pagerinti santykius su savo priešininkais, jis būtų sukėlęs kaimynų įtarimą. Pavyzdžiui, jis iškilmingai išsižadėjo bet kokių kėslų vėl, kaip Makarijaus laikais, imtis prievartos[4]. Ši diplomatinė nuolaida vėliau varžė Augustiną[5]. Mat tuo metu, ypač 399-401 m., jis dažnai lankydavosi Kartaginoje. Čia buvo ne taip ramu, ir jam tekdavo susidurti su daug šiurkštesniais žmonėmis. Tačiau svarbiausia tai, kad Augustiną veikė politiniai to meto judėjimai.

398 m. imperatorius Honorijus įveikė vietos valdžią užgrobusį Afrikos maurą vietininką Gildoną. Virš susigrąžintos provincijos sklandė sunkūs „valymų" debesys. Apie nevykusius sukilėlius ir jų sąjungininkus galėjai kalbėti ką nori. Donatininkų bažnyčios Numidijoje dekanas Timgado vyskupas Optatas buvo vienas iš Gildono šalininkų[6]. Nieko nuos-

[1] Pvz., *Ep.* 23; 33; 34; 35; 49; 51.
[2] *Ep.* 44.
[3] *Ep.* 44, 6, 13.
[4] *Ep.* 23, 7.
[5] *Retract.* II, 5.
[6] *Ep.* 76, 3; *C. litt. Petil.* II, 92, 209.

tabaus, kad strategiškai svarbaus miesto vyskupas Optatas flirtavo su Gildonu[1]. Kaip tik tuomet, kai donatininkų vyskupas vaizduojamas susidėjęs su žmogumi, apie kurį be baimės visi kartojo oficialiosios propagandos žodžius, vadindami jį „siaubingiausiu romėnų tvarkos priešu"[2], ir matome tiesmuką Augustino žurnalistiką.

Laimėjęs imperatorius Honorijus buvo pamaldus katalikas: jo kariuomenė net tikėjo esanti globojama šv. Ambraziejaus dvasios[3]. Iš naujojo Afrikos vietininko tikėtasi didesnio atidumo renkantis draugus: prie jo stalo nebepietavo joks donatininkų vyskupas; ten kviečiamas Milevio katalikų vyskupas Severas – artimas Augustino draugas[4].

Tačiau pirmoji sugriežtėjusį valdžios požiūrį pajutusi religinė bendruomenė buvo ne donatininkai. Kaip ir donatizmas, tradicinis katalikų vyskupų priešas buvo pagonybė. 399 m. pradžioje uždaryti pagonių šventyklų į Afriką atvyko tam tyčia paskirti imperijos pareigūnai[5]. Įsiplieskė religinės riaušės: Sufuose nužudyta apie 60 krikščionių[6]; „valydamos" didžiąsias pagonių šventyklų valdas, kaimuose katalikų minios parodė ne mažesnę prievartą nei cirkumcelionai[7]. Augustinas ir jo kolegos buvo šios audros sūkuryje. Gausioms minioms Kartaginoje jis sako pamokslus, aistringai kviesdamas „užmiršti romėnų dievus"[8]. Čia pirmą kartą matome, kaip taikus ir prievartai jautrus žmogus giliai įtraukiamas į neramumus, kuriuos sukelti iš dalies padėjo ir aistringas jo paties tvirtumas. Mat katalikų bažnyčia dar kartą parodė esanti vie-

[1] Frend, *Donatist Church*, p. 208-229, atrodo, būdingai pervertina šią „sąjungą"; žr. E. Tengström, *Donatisten u. Katholiken*, p. 75-77 ir 84-90.

[2] *C. ep. Parm.* I, 11, 17; plg. Claudianus, *De bello Gildonico*, ypač I, 94 (ed. Platnauer, Loeb I, p. 104).

[3] Orosius, *Hist.* 7, 36.

[4] *De civ. Dei* XXI, 4, 92.

[5] *De civ. Dei* XVIII, 54.

[6] *Ep.* 50.

[7] *Serm.* 62, 13.

[8] *Serm.* 24, 6.

nintelė imperatorių teisiškai pripažįstama religinė organizacija: „Bet žinokite, mielieji, kad pagonių murmėjimai prisideda prie eretikų, prie žydų. Eretikai, žydai ir pagonys susivienijo prieš mūsų vienybę"[1].

Daugeliui įtakingų pagonių atrodė būsią išmintinga prisidėti prie katalikų bažnyčios. Vienas tokių, Faustinas, taip geidė gauti tarnybą Kartaginoje. Nepaprastai žaviu pamokslu Augustinas kvietė tikinčiuosius pritarti tokiam akivaizdžiai politiniam atsivertimui[2]. Šie pamokslai – pirmasis vėlesnio prievartinio donatininkų bendruomenių atvertimo pateisinimas. Tad nenuostabu, kad donatininkų stebėtojas Sirtės vyskupas Petilianas nuolat atmetinėjo katalikų siūlomas derybas, laikydamas jas tik „karu, įvilktu į bučinius"[3].

Šis judėjimas, be abejo, giliai paveikė Augustiną. Jis jautėsi gyvenąs seniai išpranašautu istorijos pervartos laikotarpiu. Per amžius pagonių imperatoriai persekiojo krikščionis; užteko vienos kartos, kad tie patys imperatoriai iš pamatų sugriautų erdvias dievų šventyklas, kuriomis romėnai nusėjo visą pasaulį[4]. Visa tai atsitiko *valde velociter*, nepaprastai greitai[5]. Skaitančiam Bibliją Augustinui aplink vykstantys įvykiai rodėsi kaip dalis nepakreipiamo vyksmo, prieš tūkstantį metų psalmėse išpranašauto Dovydo ir Izraelio pranašų[6]. Katalikų bažnyčia pasklido po pasaulį: „Kaip išpranašauta, taip ir įvyko"[7]. Tas pat atsitiko ir Romos imperatoriams. Jie taip pat išmoko „su baime ir virpuliu tarnauti Viešpačiui", palenkdami Jo Bažnyčios priešus[8].

[1] *Serm.* 62, 18; žr. Brown, „St. Augustine Attitude to Religious Coercion", *Journ. Rom. Studies*, 54, p. 107-116 ir 109-110.
[2] *Morin* I (*Misc. Agostin.* I, p. 589-593).
[3] C. *litt. Petil.* II, 17, 38.
[4] *Serm.* 24, 6.
[5] *Enarr. in Ps.* 6, 13.
[6] *Enarr. in Ps.* 62, 1.
[7] Žr. *Ep.* 232, 3, ir C. *Faust.* XIII, 7 (parašyta apytikriai tuo pačiu metu; tai pagrindinis pagonių įspūdžiui sukelti naudojamas argumentas).
[8] Ypač. žr. *Enarr. 3 in Ps.* 32, 9 ir t.

Taigi maždaug tuo pat metu, kai Kartaginoje Augustinas išleido pirmąjį ilgą savo traktatą prieš donatininkus, nuo pirmųjų apdairių vietos veikėjo žingsnių Hipone jis jau buvo nuėjęs ilgą kelią. Imperatorius krikščionis turėjo teisę bausti už „šventvagystę". Susidorojimų su donatizmu audros debesis buvo dar toli, bet jo kontūrai jau matėsi[1]. Grėsmingiausias šio traktato bruožas – autoriaus neslepiamas mirtino pavojaus jausmas: „Daugybė žmonių širdį nešioja ne širdyje, o akyse. Mat jeigu kraujas srūva iš mirtingo kūno, kiekvienas šiurpsta tai matydamas. Bet jeigu nuo Kristaus taikos nuklydusios ir erezijos ar atskalos atskirtos sielos miršta šioje šventvagystėje... tokia mirtis yra baisesnė ir skausmingesnė ir, sakau atvirai, tikresnė už bet kokią kitą; tačiau paprastai žmonės iš jos juokiasi"[2].

21

DISCIPLINA

Nuo tada, kai studentas Augustinas pirmą kartą atkeliavo į Kartaginą, prabėgo trisdešimt metų. Dabar, 403-iaisiais, jis vėl čia atvyko jau garsus žmogus, labai nekenčiamas savo priešų. „Kas gi aš esu, kas esu? Nejaugi visuotinė bažnyčia?... Pakanka, kad esu joje. Prikaišioji (Augustinas kreipiasi į donatininkus) mano blogą praeitį, bet ką gi didaus taip darydamas nuveiki? Savo blogybėms griežtesnis esu aš nei tu: dėl ko tu priekaištauji, aš pasmerkiau... Buvusios mano blogybės yra žinomos, ypač šiame mieste... Visa, kas buvo, vardan Kristaus praėjo. O kodėl dabar priekaištauja, nežino. Yra dar daug dalykų, dėl kurių galima mane peikti: tačiau ne jų nosiai jas

[1] C. *ep. Parm.* I, 8, 15 - 10, 16.
[2] C. *ep. Parm.* I, 8, 14.

žinoti. Daug kas nutinka bemąstant, kovojant su blogomis mintimis ir kiaurą dieną kaunantis su priešu, norinčiu mane palaužti gundymais...

Nieko jiems neatsakinėkite, broliai, o eikite tiesiai prie reikalo: „Augustinas yra visuotinės bažnyčios vyskupas... Svarbiausia, ko esu išmokęs,– pasitikėti visuotine bažnyčia, o ne žmogumi"[1].

Donatininkai gynėsi negailestingai. Ypač be pasigailėjimo jie susidorodavo su katalikybėn grįžusiais kunigais. Į katalikų bažnyčią sugrįžusį Bagajų vyskupą buvusi jo bendruomenė primušė ir paliko mirti. Siekdamas atpildo, 404 m. pabaigoje savo iniciatyva jis kreipėsi į imperijos teismą[2]. Patyrę tokią prievartą, daugelis Augustino kolegų norėjo greito ir tvirto sprendimo, panašaus į vietininko Makarijaus vykdytus persekiojimus[3]. Šiame ginče prieš Augustiną galbūt stojo net Alypijus[4].

Augustinas nenorėjo eiti taip toli. Jis nebuvo liberalus. Net ankstesnieji jo pareiškimai apie persekiojimų išsižadėjimą padaryti veikiau diplomatijos nei principo sumetimais. Jis buvo protingas vyskupas, ir 404 m. dar nemanė, kad katalikų bažnyčia pajėgs patraukti jėga laimėtas donatininkų bendruomenes. Tuomet būtų atsiradę labai daug *ficti* – apsimetėlių katalikų[5]. Jis matė, kad Hipone į jo paties bendruomenę pavojingai įsimaišė pusiau pagonys, *en masse*[6] atėję į bažnyčią tuomet, kai krikščionybė tapo vyraujančia religija[7]. Jie atsinešė primityvių papročių, pavyzdžiui, vaišes prie mirusiųjų kapo: šį paprotį dar kunigas Augustinas išgujo prieš dešimtį

[1] *Enarr. 3 in Ps.* 36, 19-20.

[2] Frend, *Donatist Church*, p. 262-263.

[3] *Ep.* 93, 5, 16-17.

[4] Tagastos pavyzdys minimas *Ep.* 93, 5, 16.

[5] *Ep.* 93, 5, 17. Žr. Brown, „St. Augustine's Attitude", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 111.

[6] Masiškai (*pr.*) – *Vert. past.*

[7] Pvz., *Serm.* 10, 4; *Enarr. in Ps.* 7, 9. Tokių pagonių paskatos gyvai aprašytos *Serm.* 47, 17.

metų[1]. Tad buvo pakankamai priežasčių su pasidygėjimu žiūrėti į galimybę vėliau turėti reikalų su tokia pagonių „apsimetinėjimo" srovele, išaugsiančia į tūžtančių donatininkų, pratusių iškilmingai prisigerti per savo šventųjų šventes, srautą.

Tokie išmintingi argumentai vis dar vyrauja katalikų bažnyčios pasitarime 404 m.[2]: vyskupai čia teprašo policijos apsaugos[3]. Tačiau Bagajų vyskupas imperijos teismui jau papasakojo savo „žiaurumų" istoriją[4]. 405 m. liepą į Kartaginą siunčiamas griežtas *Ediktas dėl vienybės*: jame donatininkai vadinami „eretikais", todėl jiems turi būti taikomi prieš eretikus nukreipti įstatymai[5].

Nepaisant žodžių griausmo, šis ediktas tiksliai laikėsi bendrųjų Romos įstatymų dėl religijos principų. Jis lietė tik išorines aplinkybes. Donatininkai nebuvo verčiami įsilieti į katalikų bažnyčią. Donatininkų bažnyčia veikiau buvo „paleista", tarsi šiuolaikinė už įstatymo ribų paskelbta politinė partija. Donatininkų vyskupai privalėjo būti pašalinti, jų bažnyčios turėjo pereiti katalikų žinion; ir Augustinui teko nemaloni, daug jėgų reikalaujanti užduotis perimti vadovo netekusią bendruomenę[6].

Edikto sukeltą politikos pasikeitimą Augustinas, kaip įprasta, palaikė Apvaizdos darbu[7]. Tais pat metais jis rašė Paulinui, kaip Dievas „kalba" per niekieno nevaldomus įvykius[8]. Augustinas iš tiesų jau pripažino, kad suvaržymai – tinkama priemonė donatininkų atskalai įveikti; naujos edikto sukeltos

[1] *Ep.* 29, 9.

[2] 404 m. Susirinkimo *Commonitorium* (PL 11, 1203C). Imperatoriai prašomi netaikyti iš eretikų teises atimančių įstatymų, jeigu tik jie neišprovokuoja apsimestinio atsivertimo tarp turtingų teisme besibylinėjančių asmenų.

[3] Ten pat, PL 11, 1202-1204.

[4] *Ep.* 88, 7.

[5] Esminiai straipsniai yra *Cod. Theod.* XVI, 5, 38; 6, 4-5 ir 11, 2 (PL 11, 1208-1211). Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 263-265.

[6] Ypač žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 285-287 ir 292-293.

[7] *Ep.* 185, 7, 26.

[8] *Ep.* 80, 3.

aplinkybės tik išgrynino jau seniai brendusias pažiūras. Tačiau naują politiką reikėjo agresyviai ginti nuo taiklių bei lengvai suprantamų kritikos salvių, kurias vienodai karštai laidė ir įtakingiausi donatininkų vyskupai[1], ir paprasti mokytojai[2]: kurgi girdėta, kad krikščionys šauktųsi persekiojimų politikos[3]; Augustinas, girdi, sulaužęs savo žodį[4]. Atsakinėdamas į tokią atkaklią kritiką, Augustinas parašė vienintelį ankstyvosios bažnyčios istorijoje išsamų pateisinimą valstybei susidoroti su nekatalikais.

Per pirmuosius dešimtį vyskupavimo metų Augustino požiūris į bažnyčią ir visuomenę giliai ir grėsmingai pasikeitė. Pavyzdžiui, dar tvirtesnės tapo jo mintys apie malonę ir nulemtį. Dabar Augustinas vėl prie jų grįžta, siekdamas pasilengvinti padėtį, kurioje atsidūrė. Jam reikėjo perimti besipriešinančių donatininkų bendruomenes: dabar jis galėjo guostis mintimi, kad Dievo malonė pajėgi priversti pakeisti net prievarta į katalikų bažnyčią atvesto žmogaus širdį. Tad apsimestinio atsivertimo problemą jis palieka Dievui: priekaištauti katalikų politikai dėl to, kad ji vedanti apsimestinio atsivertimo link, Augustinui atrodė tolygu neigti „Dievo galybę"[5], kuris tarp gausybės besipriešinančiųjų susitaikymui su katalikų bažnyčia randąs tai, ko Jam reikia.

Skatindamos Augustino mąstymo pasikeitimus, teorija ir praktika ėjo išvien. Prieš penkiolika metų, grįžęs iš Italijos, vidutinišką Afrikos bendruomenę Augustinas laikė svetima, todėl „nepakeliama". Tačiau jis priprato prie paprastų abiejų bažnyčių narių papročių ir mąstysenos, tad perėmimo uždavinys nebeatrodė sunkus[6].

[1] Petilianas iš Sirtės, *C. litt. Petil.* II, 79, 175 - 197, 223 (Monceaux, *Hist. Littér.* V, sk. 46-58, p. 323-326).
[2] Kreskonijus buvo *grammaticus*; ypač žr. *C. Crescon* III, 51, 57.
[3] *C. litt. Petil.* II, 93, 214.
[4] Galima numanyti iš *Ep.* 93, 1, 1 ir 5, 17.
[5] *C. Gaud.* I, 25, 28; plg. *Ep.* 89, 7 ir *C. mend.* 6, 11.
[6] Brown, „Augustine's Attitude", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 111.

Dar daugiau: tapęs kunigu, Augustinas ėmė šiek tiek optimistiškiau žiūrėti į žmogaus laisvos valios galią: tikėjimą vis dar lėmė sąmoningas pasirinkimas, todėl jis priklausė nuo žmonių veiklos, tarkim, nuo teisingo ir protingo mokymo. Tuo metu jis stengėsi pakeisti liaudies pamaldumo pavidalus, nes tikėjo, kad įtikinėdamas[1] ir išguidamas klaidingos nuomonės išugdytus papročius[2], jis sugebės nemąstančių krikščionių bendruomenę padaryti gerais „dvasingais" katalikais[3]. Bet dabar jis nebebuvo toks tikras. Atrodė, jog tarp žmonių sukurtų aplinkybių bei jų siekių ir nepakeičiamų visagalio Dievo tikslų esanti milžiniška nelygybė. Visuotinės bažnyčios galia plėstis, esant reikalui net jėga, nepriklausė nuo to, kaip protingas vyskupas manė tinkama veikti. Mat šios bažnyčios pagrindu tapo neperprantamas santykis tarp Dievo ir „tam tikro skaičiaus" Jo išrinktųjų: kaip šie išrinktieji beateitų į konkrečią ir netobulą bažnyčią žemėje, *„Dievas turi galią ir vėl juos priskiepyti"*[4].

Augustino požiūris į suvaržymus, donatininkų manymu, akivaizdžiai neigė tradicinį krikščionių mokymą: Dievas žmogų sukūręs laisvą, kad šis galėtų rinktis tarp gėrio ir blogio; politika, verčianti rinktis prievarta,– nesuderinama su religija[5]. Donatininkų rašytojai remdavosi ta pačia Biblijos ištrauka, kurią vėliau cituos ir Pelagijus[6]. Jiems Augustinas atsakė tą patį, ką vėliau atsakys pelagininkams: paskutinis, asmeniškas pasirinkimo veiksmas turįs būti nevaržomas; tačiau šį paskutinį pasirinkimo veiksmą galbūt yra parengęs ilgas, nebūtinai žmogaus pasirinktas vyksmas, kurį dažnai prieš žmogaus

[1] Pvz., *De mor. eccl. cath.* (I), 34, 76.

[2] *Ep.* 22, 3.

[3] *Ep.* 29, 4 ir *Serm.* 5, 4.

[4] *Rom.* 11, 23; *Ep.* 87, 9 (anksčiau panaudota kalbant apie donatininkų šventimus, *Ep.* 61, 2); plg. *Ep.* 98, 5.

[5] *C. litt. Petil.* II, 94, 185; *Coll. Carthag.* 3, 258 (PL 11, 1413 C); *C. Gaud.* 19, 20.

[6] Pvz., *Koh.* 15, 17-18: *C. litt. Petil.* II, 84, 185, ir *Koh.* 15, 14: *C. Gaud.* I, 19, 20; plg. de Plinval, *Pélage*, p. 94.

valią primetąs Dievas[1]. Toks esąs taisantis vyksmas, susidedantis iš mokymo, *eruditio*, ir įspėjimo, *admonitio*, galinčio apimti baimę, prievartą ir išorinius nepatogumus: „Tebūnie prievarta iš išorės, noras gimsta viduje"[2].

Augustinui tapo aišku, kad žmonėms reikia, jog su jais griežtai elgtųsi. Savo požiūrį jis išsakė vienu žodžiu: *disciplina*. *Disciplina* jis suprato ne taip, kaip dauguma tradicijos labiau besilaikančių jo amžininkų romėnų, kuriems ji reiškė nepajudinamą romėnų gyvensenos išsaugojimą[3]. Jam tai buvo iš esmės paveikus, bausme taisantis vyksmas, palaužiantis vyksmas, vargų mokslas – *per molestias eruditio*[4]. Senajame Testamente nepaklusnią išrinktąją tautą Dievas mokė kaip tik tokiu *disciplinae* vyksmu – už blogybes bandydamas ir bausdamas begale iš aukštybių siunčiamų nelaimių[5]. Donatininkų persekiojimai tebuvo dar viena Dievo siųsta „prižiūrima nelaimė", šiuo atveju ateinanti per krikščionių imperatorių įstatymus[6]; Augustino manymu, tai buvo ypatinga žmonių giminės ir rūsčiojo jos Tėvo santykių pusė: Tėvas „plaka kiekvieną sūnų, kurį priglaudžia"[7]; taip darydamas, jis nėra labai išrankus; panašiai elgiasi ir vyras, „dėl visa pikta" kiekvieną šeštadienio naktį mušantis savo šeimyną[8].

Dar daugiau: Afrikos katalikų bažnyčia, dėl prievartos sukeltų padarinių pradėjusi vadovauti besipriešinančioms bendruomenėms, tapo panaši į Mozės Įstatymo „jungą" nešančią Izraelio tautą. Augustinas tvirtino, kad didžiajai žydų daliai

[1] Ypač. žr. *C. litt. Petil.* II, 84, 185.

[2] *Serm.* 112, 8. Žr. Brown, „St. Augustine's Attitude", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 111-112.

[3] Ypač. žr. W. Dürig, „Disciplina: Eine Studie z. Bedeutungsumfang des Wortes i. d. Sprache d. Liturgie u. d. Väter", *Sacris Erudiri*, 4, 1952, p. 245-279.

[4] *Enarr. 17 in Ps.* 118, 2; plg. *Ep.* 93, 2, 4. Ypač žr. A. M. La Bonnardière, *Recherches de chronologie augustinienne*, 1965, p. 36 ir 37, išn. 3.

[5] *Ep.* 173, 3, plg. *Enarr. in Ps.* 136, 9; *Tract. in Joh.* 5, 2.

[6] *Ep.* 105, 4, 12-13.

[7] *Pat* 3, 12; *Žyd* 12, 6.

[8] Pvz., *De urbis excidio*, 1. Žr. žemiau p. 336-337.

Įstatymas buvęs užkrautas per prievartą: išlikti vieninga, Įstatymą vykdančia visuma juos vertusi baimė, o Įstatymą supratę ir mylėję tik labai nedaug „dvasingų" žmonių[1]. Tačiau Augustinas teigė, kad šis akivaizdus prievartos režimas atliko naudingą darbą: žydai buvę atgrasinti nuo didžiausios daugdievystės nuodėmės; tik fiziniame prievartinės senojo Izraelio vienybės centre – Jeruzalėje – per Sekmines iš žydų tarpo buvusi išgauta ir išgryninta „dvasinė" bažnyčios vienybė[2].

Senojo Testamento žiaurybės ir prievarta, kuriomis palaikomas Įstatymas, ilgai nesiliovė jaudinę Augustino. Prieš daugelį metų šiuos pasakojimus jis gynė nuo manichėjininkų kritikos, o dabar juos citavo, teisindamas donatininkų persekiojimus[3]. Savo požiūrį Augustinas pakeitė tik vienu atžvilgiu. Prieš dešimtmetį jis manė, kad ikikrikščioniški amžiai – „žemesnės dorovinės raidos pakopos"[4], o jo laikų krikščionybė – grynai „dvasinė" religija. Ji esanti aukščiau fizinių „tamsios" praeities bausmių ir prievartinio jų vykdymo[5]. Dabar Augustinas nebebuvo toks tikras. „Dvasingasis" pradas galbūt ir vyravo katalikų bažnyčioje; tačiau dabar Augustinas matė, kad ji vienija ir labai daug „kūniškų" žmonių, kurių gyvenimas panašus į senųjų žydų, tad ir paveikių vien tik baimei[6]. Tai labai pesimistiška išvada. Iš žmonijos istorijos nebeatrodė, kad „pakopomis" aiškiai ir negrįžtamai kylama „dvasingosios" religijos link: visais laikais žmonių giminė tįso „nelyg milžiniškas invalidas"[7], stokodama to, ką vienas

[1] *De serm. Dom. in Monte* I, 20, 64; *De util. cred.* 3, 9; *Ep. ad Gal. expos.* 22; *Enarr. in Ps.* 138, 28.

[2] *De doct. christ.* III, 6, 10.

[3] Pvz., *De serm. Dom. in Monte* I, 20, 63-65; *C. Adim.* 17; *C. Faust.* 22, 20, plg. *Ep.* 44, 4, 9.

[4] *De div. qu.* 83, 53; plg. *C. Faust.* XXII, 23.

[5] *De vera relig.* 26, 48-49. Žr. Brown, „St. Augustine's Attitude", *Journ. Rom. Studies*, 54, 1964, p. 112-114.

[6] Pvz., *De bapt.* I, 15, 23-24; *Serm.* 4, 12; *De cat. rud.* 19, 23.

[7] *C. Faust.* XXXII, 14.

didis liberalų istorikas su baisiu pasišlykštėjimu pavadino autoriteto „gipsu"[1].

Augustino požiūris į žmonių nuopuolį lėmė ir jo požiūrį į visuomenę. Puolusiems žmonėms prisireikė prievartos. Net didžiausi žmonių laimėjimai tapę pasiekiami tik todėl, kad griežtumas nuolat veikė nelyg „tramdomieji marškiniai". Augustinas buvo didis mąstytojas, sveikai gerbiantis žmogaus proto laimėjimus. Tačiau jį apėmė mintys apie mąstymo sunkumus, galų gale jį valdė drausminantys suvaržymai, siekiantys mokyklos dienų siaubą, tačiau kaip tik ir leidę tokią intelektinę jo veiklą; puolusio žmogaus protas visuomet „linkęs suklupti"[2]. Augustinas yra sakęs, kad veikiau mirtų nei vėl taptų vaiku. Tačiau anų laikų baimė yra neišvengiama, kadangi tai – dalis pagarbią baimę keliančios Dievo disciplinos, kai „mokytojo rykštėmis pradedant ir baigiant kankinių agonija" žmonės sulaikomi nuo pražūtingų savo paklydimų[3].

Toks požiūris, Augustino manymu, pasitvirtintų, jei kada nors nusilptų varžanti visuomenės galia: „Žmonių savivalės vadžioms atsileidus ir išnykus, liktų nenubaustos visos nuodėmės, nesant jokių įstatymų užtvarų siautėtų nusikalstamas įžūlumas ir pasimėgavimų geiduliai; nei valdovas savo karalystės ar karo vadas kareivių, nei teisėjas piliečių ar ponas tarnų, nei vyras žmonos, ar tėvas sūnaus jokiais grasinimais ar bausmėmis nesulaikytų nuo nuodėmių laisvės ir malonumo"[4]. Žmogus, kuris dar taip neseniai susijaudinęs ir išsigandęs tyrinėjo paskatas, kadaise jį, dar paauglį, paakinusias veik betiksliam vandalizmo veiksmui – nudraskyti kriaušę, – ne iš tų, kurie nepakankamai vertina pavojingą „saldaus nuodėmės skonio" jėgą[5].

Ši prievartos suvaržymų būtinybės prasmė labiau baugina

[1] H. A. L. Fisher, *History of Europe*, 1936, įvadas.
[2] *De civ. Dei* XXII, 22, 34.
[3] *Conf.* I, 14, 23.
[4] C. *Gaud.* I, 19, 20; plg. *Ep. ad cath.* 20, 53.
[5] Žr. aukščiau p. 192-193.

šiuolaikinius žmones nei Augustino amžininkus. Donatininkus iš tikrųjų labiau sukrėtė būdai, kuriais Augustinas, atrodė, ketino sugriauti vidutinio ankstyvųjų laikų krikščionies aiškiai suvokiamą pertvarą tarp „šventa" ir „pasaulietiška", tarp grynai dvasinių krikščionių vyskupo skiriamų bausmių ir įvairių (kartais siaubingų) imperatorių tvarkomos romėnų visuomenės prievartos priemonių[1].

Ištikimai laikydamiesi besiginančiųjų požiūrio, donatininkai nebuvo priešiški valstybei; jie manėsi galį nekreipti į ją dėmesio dėl labiausiai jiems rūpimo dalyko, tai yra saugodami nepažeistą Dievo Įstatymą[2]. Siaurą jų akiratį visiškai užpildydavo vyskupas: jis buvo vienintelis tikras išmaldos[3], raginimų ir dvasinių bausmių[4] šaltinis. Jie sakydavo, kad Izraeliui įspėti Dievas siuntęs pranašus, o ne valdovus[5]; nes „tik bažnyčioje Dievo tautai turi būti dėstomi Įstatymų paliepimai"[6].

Augustinas, priešingai, buvo tvirtai įsitikinęs, kad puolusiam žmogui sulaikyti nuo blogio reikia daugiau nei tik dvasinių priemonių[7]. Jo vyskupo galios dalis – „įspėti" tarp Afrikos krikščionių pasiklydusią avį – kilo iš imperijos įstatymų „baimės"; vyskupo „apaštališkoji disciplina"[8] buvo paskidusi po visą visuomenę – nuo imperatoriaus įstatymų iki šeimos galvų, priklausomybę donatininkams tyliai keičiančių į katalikų bažnyčią[9].

[1] Timgado donatininkų vyskupas Gaudencijus aiškiai nubrėžia šį skirtumą: C. *Gaud.* I, 24, 27.

[2] Ypač žr. W. H. C. Frend, „The Roman Empire in the eyes of Western Schismatics during 4th century", *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*, 1961, p. 9-22.

[3] Kaip tik šia proga pasakyta garsioji Donato pastaba: „Ką imperatorius turi bendra su bažnyčia?" Mat imperatorius savo paties valia dalino išmaldą. Optatus Milevensis, *De schism. Don.* III, 3 (PL 11, 998-1000).

[4] C. *ep. Parm.* I, 10, 16.

[5] C. *Gaud.* I, 34, 44.

[6] C. *Cresc.* I, 10, 13.

[7] *Ep.* 89, 7, „žmogaus autoritetas", plg. *Enarr. in Ps.* 149, 14.

[8] *Serm.* 94.

[9] Pvz., *Serm.* 182, 2; 302, 19; plg. *Enarr. in Ps.* 85, 16. Apie tiesioginį žemvaldžių spaudimą žr. aukščiau p. 210-213.

Galbūt Augustinui stipriausias atrodė pirmasis įspūdis. Pirmą kartą su drausminėmis katalikybės ypatybėmis Augustinas susidūrė per savo motiną: ne vietos vyskupas, o Monika „ekskomunikavo" jaunąjį manichėjininką Augustiną, neleisdama jam gyventi kartu su ja vienuose namuose[1]. Kad ir kaip ten būtų, tai – grėsmingas pasikeitimas: mat išmoningai jį apipynus bendrais Augustino paaiškinimais apie „varžančią" ir „įspėjančią" visuomenės apskritai funkciją, vėlesniais laikais tapo sunku skirti grynai religines visuotinės bažnyčios vienybę laiduojančias jėgas ir socialines paveikos priemones, kuriomis tokia vienybė galėtų remtis krikščioniška vadinamoje visuomenėje.

Augustinas gali būti laikomas pirmuoju inkvizicijos teoretiku[2]; tačiau jokiu būdu jis negalėjo tapti didžiuoju inkvizitoriumi. Mat, skirtingai nuo viduramžių vyskupų, jis nesiekė išlaikyti *status quo* visoje krikščionių visuomenėje. Jam teko susidurti ne su menkomis visą bendruomenę bauginančiomis ir nekenčiamomis sektomis, bet su krikščionių organizacija, dydžiu nenusileidžiančia jo paties bendruomenei, daug kuo panašia į ją. Tad religiniai suvaržymai Augustinui atrodė išties taisančiu veikimo būdu: tai veikiau šiurkštus būdas nugalėti „užkietėjusius" priešininkus, nei pastangos prispausti nedidelę mažumą. Jis turėjo išlikti taktiškas ir protingas: „Mat jeigu būtų vien bauginami, bet nemokomi, atrodytų, kad čia tik beširdis viešpatavimas"[3]. Bet koks kitoks jo pareigų aiškinimas giliai užgaudavo Augustiną. Ispanijos kunigas Konsencijus, išsigandęs savo bažnyčios eretikų „penktosios kolonos", Augustinui parašė laišką klausdamas, ar tas pritartų *agents provocateurs*[4] panaudojimui eretikų vardams sužinoti. Augustinas įsiuto dėl tokios „niekingos medžioklės kilpo-

[1] *Conf.* II, 11, 19; plg. *C. ep. Parm.* III, 2, 16.

[2] Ypač. žr. H. Maisonneuve, „Croyance religieuse et contrainte: la doctrine de S. Augustin", *Mél. de science relig.*, 19, 1962, p. 49-68.

[3] *Ep.* 93, 1, 3.

[4] Provokatoriai (*pr.*) – *Vert. past.*

mis"... „Netikusią jų klaidą reikia naikinti ne melaginga apgaule, bet teisingais įrodinėjimais. Būtent jiems parašyti tau ir dera skirti savo jėgas"[1].

Nuo 405 m. Augustinas darė tai, ką vėliau mokys daryti Konsencijų. Daugelis jo kolegų sugebėjo tuo pačiu metu ir veiksmingai spausti donatininkus, ir pasirodyti besą dideli šiaudadūšiai[2]. Hipone Bizerto (*Diarrhyto*) katalikų vyskupas daugelį metų savo priešininką išlaikė kalėjime ir stengėsi, kad tas būtų nubaustas mirtimi[3]. Jis net pastatė didelę savo vardu pavadintą baziliką atšvęsti didžiajai savo pergalei; per jos pašventinimą Augustinas sakė pamokslą – štai kaip arti jis atsidūrė prie tokio žiauraus žmogaus![4] Hipone, beje, Augustinas galėjo elgtis kaip tinkamas: čia donatininkų bazilikos sienas jis išrašė užrašais – dar vienas puikus jo išminties pavyzdys[5].

Nepaisant protingo Augustino elgesio, išvengti prievartos buvo neįmanoma. Imperijos įstatymai padrikai užgriuvo Afrikos visuomenę. Jie įvarė pleištą tarp turtingųjų ir vargšų, tarp miesto ir kaimo. Donatininkai neteko vyskupų ir aukštesniojo luomo paramos[6]. Žemvaldys Celeris anksčiau buvo pagerbtas forume iškaltomis eilėmis[7]. Dabar jis pamatė, kad, būdamas donatininku, nebegali eiti pareigų, nebegali teismuose apginti nuosavybės ar teisiškai galiojančiu testamentu perduoti jos paveldėtojams[8]. Po 405 m. tokie žmonės suprato būsiant protinga susitaikyti su vyraujančia religija. Visuomenės gyvenimo, mišrių vedybų, respektabilumo svertai, didesnio pakantumo dienomis naudingi donatininkams ir veikę

[1] *C. mend.* 6, 11.
[2] *Ep.* 85 (vyskupui Pauliui).
[3] *Coll. Carthag.* 1, 142 (PL 11, 1318A).
[4] *Serm.* 359.
[5] *Retract.* II, 27; žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 293.
[6] Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 290-292.
[7] *Ep.* 56; 57 ir 139, 2.
[8] Romaniano karjera rodo, kaip dažnai turtingiems afrikiečiams tekdavo ginti savo nuosavybę bylinėjantis ir lankantis imperijos teisme: t. p. žr. *Serm.* 107, 8.

prieš Augustiną, įtakingiausius Hipono piliečius dabar privertė šlietis prie katalikų imperatorių remiamo katalikų vyskupo[1].

Už Hipono sienų viskas buvo kitaip. Miestą supusiuose kaimuose donatininkai turėjo gausią, triukšmingą, nepaklusnią daugumą sudarančią kunigiją. Dabar, jėga siekdami pasipriešinti jėgai, šie kunigai dėdavosi su cirkumcelionais. Cirkumcelionų teroras donatininkų bažnyčias išlaikė atdaras iki pat amnestijos dienos[2]. Donatininkų vyskupas Makrobijus, prieš vėl pasirodydamas mieste apie 409 m., buvo priverstas ketverius metus gyventi primityviuose savo diecezijos kaimuose, tarsi už įstatymo ribų atsidūręs žmogus: dabar jis grįžo, paskui save vesdamasis kaimiečius, kurių kalbos net nemokėjo[3]. Keistas likimas teko padoriam ir išsilavinusiam Hipono piliečiui!

Tad miestuose naujoji politika tikriausiai nedaug tesiskyrė nuo Augustino puikiai nusibrėžto plano: įstatymai teikdavo išorinių „nepatogumų", tad pasiturintiems žmonėms tekdavo gerai pagalvoti, ar tikrai verta likti donatininkais; svarstykles jie turėjo persverti Augustino naudai. Už Hipono sienų religiniai suvaržymai sutikti ginkluotu pasipriešinimu; donatininkų bažnyčios nykimas grėsė virsti kruvinu, iš esmės valstiečių sukilimo slopinimu[4]. Žemvaldžiai katalikai Augustino netrukdė, vesdami jam cirkumcelionus, kad tas juos „pamokytų": savo nuožiūra jie elgdavosi su jais „kaip su bet kokiais plėšikais"[5]. Ir imperijos pareigūnai, vedami pirmykščio romėnų baisėjimosi „šventvagyste", nesvarstydami skirdavo mirties bausmę donatininkams, nusikaltusiems kunigų luošinimu ir bažnyčių griovimu[6].

[1] Pvz., Celeris, žr. no. 65; ir Donatas, *Ep.* 112, 3.

[2] *Ep.* 108, 5, 18.

[3] *Ep.* 108, 5, 14.

[4] Ypač žr. *Ep.* 108, 5, 18.

[5] *Ep.* 88, 9.

[6] *Ep.* 133; 134; 139, 1-2.

Augustinas iš principo priešinosi mirties bausmei, nes ji atimanti atgailos galimybę[1]. Ir dėl taktinių sumetimų jis geidavo apsieiti be jos: žudynių banga katalikams teikė nemažai tikrų kankinių; jis nenorėjo, kad teisūs jo priešininkų kentėjimai jiems suteiktų tokią pat progą[2]. Aistringas ir įžvalgus laiškas Afrikos prokonsului, parašytas apie 408 m., atskleidžia aukštus Augustino principus, tačiau kartu parodo, kad ir jis nepajėgė sustabdyti daugybės mirties nuosprendžių[3].

Imperijos įstatymai turėjo netikėtų padarinių Augustinui. Jie išstūmė jį priekin, pirmą kartą paversdami įtakingu vietos asmeniu. Būdamas katalikų vyskupu, kaip tik jis turėjo tvarkyti donatininkų bažnyčių turtą, sudaryti donatininkų sąrašus, jiems atsivertus – priiminėti asmeniškai, nuolat rūpintis, kad būtų laikomasi įstatymų[4]. Kai kuriems jo kolegoms tai buvo vienintelis ir pavojingas iškilimas. Netrukus pamatysime, jog Posidijus savo naująją, imperijos įstatymais besiremiančią valdžią norėjo panaudoti viešoms Kalamos pagonių procesijoms panaikinti: kai pagonių minia ėmė pulti Posidijų, jo katalikai ramiai sau stovėjo nuošalėje – jie manė, kad jų vyskupas ir kunigai persistengė[5].

Augustinui, priešingai, toks pasikeitimas buvo naudingas. Jau praėjo daugiau nei dešimt metų nuo tada, kai jis, kunigas, diskutavo su manichėjininku Fortunatu. Du buvę draugai tuomet susitiko neutralioje vietoje – viešosios pirties salėje – visų religijų klausytojų akivaizdoje[6]. Dabar, į Hiponą atvykus kitam manichėjininkui, Feliksui, Augustinas su juo susitinka sėdėdamas vyskupo soste katalikų bazilikos apsidoje. Į jį Augustinas kreipiasi ne kaip debatų dalyvis, o veikiau kaip tai-

1 Pvz., *Ep.* 153, 18.
2 *Ep.* 139, 2.
3 *Ep.* 100; žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 300-301.
4 Žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 302-304.
5 *Ep.* 91, 8 ir 10. Žr. žemiau p. 330-331.
6 Žr. aukščiau p. 153-155.

kos teisėjas. „Mažai tegaliu prieš tavo valdžią, atsako Feliksas, nes vyskupo padėtis yra stebėtinai galinga..."[1]

Augustinas pasikeitė. Apie 408 m. tolimas korespondentas Vincencijus iš Kartenos (šiandien *Tenés*) paragino jį pagrįsti savo dabartines pažiūras į suvaržymus[2]. Šiame laiške klausiama apie svarbesnį dalyką nei persekiojimų teorija: pamatinis dalykas čia buvo paties Augustino tolimos preities esmė. Juodu abu kadaise kartu studijavo Kartaginoje. Manichėjininkas Augustinas (vienintelis iš Bažnyčios Tėvų, išsamiai rašęs apie persekiojimus, pats buvęs persekiojamos sektos nariu) tapo katalikų vyskupu Hipone. Vincencijus pasitraukė labiau į vakarus, kad ten taptų nuo donatininkų atskilusios Rogato sektos vadovu. „Mano šaunusis, rašo Vincencijus, pažinojau tave anuomet, kai, pasitraukęs nuo krikščionių tikėjimo ir atsidėjęs literatūros mokslams, garbinai ramybę ir garbingumą. Paskui, atsivertęs į krikščionių tikėjimą,– tai dabar sužinojau iš daugybės pasakojimų,– visas jėgas skiri... bylinėjimuisi"[3].

Augustinas buvo jau senstantis žmogus. „Dabar aš dar labiau trokštu ir siekiu ramybės nei tuomet, kai jauną mane pažinojai Kartaginoje"[4]. Akimirkai Augustino vidų išvystame kaip tik tuo metu Paulinui iš Nolos parašytame ilgame, nevilties kupiname laiške:

„Ką galėčiau pasakyti apie baudimą ar nebaudimą? Kai sprendžiame – bausti ar ne, norime tik vieno,– kad visa tai padėtų sielų gerovei... Koks dėl to krečia šiurpas, mano Paulinai, šventasis Dievo žmogau! Koks šiurpas, kokios tamsybės! Ar galime pamiršti, jog apie tai buvę pasakyta: *Visas virpu, perimtas baimės, apsiaustas tamsybių. „O, jei aš turėčiau balandžio sparnus, skrisčiau, sakau, ieškotis ramybės"*[5].

[1] *Gesta cum Felice* 1, 12; žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 304–305.

[2] *Ep.* 93.

[3] *Ep.* 93, 13, 51.

[4] *Ep.* 93, 1, 1.

[5] *Ep.* 95, 3.

22

POPULUS DEI[1]

Augustinas pamokslavo žmonėms, maniusiems, kad žino, iš ko susideda krikščionies gyvenimas. Pasaulis, kuriame jie gyveno, buvo „žemiausiame šios visatos pamate“[2], tai – ankšta netvarkinga kišenė po darniomis žvaigždėmis[3]. Šį pasaulį valdė priešiškos „galybės“, pirmiausia „šios žemės viešpats“ Šėtonas[4]. Tad krikščionys jautėsi dalyvaują imtynėse, *agon*. Imtynių aikštė buvo aiškiai apibrėžta: tai pasaulis, *mundus*. Priešas ypatingas ir žmogaus atžvilgiu išorinis – Šėtonas, jo angelai ir agentai iš žmonių tarpo. Bažnyčios „treniruotės“ krikščioniui suteikdavo ir būtiną bet kokių varžybų atlygį – „vainiką“ kitame pasaulyje[5]. Tokių idėjų įkvėpti paprasti Augustino laikų žmonės vis dar žūdavo dėl savo įsitikinimų: donatininkų kankiniai savo regėjimuose matydavo vainikus[6]; jie svajojo apie žiauriausios jėgos imtynes[7]; ilgėdavosi išsivadavimo iš šio „dvigubo – kūno ir pasaulio – kalėjimo“[8].

Augustinas niekuomet nepersvarstė bendriausių šių įsitikinimų apmatų. Mintis, kad šį nuo tobulybės atskirtą pasaulį žmogiškosios esybės dalijasi su priešiškomis „galybėmis“ – visų vėlyvosios antikos žmonių „religinės topografijos“[9] dalis.

[1] Rašydamas šį skyrių aš ypač daug pasinaudojau pastabiu ir mokslišku M. Pontet tyrimu *L'Exégèse de S. Augustin prédicateur*, 1945.

[2] *Serm*. 18, 1.

[3] Ypač. žr. E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, 1965, p. 7-8.

[4] *De agone christ*. 1, 1; plg. Dodds, *Pagan and Christian*, p. 12-17.

[5] *De agone christ*. 1, 1. Žr. G. Sanders, *Licht en Duisternis in de christelijke Grafschriften* II, 1965, p. 896-903.

[6] *Passio Maximini et Isaac* (PL 8, 768C).

[7] *Passio Maximini et Isaac* (PL 8, 769D-780A).

[8] *Passio Marculi* (PL 8, 764A).

[9] Pvz., *De agone christ*. 3, 3: Šėtonas ir jo angelai niekuomet negalėjo gyventi „dangiškame“ žvaigždžių krašte.

Krikščionies kovą Augustinas paprasčiausiai nukreipė į vidų: jos amfiteatru tapo širdis[1]; čia vyko vidinė kova su sielos jėgomis; „pasaulio Viešpats" virto „geismų Viešpačiu" – geismų tų žmonių, kurie myli šį pasaulį ir todėl tampa panašūs į demonus, taip pat pavaldžius šiems jausmams[2]. „Nedera visuomet kaltinti Šėtoną: kartais pats žmogus sau būna velnias"[3]. Taip pat ir pergalė ima priklausyti nuo prisilietimo prie kažkokio vidinio jėgos šaltinio – nuo „buvimo Kristuje", kuris pradedamas laikyti amžinai asmenyje esančiu pradu[4]. Mat kai šis „vidinis" Kristus „miega", sielos valtį siūbuoja pasaulio troškimai: kai Kristus „sieloje budi",– ji vėlei nurimsta[5].

Dar kartą pamoksluose, kaip ir *Išpažinimuose*, Augustinas ištikimai seka Plotinu. Susidūręs su panašiu liaudišku pagonių religinio gyvenimo požiūriu, Plotinas taip pat atsigręžė į vidų. Jis įtikinėjo, kad sielos „kopimas" nesąs tik paprasta kūniška kelionė iš demonų pilno pasaulio į tyrą Paukščių tako šviesą[6]; jis apimąs ir tam tikro slapto vidinio prado įgyvendinimą vidiniame pasaulyje[7]. Apie šio prado prigimtį Plotinas, žinoma, buvo padaręs visiškai kitokią išvadą nei Augustinas: tai, kas Plotinui buvę dieviška pačioje sieloje, Augustinui virsta Kristumi, pradu, atskirtu nuo sielos, pradu, kuris slypėjo ne tik „giliau už giliausiąją mano gelmę", bet ir „aukščiau už aukščiausiąją mano viršūnę"[8]. Tačiau abu vyrai buvo pranokę bendrąsias savo amžiaus religijos idėjas.

[1] *De agone christ.* 2, 2. Apie prieš manichėjininkus nukreiptą šios temos plėtotę žr. ypač A. M. Bonnardière, „Le combat chrétien", *Rev. études augustin.*, 11, 1965, p. 235-238.

[2] *De agone christ.* 1, 1 ir 2, 2.

[3] *Frang.* 5, 5 (*Misc. Agostin.* I, p. 212 ir t.); cf. *Enarr. in Ps.* 136, 9.

[4] *De agone christ.* 1, 1.

[5] *Enarr. in Ps.* 147, 3; plg. *Frang.* 5, 6 (*Misc. Agostin.* I, p. 217).

[6] E. Bréhier, *La Philosophie de Plotin*, p. 26-32.

[7] P. Hadot, *Plotin*, p. 25-39.

[8] *Conf.* III, 4, 11. Ypač žr. A. H. Armstrong, „Salvation, Plotinian and Christian", *The Downside Review*, 75, 1957, p. 126-139.

Tai, ką besigrumdamas Plotinas Romos klasėje stengėsi perduoti išrinktiesiems, Hipono ir Kartaginos krikščionys kiekvieną sekmadienį girdėdavo Augustino pamoksluose. Jie net galėjo pasiskaityti tyčia paprasta lotynų kalba jiems parašytą knygelę „Apie krikščionišką kovą", *De agone Christiano*[1]. Dėl tokios veiklios įtakos lotynų krikščionių religingumas jau nebegalėjo būti toks, koks buvo.

Augustino pamoksluose pastebimi mąstymo pagrindai atsirado dėl gilaus polinkio į neoplatonizmą. Pavyzdžiui, meilė pasauliui yra smerktina ne todėl, kad „pasaulis" pilnas demonų, bet todėl, kad filosofui neoplatonininkui jau pagal apibrėžimą jis yra netobulas, nykstamas ir temdomas amžinybės[2]. Augustinui kalbant apie šį nykstamumą, į jo žodžius suplūsdavo visas senovės filosofų liūdesys. Žmogaus būtis tėra „lietaus lašelis, palyginti su amžinybe"[3]. „Nuo tada, kai pradėjome kalbėti, iki šios akimirkos, supranti, kad pasenome. Suvoki, kad auga tavo plaukai. Ir dabar, kai stovi, kai esi čia, kai ką nors darai, kai kalbi, tavo plaukai auga; tačiau ne staiga, kad bėgtum pas kirpėją. Tad veikia pralekiantis laikas... Tu nyksti"[4]. „Tegu praslenka keleri metai: tegu, kaip visuomet, pro daugybę naujųjų vietų teka didžioji upė pirmyn, kaip visuomet skalaudama kelių naujų mirusiųjų kapus"[5].

Augustino požiūrį į krikščionies gyvenimą nulėmė šioji nykstamumo ir amžinybės priešpriešа. Kartais Nukryžiuotasis pasirodo kaip tik šioje šviesoje nelyg primindamas, koks yra būtinas jau Plotino su tokiu įkvėpimu nubrėžtas ryšys[6] tarp nepilnos, netobulos ir išsklidusios būties „čia" ir „ten" tobulumo, amžinumo ir vienumo: „Laimingas čia norėjo būti,

[1] *Retract*. II, 29.
[2] *De agone christ*. 1, 1.
[3] *Enarr. in Ps*. 38, 12.
[4] *Enarr. in Ps*. 38, 12.
[5] *Denis* 23, 3 (*Misc. Agostin*. I, p. 139).
[6] E. Bréhier, *La Philosophie de Plotin*, p. 31.

nors laimės čia nėra. Laimė yra geras ir didis dalykas, tačiau ji turi savo kraštą. Iš laimės krašto atėjo Kristus, ir čia jos net Jis nerado..."[1]

Tad krikščionis negalėjo manyti, kad artėja prie Dievo taip, kaip kovoje laimėjęs imtynininkas gali prieiti prie nešališko teisėjo ir pareikalauti apdovanojimo[2]. Jis turi eiti trokšdamas, kad netobula pasiektų tobulybę, kad nykstama sustingtų rimtyje. Toks troškimas galbūt kiaurai persmelkė Afrikos bažnyčios papročius ir pakeitė tradicines asociacijas. Hipono krikščionys krikštytis eidavo giedodami psalmę *Kaip ištroškusi elnė uodžia upelio*[3]. Jie tikėjosi išgirsią pasakojimą apie skaistinančią krikštyklos vandens galią. Tačiau vietoj to vyskupas pasakoja, jog reikia trokšti kažko daug svarbesnio: juk Dievą reikia laikyti šaltiniu, „neišsemiama amžinai tekančia srove"[4],– kaip tik taip Plotinas yra pavadinęs Vienį. Ir Augustinas kalba jiems tvirtai, tarsi regėjusysis. „Štai jau džiaugiamės kažkokia vidine saldybe, štai jau mąstymo ašmenimis, kad ir glaustai, paskubomis, pajėgėme įžvelgti kažką nekintama ... Jau apčiuopėme kažką nekintama..."[5] „Manęs Dievas negirdytų, jei savęs paties nepažadėtų Dievas"[6].

Augustinas mokėjo pasinaudoti klausytojų pragaro baime[7]. Tačiau labiau norėjo, kad jie suprastų, ne kas yra bausmė, o prarasta meilė: „Mylimoji gali pasakyti: „Nedėvėk šio apsiausto",– jis nedėvės; jei žiemą ji pasakytų savo mylimajam: „Tu man labiau patinki su marškiniais" – jis verčiau dantimis kalens nei neįtiks. Nejau toji, kuriai neįtiko, skirs bausmę?... Čia bijomasi vienintelio dalyko – „Nebežiūrėsiu į tave"[8].

[1] *Serm.* 19, 4.
[2] *Frang.* 2, 6 (*Misc. Agostin.* I, p. 196-197).
[3] *Ps.* 41; žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 347-387.
[4] *Enarr. in Ps.* 41, 1.
[5] *Enarr. in Ps.* 41, 10; plg. *De agone christ.* 9, 10.
[6] *Serm.* 158, 7.
[7] Pvz., *Serm.* 161, 4.
[8] *Serm.* 161, 10.

Augustino besiklausančios bendruomenės nebuvo labai nuodėmingos. Veikiau tie žmonės tvirtai laikėsi giliai įsišaknijusių požiūrių, gyvenimo būdo ir nuostatų, tarp kurių ir krikščionybės buvo didelis skirtumas. Tokių žmonių išklausytos pasišventimo reikalaujančios Augustino mintys patirdavo panašią į sudėtingą drėkinimo sistemą patekusios upės dalią: jos prarasdavo savo galią, klausytojų galvose papuldamos į gausybę kanalų, skaidydamosios į ištisą tvarkingų skyrių tinklą[1].

Net religinė tokių žmonių vaizduotė buvo griežtai suskirstyta. Yra du pasauliai – šis ir kitas. Kiekvieną valdo jų valdovai. Todėl pagonių dievų veik neįmanoma išvyti, nes jie ne klasikos laikų olimpiečiai, o beveidės „galios". Šios „galios" nesulaikomai liejosi į plyšį tarp kasdienių žmogaus rūpesčių – ligų, baimės, užmojų, aštraus pojūčio, kad tave veikia blogosios dvasios – ir Aukščiausiojo Dievo, kurį ir pagonių, ir krikščionių filosofai slapčiom vertė būti pernelyg didingu ir perdėm tolimu nuo žemų taikingų šios žemės rūpesčių[2]. Augustinas matė esąs šachuojamas tokio savo klausytojų vaizduotės skilimo. Jiems buvo sakoma, kad krikščionybė yra ne iš šio pasaulio. Taip jie ir manė. Kristus puikiausiai tiko būti ano pasaulio Dievu: į Jį reikią melstis prašant amžinojo gyvenimo[3]; Jo apeigos ir žymenys – krikštas ir Kryžiaus ženklas – netariamas būsimąjį pasaulį tikinčiajam atveriantis slaptažodis[4]. Tačiau šį pasaulį suvaldyti gali tik tradicinės ir seniai išbandytos priemonės – astrologija, būrėjai ir amuletai.

Augustinas taip pat matė, kad ir šeimos lygmenyje kelią laiko užtvėrę nuo neatmenamų laikų susiklostę įsitikinimai. Augustino bendruomenė nebuvo labai išsklidusi. Priešingai,

[1] Ypač žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 46-75 ir 129-198.
[2] *Enarr. in Ps.* 26, 19.
[3] *Enarr. in Ps.* 40, 3.
[4] *De fide et oper.* 1, 1.

nedidelis ketvirtojo amžiaus Afrikos miestas veikiausiai sudarė glaudžią puritonišką bendruomenę. Ji susidėjo iš tvirtais ryšiais susietų šeimų, kuriose svarbiausias vaidmuo teko motinai[1]. Nepagarba motinai giliai užgaudavo ir Augustiną, ir jo klausytojus[2]. Tačiau vyras namie darydavo ką tinkamas. Jis galėjo niekinti prostitutes, vengti svetimavimo, tačiau (kaip ir Augustinas jaunystėje!) nemanė, kad turėti sugulovę – yda: „Ar nevalia man savo namuose daryti ką noriu? – Sakau tau, nevalia. Kas taip daro, eina tiesiai į pragarą ir ten degs amžinojoje ugnyje"[3].

Pirmiausia Augustinas turėjo įveikti dvilypę tokių žmonių dorovę. Tokią dvilypę dorovę rėmė įstatymas prieš svetimaujančias žmonas, dar labiau sugriežtėjęs krikščionybės laikais[4]. Augustinas reikalavo, kad ir žmonos galėtų tikėtis savo vyrų ištikimybės. Kaip tik šiuo giliausiai tradicinę šeimos sandarą paliečiančiu klausimu Augustinas, kaip regime, ir nesutarė su savo ganomaisiais:

„Nenoriu, kad krikščionės moterys tai kęstų. Žodžiu, tepavyduliauja jos savo vyrams... Aš įspėju, aš mokau, aš liepiu: vyskupas liepia, Kristus per mane liepia. Jis žino, ką regėdama liepsnoja mano širdis. Tad sakau, kad aš liepiu... Per daugelį metų veltui tiek žmonių būsime pakrikštiję, jeigu jie nesaugo to, ką prisiėmė saugoti, jeigu nesilaiko to, ko buvo žadėję laikytis. Tačiau aš taip tikrai nemanau. Verčiau jau nebūsiu jūsų vyskupu, jei taip būtų. Aš viliuosi ir tikiu, kad yra priešingai. O liūdna man todėl, kad dažniausiai sužinau apie svetimavimą, o apie skaisčiai gyvenančius negaliu sužinoti. Kuo galėčiau pasidžiaugti, paslėpta, kas kamuoja – viešai matyti"[5].

[1] *De serm. Dom. in Monte* II, 2, 7 (žmonos tvarkydavo šeimos pinigus).
[2] Pvz., *Serm.* 323, 1.
[3] *Serm.* 224, 3.
[4] *Serm.* 9, 4.
[5] *Serm.* 392, 4 ir 6.

Augustino klausytojų dorovės idėjose būta dar vieno plyšio, kurio jis niekaip negalėjo užlopyti, nes tai jau pačios krikščionių etikos skilimas. Krikščionių bendruomenės po truputį taikėsi su „dorovės specializacija": vienokį gyvenimą turėjo gyventi „tobulieji" ir kitokį – vidutiniai krikščionys[1]. Kaip tik ši besižiojanti praraja tarp asketų elito ir neveiklių eilinių stabdė Romos pasaulio krikščionėjimą.

Augustinas ir jo bičiuliai Vakaruose buvo karštai įsitraukę į judėjimą už „tobulą" gyvenimą. Jis patyrė didžiausią jaudulį dalyvaudamas dramatiškoje nedaugelį išrinktųjų palietusioje elgesio normų revoliucijoje. Iš visų Viduržemio jūros pakraščių Augustiną pasiekdavo žinios apie tai, kad vienur kitur romėnų aristokratai atlikę nepaprastų atsiskyrimo nuo pasaulio žygdarbių[2]. Tuomet, kai jis sąmoningai gynė santuokinį gyvenimą[3], traktatas apie skaistybę išėjo veikiau lyriškas[4]; užtardamas per Romos žudynes išprievartautas vienuoles, jis parodo ir iš pasipiktinimo kilusio galantiškumo ženklų[5]. Augustinui, kaip ir daugeliui į sėkmės lydimą judėjimą įsitraukusių žmonių, greita savų idėjų pergalė siaurame fronte rodėsi atperkanti ir giliausią visos visuomenės nuosmukį: „Kokie plėšikavimai, sako, mūsų laikais prasidėjo... Tiesa, senovėje nebuvo tokių svetimo turto plėšikų; tačiau nebuvo ir tokių savojo turto dalytojų"[6].

Tik šventaisiais besižavinti visuomenė gali demoralizuoti paprastą nusidėjėlį. Linkta tenkintis kitų prisiimtu šventumu: bendruomenė atskirdavo ir žavėdavosi lengvai atpažįstama „šventų" vyrų ir moterų kasta, gyvenančia gyvenimą, kurio reikalavimai laikyti tokiais viršžmogiškais, kad galėdavo vi-

[1] Ypač žr. N. H. Baynes, „The Thought World of East Rome", *Byzantine Studies*, p. 26-27; ir Jones, *Later Roman Empire* II, p. 979-985.

[2] Pvz., *Ep.* 94, 3-4. Žr. žemiau p. 337-339.

[3] *De bono coniug.* (401 m.).

[4] *De sancta virg.* (401 m.).

[5] *De civ. Dei* II, 2, 28.

[6] *Enarr. in Ps.* 50, 1; plg. *Enarr. in Ps.* 136, 8.

sai ramiai būti nesiejamais su paprastu šio pasaulio žmogaus gyvenimu. Pavyzdžiui, Augustino bažnyčioje įžadus davusios mergelės būdavo atitvertos gryno balto marmuro baliustrada[1]: ganomieji, žinoma, troško matyti tokį regimą šventumo talismaną, esantį saugioje vietoje tarp jų ir pakilėtų „šventų" vyskupo ir kunigų suolų[2]. O priešingoje pusėje stovėdavo kitas būrys – tvirta ir nejudri *paenitentes*, atgailaujančiųjų masė: nuo bendruomenės juos skyrė griežta Afrikos bažnyčios atgailos disciplina. Jie nerodė jokio polinkio vėl paklusti aukštiems krikščioniško gyvenimo reikalavimams. Tarp jų stovėjo vidutiniai vėlyvosios imperijos žmonės – kadaise pagonys, dabar krikštyti krikščionys, per rankos nuotolį laikomi iš dalies ir todėl, kad negalėjo susitaikyti su mintimi, jog vyskupo ir jo kunigų kvietimas tobulybei galėjo būti taikomas tik labai nedaugeliui: „Manote, kad kalbu, kaip paprastai, o jūs elgiatės, kaip paprastai... Ir ką aš galiu padaryti, kad neskambėčiau sena daina? Pasikeiskite, pasikeiskite, aš prašau jūsų. Gyvenimo pabaiga nežinoma. Kiekvienas žmogus savyje nešiojasi mirtį... Maldauju jūsų, broliai, jei užmiršote save, tai nors manęs pasigailėkite"[3].

Savo ganomiesiems vyskupas turėjo bausmių. Paskutinysis teismas ir amžinoji bausmė buvo „krikščioniškos bobučių pasakos"[4] *par excellance*. „Labai retai atsitinka, o iš tikrųjų – beveik niekad, kad kas nors panorėtų tapti krikščionimi, jeigu jo nesukrėtė ypatinga Dievo baimė"[5]. Augustinas naudodavosi šia baime; savo įšventinimo metinių minėjimą jis pavertė niūriu renginiu: „Visi klausykitės, skaitau Šventojo Rašto žodžius: *Nedelskite atsigręžti į Viešpatį ir neatidėliokite diena iš dienos, nes Jo rūstybės diena ateis jums nežinant*. Ar galiu tai panaikinti? Bijau, kad pats nebūčiau panaikintas. Nuty-

[1] *Corpus Inscript. Lat.* VIII, 17810.
[2] *Serm.* 91, 5; *Mai.* 94, 7 (*Misc. Agostin.* I, p. 339).
[3] *Serm.* 232, 8.
[4] *Enarr. in Ps.* 134, 20.
[5] *De cat. rud.* 5, 9; plg. *Enarr. in Ps.* 149, 14 ir 85, 17.

lėti? Bijau, kad pats nebūčiau nutylėtas. Štai kas verčia mane pamokslauti, išgąsdintas gąsdinu... Viešpatie, Tu žinai, kodėl tai sakau, Viešpatie, supranti: išgąsdinai mane, kai skaitėme Tavo pranašą. Viešpatie, Tu žinai, kaip aš drebėjau sėdėdamas šiame vyskupo soste, kai buvo skaitomas Tavo pranašas"[1].

Iš tiesų, tokios akimirkos, kai Augustinas pasitraukia nuo savo ganomųjų į šalį ir šitaip juos gąsdina, pasitaikydavo retai. Nes jis puikiai suprato, kad kaip katalikų vyskupas apie save jis laikė subūręs ištisą naują grupę – Hipono krikščionis[2]; ir kad sąmoningai ar nesąmoningai savo klausytojus pamokslininkas turėjo vienyti įvairiausiuose nesutarimuose eidamas į kompromisus.

Augustinas visuomet manėsi gyvenąs naujoje tautoje, *populus Dei*, Dievo tautoje, kuri esanti sutelktai gyvenusios ir nuo kitų besiskyrusios genties – Izraelio tautos įpėdinė. Ne jo reikalas pulti romėnų visuomenę apskritai: pirmoji jo pareiga žiūrėti savo reikalų, tai yra palaikyti savo „tautos", katalikų bendruomenės tapatybę ir dorą.

Tad kaip ir senoji Izraelio tauta jo bendruomenė buvo mišri. Turto ir elgesio skirtumai buvo geriausiai matomi. Atlaidūs neištikimybei ir ištvirkavimui[3], afrikiečiai buvo nepaprastai jautrūs žemės grobimui, lupikavimui ir girtavimui[4]. Taip pat ir senojo Izraelio psalmininką labiau jaudino ne šiuolaikinis „klasinis jausmas", nukreiptas prieš grupelę miestą valdančių turtingų ir viską sau grobiančių žmonių, o užgaulus faktas, kad tokie dideli nusidėjėliai puikiausiai išsisuka iš bėdos: *„Aš vos pastovėt begalėjau, susipynė mano žingsniai iš didžio pavydo bedieviams, žiūrint, kaip nedorėliams sekas"*[5].

Savo ganomuosius Augustinas turėjo laikyti sutelktus. Jų

[1] *Frang.* 2, 8 (*Misc. Agostin.* I, p. 199).
[2] *Serm.* 302, 19.
[3] *Serm.* 224, 2.
[4] *Enarr. in Ps.* 127, 11, ir *Serm.* 88, 25 ir 224, 1.
[5] *Ps.* 72, 3; pvz., *Denis* 21, 2 (*Misc. Agostin.* I, p. 125).

neturėjo draskyti pavydas. Tad dažniau jam tekdavo nemėgstamus bendruomenės narius ginti, o ne atskirti. Pavyzdžiui, gerai suprasdamas įsisenėjusio įpročio jėgą, Augustinas girtuokliams tapo nuolaidesnis, nei to galbūt norėjo jo bendruomenė[1]. Ir nėra jokių abejonių, kad reikalas bendruomenėje išlaikyti vieningumo jausmą, ypač susiduriant su donatininkų kritika, vertė jį nepastebėti, kartais net slapčiomis palaikyti labai ryškų skirtumą tarp turtuolių ir vargšų. Turtuolius Augustinas retai puldavo taip kaip Ambraziejus[2]. Ambraziejus savo ganomiesiems tiesiai sakydavo, jog „galbūt Nabuto vynuogyno istorija – senas dalykas, tačiau ji kartojasi kiekvieną dieną"[3]. Pats būdamas patricijų kilmės, jis piktai bardavo Milano apylinkių turtuolius; kadangi pats puikiai žinojo, ką vėlyvojoje imperijoje reiškia būti nepaprastai turtingam, galėjo niekinti tik dėl turto besijaudinančius žmones[4]. Augustinas, priešingai, visuomet stengdavosi nuraminti tokią nereikalingą įtampą: „Čia svarbu ne turtai, o geismai... Pasižiūrėk į šalia savęs stovintį turtuolį: galbūt jis turi turtų, bet nėra godus, o tu neturi turtų, tačiau esi godus"[5]. „Siek vienybės, neskaldyk tautos"[6].

Tad jaustis bendruomenės dalimi Augustinui buvo daug svarbiau nei iš šalies pabarti savo ganomuosius. Jis žinojo, kad gali sekti šv. Kiprijono pavyzdžiu ir pasinaudoti visuotine nelaime savo bendruomenės ydoms išpeikti[7]. Tačiau kai tokia nelaimė įvyko užėmus Romą, Augustinas verčiau panoro būti kartu su savo klausytojais ir kreipėsi į juos kaip į

[1] *Serm.* 17, 3; *Serm.* 151, 4.

[2] Tačiau ypač žr. *Serm.* 61, 13: gudrus kreipimasis elgetų vardu.

[3] Ambrosius, *De Nabuthe* 1, 1 (PL 14, 731).

[4] L. Ruggini, *Economia e società nell' Italia annonaria*, 1962, parodo, kiek daug iš Ambraziejaus pamokslų galima sužinoti apie ūkinį Milano gyvenimą.

[5] *Enarr. in Ps.* 51, 14; plg. *Enarr. in Ps.* 72, 26.

[6] *Enarr. in Ps.* 72, 34. Ypač žr. H. Rondet, „Richesse et pauvreté dans la prédication de S. Augustin", *Rev. ascét. et myst.*, 30, 1954, p. 193-231.

[7] C. *ep. Parm.* III, 2, 16.

„Jeruzalės piliečius", kalbėdamas ne apie Paskutiniajame teisme pelnysimą bausmę, o apie jų bendrą būsimą gyvenimą „saldžiajame mieste"[1].

Čia ir yra milžiniškos Augustino pamokslų sėkmės paslaptis. Svarbiausiu savo rūpesčiu jis laikė stotis į savo klausytojų vidurį[2], jų jausmus nukreipti į save, nepaprastai jautriai atsiliepti į jų emocijas ir šitaip pamokslo eigoje savo jauseną paversti jų jausena[3]. Jis pakankamai gerai mokėjo susitapatinti su savo ganomaisiais, kad paskatintų juos visiškai susitapatinti su savimi.

Net fiziškai Augustinas nebuvo atskirtas nuo klausytojų, priešingai nei dabarties pamokslininkai, stovintys sakykloje virš apačioje sėdinčių savo ganomųjų. Per pamokslą Hipono tikintieji stovėdavo, o Augustinas paprastai sėdėdavo vyskupo soste. Tad pirmoji eilė savo vyskupą matydavo akių lygyje, maždaug per 5 jardų atstumą[4]. Augustinas kreipdavosi į juos tiesiai, veik iš atminties: įprastinę gyvos ir taisyklingos lotynų kalbos tėkmę kartais nutraukdavo su žaviu pasitikėjimu vartojami literatūroje neįprasti žodžiai, kartais ji virsdavo rimuotų frazių sąskambiais ir žodžių žaismu, kad pamalonintų neraštingų klausytojų ausį[5].

Augustino kalbėsenoje nedažnai galėjai girdėti ramias kontempliatyvaus mąstytojo nuotaikas. Klausytojai mokėjo susitapatinti tik su besijaudinančiu žmogumi: ir Augustinas dėl jų jaudinosi; aistringas taikos troškimas[6], baimė[7] ir kaltė[8] – į tokius jausmus Augustino klausytojai atsiliepdavo šūksniais ir atodūsiais[9]. Tai galėjo būti pavojinga. Pavyzdžiui, Augus-

[1] *Enarr. in Ps.* 61, 7. Žr. žemiau p. 363-364.
[2] *De cat. rud.* 12, 18-19,– patarimai kalbančiam kunigui.
[3] Pvz., *Tract. in Joh.* 35, 9.
[4] Kokių tai turėjo padarinių, ypač žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 405-467.
[5] Žr. Van der Meer, *Augustine*, p. 412-432.
[6] Pvz., *Enarr. in Ps.* 147, 20.
[7] Pvz., *Serm.* 131, 5.
[8] Pvz., *Serm.* 151, 8.
[9] Žr. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 43-44.

tinui sakant prieš pelagijininkus nukreiptus pamokslus, labai aiškiai matyti, kaip griežtą mąstančio proto nepriklausomybės šalininką iš užnugario apeina žmogus, kuris, taikydamasis į visa persmelkiančią seksualinę kaltę[1] ir nesuvokiamų Dievo kelių baimę[2], mokėjo sukelti daug grėsmingesnius didelių minių jausmus.

Tokie pamokslai paprastai būdavo ypatingi įaudrintai kartaginiečių miniai skirti reginiai. Augustinas puikiai suprato svarbiausią savo vaidmenį – ne kelti jausmus, bet dalyti maistą. Savaime turtinga sudėtingų sąšaukų Šventojo Rašto „duonos laužymo" ir „minių pamaitinimo" Biblijos mokslu idėja – pamatinė Augustino mąstymuose apie save kaip apie pamokslininką[3]. Vyskupu tapęs savo „sėbrus" kadaise vogtais gardumynais vaišinęs berniūkštis[4] vis dar jaučiasi nuolatos duodąs: „Aš maitinu jus taip, kaip galiu maitinti. Aš esu tarnas, maisto padavėjas, o ne namų šeimininkas. Priešais jus aš dedu tą patį, kuo ir pats esu gyvas"[5]. Jeronimui jis sakė, kad niekuomet negalėtų būti „nešališku" Biblijos tyrėju: „Ir jei tik kiek nors išmanau šį dalyką (Šventąjį Raštą), kaip tik begalėdamas dalinu jį Dievo tautai"[6].

Augustinui ir jo klausytojams Biblija buvo Dievo „žodis" tiesiogine reikšme. Biblija buvo laikoma vieningu bendravimo vyksmu, vieninga sudėtingai užkoduota prasme, o ne nepaprastai nevienalyčiu atskirų knygų rinkiniu. Svarbiausias čia begaliniai žmogaus proto galias pranokstantis viduje paslėptas bendravimas, kurį reikėjo padaryti suvokiamą žmonių pojūčiams, ir todėl šisai „Žodis" turėjo būti perteikiamas sudėtingu „ženklų" žaismu (panašiai, naudodamasis reikšminiais modeliais, paaiškėjančiais žaidžiant su smėliu, vandeniu

[1] *Serm.* 151, 8. Žr. žemiau p. 449-451.
[2] *Serm.* 26, 13.
[3] Pvz., *Serm.* 95, 1.
[4] *Conf.* I, 19, 30.
[5] *Frang.* 2, 4 (*Misc. Agostin.* I, p. 193).
[6] *Ep.* 73, 2, 5.

ir kaladėlėmis, šių laikų gydytojas pažįsta vidinį vaiko pasaulį): „Išminties mokymo kelias veikiau nurodo, kaip per tam tikrus pojūčiais suvokiamus įvaizdžius ir panašybes turi būti mokoma dieviškųjų dalykų"[1]. Naudojantis tokiu metodu, keisčiausi Senojo Testamento atsitikimai gali būti laikomi „ženklais", aliuzijomis, nurodančiomis į tai, kas bus aiškiai pasakyta Naujajame Testamente[2].

Jeigu jau manoma, kad gali būti kažkas daugiau nei sąmoningai suvokiamas aktyvus bendravimas, tuomet, nepaisant, ar tai būtų iš sąmonės ir pasąmonės susidedanti „pilna" šiuolaikinių psichoanalitikų asmenybė, ar nenusakomas ankstyvosios krikščionybės egzegetų „Žodis", nuosekliai atsiranda panašus į Augustino požiūris. Mat laikantis tokių pažiūrų tenka pripažinti, jog anas bendravimas atsiskleidžia per „ženklus" – sapnų vaizdinius, keistas pastabas, netikėtai nuo liežuvio nusprūdusiais žodžiais; iš tiesų tai yra *absurdities*[3], egzegetą, panašiai kaip ir Freudą, įspėdavusios, kad už jų esama slaptų ir sudėtingų gelmių.

Tad tokiu kalbėjimu Bibliją laikantis egzegetas mokėsi išgirsti aną vienintelę slaptą „valią", nagrinėjamojoje vietoje išreikštą kiekvienu rašto žodeliu[4]: šventame tekste „viskas pasakyta taip, kaip ir turi būti pasakyta"[5]. Tad pirmasis klausimas turįs būti ne „koks", pavyzdžiui, „kokia tikroji šios Artimųjų Rytų religinės praktikos prigimtis?", bet „kodėl" – „kodėl kaip tik šis, o ne kitas įvykis, šis, o ne kitas žodis pasirodo kaip tik šią begalinio Dievo monologo akimirką; kokią paslėptą Jo kalbos prasmę jis perduoda?" Kaip ir paprastų dalykų klausinėjantis vaikas – „Mamyte, o *kodėl* yra karvė?",–

[1] C. *Faust.* XXII, 34.

[2] Ypač žr. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 149-194 ir 257-383.

[3] Pvz., *Enarr. in Ps.* 77, 26-27. Ypač žr. J. Pépin, *Mythe et Allégorie*, 1958, p. 483-484; ir „A propos de l'histoire de l'exégèse allégorique: l'absurdité, signe de l'allégorie" (Studia Patristica, I), *Texte u. Untersuchungen*, 63, 1957, p. 395-413.

[4] *De doct. christ.* II, 5, 6; plg. *Serm.* 71, 13.

[5] *Enarr. in Ps.* 145, 12.

Augustinas Bibliją aiškina taip, kad kiekvienas jo pamokslas sėte nusėtas tokių *Quare... quare... quare*, „Kodėl?... kodėl?... kodėl?".

Dar matysime, jog Augustino požiūris į alegoriją glaustai perteikia bendrą jo požiūrį į žinojimą[1]. Tačiau klausytojams vyskupo pamokslai galėjo patikti galbūt ir ne dėl tokių mokslingų priežasčių. Mat šitaip žiūrint Biblija tampa milžiniška minklė, tarsi ilgas užrašas, parašytas nesuprantamomis raidėmis[2]. Tokiu atveju jai būdingos visos paprasčiausios mįslės ypatybės: po svetimu rūbu surastas paslėptas pažįstamas daiktas reiškė paprasčiausią džiaugsmą nugalėti nežinojimą. Afrikiečiams ypač patiko barokinis subtilumas. Jie visuomet mėgo žodžių žaismą, rašydami stebindavo įmantriais akrostichais, nepaprastai vertino *hilaritas* – iš intelektinio žavesio, grynai estetinio malonumo susidedantį ir gerokai šmaikštumo primaišytą jausmą[3]. Augustinas mokėjo pateikti ir tai: jis pajėgdavo laikyti prikaustęs klausytojų dėmesį prie raidžių aiškindamas, kodėl buvo 13 apaštalų ir tik 12 jų sėdėsimų sostų[4]. Augustinas mokėjo papasakoti apie savo mąstymo kopimą Dievop[5]; jis gebėjo pravirkdyti visus miesto gyventojus[6], tačiau pamokslininko „žvaigždės" šlovę pelnė todėl, kad savo soste įsitaisęs tarsi įkvėptas mokytojas – juo jis visuomet ir buvo – ir saviškai išaiškindamas sunkią Šventojo Rašto vietą, priversdavo klausytojus persiimti savo jausmais: „Išnarpliokime, kiek pajėgiame, ką tik giedotos psalmės paslaptis ir tada jūsų ausims ir protams pateiksime iš jų ištekintą pamokslą"[7]. „Prisipažįstu, tai nelengva. *Belskite, ir jums bus atidary-*

[1] Žr. žemiau p. 297-300.
[2] C. *Faust.* XII, 37.
[3] Pvz., *Ep. ad Rom. incoh. expos.* 13; plg. *De cat. rud.* 13, 18, kur tokia gudrybė siūloma kaip viena iš nedaugelio priemonių *grammaticus* susidomėjimui sukelti.
[4] *Enarr. in Ps.* 49, 9; plg. *Serm.* 249, 3.
[5] *Enarr. 2 in Ps.* 26, 8.
[6] *De doct. christ.* IV, 24, 53.
[7] *Enarr. 2 in Ps.* 30, 1.

ta: belskite uoliai susikaupę; belskite gyvai domėdamiesi; belskite dėl manęs už mane melsdamiesi, kad pamokslaudamas pajėgčiau ką nors vertinga jums iš to išpešti"[1].

Per nesąmoningą pamokslų kasdienybę galime priartėti prie Augustino mąstytojo esmės. Iš taip arti regimas jo darbas sudaro visaapimančio telkimo įspūdį. Labai didelė jo dalis buvo kilusi iš anos kultūros, besižavėjusios tobulu teksto valdymu, suderintu su didžiausiu dialektinio interpretavimo meistriškumu[2]. Klasikinių tekstų išlavinta jo atmintis buvo fenomenali[3]. Viename pamoksle jis galėdavo pereiti visą Bibliją nuo *Pradžios knygos* iki *Pauliaus laiškų* ir, dėliodamas puseilį prie puseilio, per psalmes sugrįžti atgal. Toks ištisas žodžių sąskambių kekes sukabinantis ir visas Biblijos dalis supinantis egzegezės metodas iš tiesų puikiai tiko dėstyti iki tol visiškai nežinomą tekstą žmonėms, pratusiems daug ką įsiminti iš klausos[4]. Kaip mokyklos mokytojas, Augustinas stengėsi parodyti, kad Biblija pilna nežinomųjų. Nė akimirkai jis nesiliauja stebinęs savo siaubingai skvarbiu protu. Labiausiai savyje Augustinas vertino ir klausytojams sėkmingai leisdavo pajusti kaip tik šią ypatingą, kone iki priekabiavimo kibią savo proto savybę. Čia glūdėjo kasdienio jo stiliaus – „žemojo" stiliaus – paslaptis: „Dažnai, kai kalbėtojas išriša sunkiausius klausimus ir juos įrodo netikėtai akivaizdžiais būdais, kai tartum iš nežinia kokių ertmių, iš kur jau nieko nesitikėta, staiga iškasa ir pateikia taikliausių posakių, kai nugali priešininko klaidą ir parodo, kad tai, ką šis nenuginčijamai, kaip atrodė, tvirtino, yra netiesa, ypač kai visa tai turi kažin kokio tyčia nesiekiamo grožio..., tokia kalba sukelia tiek pritarimo šūksnių, kad vargu ar galėtum ją laikyti „žema"[5].

[1] *Frang*. 5 (*Misc. Agostin*. I, p. 212).
[2] Ypač žr. *De doct. christ*. IV, 20, 39.
[3] Quintilianus, *Inst*. XI, 2, 1: atmintis – „iškalbos iždas".
[4] Pvz., *Enarr. in Ps*. 121, 8: „Leiskimės būti jų Šventojo Rašto knyga"; plg. *Enarr. in Ps*. 35, 19, ir *Serm*. 232, 1.
[5] *De doctr. christ*. IV, 26, 56.

Tačiau labiausiai stebina nepaprastas Augustino gebėjimas visa susieti į viena. Jis tobulai mokėjo tarsi vienalytį daiktą pateikti pamatinę Biblijos „žodžio" idėją. Gražieji jo pamokslai pagal psalmes – ypatingi visoje patristinėje literatūroje. Kiekviena psalmė Augustinui „sukelia vieningą veik visais skiemenimis ataidintį jausmą"[1]. Todėl kiekvieną psalmę galima pateikti kaip visos Biblijos mikrokosmą – gryną krikščionybės esmę, lūžtančią į egzotišką žydų poezijos spektrą. Nukrypsta Augustinas retai: jis „atsigręžia"[2]. Vienui vienintelis įvykis – Kristaus ir Jono Krikštytojo sugretinimas buvęs „paslėptas" taip, kad Jono žodžių *Jam skirta augti, o man – mažėti* sąšaukos ima sklisti po visą Bibliją ir atsispindi net metų laikų kaitoje: „Dar daug dalykų galima papasakoti apie šventąjį Joną Krikštytoją, tačiau taip nei aš baigsiu kalbėjęs, nei jūs – klausęsi. Tad leiskite man viską apibendrinti. Žmogui skirta nusižeminti, Dievui – būti išaukštintam"[3].

Visumą atskleisti gebąs atskiras įvykis paaiškina Augustino egzegezės grožį. Kaip ir jo paties *Išpažinimuose* vaizduojamo gyvenimo įvykiuose, Biblijos prasmė prasiveržia per menkutes smulkmenas. Sūnaus palaidūno tėvas „apkabina jo pečius": tai savo naštą krikščionims atiduodantis Kristus; akimirkai šį įvykį pamatome taip, kaip jį regėjo Rembrandtas: kiekviena sunkaus seno žmogaus kūno detalė liejasi prasme. „Vienaip ar kitaip, tačiau Prasmė atsiranda iš neribotumo imanencijos į ribotumą"[4].

Tokius pamokslus Augustinas sakė 39 metus. Įgyta patir-

[1] *Enarr. 1 in Ps.* 70, 1.

[2] *Enarr. in Ps.* 147, 2 ir 23.

[3] *Guelf.* 22, 5 (*Misc. Agostin.* I, p. 515). Tokia egzegezė, žinoma, nėra pagrįsta vien „laisvomis asociacijomis". „Asociacijos" šiuo atveju kyla iš Jono Krikštytojo šventę supančių liturgijos tradicijų. Taigi išeina, kad dauguma Augustino pamoksluose vartotų alegorijų jo bendruomenei buvo žinomos iš tradicinių pamokslų, liturgijos ir, Afrikos atveju, iš ginčų apie tikrąją bažnyčios prigimtį (pvz., *Ep. ad cath.* 5, 9), panašiai kaip kad šiandien laikraščiuose visi atpažįsta politikų karikatūras.

[4] A. Whitehead, *Modes of Thought*, 1938, p. 28.

tis jį giliai paveikė. Kadaise pamokslininko kelią Augustinas pradėjo jausdamasis gerokai sutrikęs. Jis buvo kontempliatyvus mąstytojas, laikėsi griežtos Plotino tradicijos. Net pačią kalbą jis buvo bepradedąs laikyti sielos nukrypimu nuo vidinio kontempliavimo veiksmo[1]. „Man nieko nėra geresnio, nieko saldesnio kaip be triukšmo ir sąmyšio žvelgti į Dievo lobyną: tai yra išties saldu ir gera. Pamokslauti, versti, įspėjinėti, mokyti, būti atsakingam už kiekvieną iš jūsų – sunki našta, didelis mane slegiantis svoris, varginantis darbas"[2].

Ne kartą šią įtampą Augustinas mokėjo panaudoti kūrybingai, nes sugebėjo savyje pajusti abi tokias prieštaringas jos puses. Kalbėti jį viliojo: „Man veik visuomet nepatinka manoji kalba. Mat trokštu pasakyti geriau ir džiaugiuosi jausdamas tai viduje, kol nepradedu kalbėti skambančiais žodžiais. Bet kai išeina prasčiau nei galvojau, liūstu, kad mano liežuvis širdies nepajėgia patenkinti"[3].

Nenusakomai slegianti našta kalbėti šluote nušlavė ištobulintus senosios retorikos pastolius. Nes, kaip gyvenimo pabaigoje ėmė manyti Augustinas, retorikai rūpėjo tik nudailinti galutinį produktą, pačią kalbos išraišką, naudojantis ištobulintomis ir gerai apgalvotomis taisyklėmis[4]. Jai nerūpėjo esminė kalbėjimosi problema: būtent su ja susidurdavo žmogus, degte degantis noru būti suprastas, arba mokytojas, norintis, kad mokiniai pritartų jo mintims[5]. Naujasis Augustino kriterijus buvo betarpiškumas. Jeigu turi ką nors vertinga pasakyti, kalbėjimo būdas atsiras savaime ir neišvengiamai bei nepastebimai lydės kalbėtojo mintis[6]: „Mūsų kalbos stygą

[1] Apie tai ypač žr. M.-F. Berrouard, „S. Augustin et le ministère de prédication", *Rech. augustin.* II, 1962, p. 447-501, ypač p. 499, išn. 131; plg. *Enarr. in Ps.* 139, 15.

[2] *Frang.* 2, 4 (*Misc. Agostin.* I, p. 193).

[3] *De cat. rud.* 2, 3.

[4] *De doctr. christ.* IV, 7, 21.

[5] *De doctr. christ.* IV, 10, 24 - 12, 28.

[6] *De doctr. christ.* IV, 20, 42.

dailiai užgauna pats mūsų džiaugsmas"[1]. Įspūdis taip pat turėjo būti betarpiškas: kalbėtojo stilius čia nebelaikomas darniu apdorotų frazių statiniu, kurį žinovas galėtų išnarstyti dalimis; tai jau nebeatskiriamas prasmės kaitroje sulydytas formos ir turinio lydinys, tad „kas čia gražu ir kaip tai veikia skaitantįjį ar suprantantįjį, nėra reikalo aiškinti tam, kas pats to nejaučia"[2]. Jeigu skaitydami *Išpažinimus* randame be galo lyriškų pastraipų ir lyginame jas su tas pačias idėjas perteikiančia dirbtinoka kurio nors labiau „klasikinio" jo dialogo kalba, taip žvelgdami į Augustino pamokslus akimirksniu išvystame, kaip jie pačią lotynų kalbą tiesiog ištirpdo ir priverčia švytėti veik dienos šviesa[3]. Kaip tik už tokį ryškumą Augustinas mėgo žydų pranašus. Jo ausis buvo jautri egzotiškos kalbos žavesiui, sintaksei, galų gale ne tokiai jau tolimai nuo jo girdimos pūnų sintaksės (pūnų kalbos jis dažnai griebdavosi kaip pakaitalo hebrajų kalbai, kurios nemokėjo)[4], jautri keistai besikartojančių frazių prasmei[5], Izraelio miestų vardams, nuberiantiems ištrauką „tarsi didieji šviesuliai"[6]. Tačiau pranašai pirmiausia jam buvo žmonės, kaip ir jis pats: žmonės, kurie turėjo ką pasakyti visai tautai – *Plaktukas, sutrupinąs uolą*[7].

Augustinas išgyveno jausmus, kuriuos stengdavosi sukelti savo klausytojams. Gyvenimo viduryje jį vis labiau traukia Kristaus „mistinio kūno" idėja: tai kūnas, kurio galva – Kristus, o nariai – tikri tikintieji[8]. Platonininkui kūno vienybė pir-

[1] *De cat. rud.* 2, 4.
[2] *De doctr. christ.* IV, 7, 20.
[3] Pvz., plg. *Enarr. in Ps.* 9, 3, ir *De lib. arb.* II, 35, su *Conf.* X, 6, 8.
[4] Pvz., *Enarr. in Ps.* 136, 18.
[5] *Enarr. in Ps.* 71, 2.
[6] *De doct. christ.* IV, 7, 17.
[7] *Jer* 23, 29 (*De doct. christ.* IV, 14, 30). Ypač žr. H. I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 521-540; ir Auerbach, *Sermo humilis, Literary Language and its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages* (į anglų k. vertė Manheim), 1965, p. 27-66.
[8] Ypač žr. E. Mersch, *Le corps mystique du Christ* II, 3 ed. 1951, ypač p. 84-138.

miausia buvo pojūčių vienybė: kūno šerdis buvo siela, nes ji tasai centras, kur jaučiamos visos emocijos[1]. Kaip tik ši teorija Augustinui leido pasinaudoti turtingais žydų Šventojo Rašto jausmų ištekliais[2]. Tokioje šviesoje psalmės tapo Kristaus ir Jo narių jausmų aprašymu. Kaip Kristus prisiėmė žmogaus kūną, lygiai taip pat laisva valia Jis atvėrė save ir žmogaus jausmams[3]. Evangelijose apie šiuos jausmus tik užsimenama. Augustino pamokslų Kristus dažnai išblyškusi ir nejudri vėlyvųjų Romos mozaikų figūra; Jo Nukryžiavimas – iškilmingas ir gerai apgalvotas galią liudijantis veiksmas, „liūto miegas"[4]. Tačiau ėmęsis *Psalmių,* Augustinas iškasa nepaprastai didelius žmogiškų jausmų klodus: čia Kristus kalba tiesiogiai, Jis prisiėmė aistringojo karaliaus Dovydo asmenį. Vilties netekusio nuo Sauliaus pykčio bėgančiojo giesmė virsta iš vidaus pasakojama kančia: *Dangūs užgriuvo mane, ir aš užmigau*[5]. „Visose *Psalmėse* aidintį Jo balsą – laimingai giedantį ar graudžiai vaitojantį, viltingai džiūgaujantį ar dėl sunkumų dūsaujantį – turime kuo geriau ir artimiau, kaip patys save, pažinti"[6].

Sulaukus brandos saulėlydžio, ypač nuostabiuose pamoksluose apie *Dievo valstybę,* pasakytuose jau sulaukus šešiasdešimties metų, Augustino balsas praturtėjo įvairesniais atspalviais. Dar įžvalgiau jis suvokia žmogiškų jausmų saitus; iš šių pamokslų trykšta Augustino geriau suvokiami jo klausytojų džiaugsmai, jų gebėjimas mylėti, bijoti. Šiuose pamoksluose girdisi Afrikos dainos[7]. „Saldi *Psalmių* melodija" skamba gatvėse[8], tai ir „serenados"[9], tačiau pirmiausia – keistos

[1] Pvz., *Enarr. in Ps.* 30, 1.
[2] Žr. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 395-411.
[3] *Enarr. in Ps.* 93, 19.
[4] *Serm.* 37, 2.
[5] *Enarr. in Ps.* 6, 11.
[6] *Enarr. in Ps.* 42, 1.
[7] Pvz., *Serm.* 9, 6 ir t.
[8] *Enarr. in Ps.* 132, 1.
[9] *Enarr. in Ps.* 64, 3.

ritminės laukų darbininkų dainos. Kaip tik šios laukų dainos Augustinui, griežtam vyskupui neoplatonininkui, galų gale pateikė įvaizdį, vertą Dievo regėjimo pilnatvės: „Tie, kas per javapjūtę, skindami vynuoges ar atsidėję dirbdami kokį nors kitą darbą, džiaugsmą ima reikšti dainos žodžiais, o paskui tarsi prisipildo tokios linksmybės, kad žodžiais jau nebegali jos išdainuoti, palieka žodžių skiemenis ir džiūgauja vien tik garsu"[1].

23

DOCTRINA CHRISTIANA[2]

Vyskupo soste sėdintį su atversta knyga ant kelių Augustiną apimdavo ankstesnių laikų jausmai. Jis vėl buvo garbinamą tekstą dėstantis mokytojas. Pirmajame išlikusiame jo portrete matome tipingą anų laikų išsilavinusį žmogų, sėdintį įsmeigusį akis į ant kelių atverstą knygą[3]. Net bažnyčioje, žvalgydamasis aplinkui, jis matė ne vėlyvosios Romos mozaikas, o dar didesnius knygos lapus; sienas jis išpiešė scenomis iš Šventojo Rašto ir išrašė ištraukomis, idant jos taptų bendruomenės „knyga"[4]. Iki kaulų smegenų knyginiam vėlyvosios antikos žmogui net gamtos pasaulis tebuvo nebylus Dievo paveikslas[5]: jį kur kas labiau domino ištartas žodis – knygoms pati-

[1] *Enarr. 2 in Ps.* 32, 8.

[2] Pamatinis tyrimas yra H.-I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 331–540; žr. G. Strauss, *Schriftgebrauch, Schriftauslegung und Schriftbeweis bei Augustin*, (Beiträge z. Gesch. d. bibl. Hermeneutik, I), 1959; ir R. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 303-386.

[3] Ypač žr. H.-I. Marrou, *MOYCIKOC ANHR. Étude sur les scènes de la vie intellectuelle figurants sur les monuments funéraires romains*, 1938. Spalvotas Augustino portretas pateiktas knygoje *Miscellanea Agostiniana*, II, įklija prieš p. 1 su G. Wilperto paaiškinimais p. 1-3, ir juodai baltas Van der Meer, *Augustine*, 11 įklija prieš p. 215. (žr. aukščiau p. 2).

[4] *Serm.* 319, 7.

[5] *Enarr. 1 in Ps.* 103, 1.

kėta Dievo kalba, „ypatinga išganingojo mokslo gražbylystė, skirta besiklausančiųjų jausmams sukelti"[1].

Šiandien sunku susigaudyti, kokia „Dievo gražbylystės" dalis buvo tiesiog vėlyvosios Romos rašytojų iškalba. Mat dar niekas iki tol taip nesistengė paslėpti savo žodžių prasmės. Anuomet rašytojus supo literatūros gudrybių žinovai, ilgai gilinęsi į nedaugelį knygų[2]. Tokiems rašytojams nereikėdavo rašyti išsamiai: tik paslėptos reikšmės[3], reti ir sunkūs žodžiai[4] bei įmantrios parafrazės[5] jų skaitytojus gelbėdavo nuo nuobodulio, *fastidium*, nuo nedėmesingumo, apimančio pernelyg išsilavinusį žmogų, susiduriantį su akivaizdžiais dalykais[6]. Jie (kaip ir André Gide) tikėjo, kad pats literatūros kūrinio sudėtingumas daro jį vertingesnį – pavojinga galvosena laikams, kai išsilavinę žmonės linko užsisklęsti savo kastoje, paniekinamai atstumdami pašalietį, paveldu laikydami senuosius autorius. Tačiau svarbiausia tai, jog ankštą pripažintos klasikos kanoną gaubė išminties aura: tekdavo panaudoti tam tikrą šiuolaikiniam žmogui pakankamai svetimą intelektinį apsukrumą, norint iš tokio siauro šulinio nuolatos semti nesenkančių turtų, kurie, regis, turėjo čia slypėti[7].

Tad norėdamas pateisinti savo vartojamą alegorinį metodą, kuriuo išgaudavo giliausias Senojo Testamento – ypatingai neskaidraus ir sunkiai valdomo teksto – reikšmes, Augustinas remdavosi savo klausytojų skoniu. Tačiau šis bendras skonis ne visiškai paaiškina Augustino alegorinio metodo pomėgį. Mat nepaisant toli metamo šešėlio – visuotinės mados savo mintis reikšti paslėptomis reikšmėmis, alegorinis meto-

[1] *Ep.* 55, 7, 13.
[2] Šitai leidžia jau Quintilianus, *Inst.* VIII, 2, 20.
[3] Žr. *Ep.* 102, 6, 33.
[4] *De civ. Dei* X, 20.
[5] Žr. *Conf.* XII, 26, 36.
[6] *Conf.* XIII, 20, 27; *Ep.* 137, 18; *De civ. Dei* X, 20; ypač žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 469-503.
[7] Pvz., *De Gen. ad litt.* I, 21, 41.

das buvo vartojamas aiškiai apibrėžtame senosios kultūros plote, tai yra filosofiškai išaiškinant šventuosius pagonių, žydų ir krikščionių tekstus[1].

Alegorijos idėja glaustai pateikia rimtą požiūrį į žmogaus proto ribotumą ir į santykius tarp filosofo ir jo apmąstymų objekto. Tai ne paprastas santykis. Religinis filosofas tyrinėjo dvasinį pasaulį, dėl pačios savo prigimties „tuo puikesnį, kuo paslaptingesnį"[2]. Jo neįmanoma išreikšti nuogais „negyvais ir tikėtinais" teiginiais; protas veikiau turįs judėti nuo užuominos prie užuominos, ir kiekvienas naujas atradimas atveriąs dar gilesnes gelmes. Didžiausi tokio tyrimų kelio priešai, be abejo,– paviršutiniškumas, mirtinai slegiantis sveikas protas, įprasti stereotipai: visa tai žmogų galėjo priversti liautis stebėjusis ir vertingiausius sudėtingus dalykus aptraukti akivaizdumo voratinkliais. Sakykim, laiko problema: „Ir sakome – „laikas" ir „laikas", „laikai" ir „laikai"... Ir tariame, ir esame girdėję, ir mus supranta, ir mes suprantame. Šie žodžiai yra visiškai aiškūs ir plačiai paplitę, tačiau kartu nepaprastai paslaptingi, jų prasmės reikia ieškoti iš naujo"[3].

Bibliją Dievas taip pat panašiai „pridengė", norėdamas „lavinti" jos tyrėjus. Tai buvo tarsi iš filosofinės problemos padarytas lakmuso popierėlis: paviršutiniškas žmogus pasitenkins akivaizdybe, „raide"; tik gilus žmogus pajėgs suvokti gilesniąją reikšmę, „dvasią". Augustinui niekas negalėtų prikišti paviršutiniškumo. Ambraziejui 118 psalmė atrodė „aiški kaip vidurdienio saulė"[4], o Augustinui ji buvo „tuo aiškesnė,

[1] Ypač žr. J. Pépin, *Mythe et Allégorie*, 1958; ir „S. Augustin et la fonction protréptique de l'allégorie", *Rech. augustin.* I, 1958, p. 243-286.

[2] *Conf.* XI, 31, 41; plg. *Serm.* 169, 18.

[3] *Conf.* XI, 22, 28; plg. *Tract. in Joh.* 14, 5: „Tačiau jei tik pasakai: „Visa tai dar reikia sužinoti", esi pražuvęs". „Kaip tik toks vaizduotės akivaizdoje pusiausvyrą išlaikantis instinktyvus įsitikinimas ir yra tyrimus skatinanti jėga: toks įsitikinimas sako, kad esama paslapčių ir kad tas paslaptis įmanoma atskleisti" – A. N. Whithead, *Science and Modern World*, Lowell Lectures, 1925 (Mentor Books, p. 13).

[4] Ambrosius, *In Ps. 118 Expos.*, Prolog. (PL 15, 1197).

... kuo gilesnė"[1]. Mat po apgaulingu žydų sakinių paprastumu jis norėjo išvysti didžiai sudėtingas savo paties mintis apie malonę ir laisvą valią – nuo neskvarbaus proto jos paslėptos, o filosofui tai – nuostabos šaltinis. Kaip tik tokią užduotį senovės filosofai ir skyrė alegorijai[2]; ji lengvai išvirsdavo į pastangų dėl pačių pastangų pateisinimą. Augustinas žengė toliau: jis pateikė nepaprastai aiškių paaiškinimų apie tai, kodėl alegorija svarbiausia. Keistai susiskaidžius žmogaus sąmonei, atsiradęs reikalas turėti tokią „ženklų" kalbą. Čia Augustinas laikosi panašios pažiūros kaip ir Freudas. Sakoma, jog ir sapnuose vieningas bei galingas informacijos impulsas suskyląs į gausybę keistų ir absurdiškų „ženklų", tačiau ir juos, kaip ir „absurdiškas" bei „tamsias" Biblijos vietas, galima išaiškinti. Tad abu šie vyrai manė, jog vaizdinius sklisti privertęs kažkoks įvykis, kažkoks geologinis iki tol nesuskilusios sąmonės lūžis: Freudui tai buvo pasąmonės slopinimo rezultatas; Augustinui – Nuopuolio padarinys[3].

Mat Nuopuolis, be kita ko, buvo ir nupuolimas nuo tiesioginio žinojimo į netiesioginį žinojimą per ženklus. „Vidinis aiškumo šaltinis" išdžiūvo: Adomas ir Ieva pamatė, kad bendrauti vienas su kitu gali tik nepaslankiais kalbos bei judesių dariniais[4]. Tačiau labiausiai Augustinui rūpėjo, kaip netobulos žinojimo per „ženklus" priemonės derėjo su tiesioginio žinojimo blyksniais. Jis ir toliau buvo Platono tradicijos filosofas. Išminčius – ir platonininkas, ir krikščionis – galėjo peržengti medžiaginius dalykus ir pakilti prie „tik protu suvokiamos ir kalba nenusakomos būties", „kartkarčiais tarsi akinanti šviesa akimirkos blyksniu sušvintančios giliausiose tamsybė-

[1] *Enarr. in Ps.* 118, Prooem.

[2] Žr. Pépin, „S. Augustin", *Rech. augustin.* I, 1958, ypač p. 277-285.

[3] Ypač žr. R. Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 335-343; pastabiai šiuolaikines paraleles aptaria J. Pépin, *Mythe et Allégorie*, p. 69-71.

[4] *De Gen. c. Man.* II, 32. Ypač žr. U. Duchrow, „*Signum* u. *Superbia* beim jungen Augustin", *Rev. études augustin.*, 7, 1961, p. 369-372.

se"[1]. Tačiau Augustinas matė, kad tokia patirtis skausmingai nyksta: „Ir skausmingai švytėdamas plakei mano žvilgsnio silpnumą, ir suvaitojau iš meilės ir siaubo... Ir sužinojau, kad *Bausdamas kaltę, žmogų Tu čaižai, kaip kandis sunaikini, ką jis turėjo brangiausia*"[2]. Psalmių žodžiais nuolat reiškiama Augustino Dievo regėjimo idėja po truputį ima persipinti su pasigėrėjimo ir baimės atšvaitais – senovės Artimuosiuose Rytuose šie jausmai visuomet supo „Dievo veidą".

Vaistas aiškus: „Tad vietoj *Dievo veido* tuo tarpu pasidėk sau Šventąjį Raštą"[3]. Bedugnę, žiojėjusią tarp tiesioginio Dievo pažinimo ir dėl Nuopuolio „slopinimo" suskilusios žmogaus sąmonės, savo pasklidusiais vaizdiniais taikiai sujungė Biblija. Nelyg nuo akinančios Afrikos saulės pavargusios akys ieškotų ramybės šaltame naktinio dangaus švytėjime[4].

Į tokias formas amžiaus vidurio sulaukęs Augustinas liejo savo intelektinį gyvenimą: protas, kadaise tikėjęsis laisvaisiais menais save išlavinti Dievo regėjimui, dabar nurimo, atsirėmęs į galingą ir sunkiai suvaldomą krikščionių Biblijos masyvą. Dėl šios priežasties paskutiniosios trys *Išpažinimų* knygos daugeliu atžvilgių yra autobiografiškiausia knygos dalis. Virsdamos alegorine pirmųjų *Pradžios knygos* eilučių egzegeze, jos kaip tik ir parodo, ką vyskupu tapęs Augustinas ėmė laikyti savo gyvenimo esme: „Dovanok man vietos Tavo Įstatymo paslapčių apmąstymams ir beldžiančiajam neužversk jo. Juk ne veltui panorai tiek lapų prirašyti neperprantamų slėpinių... O Viešpatie, pabaik manyje savo darbą ir atskleiski

[1] *De civ. Dei* IX, 16.

[2] *Conf.* VII, 10, 16. Kad ši esminė mintis galėjo ateiti iš Filono per Ambraziejų ypač žr. P. Courcelle, *Les Confessions*, p. 43-58.

[3] *Serm.* 22, 7.

[4] Pvz., *Conf.* XIII, 18, 23; *Enarr. in Ps.* 138, 14. Reikia prisiminti, kokias reikšmingas asociacijas religingam antikos žmogui keldavo naktinio dangaus vaizdas – žmogaus akiai regimas dieviškosios išminties pasaulis.

jas man"[1]. Nekyla abejonių, kad taip vartojama Biblija Augustinui buvo tarsi dumplės lydymo krosniai: tiek daug joje aiškindamas alegoriškai, Augustinas nuolat patirdavo tai, ką pats savyje labiausiai vertino – darbo įtampą, atradimo džiaugsmą, galimybę judėti filosofiškai be galo ieškant išminties: „Įpūsti ir kūrenti meilės ugnį, kuri tarsi koks svoris stumia mus į vidų arba aukštyn į savo ramybę, labai padeda tai, kas mums įteigiama naudojantis perkeltinėmis reikšmėmis; tai jaudina ir uždega meilę labiau nei dėstant plikais teiginiais, nesiejamais su kokiomis nors slėpinių panašybėmis. Sunku pasakyti, kodėl taip yra... Manau, kad sielos jausmai, kol dar siejasi su žemiškais dalykais, įsiliepsnoja vangiau: tačiau jeigu jie perkeliami prie kūniškų panašybių, o paskui ir prie dvasinių dalykų, kuriuos ir žymėjo anos kūniškos panašybės, jausmai atgyja tartum nuo paties perėjimo ir, skaisčiau sušvitę tarsi judinamas ugnies deglas, veržiasi prie ramybės dar karštesne meile"[2].

Po kokių dvidešimties metų Augustinas parašys plačius paaiškinimus *Pradžios knygai, De Genesi ad litteram*, išnaršys Šventąjį Raštą, kurdamas pirmąsias *De Trinitate* knygas. Iš savo patirties jis jau galės sakyti: „Krikščionių Raštas slepia tokias gelmes, kad jei nuo vaikystės iki žilos senatvės stengčiausi tirti vien jas ir nieko kita, tam turėdamas daugiau lais-

[1] *Conf.* XI, 2, 2. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, 1965, p. 180: Car si Saint Augustin est un théologien, il est un théologien de la Bible: son enseignement sourd directement de l'Écriture. Dans la mesure où l'on ne fait pas sa place à ce fait primordial, on se prive, dans l'étude des oeuvres de Saint Augustin, d'un éclairage qui non seulement a la valeur scientifique que peut posséder tout fait bien attesté, mais surtout fournit le meilleur moyen de compréhension de l'oeuvre augustinienne. (Jeigu jau šv. Augustinas teologas, tai jis – Biblijos teologas: jo mokymas plaukia tiesiai iš Šventojo Rašto. Neatsižvelgdami į šį pamatinį faktą, atsisakome ne vien teiginio, kuris, kaip ir kiekvienas kitas gerai paliudytas mokslo faktas, daug ką galėtų paaiškinti; svarbiausia, kad šis teiginys yra geriausia priemonė Augustino veikalams suprasti (*pr.*) – *Vert. past.*)

[2] *Ep.* 55, 11, 21.

vo laiko, neblėstančio įkarščio ir didesnių gabumų nei kad dabar turiu, vis dar rasčiau neišsenkančių naujų turtų"[1].

Taip 411 m. Augustinas rašė į klasikinės literatūros studijas pasinėrusiam jaunam pagoniui. Tai aiškiausias iššūkis, kokį tik tokiam žmogui galėjo mesti Augustinas: mat jis leido suprasti, kad ir krikščionys turi tokios pat neišsemiamos ir visa apimančios klasikos kaip pagonių Vergilijus ar Homeras. Jų Biblija taip pat gali pateikti visa, ko tik reikia gyvenimui. Vien jos tekstas gali tapti gausios pagalbinės literatūros pagrindu. Laikais, kai kultūra laikoma vien tai, kas įeina į klasikinio teksto sąvoką, Biblija buvo ne kas kita, kaip krikščionių kultūros – *doctrina Christiana* pagrindas[2].

Taigi Biblijos tyrimas apėmė ne vien alegoriniu metodu sukeliamus teologinius svarstymus, jis taip pat reikalavo turėti ir daugybę klasikos skaitytojams nežinomų interesų – mokėti hebrajų kalbą, išmanyti Artimųjų Rytų senovės istoriją, net pažinti Palestinos augalus bei gyvūnus[3]. Nepamiršti ir senieji metodai: tamsiųjų amžių klasikinės literatūros mokytojas, *grammaticus*, manė, kad tiksliais gramatikos metodais pagrįstų teksto aiškinimų svarbą kultūrai patvirtino Hipono vyskupo *imprimatur*[4]. Tad štai kokia ambicinga naujojo mokymo programa slypi brandaus amžiaus Augustino veikale *De doctrina Christiana*, pradėtame 396 m., tačiau nebaigtame iki 427 m.[5]

De doctrina Christiana nepateikė išsamios nepriklausomų Biblijos tyrimų schemos. Mat Augustinas gyveno pagarbos „specialistams" slegiamame amžiuje. Jis tikėjo drakonais, nes

[1] *Ep.* 137, 3.

[2] H.-I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 549-560.

[3] *De doct. christ.* II, 39, 59.

[4] Ypač žr. Grabmann, „Der Einfluss d. heil. Augustinus auf die Verwertung und Bewertung d. Antike im Mittelalter", *Mittelalterliches Geistesleben*, II, 1936, p. 1-24, ypač p. 9-18.

[5] Ankstyviausias išlikęs rankraštis galbūt siekia paties Augustino laikus: W. M. Green, „A Fourth Century Manuscript of Saint Augustine?", *Rev. bénédictine*, 69, 1959, p. 191-197.

skaitė apie juos knygose[1]. Anot jo, „krikščionių mokslas" – ne daugiau nei garsių „specialistų" parengtų vadovėlių įsigijimas[2].

Ši knyga – vienas originaliausių Augustino parašytų veikalų. Ji atvirai kalba apie saitus, rišančius išsilavinusį krikščionį prie to meto kultūros. Tai aprašoma su tokiu proto skvarbumu, kad visiems laikams, bent jau paties Augustino manymu, buvo perkirstas prie savo išsilavinimo jį rišęs Gordijaus mazgas. Sugebėti peržengti savo išsilavinimo ribas – nemenkas dalykas, ypač kai kalbama apie vėlyvojoje Romos imperijoje laikytą prestižiniu klasikinį išsilavinimą. Kasiciake, apsuptas jaunų aristokratų, šiek tiek nejaukiai tarp manieringų Milano krikščionių besijaučiantis Augustinas nedrįso nė pagalvoti, kad peraugs savo išsilavinimą: jį galima pritaikyti išminčiai ieškoti, tačiau pats išsilavinimas buvo neliečiamas, didingas ir nepajudinamas kaip Himalajų kalnai.

Tuomet atrodė, kad tokios kultūros nėra kuo pakeisti. Žinoma, tikėti galima ir neišsilavinus: be Monikos, Augustinas sutiko daug to meto dvasinių judėjimų iškeltų žmonių: geras pavyzdys – manichėjininkas Faustas[3], šv. Antanas bei jo sekėjai Egipte[4]. Tačiau tokiais žmonėmis jis žavėjosi taip, kaip mokslinčiai žavisi sau tolimais žmonėmis. Jam išties buvo sunku suprasti, kaip išminčiumi gali būti ne klasikinio išsilavinimo žmogus: į tokius Augustinas žiūrėjo taip, kaip šiuolaikinis gydytojas į žiniuonis – kartais kažkas įmanoma ir už ilgos tikrų žinių tradicijos ribos; geriausiu atveju jie galėjo turėti išlavintus tik prigimtinius gabumus, blogiausiu (anot vėlyvosios Romos žmonių) – būti susidėję su demonais[5].

Kol nebuvo kuo keisti klasikinį išsilavinimą, krikščionybė

[1] *De Gen. ad litt.* III, 9, 13.

[2] *De doct. christ.* II, 39, 59; žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 411-413.

[3] Žr. aukščiau p. 60-61.

[4] *Conf.* VIII, 8, 19.

[5] Apie Kartaginos aiškiaregį – *C. Acad.* I, 7, 19-21.

jį kritikavo juo painiau ir aštriau, kadangi neturėjo jokio konstruktyvaus pakaitalo ir kone nesąmoningai jautėsi pati susieta su senuoju pasauliu. Ketvirtajame amžiuje ir krikščionys, ir pagonys į ginčus buvo įsitraukę su vienodai akla neapykanta. Krikščionių klasikinės literatūros neigimui pagonys pasipriešino „fundamentalizmu": konservatoriai be išlygų „dievino" visą savo tradicinę literatūrą; klasika buvo laikoma dievų dovana žmonėms[1]. Krikščionys savo ruožtu į šią reakciją atsiliepė tą pačią literatūrą „suvelnindami". Daugelis iš tiesų šią kovą norėjo baigti apskritai paneigdami kultūrą: kai kurie mokslingi žmonės su malonumu klausydavosi pasakojimų apie vienuolius, kuriuos skaityti išmokė vien Šventoji Dvasia[2].

Augustinas nebuvo įsivėlęs į šią painią situaciją[3]. Išsižadėti išsilavinimo jam atrodė juokinga[4]. Kai Kristus garsųjį Jeronimą sapne pavadino „cicerononinku, o ne krikščionimi", tas drebėdamas pašoko iš miego[5]. Augustino naktiniai košmarai nekankino. Nuo jų jis apsisaugojo daug mąstydamas ir taikydamas keletą pamatinių formulių.

Pirmiausia jis pastebėjo, jog kultūra yra visuomenės vaisius: ji esanti natūralus kalbos reiškinio išsiplėtimas[6]. Būdama visuomenės įpročių dariniu, ji yra pakankamai santykinis dalykas. Nesą jokių nelygstamų klasikinio „purizmo" normų[7]: Augustinas net pastebėjo, kad daugeliui afrikiečių keista *Psalmių* lotynų kalba laikui bėgant ėmė atrodyti „geresnė" nei

[1] Ypač žr. N. H. Baynes, „The Hellenistic Civilisation and East Rome", *Byzantine Studies*, p. 15-16.

[2] *De doct. christ.* Prooem. 4; Ypač žr. U. Duchrow, „Zum Prolog v. Augustins *De doctrina Christiana*", *Vigiliae Christianae*, 17, 1963, p. 165-172.

[3] Puikiai išdėstyta H.-I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 354-356.

[4] *De doct. christ.* Prooem. 5 ir t.

[5] Žr. P. Antin, „Autour du songe de S. Jérôme", *Rev. études latines*, 41, 1963, p. 350-377.

[6] *De doct. christ.* II, 4, 5; plg. *Conf.* I, 12, 19 - 13, 21.

[7] *De doct. christ.* II, 13, 19.

lotynų klasikinių autorių kalba[1]. Religija radosi taip pat iš ypatingo troškimo bendrauti: pagonių apeigos bei papročiai – „sutartinė kalba", jungianti žmones ir demonus[2]. Kitokioje aplinkoje krikščionims ji buvo visiškai nepavojinga: *Eneidoje* Vergilijus galėjo „vaizduoti" pagonių atnašavimus, nekeldamas baimingo religinio susižavėjimo pagonims, religinio siaubo – pamaldiems krikščionims[3]. Taip vienu mostu buvo sekuliarizuota gausybė klasikinės literatūros ir, žinoma, visos visuomenės papročiai. Iki galo nuoseklus Augustinas savo skirstymą pritaikė ir menkiausioms drabužių smulkmenoms. Iš griežto Augustino vienuolyno tik ką išėjęs Posidijus savo ganomuosius mėgino priversti nenešioti auskarų. Toks puritoniškumas būdingas Afrikos krikščionybei. Šiuo reikalu Augustinas buvo tvirtas: amuletai demonams nuraminti neturi būti nešiojami, tačiau žmogui malonūs auskarai gali likti[4].

Augustinas išties labai „sekuliarizavo" pagoniškąją praeitį. Pagonis ir krikščionis bauginančios Romos gyvenimo sritys, kur vis dar, regis, tykojo senieji dievai, staiga nebeteko savo religinės auros. Jos įgavo grynai žmogiškus metmenis: tai buvo tik „žmonių sugalvoti gyvensenos pavidalai, pritaikyti žmonių visuomenei, be kurios šiame gyvenime išsiversti neįmanoma"[5]. Taip Augustinas žiūrėjo net į Romos imperiją. Būdamas krikščionis, jis ją laikė Apokalipsės nusidėjėle[6]; būdamas imperijos įstatymais besiremiantis katalikų vyskupas, galėjo tapti isterišku imperialistu[7]. (Dažnai matoma, jog Augustino kolegų galvose abu šie požiūriai susiję: imperija arba tik niekinama, arba tik idealizuojama.) *Dievo valstybėje*

[1] *De doct. christ.* II, 14, 21.
[2] *De doct. christ.* II, 24, 37.
[3] *De doct. christ.* II, 20, 30.
[4] *Ep.* 245, 2; plg. *De doct. christ.* II, 20, 30 ir 25, 38.
[5] *De doct. christ.* II, 40, 60.
[6] Žr. žemiau p. 336-337.
[7] Pvz., žr. piktas Optato iš Milevio pastabas Donato posakiui, kad pastarasis, būdamas vyskupu, esąs arčiau Dievo nei imperatorius: *De schism. Don.* III, 3 (PL 11, ypač 1101A).

imperiją Augustinas vertina pagal jos kaip žmogiškos institucijos nuopelnus: norėdamas iš imperijos istorijos išvyti dievus, ją jis sumažina iki bet kokios kitos valstybės dydžio[1]; jos nuopelnus krikščionių gyvenimui Augustinas aptaria tokiais bendrais žodžiais, kad, regis, pats linksta manyti, jog imperijos funkcijas galėtų perimti ir bet kuri kita valstybė[2]. Neįprasta matyti ties didžiųjų pervartų slenksčiu gyvenantį šešiasdešimtmetį žmogų, bent teoriškai manantį, kad vienintelę kultūrą ir vienintelę politinę instituciją galima visiškai pakeisti.

Už šio pakitusio Augustino požiūrio į kultūrą slypi pasikeitusios jo gyvenimo aplinkybės. Nepaprastai jautrus aplinkai ir santykiams su žmonėmis, dabar jis atsidūrė tarp dažniausiai neišsilavinusių žmonių. Tam tikra prasme jis „grįžo namo". Jo išsilavinimas galų gale tebuvo tik viena jo pusių. Ne visi jo šeimos nariai buvo ragavę mokslų[3]. Dar daugiau – Hipono vienuolyną jis sutvarkė taip, kad bemoksliai čia buvo lygūs mokslinčiams: tarkim, Posidijus buvo „išmaitintas Viešpaties duona" ir beveik nesusitepęs laisvaisiais menais[4]. Lankydamas seną mirštantį vyskupą, su įprastu užsidegimu į kovas su donatininkais įsitraukęs Augustinas kalbėjo, kad bažnyčiai jo reikią, kad jis dar galįs pagyventi; į tai senasis žmogus atsakęs: „Jei niekuomet [nereikės mirti], gerai; o jei kada nors reikės, kodėl gi ne dabar?" „Ir stebėjosi Augustinas tokiu išmintingu atsakymu ir gyrė taip pasakiusį žmogų, kuris tikrai bijojo Dievo, o gimęs ir mokslus ėjęs buvo ūkyje, tad ir išsilavinęs ne gausiai skaitytų knygų išmanymu"[5].

Kaip ir Kasiciake, Augustinas atsidėjęs mokė savo draugiją. Tačiau dabar jo draugiją sudarė Afrikos kunigai ir pamaldūs pasauliečiai: vietoj aristokratų sūnų, kuriuos Milane

[1] *De civ. Dei* IV, 7; žr. žemiau p. 356-357.
[2] Pvz., *De civ. Dei* XIX, 17, 47-58.
[3] *De beata vita* 1, 6.
[4] *Ep.* 101, 1.
[5] *Vita* 27, 9-10.

reikėjo išugdyti „gerai išsilavinusiais vyrukais", dabar radosi jaunuoliai, „bijantys Dievo ir su pamaldžiu nuolankumu trokštantys suprasti Dievo valią"[1].

Tačiau, nepaisant naujosios laisvės, Augustino pažiūrose matyti ir tam tikro per jėgą palaikomo bešališkumo. Jo mokslų programa nejučiomis nulieta taip, kad, mokydama studijuoti Bibliją ir pamokslauti, visomis priemonėmis siekė nekartoti iškreiptai suprantamo tradicinio išsilavinimo formų. Dėl šios priežasties *De doctrina Christiana* atrodo labai šiuolaikiškai. Daug dėmesio Augustinas skiria mokinio „prigimčiai" ir tikrai labai rūpinasi, kad talentingam žmogui netrukdytų įvairiausios taisyklės bei nuostatai. Talentą jis priešina lavinimuisi[2]. Tačiau pirmiausia jis mėgina apeiti labiausiai išpuoselėtą vėlyvosios Romos mokslų dalį – iškalbos taisyklių viešpatiją: gera ausis, prigimti gabumai bei visuomenės dėka girdima graži šnekamoji lotynų kalba – štai kuo Augustinas siūlo pakeisti mokslus retorikos mokyklose, kuriose kadaise pats kopė karjeros laiptais[3].

Augustinas niekuomet nemanė klasikinį išsilavinimą pakeisti visame Romos pasaulyje. Jis tik norėjo, kad tikrosios išminties gerbėjai turėtų savo literatūrinės kultūros oazę, kurioje nebūtų išpuoselėtumo, akademiškumo, varžybų dvasios, kur stengiamasi tik geriau suprasti Bibliją. Žinoma, kaip daugeliu tokių Augustino „išsišokimų" atvejų, ir dabar tylomis pripažinta, kad senieji pamatai yra pakankamai stiprūs. Augustinas tikėjosi atsitolinsiąs nuo tradicinės kultūros; tačiau jis rėmėsi prielaida, kad ji ir toliau gyvuos. Jis nemanė turįs įsipareigojimų savo pažiūras įamžinti sukurdamas kokią nors mokyklą. Augustinas atsisakė kodifikuoti savo labai įdomias pažiūras į stilių: tai skaitytojams pernelyg gyvai primin-

[1] *De doct. christ.* II, 9, 14.

[2] *De doct. christ.* II, 37, 55. Ypač žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 515-519.

[3] *De doct. christ.* IV, 3, 5; plg. III, 29, 40-41.

tų jo ankstesnę mokyklos mokytojo karjerą[1]. Atrodo, Augustinas bus tyčia pamiršęs, jog kultūrai reikia taisyklių ir tam tyčia suorganizuoto mokymo. Jo paties nuoširdus krikščioniškas stilius iš tikrųjų buvo kitą plataus mokslingumo pusę reiškiantis paprastumas. Norint nepasiduoti po truputį plintančiam lotynų civilizacijos irimui Afrikoje ir apskritai Vakaruose, iškalbos reikėjo mokyti sąmoningai. Augustinas karjerą padarė 370-aisiais ir 380-aisiais didžiuosiuose romėnų miestuose: į Romos kultūros ir Romos imperijos problemą jis žiūrėjo iš keturiasdešimties santykinai ramaus gyvenimo metų atstumo; jis niekuomet nesuvokė, kaip greitai žlugo Vakarų imperija. Tolesnės kartos gražiai parodė, ko vertas Augustino įsitikinimas, kad išsilavinimas išliekąs pats savaime: Posidijus paprastas vien todėl, kad lėkštas; kitiems Afrikos kunigams būdingas ne retorikos nesugadintas tyrumas, o pusmokslių plepalai[2].

Buvo neįmanoma visiškai nepaisyti senojo pagonių pasaulio. Išsilavinę pagonys ir toliau Augustiną vertino tik pagal ankstesnę jo karjerą[3]. Rašydamas komentarus *Pradžios knygai*, jis nuolatos turėjo atsižvelgti į išsamias pagonių žinias, anot kurių Biblijos pasakojimas apie pasaulio sukūrimą yra nesąmonė: subtilius, „ramybei atsidėjusių žmonių ištobulintus"[4] fizikos argumentus prieš krikščionis jau buvo pasitelkęs Porfyrijus[5]; tokių nepatogių klausimų, *quaestiones*, pluoštas sudarė ketvirtojo amžiaus intelektualios atmosferos dalį[6].

Net mąstymo įpročiai, kuriuos Augustinas vylėsi panaudosiąs Biblijai tirti, nuo seno buvo įprasti pagonims. Pavyz-

[1] *De doct. christ.* IV, 1, 2.

[2] Keletą siaubingų pavyzdžių cituoja Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 528; J. Leclercq, „Prédication et rhétorique au temps de S. Augustin", *Rev. bénédictine*, 57, 1947, p. 117-131, ypač p. 121-125.

[3] *Ep.* 90 ir 117.

[4] *De gen. ad litt.* III, 3, 4.

[5] J. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne*, 1964, ypač p. 418-461.

[6] Ypač žr. P. Courcelle, „Propos antichrétiens rapportés par S. Augustin", *Rech. augustin.* I, 1958, p. 149-189, ypač p. 185-186.

džiui, skaičių simbolizmas „kiekvienam padoraus žmogaus protui"[1] atrodė nepaprastai įtikinantis. Todėl skaičius 10, Dešimties Dievo įsakymų skaičius, buvo nepaprastai iškalbingas. Išsilavinusiam žmogui, deja, skaičius 10 – paprasčiausias išsišokėlis; palyginti su 9, jis visiškai neįdomus: mat skaičius 9 jau nuo vaikystės įstrigęs į galvą, kadangi reiškė mūzų skaičių[2]. Augustinui teko griauti tokius įpročius, bet jis nesugebėjo visiškai jų išnaikinti. Tik plona plytų siena jo krikštyklą skyrė nuo ištaigingo apie šimtmetį stovinčio namo. Kaip įprasta išsilavinusiems žmonėms, jo savininkas grindis išklojo senosios kultūros simboliu – apvaliais devynių mūzų atvaizdais[3]: štai kaip arti pagonių pasaulis šliejosi prie „krikščionių bazilikos Hipone"[4]. Jo nebuvo galima nepastebėti: pagonybę reikėjo atvirai sutriuškinti; imdamasis šios užduoties, Augustinas baigia savo amžiaus vidurį: jis pasineria į plačius *Dievo valstybės* darbus.

24

„JO VEIDĄ IŠVYSTI VIS TROKŠKIT"

Svarbiausiu gyvenimo vidurio intelektinės veiklos bruožu Augustinas laikė tai, kad ji vyko bendruomenėje ir katalikų bažnyčioje. Tokia bendruomenė, jo manymu, teikė erdvės nenuilstamam intelektiniam darbui. Potencialiai ji buvo tarptautinė: jo bibliotekos lotynišką bažnyčios literatūrą papildė graikų ar net sirų autorių vertimai[5]. Šią literatūrą sudarė tam tikros žinios, kurias reikėjo išsemti. Apeigos, pavyzdžiui,

[1] *De doct. christ.* II, 16, 25.
[2] *De doct. christ.* II, 17, 27.
[3] Žr. aukščiau p. 208-209.
[4] *Ep.* 118, 2, 9.
[5] Žr. *De bapt.* III, 4, 6.

Krikštas, ir paslaptys, kaip kad Trejybė, slėpė tokias gelmes, kad jas ištirti galėjo tik daug mąstytojų[1]. Net Biblijos neaiškumai esą palikti tam, kad būsimosios kartos pastebėtų vis naujas tiesas[2]: mat dėl „žmogaus proto derlumo" tiesa taip pat „augs ir dauginsis"[3]. Esant tokiai padėčiai, visiška nuomonių vienybė buvo tik angelų privilegija[4]. Skaitydami prieš donatininkus parašytus veikalus, kuriuose Augustinas karštai teigia katalikų bažnyčios autoritetą, objektyvią bažnyčios sakramentų galią, dievišką jos vieningumo garantiją, turime prisiminti, kad pabrėžti šias savybes Augustinas iš dalies turėjo ir tam, kad pats patikėtų, jog jo bažnyčia kuria aplinką, kurios viršžmogiškas atsparumas pajėgus ištverti iš žmogaus veiklos kylančią įtampą – nuomonių įvairovę, ištęstus įrodinėjimus, atradimus. Kaip bet kuriai kitai bendruomenei, katalikų bažnyčiai reikėjo kultūros. Augustiną siutino žmonės, kurie, ieškodami tiesioginio įkvėpimo Šventajam Raštui dėstyti, skelbėsi apsieiną be įprastinių žmogaus intelektinio gyvenimo priemonių, be knygų rašymo ir jų skaitymo. „Galėjo visa tai atsitikti ir per angelą, tačiau tuomet būtų buvusi paniekinta žmogiškoji padėtis, jeigu pasirodytų, jog Dievas nenori, kad Jo žodis žmonėms tarnautų per žmones... Pagaliau pati meilė, kuria žmonės tarpusavyje susiriša vienybės mazgan, neturėtų kaip skleistis ir tarsi susimaišyti su sielomis, jeigu žmonės vienas iš kito nieko neišmoktų"[5].

Nieko nuostabaus, kad Augustinas laikėsi tokio veiklaus požiūrio į savo intelektinį darbą katalikų bažnyčioje. Jo, kunigo, vėliau vyskupo amžiaus vidurys – kūrybingiausias gyvenimo laikotarpis: tuomet subrendo idėjos apie Malonę, buvo parašyti *Išpažinimai*, po truputį išsiskleidė du šedevrai – platūs paaiškinimai *Pradžios knygai, De Genesi ad litteram* ir *De*

[1] *De bapt.* I, 18, 28.
[2] *Enarr. in Ps.* 146, 15.
[3] *Conf.* XIII, 24, 36-37.
[4] *De bapt.* II, 4, 5.
[5] *De doct. christ.* Prooem. 6.

Trinitate. Augustinas vertino šiuos atradimus. Tačiau jie laimėti „puikioje nuošalėje", lotynų pasaulio bažnyčios kultūrai vėliau turėsiančioje lemtingos reikšmės.

Augustinas taip ir liko *manqué*[1] kosmopolitu. Jo santykiai su tarptautine krikščionių kultūra, ypač su graikų, buvo platoniški. Jis priklausė nuo vertimų: tačiau vertimų tiekimas trūkčiojo. Iš graikų krikščionių autorių jis niekuomet nesisėmė taip pastoviai, giliai ir todėl veik nepastebimai, kaip iš graikų pagonių filosofų vertimų. Tai didelė Augustino gyvenimo vidurio spraga. Tik po 420 m., susidūręs su pelagijininku Julianu iš Eklano, besiskelbusio graikų teologijos tradicijas išmanančiu geriau už jį, Augustinas pamėgino šią kritiką atremti pastabiu, nors iš esmės paviršutinišku kelių tekstų palyginimu su graikišku originalu[2].

Augustinas žinojo apie šį trūkumą. Kad ir kaip ten būtų, savo kelią Hipone jis pradėjo kunigaudamas pas vyskupą graiką. 392 m. jis rašo laišką Jeronimui, prašydamas graikų Biblijos aiškintojų, ir pirmiausia Origeno vertimų[3]. Ir Hipone, ir tarp savo draugų Afrikos bažnyčioje jis norėjo sukurti atmosferą, panašią į buvusią Milane: „moksli Afrikos bažnyčių bičiulystė" įkvėpimo, žinoma, sėmėsi iš graikiškųjų Rytų – tradicinio aukštos krikščionių kultūros šaltinio. Sumanymas žlugo. Komentarai nebuvo atsiųsti, nes į Origeną imta žiūrėti nepalankiai, ir Jeronimas sutriko[4]. „Moksli bičiulystė" turėjo maitintis savo pačios ištekliais: dabar Augustino rekomenduojamas sisteminis egzegezės traktatas, iš kurio jis ir pats perėmė daug smulkmenų bei keletą pamatinių idėjų, buvo parašytas afrikiečio, net donatininko: tai Tikonijaus *Taisyklės*. Tikonijaus įtaka tuo metu buvo lemtinga. Mat šis rašytojas

[1] Nenusisekęs (*pr.*) – *Vert. past.*

[2] Ypač žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 27-46; Courcelle, *Les lettres grecques en Occident*, ypač p. 183-194; ir B. Altaner, „Augustinus und die griechische Patristik", *Revue bénédictine*, 62, 1952, p. 201-215, ypač p. 211-212.

[3] *Ep*. 28, 2, 2.

[4] Žr. žemiau p. 314-317.

labiau nei bet kuris kitas, kurio įtaką mes galime tik įtarti, Augustino mintis nukreipė jam būdingesne linkme: Tikonijus taip pat drąsiai aiškino šv. Paulių, jį valdė bažnyčios idėja, istorijos eigą jis jau vertino *Dievo valstybės* sąvokomis[1].

Galimybę ramiai įsiskaityti į krikščionių literatūrą, atplaukiančią iš visų Viduržemio jūros pakraščių, Augustinas prarado per daug greitai. Ginčai su donatininkais užklupo dar nepasirengus. Tagastoje su manichėjininkais jis ginčijosi iš filosofo neoplatonininko pozicijų. Šiuose svarstymuose autoriteto problema neiškildavo, nes, kviesdamas remtis protu, savo oponentus Augustinas pasitikdavo jau pusiaukelėje[2], todėl tradicinė katalikų bažnyčios literatūra liko pakankamai neįvertinta. Nuo 393 m. ir vėliau su donatininkais Augustinas susidurdavo vis giliau grimzdamas į klaustrofobišką afrikiečių raštų apie bažnyčios prigimtį pasaulį. Gali būti, kad vėliausiai iki 418 m. buvo pamirštas net Ambraziejus[3]. Greitai perimta nepaprastai savotiškų vietos autorių tradicija Augustiną dar labiau atskyrė nuo amžininkų: *optimi Punici Christiani* – geriausi yra Afrikos krikščionys[4]. Kaip tik už šios tvirtos ir siauros tradicijos ir užkliuvo Pelagijus bei tikrai kosmopolitiški jo rėmėjai.

Po truputį „mokslingoji draugija" liovėsi jautusi graikų knygų trūkumą. Mat ji turėjo Augustiną. Augustinas kiek norėdamas galėjo protestuoti sakydamas, kad kur kas mieliau

[1] Ypač. žr. *Ep.* 41, 2. Įvertinimai – *De doct. christ.* III, 30, 42-37, 56 ir *Ep.* 249. A. Pincherle, *La formazione teologica di S. Agostino*, p. 185-188 ir 202-205, geriausiai aptaria Tikonijaus įtaką. Augustino ir Tikonijaus skirtumus aiškiausiai apibrėžia J. Ratzinger, „Beobachtungen z. Kirchenbegriff d. Tyconius", *Rev. études augustin.*, 2, 1958, p. 173-185. Naujausią medžiagą žr. F. Lo Bue, *The Turin Fragments of Tyconius Commentary on Revelation* (Textes and Studies, n. s., 7), 1963, ypač p. 35-38.

[2] *De mor. eccl. cath.* (I), 1, 3.

[3] Iki to meto tikrai nepasitaiko nė vienos tiesioginės jo citatos; žr. A. Paredi, „Paulinus of Milan", *Sacris Erudiri*, 14, 1963, ypač p. 212, kur aiškiai parodoma, kaip kovoje su pelagijininkais reikėjo pasinaudoti Ambraziejumi.

[4] *De pecc. mer.* I, 24, 34.

skaitytų nei rašytų[1], klausytų nei kalbėtų[2], jis vis tiek nuolatos jautėsi duodąs. Šalia visuomet būdavo stenografai, užrašinėjantys diktuojamus traktatus[3]. Aplink jį nuolat spietėsi klausinėjantys, prašantys pagalbos bei vis daugiau knygų reikalaujantys draugai. Jie plėšte plėšdavo iš rankų didžiųjų Augustino kūrinių apmatus: daugybė tokių nebaigtų rankraščių sklido ištisus dešimtmečius[4]. 416 m. vyskupo biblioteka Uzalyje pilna Augustino veikalų[5]; išsilavinę krikščionys keliaudavo į ją[6], ir Evodijus iš savo draugo kaulijo daugiau traktatų[7]. Tokiam spaudimui Augustinas visuomet nusileisdavo. Be troškimo kontempliuoti, Augustinas turėjo ir lemtingą genialią užsiėmusio žmogaus savybę vis daugiau kurti. Iš Afrikos graikiškoji kultūra savo valia dar nesitraukė. Žmogus, kuris galbūt būtų palaikęs jos gyvybę, atstojo ją, nuolat duodamas ir kurdamas: „Iš tų, kas išversta,– apie graikų autorius rašo Augustinas,– rašiusių apie Šv. Trejybę, neabejodamas galiu tvirtinti, jog ten yra viskas, kas tik gali atnešti naudos šiuo klausimu. Tačiau neįstengiu atsispirti prašomas brolių, kurių tarnu esu tapęs, kad ... meilės vedamas jiems kuo labiau patarnaučiau. Taip pat turiu pripažinti, kad rašydamas sužinojau daug dalykų, kurių anksčiau nežinojau"[8].

Afrikoje Augustinas buvo atskirtas nuo pasaulio, tačiau ten gyveno saugiai. Jis buvo neginčijamas pasišventusios draugijos mokytojas. Tarptautinė ginčų dėl Origeno audra, Romos krikščionis aristokratus suskaldžiusi už ir prieš Jeronimą, praslinko pro šalį: garsusis Jeronimo ir Rufino susikir-

[1] *De Trin.* III, Prooem., *credant qui volunt.*
[2] *Retract.*, Prolog. 2.
[3] Pvz., *Ep.* 9, 3.
[4] Pvz., *De Trinitate* (*Ep.* 174), ir *De doct. christ.* (žr.aukščiau p. 302, išn. 5).
[5] *Ep.* 161.
[6] Apie vienuolį iš Hadrumento Florą žr. žemiau p. 463-464.
[7] Pvz., *Ep.* 162.
[8] *De Trin.* III, Prooem. 1.

timas jam buvo nesuprantamas ir kėlė nepasitenkinimą, nes „kas gi savo draugui nekels baimės tarsi būsimasis priešas, jeigu Jeronimui ir Rufinui atsitiko tai, ko smerkdami saugomės, kad neatsitiktų"[1].

Tačiau svarbiausia tai, kad jis buvo vienas iš susivienijusios prieš išorės priešą bažnyčios vadovų. Jis turėjo daugybę bendražygių ir nė vieno sau lygaus priešo. Tokia padėtis demoralizavo. Kovodamas su donatininkais, Augustinas įsipainiojo į pigią žurnalistiką: jo negailestingai taikomas motto buvo – *Tegu jiems iš gėdos veidai raudonuoja*[2]. Šitai padrąsino taip pat atžagariai elgtis ir su rimtesniais priešininkais. Eretiškas Dievo regėjimo aiškinimas, paplitęs tarp išsilavinusių Romos ir Afrikos žmonių, atmestas, pavadinus jį „begėdiškais plepalais"[3]: nieko nuostabaus, kad vieną katalikų vyskupą giliai užgavo Augustino vertinimas[4]; Augustino gynimasis, girdi, jis tik norėjęs daugiau iš kitų sužinoti, jam pasirodė esąs tik dar vienas sarkastiškas smūgis[5]. Ir tik pats Pelagijus pasistengė, kad, laikui atėjus, Augustinas su juo elgtusi daug atsargiau.

Žavingiausias Augustinas tapdavo uždaroje savo draugų aplinkoje. Jis mokėjo rašyti puikius laiškus. „Eustazijus pirmasis iš jų pasiekė ramybę, kurios nedaužo bangos kaip jūsų salų, jis nebenori ir į Kaprariją (Ožkų salą), ir ožkų vilnos (vienuoliško) apsiausto nebenori vilktis"[6].

Augustinas žinojo, kad pats vyskupo darbas vertė jį mokėti greitai atsakyti į svarbius klausimus[7]. Tačiau jis visuomet išliko jautrus: „Iš tiesų esame žmonės ir tarp žmonių gyvename, ir prisipažįstu, kad dar netapau vienu iš tų, kurių ne-

[1] *Ep.* 73, 6.
[2] *Ps.* 83, 16 (*C. litt. Petil.* I, 29, 31).
[3] *Ep.* 92, 4.
[4] *Ep.* 148, 4.
[5] *Ep.* 148, 4.
[6] *Ep.* 48, 4.
[7] *Ep.* 98, 8; plg. *Ep.* 194, 10, 46. Žr. žemiau p. 446, išn. 1.

trikdo į didesniųjų nuodėmių vietą besiveržiančios mažosios. Susidūrus su tokiais klausimais, mano jausmai dažnai mane nugali"[1]. Su menkomis problemomis susidūrusiems žmonėms primenami didieji principai. Didžiūnas, susirūpinęs dėl sėkmingų demonų ištarmių, staiga priverčiamas kapanotis iš kur kas gilesnės prarajos, kai Augustinas jo staiga paklausia, kodėl Dievas leidęs blogį visatoje[2]. Susikrimtusiam senatoriui, besikreipiančiam į Augustiną dėl kiekvienam teisėjui rūpimų klausimų apie priesaikas, atsakoma, kad „tavo sielos rūpesčiai, kai tik sužinojau apie juos iš tavo laiško, tapo nuolatiniais mano rūpesčiais ne todėl, kad visa, ką sakai tave neraminant, jaudintų ir mane, bet todėl, kad, prisipažinsiu, susirūpinau, kaipgi tave iš šių rūpesčių išvaduoti"[3].

Aštriausią Augustino proto savybę matome tik žiūrėdami iš toliau. Pavyzdžiui, jo ilgai trukęs susirašinėjimas su Jeronimu – ypatingas ankstyvosios bažnyčios dokumentas. Čia mes matome du labai aukštos kultūros vyrus, tarpusavyje bendraujančius nepaprastai mandagiai ir atsargiai – šie laiškai palieka ypatingo kartėlio skonį. Vienas į kitą juodu kreipdavosi rodydami išmoningą krikščionišką nusižeminimą[4]. Nagai išlįsdavo klasikinės literatūros aliuzijose, poetų citatose, kurias laiško gavėjas turėdavo užbaigti pats[5]. Nei vienas nesitraukė nė per sprindį. Nėra abejonių, kad Augustinas išprovokavo Jeronimą; Jeronimas, nors Augustiną gerbė ir labiau nei kitus jį užgavusiuosius, negalėjo atsispirti su jaunuoju vyru nepažaidęs į kates ir peles. Augustino reakcija atskleidžia daugelį dalykų. Jeronimo elgesys jį įžeidė. „Kaip galima šį dalyką svarstyti be kartėlio, jei ruošiesi mane įžeisti?"[6] Kaip daugelis žmonių, norinčių pateisinti savo agresyvų elgesį, Au-

[1] C. *mend.* 18, 36.
[2] *De div. daem.* I, 2.
[3] *Ep.* 47, 1.
[4] Pvz., *Ep.* 28, 4, 6.
[5] *Ep.* 40, 4, 7.
[6] *Ep.* 73, 1, 1.

gustinas sakėsi visuomet pasirengęs išklausyti kritiką: „Tikrai neatsitiks taip, kad, nepadėkojęs, sakyčiau, jog tavo pamokymai mane pataisė"[1]. Tiesą sakant, didesnis Jeronimo išsilavinimas, kurį tas parodė supeikdamas Augustino nuomonę, pastarajam nepadarė jokio įspūdžio. Jis atmetė įspūdingą graikų autorių sąrašą, kuriuo Jeronimas parėmė savo požiūrį: „Aš tikrai neįsižeisiu, jei panorėsi ir galėsi tai įrodyti tikrais įrodymais"[2]. *Certa ratione*: reikšminga, kad Augustinas norėjo kaip tik šito; mažai tikėtina, kad Augustinas išties manė, jog Jeronimas tai pasiūlys, „nes gali taip atsitikti, kad tau atrodo kitaip, nei yra iš tikrųjų"[3]. Kai Jeronimas pagaliau sutiko užkasti kovos kirvį ir pasiūlė (labai santūriai, rodydamas savo pomėgį pašiepti) „Šventojo Rašto laukuose juodviems žaisti nekeliant abipusio skausmo", Augustinas nebuvo pamalonintas: „O man labiau patiktų, kad tai darytume rimčiau nei žaisdami. Jei pastarąjį žodį pasirinkai lengvumui pažymėti, prisipažinsiu, jog iš tavo malonybės tikiuosi daugiau... Norėčiau, kad šiuose dideliuose ir ilgų tyrimų reikalaujančiuose klausimuose padėtum ne Šventojo Rašto laukuose žaisti, bet tarsi į kalnus kopti"[4].

Į savo idėjas Augustinas iš tiesų žiūrėjo labai rimtai. Gera knyga jam reiškė begalę „klausimų mazgų"[5]. Vėlyvosios Romos laikų skaitytojai šią „mazginę" jo paties knygų ypatybę vertino labiau nei mes šiandien. Retorika visuomet buvo susijusi su teisės mokslais. Labiausiai skaitytojų vertinta rašymo forma labiau panaši į geriausių šiandienos advokatų kalbas. Autorius turėjo įrodyti mokąs sukelti „turtingą žodžių tėkmę" ir pasirodyti esąs „nepaprastai pagaulus" smulkme-

[1] *Ep.* 73, 1, 1.
[2] *Ep.* 73, 1, 1.
[3] *Ep.* 73, 2, 3.
[4] *Ep.* 82, 1, 2. Abudu vyrai vėliau pasinaudojo vienas kito idėjomis: žr. darbą Y.-M. Duval, „Saint Augustin et le *Commentaire sur Jonas* de saint Jérôme", *Rev. études augustin.* 12, 1966, p. 9-40.
[5] Pvz., *De bapt.* II, 1, 1.

noms[1]. Kaip teisėjas iš A. P. Herberto *Klaidinančių bylų*, vėlyvosios Romos skaitytojai mėgaudavosi „gražiu bylinėjimusi“[2]. Tad nieko nuostabaus, kad dauguma Augustino knygų skaitosi taip, tarsi būtų bėgimas su kliūtimis. Tačiau svarbiausia, kad problemos Augustiną domino labiau nei jas iškėlę žmonės. Augustinas tyčia beasmeniškai parodo žinąs garsių autorių nuomonę: „iškyla klausimas..., kai kas teigia...“, „mokslingas vyras tvirtina...“[3]. Galima įspėti ir tokio aptakumo priežastį. Augustinas nelabai gerbė savo amžininkus; jis nepaprastai rūpinosi, kad neatrodytų, jog kritikuoja savo kolegas dėl kokių nors asmeninių priežasčių[4]. Labai dažnai neperregima formuluotė slepia Augustino nepritarimą ir leidžia šiam nepaprastai individualiam mąstytojui eiti pirmyn, už savęs paliekant atmestą jo amžininko kataliko nuomonę[5].

Augustino požiūrį į svarstomus klausimus nuo jo amžininkų nuomonių skyrė pats jo filosofinis išsilavinimas. Vienintelis dalykas, kurio jis išmoko iš savo meto istorijos, tai, kad tarp platonininkų ir katalikų bažnyčios esama tam tikro istorinio ryšio. Šioji sąjunga lėmė, kad „aukščiausioji žmogaus proto viršūnė“ „autoriteto tvirtovėje“ pelnė garbingą vietą[6]. Augustinas turėjo skelbti šį požiūrį. Lotynų pasaulyje mažai kas iš amžininkų taip manė. Krikščionybės plitimas tarp žmonių, nelabai tesidomėjusių graikų filosofija, grėsė sunaikinsiąs racionalią antikos pasaulėžiūrą. Stebėtina, kad mokslingi žmonės nuolaidžiavo šiai išdavystei. Augustinas – ne. Tarkim, imdamasis Pradžios knygos, Augustinas tvirtai

1 *Ep.* 138, 1, 1. Parašytas prieš imantis *Dievo valstybės*.

2 Pvz., *De doct. christ.* IV, 20, 39.

3 Ypač žr. B. Altaner, „Augustins Methode der Quellenbenutzung. Sein Studium der Väterliteratur“, *Sacris Erudiri*, 4, 1952, p. 5-17, ypač p. 7. Čia Augustinas visiškai skiriasi nuo Jeronimo „literatūrinio“ metodo, kuris būtinai turėdavo išdėstyti „autoritetus“: *Ep.* 75, 3, 5-6.

4 *Ep.* 95, 4.

5 Pvz., apie Oroziją žr. žemiau p. 340-341.

6 *Ep.* 118, 5, 32-33.

nusistatė atsilaikyti prieš kylantį fundamentalizmo potvynį[1]. „Sunku ir apsakyti, kaip protingus brolius įskaudina ir liūdina kvaili teiginiai"[2].

Iš tiesų senąjį požiūrį į pasaulį Augustinas įvertino tolerantiškai tik todėl, kad jam tas nelabai rūpėjo. Senąsias pažiūras jis perėmė nesvarstydamas ir *Pradžios knygoje* ieškojo labiausiai jam rūpimų grynai filosofinių problemų[3], pavyzdžiui, vienalaikis kūrimas ar laiko santykiai su amžinybe. Taigi Augustinas graikų pažiūras į gamtos pasaulį paprasčiausiai tarsi sukrovė į šaltą rūsį; tačiau bent jau iš atsargumo, baimindamasis neįsivelti į neteisingus spėliojimus apie grynai gamtinius reiškinius[4], Galilėjui jis pateiks daugybę nepaprastai taiklių citatų[5].

Dar daugiau. Vidutinis lotynų kunigas tikrai romėniškai gerbė autoritetą. Krikščionis tokį požiūrį galėjo pagrįsti žmogaus menkumo kultu ir pasiremti sena ankstyvosios bažnyčios prasčiokiško pasipūtimo tradicija. Būdavo sakoma, kad slėpiniai puolusiam žmogui esą „neprasiskverbiamas debesis"; pripažinti proto pretenzijas bet kokiu atveju reiškė pripažinti ir „ekspertus", tokiu būdu vadovauti bažnyčiai duodant kelią įtartiniems „intelektualams", „oratoriams ir filosofams"[6]. Tokiems žmonėms Augustinas atsakydavo tvirtai: „Tenedrįsime manyti, kad Dievas mumyse nekenčia to, kuo sukūrė mus pranašesnius už visus kitus gyvūnus"[7]... „Be galo mylėk pažinimą"[8].

Du didieji Augustino amžiaus vidurio veikalai – *De Genesi*

[1] Pvz., *Conf.* XI, 12, 14. Ypač žr. Pépin, „Caelum Caeli", *Bulletin du Cange*, 23, 1953, p. 185-274, ypač p. 234.

[2] *De Gen. ad litt.* I, 19, 39.

[3] Ypač žr. *De Gen. ad litt.* V, 16, 34 – labai stiprus teiginys.

[4] Dažna tema, ypač žr. *De Gen. ad litt.* I, 21, 41; II, 5, 9; 9, 20 ir 17, 38.

[5] Kuris savo *Lettera a madama Cristina di Lorena* (1615) cituoja *De Gen. ad litt.* I, 10, 18, 19 ir 21 bei II, 5, 9 ir 10.

[6] *Ep.* 119, 1.

[7] *Ep.* 120, 3.

[8] *Ep.* 120, 13.

ad litteram ir *De Trinitate* aiškiai parodo Augustino mąstymo galią. Net paviršutiniška pažintis su šiais kūriniais lengvai išsklaido nesunkiai galėjusį susidaryti įspūdį, kad savo idėjas Augustinas plėtojo tik ginčuose[1]. Veikale *De Genesi* pirmą kartą išvystame padrikai nagrinėjamas temas, vėliau glaustai ir didingai iškilsiančias *Dievo valstybėje*[2]. *De Trinitate* – daug labiau metafizinė nei bet kuri kita kokio nors graikų autoriaus parašyta knyga: joje juntame įtampą, kylančią iš vienoje mąstymų plotmėje aprėpiamų Abraomo ir Izaoko Dievo ir filosofų Dievo[3].

Reikalas veltis į ginčus su donatininkais paragino imtis šių dviejų veikalų. Slegiantys darbai Augustiną vertė labiau susitelkti prie svarbiausiųjų klausimų[4]. Dabar, pavyzdžiui, jis jau neberašė „pramoginių dalykų"[5]: jis jau nebemanė krikščionių filosofijos sudėti iš poezijos vadovėlių, kaip kadaise Milane padarė su savo *De musica*. Mat jis žinojo, kad dabar turi laiko susigrumti tik su pamatinėmis krikščionybės problemomis – Kūrimu ir mokymu apie Trejybę. Šiose knygose jis negailestingas, be ilgų kalbų atmetantis visus klausimus, į kuriuos jautėsi nepajėgus atsakyti, naudodamasis savo nepaprastai specializuotu filosofo bei egzegeto pasirengimu. Tačiau filosofinių tyrimų nubrėžtose ribose abi knygos perteikia džiaugsmingą tiesos paieškų susijaudinimą, kai nevengiama jokių problemų, nesumažinama jokia įtampa; toks tyrimas beveik nesąmoningai atskleidžia mąstymo genialumą: „Todėl, kas tai perskaitęs bus toks pat tikras kaip ir aš, kaip ir aš težengia pirmyn; kai tik suabejos taip kaip aš, teieško kartu

[1] Žr. jo paties *De Genesi ad litteram* įvertinimą *Retract.* II, 50.

[2] Šitai puikiai išaiškino R. A. Marcus, „Two Conceptions of Political Authority: Augustine's *De Civ. Dei* XIX, 14-15, and some Thirteenth-Century Interpretations", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 68-100, ypač p. 75-76.

[3] Ypač žr. M. Schmaus, „Die Denkform Augustins in seinem Werk *de Trinitate*", *Sitzungsberichte der bayer. Akad. d. Wiss.*, Philos.-hist. Klasse, 1962, nr. 6.

[4] Pvz., *Ep.* 261, 1; plg. *De lib. arb.* III, 21, 60.

[5] *Ep.* 101, 4.

su manimi... Šitaip kartu stokime į meilės kelią, siekdami To, apie kurį parašyta: *Jo veidą išvysti vis trokškit*"[1].

Augustino intelektinio gyvenimo ypatybių niekas geriau už jį patį nėra ištyręs. „*Kas turi, tam bus duota.* Taigi duos turintiesiems, tai yra tiems, kurie dosniai naudojasi tuo, ką gavo, pripildys ir padaugins to, ką davė... Todėl, kaip anoji duona išaugo laužoma, taip ir šioji, kurios Viešpats davė šio darbo besiimančiam, pasidaugins Jam pačiam pasirūpinus, idant, vykdydami šią tarnystę, ne tik nieko nestokotume, bet ir džiaugtumėmės visa ko pertekliumi"[2].

Savo amžiaus vidurį Augustinas praleido duodamas: nuo 395 m. iki 410 m. jis parašė apie 33 ilgas knygas ir laiškus. Šis poslinkis duoti reiškia nepaprastai daug. Kasiciake ir Tagastoje jis buvo labiau atsiskyręs ir visuomet pasirengęs, jei reiks, vienas kopti į aukščiausias išminties viršūnes. Tapęs Hipono vyskupu ir slegiamas visur regimų žmogiškųjų silpnybių, savo kūrybingumą pavertė savotišku maisto daviniu: jis visuomet vaizdavosi „maitinąs" žmones, kurie alksta veik tiek pat kiek ir jis[3].

Nuolat taip liedamasis, jis virto tarsi plačia upe. Nesunku pastebėti, kaip greitai ji teka pro šalį, stebėtis begaline sūkurių įvairove, taigi laikyti ją kažkuo begaliniai judriu, gebančiu neribotai keistis. Tačiau nesiliaujančio darbo prasmė, su tam tikromis problemomis susidūrusio žmogaus proto įstabiai jaučiamas ribotumas, nuolat reiškiamas noras ko nors išmokti iš kitų, Augustino mintyse glaudžiai pynėsi su didėjančiu esmingiausių klausimų supratimu: šios upės srovės greitis ir nuotėkis jos slėnyje išgraužė gilias ir neapeinamas vagas.

Augustino amžiaus vidurio intelekto skraistė apsiautė visą katalikų bažnyčios gyveniman įsitraukusią jo asmenybę.

[1] *De Trin.* I, 3, 5.
[2] *De doct. christ.* I, 1, 1.
[3] *De doct. christ.* II, 7, 11.

Idealas liko tas pats – „ištyrinti" sielą, kad iš jos pasitrauktų šešėliai, užleisdami vietą tikrybei. *Rytoj aš stovėsiu priešais Tave ir regėsiu*[1]. Tačiau pats „tyrėjimas" tapo be galo sudėtingas. Ankstyvuosiuose Augustino veikaluose siela turėjo būti paprasčiausiai „išpuoselėta" akivaizdžiais ir iš esmės išoriniais metodais – geru išsilavinimu, nuosekliais loginiais įrodymais, autoritetu, kuris pirmiausia esąs parama mokymui[2]. Amžiaus viduryje šis „tyrėjimas" laikomas daug sudėtingesniu, nes ir pati siela, jo manymu, esanti „sužeista" kur kas rimčiau; ir, svarbiausia, gydymas turįs apimti daugiau asmenybės pusių[3]. Dabar svarbu ne „išlavinti" žmogų, kad jis įvykdytų būsimąją užduotį: žmogų reikią „išplėsti", bent jau padidinti jo gebėjimus apimti kažką, ko nesitiki pilnai suvoksiąs šiame gyvenime[4]. Niekas nepajėgsiąs suprasti knygos, sakė Proustas, jeigu „savo širdyje neleis prisirpti panašiems jausmams". Kaip tik šią giliai žmogišką tiesą Augustinas visuomet teigė savo skaitytojams: jie turį „savo širdies akimis matyti Šventojo Rašto širdį"[5]. Toks „prasiplėtimas"[6] galįs įvykti tik mylint dalinį žinojimą: „Neįmanoma mylėti to, ko negalima pažinti. Bet kai mylime tai, ką nors šiek tiek galima pažinti, pati meilė padaro taip, kad pažinti galime ir geriau, ir pilniau"[7].

Trumpai tariant, niekas nemylės to, ko neturi vilties pasisavinti suprasdamas: tikėjimas be vilties suprasti tebus tik pataikavimas autoritetui. Nesuprasi to, ko nesirengi mylėti. Tad „tikėjimo" ir „mąstymo" atskyrimas prieštarauja pačiai Augustino minčių esmei. Labiausiai jam rūpėjo išjudinti

[1] *De Trin.* IV, 18, 24; plg. *Ep.* 242, 4.

[2] Ypač žr. Burnaby, *Amor Dei*, p. 73-79.

[3] Rimčiausiai šį požiūrį dėsto F. Cayré, *Initiation à la Philosophie de S. Augustin*, 1947, p. 249-250; ir Holte, *Béatitude et Sagesse*, p. 361-386.

[4] Pvz., *Frang.* 2, 6 (*Misc. Agostin.* I, p. 196-197).

[5] *De doct. christ.* IV, 5, 7.

[6] *Enarr. in Ps.* 146, 12.

[7] *Tract. in Joh.* 96, 4; ypač plg. *Enarr. 18 in Ps.* 118, 3.

vyksmą – „tyrinti", „gydyti" pažeistą mąstymą. Jis nė akimirkos neabejojo, kad šis vyksmas susideda iš dviejų nuolat persipinančių pradų – tikėjimo, *kuris veikia meile*[1] ir supratimo, kad „juo karščiau mylime Dievą, juo tikriau ir aiškiau Jį regime"[2].

Iš dalies tai buvo „šališko" žmogaus pažiūra. Augustinas puikiai suprato, kad tokį požiūrį jis pasirinko tam, kad išvengtų kitų galimybių, kad didis protas, prisiėmęs paviršutinišką pažiūrą į žmonių giminę, nesunkiai iššvaisto visą gyvenimą[3]. Jis buvo manichėjininku, stovėjo arti „autonominio" platonizmo, ir jo patirtis tebebuvo labai gyva. Ne veltui jis parašė *Išpažinimus*. Augustino pažiūras slėgė amžiaus vidurio sulaukusio žmogaus pojūtis, kad kadaise jis taip ilgai klaidžiojęs, graužė mintis, kad taip vėlai radęs tiesą[4].

Intelektinę savo veiklą Augustinas ėmė laikyti taip pat priklausoma ir nuo jam nepavaldžių srovių. Mat plėtojant ypatingąsias Malonės idėjas, pats gebėjimas mylėti, nuo kurio priklausąs ir pažinimas, virto Dievo dovana, esančia už žmogaus galios nulemti savo veiksmus ribų: jo sukurti negali joks „lavinimasis". Norėdamas suvaldyti sūkuringus savo minčių srautus, Augustinas jautė aštrų poreikį turėti kokį nors už savo proto ribų esantį pradą. Vėlyvojoje antikoje manyta, kad idėjas mąstytojui „įkvėpiąs", „paraginąs", net „apreiškiąs" Dievas[5]: tačiau ši amžininkų dažnai labai grubiai reikšta mintis Augustinui kyla iš giliai suvokiamos nekontroliuojamų

[1] *Ep.* 120, 8.
[2] *De Trin.* VIII, 9, 13.
[3] Pvz., *De Trin.* XV, 24, 44.
[4] Gerai aprašyta Marrou, *St. Augustine* (Men and Wisdom), 1957, p. 71-72.
[5] Anuomet etiketas reikalavo iš korespondento gautus laiškus laikyti „įkvėptais": pvz., *Ep.* 24, 2 (Paulinas apie Augustiną), ir *Ep.* 82, 2 (Augustinas apie Jeronimą). Viduramžių miniatiūros Augustiną vaizduoja įkvepiamą angelo, arba angelo ir Šventosios Dvasios: pvz., Jeanne et Pierre Courcelle, „Scènes anciennes de l'iconographie augustinienne", *Rev. études augustin.* 10, iliustr. XVII-XIX ir p. 63-65.

psichologinių jėgų galios supratimo[1]; „Aš viliuosi, kad Dievas savo malone leis man tvirtai laikytis tiesų, kurias laikau tikromis..."[2] Regėjimus mačiusios Monikos sūnus iš savo motinos paveldėjo ir ramų jos tvirtumą.

Augustino tvirtumas turėjo gilias ir primityvias šaknis. Pavyzdžiui, protu paremtas „bažnyčios paprotys" galėjo nušluoti daugybę grynai loginių argumentų[3]. Augustinas manė, kad krikšto sakramentas instinktyviai kelia pagarbios baimės jausmą, jau savaime pakankamai stiprų, kad žmones sulaikytų nuo perkrikštijimo[4]. Pelagijininkai aršiai puls šį Augustino mąstysenos bruožą. Kadaise Augustinas tikėjosi suprasiąs kūdikio krikštijimo apeigas: „Protas suvoks šitai"[5]. Dabar jis remiasi ne protu, bet paplitusiais katalikų minios jausmais[6].

Tačiau Augustino tvirtumas kilo pirmiausia iš gilaus suvokimo, kad žmogaus žinojimas labai ribotas. Augustino minčių plėtrą galima pasekti pagal išminties knygoje jo pasirenkamas jausmų gijas. Kadaise išmintis žmogų pasitiko „meiliai"[7]; dabar ją visam likusiam Augustino gyvenimui užtemdė helėnistinių laikų mokslingo žydo melancholija: „*Nes mariųjų mintys bailios ir netikri mūsų numanymai. Nes gendąs kūnas apsunkina sielą ir žemiška buveinė slegia daug manančią dvasią...*"[8]

[1] Augustino pažiūra į Biblijos autorių įkvėpimo prigimtį yra taip pat įvairialypė ir žmogiška: ypač žr. H. Sasse, „*Sacra Scriptura*: Bemerkungen zur Inspirationlehre Augustins", *Festschr. Franz Dornseiff*, 1953, p. 262-273. Kai Augustinas sako, kad viena ar kita idėja jam esanti „apreikšta", tatai tereiškia, kad jis priėjo prie neišvengiamos iš akivaizdžių dalykų plaukiančios išvados (pvz., *De grat. et lib. arb.* 1, 1, ir *De pred. sanct.* 1, 2, cituodamas *Fil* 3, 15-16 – žr. žemiau p. 468-469); nepasakytum, kad šio pojūčio nežinotų spekuliatyvūs mūsų meto mąstytojai: žr. M. L. Cartwright, *The Mathematical Mind*, 1955. Ypač žr. A. C. de Veer, „*Revelare, Revelatio*. Éléments d'une étude sur l'emploi du mot et sur sa signification chez s. Augustin", *Rech. augustin.*, 2, 1962, p. 331-357, ypač p. 352-354.

[2] *De Trin.* I, 3, 5.

[3] *De bapt.* III, 2, 3: „saugiausias iš visų argumentų".

[4] Pvz., *De bapt.* V, 6, 7.

[5] *De quant. anim.* 36, 80.

[6] Žr. žemiau p. 446-447.

[7] Pvz., *De lib. arb.* II, 16, 41.

[8] *De Trin.* III, 10, 21.

KETVIRTA DALIS
410-420

410 birželio 14 d. Penkioliktasis Kartaginos susirinkimas. Kartaginoje Augustinas būna nuo gegužės 19 d. iki rugsėjo 11 d., kol išvyksta į Utiką ir rugsėjo 22 d. į Diaritą. Rugpjūčio 18 d. Alarikas įžengia į Romą. Afrikoje pasirodo Romos pabėgėlių. Hipone apsilanko Pelagijus. Rugpjūčio 25 d. panaikinama tolerancija donatininkams. Spalio 14 d. išleidžiamas ediktas Kartaginoje. Sušaukti *Collatio* atvyksta Marcelinas. Žiemą dėl blogos sveikatos ilsisi viloje už Hipono. *Epistola CXVIII ad Dioscurum. De unico baptismo contra Petilianum* (=*Ep.* 120).

411 Augustinas nuolatos pamokslauja prieš donatininkus Kartaginoje (sausis-kovas), taip pat Sirtėje ir Kartaginoje (balandis-birželis). Gegužės 18 d. Donatininkai atvyksta į Kartaginą dalyvauti *Collatio*. Birželio 1, 3, 8 d. *Collatio* su donatininkais Kartaginoje. Birželio 9 d. Marcelinas paskelbia nuosprendį prieš donatininkus. Istorija su Pinianu Hipone. Metų pabaigoje laiškas iš Marcelino, kuriame pasakojama apie Kartaginoje plintantį Pelagijaus mokslą ir pranešama apie Celestijaus pasmerkimą. /412 *Breviculus collationis contra Donatistas.* /412 *De peccatorum meritis et remissione.*

412 sausio 30 d. Ediktas prieš donatininkus. Birželio 14 d. sinodas Sirtėje. Augustinas nuolatos pamokslauja Kartaginoje (rugsėjis-gruodis). *Post collationem contra Donatistas. De spiritu et littera. De gratia novi testamenti* (=*Ep.* 140).

413 Heracliano maištas. Augustinas Kartaginoje (sausio vidurys). Demetriadė gauna vienuolės apdarą. Pelagijaus *Laiškas Demetriadei*. Herakliano pralaimėjimas. Rugsėjo 13 d. nukirsdinamas Marcelinas. *De videndo Deo ad Paulinam* (*Ep.* 147). *De fide et operibus*. Augustinas vėl Kartaginoje birželio pabaigoje, paskui rugpjūtį ir rugsėjį mėgina išgelbėti Marceliną. *De civitate Dei*, I-III (parašytos prieš Marcelino mirtį). /415 *De civitate Dei*, IV-V. *De natura et gratia*.

414 Orozijus iškeliauja į Jeruzalę ir pasilieka ten dvejus metus. *De bono viduitatis ad Julianam*. Išleidžiama *De Trinitate*. /416-417 *Tractatus in Joannis evangelium* (pradėtas veikiausiai 407-408 m.).

415 gruodžio 20 d. Sinodas Diospolyje (*Lydda*) nagrinėja Pelagijaus mokslą. *Ad Orosium contra Priscillianistas et Origenistas*. *De origine animae et de sententia Jacobi ad Hieronymum* (=*Ep.* 166-167). /416 *Tractatus in epistolam Joannis ad Parthos* (pradėta veikiausiai 407-408 m.). /416 *De perfectione justitiae hominis*. /417 *De civitate Dei*, VI-X.

416 Orozijus sugrįžta į susirinkimą dėl Pelagijaus reikalų Kartaginoje (rugsėjis). Jis atgabena šv. Stepono relikvijų. Visigotai įsikuria Ispanijoje. Augustinas dalyvauja susirinkime Milevyje (rugsėjis-spalis), kur pasmerkiamas Pelagijus ir Celestijus. *Ep.* 177 popiežiui Inocentui.

417 kovo 12 d. Popiežius Inocentas pasmerkia Pelagijų ir Celestijų. Kovo 18 d. popiežiumi išrenkamas Zosimas. Iki rugsėjo Zosimas Afrikos vyskupams parašo laišką *Magnum pondus...* Rugsėjo viduryje Zosimas kvočia Pelagijų ir Afrikos vyskupams parašo laišką *Postquam...* Augustinui dedikuojama Orozijaus *Istorija*. *De gestis Pelagii*. Rugsėjo viduryje Augustinas pamokslauja Kartaginoje. *De correctione Donatistarum* (=*Ep.* 185). *De praesentia Dei ad Dardanum* (=*Ep.* 187). *De patientia*. /418 *De civitate Dei*, XI-XIII.

418 kovo 23 d. Trečiasis Zosimo laiškas: Celestijus ir Pelagijus vis dar ekskomunikuoti. Balandžio 30 d. Pelagijus ir Celes-

tijus išvaromi iš Romos. Gegužės 1 d. Šešioliktasis Kartaginos susirinkimas. Jis trunka bent jau iki mėnesio vidurio. Augustinas gauna Piniano laišką iš Jeruzalės, ten sutikusio Pelagijų. Augustinas jam siunčia *De gratia Christi et de peccato originali.* Rugsėjo 20 d. Augustinas Mauretanijos Cezarėjoje. *Gesta cum Emerito Donatistarum episcopo.* /419 *Contra sermonem Arianorum.* /420 *De civitate Dei,* XIV-XVI. *Ep.* 194 Sikstui. Zosimas miršta (gruodis). Gruodžio 20 d. popiežiumi išrenkamas Bonifacijus.

419 Išeina pirmieji Juliano iš Eklano veikalai. Gegužės 25 d. Septynioliktasis Kartaginos susirinkimas. *Locutiones in Heptateuchum. Quaestiones in Heptateuchum.* /421 *De nuptiis et concupiscentia.* /421 *De anima et ejus origine.* /421 *De conjugiis adulterinis.*

420 Atvykus imperijos pareigūnui Dulcicijui, Timgade Gaudencijus grasina susideginsiąs kartu su savo bendruomene ir bazilika. *Contra mendacium.* /421 *Contra adversarium legis et prophetarum.* /421 *Contra duas epistolas Pelagianorum.* /425 *De civitate Dei,* XVII. Tubunose (*Tobna*) susitinka su karininku Bonifacijumi.

25

SENECTUS MUNDI: NUSIAUBTA ROMA[1]

Apie 408 m. pabaigą Augustinas parašė ilgą laišką Paulinui iš Nolos[2]. Paulinui sekėsi – jis tebebuvo žmogus iš kito pasaulio, nuo šio pasaulio rūpesčių „evangelinėje mirtyje" atsitolinęs atsiskyrėlis[3]. Bet vyskupui Augustinui jau nebepakako šios senos pasitraukimo tradicijos: jam reikėjo „gyventi *tarp* žmonių, dėl žmonių"[4]; atrodo, kad „nežinojimas ir sunkumai randasi dėl to, kad būtent didžiausioje papročių ir nuomonių įvairovėje... mes rūpinamės tautos reikalais – ne žemiškos, ne romėnų tautos, bet Dangiškosios Jeruzalės"[5].

Čia Augustinas palietė skaudžią savo amžiaus vyskupų vietą. Posakis „krikščionys priklauso dangiškajai Jeruzalei" – nuvalkiota tiesa: tame mieste jie būsią nebe „ateiviai ir ne svetimi, bet tokie pat piliečiai kaip ir šventieji"[6]. Reikšdami paplitusią ištikimybę anam pasauliui, jie pasirinko gyviausią ir prasmingiausią žodį, kokį tik galėjo pavartoti antikos žmogus[7]. Tačiau per Augustino vyskupavimo metus tas anapusinio pasaulio žmonių būrelis giliai ir galingai paveikė pasaulį. Per dešimtį metų Afrikos vyskupai sužlugdė senąją tvarką. Viešoji pagonybė sunaikinta: didžiosios šventyklos uždaromos; krikščionių minios sudaužo statulas[8]; akmenų plokštės

[1] Šiai temai artimiausia yra F. G. Maier, *Augustin und das antike Rom*, 1955; ir P. Courcelle, *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques*, 3 leid., 1965.

[2] *Ep.* 95.

[3] *Ep.* 94, 4.

[4] *Ep.* 95, 2.

[5] *Ep.* 95, 5.

[6] *Ephes* 2, 19.

[7] *Enarr. in Ps.* 61, 6.

[8] Žr. aukščiau p. 261-262.

su išdidžiais įrašais, skelbusiais nesugriaunamą senųjų miestų ir jų globėjų dievų sąjungą, panaudojamos vieškeliams grįsti[1].

Kartais įsiūtis atrodydavo pernelyg didelis. 408 m. Kalamoje, naudodamasis naujomis imperijos įstatymų teikiamomis teisėmis, Posidijus pamėgino uždrausti tradicines procesijas, per vėliau kilusias riaušes jį net nužudė[2] (rašydamas Paulinui, Augustinas galvoje turėjo kaip tik šį įvykį). Augustino užtarimo paprašė Kalamos miestiečių vadovas Nektarijus, norėdamas, kad tas pakeistų žiaurias maištininkams skirsiamas bausmes[3]. Šiaip ar taip, Hipono vyskupas buvo puikiai išsilavinęs žmogus ir, kaip ir Nektarijus, pakankamai įtakingas vietos asmuo: tad ar galėjo jis būti nejautrus tėvynės meilei, „kuri vienintelė teisėtai pranoksta meilę tėvams"[4]? Augustinas sklandžiai atsakė paties Nektarijaus žodžiais – jis radęs labiau meilės vertą šalį: „Dovanok mums, kad dėl *savo* tėvynės... nuskriaudžiame tavo tėvynę..."[5]

Tokiai įtampai pratrūkti tereikėjo viešos nelaimės. O nelaimių netrūko. Tai buvo „barbarų invazijų" metas. 410 m. rugpjūčio 24-ąją atsitiko nesuvokiamas dalykas: Alariko vedama gotų kariuomenė užėmė Romą[6]. Per praėjusius dvejus metus gotai dukart buvo apsiautę šventąjį miestą ir marino gyventojus iki kanibalizmo. Roma buvo plėšiama tris dienas; kai kurias jos dalis apėmė gaisras.

Per kitus kelerius metus, žinoma, atsirado daug žmonių, siekusių sumenkinti nelaimę. Juk galėję būti ir blogiau. Alarikas didesniąją savo gyvenimo dalį pragyvenęs šiapus Romos imperijos sienų, tad, palyginti su kitais barbarais, jis esąs

[1] Van der Meer, *Augustine*, p. 37-43.
[2] *Ep.* 91, 8-10.
[3] *Ep.* 90. Galbūt jis jau buvo sėkmingai kreipęsis į Augustiną kitu reikalu: *Ep.* 38, 3.
[4] *Ep.* 90.
[5] *Ep.* 91, 2.
[6] Ypač žr. Courcelle, *Hist. littér.*, p. 31-77.

veik tautos patriarchas. Griaunamąją savo genties jėgą jis panaudojęs norėdamas išsiderėti pensiją ir aukščiausias Romos valstybės karo vado pareigas; jis ir jo įpėdiniai aukštas pareigas gaudavę todėl, kad visuomet buvo pasirengę deryboms su Romos vyriausybe[1]. Tik po kelerių metų politikai su palengvėjimu suprato, kad potencialūs Europos užkariautojai buvo ne daugiau nei ambicingi mulkintojai[2]. Tačiau tai dar ateityje. Pirmieji pabėgėliai, Afrikoje pasirodę per žiemos šalčius, nepataikavo politikams ir būsimiesiems istorikams, vėliau siekusiems sumenkinti jų miesto nusiaubimo reikšmę. Pelagijus, vienuolis iš Britanijos, tuo metu buvo Romoje: pažįstamai poniai iš Romos jis rašė apie abiem dar gerai atmenamus įvykius: „Atsitiko tai neseniai, o ir pati girdėjai, kai, atsiliepdama į šnypščiantį trimitų garsą bei į gotų šauksmus, nelemtos baimės slegiama suvaitojo pasaulio valdovė Roma. Kurgi tuomet buvo didžiūnų luomas? Kur tikri ir aiškūs pareigūnų ženklai? Iš baimės viskas susimaišė ir sutriko. Visuose namuose verksmas ir visus vienodai apėmęs siaubas: vergai ir didikai tapo lygūs; visi regi tą patį mirties vaizdą"[3].

Roma, žinoma, jau seniai nebebuvo politinė imperijos sostinė. Tačiau būdama daugelio įtakingų senatorių tėvonija, ji ir toliau liko Vakarų visuomenės centru, tad jos bėgliai buvo ypač balsingi bei įtakingi[4]. Tačiau svarbiausia, kad Roma tebebuvo visos civilizacijos simbolis: panašiai būtų atsitikę, kariuomenei leidus nusiaubti Westminsterio abatiją arba Louvre'ą. Romoje ypač aiškiai matėsi, jog dievai globoja imperiją. Ankstesniojo amžiaus konservatoriams Roma buvo savotiškas „pagonių Vatikanas" – skrupulingai saugomas didžiųjų šventyklų miestas, kur galėjo išlikti ir, atrodė, išlieka imperi-

[1] E. A. Thompson, „The Visigoths from Fritigern to Euric", *Historia*, 12, 1963, p. 105-126.

[2] Orosius, *Hist.* I, 16.

[3] Pelagius, *Ep. ad Demetriadem* 30 (PL 30, 45D).

[4] Ypač žr. A. Chastagnol, *La Préfecture urbaine à Rome sous le Bas-Empire*, 1960, ypač p. 450-462.

jos didybę laidavusi religija[1]. Net krikščionys taikstėsi su šiais mitais: kaip, tarsi talismanus, Roma surinko visų tautų dievus, taip krikščionys tikėjo, kad Petras ir Paulius atkeliavo iš Rytų čia palikti šventus savo kūnus[2]. Vienas talismanas pakeitė kitą: po 410 m. Augustinui teko susidurti ir su nusivylusiais krikščionimis, ir su piktais pagonimis[3].

Pažvelgus giliau, Roma simbolizavo viso civilizuoto gyvenimo saugumą. Išsilavinusiam žmogui pažįstamo pasaulio istorija natūraliai savo viršūnę pasiekė Romos imperijoje, kaip kad devynioliktojo amžiaus žmogui civilizacijos istoriją vainikavo Europos viršenybė[4]. Tad gotų įvykdytas Romos apiplėšimas grėsmingai priminė, kad žlunga ir vertingiausios visuomenės. Jeronimas rašė: „Jei išnyksta ir Roma, kas gi tuomet yra saugus?"[5]

Augustinas – vienintelis nelaimės amžininkas, į tai reagavęs iš karto: neilgai trukus po jos pasakyti pamokslai ir begalė įtakingiems pabėgėliams rašytų laiškų padeda suprasti sudėtingas jo pažiūras[6]. Čia matyti, kaip vieno įvykio apmatai ir reikšmė, istorikų linkstamų laikyti savaime suprantamais, vieno dalyvio akyse suskyla į nepaprastai turtingą požiūrių spektrą. Augustino reakciją į Romos nusiaubimą labai nuskurdintume, jei mums terūpėtų tik viena jos pusė – krikščionies požiūris į Romos imperijos lemtį apskritai. Šis konfliktas retai iškyla į paviršių: vietoj to, Augustino, kaip ir

[1] Ypač žr. N. H. Baynes, „Symmachus", *Byzantine Studies*, p. 361-365, ypač p. 364-365.

[2] Pvz., H. Chadwick, „Pope Damasus and the Peculiar Claim of Rome to St. Peter and St. Paul", *Freundsgabe O. Cullmann* (*Novum Testamentum*, Suppl. 6), 1962, p. 313-318; ir M. Ch. Pietri, „*Concordia apostolorum* et *renovatio urbis* (Culte des martyrs et propagande papale)", *Mél. d'archéol. et hist.*, 73, 1961, p. 275-322. Paulinas per kiekvienas Velykas aplankydavo *limina Apostolorum*: *Ep.* 94, 1.

[3] Pvz., *Serm.* 81, 8.

[4] Ypač žr. F. Vittinghoff, „Zum geschitlichen Selbstverständnis der Spätantike", *Hist. Zeitschr.*, 198, 1964, p. 529-547; ypač p. 543 ir 572.

[5] Hieronymus, *Ep.* 123, 16.

[6] Ypač žr. Maier, *Augustin u. Rom*, p. 48-75; ir Courcelle, *Hist. littér.*, p. 65-77.

kiekvieno amžininko, protą užvaldo sumiši jausmai – jis jaučia, kad pasaulis, kuriame gyvena, nėra nepajudinamas. To meto Augustino raštuose matyti lengvai pastebimų monopolinius politinius interesus reiškiančių komentarų, apgalvoto siekio padidinti savo autoritetą pasinaudojus krize; visa tai dera su pamatinėmis kaltės ir kančios, senatvės ir mirties temomis.

Augustinas buvo vyskupas. Su išoriniu pasauliu jis susidurdavo per pamaldžius krikščionis[1]. Jis norėjo „verkti kartu su verkiančiais"; jis išties pasipiktino, kai Italijos vyskupai nesiteikė jam pranešti apie nelaimės dydį[2]. Tačiau Afrikos vyskupas kur kas labiau buvo užsiėmęs arčiau namų vykstančiais įvykiais. Tuo metu Kartaginos valdžią apėmė panika, mat norėdama savo pusėn patraukti nepatenkintuosius, ji skubiai išleido ediktą dėl tolerancijos donatininkams[3]. Romos plėšimų laikotarpiu būtent šis įvykis Augustino gyvenime buvo svarbiausias. Savo mieste jam teko patirti autoriteto krizę. Atsinaujino ginkluotas donatininkų pasipriešinimas, kartu ir religinė „segregacija" tarp pačių katalikų: jo bendruomenė donatininkų atsivertėlius ėmė varyti lauk[4]. Dėl tokios prastos atmosferos šiek tiek kaltas ir pats Augustinas. Jo nuolat nebūdavo: nors gaudavo skubius laiškus iš Hipono, 410 m. rugsėjo 8 d. jis tebebuvo Kartaginoje[5]. Grįžus teko susidurti su daug skaudesne problema nei žinios apie tolimos Romos nusiaubimą: vieną atsivertėlį iš donatininkų jo katalikai viešai iškoneveikė ir pargriovė ant žemės. Kaip tik tai labiausiai ir sujaudino Augustiną: „Sakau jums, drasko, drasko mano širdį skausmas"[6].

[1] *Serm.* 105, 12, nurodo į savo draugą Romoje.
[2] *Ep.* 99, 1.
[3] Žr. žemiau p. 382-383.
[4] *Serm.* 296, 12; pridengta nuoroda į nepatenkintuosius savo bendruomenėje – *Ep.* 124, 2.
[5] *Frang.* 5, 6 (*Misc. Agostin.* I, 218).
[6] *Serm.* 296, 12.

Vyskupas Augustinas žvelgė ne į Romą, o į Raveną, kur imperatoriai katalikai leido bažnyčią ginančius įstatymus. Britanijai tapus nepriklausoma, o Galiją užvaldžius uzurpatoriui, Augustinas ir jo kolegos liko ištikimi valdančiam imperatoriui Honorijui. Šio „gėlelės iš moters miegamųjų" tėvas Teodosijus Didysis *Dievo valstybėje* taps valdovo krikščionies pavyzdžiu[1]. Tokiai paviršutiniškai panegirikai būta puikios priežasties: beveik tuo pat metu, kai gotai įžengė į Romą, iš Ravenos raštinės išėjo įstatymas, patvirtinantis ankstesnius prieš nekatalikus nukreiptus potvarkius[2].

Priešingai ištikimai krikščioniškų miestų šeimai – Kartaginai, Aleksandrijai, Konstantinopoliui, Romą galima vaizduoti netikėle. Apsiaustis sukėlė aiškiai matomą pagonių reakciją; tad katalikų vyskupo požiūriu, romiečiai, savo tikėjimą patikėję netikriems dievams, gavo tai, ką užsitarnavo[3]. Imperijos pareigūnų pakankamai nuo didžiųjų šventyklų apvalyta[4] Kartagina vis dar stovi *in nomine Christi*, vardan Kristaus[5]. Ši bukoka pastaba rodo, kad Augustinas tebeliko eilinis vėlyvosios imperijos provincialas: patriotizmas jam reiškė ištikimybę absoliučiai ir idealizuojamai monarchijai; nejausdamas aristokratiškos nostalgijos senajai Romai, savo likimą jis siejo su toli esančiu patvaldžiu, kuris bent jau laikėsi tų pačių prietarų, kaip ir jo ganomieji[6].

Visuotinės nelaimės akivaizdoje žmonės norėjo žinoti, ką daryti. Šitai Augustinas jiems galėjo pasakyti. Tradicijų besilaikantys pagonys kaltino krikščionis, kad šie pasitraukė nuo viešųjų reikalų ir yra potencialūs pacifistai. Augustino vys-

[1] *De civ. Dei* V, 26.

[2] *Cod. Theod.* XVI, 5, 51 (410 m. rugpjūčio 25 d.) ir XVI, 11, 3 (410 m. spalio 14 d.).

[3] *Serm.* 105, 12-13.

[4] *De civ. Dei* XVIII, 54.

[5] *Serm.* 105, 12.

[6] Ypač žr. Augustino nuorodas į tai, kad pamaldūs imperatoriai lankydavę šv. Petro kapą Romoje: *Ep.* 232, 3; *Enarr. in Ps.* 65, 4 (415 m.) ir 86, 8.

kupo gyvenimas nuolatos neigė šiuos kaltinimus. Jis žinojo, ką reiškia į viena sulydyti galią ir imperijos vyriausybės paramą. Toli gražu nesitraukdamas iš piliečių visuomenės, jis rūpinosi tuo, ką laikė jos pamatu – katalikų religija; dorodamasis su erezijomis, savavaliavimu bei nedora, jis neparodė nė ženklo pacifizmo.

Rašydamas to meto valdančiojo luomo nariams – pagonims ir krikščionims – Augustinas į juos kreipdavosi kaip žmogus, sunkioje mokykloje pažinęs jų problemas. Kaip vyskupas jis galėjo girtis padaręs tai, ko nepadarė joks pagonių dievas: jis apsiėmė doriškai vadovauti ištisai bendruomenei[1]. Jokia pagonių šventykla nėra girdėjusi tokių ugningų kalbų, kokiomis dabar Augustinas siekė įtvirtinti savo autoritetą tarp katalikų „avių" Hipone[2].

Augustino programoje nenumatyta jokių svyravimų. Pagonys konservatoriai nostalgiškai kalbėjo apie buvusias neapsunkinančias vertybes, pavyzdžiui, „senąją *dorą*"[3]: Augustinas be užuolankų rašė apie būtinybę dorą ugdyti griežtomis visuomeninėmis priemonėmis[4]. Anie troško savo protėvių karo šlovės: Augustinas šį karingumą paprasčiausiai nukreipė į vidų – ydos ir erezijos esą „vidaus priešai", jiems reikią griežto „vidinio fronto"[5]. Augustino idealai reikalavo veiklios ir tvirtos valstybės: „tuščių pagyrų *moribus maiorum*, protėvių papročiams" nebuvo kur panaudoti; krikščionių valstybės pagrindu turį būti dievišku autoritetu paskelbti ir veikliai vykdomi įstatymai[6].

Tokių patarimų klausančių žmonių netrūko. Tų metų pa-

[1] *De civ. Dei* II, 19, 12 ir II, 28.

[2] *De civ. Dei* II, 4, 13. Palyginkite ilgus *Pamokslus* 46 ir 47 pagal pranašą Ezekielį. Augustinas leidžia suprasti, kad Romos kunigai nubausti todėl, kad nepakankamai auklėjo savo bendruomenes: *De civ. Dei* I, 9, 37 (cituoja *Ez* 33, 6).

[3] *Ep*. 136, 2.

[4] *Ep*. 137, 5, 20.

[5] *Ep*. 138, 3, 14.

[6] Numanoma *De civ. Dei* II, 7, 23.

baigoje į Kartaginą atvykęs imperijos pareigūnas Flavijus Marcelinas buvo tipiškas naujosios kartos katalikų politikas – krikštytas, teologas mėgėjas, griežtas, visiškai skaistus[1]. Kaip ir Augustinas, tokie žmonės į viešąją tarnybą jautėsi esą paimti per prievartą: kaip ir iš Augustino, iš jo tikimasi, kad savo pareigas jis eis dvigubai sąžiningai, kaip Evangelijoje: „jei kas verstų tave nueiti mylią, nueik su juo dvi"[2]. Prisimindamas šį paliepimą, Augustinas pasako liūdną tiesą. 410 m. ir vėliau naujo tipo imperijos tarnautojai katalikų bažnyčios naudai išties nuėjo geras dvi mylias. Tokie žmonės donatizmą šioje provincijoje galutinai sunaikino greičiausiai dėl juos apėmusios paniškos nuotaikos ir iš poreikio imtis kokių nors griežtų veiksmų – visa tai kilo iš Romos žlugimo[3].

Tačiau kvietimai veikti negalėjo apsaugoti nuo gilesnių rūpesčių: juk Augustinui dar reikėjo paaiškinti jo bendruomenę netikėtai užklupusias didžiules kančias bei politinį žlugimą.

Afrika buvo alyvmedžių kraštas. Visą vasarą alyvos sirpdavo ant vėjo lengvai siūbuojamų medžių šakų: metų pabaigoje jas nupurtydavo ir spaustuvu spausdavo aliejų[4]. Augustino pamoksluose atsiranda visiems žinomas *torculator*, aliejaus spaustuvo įvaizdis[5]: „Jau metų pabaiga... Atėjo laikas išspausti"[6]. Šis įvaizdis aiškiai apibendrina Augustino Romos apiplėšimo prasmės įvertinimą. To meto nelaimės – *pressurae mundi*, visos žmonių visuomenės spaudimas[7]. Niekas neišvengė šio suspaudimo. Augustinui būdinga taip giliai susieti kaltę su kančia ir laikyti jas plačiai pasklidusiomis. Požiūris į 410 m. katastrofą atskleidžia pirminį jo idėjos pagrindą, į kurį rėmėsi jau anksčiau išplėtotos donatininkų persekioji-

[1] Ypač žr. *Ep.* 151, 8-9 ir žemiau p. 391-392.
[2] *Enarr. in Ps.* 61, 8.
[3] Žr. žemiau p. 389-391.
[4] *Enarr. in Ps.* 136, 9.
[5] Pvz., *Denis* 24, 11 (*Misc. Agostin.*, p. 151).
[6] *Enarr. in Ps.* 136, 9.
[7] *Ep.* 111, 2, ir *Serm.* 81, 7.

mus teisinančios mintys apie „valdomą katastrofą" – žmonių giminei reikia dažnų ir nemalonių įvykių disciplinos; tad Dievas yra rūstusis tėvas, *plakantis kiekvieną sūnų, kurį tik priglaudžia*: „O tu, Viešpaties sūnau, nori būti priglaustas, bet nenori būti plakamas"[1].

Kartu šis giliai įsišaknijęs požiūris reiškė, jog Augustinas atsisako nuo nelaimės pasitraukti į šalį, kaip darė daugelis krikščionių. Romiečiai nubausti ne už kokias nors nepaprastas ir ypatingas nuodėmes: Augustinas smulkmeniškai nepeikia Romos visuomenės nuodėmių, kaip vėlesnieji moralistai[2]. Pamatinė žmonių giminės kaltė jam yra pakankama bet kokių kentėjimų priežastis. Jis nesidžiaugė Romos apiplėšimu ir nemanė, kad šitaip žlunganti svetima ir priešiška civilizacija, kaip galėjo atrodyti kai kuriems kraštutiniams krikščionims[3]. Svarbiausia tai, kad Augustinas nepritaria neveiklumui. Jis matė ne vien griovimą. „Suspaudimas" buvo veiklos vyksmas, siekiantis pozityvių padarinių; juo išgaunamas geras į statines subėgantis aliejus: „Pasaulį sukrečia, senąjį žmogų parbloškia: kūną suspaudžia, ištrykšta dvasia"[4]. Augustino reakcija į visuomeninį pavojų skatino veikti; jo požiūris į taisančiąją nelaimių prigimtį reikalavo tikros pagarbos didvyriškumui.

Žmogus, žinoma, didvyrius renkasi iš savo aplinkos. Savo žvilgsnį Augustinas kreipė į siaurą „Dievo tarnų" elitą, kurie,

[1] *Serm.* 296, 10; plg. *Ep.* 99, 3, kuriame Augustinas viliasi, jog maži vaikai „pasitaisys". Žr. aukščiau p. 268-269.

[2] Pvz., Salvianus, *De gubernatione Dei* (PL 53, 25-158), kuris, nors ir nemėgiamas šiuolaikinių istorikų (pvz., Courcelle, *Hist. littér.*, p. 146-154), išsamiausiai aprašo blogus penktojo amžiaus Galijos papročius: žr. Jones, *The Later Roman Empire* I, p. 173.

[3] Ypač žr. Commodianus, *Carmen de duobus populis*, ed. J. Martin, *Corpus Christianorum*, ser. lat. 128, 1960; pvz., II, 921 ir t., (p. 107): „Ji išties buvo pratusi džiaugtis, tačiau visa žemė aimanavo. ... Toji, kuri gyrėsi esanti Amžinoji, dabar rauda amžinybės". Įtikinamiausią hipotezę dėl Komodiano gyvenimo laiko ir aplinkos pateikė Courcelle, „Commodien et les invasions du Ve siècle", *Rev. études latines*, 24, 1946, p. 227-246; ir *Hist. littér.*, p. 319-337.

[4] *Serm.* 296, 6; plg. *Ep.* 111, 2.

kaip ir Izraelio teisieji, kančių sūkuryje šlovino ir meldė Dievą „dėl savo ir dėl savo tautos nuodėmių"[1]. Jo didvyriai – asketai iš Romos aristokratų, apie kuriuos pasakodavo *Paulinus noster*, Paulinas iš Nolos[2]. Dėl eilinių žmonių Augustinas neturėjo iliuzijų: „Hipono bendruomenė, rašė jis, kuriai Viešpats skyrė mane tarnauti, dažniausiai tokia netvirta, jog susargdinti ją gali ir lengvesnio suspaudimo kančios; dabar ji taip kamuojasi, kad net jei ir nebūtų tokia netvirta, vargu ar pajėgtų išsaugoti nors kokią dvasios sveikatą"[3].

Atvykę į Afriką šie *déraciné*[4] krikščionių didžiūnai sukėlė didelį sujudimą; tačiau praktinės naudos iš jų būta mažai. Didžioji galimybė prarasta. Griežtumu pagarsėjusios kilmingos krikščionių šeimos nariai Melanija, jos vyras Pinianas ir motina Albina ramiai gyventi pasitraukė į savo dvarus Tagastoje[5]. Augustinas tikėjosi, kad tokių tikėjimo didvyrių apsilankymas atgaivins jo ganomųjų dorą[6] tačiau Hipono piliečiams daug didesnį įspūdį padarė dosnios pamaldžių svečių dovanos, kuriomis jie apipylė Tagastos bažnyčią[7]. Bažnyčioje jie apsupo Pinianą ir „ilgai bauginančiai šaukdami"[8] reikalavo, kad šis taptų jų kunigu. Žymieji svečiai paliko Hiponą nemaloniai stebėdamiesi tokiu sąmyšiu tarp Augustino „avių"[9]. Ruošdamiesi galimiems pavojams, Hipono žmonės Pinianą ketino išsirinkti turtingu globėju[10]. Nei Pinianas, nei Augustinas nebuvo numatę sudaryti prieš barbarus nukreiptos didžiųjų žemvaldžių ir vyskupo sąjungos, tokios svarbios

[1] *Ep.* 111, 4 cituojant *Dan* 9, 3-20.
[2] *De civ. Dei* I, 10, 57-63; pvz., *Ep.* 94, 3-4.
[3] *Ep.* 124, 2.
[4] Netekę šaknų (*pr.*) – *Vert. past.*
[5] *Vie de sainte Mélanie*, išl. ir vert. D. Gorce (Sources chrétiennes, 90), 1962, sk. 21, p. 170-172.
[6] *Ep.* 124, 2.
[7] *Ep.* 126, 7.
[8] *Ep.* 125, 3 ir 126, 1.
[9] *Ep.* 126, 1-2.
[10] *Ep.* 125, 4.

kitose provincijose. „Aliejaus spaudimas" Augustinui buvo paslaptingas vyksmas, ir didvyriškumas jam atrodė kenčiančio gynėjo žygdarbis ne žemiškajam, o tolimam dangiškajam miestui[1].

Be abejonės, Romos imperijos išlikimą Augustinas laikė savaime suprantamu dalyku. Jam tai pasaulis, *mundus*, kuriame jis gyveno jau per šešiasdešimt metų. Jis suprato, kad Romos apiplėšimas – niekad negirdėta nelaimė[2]; jis nemėgino nors kiek sumenkinti grėsmingų naujienų apie „žudynes, gaisrus, plėšikavimą, nukankintus ir nužudytus žmones"[3]. Kaip dera civilizuotam žmogui, jis bjaurėjosi gotais: jų nelaisvė buvo „nors ir barbarų, *tačiau vis tiek*(!) žmonių"[4]. Augustinas pripažino visų žmogiškų institucijų marumą[5]. Tačiau bendras jo požiūris reikalavo pripažinti, kad apskritai imperija atsispirs. Subjektą sunaikinęs taisantysis veikimas nebetenka savo tikslo[6]: anot jo, Roma „nubausta, bet ne sunaikinta"[7]. Kalbomis apie mirties neišvengiamumą dažnai tyčia norima nuslėpti paprastą ir nemalonų klausimą, ar ši neišvengiama mirtis gali ištikti dabar. Savo klausytojams Augustinas sako tiesiai: „Nenusiminkime, broliai, galas ateis visoms žemės karalystėms. Dievas žino, ar jau dabar galas. Galbūt dar ne, ir mes dėl kažin kokio silpnumo, gailestingumo ar menkumo trokštame, kad jis dar neateitų"[8].

Žmonės nėra visiškai neveiklūs rinkdamiesi, ką laikyti savaime suprantamu dalyku: labai dažnai daugelį dalykų jie laiko „visiškai natūraliu reiškiniu", nes nenori, jog jie juos

[1] Todėl *Dievo valstybėje* toks svarbus Regulas, pasiruošęs mirti svetimoje šalyje, toli nuo namų, vienišas, nesilaikydamas savo priesaikų: *De civ. Dei* I, 24, 34-40.

[2] *Serm.* 296, 9: „toliau svarstant".

[3] *De urbis excidio*, 3.

[4] *De civ. Dei* I, 14, 7. Plg. *De civ. Dei* I, 7, 13: Dievo Apvaizdą rodo jau vien tai, kad tokie „nepaprastai laukinės ir žiaurios dvasios žmonės" gerbė krikščionybę.

[5] *Serm.* 105, 9-10.

[6] *Serm.* 81, 9.

[7] *De civ. Dei* IV, 7, 40.

[8] *Serm.* 105, 11.

trikdytų. Kaip tik tai būdinga pamoksluose ir *Dievo valstybėje* pasitaikančioms Augustino pastaboms apie Romos imperiją. Krikščionių mąstytojas Augustinas daugelį pagoniškos praeities reiškinių savaime suprantamais laikė kaip tik šiuo ypatingu ir tyčia pasirinktu būdu[1]. Begalines retorikos mokyklose nukaltas refleksijas, apraizgiusias lotynų kalbą, jis atmetė teigdamas, jog gerą lotynų kalbą galima „susirankioti" pačiu natūraliausiu būdu[2]. Lygiai taip pat ir dėl tos pačios priežasties Romos imperijos išlikimą jis laikė savaime suprantamu dalyku, kad sunerimusi jo bendruomenė vėl nepasiduotų Romos mito hipnozei. Reikėjo sumenkinti tokį paveikų žemiškų pastangų simbolį, jeigu Augustinas norėjo žmones sudominti kitu jam be galo svarbiu dalyku – *Dominus aedificans Jerusalem*, Jeruzalę statančiu Viešpačiu[3].

Apie 417 m. priešais jį gulės krikščionišku rūbu apvilkta knyga, rodanti milžinišką Romos mito galią. Tai ispanų kunigo Orozijaus *Istorija prieš pagonis*. Ši knyga nuolankiai dedikuota pačiam Augustinui[4]. Tačiau nepaisydamas Augustinui skiriamo mandagumo, Orozijus priėjo prie visiškai skirtingų išvadų[5]. Augustinas nepritarė nei Orozijaus polinkiui menkinti barbarų įsiveržimo mastus, nei jo pamatinei prielaidai apie Apvaizdos nubrėžtą ypatingą Romos imperijos vaidmenį. Augustinui dedikuotoji *Istorija* atsidūrė tarp tų amžininkų knygų, kurių jis akivaizdžiai tyčia nepastebėjo[6]. Mat jo mintys

[1] Žr. žemiau p. 306-309.

[2] *De doct. christ.* IV, 3, 5.

[3] *Ps* 146, 2 (*Serm.* 105, 9).

[4] Orosius, *Historiarum adversus paganos libri VII* (PL 31, 663-1174). Į anglų k. vertė I. W. Raymond, *Seven Books of History against the Pagans* (Columbia University Records of Civilization, 22), 1936.

[5] Ypač žr. puikų tyrimą E. Th. Mommsen, „Orosius and Augustine", *Medieval and Renaissance Studies*, ed. Rice, 1959, p. 325-348. T. p. žr. K. A. Schöndorf, *Die Geschichtstheologie des Orosius* (Diss. Miunchenas), 1952; G. Fink-Errera, „San Agustin y Orosio", *Ciudad de Dios*, 167, 1954, p. 455-549; ir B. Lachoix, *Orose et ses Idées* (Université de Montreal. Publications de l'Institut d'Études médiévales, 18), 1965.

[6] Pvz., dėl persekiojimų skaičiaus: *De civ. Dei* XVIII, 52, 1-5.

buvo nukreiptos į ateitį: *O Dieve, kada ateis mano galas, pasakyki*[1].

Augustinas manėsi gyvenąs šeštajame, paskutiniajame pasaulio senatvės amžiuje[2]. Apie tai jis mąstė ne taip, kaip žmogus, ant kurio krenta grėsmingo įvykio šešėlis; veikiau jam liūdnai atrodė, kad nieko nauja jau nebegali atsitikti. Visa, kas verta, jau išsakyta: Augustinas manė, jog šešiasdešimt metų – senatvė; net jei, kaip kai kas, pragyventų ir iki šimto dvidešimties[3]. Apskaičiuoti pasaulio pabaigą – bergždžias reikalas, nes ir trumpiausia laiko atkarpėlė pasirodys per ilga jos trokštantiems[4].

Nelaimių laikais gyvenantys žmonės ateities trokšta labiau nei praeities ar dabarties; to meto pamoksluose Augustinas kaip tik ir susitelkia ties ateitimi. Pareigūnui katalikui Augustinas pateikia Dangaus miesto „miražą", kad šiame gyvenime tas galėtų darbuotis jo naudai[5]; nusivylusiam žmogui aiškina, kad jau kadaise buvusi nusakyta dabarties įvykių prasmė[6]; krikščionių bendruomenėms įkvepia būtiną pojūtį, kad jos tebėra negausūs būreliai, turintys privilegiją dalyvauti nuo amžių nulemtame kentėjimų išbandyme[7].

Palyginę šiuos pamokslus su iškilių pagonių, pavyzdžiui, Nektarijaus iš Kalamos nuomonėmis, suvoksime, kokią galią slėpė pasaulio senatvės atsargų sandėliuose gulėjęs rūpestis dėl ateities. Augustinas dar negyveno „anapus": Nektarijus

[1] *Ps* 38, 5 cituojama *Ep.* 202A, 7, 16.

[2] Ypač žr. A. Wachtel, *Beiträge z. Geschichtstheologie*, p. 60–63; Vittinghoff, „Z. geschichtl. Selbstverständnis", *Hist. Zeitschr.*, 198, 1964, p. 557-564; ir A. Luneau, *L'histoire du Salut chez les Pères de l'Église: la doctrine des âges du monde*, 1964, ypač p. 314-321. Žr. K. H. Schwarte, *Die Vorgeschichte der augustinischen Weltalterlehre*, 1966.

[3] *De div. qu.* LXXXIII, 58, 2. Toks požiūris labai pabrėžia visuotinės bažnyčios reikšmę; ji jau esanti Dievo karalystė, tūkstantmetė karalystė: A. Wachtel, *Beiträge z. Geschichtstheologie*, ypač p. 127; ir Luneau, *L'histoire du Salut*, p. 320.

[4] *Ep.* 199, 1, 1.

[5] *Enarr. in Ps.* 136, 2.

[6] *Ep.* 122, 2 ir 137, 4, 16.

[7] *Serm.* 81, 7.

taip pat žinojo, kas yra „dangiškasis miestas"[1]. Tačiau Nektarijaus dangiškasis miestas buvo sakytum iškilęs virš nejudrios ir ramios konservatoriaus dabarties. Tradiciškai gyvenantys piliečiai, atlikdami tradicines pareigas senuosiuose miestuose, kur gimė ir mokėsi, būsią „pakylėti" į anapusinį miestą[2]. Abu pasauliai rodėsi pakankamai atskirti ir nekelią jokių rūpesčių, o juos jungiantis „pakylėjimas" – visiškai paprastas dalykas. Tačiau senatvė ir mirtis nėra paprasti dalykai; dabartį su ateitimi jie jungė ilgu ir griaunančiu vyksmu. Toks vyksmas senąjį Augustino „pasaulį" jungė su dangiškuoju jo „miestu": šitaip pats gyvenimas virto pamažėle vykstančiu skausmingu prisitaikymu prie naujo stebuklingo augimo, staiga galinčio ištikti senatvės siaubo viduryje.

Po 410 m. tapo akivaizdu, kad pasaulis yra. Tų metų rudenį iš Kartaginos grįžtantis Augustinas jojo pro apleistus amfiteatrus, kurie mus tebežavi savo megalomanišku stiliumi. Nektarijus ir, be abejo, nemažai paties Augustino klausytojų manė, kad šie nuostabūs pastatai buvę pastatyti veikiausiai iš „pamaldumo"[3]: iš *pietas*, glaustai išreiškusios veik nežemišką atkaklumą, kuriuo Afrikoje ir kitose vietose romėnai stengėsi iš tėvo sūnui perduoti giliai į šį pasaulį įsikibusio gyvenimo būdo pavyzdį. Tačiau Romos valstybės krizė jautėsi ir Afrikoje. Trūko pinigų; tokie visuomeniniai pastatai liovėsi veikę; milžiniški amfiteatrai pradėjo irti[4]. Augustinas nesistebėjo, matydamas šiuos griuvėsius. Praeitis galėjo mirti.

Augustinas paseno, sveikata silpo[5]. Jo pamoksluose apie

[1] *Ep.* 103, 2.

[2] *Ep.* 103, 2.

[3] *Denis* 24, 13 (*Misc. Agostin.* I, 153).

[4] Apie vėlyvosios imperijos finansinės krizės poveikį tradiciniams viešųjų renginių reikalavimams žr. G. Ville, „Les jeux de gladiateurs dans l'Empire chrétien", *Mél. d'archéolog. et hist.*, 72, 1960, p. 273-335.

[5] *Ep.* 109, 3; *Ep.* 118, 5, 34; 119, 1; 122, 1; 124, 2. A. M. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, p. 62, pastebi, kad maždaug tuo metu Augustinas kurį laiką nesako pamokslų pagal šv. Joną: „Saint Augustin va vivre quelques années lourdes". (Šv. Augustinui teks nugyventi keletą sunkių metų – *Vert. past.*)

būsimą Dangaus miestą girdėti su esmingiausiomis viltimis ir baimėmis susidūrusio žmogaus gaida: „Stebiesi, kad irsta pasaulis? Stebėkis, kad pasaulis paseno. Štai žmogus – jis gimsta, auga, sensta. Senatvėje daug nusiskundimų: kosulys, pūliai, aklumas, nerimas, nuovargis. Taigi žmogus paseno; jis kupinas skundų: paseno pasaulis; jis kupinas slegiančių nelaimių... Nenorėk priklausyti senajam pasauliui ir neatjaunėti Kristuje, kuris tau sako: „Pasaulis žūva, pasaulis sensta, pasaulis irsta, kamuojasi senatvės dusuliu. Nebijok, *grįš tavo jaunystė ir skraidysi kaip erelis*"[1].

26

MAGNUM OPUS ET ARDUUM

RAŠANT „DIEVO VALSTYBĘ"

410 m. rudenį Augustino sveikata visiškai pakriko. Sveikdamas draugo dvare kaime, jis vėl trumpam galėjo grįžti prie *otium* – mokslams skirto poilsio, kuriuo kadaise džiaugėsi Kasiciake ir Tagastoje[2]. Dabar jį kankino prisiminimai apie anas dienas: „Vėl iš naujo, kiek leidžia laikas, skaitau tavo laišką, rašo jis jaunesniajam kolegai, ir prisimenu savo draugą Nebridijų... Bet tu vyskupas ir turi daugybę rūpesčių, kaip ir aš... Tuomet jis buvo jaunuolis... ir daug klausinėdavo per mudviejų pokalbius, atsidėjęs ramybei klausinėdavo kito tokio paties"[3].

[1] *Serm.* 81, 8.
[2] *Ep.* 109, 3. Tačiau jis neišgalėjo neparašęs dar vieno pamfleto prieš donatininkus: žr. A. C. de Veer, „La date du *De unico baptismo*", *Rev. études augustin.*, 10, 1964, p. 35-38.
[3] *Ep.* 98, 8.

Tačiau Augustinas negalėjo pabėgti nuo senosios mokslo žmogaus šlovės. Kartaginos universiteto būreliuose Alypijus net girdavosi, esą jo draugas nepaprastai puikiai išmano Ciceroną[1]; prieš pat pasveikstant Augustinui pateikiamas visas pluoštas literatūros ir filosofijos problemų, kurias iš Cicerono *Dialogų* surankiojo Kartaginos universitetą bebaigiąs graikas studentas Dioskūras[2]. Štai dar vienas Cicerono prikimšta galva jaunuolis[3], iš Kartaginos strimgalviais skubantis išplaukti į platesnį pasaulį[4]: jis puikiai galėjo būti jaunuoju Augustinu! Pavargęs senas vyskupas pasipiktino: „Norėčiau ištraukti tave iš nerūpestingų tavo tyrimų sūkurio ir pripildyti savųjų rūpesčių"[5]. Jei Dioskūras turįs ką vertinga pasakyti, tegu sako be literatūrinio pasipūtimo: „Nėra reikalo ieškoti skaitytojų, didžiuojantis Cicerono *Dialogų* išmanymu"[6]. Jeigu jaunasis Dioskūras būtų perskaitęs didįjį po trejų metų pasirodysiantį Augustino veikalą *De civitate Dei*, „Apie Dievo valstybę", būtų labai nustebęs: senasis vyskupas nesidrovėdamas nesuskaičiuojamomis citatomis čia didžiuosis puikiai išmanąs visus Cicerono raštus[7]. Nauja auditorija reikalavo naujo požiūrio: Kartaginos *salonai* pajuto, kad ir čia atsirado iš Romos pabėgusių išsilavinusių pagonių aristokratų.

Svarbiausias tokios draugijos narys – gabus maždaug trisdešimties metų jaunuolis Voluzianas[8]. Kilęs iš senos romėnų giminės, jis pareigingai laikėsi savo tėvų religijos. Tačiau at-

[1] *Ep.* 117. Italijoje Augustinas buvo žinomas iš savo *De musica* (žr. aukščiau p. 137-138): *Ep.* 101 ir žemiau p. 441-442.

[2] *Ep.* 118.

[3] *Ep.* 118, 2, 10.

[4] *Ep.* 117.

[5] *Ep.* 118, 1, 1.

[6] *Ep.* 118, 2, 11.

[7] Ypač žr. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, I, ypač p. 195 ir II, p. 36-71 ir 122-124 (129 citatos).

[8] Ypač žr. A. Castagnol, „Le sénateur Volusien et la conversion d'un famille de l'aristocratie romaine au Bas-Empire", *Rev. études anc.* 58, 1956, 240-253. Jo šeima turėjo žemių Tubursike netoli Hipono: *Corpus Inscript. Lat.*, VIII, 25990.

sidūrė keblioje padėtyje. Dabar jis gyveno „popagoniškame" pasaulyje. Augustinas pažinojo pamaldžių krikščionių moterų iš šios šeimos: Voluziano motina buvo Albina, jo pusseserė – Melanija, Piniano žmona, kurių atvykimas į Hiponą buvo sukėlęs tokį sąmyšį[1]. Voluzianas tarnavo imperatoriui krikščioniui ir todėl ne visiškai laisvai galėjo reikšti savo nuomonę[2]; būdamas pamaldžios motinos sūnus, jis nuolat susidurdavo su vyskupais, pavyzdžiui, su Augustinu, bei entuziastingais pasauliečiais, pavyzdžiui, su Flavijumi Marcelinu[3].

Jo pagonybė net neturėjo konkrečių šaknų. Jis augo tuomet, kai visos pagonių ceremonijos, kurias taip mielai atlikinėdavo jo tėvas bei tėvo draugai, jau išnyko iš Romos gatvių ir šventyklų. Savo seną mielą religiją Voluzianas galėjo rasti tik knygose; Augustinui jis pasirodo literatūrinės draugijos centre, garsus savo „išlavinta bei išsamia šneka ir skaidriu romėniškos iškalbos spindesiu"[4].

Viena knyga labai gražiai parodo Voluziano ir jo bičiulių skonį; tai – Makrobijaus *Saturnalijos*[5]. Ši knyga priklauso „pra-

[1] Žr. aukščiau p. 337-339.

[2] *Ep.* 136, 2.

[3] Ypač žr. Brown, „Aspects of the Christianisation of the Roman Aristocracy", *Journ. Rom. Studies*, 51, 1961, p. 1-11, ypač p. 7-8. Augustinas su Voluzianu, „kurį aš miniu su pagarba ir susižavėjimu" (*Enchiridion*, 34), susirašinėjo taip mandagiai, kad galima pateisinti XII amžiaus 132-ojo laiško iliustratorių, paskutinį pagonį pavaizdavusį su vienuolio tonzūra ir aura: Jeanne et Pierre Courcelle, „Scènes anciennes de l'iconographie augustinienne", *Rev. études augustin.*, 10, 1964, p. 51-96; il. II.

[4] *Ep.* 136, 1.

[5] Ypač žr. H. Bloch, „The Pagan Revival in the West at the End of the Fourth Century", *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, ed. Momigliano, 1963, p. 193-218, ypač p. 207-210 (glaustas fundamentalus jo tyrimas iš *Harvard Theol. Rev.*, 38, 1945, 199-244). Knyga S. Dill, *Roman Society in the Last Century of the Western Empire*, 1898, Book I (Meridian Paperbacks, 1958, p. 3-112), vis dar vertinga. Žr. A. Cameron, „The Date and Identity of Macrobius", *Journ. of Rom. Studies*, 56, 1966, p. 25-38, čia *Saturnalijoms* skiriama vėlesnė data – apie 430 metus – ir siekiama sumenkinti pagonišką jų turinį. Manau, jog šis tekstas geriau paaiškina Voluziano, o ne Simacho pagonybę.

simanytų pokalbių" žanrui: ji vaizdavo didžiuosius Romos konservatorius jų klestėjimo dienomis – apie 380 metus: tarp jų Voluziano tėvas Albinas, artimas jo draugas garsusis oratorius Simachas ir didelis religijos žinovas Pretekstatas. Jie vaizduojami besimėgaują mokslingais pokalbiais Saturnalijų švenčių dienomis. Tačiau šiuose pokalbiuose justi daugiau nei didžiūnų mėgavimasis praeitimi: regis, į sąstingį krypo visa kultūra. Senoji tradicija, *Vetustas*, jau tampa „visuomet garbinama"[1]. Kaip į saugų užsienio banką pinigus dedantis žmogus, taip ir paskutinieji pagonys savo tikėjimą norėjo sudėti į krikščionybės nesujauktą tolimą auksinę praeitį. Krikščionys imperatoriai atsisakė *Pontifex Maximus* titulo; tačiau religines priedermes atlikti padėjo jį pakeitęs pamaldžiai skaitomas Vergilijus[2]. Kaip ir Biblija, Vergilijus iš mokyklinio vadovėlio virto neišsemiamu tikslios religinės informacijos šaltiniu[3]. Šių žmonių pasitelkti dailininkai su meile vaizdavo smulkiausias Enėjo aukojimo detales tuomet, kai jau buvo praėjusi ištisa karta po oficialaus tokių aukojimų uždraudimo[4]. Mes susiduriame su keistu reiškiniu: tuometinį tam tikrą gyvenimo būdą palaiko su juo persipynusi nepažeidžiamai saugi ir garbinama praeitis.

Tai dar ne viskas. Šie žmonės buvo giliai religingi. Savo tikėjimo į pomirtinį atlygį ir bausmę tvirtumu jie galėjo varžytis su krikščionimis. Makrobijus parašė ir *Scipiono sapno* paaiškinimus: čia teigiama, kad „viešam reikalui nusipelniusiųjų sielos iš kūno sugrįžta į Dangų ir ten džiaugiasi amžinąja laime"[5]. Tokiems žmonėms, kaip ir daugeliui šiandien, krikš-

[1] *Saturnalia* III, 14, 2.

[2] *Saturnalia* I, 24, 16.

[3] Bloch, „The Pagan Revival", *The Conflict between Paganism and Christianity*, p. 210.

[4] Pvz., J. de Wit, *Die Miniaturen des Vergilius Vaticanus*, 1959, il. 32, 34 ir 37, 1.

[5] Į anglų k. vertė W. H. Stahl, *Macrobius, Commentary on the Dream of Scipio* (Records of Civilization, Sources and Studies, 48), 1952. Žr. Dill, *Roman Society*, p. 106-111. Net kandųjį Jeronimą paveikė pagonės našlės tikėjimas: *Ep.* 39, 3; žr. P. Courcelle, *Les lettres grecques*, p. 35-36.

čionybė atrodė nesusijusi su natūraliomis kultūros šaknimis. Didžiųjų ano amžiaus platonininkų Plotino ir Porfyrijaus dėka jie paveldėjo iš neatmenamų laikų tradicijos savaime augančią giliai religinę pasaulėžvalgą. Krikščionių skelbiami dalykai, priešingai, neturėjo jokio intelektinio pagrindo. Tokiems žmonėms kaip Voluzianas pripažinti Įsikūnijimą tas pat, kas šių laikų europiečiui neigti rūšies evoliuciją: jis turėtų ne tik atsisakyti pažangiausio ir racionaliai pagrįsto žinojimo, bet ir nejučiomis paneigti visą tų laimėjimų sukurtą kultūrą. Atvirai sakant, pagonys buvo išmintingi, specialistai, *prudentes*, o krikščionys – kvailiai[1].

Augustinas buvo pakankamai pasirengęs įvertinti iš literatūrinės ir filosofinės neopagonybės kylančios grėsmės prigimtį. Kadaise trumpam jis jau buvo veik įtrauktas į pagonių būrelį: jį globojo Simachas; Milane jis mokė Simacho draugo sūnus, Voluziano bendraamžius. Šie žmonės – ne nuo visų atskirti, kovoje kritę didvyriai: jie sudarė po visas Vakarų provincijas pasklidusio plataus inteligentų tinklo branduolį[2]. Augustino padėtį užimantiems žmonėms, kurie kaip ir Augustinas gerai žinojo intelektualų to meto gyvenimą, tikrą pavojų krikščionybės plitimui po 410 m. kėlė ne liaudies pakrikimas po Romos apiplėšimo[3], bet kaip tik vertingas senąsias tradicijas sutvirtinti galėjusių žmonių įtaka[4]. Šiuo atžvilgiu *Dievo valstybė* – paskutinysis ilgos dramos veiksmas: buvusio Simacho globotinio parašytas veikalas galutinai paneigė savo amžiaus intelektiniame gyvenime vyrauti siekusių aristokratų pagonybę.

[1] Ps. Augustini, *Quaestiones Veteris et Novi Testamenti*, 114, 8 (CSEL 50, p. 306); žr. A. Cameron, „Palladas and Christian Polemic", *Journ. Rom. Studies*, 55, 1965, p. 25.

[2] Žr. aukščiau p. 67-68; *De civ. Dei* I, 3, 4-6 – apie visuomenės išlaikomas pagonių literatūros mokyklas.

[3] *Ep.* 138, 2, 9; plg. *De civ. Dei* II, 3, 4-11.

[4] Ypač žr. įtaigią A. Momigliano išvadą „Pagan and Christian Historiography in the Fourth Century", *The Conflict between Paganism and Christianity*, p. 98-99.

Į Afriką atvykę Romos aristokratai šį ginčą padarė labai aiškų. Augustinas tikrai turėjo numanyti, kokie bus padariniai, jeigu vadovaus provincijai. Gyvenimas Afrikos universitetuose tebebuvo labai judrus ir net pagoniškas[1]. Paties Augustino mokinys Eulogijus Favonijus taip pat parašė paaiškinimus *Scipiono sapnui*[2]. Tokie žmonės kaip Nektarijus iš Kalamos šį tekstą labai brangino: čia žadamas nemirtingumas Paukščių take tiems, kas, kaip ir jis, elgėsi pagal visus tradicijos reikalavimus[3]. Už šių konservatorių stovėjo Augustinui puikiai pažįstami filosofai *Platonici*; kaip ir jis, tai asketiški, anuo pasauliu gyvenantys žmonės, kuriems, kaip ir jam, rūpėjo išgelbėti žmogaus sielą; bet jie šalinosi katalikų bažnyčios bendruomenių, vilkėjo tradicinius jų vardui derančius santūrius drabužius[4].

Tokie žmonės buvo *Dievo valstybės* oponentai. Jie net sumanė Augustiną išprovokuoti Makrobijaus herojų vertu būdu. Religijos klasiko Vergilijaus aptarimą Makrobijus pradeda vaizduodamas, kaip nepageidautinas keistuolis ima prieštarauti nemaloniai nustebusiai draugijai[5]. Augustinui smulkiai aprašinėdamas puotą, Voluzianas taip pat pradeda savą krikščionybės kritiką[6]. *Saturnalijose* garbinamo poeto ginti pirmasis stojo, žinoma, Simachas. Dabar ši išranki publika gintis ironiškai[7] kvietė patį naujosios krikščionių literatūros *duajeną*[8] Augustiną[9].

[1] Žr. P. Monceaux, *Les Africains: Les païens*, 1894; ir gausiais liudijimais paremtą apžvalgą P. Courcelle, *Les lettres grecques*, p. 195-205.

[2] *Disputatio de somnio Scipionis*, išl. ir išv. R. E. Weddingen (Collection Latomus, 27), 1957.

[3] Žr. aukščiau p. 341-343.

[4] Ypač žr. *Ep.* 138, 4, 19: Augustinas daug dėmesio skiria Apulėjui, „kuris, būdamas afrikietis, mums, afrikiečiams, geriau pažįstamas". Jaudinantis kreipimasis į Porfyrijų iš *De civ. Dei* X, 29, 23, sumanytas tuometiniams jo gerbėjams paveikti.

[5] *Saturnalia* I, 24, 6-8.

[6] *Ep.* 135, 2.

[7] *Ep.* 136, 2.

[8] Dekanas, vyresnysis (pr.) – *Vert. past.*

[9] Ep. 135, 2.

Prieš imdamasis knygos, Augustinas šiek tiek dvejojo[1]. Jis tikėjosi, kad salonuose Marcelinas paskleis jo atvirus laiškus[2]; tačiau Marcelinas prašė daugiau – „puikaus sprendimo"[3]. Tad kai 413 m. pasirodė pirmosios trys *Dievo valstybės* knygos, Augustinas tvirtai pažadėjo monumentalų veikalą: „didelį ir svarų kūrinį – *magnum opus et arduum*, brangusis mano Marcelinai"[4]. Po trylikos metų dvidešimt dviejų knygų veikalą Augustinas baigia glaustu sakiniu, kuriame matyti jo pasirinktas visa nuodugniai pasveriantis pasakojimo būdas: „Atrodo, kad Viešpačiui padedant būsiu grąžinęs šio milžiniško veikalo skolą"[5].

Jau dvidešimt metų Augustinas buvo provincijos vyskupu. Dabar jo reputacijai grasino reikli, visiškai kitokia publika[6]. Kaip tik todėl *Dievo valstybė* – labiausiai apgalvota iš visų jo parašytų knygų. Tai labai gerai suplanuotas veikalas: penkios knygos skirtos tiems, kas dievų meldžia žemiškos laimės; penkios tiems, kas meldžia amžinosios laimės; likusios dvylika plėtoja didžiąją Augustino temą: keturios skirtos „dviejų valstybių – Dievo ir pasaulio" kilmei; keturios – „atsiveriančiam jų keliui"; keturios – galutinei lemčiai. Mes net turime Augustino laišką, rašytą savo literatūros agentui kunigui Firmui: jame nurodoma, kaip įrišti vartoti nepatogų

[1] *Ep.* 132.

[2] *Ep.* 138, 1, 1. P. Courcelle iškėlė gundančią hipotezę, kad Evodijus iš Uzalio galėjęs pasinaudoti savo draugo abejonėmis ir, remdamasis Augustino *Ep.* 137, parašyti literatūrinį dialogą tarp pagonies ir krikščionies: „Date, source et génese des *Consultationes Zacchaei et Apollonii*" (*Hist. littér.*, p. 261-275, ypač p. 271-275).

[3] *Ep.* 136, 2.

[4] *De civ. Dei* I, Pref., 8.

[5] *De civ. Dei* XXII 30, 149.

[6] Pagonis senatorius iš Galijos ir didelis Voluziano gerbėjas Rutilijus Namacianas gal ir permetė akimis pirmąsias *Dievo valstybės* knygas, tačiau nepanašu, kad savąją poemą *De reditu suo* būtų parašęs, norėdamas atsakyti į nepalankius Augustino Romos istorijos komentarus: Courcelle, *Hist. littér.*, p. 104-107. Rašydamas tarp neseniai valstiečių neramumus priverstų malšinti žmonių, jis turėjo savų, kur kas rimtesnių priežasčių tradiciniam amžinosios Romos įvaizdžiui palaikyti.

rankraštį[1]; nevaržomą knygų tėkmę žymi paantraščių sąrašas[2]. Tai ne trumpaamžis pamfletas neišsilavinusiai publikai: tai knyga, kurią, norėdamas įvertinti, išsilavinęs laisvo laiko turintis[3] žmogus turi skaityti daugybę kartų[4].

Kaip ir Makrobijaus *Saturnalijos*, *Dievo valstybė* yra ryškus ir savotiškas vėlyvosios imperijos rašytinės kultūros paminklas. Tai akivaizdu net smulkmenose. Manyta, jog raštingas žmogus kartu yra ir išsilavinęs. Kaip ir Renesanso laikais, argumentus reikėjo dėstyti laikantis griežtos literatūros autoritetų eilės. *Dievo valstybėje* savo argumentus Augustinas rikiuoja ne dialektiniu vėlyvųjų mokytojų metodu, bet taip, tarsi norėtų parodyti, kad ir jis moka sklandyti po erudicijos debesis[5]. Toks rašymo būdas gerokai skiriasi nuo kitų veikalų. Tarkim, argumentai prieš fatalizmą čia grindžiami taip pat, kaip ir kitur[6]; tačiau *Dievo valstybėje* jie apipinti iš Cicerono imtais didžiaisiais vardais: „Ciceronas sako, jog garsusis

[1] Laiškas Firmui, *Corpus Christianorum, ser. lat.*, 47, 1955, p. III-IV, ypač p. III, 11-22; plg. *Retract.* II, 69. Žr. H. I. Marrou, „La technique de l'édition à l'époque patristique", *Vigiliae Christianae*, 3, 1949, ypač p. 217-220. Pirmykštis skirstymas *Dievo valstybės* rankraščių tradicijoje išliko: žr. B. V. E. Jones, *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 142-145.

[2] Breviculus, *Corpus Christianorum, ser. lat.*, 47, p. V-XLV. Pateikdamas atskirą turinio rodyklę, šis leidimas tiksliau atkartoja pradinę veikalo sandarą. Paantraščių įterpimas į nevaržomą knygų tėkmę yra siaubingas XV ir XVI a. išradimas, kuriuo perdėm dažnai naudojosi ir šiuolaikiniai leidėjai: ypač. žr. H. I. Marrou, „La division en chapitres des livres de la *Cité de Dieu*", *Mélanges J. de Ghellinck*, I, 1951, p. 235-249.

[3] *Ep.* 184A, 1, 1.

[4] Laiškas Firmui, *Corpus Christianorum*, p. III, 35.

[5] Iš čia Gibbono pastaba: „Jo mokslingumas dažnai skolintas, jo argumentai dažnai sugalvoti paties", *Decline and Fall*, sk. 28, išn. 79. Apie Augustino rašytojo sugebėjimus ir jo skaitytojų literatūrinį skonį ypač žr. H. I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, ypač p. 37-76 (ir grakščius vėlesniuosius vertinimus *Retractatio*, p. 665-667). J. C. Guy, *Unité et structure logique de la* Cité de Dieu, 1961, pateikia aiškią *Dievo valstybės* pamatinės sąrangos apžvalgą. Pamąstyti skatinančių svarstymų apie autoriaus minties ir jos išraiškos pavidalų santykį (aptarinėjant *Dievo valstybę* tai dažnai pamirštama) žr. H. A. Wolfson, *The Philosophy of Spinoza*, Preface ir sk. I ir II (Meridian, 1958, p. VI-VIII ir p. 3-60).

[6] Pvz., *Conf.* VII, 6, 8, ir *De doct. christ.* II, 22, 32-33.

gydytojas Hipokratas... Stoikas Posidonijus... aną garsųjį argumentą apie puodžiaus ratą, nuo kurio Nigidijus, sakoma, buvęs pavadintas Puodžiaračiu..."[1] Kraštutinis klasikinis išrankumas atsiskleidžia tuomet, kai Augustinas pamini Biblijos dvynius Ezavą ir Jokūbą. Vardais jie nevadinami: jie pristatomi sudėtingu aprašymu, turėjusiu pamaloninti Augustino skaitytojų snobiškumą: „Senovės tėvų atminime gimė du dvyniu (paminiu tik garsesniuosius)..."[2]

Nepaprastas Augustino jautrumas šios ypatingos publikos skoniui nulėmė ir puolimo prieš pagonių kultus strategiją. *Dievo valstybėje* vargiai rasi nuorodų į šiuolaikinius vėlyvosios pagonybės tyrėjus taip dominančius Augustino amžininkų pagonių meldimosi ir jausenos pavidalus – misterijų kultus, Rytų religijas, mitraizmą. Atrodo, kad Augustinas griauna tik bibliotekose begyvuojančią pagonybę[3]. Iš tiesų Augustinas teisingai manė paskutiniuosius pagonis geriau pasieksiąs per jų bibliotekas. Šiuo atžvilgiu *Dievo valstybė* tiksliai atspindi reikšmingiausią penktojo amžiaus pradžios bruožą. Iš dalies nieko nepaveldėjusi Voluziano karta savo religiją stengėsi investuoti į tolimą praeitį. Jie buvo fanatiški senienų rinkėjai. Jie aukštino bet kokią religiją ir filosofiją, galėjusias pasigirti *litterata vetustas* – neatmenamais laikais prasidėjusia ir klasikinės literatūros išsaugota kilme[4]. Augustinas skrodžia kaip tik šią *vetustas*. Pagonis jis užklumpa paskutinėje jų priebėgoje – praeityje: jis atskleidžia nesveikas pačių seniausių ir klasikinėje literatūroje dažniausiai vaizduojamų kultų šaknis; jis žaidžia prieštaringumais ir priekaištauja, kad net šią praeitį išsaugoję poetas Vergilijus ir senienų aprašinėtojas Varonas slapčia netikėję tuo, ką pasakoja[5]. Jo Romos istorijos

[1] *De civ. Dei* V, 2-3.

[2] *De civ. Dei* V, 4, 1-2.

[3] Tačiau žr. svarbias N. H. Baynes'o pastabas: Lactantius, *Byzantine Studies*, p. 348.

[4] *Ep.* 118, 4, 26.

[5] Apie Varoną, pvz., *De civ. Dei* III, 4, 1-3.

aptarimas taip pat sukasi apie Romos pradžią. Šis ankstyvasis laikotarpis ypač domino išsimokslinusius praėjusio amžiaus pagonis[1]; Augustinas nenukrypdamas laikosi jų skonio. Mat tolimą praeitį galima saugiai idealizuoti; tad vos tik kalba nukrypsta prie epinio Romos ir Albos karo (VII a. pr. Kr.), Augustinui atrodo, jog jam reikia būti nuosekliam, su konservatorių mitais susidūrusiam radikalui – jis leidžia sau mėgautis viskuo, vadindamas tikraisiais vardais: „Atmetus nesveikos nuomonės kliuvinį..."[2] ir „Tebus nubraukti apgaulingi apdangalai ir klaidinantis baltinimas!"[3]

Tad *Dievo valstybė* pirmiesiems skaitytojams turėjo padaryti kitokį įspūdį nei *Išpažinimai*. Čia jie nesusidūrė su jokia stulbinančia literatūros naujove, tačiau galėjo mėgautis tuo, kuo didžiųjų pagonių, ypač Pretekstato, pašnekesiuose juos džiugino ir Makrobijus: jie regėjo garbingą žmogų, iki menkiausių smulkmenų išmanantį įprastinę kultūrą – religijos paveldą, filosofiją, istoriją[4]. Kai į pensiją išėjęs Afrikos vikaras ir įgaliotasis prefektas Makedonijus gavo pirmąsias tris *Dievo valstybės* knygas, jose gyrė tai, ką dažnai pražiūri šiuolaikiniai istorikai. Paklusnus valdininkas nesutiko čia matyti knygos apie Romos apiplėšimą; ši „visuomenės nelaimė" joje aprašinėjama ne daugiau nei dera[5]. Vietoj to jis galėjo į valias džiaugtis proto švente: „Nežinau, kuo jose labiau stebėtis – tobulu kunigystės išmanymu, filosofijos teiginiais, išsamiu istorijos žinojimu ar kalbos grožiu"[6].

Tačiau net šios ypatybės *Dievo valstybę* romėnų literatūroje leido priskirti prie „krikščionių nacionalizmo" veikalų. Kaip daugeliu nacionalizmo atvejų, raiškos pavidalą jis skolinasi

[1] Ypač žr. A. Momigliano, „Some Observations on the *Origo Gentis Romanae*", *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, 1960, p. 145-178, ypač p. 157-158.

[2] *De civ. Dei* III, 4, 40.

[3] *De civ. Dei* III, 4, 60.

[4] *Saturnalia* I, 24, i; plg. I, 4, 1 apie Albiną: *quasi vetustatis promptuarium*.

[5] *Ep*. 154, 2.

[6] *Ep*. 154, 2.

iš savo vadų; tačiau šis pavidalas buvo pasiskolintas tik kaip nepriklausoma atsvara žmonių protus užvaldžiusiai literatūrinei kultūrai. Po dvidešimties Biblijos studijų metų Augustinas įsitikino, jog ir krikščionys turi turtingos literatūros. *Jūsų* Vergilijus kiekviena proga dabar apgalvotai lyginamas su *mūsų* Šventuoju Raštu[1].

Lyginimas, be abejo – pagrindinė literatūros išmonė, nulemianti visų *Dievo valstybės* knygų sandarą. Augustinas išmintingai naudojasi šia priemone „stereoskopiniam" efektui sukurti. Naujosios krikščionių literatūros sprendimai turėjo būti „regimi kuo aiškiausiai"[2], nes visuomet iškyla ant pagonių rūpestingai suręsto atsakymų į tuos pačius klausimus pagrindo. Toks metodas meistriškai sukelia gausos pojūtį ir draminę įtampą. Tai paaiškina stiprią *Dievo valstybės* įtaką išsilavinusiems vėlesniųjų amžių žmonėms. Mat šiame veikale Augustinas įspūdingai ir gerai apgalvojęs iš klasikos pasaulio keliauja į krikščionybę. Štai sekdami įprastą argumentą apie jausmų reikšmę išminčiui, nuo anekdoto apie stoiką audros ištiktame laive iš Aulo Gelijaus *Atikos naktų*, lėtai judame per Cicerono aprašytas Julijaus Cezario dorybes, kol staiga šio seniai praminto tako gale užtinkame kažką nauja – monumentalų teiginį, jog „Šventasis Raštas apima visą krikščionies išsilavinimą"[3]. „Tad mūsų mokslui, *in disciplina nostra*, ne tiek rūpi, ar pamaldi siela pyksta, bet klausiama, kodėl pyksta, neklausiama, ar ji liūdi, bet – kodėl liūdi; neklausiama, ar bijo, bet ko bijo"[4].

Rašydamas *Dievo valstybę*, Augustinas turėjo apsispręsti, kaip vertinti savo paties mokyto žmogaus praeitį. Mes aiškiai matome, kokius pavidalus įgavo ši praeitis. Išsilavinusio žmogaus praeitis, kurią Augustinas ir jo skaitytojai nuo mo-

[1] Žr. aukščiau p. 301-302.
[2] Pvz., *De civ. Dei* XV, 8, 17 ir XIX, 1, 9.
[3] *De civ. Dei* IX, 4.
[4] *De civ. Dei* IX, 5, 5.

12. 397

kyklos dienų laikė savaime suprantamu dalyku, jam nebepriklausė: tai *jūsų* literatūra, Romos pagonių literatūra. Platonininkų atveju – kitaip. Augustinas manė, kad jie kur kas grėsmingesni priešininkai nei konservatyvūs literatai[1]. Jis iš naujo perskaitė Porfyrijaus ir Plotino traktatus[2] ir taip grakščiai atkūrė tų žmonių dilemas, kad šiuolaikiniai mįslingojo Porfyrijaus tyrėjai vis dar sukasi apie dešimtąją *Dievo valstybės* knygą[3]. Eiliniams krikščionims Porfyrijus buvo pabaisa: Jeronimas jį vadino „niekšu, begėdžiu, šmeižiku, padlaižiu, lunatiku ir pasiutusiu šunimi"[4]. Augustino rankose jis įgyja herojišką stotą: galutiniai Augustino teiginiai didingai išauga iš smulkmeniškos ankstyvųjų Porfyrijaus „visuotinio sielų išlaisvinimo" paieškų kritikos[5]; šitaip pagonybės griovimas pirmosiose dešimtyje *Dievo valstybės* knygų baigiamas dosniai primenama didinga nesėkme.

Tai daug sakantis bruožas: Augustino ginčai su krikščionimis retai pakyla virš ankstyvojoje bažnyčioje paplitusių karingų pamfletų lygio; krikščionys eretikai buvo išorės priešai ir juos reikėjo paprasčiausiai sunaikinti. Tuo tarpu Augustino požiūris į platonininkus *Dievo valstybėje* rodo, kokia gyva tebebuvo pagoniškoji Augustino praeitis, skatinusi subtiliausias jo mintis ir kvietusi nuolatiniam iki pat mirties truksiančiam vidiniam dialogui.

Domėjimasis klasikine praeitimi krikščioniui kelia jaudinančius klausimus. Kaip tik tuo metu Augustinas parašė laišką Evodijui. Ką išvadavo į pragarus nužengęs Kristus[6]?

[1] *De civ. Dei* I, 36, 17-22.

[2] Courcelle, *Le lettres grecques*, p. 168.

[3] Pvz., J. O'Meara, *Porphyry's Philosophy from Oracles in Augustine*, 1959; ir svarbi P. Hadot kritika „Citations de Porphyre chez Augustin", *Rev. études augustin.*, 6, 1960, p. 205-244.

[4] Epitetus surinko J. Bidez, *Cambrige Ancient History*, 12, 1939, p. 634.

[5] *De civ. Dei* X, 32.

[6] Tuo metu jį buvo paveikusi Orozijaus iš Ispanijos atvežta *Pauliaus apokalipsė*: žr. S. Merkle, „Augustin über eine Unterbrechung d. Höllenstrafen", *Aurelius Augustinus*, 1930, p. 197-202.

„Būtų neatsargu apibrėžti, kas jie. Jei sakytume, kad išlaisvinti visi iki vieno, kas tik ten buvo, kas gi nedėkotų, jei pajėgtume tai įrodyti? Ypač jei kalbėtume apie tuos, kurie iš savo parašytų veikalų tapo mums gerai pažįstami, kurių iškalbingumu bei talentu žavimės: tai ne vien poetai ir oratoriai, daugeliu savo veikalų vietų įrodę, kad patys niekina ir juokiasi iš netikrų pagonių dievų, ir kartkartėmis išpažįstantys vieną ir tikrąjį Dievą, nors kartu su visais ir garbinantys anuos prietarus; tai taip pat ir tie, kurie sakė tą patį ne dainuodami ar deklamuodami, bet filosofuodami; pagaliau ir tie, kurių raštų neturime, tačiau iš anųjų raštų žinome apie jų gražiai nugyventą gyvenimą, kai, atmetus tik Dievo garbinimą, kai jie klydo melsdamiesi tuštiems dalykams... visais kitais savo įpročiais – santūrumu, savitvarda, skaistumu, blaivumu, panieka mirčiai dėl tėvynės gerovės, duoto žodžio tesėjimu ne vien piliečiams, bet ir priešams – pelnytai keliami pavyzdžiu. Bet visa tai... kažkodėl netenka savo prasmės ir virsta bergždžiu dalyku. Tačiau dėl kažkokios prigimtinės sielos savybės malonu norėti, kad tie, kurie visu tuo pasižymėjo, būtų pirmiausia ar bent kartu su visais išvaduoti iš pragaro kančių; tačiau vienaip galbūt sprendžia žmogaus protas, o kitaip – Kūrėjo teisingumas"[1].

Į senovės romėnus Augustinas žiūrėjo taip pat prieštaringai, kaip mes žiūrime į iškiliuosius viktoriečius. Istorijos knygos juos vaizduodavo kaip idealius pavyzdžius – *exempla*[2]. Romos senatorių šeimos ieškodavo tokio *exemplum* – pavyzdinio protėvio, norėdamos įrodyti iš jo kilusios[3]. Romos krikš-

[1] *Ep.* 164, 2, 4.

[2] Geriausiai šį dalyką aptaria Maier, *Augustin u. Rom*, 1955, p. 84-93. Jeigu nepaisysime demonų antplūdžio, Augustinas geruosius ir bloguosius Romos istorijos veikėjus vertina taip pat, kaip visi kiti klasikinį išsilavinimą gavę jo amžininkai, pvz., apie istorines Teodosijaus I žinias žr. Aurelius Victor, *Epitome*, XLVIII, 11-12.

[3] Žr. Brown, „Aspects of Christianisation", *Journ. Rom. Studies*, 51, 1961, p. 6, išn. 41.

čionys į šiuos *exempla* žiūrėjo taip, kaip ir derėjo: kai Pauliną aplankė sukrikščionėjusio klano nariai, šiuolaikinius jų šventuosius jis išmoningai palygino su didžiaisiais jų protėviais; taip pasielgęs, jis teigiamai įvertino pagonių dorybes[1].

Augustinas leidosi paveikiamas ne taip lengvai. Jo požiūris į romėnų praeitį tebuvo dalis kur kas esmingesnio požiūrio į vadinamąją *civitas terrena*, tai yra į bet kokią Nuopuolio sužalotų žmonių bendriją, taigi „iš žemės, žemišką". Tokia bendrija susikurtų „žemiškų" vertybių nenori laikyti nykstamomis ir santykinėmis. Įsipainiojus į susikurtą trapų pasaulį, jai nebeliko nieko, kaip tik jį idealizuoti; romėnai turėjo neigti bet kokį blogį praeityje ir nepripažinti būsimosios jo mirties tikrumo. Net sąžiningiausias jų istorikas Saliustijus melavęs, šlovindamas senuosius Romos laikus. Tai buvę neišvengiama, „nes, taikliai pastebi Augustinas, nebuvę kito miesto, kurį jis galėtų šlovinti"[2].

Romos konservatorių požiūrį į savo praeitį nesunku susprogdinti laikant ją „mitu". Taip darė Orozijus. To paties visuomet siekė ir Augustinas. Su niūriu malonumu, panašiai kaip devynioliktojo amžiaus laisvamanis, griaunantis religijos prietarus, jis suniekina pačias vertingiausias pagonių idėjas, sumenkindamas jas iki plikų jų pradmenų: „Atimk pasipūtimą, ir kas gi liks iš žmonių, jei ne žmonės?!"[3] Taip Romos istorijos kelią atsisakoma laikyti kuo nors ypatingu. Romos iškilimą jis glaustai paaiškino vienu paprastu, visoms valstybėms bendru veiksniu: Augustinas tvirtai įsikimba į „troškimą valdyti", Saliustijaus „tik prabėgom"[4] paminėtą romėnams nebūdingą ydą ir, apibendrinęs su jam būdingu nuoseklumu, paverčia jį bet kokios valstybės augimo dėsniu. Tad sėkmingai plėšikaujanti gauja gali tapti pagrindiniu imperijos

[1] Paulinus, *Carmen* 21, 230-238.
[2] *De civ. Dei* III, 17, 34-37.
[3] *De civ. Dei* V, 17, 28.
[4] *De civ. Dei* III, 14, 47.

pavyzdžiu[1]; skaitytojų Augustinas prašo jų idealizuojamą praeitį matyti tolimame, visiškai neklasikinės agresyvios asirų imperijos veidrodyje[2]. Afrikiečiai tikrai garsėjo mokslu drąsiai nuplėšti kaukę[3]. Sarkazmas visuomet buvo vienas stipriausių Augustino ginklų[4]; nukreipdamas jį prieš Romos praeitį, Augustinas pasirodė neturįs jokio romėnų „rimtumo": išraiškinga „vieta" – *controversia*, kai jis pernelyg pabrėžia netiesioginius duomenis prieš Lukrecijos ištikimybę, turėjo atrodyti nepaprastai prasto skonio. (Kad ir kaip ten būtų, geras krikščionis romėnas Paulinas iš Nolos didžiavosi savo žmoną vadindamas „mano Lukrecija".)[5]

Tačiau Augustinas ne vien drąsiai rėžė teisybę. Su savo amžininkais jis sutiko dėl dviejų svarbių dalykų: dorinė romėnų istorija esanti svarbesnė už plikus romėnų užkariavimo žygių „faktus"; antra, jei dorinės romėnų savybės imperijos ir nepavertė ypač privilegijuota bei nusipelniusia amžinybės (taip manė pagonys), tai bent jau padarė geresne už visas pirmtakes[6]. Kaip mes vis dar apie karalienės Viktorijos amžiaus laimėjimus galvojame svarstydami atskirų didžiųjų viktoriečių nuopelnus, taip ir dorinės senųjų romėnų savybės atrodė paaiškiną ankstesniąją Romos didybę[7]. Augustinas pri-

[1] *De civ. Dei* IV, 4 ir 5. Žodis *latrocinium*, plėšikų gauja, vėlyvojoje imperijoje vartojamas valdžios užgrobėjams pavadinti: R. MacMullen, „The Roman Concept of Robber-Pretender", *Rev. intern. des Droits de l'Antiquité*, 3e sér., 10, 1963, p. 221-236.

[2] *De civ. Dei* IV, 7, 38.

[3] Žr. aukščiau p. 28-29.

[4] Pvz., *De civ. Dei* III, 12.

[5] *De civ. Dei* I, 19, 15; plg. Paulinus, *Carmen*, X, 192.

[6] Vittinghoff, „Z. geschichtl. Selbstverständnis", *Hist. Zeitschr.*, 198, 1964, p. 545-546.

[7] *De civ. Dei* V, 12, 1-3. Toks požiūris būdingas amžiui, kai istorija tėra retorikos priemonė ir vartojama „moralei pabrėžti ir pasakojimu pamaloninti": žr. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 131-135; ir ypač I. Calabi, „Le fonti della stori romana nel *De civitate Dei* di Sant'Agostino", *Parola del Passato*, 43, 1955, p. 274-194. Net savo meto įvykius pasakojantys istorikai nuolat griebiasi senųjų pavyzdžių: pvz., J. Vogt, „Ammianus Marcellinus als erzählender Geschichtsschreiber d. Spätzeit", *Meinz. Akad. d. Wiss. u. d. Lit., Abh. d. geistes-u. sozialwiss. Kl.*, 1963, Nr. 8, p. 820-822.

taria šiam požiūriui ir panaudoja jį plėtodamas nepaprastai savotišką eksperimentinę[1] nuomonę, kodėl romėnams Dievas leidęs sukurti tokią didžiulę imperiją[2].

Leisdamasis provokuojamas šių *exempla*, Augustinas keičia romėnų požiūrį į jų pačių praeitį. Aiškindamasis, kodėl kilnieji protėviai elgėsi vienaip, o ne kitaip, jis nesustoja prie išorės. Ir vėl sugriebęs klasikinio autoriaus prabėgom mestą priekaištą[3], Augustinas pasirodo turįs vieną visa apimantį paaiškinimą: rodyti nepaprastas dorybes romėnus vertusi vienintelė jėga – visa pranokstanti garbėtroška: „Jie *godūs šlovės, turtais dosnūs buvo, neaprėpiamos garbės, tiesumu turtų troško*. Štai ką jie karščiausiai mylėjo, dėl ko norėjo gyventi, už ką nesvarstydami mirdavo; štai kodėl to vienintelio beprotiškai trokšdami kitus troškimus tramdė“[4].

Štai kuo Augustinas pakeičia idealizuotus šeimos portretus, nuobodžiai užvaldžiusius to amžiaus romėnus. Bet Augustinas suvokė, kad tai vertinga tik siauram elito ratui[5]. Paprastas žmogus Augustinui buvo tikras menkysta, visuomenės įpročių vergas[6]. Jam atrodė, kad net didžiausi pagonių praeities mąstytojai pasidavė šiai jėgai: jie slėpę tikrąsias savo pažiūras[7], arba buvo verčiami eiti į kompromisą su savo įsitikinimais[8]. Iracionalumas taip pat buvęs visiškai šalia: minių pamaldumas galėjęs priversti judėti stabus[9]; paslaptingi „žemesnieji jausmai“ galėję prispirti negyvą žmogaus pavidalo kūną laikyti gyvu[10]. Žmonėms reikia „autoriteto“: jiems reikia

[1] *De civ. Dei* V, 9, 52-54.
[2] *De civ. Dei* V, 12 ir 19, 48-60.
[3] *De civ. Dei* V, 12, 16, iš Sallust., *Cat.* 7, 6.
[4] *De civ. Dei* V, 12, 15-19.
[5] *De civ. Dei* V, 12, 153.
[6] Pvz., *Enarr. in Ps.* 64, 6; 136, 21; 138, 18.
[7] *De civ. Dei* IV, 29, 45 ir apie Varoną VI, 6.
[8] *De civ. Dei* X, 3, 3-5: platonininkai.
[9] *Ep.* 102, 3, 18; plg. *Enarr. 2 in Ps.* 113, 3.
[10] *Enarr. 2 in Ps.* 113, 1. Ypač žr. išmintingą A. Mandouze'o tyrimą „S. Augustin et la religion romaine“, *Rech. augustin.*, 1958, p. 187-223; t. p. žr. A. M. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, p. 158-164.

tvirto ir įtikinančio iššūkio iš viršaus, atgrasančio nuo įpročių ir iracionalių nukrypimų[1]. Jei toks vadovavimas kyląs ne iš Dievo, jis būtinai turįs eiti iš kokio nors kito šaltinio.

Augustinas tikėjo į demonus: jie esą tam tikra, už žmogų aukštesnių ir amžinai gyvų būtybių rūšis, jų kūnai judrūs ir neregimi kaip oras, jie apdovanoti antgamtine skvarbumo galia; kaip ir puolę angelai, jie esą prisiekę tikrosios žmonių giminės laimės priešai[2]. Jų galia veikti milžiniška: demonai sugebėdavo taip susilieti su kūniškuoju mąstymo pagrindu, kad sukeldavo iliuzijas[3]. Nublokšti į žemesniosios oro sferos po mėnuliu sūkurius, šie Paskutiniojo teismo sprendimo laukiantys kaliniai[4] visuomet buvo nelyg paukščiai, pasirengę pulti prie subirusių menkos ir atskilusios žmonijos trupinių[5].

Anot vėlyvosios Romos liaudies įsitikinimų, demonai veikdavę nepaprastai žiauriai: norėdami sukelti nelaimes ar riaušes, jie paprasčiausiai prisiimdavę žmonių išvaizdą[6]. Augustinui, priešingai, ryšys tarp žmonių ir demonų atrodė esąs grynai psichologinis. Panašus traukia panašų. Žmonės gauna tuos demonus, kurių nusipelno; savo ruožtu demonai šį panašumą įamžiną nedorovingus bei anarchiškus dievus minioms pakišdami kaip dieviškosios galios ženklus[7].

Saliustijus parašė Romos respublikos doros žlugimo istoriją: Augustino skaitytojams ši doros istorija tapo *autoritetingiausia* ano laikotarpio istorija[8]. Augustinas paverčia ją religine istorija, pridurdamas dvi visiškai svetimas autoriteto[9] ir

[1] *Ep.* 137, 3, 12 ir 138, 3, 17.

[2] Apibrėžimas *De civ. Dei* IX, 8, 1-4, paimtas iš Apulėjaus.

[3] Pvz., *Ep.* 9, 3 ir pasakojimai iš *De civ. Dei* XVIII, 18, 12-22.

[4] *Ep.* 102, 3, 20; *De civ. Dei* XI, 33, 1-2.

[5] *De civ. Dei* XVI, 24, 60.

[6] Pvz., Apie didžiąsias 387 m. riaušes Antiochijoje – Libanius, *Oratio*, 19. Žr. N. H. Baynes, „The Hellenistic Civilization and East Rome", *Byzantine Studies*, p. 6-7. „Viena iš kasdienių, kas valandą persekiojančių baimių – iš visų pusių supantis demonų pasaulis".

[7] Pvz., *De civ. Dei* II, 25, 5.

[8] *De civ. Dei* I, 5, 32; žr. Maier, *Augustin u. Rom*, p. 80-81.

[9] Pvz., *De civ. Dei* I, 31, 28.

demonų idėjas: taip Romos istorija tampa pasakojimu apie Kristaus autoriteto netekusią ir neatremiamų jėgų, prieš kurias neatsilaiko trapių žmogaus dorybių šarvas, malonei nušviestą bendruomenę[1].

Varydamas demonus iš pagonių praeities iki galo, Augustinas nepasitenkino tik parodęs išvirkščią demonišką jos pusę. Jis padarė daugiau bei subtiliau. *Dievo valstybė* – knyga apie „šlovę". Joje Augustinas Romos praeities šlovę atima tam, kad nukeltų ją toliau nei žmonės gali pasiekti – į „visų šlovingiausią Dievo valstybę". Dorybės, kurias romėnai skirdavę savo didvyriams, pasiekiamos tik kito miesto piliečiams; garsusis Cicerono Romos respublikos esmės apibrėžimas tiktų tik tarp dangiškosios Jeruzalės sienų[2].

Neturėtume pamiršti, kad, kaip ir *Išpažinimai*, *Dievo valstybė* yra viena iš nedaugelio Augustino knygų, kai prasmingas net pats pavadinimas – *De civitate Dei*. Kaip ir *Išpažinimuose*, pavadinimas atsirado staiga; ir, kartą atsiradęs, buvo įrašytas į kiekvieną knygos eilutę.

Dievo valstybės neįmanoma paaiškinti tik tiesioginėmis atsiradimo aplinkybėmis. Būtų labai paviršutiniška ją laikyti knyga apie Romos nusiaubimą. Augustinas galėjo parašyti *kokią nors* knygą *Apie Dievo valstybę* ir be tokio įvykio. Nusiaubimo tema tik pritraukė ypatingų ir provokuojančių skaitytojų Kartaginoje; šitaip dėl Romos apiplėšimo knyga, galėjusi būti grynos egzegezės veikalu, skirtu krikščionims mokslininkams (kas nors panašaus į didįjį komentarą *Pradžios knygai*, kur pirmą kartą ir iškyla „dviejų valstybių" idėja)[3], tapo apgalvotu susikirtimu su pagonybe. Pati *Dievo valstybė* nėra „vienadienis veikalas"; tai seno, vis labiau savo minčių užvaldomo žmogaus kruopščiai apgalvotas kūrinys.

Pamoksle, Augustino pasakytame Kartaginoje tais pačiais

[1] *De civ. Dei* II, 8, 58-73.
[2] *De civ. Dei II*, 21, 116-123.
[3] *De Gen. ad. litt.* XI, 15, 20.

metais, kai sėdo rašyti *Dievo valstybės*, geriau nei bet kur kitur justi, kokios paskatos privertė parašyti šį „didelį ir svarų kūrinį", prie kurio prakaituos ateities kartos. „Tad kai pergalė pasiglemš mirtį, viso to nebebus ir stos visiška ir amžina taika. Būsime tarsi kokiame mieste. Broliai, kai imu apie tai kalbėti, nebegaliu sustoti..."[1]

27

CIVITAS PEREGRINA[2]

Į didžiąsias Kartaginos bazilikas rinkdavęsi krikščionys po 410 m. jautėsi sutrikę. Anksčiau jie didžiavosi „krikščionybės laikais"[3], o dabar staiga užgriuvo didžiausios nelaimės. Po vienos kartos laikotarpį lydėjusios sėkmės jie pamatė, kad tapo nebemėgstami[4]. Žmones traukė senasis gyvenimo būdas, ypač pagonių cirko reginiai, šiuo krizės metu, regis, vieninteliai palaikę visuomenės pasitikėjimą senojo pasaulio saugumu ir gyvybe[5].

Šiems sumišusiems žmonėms Augustinas sakė tai, ką jie troško girdėti. Jis sugrąžino jiems tapatumo pojūtį; kalbėjo

[1] *Enarr. in Ps.* 84, 10.

[2] Iš neaprėpiamos *Dievo valstybei* skirtos bibliografijos (žr. C. Andresen, *Bibliographia Augustiana*, 1962, p. 34-37) ypač vertingas pasirodė R. H. Browno rinktinių vietų vertimas su paaiškinimais, *Introduction to St. Augustine, The City of God*, 1950. Taip pat naudingas dvikalbis leidimas su paaiškinimais *Bibliothèque augustinienne*, sér. 5, 33-37, 1959-1960.

[3] *Serm.* 81, 7 ir 105, 8.

[4] *Serm.* 105, 12. Augustinas susirūpinęs, kad nebūtų apkaltintas mėgavimusi nelaime: *Ennar. in Ps.* 136, 17.

[5] Pvz., žr. Rutilius Namatianus, *De reditu suo*, I, 201-204. *Cod. Theod.* XV, 7, vasario 13, 413, pamini *tribunus voluptatum* Kartaginoje. Dramblio kaulo lentelės nuolauža vaizduoja, kaip tokiems žaidimams vadovauja senatorių šeima: C. Mohrmann ir F. Van der Meer, *Atlas of Early Christian World*, 1958, pvz., 201, p. 81. Parama tokiems žaidimams buvo glaudžiai siejama su konservatyvia pagonybe, tai rodo ir turtingos vilos Kartaginoje mozaika: G. Picard, „Un palais du IVe siècle à Carthage", *Comptes-Rendus de l'Acad. Inscript. et Belles Lettres*, 1964, p. 101-118.

apie tai, kam jie priklausą ir kam turį būti ištikimi. Keliuose ilguose savo pamoksluose[1] Augustinas kreipėsi į sutrikusius žmones, šimtais kelių dar klaidžiojusių ties pagonybės sienomis – dėl pagoniškos giminės, pagonių kaimynų, ištikimybės savo valstybei, kurią perteikti galėjo tik pagoniškos apeigos[2]. Tokiems žmonėms Augustinas sakė, kad jie ypatinga tauta – Jeruzalės piliečiai. „O, Dievo tauta! O, Kristaus kūne! O, kilmingoji žemei svetima gimine!... Jūs ne iš čia, jūs iš kitur"[3].

Augustinas naudojosi Afrikos krikščionims bendrąja tapusia vieta[4], kurią, beje, pirmą kartą užtiko donatininko Tikonijaus veikale[5]. Jau po Adomo nuopuolio žmonių giminė buvusi padalyta į dvi dideles „valstybes" – *civitates*, į dvi dideles priklausomybės piramides. Viena „valstybė" kartu su ištikimaisiais angelais tarnaujanti Dievui, kita – sukilusiems angelams, Šėtonui ir demonams[6]. Nors šiuodvi „valstybės" atrodo esančios neišpainiojamai susipynusios bažnyčioje ir pasaulyje, jos būsią atskirtos per Paskutinįjį teismą[7]. Kristus ištarsiąs nuosprendį, ir abi valstybės – Babilonas ir Jeruzalė – aiškiai pasirodysią, viena kairėje, kita – dešinėje[8].

Po 410 m. Augustinas ėmėsi šios temos ir kaip geras fokusininkas „paskleidė" ją savo klausytojams[9].

Kadaise žydai pakliuvo į Babilono nelaisvę. Iš ten jie troškę sugrįžti į Jeruzalę. Jų pranašai skelbę sugrįžimą, o *Psalmės* apgiedoję visos tautos troškimą grįžti į tėvynę prie sugriautos šventyklos, kurią turėsią atstatyti. Čia Augustinas mato nelai-

[1] Ypač žr. A. Lauras, H. Rondet, „Le thème des deux cités dans l'oeuvre de S. Augustin", Rondet ir kt., *Études augustiniennes*, p. 99-162.

[2] *Enarr. in Ps.* 39, 5.

[3] *Enarr. in Ps.* 136, 13.

[4] *Enarr. in Ps.* 136, 1: „kiekvienas, išaugęs šventosios bažnyčios tradicijoje, turėtų žinoti".

[5] Ypač žr. T. Hahn, *Tyconius-Studien*, 1900, p. 29.

[6] *De cat. rud.* 19, 31; *Enarr. in Ps.* 61, 5-6.

[7] *De cat. rud.* 19, 31.

[8] *Enarr. in Ps.* 64, 2.

[9] *Enarr. in Ps.* 147, 2.

svės ir išsivadavimo, netekties ir susigrąžinimo reginį[1], bendrais bruožais būdingą daugeliui didžiųjų vėlyvosios antikos religinių mąstytojų – platonininkams[2], manichėjininkams[3], krikščionims. Augustinas ištobulino visus jo atspalvius bei atšakas, su didele menininko aistra panaudojo visas smulkmenas ir kartu visiškai sujungė su konkrečiu tolimos žydų istorijos įvykiu: „Tad ir mes pirmiausia turime pažinti savo nelaisvę, o paskui išlaisvinimą, turime pažinti Babiloną... ir Jeruzalę... Pagal pažodinį Biblijos pasakojimą iš tikrųjų tai buvę du miestai... Šie du miestai įkurti tam tikru laiku, kad paaiškėtų dviejų kadaise pradėtų ir ligi amžių pabaigos išliksiančių miestų alegorija"[4].

Žydai daug nuveikė Babilone; tad Augustinas pabrėždavo tai, kas jam atrodė svarbiausia. Jie paklusniai atėję; jie buvę taikūs pavaldiniai ir klusnūs visuomenės tarnai; jų kankinių maldos paskatinę atsiversti karalių Nebuchodonosarą[5]. Per Afrikos bažnyčios ir valstybės sąjungos medaus mėnesį, kovodamas prieš pagonis ir donatininkus, Augustinas kaip tik tai ir pabrėždavo[6]. Dabar jis iškelia draskantį *Psalmių* ilgesį. Babilonas reiškiąs „sumaištį" – tapatybę, nugrimzdusią į pasaulio dalykus[7]. Jeruzalės piliečiai taip pat priklausą šiam pasauliui, tačiau nuo Babilono jie skiriasi gebėjimu ilgėtis kažko kito: „Dabar klausykimės, klausykimės, broliai, ir giedokime, klausykimės ir giedokime; troškime sau valstybės, kurioje būtume piliečiai... Nes trokšdami ten jau esame, viltimi nelyg inkaru įsikabiname į tą žemę... Kai giedu, ne čia būdamas giedu, nes ne kūnu giedu, bet širdimi. Skambantį kūną girdi

[1] *Enarr. in Ps.* 147, 5.

[2] Pvz., H. Leisegang, „Der Ursprung d. Lehre Augustins von d. *Civitas Dei*", *Archiv für Kulturgesch.*, 16, 125, 127-155.

[3] A. Adam, „Der manichäische Ursprung d. Lehre von d. zwei Reichen bei Augustin", *Theol. Literaturzeitung*, 77, 1952, p. 385-390.

[4] *Ennar. in Ps.* 64, 1 ir 2.

[5] *Serm.* 51, 9, 14.

[6] *De cat. rud.* 21, 37; C. *Faustum* XII, 36.

[7] *Ennar. in Ps.* 64, 2.

ir Babilono piliečiai, o širdies balsą girdi tik Jeruzalės Įkūrėjas"[1].

Kiti šio krizės laikotarpio moralistai, ypač Pelagijus, norėdami perteikti savo mintis, kalbėdavo apie artėjančią Paskutiniojo teismo dieną[2], o Augustinas pasirenka visiškai kitą būdą. Jis sąmoningai nesinaudoja Evangelijų bauginimais ir *Psalmėse* ieško to, kas leistų mylėti ateitį[3]: dabar Augusto pasirinkti ir pabrėžiami raginimai kviečia giedoti „meilės dainas" – *ad amatoria quaedam cantica*[4]; jis remiasi ne baimės jausmu, bet meile tolimai neatmenamų laikų šaliai, „senovinei Dievo valstybei". „Šioji valstybė prasideda nuo Abelio, kaip ir anoji – nuo Kaino. Tad sena yra šioji Dievo valstybė – žemėje visuomet kenčianti, trokštanti dangaus, ji taip pat vadinama Jeruzale ir Sionu"[5].

Tokia negrėsminga gražbylystė nebūtų sujaudinusi išsilavinusio pagonies[6]. Iš istorijos jis žinojo, kad krikščionių religija – labai ribotos reikšmės įvykis. Dievų veikimas per Romą siekiąs daug giliau – iki pat tikrosios žmonių giminės pradžios: nuo to laiko iki Kristaus jau buvo prabėgę daug amžių. Krikščionybė negali pasisendinti skelbdama, kad Dievas esą rūpinęsis žmonių gimine per žydų Įstatymą, nes šis Įstatymas veikęs tik Sirijos užkampyje[7]. Krikščionybę ypač sunku suprasti romėnų konservatoriui: juk krikščionys iš protėvių žydų buvo perėmę puikiai veikiančią religijos tradiciją, tačiau pakeitė ją naujomis apeigomis[8]. Tai stipri kritika, praėjusiame amžiuje su stulbinančia erudicija išplėtota didžiojo platonininko Porfyrijaus: toks krikščionių skelbiamas „visuotinis iš-

[1] *Enarr. in Ps.* 64, 3.

[2] Antrasis Salviano *De gubernatione Dei* pavadinimas buvęs *De praesenti judicio*: Gennadius, *De vir. ill.* 67 (PL 58, 1099).

[3] *Enarr. in Ps.* 147, 4; žr. aukščiau p. 286-287.

[4] *Enarr. in Ps.* 64, 3.

[5] *Enarr. in Ps.* 142, 3.

[6] *Enarr. in Ps.* 136, 17: „Kokia tai „valstybė?"

[7] *Ep.* 108, 2, 8.

[8] *Ep.* 136, 2.

laisvinimo kelias", sako jis, iki tol buvęs „nežinomas istorijos mokslui"[1].

Augustinui teko atsakyti į šį iššūkį. Lig šiolei jo mintys apie dvi valstybes dažniausiai liesdavo žmonių bažnyčios sąrangą[2]; nuo manichėjininkų gindamas Senojo Testamento reikšmę, jis apsiribojo siauru žydų istorijos tarpsniu. Dabar šias temas reikėjo atremti į kitą pamatą, ir Augustinas leidosi per „visas amžių platybes"[3].

Istorijos išmanymu Augustinas, be abejo, nusileidžia Porfyrijui[4]. Bet Porfyrijaus kritiką jis atremia kitoje plotmėje. Pavyzdžiui, jis tuojau pat užsipuola konservatoriaus prielaidą, esą keitimasis visuomet trikdo labiau nei pastovumas: religinė žmonių giminės istorija, girdi, turinti saugoti nuo neatmenamų laikų esančias tradicijas[5], tad apeigų pakeitimas visuomet esti tik į bloga. Kiekvienas pagaulus žmogus, stebėdamas jį supančius daiktus, supranta, jog tai netiesa[6]. Augustinas jau buvo mėginęs filosofiškai suderinti gamtos pasaulio kintamumą ir pastovumą. Didžiajame komentare *Pradžios knygai* jis pasinaudoja tradiciniu šios problemos sprendimu: į kiekvieną kūrinį Dievas įdėjęs pastovų jį tvarkantį pradą, *ratio seminalis*, turintį laiduoti, kad pasikeitimai vyktų ne atsitiktinai, o pagal kartą ir visiems laikams kūrimo metu sugalvotą vidinį pavyzdį[7]. Religijos institutų pasikeitimai Izraelio istorijoje taip pat neturį atrodyti nereikalingu bei skausmingu protėvių papročių laužymu; tai galį būti reikšmingi,

[1] *De civ. Dei* X, 32, 5-11.

[2] Pvz., *De cat. rud.* 19, 31.

[3] *Ep.* 102, 3, 21.

[4] „Geriausias savo meto mokslininkas..." Dodds, *Pagan and Christian*, p. 126. Ypač žr. W. den Boer, „Porhpyrius als historicus in zijn strijd tegen het Christendom", *Varia Historica aangeboden an Professor Doctor A. W. Bijvanck*, 1954, p. 83-96.

[5] *Ep.* 136, 2.

[6] *Ep.* 138, 1, 2-3.

[7] Ši idėja paskatino bergždžią diskusiją apie tai, ar Augustinas nebuvo evoliucijos teorijos pirmtaku: pvz., H. Woods, *Augustine and Evoliution*, 1924; ir A. Mitterer, *Die Entwicklungslehre Augustins*, 1956.

augimą rodantys ženklai[1]. Taip augančią žmonių giminę galima laikyti milžinišku, į atskirą žmogų panašiu organizmu[2], kuris keičiasi pagal žmogaus protui nesuvokiamą ir vien Dievui težinomą viduje įsodintą augimo pavyzdį.

Savo požiūriu į istoriją Augustinas manėsi siekiąs gerokai toliau nei pagonys platonininkai. Juk jie sugeba suvokti tik nekintančius dalykus: jiems pakanka kontempliuoti nelaikinę dievybę, bet jie nesugeba atsakyti nė į vieną klausimą, kurį kelia „susipynusi amžių eiga... Jie neįstengia ištirti ištįsusių amžių sekos ir visokiausių ženklų, žyminčių bėgsmą, kuriuo nelyg upe teka žmonių giminė, nesugeba suvokti nė atsivertimo nuo jos į kiekvienam privalomą savąjį tikslą"[3]. Anot Augustino, reta dovana „amžių kaitą" susieti su nekintama Dievo išmintimi buvusi suteikta tik žydų pranašams.

Taigi žmonių istorijos tėkmė sklidina prasmių, kurias tikintieji įstengia suvokti tik iš dalies, o visiškai jas perprantąs tik pranašas[4]. Už klasikinio istoriko akiračio toli plytinčios praeities erdvės gali tapti pranašiškų įvykių scena, jos gali būti tiriamos ir ginamos kaip reikšminga istorijos teritorija. (Apie tai galvodamas Augustinas net ketino tapti archeologu: Utikoje jis matė tokį didelį krūminį dantį, kad tai galėjo būti įrodymas, jog Kaino laikais žemėje gyvenę milžinai[5].) *Dievo valstybėje* Augustinas vienas pirmųjų pajuto bei įspūdingai perteikė naują protinį išgyvenimą. Rašydamas apie Apvaizdą, jau Plotinas gamtos pasaulyje regi smulkmeniškai tvarkomą dalių dermę. Apie Visatą – Kosmą – kalbančiam Plotinui[6] būdingas nuostabos pojūtis taip pat užplūsta ir Augustiną,

[1] *Ep.* 138, 1, 7-8. Augustinas taip pat vartoja medicinos įvaizdžius ir cituoja ankstesnįjį pažįstamą Vindicianą (*Ep.* 138, 1, 3). Tai gražiai dera prie taip nedaug žinomų Vindiciano teorijų, žr. aukščiau p. 69-70.

[2] Ypač žr. *De civ. Dei* X, 14, 1-5.

[3] *De Trin.* IV, 16, 21.

[4] Vittinghoff, „Z. geschichtl. Selbstverständnis", *Hist. Zeitschr.*, 198, 1964, p. 541, pastebi, kad toks įsitikinimas būdingas visiems to amžiaus krikščionių rašytojams.

[5] *De civ. Dei* XV, 9, 20.

[6] *Enead* 3, 2, 13, cituojamos *De civ. Dei* X, 14, 12

kai jis prabyla apie stebėtiną bei tobulai sutvarkytą amžių kaitą[1]. „Ką nors suteikdamas, pridėdamas, atimdamas, atitraukdamas, padidindamas ar sumenkindamas, Jis, nekintamas kintamų dalykų Kūrėjas ir Tvarkytojas, daro tol, kol nelyg į kokią nors didžią nenusakomo kompozitoriaus giesmę sudeda visų pasaulio laikų grožį, kurio dalelės yra tai, kas pritinka kiekvienam amžiui"[2].

Norėdami bendrauti, žmonės pasirenka žodžius; Dievas pasirinko ir žodžius, ir įvykius[3]. Praeity Augustinas Dievą išreiškė tarsi stilingas vėlyvosios Romos rašytojas. Jis mėgstąs kalbėti užuominomis ir išmoningomis parafrazėmis. Po jomis vis aiškiau įžiūrimas objektas nuolatos tas pats – Kristus ir Jo Bažnyčia[4]. Bet žodžiai pranyksta, palikdami vien savo reikštąsias prasmes. Didieji Dievo kalbos „žodžiai" – ištisos tautos ir garsios valstybės – išnyko, nusineštos žlugusių laikinių laimėjimų: „Apie valstybę (Jeruzalę) pasakyta: kadaise ji vadinta šlovingiausiąja. Žemėje ji sunaikinta; žemėje ji krito po priešų antpuolių ir tapo nebe tokia, kokia buvo: ji išreiškė įvaizdį ir pranyko kaip šešėlis"[5].

Tokie žodžiai būdingi Augustinui. Apžvelgdamas plačias istorijos erdves, Augustinas nemano, kad galėtų ką nors tiesiogiai paveldėti iš grynai žmogiškų Artimųjų Rytų civilizacijų laimėjimų. Apskritai žmonių istorija buvusi ne kas kita, kaip „laiko platybės, kuriose išnyksta mirusieji ir ateina gimusieji"[6], plati mirties linkui tekanti upė. Tačiau Augustiną

[1] *De civ. Dei* X, 15, 1 ir t. Pasirėmęs iš Plotino perimta Apvaizdos veikimo pasaulyje idėja, Augustinas įrodinėja savo paties Apvaizdos istorijoje idėją. Palyginkite pastraipą iš J. Burckhardto *Weltgeschichtliche Betrachtungen* (Bern, 1941), p. 393, kurią straipsnyje „Platonism in Islamic Philosophy", *Greek into Arabic*, 1962, p. 251, griežtai kritikuodamas cituoja R. Walzeris, norėdamas akivaizdžiai parodyti, kokios gyvos platonininkų idėjos.

[2] *Ep.* 138, 1, 5.

[3] *Ep.* 102, 6, 33.

[4] *De civ. Dei* X, 20, 7-13.

[5] *Enarr. in Ps.* 86, 6; plg. *De civ. Dei* XVII, 13 ir XVIII, 45.

[6] *De civ. Dei* XV, 1, 25; ypač žr. H. I. Marrou, *L'Ambivalence du Temps de l'Histoire chez S. Augustin*, 1950.

pakerėjo tolima ir kaip liturgija miglota Dievo kalba. Kristaus pasirodymas tarp žmonių staiga atskleidė šios kalbos reikšmę ir ja pripildė kad ir menkutę šios neraminančios tuštumos dalį: „Praėjusios istorijos šimtmečiai riedėtų barškėdami tarsi tuščios statinės, jeigu jais nebūtų išpranašautas Kristus"[1].

Kaip visi ankstyvosios bažnyčios krikščionys, Augustinas visuomet tikėjo, kad svarbiausia istorijoje – pranašiškų kalbų bei įvykių siūlas, pagaliau ir atvedęs prie Kristaus atėjimo ir dabartinės bažnyčios padėties. Pranašiškos reikšmės turintys vaizdai kaip kaleidoskope susidaro vien tam, kad išsisklaidytų, savo vietą užleisdami ryškesniems vaizdams: Nojaus laivui, pažadams Abraomui, Išėjimui, Babilono nelaisvei. Šiuos vaizdus skiriantys milžiniški laiko tarpai, pavyzdžiui, tūkstantis metų tarp Nojaus ir Abraomo, kaip tik ir turėjo pabrėžti anapusinę šios tiesos akimirksnių reikšmę, besiskiriančią nuo pilkos, „istorikų stropumo" užrašytų įvykių sekos[2]. Vyskupas Augustinas susikaupęs ėjo tuo siauru taku, kuriuo Senojo Testamento istorija atėjo prie naujojo Apreiškimo. Kaip tik šiai temai skiriamas ilgiausias visų jo knygų[3] skyrius veikale prieš manichėjininką Faustą.

Porfyrijus buvo visiškai kitokio masto kritikas nei Faustas: jo priekaištai Augustiną *Dievo valstybėje* privertė įrodinėti, kad krikščionybė yra tikroji ir prigimtinė visos žmonių giminės religija, Porfyrijaus neigtas „visuotinis kelias", o ne parapinės reikšmės įvykis. *Dievo valstybėje* krikščionybės esmė turėjo būti suvokta ir pateikta bendrais bruožais: tai taisyklingų santykių tarp kūrinių ir jų Kūrėjo ir atitinkamai taisyklingų santykių tarp kūrinių atkūrimas. Toks apibendrinimas teikė galimybę rinktis. Reikėjo ištirti suirusių kūrinio ir Kūrėjo santykių prigimtį; jų pradžia aiški – buvo angelų nuopuolis; juos teliko sugretinti, įvilkus į dviejų „miestų" sąvo-

[1] *Tract. in Joh.* 9, 6.
[2] *De civ. Dei* XVI, 2, 82-85.
[3] C. *Faust.* XXII; *Retract.* II, 33.

kas, ir žmonių giminė *Dievo valstybėje* pasirodys suskilusi tarp dviejų jėgų[1].

Dievo valstybėje Augustinas norėjo įrodyti, kad „dangiškosios" ir „žemiškosios" valstybių skyrimo užuominų galima pastebėti visoje žmonių giminės istorijoje.

Augustinas puikiai žinojo, kad, besitelkdama prie nedidelių prasmės oazių, „pranašiškoji" istorija gali peršokti ne vieną amžių; priešingai, besiskleidžianti abiejų valstybių byla tęsėsi kiekviename amžiuje. Augustinas drąsiai mėgino amžius po amžiaus painiuose ankstyvuosiuose Biblijos istoriniuose pasakojimuose susekti abiejų „valstybių pėdsakus"[2]. „Pranašiškoji" istorija buvusi grynai religinė istorija. Jos pervartos buvo didieji Abelio, Abraomo ir Melchizedeko aukojimai. Čia atnašaujantysis stovįs priešais Dievą (kaip ankstyvosiose krikščionių mozaikose virš Šv. Vitalio bažnyčios altoriaus Ravenoje). Priešingai, santykiai tarp žmonių – esminė abiejų valstybių idėjos dalis: čia klasikiniai įvykiai – gyvai pavaizduoti santykiai tarp dviejų asmenų arba dviejų asmenų grupių; pavyzdžiui, tarp visos tautos ir svetimos šalies, kaip kad žydai Babilone. Bet žmonėms rūpi ne vien aukos: jie ieško visų šios žemės „gėrybių"[3]. Didžiausia iš šių gėrybių Augustinui buvo visuotinė tvarkingos visuomenės taika[4]. Tokiu būdu praplečiamas siauras religinės istorijos takas: Augustino požiūris į praeitį leidžia išvysti ne vien didingas teisuolių procesijas, bet ir ištisas visuomenes; toks požiūris verčia pastebėti, kad *civitas terrena*, žemiškų gėrybių ieškančių žmonių valstybė, pasiekia ir labai toli nuo Biblijos esančią istoriją[5]. Požiūris į istoriją, iki tol ribojęsis įvykių vėrinio atsekimu iki kulminacijos, prasiplėtė pradėjus stebėti, kaip kiekviena-

[1] *De Gen. ad litt.* XI, 15, 20; *De civ. Dei* XIV, 28.
[2] *De civ. Dei* XVI, 3.
[3] *De civ. Dei* XVIII, 2.
[4] Pvz., *De civ. Dei* XV, 4.
[5] *De civ. Dei* XVIII.

me amžiuje žmonių gyvenimai telkiasi apie abi pasirinkimo galimybes.

Šis prieštaravimas, „paskelbtas"[1] pačioje žmonių giminės pradžioje, buvo sutelktas į vieną pagrindinių žmogiškų santykių sritį – į santykius tarp vyresniojo ir jaunesniojo brolio[2]. Augustinas (jaunesnysis Navigijaus brolis) vieninteliu susidūrimo tarp Kaino ir Abelio įvykiu[3] pilnai įkūnija daugiaprasmį žmonių istorijos prieštaringumą. Vyresnysis brolis Kainas yra tikras savo tėvo Adomo sūnus. Jis yra „prigimties" žmogus po Nuopuolio. Jis – „šio pasaulio pilietis", nes čia jis įaugęs ir jaučiasi kaip namie: net jo vardas reiškia „nuosavybė". Jis nesiekė nieko daugiau nei matė[4] ir jis įkūrė pirmąją valstybę[5]. (Kainu bei jo šeima, kurioje buvo pirmasis kalvis ir pirmasis muzikantas, labai domėsis šiuolaikiniai civilizacijos istorikai[6].) Abelis, priešingai, valstybės nekūrė; jo sūnėno Enoso gyvenimas skiriasi nuo žemėje tvirtai stovinčių pusbrolių, kurie „nebuvo svetimšaliai šiame pasaulyje, bet ilsėjosi laikinoje jo ramybėje ir laimėje"[7]; tačiau jis troško visiškai kitko: *speravit invocare nomen Domini – tasai ėmė šauktis Dievo vardo*[8].

Kaino ir Abelio prieštara Augustinui atrodė visuotinė, kadangi ją galima paaiškinti visiems žmonėms tinkančiomis sąvokomis. Kiekviena visuomenė, sako jis, esanti pagrįsta noru turėti gėrybių[9]. Žmogiškos būtybės labiausiai trokštančios taikos – nuraminti įtampą, sutvardyti nežabotus savo potraukius ir skirtingus visuomenės norus[10]. Tokie poreikiai būdingi

[1] *De civ. Dei* XV, 21, 5.
[2] *De civ. Dei* XV, 1, 29-41; plg. *Enarr. in Ps.* 61, 7: „magnum mysterium".
[3] *De civ. Dei* XV, 17-18.
[4] *De civ. Dei* XV, 17, 47; plg. *Enarr. in Ps.* 136, 2.
[5] *De civ. Dei* XV, 17, 8.
[6] *Pr* 4, 18 ir t. in *De civ. Dei* XV, 17, 32-38.
[7] *De civ. Dei* XV, 17, 8-10.
[8] *Pr* 4, 26: *De civ. Dei* XV, 18, 2.
[9] Pvz., *De civ. Dei* XV, 4, 3.
[10] Pvz., *De civ. Dei* XIV, 1, 18.

visiems žmonėms; tačiau *civitas terrena* nariai, tai yra Nuopuolio žmonės, pasiektą taiką linkę laikyti savaime vertingu savo laimėjimu[1]. Žemiškoji valstybė virstanti uždara sistema, nepripažįstančia jokių aukštesnių siekių ir pavydulingai žiūrinti į tuos, kurių laimės idealas skiriasi nuo jos narių siekio[2].

Tad nužudyti Abelį Kainą privertė kaip tik pavydas. Augustino tai nestebina. Jis iškart prisimena Romos įkūrimą: per varžybas Romulas taip pat nužudė Remą[3]. Taip „šiuo pirmuoju pavyzdžiu, graikų vadinamu archetipu, Augustino skaitytojams puikiai žinoma valstybės įkūrimo istorija gražiai pritampa prie tam tikro vaizdinio, elgesio pavyzdžio[4].

Anksčiau, veikale *Contra Faustum*, Kaino ir Abelio susidūrimas jam tebuvo žydų nužudyto Kristaus alegorija[5]. Tuomet jį domino simboliniai įvykio apmatai. Dabar Augustinas stengiasi atrasti archetipinių pavyzdžių pagrindus, visais laikais ir visose šalyse vedančius tikrovės žmones: tai tas pat, jei nuo simbolinių viena prieš kitą stovinčių nežemiško tipo ir antitipo figūrų gotikinių katedrų išilginių sienų vitražuose pereitume prie sodraus Rembrandto religinių paveikslų žmogiškumo: „... nors pasaulyje gyvena begalė apeigomis ir papročiais, gausybe kalbų, ginklų ir nešionės įvairove besiskiriančių žmonių, tėra ne daugiau nei dvi žmonių bendruomenės rūšys, kurias pelnytai pagal mūsų raštų būdą galėtume vadinti dvejomis valstybėmis"[6].

[1] *De civ. Dei* XV, 4, 27; *Enarr. in Ps.* 136, 2.

[2] *De civ. Dei* XV, 4, 18 ir 5, 24.

[3] *De civ. Dei* XV, 5, 26-35.

[4] *De civ. Dei* XV, 5, 6-7. Taip teigdamas, Augustinas atmeta kitą tradiciją, pagal kurią Romulas tik iš dalies kaltas dėl Remo mirties (žr. *De civ. Dei* III, 6, 6-9). Viduramžių iliustratoriai Remo nužudymą vaizduodavo tiksliai atkartodami Abelio nužudymą, ir tik Petrarka atgaivino Romului, o kartu ir Romai, palankesnę tradiciją: ypač žr. E. Th. Mommsen, „Petrarch and the Decoration of the *Sala Virorum Illustrium*", *Medieval and Renaissance Studies*, sud. Rice, 1959, p. 130-174, ypač p. 158-159, 12 ir 33.

[5] C. *Faust.* XII, 9; *De civ. Dei* XV, 7, 118.

[6] *De civ. Dei* XIV, 1, 12-18.

Taip Augustinas prisidėjo prie naujo požiūrio į praeitį susidarymo – tai visuotinis matas, universalus žmogaus pamatinių paskatų aiškinimas, įsitikinimas, kad visais laikais veikia viena pagrindinė įtampa. Paviršutiniškesnis žmogus šias įžvalgas galėtų paversti tvarkingai sudėliota krikščioniška visuotine istorija[1]. Augustinas taip nepasielgia. Ištisą knygą skyręs dviejų „valstybių plėtrai", Augustinas pasitenkina nurodydamas tik kelis nemalonius panašumus tarp išsilavinusiems skaitytojams žinomos pagonių valstybės istorijoje pasireiškusių istorijos dėsnių ir Izraelio „šventosios bendruomenės"[2]; teigdamas, kad judviejų likimai kartais susikerta, jis paprasčiausiai laikosi įsikibęs praeities istorijos paveikslo, kurį savaime suprantamu laikė labiausiai išsilavinę to amžiaus krikščionys[3].

Neturėtume tikėtis iš Augustino sulauksią kokios nors visuotinės istorijos. Vienok tikimės, manydami, jog jis turėjo laiko domėtis ir kitomis, ne vien savąja „Dievo valstybe"[4]. Augustinas puikiai žinojo, kad to jis negali sau leisti. Skaitytojams pagonims vienintelė tikra istorija buvo šlovingų jų civilizacijos laimėjimų aprašymas. Augustinas turėjo parodyti, kad yra ir kitoks, ne vien rūpesčių kupinas ir tvirtai į žemę

[1] Taip padarė Orozijus, žr. aukščiau p. 340-341; tad pasiskolinkime J. B. Bury pastabą: „Galbūt būdama pirmąja pastanga pateikti visuotinę istoriją, dėmesio ji nusipelno daugiau nei bet kokia kita knyga, ir galbūt ji iš tokių knygų buvo pati prasčiausia" (*History of the Later Roman Empire*, I, 1923 (Dover Edition, p. 306)).

[2] *De civ. Dei* X, 32, 92 ir XV, 8, 17.

[3] Apie Romą ir Babiloną – *De civ. Dei* XVIII, 27, 23.

[4] Jis manė, kad Šventoji Dvasia pabrėžusi kaip tik tuos Senojo Testamento pasakojimus, kurie pasirodę svarbūs ir jam pačiam, pvz., *De civ. Dei* XV, 15, 36. Augustinui Biblija – vienintelė tikra istorijos knyga, nes parašyta ne vien žmogaus (*Ep.* 101, 2), nes joje teisingai parinkta tai, kas svarbu. Priešingai mano J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, I, 1923, (Dover), p. 305: „Šiuolaikiniam ir galbūt senovės laikų tyrėjui Augustino veikalas būtų daug įdomesnis, jei jis būtų rimtai ėmęsis istorinio Babilono ir Romos imperijų tyrimo". Tačiau aname amžiuje išsilavinęs žmogus net ir Romos praeitį žinojo labai menkai: žr. A. Momigliano, „Pagan and Christian Historiography", *The Conflict between Paganism and Christianity*, p. 85-86.

įsirėžęs antikos žmonėms žinomų valstybių gyvenimas[1]. Regimoje puolusių žmonių valstybėje, su visais akivaizdžiais jos rūpesčiais, laimėjimais bei kruopščiai užrašyta istorija, būta ir kitokių bendruomenių, kitokių žmonių, kurie, kaip Abelis, troško kitko, kurie gebėjo peržengti aplinkiniams įprasto gyvenimo ribas. Taip išsakomos giliai įsišaknijusios idėjos. *Dievo valstybėje* ir pamoksluose Augustinas pabrėžė žmonių gebėjimą ilgėtis kitko, mąstyti apie santykių su supančia aplinka prigimtį, pirmiausia – apibrėžti savo tapatybę, nesileidžiant įtraukiamam į neapgalvotų aplinkinių žmonių įpročių srovę. Tai teigiančios praeičiai skirtos *Dievo valstybės* knygos negalėjo būti paprasta visuotinės istorijos apybraiža. Tai greita kelionė per praeitį, kurios metu Augustinas nurodo brangius gyvus siekių pėdsakus – *vestigia*[2], besiskiriančius nuo įprastų ir visa apimančių puolusių žmonių siekių.

Tokia istorija, be abejo, turi suktis apie atskiros asmenybės jauseną išugdžiusius simbolius: siauras Izraelio atskirumas ir pasaulį apimanti visuotinės bažnyčios vienybė yra Dangaus valstybės atšvaitai. Tačiau, tik priklausydami vienai iš šių bendruomenių, žmonės nepajėgūs tapti tobuli: valstybes skirianti riba yra neregima, nes ji reiškia kiekvieno žmogaus gebėjimą mylėti tai, ką myli[3].

Augustino požiūriu, nei praeities, nei dabarties iki galo neįmanoma peržvelgti; tačiau jis vis tiek sugeba įžiūrėti pasirinkimo bruožus. Į įprastus kasdienius mirtingo gyvenimo reikalus[4] „pasinėrusiems" žmonėms tikra vienintele vertybe tampa gebėjimas peržengti šią klastingą samplaiką: žmonės turį būti pasirengę būti „skirtingi"[5].

[1] Ypač *De civ. Dei* XV, 8, 7-20.

[2] *De civ. Dei* XVI, 1, 1.

[3] Ypač žr. *Enarr. in Ps.* 64, 2; žr. Y. M. J. Congar, „Civitas Dei et *Ecclesia* chez S. Augustin", *Rev. études augustin.*, 3, 1957, 1-14.

[4] Ypač žr. H.-I. Marrou, „Civitas Dei, Civitas terrena: num tertium quid?" (Studia Patristica, 2), *Texte und Untersuchungen*, 64, 1957, p. 342-350.

[5] *Enarr. in Ps.* 64, 2: „Juos atskiria šventas troškimas".

Augustinas buvo paprastas išsilavinęs vyskupas. Už painių įvykių, ties kuriais užkliuvo pagaulus Augustino protas, Dievo įkvėptas žmogus būtų pastebėjęs, kokie siaubingai paprasti yra per visą istoriją į save žmones traukiantys poliai. Toks žmogus buvo evangelistas Jonas: „Dvasios malone jis matė skyrimą, o priklausydamas žmonių giminei – mišinį. Ir tai, kas dar nebuvo atskirta vietos atžvilgiu, atskyrė mąstymu, atskyrė širdies žvilgsniu: ir regėjo jis dvi tautas – ištikimąją ir neištikimąją..."[1]

Poreikis išsaugoti savo kaip Dangaus piliečio savotiškumą – Augustino idėjos apie dviejų „valstybių" santykį šiame pasaulyje pagrindas. Įprastinei žmonių visuomenei privalu įsileisti ir savo skirtingumą suvokiančią žmonių bendriją, *civitas... peregrina*[2], ir joje gyvenančius svetimtaučius.

Žodžiu *peregrinatio* Augustinas geriausiai nusako susidariusią padėtį. Senovės žmonės gerai žinojo žodį *peregrini* – tai krašte gyvenantys svetimtaučiai. Augustinas pats toks buvo Milane: audringas gyvenimas sostinėje buvo *peregrinatio*[3] (jaunasis afrikietis tuomet vos išvengė natūralizacijos!).

Permatę Augustino vartojamos sąvokos atspalvius, lengviau suprasime pagrindinę jo religijos temą senatvėje. Jautrus *peregrinus*, be abejo, turėjo jausti nostalgiją, veik kalinio laisvės troškimą, panašų į žydų Babilone[4]. Jis jautėsi esąs klajojantis prašalaitis jaukiame jį supančiame pasaulyje. *Peregrinus* galėtume išversti ir „klajūnas", jei tik nepamirštume, kad ke-

[1] *Tract. in Joh.* 14, 8.

[2] *De civ. Dei* XVIII, 1, 3: *etiam ista peregrina.*

[3] *Conf.* V, 13, 23. Žr. protingą Guy svarstymą *Unité et structure logique*, p. 113-114. Tačiau Romos pilietybei plačiai paplitus, pats terminas prarado savo teisinę prasmę ir tuo metu jau reiškė tiesiog „užsienietis", „svetimšalis", keliauninkas. Graikų kalba esanti *lingua peregrina*; *Tract. in Joh.* 40, 7, *peregrini*, „keliauninkai" atnešą į Hiponą, *civitas*, arijoniškas pažiūras; plg. *Coll. Carthag.* 3, 99 (PL 11, 1381A), kur *peregrini* reiškia „neafrikiečiai". Ypač žr. J. Gaudemet, „L'étranger au Bas-Empire", *Recueils soc. Jean Bodin*, 9, 1958, p. 207-235.

[4] *Enarr. in Ps.* 61, 6; 85, 11; 148, 4.

lionių Augustinas nekentė[1], kad jo „klajūnas" dėl savo romantiško nepasitenkinimo bei troškimo daug artimesnis Schuberto dainos *Der Wanderer*[2] nei linksmiems *Canterbury pasakojimų* bastūnams. Šis vaizdinys nepaprastai turtinga ir švelnia kalba nupiešė visiškai kito pasaulio žmogų: „mylinčia siela" apdovanotas ir taip pat tolimos šalies besiilgintis Plotino „tikrasis filosofas"[3] – artimas Augustino *peregrinus* giminaitis.

Bet Augustinas eina toliau nei Plotinas. Jis imasi klausimo, į kurį nemanė atsakinėti Plotinas. Mat *peregrinus* yra laikinas gyventojas. Jis turi pripažinti, kad giliai priklauso nuo jį supančio gyvenimo: jis turi suvokti, kad gyvenimą sukūrė į jį panašūs žmonės tam tikroms „gėrybėms" pasiekti, kad jam malonu šiuo pasauliu dalytis su kitais, ką nors tobulinti, vengti didesnių blogybių[4]; jis turi nuoširdžiai dėkoti už palankias tokio gyvenimo aplinkybes[5]. Augustinas dabar norėjo, kad krikščionys suvoktų, kokie stiprūs ir glaudūs ryšiai juos sieja su šiuo pasauliu. Jo brandaus amžiaus mintys vis labiau vertina šiuos saitus[6]. Tad *Dievo valstybė* toli gražu ne apie pasitraukimą iš šio pasaulio: nuolatinė jos tema – „mūsų reikalai įprastiniame mirtingame gyvenime"[7]; tai knyga apie anapusinį gyvenimą šiame pasaulyje.

Augustinas nebūtų galėjęs parašyti tokios knygos iškart po atsivertimo. Jo brandaus amžiaus laiškuose bei pamoksluose matyti, kaip nuslūgo jauno žmogaus griežtumas. Dabar jis tapo atviresnis žmones su supančiu pasauliu siejančių ryšių tikrovei. Nebridijui kadaise jis sakė, jog išmintingas žmogus gali „gyventi sau vienas su savo mąstymu"[8]; dabar jis

[1] Žr. aukščiau p. 235-236.
[2] Klajūnas (*vok.*) – *Vert. past.*
[3] Pvz., *Enead* V, 9, 1-2, (MacKenna, 2, p. 434-5).
[4] Ypač žr. *De civ. Dei* XV, 4, 16.
[5] Ypač žr. *De civ. Dei* XIX, 17, 11-25 ir XIX, 26, 4-10.
[6] Pvz., *De doct. Christ.* I, 35, 39.
[7] *De civ. Dei* XV, 21, 15.
[8] *Ep.* 10, 1.

meldžiasi, kad turėtų draugų[1]: „Nes jei spaudžia skurdas, jei kankina gedulas, jei trikdo kūno skausmai..., tebūna šalia gerų žmonių, mokančių ne vien džiaugtis su besidžiaugiančiais, bet ir verkti su verkiančiais, gebančių paguodžiančiai kreiptis ir kalbėtis"[2]. Dabar jis žino, ką reiškia turėti įtakos sutvarkytai visuomenei. Nuosaikus paternalizmas, *Dievo valstybėje* siūlomas kaip idealus valdymo būdas, atspindi jo paties vyskupavimo patirtį[3]. Karti jo veikla parodė, kaip stipriai jis troško išorinės taikos: į Hiponą kadaise atvykęs įtikinėti imperijos pareigūną tapti vienuoliu[4], dabar jis keliauja į Numidijos gilumą įkalbėti tenykštį generolą šito nedaryti[5].

Žmonės Augustino pamoksluose nėra tik „dulkės ir pelenai". Jie smarkūs nusidėjėliai, besidžiaugiantys tuo, ką daro. Nepaprastas jų jausmų stiprumas stebina Augustiną: tik pažiūrėkite į plėšikus, iškenčiančius visus kankinimus, bet neišduodančius savo bendrininkų vardų; „nesugebėdami mylėti, jie to nepadarytų"[6]. Pasaulis „šypsosi"[7]. Tad nieko nuostabaus, jei sukelia nenuosaikų džiaugsmą. „Nei baru, nei kaltinu, kad mylime šį gyvenimą... Mylėkime gyvenimą ir neabejokime, kad jį mylime: niekuomet negalėtume paneigti, kad mylime gyvenimą. Taigi jei jį mylime, rinkimės gyvenimą"[8]. Augustinas nekentė kraštutinio pelagijininkų perfekcionizmo; juk ir jis stengėsi būti tobulas; o „jie savo raginimais tegu kviečia prie aukštesniųjų dalykų taip, kad nepakenktų žemesniems"[9].

Tad *civitatis peregrina* piliečiai išlaiko savotiškumą ne traukdamiesi iš pasaulio, bet daug sudėtingesniu būdu: jie išsau-

[1] Denis 16, 1 (*Misc. Agostin.* I, p. 75).
[2] *Ep.* 130, 2, 4.
[3] Pvz., *De civ. Dei* XIX, 14, 35-51.
[4] Žr. aukščiau p. 148-149.
[5] Žr. žemiau p. 493-494.
[6] *Serm.* 169, 14.
[7] *Serm.* 158, 7.
[8] *Serm.* 297, 4 ir 8.
[9] *Ep.* 157, 4, 37.

go aiškų ir neiškreiptą žvilgsnį į dabartinėje padėtyje žmonėms prieinamų meilių puokštę: „todėl Kristaus sužadėtinė Dievo valstybė *Giesmių giesmėje* gieda: *Ordinate in me caritatem – Sutvarkyk manyje meilę*"[1].

Augustinas išrutuliojo tvirtą pagrindą turinčią idėją apie esminį kūrinių ir kartu žmogiškų laimėjimų gerumą. Gerieji kūriniai esą „dovanos": sąskambis *bona... dona* nuolat kartojasi *Dievo valstybėje;* Dievas čia yra pirmiausia dovanų kūrėjas, dar daugiau: *largitor,* dosnusis dalytojas[2].

Vienintelė mūsų turima tikros Augustino poezijos ištrauka skirta kaip tik tam. Tai Velykų žvakidę šlovinantis eilėraštis (o mes žinome, kaip Augustinas mėgo visokią šviesą)[3]. Šį eilėraštį jis cituoja *Dievo valstybėje* kalbėdamas apie nepaprastą žemiškos valstybės moters grožį:

Visa tai Tavo; gera yra, nes gero sukurta.
Nieko nuo mūsų šičia nėra, vien klaida, kai mes mylim
Tvarką sulaužę vietoj Tavęs, kas Tavo sukurta[4].

„Įsivaizduokite sužadėtinius: savo sužadėtinei jaunuolis padarė žiedą, tą žiedą ji pamilsta labiau nei jį padariusį vyrą... Be abejo, jai patinka ši dovana. Tačiau jeigu ji sako: „Man pakanka žiedo, aš nebenoriu matyti jo veido", ką apie ją sakyti?.. Dovaną sužadėtinis padovanojo tam, kad joje ji mylėtų patį sužadėtinį. Tad Dievas jums davė visus šiuos daiktus. Mylėkite Tą, kuris tai padarė"[5].

Santykis tarp Dievo ir jo sukurtų esybių naudojimosi mėgstamomis gėrybėmis Augustinui lygus santykiui tarp nesavanaudiškai duodančiojo ir gaunančiojo. Sudėtingesnių ir prieštaringesnių santykių Augustinas surasti nebegalėjo. Pripažin-

[1] *Gg* 2, 3 (*De civ. Dei* XV, 22, 29); plg. *De doct. Christ.* I, 27, 28. Žr. Burnaby, *Amor Dei*, p. 104-109.

[2] Ypač *De civ. Dei* XIX, 13, 57-75.

[3] Pvz., *Serm.* 88, 15.

[4] *De civ. Dei* XV, 22.

[5] *Tract. in ep. Joh.* 2, 11.

ti priklausomybę ir kartu išlikti dėkingam, Augustino manymu, nėra visai paprastas dalykas; kaip tik šiomis davėjo bei gavėjo sąvokomis jis ir ketino atskleisti abiejų valstybių kilmę bei santykius.

Duotaisiais daiktais Šėtonas norėjo džiaugtis taip, tarsi jie būtų jo paties: jis norėjo būti vienintelis gerumo šaltinis[1]. Tokia pasisavinta visagalybė jam tik pakenkė, iškreipdama jo santykius su kitais angelais, versdama tą visagalybę ginti valdant sau lygius[2]; ji privertė pavydėti tiems, kurie turėjo gerumo šaltinį, kitą už jo esančią laimę[3].

Taip įdėmiai vaiko pavydą stebėjęs Augustinas negalėjo neįvertinti pavydo galios, apibendrindamas puolusių žmonių „valstybės" santykius su Dievo „valstybe": žmonių pavydas nulemia demonų įtaką žmonių giminei ir šitaip paveikia *Dievo valstybėje* plačiai aptarinėjamos pagonių religinės istorijos tėkmę. „Geismas valdyti" toks pat stiprus ir puolusioje žmonių giminėje: Augustinas jį mato visoje istorijoje, kuri, svarbu pastebėti, virto didžiųjų senovės pasaulio imperijų istorija[4]. Tačiau pirmiausia randasi išdidumas: „žemiškosios valstybės" požiūris į tikrąsias savo piliečių sukurtas vertybes – didvyriškumą, kultūrą, taikos laikotarpius pasižymi tuo, kad griežtai neigia bet kokią jų priklausomybę nuo ko nors kito. Kaip tik šį esminį priklausomybės ir kartu dėkingumo neigimą politikos[5], mąstymo bei religijos[6] srityse *Dievo valstybėje* ir nori parodyti Augustinas.

Todėl su ypatingu įkarščiu Augustinas griauna antikos etikos tradicijos visumą, „tuos mirtingųjų argumentus, ku-

[1] *De civ. Dei* XII, 6, 1-14.

[2] *De civ. Dei* XIV, 28, 3-10 ir XIX, 12, 87-89.

[3] *De civ. Dei* XV, 5, 19-32.

[4] *De civ. Dei* XIV, 28, 7-10. Plg. *De civ. Dei* XVIII, 2, 16-25: dvi didžiosios imperijos yra Roma ir Asirija. Žr. R. Drews, „Assyria in Classical Universal Histories", *Historia*, 14, 1965, p. 129-142, ypač p. 137-138.

[5] *De civ. Dei* XV, 7-49.

[6] Ypač žr. G. Madec, „Connaissance de Dieu et action de grâces", *Rech. augustin.*, 2, 1962, p. 273-309.

riais šiame nelaimės gyvenime jie stengiasi susikurti laimę"[1]. Jis manė, kad tokios teorijos susipina į uždarą ratą, skirtą neigti duodančiojo ir gaunančiojo santykiui. Su šia tradicija jis supriešina kaip tik tokius santykius numatančią idėją – tikėjimą ir ypač *viltį*[2]. Tarp tikrai gerų daiktų jis atkakliai ieško kokio nors ženklo, rodančio, kokios dar laimės žmogus galėtų tikėtis iš dosnaus Dievo rankų[3].

Augustinas mąstė visuomet labai įtemptai. *Dievo valstybėje* geriausiai matyti, kodėl kituose senatvės veikaluose jo mintys taip staiga pakrypo. Mat jei medžiaginis pasaulis, o kartu su juo ir žmogaus kūnas – tobula Dievo dovana, jie jokiu būdu negali būti antrarūšiai. Ir visiškai neverta neišvengiamai „veržtis" prie kokio nors aukštesnio tobulumo, kaip manė Plotinas. Tad Augustinas naujai pažvelgė į blogio pasaulyje klausimą. Kadaise, panašiai kaip Plotinas, jis manė, kad Adomas ir Ieva „nupuolė" į kūniškumo būklę[4]; kad grynai dvasinės vertybės, kurias jie galėjo įkūnyti likdami dvasinėje būklėje, nupuolus išsigimė ir tiesiogine prasme tapo žmonių šeimų kūnu ir krauju[5]. Dabar jis taip nebegalvojo. Augustinas įdėmiai tiria Adomą: kaip ir jis pats, Adomas buvo žmogus iš kūno ir kraujo; jis valgė, džiaugėsi pasaulio reginiu; santykiaudamas su žmona, jis būtų išauginęs šeimą[6]; kodėl gi šie „gamtiški" Adomo džiaugsmai Rojuje Augustinui sukelia tokių jausmų, kad tampa nepakeliamos įtampos šaltiniu: „Kas gi manyje pasėjo šį karą?"[7]

Visuotinę bausmę, kuria Dievas nubaudęs vienintelę Adomo nuodėmę visų jo palikuonių kūnuose, Augustinas gina

[1] *De civ. Dei* XIX, 1, 4-5.
[2] *De civ. Dei* XIX, 1, 6.
[3] *De civ. Dei* XIX, 11, 26-33 ir 20, 11.
[4] Žr. *Enarr. in Ps.* 9, 14. Žr. R. J. O'Connell, „The Plotinian Fall of the Soul in St. Augustine", *Traditio*, 19, 1963, p. 1-35.
[5] *De Gen. c. Man.* II, 19, 29; žr. *Retract.* II, 9, 3.
[6] *De civ. Dei* XIV, 26, 16–22.
[7] *C. Jul.* V, 7, 26.

nuo Juliano iš Eklano optimizmo. Šie baisūs puslapiai atspindi Augustino dilemą[1]. Kūno blogumo jis jau nebegalėjo laikyti savaime suprantamu dalyku. Pojūčių gyvenimas negali būti laikomas neišvengiamai antrarūšiu dalyku, savo būtimi žemesniu už grynąją dvasią, todėl kūno negalios – siaubingos ligos bei nemalonūs įprasčiausius kūno veiksmus lydintys pojūčiai – taip pat negali būti laikomos savaime aiškiu dalyku. Šias negalias galima paaiškinti tik sutrikusia tvarka, kadaise darniai jungusia kūną ir dvasią[2]. Tokį sutrikimą savo ruožtu galima paaiškinti tik tam tikru vienpusišku Dievo dovanas gaunančiojo veiksmu; o neapsakomi žmonių vargai turį būti laikomi duodančiojo Dievo bauginančio teisingumo vykdymu, nepaisant, ar tai užgauna žmonių jausmus. Tik kažin kokia nenusakoma nuodėmė visagalį ir dosnų Kūrėją į gėrybių tėkmę privertė primaišyti tiek daug skausmo.

Kai septyniasdešimt dvejų metų Augustinas parašė paskutiniąją *Dievo valstybės* knygą, į ją įtraukė ir galutinai išrutuliotą veikalo pabaigoje dažnai besikartojantį įrodinėjimą. Jis įrodinėja viltį.

„*Mielas man tavo buveinės gražumas*... Iš dovanų, kuriomis šiame sopulingame gyvenime Jis apdovanoja ir gerus, ir blogus, pamėginkime, Jam pačiam padedant, kiek tik įstengiame, suvokti tai, ko, nepatyrę, nepajėgiame vertai išreikšti"[3].

„Dėl pirmosios savo nuodėmės visą žmonių giminę būsiant nubaustą liudija pats tiekos ir tokių didelių nelaimių kupinas gyvenimas, jei tik galima tai laikyti gyvenimu"[4]. Auklėjant mažus vaikus pasitaiko baisių dalykų[5]; būna nelaimin-

[1] Žr. žemiau p. 458-462.

[2] Žr. *Retract.* I, 10, 2 apie *De musica* VI, 4, 7. Žr. H. I. Marrou, *The Resurrection and St. Augustine's Theology of Human Values*, 1966 („Le dogme de la résurrection", *Rev. études augustin.* 12, 1966, p. 111-136, ypač p. 126-129).

[3] *De civ. Dei* XXII, 21, 26.

[4] *De civ. Dei* XXII, 22, 1.

[5] *De civ. Dei* XXII, 22, 34.

gų kasdienio gyvenimo atsitikimų[1]; negailestingų gaivalinių nelaimių: „Kuo puikiausią kai kurių mūsų pažinotų valstiečių derlių iš aruodų išplovė ir nusinešė netikėtai išsiliejusi upė"[2]; kartais retos ligos sukelia keistų bei žeminančių padarinių[3]; atsitinka nelauktų baimių sapnuoti[4].

Tačiau kiek daug gėrio vis dar praplaukia pro blogį „nelyg plačiai patvinusioje upėje"[5]. Tik pagalvokite apie didžiausius žmogaus kūno stebuklus, net apie visiškai betikslius paukščio patinėlio papuošalus[6]! Proto galią rodo pasklidę gausūs išradimai; „pagaliau (priduria katalikų bažnyčios vyskupas Augustinas) kas gi gali nesigėrėti didžiu talentu, kuriuo sušvito filosofai ir eretikai, gindami klaidas ir neteisingas pažiūras?"[7]

Jį supa pasaulis, kaip visuomet sklidinas šviesos ir spalvų žaismo: „... daugiariopas ir įvairus dangaus, žemės bei jūros grožis, tokia pačios šviesos gausybė ir tokie stebėtini jos pavidalai – saulė, mėnulis, žvaigždės, girių prieblanda, gėlių spalvos ir kvapai, gausybė ir įvairumas čiulbančių bei išmargintų paukščių... Ir (čia senasis vyskupas galbūt savo žvilgsnį nukreipia į plačią Hipono įlanką), didingas pačios jūros reginys, kai šioji apsivelka įvairiomis spalvomis nelyg drabužiu; kartais ji būna žalia su gausybe atspalvių, kartais kaip purpuras, kartais – žydra... Ir visa tai tėra paguoda vargšams ir pasmerktiesiems, o ne apdovanojimas palaimingiesiems. Tad kaipgi yra ten, jei jau čia visko yra tiek daug, taip puiku ir taip ypatinga?"[8]

[1] *De civ. Dei* XXII, 22, 74.
[2] *De civ. Dei* XXII, 22, 82.
[3] *De civ. Dei* XXII, 22, 94.
[4] *De civ. Dei* XXII, 22, 100.
[5] *De civ. Dei* XXII, 24, 11.
[6] *De civ. Dei* XXII, 24, 160.
[7] *De civ. Dei* XXII, 24, 109.
[8] *De civ. Dei* XXII, 24, 175 ir t.

28

LAIMĖTOJI VIENYBĖ[1]

Siaubingaisiais 409-410 m. Alarikas skersai išilgai išnaršė Italiją. Romos vyriausybė nebesidomėjo Afrika; katalikų bažnyčia nebeteko jos paramos; donatininkų persekiojimų kampanija nuslūgo. Donatininkų vyskupas triumfuodamas grįžo į Hiponą, ir Augustinas tapo nepageidautinas asmuo, „medžiojamas vilkas"[2]. Tuo metu jis susidūrė su galimybe savo gyvenimą baigti kankinio mirtimi[3]; tik neteisingą kelią pasirinkusio vedlio klaida išgelbėjo jį nuo cirkumcelionų pasalos[4]. Jo ganomųjų dvasia krito. Augustinas turėjo pasitelkti visą savo ryžtą: „Ne tavęs bijau, nes neįstengi nuversti Kristaus teismo ir įvesti Donato teismą. Kviesiu atgal klystantį, ieškosiu žūstančiojo: nori nenori, bet taip darysiu. Kad ir draskytų mane beieškantį miškų erškėčiai, vis tiek veršiuosi per visus sunkumus, sulaužysiu visas užtvaras; mane bauginantis Dievas suteiks man jėgų, ir aš visa iškęsiu"[5].

Dramatišku laikotarpiu nuo 409 m. iki 410 m. rugpjūčio imperijos įstatymas prieš erezijas laikinai sustabdomas[6]. Vėl pradėti jį taikyti neįmanoma be kokio nors viešo žingsnio. Imperatoriui katalikui Honorijui reikėjo *reculer pour mieux*

[1] Geriausiai ši tema išnagrinėta Frend, *Donatist Curch*, p. 275-299; ir Crespin, *Ministère et Saintité*, p. 77-103. (E. L. Grasmück, *Coercitio: Staat und Kirche im Donatistenstreit*, 1964; mažai ką priduria).

[2] *Vita* IX, 4.

[3] *Guelf* 28, 7-8: pamokslas greičiausiai sakytas Utikoje 410 m. rugsėjo 14 d. (*Misc. Agostin.* I, 542).

[4] *Vita* XII, 2.

[5] *Serm.* 46, 14.

[6] Apie politikos svyravimus nuo 408 iki 411 ypač žr. Frend, *Donatist Church*, p. 269-274.

sauter[1]: tik visiškas ir oficialus donatininkų atskalos kilmės ištyrimas galėtų panaikinti ankstesnius imperijos politikos svyravimus. Tad 410 m. rugpjūčio 25-ąją abiejų bažnyčių vyskupus jis sukvietė į konferenciją. Ji pavadinta *Collatio*, palyginimu, kadangi čia turėjo būti palygintos abiejų pusių teisinės pretenzijos būti tikrąja visuotine bažnyčia. *Collatio* privalėjo baigtis per keturis mėnesius. Vadovauti jai turėjo Flavijus Marcelinas, kaip matėme, pamaldus katalikas[2].

Imperatorius įsakė surengti tai, ko Augustinas ir jo kolegos visuomet norėjo – viešą susikirtimą su donatininkų vadovais. Toks susikirtimas tuo metu buvo ypač lauktinas. Mat visuotinėje bažnyčioje atsirado labai daug pusiau įsitikinusių atsivertusių donatininkų. Tik visiškai viešas ir galutinis ginčo ištyrimas tokius žmones galėjo įtikinti, kad donatizmo byla negrįžtamai pralaimėta[3]. Tad per 411 m. *Collatio* abi pusės ginčijosi labai aistringai, siekdamos ne tik viena kitą įtikinti, bet ir paveikti įtakingą svyruojantį sluoksnį[4].

Vargu ar Augustinas tikėjosi, kad konferencija suteiks progos taikioms deryboms. Šio valstybinio tyrimo metu turėjo viešai atsiskleisti, kaip priimamas nuosprendis, jau prieš šimtą metų padarytas katalikų naudai. Nes – tai jis nesiliaudamas kartodavo savo priešininkams – kaip tik donatininkai pirmieji kreipęsi į Konstantiną, prašydami teisėjauti tarp jų ir Ceciliano[5]. Konstantinas paskelbė, kad katalikų bažnyčia yra Ceciliano šalininkė; o visi prieš donatininkus nukreipti

[1] Pasitraukti, kad toliau nušoktų (*pr.*) – *Vert. past.*

[2] *Gesta Collationis Carthaginiensis* 1, 4 (PL 11, 1260-1261). Taktiškesnis Marcelino *Edictum* yra geresnis aptariamųjų protokolų šaltinis: *Coll. Carth.* 1, 5-10 (PL 11, 1261-1266). Ypač žr. Crespin, *Ministère et Saintité*, p. 81-82.

[3] *Ep.* 185, 7, 30; plg. *Ep.* 97, 4.

[4] Lygiai taip pat vėliau buvo ir Cezarėjoje, kur, siekdamas įtikinti svyruojančius, Augustinas viešai diskutavo su buvusiu donatininkų vyskupu: *Gesta cum Emerito*, 2. Reikia pridurti, kad Augustinas galėjo būti tikrai nusivylęs menkais 405-408 m. laikotarpio grynai prievartinės politikos laimėjimais: Crespin, *Ministère et Saintité*, p. 75-76.

[5] *Ep.* 89, 2.

imperijos įstatymai paprasčiausiai išplaukią iš ano lemtingo sprendimo[1]. Reikalas buvo visiškai paprastas[2].

Donatininkai, žinoma, siekė ne aiškaus teisinio sprendimo. Save jie laikė tikrąja Afrikos krikščionių bažnyčia: šioje byloje stipriausia jų atrama buvo viešoji nuomonė ir tradicinės bažnyčios pažiūros, o ne teisiniai dokumentai. Jie vaidino paskutiniosioms eilėms. 411 m. gegužės 18 d. į Kartaginą donatininkai įžengė iškilminga visos Afrikos 284 vyskupų procesija[3].

Susitelkusi donatininkų vyskupų minia viešpatavo pirmajame konferencijos posėdyje. Jų vadovas Petilianas iš Konstantino laimėjo visus pradžios veiksmus. Jis privertė katalikus teisintis, nes, sakė jis, jei čia vyksta tikras teismo tardymas, *cognitio*, katalikai turį pasisakyti, kokie jie kaltintojai[4]; pastariesiems teko įrodinėti, kad ne donatininkai, o jie yra tikroji visuotinė bažnyčia. Vienu mostu konferencija virto bendromis diskusijomis apie tikrosios bažnyčios prigimtį: šioms diskusijoms donatininkai turėjo parengę įspūdingą manifestą[5]. Per du posėdžio trečdalius Petilianas sugebėjo kvotą nukreipti nuo keblios „Ceciliano bylos"[6]. Tik iškilus siauram, Cecilianui palankaus Konstantino sprendimo klausimui, Petiliano gynyba būtų žlugusi, nes jis puikiai žinojo, kas yra Marcelinas. Marcelinas buvo skrupulingai sąžiningas žmogus, nenorėjęs pasiduoti jokiems išsisukinėjimams bei spaudimui[7],

[1] *Ep.* 88, 5.

[2] *Ep.* 88, 10: „Tačiau ne todėl norime su jumis susitikti, kad dar kartą baigtume bylą, bet kad nežinantiems parodytume, jog ji jau baigta".

[3] *Ad Don. post. coll.* 25, 45. Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 280-281, apie tai, kaip donatininkai buvo numatę elgtis konferencijoje.

[4] Teisinį Petiliano kalbos taiklumą atskleidė A. Steinwenter, „Eine kirchliche Quelle d. nachklassischen Zivilprozesses", *Acta congressus iuridici internationalis*, 2, 1935, p. 123-144.

[5] *Coll. Carthag.* 3, 258 (PL 11, 1408-1414).

[6] Frend, *Donatist Church*, p. 285-289.

[7] Pvz., *Coll. Carthag.* 1, 7 (PL 11, 1265); čia jis siūlosi pasišalinti, jei esąs nepriimtinas kuriai nors pusei.

sava valia pasirengęs padaryti esminių nuolaidų[1], kad tik sprendimas būtų teisingas: tačiau širdies gilumoje jis buvo tikras romėnų biurokratas. „Bažnyčios byla" buvo abstrakti ir paini. Ceciliano reikalą, priešingai, katalikai suglaudė į įspūdingą oficialių dokumentų rinkinį[2]. Tad nenuostabu, kad pirmininkaujant tokiam žmogui donatininkai, vos pamatę šį rinkinį, „sprukę, kaip demonai besiartinant egzorcistui"[3].

Konferencija truko tris posėdžius – 411 m. birželio 1-ąją, 3-ąją, 8-ąją. Stenografai ją užrašė pažodžiui. Storame išlikusių užrašų pluošte galime pažodžiui sekti šnekamąją penktojo amžiaus lotynų kalbą; galime išgirsti, kaip kalba atkaklūs ir protingi, retoriką ir teisę išmanantys vyrai, laviruojantys dėl geresnių pozicijų ginče, nuo kurio priklausė būsimoji jų karjera[4].

Marcelinas liepė, kad po 7 kiekvienos delegacijos vyskupus stotų prieš jį viešosios pirties, *Thermae Gargilianae* salėje[5]. Bet prasidėjus posėdžiui į salę įžengė ir už savo vadovų sustojo visas donatininkų vyskupų korpusas[6]. Marcelinas šaltai, tačiau mandagiai pakilo pasveikinti vyskupų: jis pasakė norėjęs, jog šio tyrimo nebūtų reikėję[7]. Donatininkų vyskupai nesisėdo: jie stovėsią „kaip Kristus prieš Pilotą". Būdamas pasaulietis, stovinčių vyskupų akivaizdoje Marcelinas jau nebesisėdo: byla prasidėjo; pirmininkas stovėjo nepalenkiamas, rodydamas iššaukiantį nuolankumą[8].

[1] Pvz., *Coll. Carthag.* 1, 5 (PL 11, 1262): kol buvo laukiama sprendimo, donatininkams jis sugrąžino atimtas bazilikas.

[2] *Coll. Carthag.* 3, 144 ir 176 (PL 11, 1389 ir 1394). Į tokius dokumentus vėlyvosios Romos ir Bizantijos laikais žiūrėta labai pagarbiai: žr. F. Dölger, „Die Kaiserurkunde der Byzantiner", *Hist. Zeitschrift.*, 159, 1938-1939, p. 229-250.

[3] *Ad. Don. post. coll.* 25, 44.

[4] Ypač žr. E. Tengström, *Die Protokollierung d. Collatio Carthaginensis* (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, 14), 1962.

[5] Ypač. žr. Frend, *Donatist Church*, p. 277, išn. 7; čia jis su jam būdingu atidumu pastebi, kokia prasta buvo tokių pirčių ventiliacija.

[6] *Coll. Carthag.* 1, 2 ir 14 (PL 11, 1259 ir 1266).

[7] *Coll. Carthag.* 1, 3 (PL 11, 1259).

[8] *Coll. Carthag.* 1, 144-145 (PL 11, 1319). Incidentas pasikartojo ir per kitą posėdį: 2, 3-7 (PL 11, 1354).

Vėliau Petilianas pareiškė tik tuomet pripažinsiąs Marcelino vadovaujamą procedūrą, kai katalikai įrodysią sudarą tokią didelę bendruomenę, kad jiems gali atstovauti delegacija. Katalikus jis apkaltino mulkinimu, nes šie, girdi, persekiojimų laikais pristeigę „šešėlinių" vyskupijų[1]. Todėl asmenybei patikrinti buvo sukviesti katalikų vyskupai iš visos Kartaginos. Karštą vasaros popietę aplinkui stovėjo abi pusės ir kiekvienas donatininkų vyskupas turėjo atpažinti savo priešininką kataliką. Kraujas netruko įkaisti. Prisiminimai apie prievartą įsiverždavo į monotonišką patikrinimą. „Štai aš. Užrašykite. Ar Florencianas prisimena mane? O galėtų: juk jis išlaikė mane kalėjime ketverius metus ir būtų nugalabijęs..."[2] „Aš atpažįstu savo persekiotoją..."[3]; „Aš neturiu varžovo, tėra tik pono Markulio kūnas, už jo kraują paskutiniąją dieną Viešpats pareikalaus tinkamai atsilyginti"[4]. Dabar šviesos jau buvo uždegtos. Vienui vienas incidentas visą tyrimą grasino paversti *cul de sac*[5]: ar tikrai donatininkai susitarė nužudyti vyskupą? „Mirti žmogiška", atsakė Petilianas. „Žmogui numirti galbūt ir žmogiška, atrėžė Alypijus, tačiau taip meluoti – visiškai nežmogiška"[6].

Po dviejų dienų donatininkai ėmėsi kitko. Jie gavo penkių dienų pertrauką pirmojo posėdžio stenogramai patikrinti: taip jie laimėjo laiko savo laiškui paruošti. Augustinas nedalyvavo šiuose manevruose. Dabar jis prašė Marceliną patenkinti šį prašymą. *Humanum est*: vien tik baimė juos verčianti prašyti laiko mintims surikiuoti[7]. Kadaise jis taip išgąsdino ir manichėjininkų misionierių[8]. Visiškai tikras, kad byla bus lai-

[1] *Coll. Carthag.* 1, 61 (PL 11, 1274).
[2] *Coll. Carthag.* 1, 142 (PL 11, 1318A).
[3] *Coll. Carthag.* 1, 143 (PL 11, 1318A).
[4] *Coll. Carthag.* 1, 187 (PL 11, 1329A).
[5] Akligatvis (*pr.*) – *Vert. past.*
[6] *Coll. Carthag.* 1, 208 (PL 11, 1345B).
[7] *Coll. Carthag.* 2, 56 (PL 11, 1361A).
[8] *Gesta cum Felice* I, 20.

mėta, Augustinas nematė reikalo donatininkams drausti išsikasti sau gilesnę duobę.

Jo kolegos nesilaikė taip nuošaliai. Posidijus buvo susijaudinęs ir tyčia šiurkštus. Alypijus, nors išdidesnis, tačiau su pasimėgavimu įsitraukė į ankstesnes jėgų varžybas. Prievartos politiką jis visuomet vertindavo pagal jos rezultatus. Jis buvo išdidus ir sėkmės lydimas žmogus: „Kiti miestai jau nuo seno džiaugėsi Tagastoje įsigalėjusia vienybe"[1].

Tik per paskutinį posėdį birželio 8-ąją Augustinas pasirodė, kas esąs. Dabar jis ryžosi spręsti pagrindinį dalyką: „Ar ilgai dar turės žmonės laukti? Visiems rūpi sava siela, o mes čia užsiėmę gaišinančiais patikrinimais, idant niekuomet iki galo neišsiaiškintume tiesos"[2]. Pagaliau katalikai ryžtingai pasuko prie pačios reikalo esmės. Kaip penkis pirštus žinodamas visą katalikų reikalą, Augustinas ekspromtu atsakė į donatininkų kruopščiai parengtą manifestą[3]. Tai turėjo būti žavingas ir įkvepiantis spektaklis. Iki tol bešališkai laikęsis Marcelinas dabar palinko į jo pusę. Augustinas atmetė reikalavimus priimti atskirą sprendimą dėl „Bažnyčios bylos"[4]; jis norėjo surasti nesutarimų priežastį[5], tai yra pasukti į saugų oficialių Ceciliano bylos dokumentų uostą. Katalikams buvo leista pagal dokumentus atkurti tikslią pirmųjų metų atskalos istoriją[6]. Sprendimui priimti Marcelinui nieko daugiau ir nereikėjo. Delegacijos vėl sukviečiamos, ir ankstyvą birželio 9-osios rytą deglų šviesoje Marcelinas paskelbė nuosprendį: donatininkai neteisūs; „tad tegu susekta melagystė palenkia savo sprandą skelbiamai tiesai"[7].

Per kelerius tolesnius metus donatizmas buvo ypač aršiai

[1] *Coll. Carthag.* 1, 136 (PL 11, 1316A).
[2] *Coll. Carthag.* 3, 20 (PL 11, 1366).
[3] *Coll. Carthag.* 3, 267 (PL 11, 1415C); 3, 261-281 (PL 11, 1414-418).
[4] *Brev. Collat.* III, 11, 21.
[5] *Brev. Collat.* III, 11, 21.
[6] *Brev. Collat.* III, 12, 24-24, 42.
[7] *Coll. Carthag.* Sententia cognitoris (PL 11, 1418-1420, 1419A).

persekiojamas. Įstatymai prieš donatininkus tapo prievartiniais tikrąja šio žodžio prasme: jais baudžiami katalikais netampantys pasauliečiai. 405 m. donatininkų bažnyčia buvo „paleista": ji neteko savo vyskupų, bažnyčių bei turtų, o jos nariai – kai kurių pilietinių teisių. Nuo 412 m., priešingai, imta taikyti nepaprastai dideles baudas prie katalikų bažnyčios nesiglaudžiantiems pasauliečiams[1].

Nuo 405 iki 409 m. ir po 411 m.[2] Augustino sakytuose pamoksluose akimirkai išvystame į pogrindį nuvarytos didelės bažnyčios atšvaitų: norėdami išsaugoti savo testamento galią, donatininkai turėjo griebtis išradingiausių teisinių gudrybių[3]; žmonės bijodavo vaišingai priimti buvusius donatininkų vyskupus[4]. Kaip ir kiekviena neviltin puolusi bendruomenė, donatininkai grįžo prie beprotiškų svajonių ir legendų. Jie guodėsi, kad Simonas Kirėnietis, romėnų priverstas panešėti Kristaus kryžių, buvęs afrikietis: išties graudinantis įvaizdis[5]. Jie minėdavo, kad šlovės dienomis didieji jų vyskupai girdėdavę balsus iš Dangaus, darydavę stebuklus[6]. Cirkumcelionų judėjimas galbūt buvo donatininkų pasipriešinimo pamatas[7]. Tačiau jų gaujoms jau nebevadovavo vyskupai iš miestų, galbūt jie nebeteko ir medžiaginės paramos[8]: fanatišką, prieš „netyrus" katalikus kadaise nukreiptą agresiją šie nusivylę žmonės atgręžė į vidų, ir ji virto siaubinga savižudybių epidemija[9].

[1] *Cod. Theod.* XVI, 5, 52 (412) ir 54 (414) (PL 11, 1420-1428): žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, 290.

[2] Ypač žr. A. M. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, p. 19-62.

[3] *Serm.* 47, 13.

[4] C. *Gaud.* I, 18, 19.

[5] *Serm.* 46, 41.

[6] *Tract. in Joh.* 13, 17.

[7] Patraukliausiai šį donatizmo persekiojimų laikotarpį aptaria E. Tengström, *Donatisten u. Katholiken*, p. 165-184. (Tačiau žr. kai kurias mano abejones dėl viliojančios Dr. Tengströmo hipotezės *Journ. Rom. Studies*, 55, 1965, p. 282.)

[8] *Ep.* 185, 9, 36.

[9] *Ep.* 185, 3, 12.

Šiuos įvykius Augustinas pamini tik prabėgom. Jis įsitraukė į ginčus su pelagijininkais ir vis labiau nerimavo dėl pasipriešinimo Afrikoje. Nuolat susidurdamas su prievarta, jis tapo negailestingas. Prašalaitį gal ir sukrėstų cirkumcelionų savižudybės, o Augustinui tai atrodė tik „įprasto jų elgesio bruožas"[1]. Aistringas ir jautrus kovotojas Augustinas pasirodė besąs negailestingas nugalėtojas.

420 m. didžiojo donatininkų vyskupo Optato įpėdinis Timgade Gaudencijus, besiartinant imperijos pareigūnams, užsidarė savo puikiojoje bazilikoje ir pagrasino susideginsiąs su visais ganomaisiais[2]. Imperijos pareigūnas Dulcicijus buvo pamaldus žmogus, Romoje turėjęs brolį kunigą[3]. Jį sutrikdė – tai visiškai suprantama – Afrikos bažnyčios politikos žiaurumas. Pagaliau čia, priešais jį, prašmatnioje bazilikoje užsibarikadavo krikščionių bendruomenė, kuri meldėsi lygiai taip pat, kaip ir jis. Dabar Augustinui jau nebuvo sunku atsakyti šiam sunerimusiam žmogui, nes grėsmingas mokymas apie nulemtį užgrūdino jį nepasiduoti jausmams: „Kadangi savo pakankamai slėpiningu, tačiau teisingu lėmimu Dievas ne vieną iš jų skyrė galutinei (pragaro ugnies) bausmei, neabejotina būsiant geriau, kad daugumai jų grįžus bei susirinkus nuo pražūtingos atskalos bei pakrikimo, kai kurie jų žūtų savo ugnyje, nei visi dėl savo šventvagiško atskilimo vienodai liepsnotų pragaro ugnyse"[4].

Po Romos nusiaubimo Afrika tapo imperatoriaus Honorijaus turtų prieglobsčiu. Už ištikimybę buvo atlyginta. Afrikos žemvaldžiai tuoj pat išsireikalavo mokesčių nuolaidų[5]. Vyskupai taip pat gavo tai, ko norėjo – tvirtai „suvienijami" provincijos katalikai.

[1] *Ep.* 185, 3, 12.

[2] Žr. Frend, *Donatist Church*, p. 296. *Contra Gaudentium* – beširdiškiausias iš visų donatininkų persekiojimus ginančių Augustino veikalų.

[3] Laurencijus, kuriam skirtas *Enchiridion: De VIII Dulcitii quaestionibus*, 10.

[4] *Ep.* 204, 2.

[5] Pvz., *Cod. Theod.* XI, 28, 5.

Iš šios represijų politikos valdininkai išmoko mažo, tačiau reikšmingo dalyko. Vakarų imperijoje niekad anksčiau nematytos sumaišties metu jie atvyko į provinciją, kur akivaizdžiai išsiskirianti žmonių grupė darė tai, ką, jų manymu, ir reikėjo daryti valstybei išgelbėti. Į Italiją jie grįžo veždamiesi asmeniškai jiems padovanotas *Dievo valstybės* kopijas[1]. Augustinas jiems sakė, kad Romos imperijos nelaimės kilo ne todėl, kad paniekinti senieji papročiai, bet todėl, kad naujojoje krikščionių imperijoje pakenčiama pagonybė, atskalos ir nedoras gyvenimas[2]. Šie žmonės juo tikėjo. Jie nebebuvo pagonys, nebebuvo bešališki teisėjai religijos klausimais. Ši nauja politikų karta – tai geri bažnyčios sūnūs, jaučiantys tą patį, ką ir jų vyskupai[3]. Vieną tokį žmogų Augustinas net spyrė krikštytis. Laikai pasikeitė. Keistos anapusybės krizės metu, apie 380 m., kuri iš Romos vyriausybės atėmė tiek talentingų žmonių, Augustinas ir jo draugai krikštą, be abejonės, linko tapatinti su pasitraukimu iš viešojo gyvenimo. Dabar jam rodėsi, jog krikštas tikrai laiduosiąs, kad Romos valdininkas dar karščiau diegtų katalikybę[4].

Tačiau ir šią krikščionišką Romos imperiją pradėjo valdyti nedidelė smurtui linkusių, bukų ir sugedusių žmonių grupelė. Net garbingiausi krikščionys gyveno dvilypį gyvenimą. Nuo darbų nuošaliam gyvenimui pasitraukęs Galijos prefektas Dardanas sukrikščionino jam priklausiusį kaimą Pajūrio Alpėse ir pavadino jį Theopoliu, Dievo miestu[5]. Filosofinį jo pasitraukimą komplimentais apipylė Jeronimas, svarstymais apie Dievo buvimą dvasinio peno jam teikė Augustinas[6]. Ta-

[1] Pvz., Makedonijus: *Ep.* 152, 3 ir 154, 1.
[2] *Ep.* 137, 5, 20; apie tai kalbama ir *De civ. Dei* XVIII, 41.
[3] Ypač žr. *Ep.* 96, 1: Augustinas į vieną svarbiausių Vakarų imperijos politiką Olimpijų kreipiasi kaip į tokį pat „tarną", kaip ir jis pats, bei giria jo „religinį paklusnumą".
[4] *Ep.* 151, 14.
[5] Žr. aukščiau p. 123.
[6] Žr. žemiau p. 417-420.

čiau tik prieš kelerius metus iš pasalų jis užpuolė ir savo paties rankomis „išsiaiškino" su politiniu kaliniu, apsaugos lydimu į Raveną[1].

Pamaldusis Marcelinas vienas už visus krito politikų smurto auka. Sukilimas, vadovaujamas vyriausiojo kariuomenės vado Herakliano, pralaimėjo. Per vėlesnius „valymus" Marcelinas suimamas ir 413 m. rugsėjo 13 d. nukirsdinamas[2]. Tai žiaurus smūgis Augustinui ir asmeniškai, ir todėl, kad parodė, kaip menkai Afrikoje vyraujanti katalikų bažnyčia sugebėjo paveikti visuomenę. Kalinių užtarėjos bažnyčios mechanizmas buvo paleistas vien tam, kad taptų ciniškai paniekintas: į Raveną prašyti malonės siunčiamas vyskupas; pareigūnai iškilmingai prisiekė priešais altorių; žinia, kad Marcelinas nuteistas po skuboto tardymo, sutikta su palengvėjimu, nes kitą dieną turėjusi būti šv. Kiprijono šventė – labai patogi proga amnestijai[3]. Ankstesniąsias dienas Augustinas praleido šalia Marcelino. Marcelinas jam galėjo prisiekti, kad visuomet buvo tyras[4]. Auštant atlaidų rytmečiui Marceliną išsivedė, atvedė į miesto parko užkampį ir nukirsdino. Bažnyčia nepajėgė apginti ištikimiausio savo sūnaus.

Lemiamą akimirką išaiškėjo, jog Augustinas – ne Ambraziejus: jis neturėjo įvykius valdyti leidžiančių atkaklumo bei pasitikėjimo savimi bruožų, kuriais taip pasižymėjo didysis to amžiaus bažnyčios politikas. Jis paskubomis spruko iš Kartaginos, kad nereiktų prisidėti prie kolegų prašant pasigailėjimo kitiems politiškai įtariamiems, pasislėpusiems miesto bažnyčiose. Jis nenorėjęs žemintis prieš žmogų, kuris, prisidengęs teisumu, nužudė jo draugą[5].

Taigi tepraėjus trejiems metams po savo triumfo konferencijoje Augustinas palieka Kartaginą, nusprendęs ilgai čia ne-

[1] Olympiodorus, Frg. 19, ed. Müller, *Fragm. Hist. Graec.* IV, p. 61.
[2] Ypač žr. Frend, *Donatist Church*, p. 292-293.
[3] *Ep.* 151, 5-6.
[4] *Ep.* 151, 9.
[5] *Ep.* 151, 3.

grįžti[1]. Šis įvykis reiškia dar vieno Augustino gyvenimo laikotarpio pabaigą. Mat keistu būdu jis nebeteko entuziazmo Romos imperijos ir visuotinės bažnyčios sąjungai kaip tik tuo metu, kai ji taip veiksmingai sutvirtėjo. Sąjunga ir toliau liko gyvenimo būtinybe, *conditio sine qua non* tvarkingai jo bažnyčios buičiai; jos vėl prireiks prieš kitus klaidatikius pelagijininkus[2], tačiau dabar mažai kas primena skubotą 400-ųjų metų pasitikėjimą. Mat dabar, kai kitų įtikinėti jau nebereikėjo, Augustinas, atrodo, pats nebebuvo taip tvirtai įsitikinęs: jį vėl apėmė niūrios nuotaikos. Kitų provincijų vyskupai vis dar neatsistebėjo staigiu imperatorių atsivertimu[3]. Vienam jų Augustinas sako, kad tai jokiu būdu nereiškia, jog Evangelija jau paskelbta „tolimiausiems žemės pakraščiams"[4]. Viešas Romos imperijos sukrikščioninimas iš tiesų nė kiek neišsklaidė Augustino abejonių dėl didžiosios žmonių giminės dalies išganymo[5]: išganymas teapimąs vien siaurą išrinktųjų šerdį. Iš sąjungos su valstybe krikščionių bendruomenės taip pat neturėjo didesnės naudos: toli gražu nebūdama naudinga, ši sąjunga tebuvo „didesnio pavojaus ir didesnių pagundų" šaltinis[6].

Augustinas tapo atsargesnis. Apie 410 m. parašytuose laiškuose, kuriais jis siekė patraukti romėnų pareigūnus, pavyzdžiui, Marceliną, lengva ranka skelbiama, jog tuometinė krikščioniška imperija esanti geriausia iš visų galimų valstybių, nes krikščionių bažnyčios esančios ir pilietiškumo mokykla, „šventas klasės kambarys"[7]; jose skiepijamas garbės jausmas bei broliška meilė gali išugdyti tokių pačių nepalenkiamų visuomenės reikalams atsidėjusių žmonių, kokie buvo ir senieji

[1] *Ep*. 151, 13.
[2] Žr. žemiau p. 420-424.
[3] *Ep*. 198, 6.
[4] *Ep*. 199, 12, 46-47.
[5] Pvz., *Ennar. in Ps*. 61, 10.
[6] *De perf. just*. 18, 35.
[7] *Ep*. 91, 2 ir 138, 2, 9.

romėnai, be to, čia dar prisideda ir nuopelnai amžinajam gyvenimui[1]. Tačiau rašydamas pirmąsias *Dievo valstybės* knygas, Augustinas jau ėmė peržiūrinėti tokius perdėm skubotus pareiškimus: esamoje pasaulio būklėje geras krikščionis pilietis ir valdovas turi „pakęsti" dabartinę savo būtį ir nesivilti įsteigti visiškai krikščionišką visuomenę[2]. Pavyzdžiai iš senosios Romos gyvenimo krikščionims mokyti niekuomet nebuvo „pasenę": juos Dievas panaudojęs vien tam, kad paragintų aname pasaulyje įsikūrusios Dievo valstybės narius nesirūpinti neaiškiu magišku doriniu tuometinės Romos imperijos atnaujinimu[3].

Dabar Augustinas jau tikrai jautėsi senas ir nebeturintis galios. Jis keliavo atgal į Hiponą, į saugų užutėkį tarp savo knygų[4]. „Aš nusprendžiau, rašė jis, visą laiką skirti bažnyčios mokslui tirti; jei Dievo gailestingumui patiks, manau, ir ateities kartoms šiuo tuo pagelbėsiu"[5].

Augustinas pradėjo naują karjeros pakopą. Jis žinojo, kad jam nelemta gyvenimo baigti užsidarius provincijos vyskupijoje. Jis matė naujų galimybių veikliam ginčui. Dar konferencijos su donatininkais metu akimirkai jis išvydo vieno žmogaus veidą[6] – tai buvo jo amžininkas, kaip ir jis, Dievo tarnas; jį labai vertino į Kartaginą po gotų puolimų pasitraukusi Romos aukštuomenė; buvo kalbama, jog šis žmogus įkvėpė radikalių idėjų, nedavusių ramybės Augustino draugui Marcelinui. Tai buvo britų vienuolis Pelagijus.

[1] *Ep.* 138, 2, 9 ir 3, 17. Apie reikšmę, kurią reformoms turėjo viltys grįžti prie „senųjų vertybių", žr. Vittinghoff, „Z. geschichtl. Selbstverständnis", *Hist. Zeitschr.*, 198, 1964, p. 566.

[2] *De civ. Dei* II, 19.

[3] *De civ. Dei* V, 18; žr. aukščiau p. 358-361.

[4] Rašyti knygą jis galėjo pradėti tik būdamas pakankamai toli nuo Kartaginos: *De VIII Dulcitii quaestionibus*, Praef.; plg. *De gratia Christi* 1, 1.

[5] *Ep.* 151, 13.

[6] *De gest. Pel.* 22, 46.

29

PELAGIJUS IR PELAGIZMAS[1]

(I)

Po 410 m. Romos imperijoje buvo pilna pabėgėlių. Kilmingos Romos šeimos staiga atsidūrė prie Augustino bažnyčios slenksčio. Kelerius metus jiems teko praleisti šioje ramioje provincijos užuovėjoje: vienos šeimos biografui Tagasta pasirodė besanti „maža ir tikrai vargana"[2].

Garsių vyrų bei moterų būrys provincialams padarė didelį įspūdį. Pirmą kartą Augustinas sutiko garbingų kilmingų krikščionių moterų, pavyzdžiui, turtingiausio imperijos vyro našlę, konsulų motiną ir tetą Probą. Ne mažiau garsėjo ir jaunesnioji karta. Probos antros eilės anūkė Demetriadė atsisakė santuokos politiniais sumetimais, pasirinkdama vienuolės kelią, sužavėto vyskupo akyse tokiu būdu aplenkdama savo šei-

[1] Šiuolaikinio mokslo apie Pelagijų pamatus paklojo G. de Plinval, *Pélage: ses écrits, sa vie et sa réforme*, 1943. Nepaisant de Plinvalio pastangų pateikti bendresnių apibūdinimų, pats Pelagijus lieka gana neaiški figūra: de Plinval, *Pélage*, ypač p. 17-46, labiausiai „pelagiškus" veikalus priskiria pačiam Pelagijui; palyginkite atsargesnį sąrašą, kurį pateikia S. Prete, *Pelagio e il Pelagianesimo*, 1961, p. 191-193; ir vertingą kritinį tyrimą R. F. Evans, „Pelagius, Fastidius and the pseudo-Augustinian *De vita Christiana*", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 13, 1962, p. 72-98; ir ypač J. Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 26-60, ypač p. 26-40. Kritinės pastabos, kurias pareiškė Caspari, *Abhandlungen u. Predigten*, 1894, p. 223-389, ir toliau lieka labai vertingos, kaip ir *7 Dissertationes*, parašytos Jean Garniero (1673) ir išspausdintos kaip antrasis priedas prie Marijaus Merkatoriaus: PL 48, 255-698. A. Hamman, *PL Supplementum*, 1958, 1101 ir t. pateikia pilną Pelagijui priskiriamų ir jo sekėjų veikalų leidimą; R. S. T. Haslehurst, *The Works of Fastidius*, 1927, Caspari'o surastus Pelagijaus tekstus išvertė ir išleido Guvius.

[2] *Vie de Sainte Mélanie*, ed. transl. Gorce (Sources chrétiennes, 90), c. 21, p. 170.

mos vyrus[1]. Keleriais metais anksčiau jauna pora iš kitos šeimos – Melanija ir Pinianas – pardavė savo dvarus norėdami vargšams išdalyti pinigus ir tuo sutrikdė Romos senatą. Kaip matėme, šie keisti milijonieriai, atvykę į Hiponą, sukėlė didelę sumaištį[2].

Nuostabių keistuolių pasirodymas visuomenę privertė sukrusti ir naujai pažvelgti į save. 410-411 m. Augustinas buvo pasinėręs į donatininkų atskalos reikalus – visai vietinį ginčą. Per kitus artimiausius metus Romos aristokratai pagonys išprovokavo *Dievo valstybę*[3]; o tarp jų kaimynų bei giminaičių sukiojęsis Pelagijus Augustiną įtraukė į ginčus, pelniusius jam tikrai tarptautinio masto šlovę.

Apie Pelagijų žinoma labai mažai[4]. Kaip ir Augustinas, jis buvo provincialas: į Romą atvyko maždaug tais pačiais metais, kai, ieškodamas laimės, Augustinas pirmą kartą atplaukė į Italiją. Bet po ketverių metų Augustinas sugrįžo į savo gimtinę, o Pelagijus liko Romoje. Rimtą krikštyto pasauliečio gyvenimą Augustinas gyveno ketverius metus, Pelagijus – trisdešimt. Augustinas įsitraukė į vietinį ganytojo problemų kupiną gyvenimą ir intelektinė jo veikla turėjo tenkintis „nuostabiu užkampiu". Pelagijus, priešingai, ir toliau gyveno rytinio Viduržemio jūros pakraščio vienuolių dažnai lankomame ir teologinių problemų krečiamame mieste[5]. Tačiau svarbiausia, kad šis pasaulietis ir jo rėmėjai galėjo klausytis kunigų, blaiviai žiūrėjusių į Afrikos vyskupui jau seniai baigtais at-

[1] Apie šią įtakingą šeimą ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 214-216; Brown, „Aspects of Christianisation", *Journ. Rom. Studies*, 51, 1961, p. 9; ir Chastagnol, *Les Fastes de la Préfecture urbaine*, 1962, p. 291 (genealoginis medis).

[2] *Vie de Sainte Mélanie*, c. 19, p. 166.

[3] Žr. aukščiau p. 344-350.

[4] Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 47-71.

[5] Apie Rufiną Sirietį žr. F. Refoulé, „La datation du premier concile de Carthage contre les Pélagiens et du *Libellus fidei* de Rufin", *Rev. études augustin.*, 11, 1963, p. 41-49, ypač p. 49. Apie Pelagijaus išprusimą ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 72-97; apie origenizmo atgijimą Romoje ypač žr. T. Bohlin, *Die Theologie d. Pelagius u. ihre Genesis* (Uppsala Universitets Årsskrift, 9), 1957, p. 77-103.

rodžiusius ginčus[1]. Kaip tik tuo metu, kai Augustinas buvo įsitraukęs į grynai bažnytinį vyskupų ginčą, Pelagijus apogėjų pasiekė Romoje, kur išsilavinusių krikščionių pasauliečių įtaka tapo didesnė nei bet kada anksčiau[2]. Pasauliečiai vyrai ir moterys tapo garsiausiais naujojo asketinio gyvenimo apaštalais: tokiems žmonėms laiškus rašydavo Paulinas iš Nolos, Augustinas ir Jeronimas; jų teologinės pažiūros buvo gerbiamos; ieškota jų užtarimo; jų rūmai atviri viso pasaulio šventiems žmonėms ir maldininkams. Prie šių žmonių Pelagijus prisidėjo diskusijų apie šv. Pauliaus laiškus metu. Šie ginčai sudarė jo veikalo *Šv. Pauliaus laiškų paaiškinimai* pagrindą, jie ir yra patikimiausias jo teologinių pažiūrų šaltinis[3]; kreipdamasis į tokius žmones, Pelagijus ištobulino sudėtingą, savo idėjoms perteikti idealiai tinkamą raginamųjų laiškų meną[4]. Šiais laiškais žavėjosi tie patys žmonės, kurie skaitė ir Augustiną bei Jeronimą. Augustinas niekuomet negailėjo pagyrų raginamiesiems Pelagijaus laiškams: jie gerai parašyti ir taiklūs, *facundia* ir *acrimonia*[5]. *Le style, c'est l'homme*[6]. Iš tikrųjų apie Pelagijų mes sužinome kur kas daugiau iš jo laiškų literatūrinių ypatybių, pirmiausia iš *acrimonia*, suteikiančios toną visam pelagijininkų judėjimui, nei iš jo teologinių teiginių, pelniusių jam klaidatikio šlovę[7].

Ilgas 410 m. Demetriadei parašytas laiškas, šiai nutarus tapti vienuole, buvo gerai apgalvotas ir plačiai paskleistas Pelagijaus idėjų pareiškimas[8]. Šios idėjos – paprastos ir bauginančios: „jei žmonės gali pasiekti tobulumą, būtinai privalo

[1] *De pecc. orig.* 3, 3.
[2] Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 210-216.
[3] Išleido A. Souter, *Pelagius' Expositions of 13 Epistles of St. Paul* (Textes and Studies, 9, 2), 1923: Hamman, *PL Supplem.* 1110-1374. Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 121-166.
[4] Žr. de Plinval, *Essai sur le style et la langue de Pélage*, 1947.
[5] *Ep.* 188, 3, 13.
[6] Žmogus – tai stilius (*pr.*) – *Vert. past.*
[7] *De gest. Pel.* 25,50: „stiprūs, savotiškai uždegantys raginimai teisingai gyventi".
[8] PL 30, 15-45.

tai padaryti"[1]. Nė akimirkos Pelagijus neabejojo, kad tobulumas yra privalomas; jo Dievas pirmiausia reikalavo neklausinėjant paklusti. Žmones jis sukūręs tam, kad šie vykdytų Jo įsakymus; pragaro ugniai Jis pasmerksiąs kiekvieną, kam nepavyks įvykdyti nors vieno iš šių įsakymų[2]. Tačiau ypač karštai Pelagijus teigia, kad žmogaus prigimtis tinka tokiam tobulumui pasiekti: „Kai tik man tenka kalbėti apie elgesio taisyklių nurodymus ir atsivertimą šventam gyvenimui, esu pratęs pirmiausia atskleisti žmogiškosios prigimties galią ir savybes..., kad veltui netektų kviesti prie to, ką klausytojai galbūt laikytų jiems nepasiekiamu"[3].

Už savo idealą Pelagijus buvo pasirengęs kovoti, ir visuomeniškame vėlyvosios imperijos pasaulyje jis nebuvo vienišas. Jis susirado rėmėjų; vienas jų buvo ir Paulinas iš Nolos[4]. Jis įkvėpė mokinius, daugiausia jaunus žmones, kurie, kaip ir jis pats, į Romą atvyko siekti teisininko karjeros imperijos biurokratijoje. Šis ypatingas pusiau universiteto, pusiau civilinės tarnybos pasaulis artimesnis jame gyvenusiam Alypijui nei Augustinui. Teisinė praktika ugdė labai įgudusius ginčininkus, puikius taktikos meistrus; ji vertė rimtus jaunuolius nuoširdžiai susidomėti atsakomybės bei laisvės problema, ir, nieko nuostabaus, susimąstyti apie Senojo Testamento Dievą: Jo bešališkumas skiriant visuotinę bausmę, Jo tyčia „sukietintos" kai kurių žmonių širdys – toli gražu ne savaime suprantamas dalykas[5]. Celestijus, šio judėjimo *enfant terrible*, kaip tik

[1] E. Portalié, *A Guide to the Thought of St. Augustine* (į anglų k. vertė Bastian), 1960, p. 188.

[2] *De gest. Pel.* 3, 9 ir 11.

[3] Pelagius, *ad Demetriadem*, 2 (PL 30, 178).

[4] Žr. žemiau p. 444-446 ir Courcelle, *Les Confessions*, p. 590-595. Romos krikščionis aristokratus suskaldė ginčas tarp Jeronimo ir Rufino. Rufinui ir jo globėjams ištikimas Paulinas nutraukė ryšius su Jeronimu (žr. Courcelle, „Paulin de Nole et Saint Jérôme", *Rev. études lat.*, 25, 1947, p. 274-279). Jeronimo aršiai pulto Pelagijaus šalininkai tikėjosi Paulino paramos.

[5] De Plinval, *Pélage*, p. 212. Daugiausiai išmanantis oponentas Romoje, Marijus Merkatorius, buvo kilęs iš panašios aplinkos.

ir buvo toks žmogus: jaunikaitį iš kilmingos šeimos anksti sužavėjo Pelagijus; jis paliko pasaulį ir savo tėvams rašė reiklius laiškus *Apie vienuolyną*[1].

Pelagijus nebegalėjo daugiau taikstytis su painiava, kuri, atrodė, valdo prigimtines žmogaus galias. Jis ir jo šalininkai rašė žmonėms, „troškusiems pasidaryti geresniais"[2]. Jis nesutiko šią savęs tobulinimo galią laikyti nulemta ir nepakeičiama; „prigimtinės nuodėmės" idėja, pagal kurią tartum išeina, kad žmonės nebesugeba nenusidėti, jį sukrėtė visišku savo absurdiškumu[3]. Pelagijų erzino, jog Augustino šedevras *Išpažinimai* atrodė kviečiąs prie nuobodaus dievobaimingumo. Jis net buvo susikirtęs su kažkokiu vyskupu – ar tik ne su Paulinu? – dėl keblių dešimtosios knygos žodžių: „Liepk, ką nori, ir duok, ką liepi"[4]. Toks palankumas asmeniui atrodė sutepąs nepažeidžiamą Dievo didybę. Jausdamas, kad visuomenės nuomonės banga kyla prieš jį, ir nuodėmę linkstama pakančiai laikyti „labai žmogišku" dalyku, Pelagijus išspaudė iš savęs piktą atvirą pamfletą *Apie prigimtį*[5]. Vėliau šią knygą savo byloje su Pelagijumi Augustinas laikys daiktiniu įrodymu.

Tačiau 410 m. šie ginčai vyko dar labai toli nuo Augustino. Iki gotų užpuolimo jis tikrai retai susidurdavo su intelektiniu Romos didžiūnų gyvenimu[6]; kai 411 m. pabaigoje Pelagijaus idėjų sukeltas skandalas užgriuvo Kartaginą, jis turėjo reikalų Hipone. Informaciją Augustinas gaudavo iš vietinin-

[1] J. Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 41-43, peržiūri duomenis, liudijančius jo britišką kilmę; de Plinval, *Pélage*, p. 212 ir ypač išn. 1 – Kampanija ar Afrika. Abi pažiūros tėra spėjimas.

[2] *De induratione cordis Pharaonis* (De Plinval, *Essai*, p. 139 (Hamman, *PL Supplem.*, 1507)).

[3] *De nat. et gratia* 20, 23.

[4] *De dono persev.* 20, 53; žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 580.

[5] Rekonstruota PL 48, 599-606.

[6] Pvz., *Ep.* 92, 6, kur jis atsargiai ir net nepatikliai svarsto savo pažiūras į Italijos reikalus.

ko Marcelino laiškų – įprastinio savo šaltinio tais Romos pabėgėlių skriaudų ir sunkumų laikais.[1]

Atplaukęs į Afriką, Pelagijus išlipo Hipone, tačiau Augustinas tuo metu buvo išvykęs[2]. Į laišką, kuriuo pranešama apie laimingą atvykimą, Augustinas atsakė mandagiai, bet atsargiai[3]. Vėliau jis sakys, jog šiame trumpame laiške įspėjęs Pelagijų ir kvietęs jį diskusijoms[4]. Įdomu, kas būtų atsitikę, jei Pelagijus būtų patyręs senojo vyskupo žavesį. Kitais metais Pelagijus iškeliavo į Šventąją žemę: Augustinui jis taip ir liko pažįstamas vien iš savo knygų, pirmiausia iš *Apie prigimtį*, o Demetriadės šeimai – iš *Laiško*, aiškiai padariusio jai didelį įspūdį. Tai buvo keistas ir dvejopas įspūdis: Augustinui Pelagijus atrodė optimistiškai nusiteikęs *Apie prigimtį* autorius; Demetriadės šeimai – karštas asketas, jų dukrai rašęs atkaklius raginimus.

Afrikoje krizę sukėlė ne pats Pelagijus, o Celestijus. Atvykęs į Kartaginą, jis be atodairos įsitraukė į to meto ginčus, kilusius, atrodo, dėl amžinojo sielų kilmės slėpinio, ir vedusius prie artimų žmonių giminę suvienijančios kaltės per Adomo nuodėmę problemų: kodėl, pavyzdžiui, manoma, jog „naujutėlaitė“ asmens siela esanti kalta dėl kito asmens kadaise atlikto veiksmo[5]? Tokie ginčai lietė vaikų krikšto būtinumo klausimą. Kaip tik čia Pelagijaus teiginiai susidūrė su pirmąja rimta kliūtimi. Afrikos vyskupai nebuvo linkę kęsti tokių svarstymų – daugelį metų jie gynė katalikų bažnyčios teikiamo krikšto sakramento būtinumą ir visišką nepakartojamumą, vyskupų bibliotekoje Kartaginoje jie galėjo pasiskai-

[1] *De gest. Pel.* 11, 23 ir žr. aukščiau p. 348-349.

[2] Ypač žr. J. H. Koopmans, „Augustine's first contact with Pelagius and the Dating of the Condemnation of Caelestius at Carthage“, *Vigiliae Christianae*, 8, 1954, p. 149-153; patvirtinta F. Refoulé, „Datation“, *Rev. études augustin.*, 11, 1963, ypač p. 41-44.

[3] *Ep.* 146.

[4] *De gest. Pel.* 25, 51.

[5] Pvz., *Ep.* 166, 4, 10.

tyti šv. Kiprijono laišką, kuriame primygtinai reikalaujama krikštyti naujagimius[1]. Celestijus buvo apkaltintas tuomet, kai panoro tapti kunigu[2]. Šeši pasmerkti teiginiai, kurių klaidingumą jis atsisakė pripažinti[3], bei Pelagijaus *Apie prigimtį* ir sudarė Augustino prieš Pelagijų pradėtos bylos pagrindą. Augustinui šie teiginiai buvo *capitula capitalia*[4], nes vien jų būtų pakakę „pakarti" Pelagijui, net pripažinus, jog kraštutinės jo mokinio pažiūros – tik nuosekliai išplėstos nepasakytos mokytojo mintys[5].

Tuo metu Augustinas buvo Hipone ir apie Celestijų pasmerkusį vietinį susirinkimą mažai ką žinojo. Kai 411 m. žiemą Marcelinas jam apie tai parašė, šios idėjos Kartaginoje jau „sklandė ore", keldamos netikrumą ir jaudulį, kaip kad atsitinka nujaučiant, jog netrukus susikirs du skirtingi mąstymo būdai. Sunku nustatyti, kokios pažiūros bei kūriniai Augustinui suteikė medžiagos pirmam darniam idėjų paveikslui, kurį vėliau nedvejodamas jis priskiria Pelagijui[6].

Marcelino laiškas Hiponą pasiekė tuomet, kai Augustiną buvo užvertę darbai, su kaupu atsiradę nugalėjus donatizmą: raštininkai nepajėgė susidoroti su jo reikalavimais; savo ganomiesiems jis rengė milžiniškos konferencijos stenogramos santrauką; jį spaudė vietos žmonių prašymai paremti ir teisėjauti[7]. Tačiau Augustinas atsakė nedelsdamas. Kaip paprastai, nė neperskaitęs visko, kas atsiųsta, jis iš karto peršoko prie išvadų[8]. Atsakymas rodo, kaip stulbinančiai taikliai Augustinas suprato naująją problemą. Kas Kartaginoje atrodė jaudinančiomis bei nesuderinamomis užuominomis, šiame

[1] *De pecc. mer.* III, 10: 64 Kiprijono laiškas Fidui.

[2] Beje, apkaltino ne afrikietis, o diakonas iš Milano Paulinas, apie kurį žr. žemiau p. 476, išn. 5.

[3] *De pecc. orig.* 3-4, 3: šią gyvą apklausą išvertė Bonner, *St. Augustine*, p. 321-322.

[4] *De gest. Pel.* 13, 30.

[5] *De gest. Pel.* 24, 65; *De gratia Christi* 33, 36.

[6] Ypač žr. Refoulé, „Datation", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 47-48.

[7] *Ep.* 139, 3.

[8] *De pecc. mer.* III, 1, 1.

veikale buvo surikiuota į darnią sistemą: „Žiūrėk, kur tai veda...", nuolatos priduria Augustinas[1]. Tą patį jis kartos artimiausių metų veikaluose. Iš tiesų mums žinomas *pelagizmas* savo darnia reikšmingų idėjų visuma pirmiausia atsirado Augustino, o ne Pelagijaus galvoje.

(II)

Augustinui pelagizmas visuomet buvo idėjų *disputationum*, „įrodymų" visuma. Jis nė kiek neabejojo intelektine šių įrodymų verte. Pirmą kartą per savo vyskupavimo metus jis susidūrė su sau lygiais oponentais, su auditorija, gebėjusia įvertinti grynai intelektinę bylos pusę: „Nutylint apeiti tai, ką sugebėjo sugalvoti dideli ir pastabūs protai, reikštų bejėgiškumą, o paniekinti reikštų pasipūtimą"[2]. Tačiau Romoje šios idėjos buvo sukėlusios „judėjimą"[3]. Pelagijus turėjo atkaklių bei įtakingų rėmėjų. Jie rūpindavosi, kad jo laiškai judėtų kuo didžiausiu greičiu[4] ir skatino Pelagijų savo idėjas diegti katalikų bažnyčioje[5]. Jie rado entuziastų, tolimiausiose vietose – Sicilijoje, Britanijoje ir Rode[6] – sudariusių pelagijininkų „ląste-

[1] Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 261-263.

[2] *Ep.* 186, 5, 13.

[3] Nepaprastai vertinga J. N. L. Myres, „Pelagius and the End of Roman Rule in Britain", *Journ. Roman Studies*, 50, 1960, p. 21-36; ir J. Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, ypač p. 43-60; šie tyrimai atkreipia dėmesį į tai, kad kai kurie pelagijininkų mokymo bruožai galėję atsirasti atsiliepiant į tam tikras socialino gyvenimo ypatybes. Aš, beje, negaliu sutikti su pagrindine jų hipoteze, kad pelagijininkų teorijas galima susieti su tam tikrais socialiniais judėjimais; manęs taip pat neįtikina teiginys tokio judėjimo „audros centru" buvus Britaniją. Žr. taiklią šių pažiūrų kritiką: W. Liebeschütz, „Did the Pelagian Movement have Social Aims?", *Historia*, 12, 1963, p. 227-241.

[4] *De gest Pel.* 20, 45 ir 30, 55; *Ep.* 183, 3.

[5] *De gest Pel.* 30, 54; *Ep.* 172, 1.

[6] Apie pelagijininkus Britanijoje ypač žr. J. N. L. Myres, „Pelagius", *Journ. Roman Studies*, 50, 1960, p. 34-36; Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 56-59. Rode: Hieronymus, *Comm. in Hierem.*, Praef. 4; Sicilijoje: *Ep.* „*Honorificantiae tuae*", 5 (Caspari, p. 12); ir *Ep.* 156 į Sirakūzus. Didelių žemės valdų ir nuostabių vilų kraštas Sicilija vėlyvojoje Romos imperijoje išlaikė seną mokslingo *otium* tradiciją, tad ten ir galėjo glaustis tokie žmonės; žr. aukščiau p. 123.

les". Dabar mes galime suprasti šių žmonių paskatas ir kartu įvertinti, kokį vaidmenį suvaidino pelagizmas vienos iš dramatiškiausių Vakarų bažnyčios krizės metu.

Pelagizmas palietė visuotinę temą – reikalą pačiam asmeniui apibrėžti save ir jaustis laisvam, kurti savo paties vertybes kasdienio ir menkaverčio gyvenimo apsuptyje. Romoje ypač jautėsi slegiantis papročių svoris. Šeimos, į kurių narius kreipėsi Pelagijus, į krikščionybę atėjo po truputį per mišrias santuokas ir politinį konformizmą[1]. Tai reiškė, kad įprastinis pagoniškos Romos „geras vyras" nejučiomis tapo įprastiniu penktojo amžiaus „geru krikščionimi". Spalvingas vėlyvosios Romos mandagumo etiketas galėjo būti laikomas „krikščionišku nuolankumu"[2]; tradicinis aristokratų dosnumas – „krikščionišku gailestingumu". *Geriau duoti, nei imti* – skelbė paplitęs šūkis; tačiau kaip ir apie kitas Biblijos citatas, kuriomis mėgstama raminti sąžinę, niekas nebūtų pasakęs, iš kur ji yra![3] Kartu šie „geri krikščionys", „tikri tikintieji" vis dar priklausė valdančiajam luomui, visuomet pasirengusiam griebtis žiauriausių bausmių imperijos įstatymams palaikyti[4]. Gindami gausią nuosavybę, jie buvo pasiruošę kautis nagais ir dantimis[5]; per pietus jie aptarinėdavo ir naujausias teologines pažiūras, kurių žinovais save girdamiesi laikė[6], ir teismo kankinimų rūšį, ką tik paskirtą kokiam nors vargdieniui[7].

Tokioje sumaištyje ugningos ir ryžtingos Pelagijaus idėjos atrodė kaip išsigelbėjimas. Asmeniui jis siūlė visišką aiškumą, pelnomą absoliučiu paklusnumu. Tai aiškiai matyti laiške, parašytame žmogaus, staiga pasidavusio kilmingos po-

[1] Žr. Brown, „Aspects of Christianization", *Juorn. Rom. Studies*, 51, 1961, p. 9-11.
[2] Pelagius, *Ad Dem.* 20 ir 21 (PL 30, 36A ir D).
[3] Ep. *„Honorificantiae tuae"*, 4 (Caspari, p. 10). Ši citata randama įraše Noloje: Diehl, *Inscript. Lat. Christ.* I, nr. 2474.
[4] *De divitiis* 6, 1 (Caspari, p. 31): vert. Haslehurst, p. 30-107.
[5] *De divitiis* 4, 1 (Caspari, p. 27).
[6] *De divitiis* 6, 2 (Caspari, p. 32).
[7] *De divitiis* 6, 2 (Caspari, p. 32).

nios – įtakingos pelagijininkų entuziastų Sicilijoje veikėjos įtakai. „Kai gyvenau namuose, maniau, kad esu Dievo garbintojas.... Dabar pirmą kartą ėmiau suprasti, kaip galiu tapti tikru krikščionimi... Pasakyti galima labai paprastai: aš pažįstu Dievą, aš tikiu į Dievą, aš bijau Dievo, aš tarnauju Dievui. Bet jūs nepažįstate Dievo, jeigu į Jį netikite; jūs netikite į Jį, jeigu Jo nemylite; jūs negalite sakyti, kad Jį mylite, jeigu nebijote Jo; negalite sakyti, kad bijote Jo, jeigu Jam netarnaujate; negalite teigti, kad tarnaujate Jam, jeigu nepaklūstate Jam visame kame... *Kas tiki į Dievą, klauso Jo įsakymų. Mylėti Dievą yra vykdyti Jo įsakymus*"[1].

Tai buvo sunkus metas. Reikalaudami laikytis savo įstatymų, imperatoriai vartojo tokią pačią neviltingai karštą kalbą, kokią, kalbėdamas apie Dievo įsakymus, vartoja ir Pelagijus[2]. Pelagijaus raštus skaitę žmonės buvo ką tik pergyvenę įvykius, pakirtusius viso luomo pasitikėjimą savimi: žiaurūs valymai, ištisų šeimų žlugimas, įspūdingos politinės žmogžudystės[3], vėliau – barbarų užkariavimo siaubas[4]. Tokios katastrofos galbūt ir paskatino kai ką pasitraukti nuošalės gyvenimui, tačiau pelagijininkai, atrodo, nutarė eiti viešumon ir pertvarkyti visą krikščionių bažnyčią. Tai ir yra pats žymiausias šio judėjimo bruožas: siaura tobulumo siekėjų banga, kilminguosius Jeronimo sekėjus nunešusi į Betliejų, Pauliną – į Nolą, Augustiną – iš Milano į vargana Afrikos buitį, Pelagijaus raštuose staiga nukrypsta išorėn ir užlieja visą krikščionių bažnyčią: „Netiesa, kad krikščioniško elgesio įstatymas nebuvo duotas kiekvienam, kuris vadinasi krikščionimi... Ar jūs manote, kad pragaro liepsnos mažiau degins tuos, kurie kaip valdininkai duoda valią savo žiaurumui, ir karščiau degins tik tuos, kurių profesija yra būti dievobaimingiems?...

[1] *Ep. „Honorificantiae tuae"*, 1 (Caspari, p. 4): vert. Haslenhurst, p. 2-17.
[2] Pelagius, *Ad Dem.* 16 (PL 30, 31D-32).
[3] *De vita Christiana* 3 (PL 40, 1035).
[4] Pelagius, *Ad Dem.* 30 (PL 30, 45).

Negali būti dvejopų reikalavimų tai pačiai tautai"[1]. Tai pats aštriausias vėlyvosios Romos literatūros protestas prieš nepastebimą spaudimą – jį Hipone patyrė ir Augustinas – krikščionišką gyvenimą palikti tiems, kurie laikomi šventais, patiems gyventi panašų į pagonių paprastų žmonių gyvenimą[2]. Pelagijus norėjo, kad kiekvienas krikščionis būtų vienuolis[3].

Pelagijininkai apie krikščionių bažnyčią galvojo taip, tartum tai vis dar būtų mažytė bendruomenė pagonių pasaulyje. Jiems rūpėjo parodyti gerą pavyzdį: Augustinui puikiai suprantama „šlovės auka" pelagijininkams reiškė šlovę, kurią pagonių akyse turėjo užsitarnauti krikščionių bažnyčia, tapdama iš tobulų žmonių susidedančia institucija[4].

Suprantama, kad kaip tik čia pelagijininkų judėjimas giliai užgavo Augustiną. Jam atrodė, kad naujieji pelagijininkų pareiškimai, esą jie galį sukurti bažnyčią „be menkiausios dėmelės", tik pratęsė donatininkų tvirtinimus, neva tik jie priklausę tokiai bažnyčiai[5]. Jis nesirengė kęsti „tobulų" krikščionių *coteries*[6], kurių Sicilijoje ir kitur atsirado dėl pelagijininkų įtakos[7]. Todėl Augustino pergalė prieš Pelagijų taip pat buvo ir paprasto gero vėlyvosios Romos krikščionies pasauliečio pergalė prieš griežtą reformatorių idealą. Augustinas aprašinėja kaip tik tokį žmogų, rasdamas jam vietos katalikų bažnyčioje: šis žmogus savo namuose atliko kelis gerus darbus, jis miega su savo žmona ir, *faut de mieux*[8], dažnai vien dėl malonumo; jis jautrus garbę liečiantiems dalykams, linkęs

[1] *De divitiis* 6, 3 (Caspari, p. 32-33).
[2] Žr. aukščiau p. 282-284.
[3] Pelagius, *Ad Dem*. 10 (PL 30, 26B).
[4] *De vita Christiana* 9 (PL 40, 1038).
[5] Ypač žr. *De gesta Pel*. 12, 27-28; apie visai natūralų prieš pelagijininkus nukreiptų argumentų patalpinimą prieš donatininkus nukreiptame laiške žr. *Ep*. 185, 9, 38.
[6] Būreliai, draugijos (*pr*.) – *Vert. past*.
[7] Hilarijus kreipėsi į Augustiną, norėdamas sužinoti jo nuomonę dėl bažnyčios prigimties „šiame pasaulyje": *Ep*. 157, 4, 40.
[8] Dar daugiau (*pr*.) – *Vert. past*.

kerštauti; jis nesiglemžia svetimos žemės, tačiau sugeba kovoti gindamas savo turtą nors ir tik vyskupo teisme; pagaliau jis yra geras krikščionis Augustino suprantama prasme: „į save jis žvelgia gėdydamasis ir šlovina Dievą"[1].

Pergalę prieš pelagijininkus Augustinas laimėjo visiškai kitokiomis aplinkybėmis nei prieš donatininkus. Dabar jis buvo įtrauktas į vieną iš paslaptingų bei dramatiškų „pamaldumo krizių", kartais ištinkančių valdančiojo luomo narius[2]. Tarp Romos pabėgėlių Afrikoje būta dviejų pažiūrų: pavyzdžiui, dėl Pelagijaus įtakos pasaulį palikęs jaunuolis Timazijus draugavo su jaunu didžiūnu Pinianu, jau tapusiu Augustino kunigu Hipone[3].

Pelagijus gerai pasirinkdavo adresatą. Nepaisydami despotiško vėlyvosios Romos aukštuomenės šeimų spaudimo, Demetriadė, Melanija ir Pinianas parodė nepaprastą valios jėgą visiškai nutraukdami ryšius su „pasauliu"[4]. Nepaprastas jaunų didžiūnų atkaklumas rodėsi esąs tikras būsimo tobulėjimo ženklas[5]. Taip įspūdingai panaudoję savo valios galią, jie lengvai galėjo tapti karštais Pelagijaus sekėjais. Įtakingiausio Romos krikščionių pasauliečių luomo vardu jie būtų palaiminę šį reformų judėjimą. Mat pelagizmas atrodė aiškią veikimo programą turintis judėjimas. Augustinas, kuriam bendravimas visuomet buvo neperprantama paslaptis, o vidinis maldos bei gilinimosi į save gyvenimas – krikščionies pasišventimo centras, susidūrė su žmonėmis, tikėjusiais, jog atkaklūs jų raginimai gali tiesiogiai paveikti visuomenę[6].

Pelagijininkų manymu, žmogus neturįs kuo pasiteisinti nei

[1] *C. ep. Pel.* III, 5, 14.

[2] Galima prisiminti jansenizmą, taip pat buvusį patrauklų luomui, kuris, kaip ir vėlyvosios Romos aukštuomenė, išsigando politinio bejėgiškumo: žr. puikią ir įvairiapusią L. Goldmanno studiją, *The Hidden God* (vert. Thody), 1964, p. 89-141.

[3] *Ep.* 126, 6.

[4] Pelagius, *Ad Dem.* 1 (PL 30, 30, 16B): „valios kardas".

[5] Pelagius, *Ad Dem.* 10 (PL 30, 30, 27C).

[6] *De bono vid.* 18, 22.

dėl savo nuodėmių, nei dėl jį supančio blogio. Jei žmogaus prigimtis esanti iš esmės laisva ir tikrai sukurta, jei jos nepersekioja kažin koks vidinis silpnumas, visuotinio žmonių vargo priežastis turinti būti tikrosios jų savasties išorėje, ji iš dalies turinti slypėti varžančios galios turinčiuose pagoniškos praeities papročiuose. Tokius papročius galima pakeisti. Tik nedaugelis vėlyvosios imperijos rašytojų taip atvirai kritikavo Romos visuomenę. Stipriausiose pelagijininkų raginimų vietose aprašytas viešųjų bausmių siaubas[1] ir krikščionys raginami „kitų skausmą pajusti kaip savo ir pravirkti dėl kitų žmonių nelaimių"[2]. Toks susijaudinimas labai skiriasi nuo filosofinės Augustino ramybės, su kuria jis žvelgia į fizinių skausmų smūgius[3]. Pelagijininkų didvyris buvo Jobas: šis žmogus staiga nusimetė slegiančias visuomenės išmones ir sugebėjo parodyti plikus didvyriškos asmenybės kaulus[4].

Neatsitiktinai šios idėjos paplito tarp žmonių, norėjusių nusikratyti didelių turtų. Per prabėgusius dešimtmečius buvo daug tokių įspūdingų išsižadėjimų. Tačiau šie kraštutiniai poelgiai liovėsi ir nukrypo kitur, kai jaunieji didžiūnai susidūrė su Afrikoje įsigalėjusia bažnyčia: Aurelijus, Augustinas bei Alypijus vienas paskui kitą įtikinėjo Melaniją ir Pinianą savo žemėmis bei pajamomis nuolatos remti katalikų vienuolynus, o ne perkirsti savo kaltės turtų Gordijaus mazgą, iššžarstant juos vargšams[5]. Taip patarinėdamas, Augustinas darė tai, ką skelbė savo pamoksluose prieš pelagijininkus[6]. Sicilijos vyskupui, susirūpinusiam dėl pelagijininkų tvirtinimo, esą turtingas žmogus bus pasmerktas, Augustinas atsakė, jog bažnyčia, savo hierarchija panaši į imperiją, turinti rasti vietos ir aukš-

[1] *De divitiis* 6, 2 (Caspari, p. 31).

[2] *De vita Christiana* 14 (PL 40, 1045).

[3] Žr. aukščiau p. 262-263.

[4] Pelagius, *Ad Dem.* 6 (PL 30, 22C).

[5] *Vie de St. Mélanie*, ed. Gorce (Sources chrétiennes, 90), c. 20, p. 170; plg. *Ep.* 157, 4, 38.

[6] Pvz., *Enarr. in Ps.* 71, 3.

tiesiems tarnautojams, ir mokesčių mokėtojams – šiuo atveju turtingiems žemvaldžiams, nuo kurių paramos bei įtakos ėmė priklausyti vienuoliai ir kunigai[1].

Kaip dauguma reformatorių, pelagijininkai bauginančiai aukštino asmens laisvę: asmuo esąs atsakingas už kiekvieną savo veiksmą, tad kiekviena nuodėmė – sąmoninga paniekos Dievui išraiška[2]. Augustinas nebuvo toks tikras, jog puolusi žmonių prigimtis pajėgi pakelti šią naštą: „Daugelis nuodėmių padaromos iš išdidumo, tačiau ne visi suklydę lieka išdidūs. Žmonės nusideda ir nežinodami, ir iš silpnumo, dažnai net verkdami ar dejuodami..."[3] Katalikų bažnyčiai skirta išpirkti bejėgę žmoniją; kartą gavus šią didelę malonę, jai nebesunku savo bendruomenėje pakęsti lėtą ir padriką gydymo veiksmą[4]. Augustinui atrodė, kad pelagijininkai savo optimistinėmis pažiūromis į žmonių prigimtį panaikina skirtumą tarp katalikų bažnyčios ir padorių pagonių[5]; tačiau taip jie darė vien siekdami įtvirtinti geležinę puritonybę kaip vienintelį krikščionių bendruomenės įstatymą[6]. Keista, tačiau kaip tik Augustinas, taip karštai gynęs krikštą, laikydamas jį vieninteliu išganymo keliu, tampa dorinės pakantos gynėju: juk katalikų bažnyčia į savo tėvoniją sugebanti priimti visus trūkumų turinčius žmones[7]. Augustino veikalai prieš pelagijininkus parašyti iš karto po kovų su donatininkais. Tačiau juos skiria reikšmingas ribos ženklas kelyje, kuriuo eidama katalikų bažnyčia apėmė ir pradėjo toleruoti visą pasaulietinę Romos visuomenę su akinančia jos turtų nelygybe bei slegiančiu pagoniškų papročių atsparumu.

Tais metais Augustinas rašo dviems kilmingoms ponioms,

[1] *Ep.* 157, 4, 37.
[2] Pelagius, *Ad Dem.* 9 (PL 30, 25B), ir *De nat. et gratia* 29, 33.
[3] *De nat. et gratia* 29, 33.
[4] *De nat. et gratia* 68, 82.
[5] Pvz., *De nat. et gratia* 1, 2.
[6] Tai įžvelgė E. Portalié, *A Guide to the Thought of S. Augustine*, p. 188-189.
[7] Pvz., *De spiritu et littera* 28, 48.

besižavinčioms Pelagijaus idėjomis – Probai ir Julianai[1]. Čia sudėti brandžiausi ir pakančiausi jo krikščioniško gyvenimo idealo teiginiai. Mat jam rūpi vidinė žmogaus įtampa: kviesdamas turtingą našlę būti santūria, jis priduria: „Stebėdami žmonių elgesį, dažnai matome, jog kai kurie jų, suvaržę lyties potraukius, tapo šykštūs..."[2] Nepaisant veriančių „pasaulio kelio"[3] smerkimų, tokio pastabumo nerasime jokiuose pelagijininkų raštuose.

Gali pasirodyti, jog toks rūpinimasis vidiniu gyvenimu perdėm lengvai susitaiko su esama romėnų visuomenės būkle, tarsi pastaroji būtų netinkanti vidinio didžiūnų maldos gyvenimo dekoracija. Atrodo, kad Augustino laiškai Probai palaiko tokį požiūrį: su savo turtais nieko nedaryti leidžiama tai, kuri paveldėjo milžinišką iš plėšimų[4] sukurtą žemės ūkio imperiją, tvarkomą taip savanaudiškai, kad dar labiau sunkino gotų užpuolimo sukeltas nelaimes bei skriaudas[5]. Pakako, jog ją slėgė mintys apie žmogiškųjų dalykų nykstamumą[6], kad nuo supančios susikrautos didybės ji atsigręžė į savo vidinį „aš", tokį gilų ir paslaptingą, kad joks žmogus negali jo teisti[7]. Tačiau po 410 m. Afrika tapo viena iš nedaugelio provincijų, kur visuomeninis *status quo* dar laikomas savaime suprantamu dalyku. Turbūt tai daugiau nei sutapimas, kad pelagijininkų idėjos didžiausią poveikį turėjo kaip tik tose provincijose, kuriose barbarų įsiveržimas sugriovė senąją gyvenseną: Britanijoje[8], Pietų Italijoje, kur nepaprastasis Augustino priešininkas Julianas iš Eklano garsėjo veiksmingomis priemonėmis apsigynęs nuo paskui gotų kariuomenę

[1] *Ep.* 130 (412 m.) Probai ir *De bono viduitatis* (414 m.) Julianai.
[2] *De bono vid.* 21, 26.
[3] Pvz., *De castitate* (Caspari, p. 122-167): vert. Haslenhurst, p. 200-285.
[4] Ammianus Marcellinus, *Res gestae* 30, 5, 4-10.
[5] Zosimus, *Historia nova* VI, 7.
[6] *Ep.* 131.
[7] *Ep.* 131, 3, 8.
[8] Taip teigia Myres, „Pelagius", *Journ. Rom. Studies*, 50, 1960, p. 36.

slinkusio bado[1]; Galijoje, kur po „žudynių dešimtmečio" į nuniokotą kraštą žiūrintis poetas pelagijininkas vis dar suvokė savo laisvos sielos tvirtovę likus nepaliestą[2].

Kaip matėme, skirtumų tarp Augustino ir Pelagijaus pastebime nuo abstrakčiausių laisvės bei atsakomybės problemų iki asmens vaidmens to meto vėlyvojoje imperijoje. Tačiau pagrindinis skirtumas slypi skirtingose šių vyrų pažiūrose į žmogaus ir Dievo santykius. Trumpai jį išreiškia pasirinktoji kalba. Augustiną ilgai kerėjo kūdikiai: jų bejėgiškumas vis dar traukia jį rašant *Išpažinimus*[3]; *Išpažinimuose* savo santykį su Dievu jis prilygina kūdikio santykiui su motinos krūtimi, kūdikio, visiškai priklausomo, giliai įtraukto į šį vienintelį gyvenimo šaltinį, nešantį ir gėrį, ir blogį[4].

Pelagijininkai, priešingai, kūdikius niekino[5]. „Joks raginimas nėra primygtinesnis nei vadintis Dievo *sūnūmis*"[6]. „Būti sūnumi" reiškė tapti visiškai kitu asmeniu, nebepriklausomu nuo tėvo, savo jėgomis gebančio vykdyti jo įsakytus gerus darbus. Pelagijininkas buvo *emancipatus a deo*[7]; tai nuostabus įvaizdis, paimtas iš Romos šeimos teisės kalbos: laisvi nuo visa apimančių ir persmelkiančių tėvo teisių vaikams, šie sūnūs tapo „pilnamečiais". Tarsi pagal romėnų teisę jie buvo „atleisti" nuo priklausomybės *patri familias*, pagaliau subrendę; didvyriškais darbais gebėdami palaikyti gerą garsiųjų protėvių vardą, jie jau galėjo drąsiai žengti į pasaulį: *Taigi būkite tokie tobuli, koks tobulas yra jūsų dangiškasis Tėvas*[8].

[1] Žr. žemiau p. 441-442.
[2] Orientius, *Carmen de Providentia* (PL 51, 616-638); žr. de Plinval, *Pélage*, p. 404.
[3] Pvz., *De pecc. mer.* I, 65, 68, ir *De nat. et gratia* 21, 23.
[4] Pvz., *Conf.* IV, 1, 1.
[5] Ps. Hieronymus, *Ep.* 32, 3 (PL 30, 247D).
[6] Pelagius, *Ad Dem.* 17 (PL 30, 32C).
[7] *Op. imp.* I, 78.
[8] *Mt* 5, 48: *Ep. de possibilitate non peccandi* 4, 2 (Caspari, p. 119).

30

CAUSA GRATIAE[1]

Ne kiekvienam žmogui senatvėje tenka patirti viso gyvenimo darbui mestą iššūkį. Būtent tai ir ištiko Augustiną pelagijininkų krizės metu. Prieš prasidedant ginčams, Augustinas tarsi pasiekė ramias aukštumas. Jis užsitarnavo šlovę, kurios kratėsi su jam būdingu žavesiu. 412 m. jis rašė Marcelinui: „Didžiausias romėnų iškalbos meistras Tulijus apie kažką yra pasakęs, jog šis, girdi, „neištarė nė menkiausio žodelyčio, kurio norėtų atsisakyti". Ir nors toks pagyrimas atrodo esąs kuo puikiausias, tačiau veikiau tiktų visiškam bukapročiui nei tobulam išminčiui... Mat jeigu Dievas, kaip noriu, leis man, kad į tam tyčia skirtą veikalą iš visų savo knygų surinkčiau visa, kas tik man jose išties nepatinka, žmonės pamatytų, jog nesu šališkas sau... Pirmiausia drįstu prisipažinti, kad esu iš tų, kurie rašo žengdami į priekį, o pažangą pasiekia rašydami"[2].

Už šio atvirumo – kvapą gniaužiantis pasiektų laimėjimų suvokimas. Senatvėje Augustinas dažnai vartoja žodį „pažanga". Tačiau jau matėme, kad jam ji suteikia galimybę neribotai keistis ir pritapti prie naujų reiškinių; tai veikiau reiškia, jog sąmoningai paliekami paviršutiniški dalykai ir vis labiau remiamasi esminiais[3]. Jis jautėsi esąs nuolatinėje tėkmėje, sukeltoje nenuilstamo protinio katalikų vyskupo dvidešimties metų vyskupavimo darbo.

Jo idėjoms grasinančio pelagizmo atsiradimas žymi dar vieno Augustino intelektinio gyvenimo laikotarpio pabaigą. Apie 414 m. jis ima suvokti, jog kadaise labai atleido teorinių

[1] Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 252-355; ir Bonner, *St. Augustine*, 320-346, pateikiančiame rimtą pasakojimą.

[2] *Ep.* 143, 3 ir 2.

[3] Žr. aukščiau p. 321-323.

mąstymų apie meilę vadeles: kadaise jis iššuko iš praminto kelio[1], aptarinėdamas keturias galimas pažiūras į sielos kilmę; jis mėgino suvokti Trejybės esmę; išsilavinusiems krikščionims jis buvo žinomas savo aiškiomis pažiūromis į Dievo regėjimo prigimtį[2] ir akademiniais ginčais su mokslininku Jeronimu[3]. Tačiau tokie teoriniai mąstymai jį išvargino. Su būdingu proto jautrumu metų metus Augustinas abejojo vis nesiryždamas galutinai išleisti savo didžiųjų amžiaus vidurio veikalų – *Paaiškinimų Pradžios knygai* ir *Apie Trejybę*: šiose knygose, jo manymu, esą pernelyg daug „nepaprastai pavojingų klausimų"[4]. Dabar, pelagijininkams metus iššūkį, teoriniai apmąstymai staiga nutrūksta. Visuomet mokslingų bei ezoteriškų dalykų ištroškusiam Evodijui šiurkštokai atkertama: „Daugelio dalykų tu klausinėji labai užsiėmusį žmogų"[5]; jam sakoma, kad giliausi *De Trinitate* svarstymai staiga nebeturi nieko bendra su tikrove, „nes jeigu Kristus mirė vien dėl tų, kurie geba tai suvokti, bažnyčioje mes vargstame veik veltui"[6]. Panašiai bus atšauta ir Jeronimui. Svarstydamas apie sielos kilmę, jis teigė, jog kiekvienam asmeniui sukuriama nauja siela. Akimirksniu Augustinui kyla įtarimas: ar neatrodo, kad tai neigia visų žmonių bendrumą Adomo nuodėmėje?[7] Mandagiai, tačiau tvirtai jis įspėja seną žmogų nesiimti šios temos: „Todėl jeigu anas teiginys apie naujų sielų sukūrimą neprieštarauja tvirčiausiai pagrįstam tikėjimui, tebus jis ir mano; bet jeigu prieštarauja,– tenebus ir tavo"[8]. *Fundatissima fides* – tvirčiausiai pagrįstas tikėjimas – štai ką Augustinas manėsi ginąs nuo pelagijininkų. Dalykas buvo visiškai

[1] *Ep.* 143, 5.
[2] Pvz., *Ep.* 92, 147 ir 148.
[3] *Ep.* 143, 5 ir 180, 5.
[4] *Ep.* 143, 4.
[5] *Ep.* 162, 1.
[6] *Ep.* 162, 1, 4.
[7] *Ep.* 166, 4, 10.
[8] *Ep.* 166, 8, 25.

aiškus. *Fundata ista res est*[1]: jo pusė buvo tvirta kaip plienas. Tad po dešimtmetį trukusių gilių, prie galutinių išvadų neatvedusių ir tik jam būdingų apmąstymų, Augustinas savo idėjas staiga sulieja į tvirtą lydinį. Jas jis visiškai sutapatina su nepajudinamu katalikų bažnyčios tikėjimu ir imasi vadovauti tam, ką pats vadino *causa gratiae*, malonės byla. Tai buvo vienas iš žmonėms būdingų paslaptingų vidinių pasikeitimų: jo poleminio genijaus paslaptį paaiškina galbūt vidinė įtampa, po tiekos metų skverbimosi į nežinią Augustiną privertusi pajusti poreikį kovoti dėl akivaizdžių dalykų.

Ši *causa gratiae* – aukščiausia Augustino rašytojo karjeros viršūnė. Apie 411 m. jis nupiešė darnų pelagizmo vaizdą, kuriame Pelagijų ir Celestijų – daugelio nuomone, labai skirtingus žmones – patalpino į vieną idėjų aplanką; šias idėjas jis nuosekliai laikė visuma, griovusia pačius katalikų tikėjimo pamatus. Pelagijų jis pažinojo tik iš knygų[2], knygomis jį ir puolė: priešiškos apžvalgos, pastabomis išmargintos knygų kopijos ir išrikiuoti doktrinos „testai" – erezijų medžioklės idėjų plotuose ženklai – rodo, kaip ginčai su pelagijininkais atrodė iš Kartaginos ir Hipono. *Scripta manent*: per tą laiką, kol buvo laimėta *causa gratiae*, Augustino veikalai užtvindė Romos pasaulį; pikčiausi pamfletai, oficialūs tikėjimo pareiškimai, „Augustino sistemą" glaustai perteikiantys laiškai pasiekdavo toliausius bei įvairiausius gavėjus – nuo darbų pasitraukusį Provanso valdytoją[3], Romos teisininką ir kunigą[4], Pauliną iš Nolos[5], Sirakūzų vyskupą[6], lotynų emigrantus Jeruzalėje[7]. Žinant, kad vieninteliai, Augustino manymu, galin-

[1] *Serm.* 294, 20.
[2] *De gest. Pel.* 21, 46.
[3] *Ep.* 187.
[4] *Ep.* 194 ir 193.
[5] *Ep.* 186.
[6] *Ep.* 157. Apie tai žr. smulkmenišką tyrimą H. Ulbrich, „Augustins Brief z. entscheidender Phase d. pelagianischen Streites", *Rev. études augustin.* 9, 1963, p. 51-75 ir 235-258.
[7] Pinianui ir Melanijai skiriami *De gratia Christi* ir *De pecc. orig.*; žr. p. 337-339.

tys skaityti jo raštus, tai visiška ramybe besidžiaugią vienuoliai[1], stulbina, jog jis pajėgė parašyti tiek daug. Tad kodėl savo skaitytojus jis turėtų atkalbinėti nuo tokių ginčų? „Pirmiausia, sako jis Paulinui, tai pats maloniausias dalykas. Kas gali būti maloniau už malonę silpniems, nes ji mus išgydo, ar tingiems, nes ji mus išjudina, ar trokštantiems, nes ji mums pagelbsti?"[2]

Pelagijininkų problemą Augustinas matė kitaip nei daugelis jo amžininkų. Kaip parodė vėlesni įvykiai, daugelis vyskupų linko atsižvelgti į Pelagijaus nuopelnus. Prieš juos buvo nuoširdus krikščionis, visuomet norėjęs likti katalikų bažnyčioje: jiems tereikėjo patvirtinimo, kad Pelagijaus pažiūros dera su tradicine ortodoksija. Pelagijus savo ruožtu stengėsi tai patvirtinti. Reformų judėjimo katalikų bažnyčios viduje galva, jis ypač troško, kad griežtas jo mokymas nebūtų atmestas paskelbus jį eretišku. Kaip dažna tokioje padėtyje atsidūrusi bendruomenė, pelagijininkai jautė, jog bažnyčiai reikia jų patarnavimo: jiems buvo naudinga pakęsti doriškai netvirtą katalikų bažnyčią, kurios eiliniai visuomet linko erezija apšaukti bet kokias jiems nepriimtinas pažiūras[3].

Paprastam žmogui sunku nuspręsti, ar Pelagijaus vartojama kalba eretiška. Erezijomis buvo laikomos klaidingos nuomonės apie Šv. Trejybės prigimtį, kurias, pavyzdžiui, sukėlė ginčai su arijonais; šiuo požiūriu pelagijininkams nebuvo ko prikišti. Bauginantys Augustino ir Alypijaus įspėjimai visiškai nejaudino *Laišką Demetriadei* su malonumu perskaičiusių kilmingų Romos krikščionių. Demetriadės motina Juliana šiems sudirgusiems provincijos vyskupams griežtai nurodė jų vietą: jos šeimos niekuomet nebuvo palietusi jokia erezija – „nė pati banaliausia"(!)[4]. Jai, gerai vėlyvosios imperijos

[1] *Ep.* 186, 12, 39.
[2] *Ep.* 186, 12, 39.
[3] *De malis doctoribus* 17, 2 (Caspari, p. 101).
[4] *Ep.* 188, 1, 3.

krikščionei, erezija reiškė graikų klaidingai suprantamą Dievybę, o ne afrikiečių priekabes dėl malonės ir laisvos valios[1].

Tačiau šiame ginče sprendėsi svarbesni dalykai nei du skirtingi požiūriai į klaidatikybės prigimtį. Afrikoje Augustinas jautėsi esąs visiškai tikras savo teisumu: Kartaginoje niekas nė pagalvoti negalėjo, jog pažiūros, kurias skelbė ir šv. Kiprijonas, galėtų būti klaidingos. Tačiau toks tikrumas – silpnumo šaltinis. Pelagijininkai visuomet grasino pasiremsią gerokai besiskiriančiomis bei liberalesnėmis Rytų bažnyčių tradicijomis[2]. Žiūrint iš šalies, atrodė, jog Augustino *fundatissima fides* išreiškia tik ribotą izoliuotos bažnyčios griežtumą. Ar ši įspūdinga bažnyčios kultūra taip ir liks tviskančioje vienatvėje? Ar jos ypatingoje aplinkoje susidariusios idėjos ims viešpatauti lotynų Vakaruose?[3]

Iš pradžių atrodė, kad Afrikos galima kuo ramiausiai nepaisyti. Į Šventąją žemę Pelagijus atvyko kaip žmogus su praeitimi; tačiau kad taip yra, vietos vyskupus pajėgė įtikinti tik įgudęs „specialistas" Augustinas. Tame žemės lopinėlyje Augustino sąjungininkai to padaryti aiškiai nepajėgė. Nauji ginčai užgriuvo nuostabų Jeruzalėje įsikūrusių lotynų emigrantų būrį: savo gyvumu bei įžeidumu ši bendruomenė buvo panaši į rusų baltagvardiečius 1920 m. Paryžiuje[4]. Šventąją žemę ji grasino paversti teologų lokių narvu. Jeronimas buvo įsikūręs Alyvų kalne ir iš aukšto priešiškai žiūrėjo į Jeruzalės vyskupą Joną. Orozijus, Augustino pasiųstas pas Jeronimą, nemokėjo graikiškai, tad, kaip dažnas su užsieniečiais nemokąs apsieiti žmogus, savo netaktą suversdavo kalbos sunkumams. Prie jo Pelagijaus medžioklei buvo prisidėję ir du vys-

[1] Panašiai porai Pelagijus aiškino, kad jo klaida „civilinė", o ne „kriminalinė": *De pecc. orig.* 23, 26.

[2] *De gest. Pel.* 11, 25. Tai įžvelgė Bonner, *St. Augustine*, p. 323-324.

[3] Augustinas tikėjosi, kad su juo ir prieš Pelagijų sutiks visi katalikai: *De gest. Pel.* 25, 66.

[4] Ypač žr. de Plinval, *Pélage*, p. 271-292 ir p. 306-307; ir G. D. Gordini, „Il monachesimo romano a Palestina nel IV sec.", *Studia Anselmiana*, 46, 1961, p. 85-107.

kupai iš Galijos – Heras bei Lozorius, „savo šalį palikę savo šalies naudai",– iš savo vyskupijų jie buvo pašalinti, kadangi susidėjo su uzurpatoriumi. Tuo tarpu Diospolyje (*Lydda*) 415 m. gruodžio 20 d. susirinko keturiolikos vyskupų sinodas – buvo aišku, kad sinodas nesirengė „kvosti" Pelagijaus, kaip vylėsi Orozijus; susirinkę vyskupai tenorėjo guodžiančių patvirtinimų. Tokių patvirtinimų Pelagijus jiems pateikė. Be jokios graužaties, kaip visi tvirtų principų žmonės, jis pasmerkė savo paties mokinį Celestijų ir apgynė tas savo veikalų vietas, kurios Vakaruose jį darė *enfant terrible*. Jis rengėsi rimtai misijai, tad savo kaltintojų atsikratė su panieka: Augustinas esąs toli; Jeronimo užsispyrimas visiems gerai žinomas; Orozijus – „priešų prie manęs pristatytas jaunuolis"; be to, dar du įtartini vyskupai[1]. „Specialistų" akimis, tokia gynyba neatremiama: „Labai nedaug žmonių, rašė Augustinas, išmano Viešpaties įstatymą"[2].

Rytuose Pelagijus, atrodo, dažniausiai buvo priimamas palankiai, tačiau Vakaruose jis sukėlė didelį sąmyšį. Paslaptingo Pelagijaus rėmėjų tinklo dėka jo pasakojimas apie Diospolio sinodą stebėtinai greitai paplito po lotynų pasaulį. Jam pakenkti suruoštas sąmokslas sutrukdytas; pats jis esąs „nuvalytas"[3]; jo nuomonę, kad žmogus gali būti be nuodėmės, patvirtino Šventosios žemės vyskupai[4]. Augustinui teko iškęsti pažeminimą, be jokio asmeninio sveikinimo laiško nuo autoriaus gavus tendencingą pamfletą[5].

Imtis kontrdemonstracijos dabar atėjo eilė izoliuotai Afrikos bažnyčiai. Ji buvo įspūdinga. Į Kartaginą Orozijus atvyko 416 m. rugsėjį ir mieste rado jau laukiantį susirinkimą; kitas Augustino bei Alypijaus vadovaujamas susirinkimas skubiai sušaukiamas Milevyje. Per kovas su donatininkais išmokta

[1] Pelagius, *Ep. ad Innocentium papam* (PL 48, 620 B).
[2] *De gest. Pel.* 1, 3.
[3] *De gest. Pel.* 19, 45.
[4] *De gest. Pel.* 30, 54.
[5] *De gest. Pel.* 1, 1.

disciplina davė vaisių: tik Afrikoje trys šimtai katalikų vyskupų galėjo susirinkti į vieną vietą ir vieningai pritarti neginčijamų žinovų parengtiems nutarimams[1].

Afrikos vyskupai bijojo, kad Pelagijus neprašytų Romos vyskupo Inocento paramos. Buvo žinoma, kad šalininkų jis turėjo ir tarp išdidžios Miesto bažnyčios oligarchijos: kalbėta, jog būsimasis popiežius Sikstas esąs jo globėjas[2]. Afrikiečių akimis, Rytų sinodo sprendimą galėjo sugriauti tik Romos prestižas. Tad 416 m. pabaigoje iš Afrikos Inocentas gavo neįprastą dokumentų ryšulį – du nuosekliai pagrįstus Pelagijaus idėjų pasmerkimus iš dviejų katalikų vyskupų sinodų Milevyje bei Kartaginoje ir ilgą asmeninį laišką nuo Aurelijaus, Augustino ir Alypijaus[3]. Prie šio laiško pridėtas ir pastabomis išmargintas garsusis *Apie prigimtį*[4] bei laiškas Pelagijui, kuriuo norėta pasakyti, kad išdidusis pasaulietis nesiteikė atsakyti į jam pasiųstą Augustino laišką[5].

Abiejų sinodų nutarimai surašyti be galo mandagiai. Jie skelbėsi esą paprasčiausi *relationes*, vietinių pareigūnų „pranešimai", kuriems reikią aukštesnių pareigūnų sankcijos[6]. Iš tikrųjų gi taip surašyti jie buvo tam, kad įspėtų Inocentą. Mat čia pirmą kartą Pelagijus ir Celestijus pasmerkiami kartu, čia parodoma, kad galutinės jų idėjų išvados pakerta vyskupų autoriteto šaknis. Mat jeigu žmogaus prigimtis tokia tobula, kad nebereikia melsti pagalbos, kas tuomet ištiks vyskupų palaiminimą? Pagaliau kas tuomet ir Kristaus pažadas Petrui, jog „tavo tikėjimas nepasibaigs"?[7] Dokumentuose kalbama, jog, nuolaidžiaudama pelagijininkams, katalikų bažnyčia neteksianti savo autoriteto, kuriuo buvo bepradedanti naudotis

[1] Žr. Prosper Aquitanensis, *Carmen de ingratis* 1, 72-92 (PL 51, 100-102).
[2] *Ep.* 191, 1.
[3] *Ep.* 177.
[4] *Ep.* 177, 6.
[5] *Ep.* 177, 15.
[6] *Ep.* 186, 1, 2.
[7] *Ep.* 175, 5.

kaip vienintele galia, pajėgiančia iš savęs paties išvaduoti žmogų[1].

Šiuose dokumentuose matyti visi raganų medžioklės požymiai. Afrikiečiai stengėsi išreikalauti griežtą ortodoksijos „patikrinimą": jie net užsiminė, kad čia įpainiota daugiau žmonių nei Pelagijus – slaptas judėjimas iš tiesų menkino garbingiausią krikščionių pasaulio vyskupiją[2].

Siekdamas savo tikslų, Augustinas buvo pasirengęs peržengti vieną vėlyvosios Romos laikų mandagumo taisyklių – laišką rašantis žmogus negali užsipulti savo adresato, pirmiau nepasiuntęs jam mandagaus laiško. Laiškus Inocentui galima laikyti smulkiais oficialiais dokumentais; tačiau laiškas, kuriuo jis kreipėsi tiesiai į Joną iš Jeruzalės, reikalaudamas Diospolio susirinkimo medžiagos ir įspėdamas jį atsargiau draugauti su Pelagijumi, buvo veik užgaulus: „Kad nenusipelniau tavo šventenybės laiško, nė kiek nesikarščiuoju: verčiau tikiu, kad neturėjai per ką jį perduoti, nei įtariu, kad, gerbiamasis, mane niekini"[3].

Inocentas buvo senas ir savo autoritetu pasikliaujantis žmogus. Palankus afrikiečiams jis galėjo likti ir neįsiveldamas į reikalą. Iš imperijos kanceliarijos rūpestingai parinktais aptakiais žodžiais jis pranešė, jog jų rūpesčiai – jo paties rūpesčiai[4]: jeigu esama tokių idėjų, jos tikrai nusipelno pasmerkimo. Tačiau jis linkęs tikėti, kad jų besilaikančių nėra! Reikalaudamas, kad Pelagijus ir Celestijus stotų jo akivaizdon, jis, matyt, vylėsi, jog dar kartą bus nuramintas[5].

Dabar atėjo afrikiečių eilė visas viltis dėti į šį vienintelį abejotiną sprendimą. 417 m. kovo 12 d. Inocentas mirė. Jo įpėdinis Zosimas nekentė netvarkos. Priešingai Inocentui, jis buvo silpnas žmogus, savo tikslų pasiryžęs siekti net di-

[1] *Ep.* 175, 2.
[2] *Ep.* 177, 2 ir 3.
[3] *Ep.* 179, 1.
[4] Pvz., *Ep.* 181, 4-5.
[5] Ypač žr. E. Caspar, *Geschichte d. Papsttums*, 1, 1930, p. 331-337.

džiausio favoritizmo bei šiurkštumo priemonėmis[1]. Jis taip pat galėjo būti graikas, todėl didelį įspūdį jam darė Šventosios žemės vyskupų parama Pelagijui[2]. Garsusis Celestijus netruko atvykti į Miestą. Pelagijus skubėjo paklusti Romos vyskupo reikalavimui; pirma jo atskubėjo šilti Jeruzalės vyskupo atsiliepimai. Jo kaltintojai Heras ir Lozorius buvo asmeniniai Zosimo priešai[3]; jaunų vyrų Timazijaus ir Jokūbo, Augustinui kadaise išdavusių Pelagijaus *Apie prigimtį*, nebuvo įmanoma niekur rasti[4]. Afrikiečiams beliko nekreipti dėmesio į tokius grėsmingus pasikeitimus. Rugsėjo 23 d., pamokslaudamas Kartaginoje, Augustinas sakė, kad *causa finita est*, byla baigta[5]. Jis bent jau buvo tikras dėl savęs. Knygoje *Apie Pelagijaus darbus* „savo uolaus menkumo plunksna" jis sutvirtino Aurelijaus autoritetą[6]. Paulius pasakęs, Augustinas supratęs. Šito turėtų pakakti: „Todėl, šventasis Pauliau, didysis malonės skelbėjau, aš tiesiai galiu pasakyti. Neturiu jokių abejonių. Kas gi man nors kiek galėtų paprieštarauti, kai teigiu tuos dalykus, kuriuos tu, Pauliau, sakei esant skelbtinus ir mokei esant mokytinus"[7].

Tuo tarpu Zosimas rengė savą šio neaiškaus reikalo sprendimą. Pirmiausia buvo klausinėjamas Celestijus – tai vyko naujojoje Šv. Klemento bazilikoje, pasirinktoje tam, kad čia susirinkusiems primintų šv. Petro mokinį, „išaiškinusį" tiek daug klaidų; tą patį rengėsi daryti ir Zosimas. Oficialaus posėdžio metu Zosimas atsisakė pernelyg griežtai spausti Celestijų ir todėl galėjo reikšti savo pasitenkinimą. Rugsėjo viduryje Pelagijus sutiktas dar šilčiau. Į Miestą ir pasaulį grįžo

[1] Ypač žr. E. Caspar, *Geschichte d. Papsttums*, 1, 1930, p. 344-356. G. Langgärtner, *Die Gallienpolitik d. Päpste in den V u. VI Jhten.* (Theophaneia, 16), 1964, ypač p. 24-52, palankiau vertina labiausiai abejotiną Zosimo politikos epizodą.

[2] Žr. Bonner, *St. Augustine*, p. 341.

[3] Zosimus, *Ep. Postquam* 2 (PL 45, 1721). Žr. žemiau p. 420, išn. 1.

[4] Zosimus, *Ep. Postquam* 3 (PL 45, 1722).

[5] *Serm.* 131, 10, 10.

[6] *De gest. Pel.* 34, 59.

[7] *De gest. Pel.* 13, 34.

taika. „O, kad ir tu, mano broli, būtum čia buvęs, rašė Zosimas Augustinui ... Koks buvo šventų vyrų džiaugsmas, koks susižavėjimas. Visi tikrai vos valdėsi nepravirkę, nes kažkas galėjo apšmeižti tokio nepriekaištingo tikėjimo vyrus"[1].

Pagal Romos teisę melagingas kaltinimas turėjo kristi ant paties kaltintojo. Kaip tik šį dalyką Augustinas mėgaudamasis pabrėždavo savo veikaluose prieš donatininkus. Dabar išklausyti paskaitą atėjo jo eilė: „Padoraus proto ženklas – sunkiai tikėti blogiu"[2]. O dėl to, ką Augustinas laikė *fundatissima fides*, Zosimas abiems ginčininkų pusėms parodė konservatyvaus politiko pasibjaurėjimą protingų vyrų fanatizmu: „Įspėju, kad visos svarstymų priekabės ir beprotiški ginčai... kyla iš nesveiko smalsumo, kai kas nors ima netikusiai naudotis savo proto galiomis, nesaikinga gražbylyste ar raštais; tuo tarpu kartais net ir didžių žmonių ir pačių autoritetų raštai nėra apsaugoti nuo tokios grėsmės, po ilgo laiko juos ėmus kam nors skaityti ir aiškintis. Todėl ir pasakė Dievas, kad *Šnekumas nebūna be nuodėmės*, todėl net šventasis Dovydas prašė *statyti sargybą mano burnai ir apsaugą duoti mano lūpoms*"[3].

Afrikiečiams beliko laukti. Augustinui teko rašyti dar daugiau. Į Paulina buvo kreiptasi aistringu ir veik neprašytu teologiniu traktatu[4]; nuo darbų pasitraukęs Galijos prefektas Dardanas taip pat sulaukė netiesioginio pelagijininkų idėjų puolimo[5]. Dardanas buvo pamaldus krikščionis, žmogus garsus[6], tačiau tarp vietos gyventojų pelnęs prastą šlovę[7]. Šis pagrindinis valymų bangos, ką tik nusiritusios per Galiją nuga-

[1] Zosimus, *Ep. Postquam* 1 (PL 45, 1721).

[2] Zosimus, *Ep. Magnum pondus* 4 (PL 45, 1720).

[3] Zosimus, *Ep. Magnum pondus* 5 (PL 45, 1720). Zosimo poziciją gražiai pristato T. G. Jalland, *The Church and the Papacy*, 1944, p. 286-288; ir F. Floeri, „Le pape Zosime et la doctrine augustinienne du péché originel", *Aug. Mag.*, II, 1954, p. 755-761.

[4] *Ep.* 186. Žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 590-595.

[5] *Ep.* 187, 13, 40.

[6] *Ep.* 187, 1, 1.

[7] Ypač žr. J. Sundwall, *Weströmische Studien*, 1915, p. 9-11 ir 67-68.

lėjus uzurpatorių Konstantiną III, vykdytojas, kaip ir Zosimas nemėgo Pelagijų kaltinusių nelaimingų vyskupų Hero ir Lozoriaus; mat jie taip pat buvo įsivėlę į su Konstantinu susijusius reikalus[1]. Tačiau reikšmingiausias to laikotarpio laiškas rodėsi neliečiąs ginčų su pelagijininkais: tai buvo pamfletas *Apie donatininkų perauklėjimą*[2], kuriuo Augustinas įtikinėjo svyruojančius provincijos valdžios pareigūnus klaidatikiams donatininkams taikyti griežtus įstatymus[3]. Simboliškas sutapimas: kaip tik šiuos įstatymus vykdantis imperijos teismas Ravenoje ir išjudino popiežiaus Zosimo į aklavietę įvarytą pelagijininkų bylą.

Dabar neįmanoma tiksliai nustatyti, kodėl kaip tik šią akimirką įsikišo imperijos teismas. Norėdami būti labai tikslūs, tik suklystume. Italijoje pelagijininkai turėjo tiek pat priešų, kiek ir rėmėjų[4]. Pasklido žinia, kad jie, atrodo, buvo įsivėlę į kruvinas riaušes, kilusias lotynų bendruomenėje Jeruzalėje[5]. Artimas Augustino patikėtinis Firmas tuo metu tarnavo pas vieną senatorių luomo ponią iš apie Jeronimą susibūrusios žmonių grupės[6]. Jis nuvyko į Raveną ir galbūt ten užmezgė ryšius. Kita paslaptinga teisme išnirusi figūra – pretorijos valdytojas Paladijus. Galbūt jis buvo „garbingasis sūnus", Augustino rekomenduotas Sicilijos vyskupui – žymus politikas, dabar iš Hipono plaukiąs į Italiją užimti aukštų pareigų, kuriam Augustinas gerai išaiškino apie „naują Kristaus malonei priešišką atskalą, drįstančią kilti prieš Kristaus bažnyčią ir vis dar nuo bažnyčios neatskirtą"[7]?

[1] Jie dalyvavo Konstantino III mėginimuose užgrobti valdžią: Zosimus, *Ep. Postquam*, 2 (PL 45, 1721); žr. Langgärtner, *Die Gallienpolitik d. Päpste*, p. 24 ir 34.

[2] *Ep.* 185.

[3] *Retract.* II, 74.

[4] Bonner, *St. Augustine*, p. 344-345.

[5] Bonner, *St. Augustine*, p. 344.

[6] *Ep.* 172, 2. Marrou, „La technique de l'édition", *Vigiliae Christianae*, 3, 1949, p. 218, išn. 36.

[7] *Ep.* 178, 1. Apie šį svarbų asmenį žr. L. Cantarelli, „L'iscrizione onoraria di Giunio Quinto Palladio", *Bulletino Comunale di Roma*, 54, 1926, p. 35-41.

Romoje staiga kilo riaušės. Pelagijaus šalininkai užpuolė į pensiją išėjusį pareigūną[1]. To jau buvo per daug. Gotų siautėjimo metu imperatorius Honorijus saugiai gyveno už Ravenos pelkių: tikėta, kad Romą dėl tokio paties vardo jis sugebąs painioti su savo mylimu gaidžiu[2]. Po didžiosios nelaimės jis jautė ypatingą pareigą pasirūpinti švenčiausiuoju miestu: galėjo jį apsaugoti bent jau nuo riaušių bei erezijų[3]. 418 m. balandžio 30 d. Paladijus gavo „įstatymą, turėjusį pranokti bet kurio amžiaus įstatymus". Tai labiausiai slegiantis vėlyvosios Romos imperijos ediktas: jame sakoma, kad Pelagijus ir Celestijus, naujieji katalikų tikėjimo drumstėjai, „mano, kad sutikti su visais yra žemojo luomo menkystė, o griauti visuotinai priimtas pažiūras – ypatingos išminties ženklas"[4]. Pelagijus ir Celestijus turėjo būti ištremti iš Romos, o kiekvienas juos ginantis – patrauktas atsakomybėn[5]. Zosimas, taip pat apimtas prieš pelagijininkus sukilusios jausmų bangos, irgi pasmerkė ereziją: garsųjį jo pasmerkimą *Epistula tractatoria* dabar parėmė imperijos valdžia, jį turėjo pasirašyti Italijos vyskupai, po Romos pasaulį jis turėjo būti išplatintas taip pat, kaip imperijos įstatymai[6].

Tačiau net to buvo maža. Zosimo mirtis 418 m. gruodį sukaustė Romos bažnyčią ir Pelagijaus šalininkams suteikė galimybę vėl pradėti bylą. Šiai mažai grupelei dabar puikiai vadovavo jaunas vyras – Eklano vyskupas Julianas. Grupę sudarė garbingi Italijos miestų vyskupai. Jie susitelkė palaikyti katalikų tikėjimą – esminį Dievo kūrinių gerumą, žmonių pastangų vertingumą; bet kokio pavidalo determinizmą

[1] Prosper, *Chron.*, ad ann. 418 (PL 51, 592A).

[2] Procopius, *De bellis* III, 2, 25-26.

[3] Tai galėjo būti bendras rūpestis grąžinti Romos šlovę po 410 m. gotų apiplėšimo. Prieš metus Romoje taip pat įvyko oficialus su uzurpatoriumi susidorojusio Honorijaus triumfas: Prosper, *Chron.*, ad ann. 417 (PL 51, 592A).

[4] PL 48, 379-386 ir paaiškinimai 386-392.

[5] PL 48, 392-394. Nepaprastą šių įstatymų griežtumą pabrėžia Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 1965, p. 52-53.

[6] Bonner, *St. Augustine*, p. 345.

jie laikė absurdišku ir jį atmetė. Savo mokymą jie suglaudė į *Penkis pašlovinimus* – kūrimui, vedyboms, Dievo įstatymui, laisvai valiai ir sunkiai laimėtiems senų žmonių švento gyvenimo nuopelnams[1].

Nė kiek nedvejodami Augustinas, Alypijus ir jųdviejų patikėtiniai teisme prieš Italijos vyskupus pastatė pasaulietį. Teismo pirmininkas vietininkas Valerijus sulaikė pelagijininkų kreipimąsi, kad jų reikalas būtų išklausytas Ravenoje[2] ir pagelbėjo priimant įstatymą, kuriuo suvaržomas bet kuris vyskupas, jei tik įtariamas skleidžiąs pelagijininkų mokslą[3]. Šis žmogus, *plus catholique que le pape*[4], skaitė Augustino veikalus, didžiavosi tarp klientų turėdamas vyskupų[5], visa jo giminė buvo mirtinas klaidatikių priešas[6], jis giminiavosi su stambiu Hipono žemvaldžiu[7]. Ar ir jis buvo afrikietis? Jei taip, ar Augustinas su savo draugais nespaudė teisme savo kraštiečių? Bet kuriuo atveju žinoma, kad tokia diplomatija šiek tiek kainuoja. Į vieną misiją Alypijus leidosi gabendamasis pažadėtus aštuoniasdešimt bažnyčios dvaruose išaugintų Numidijos eržilų, turėjusių būti *douceurs*[8] raitininkų karininkams, kurių pažiūros į malonę pasirodė besą lemiamos[9]. Afrikos vyskupai dar kartą maloniai patyrė, jog *Valdovo širdis yra Dievo rankose*[10].

Italai ne be reikalo buvo nepatenkinti: Romos kunigai jautėsi nuskriausti; kultūringieji vyskupai buvo įsitikinę, kad toks jėgos naudojimas išduoda proto negalią[11]. Augustino, už kurio – penkiolika metų persekiojimų politikos Afrikoje, ne-

[1] Žr. jų kreipimusis PL 48, 509-526; de Plinval, *Pélage*, p. 339-341.
[2] *Op. imp.* I, 10.
[3] Ediktas: *Ep.* 201.
[4] Didesnis katalikas už patį popiežių (*pr.*) – *Vert. past.*
[5] *Ep.* 206.
[6] *Ep.* 200, 2.
[7] Romulu iš *Ep.* 247: žr. Chastagnol, *Les Fastes de la Préfecture urbaine*, p. 290.
[8] Saldumynai (*pr.*) – *Vert. past.*
[9] *Op. imp.* I, 42.
[10] Aurelijaus laiškas: PL 48, 410A.
[11] C. *Jul.* III, 5.

jaudino diskusijų laisvės neigimas: „Teneleis krikščioniška šios žemiškos valstybės vyriausybė abejoti dėl seno katalikų tikėjimo..., būdama tvirta ir tikra dėl savo tikėjimo, tokiems jo nedraugams kaip jūs teuždeda suvaržymų drausmę"[1]. Pralaimėjusią Pelagijaus pusę apleidęs Romos kunigas Sikstas iš Augustino sužinojo, ką reiškia pergalė: „Nedera tarsi sveikų negydyti tų, kurių žaizdos yra paslėptos... Juos reikia mokyti; tai padaryti daug lengviau, kai mokytojui padeda griežtumo baimė"[2].

Kaip ir donatininkų atveju, Augustinas pasirodė esąs rūstus nugalėtojas. Paprastiems žmonėms sakomame pamoksle pelagijininkus ir celestijininkus jis atstumia šalin: šie nuo pasididžiavimo išsipūtę plepiai išdrįsę neigti griausmingus apaštalo Jono žodžius, kad „niekas šiame kūne, šiame nykstamame kūne, šioje žemėje, šiame pragaištingame amžiuje, šiame gundymų kupiname pasaulyje, pagaliau čia gyvendamas nėra be nuodėmės"[3]. „Tebūnie už durų su visu savo tyrumu"[4].

Dabar ir Augustinas susikrovė sveikinimų derlių. Jeronimas buvo patenkintas. Per *causa gratiae* Augustinas atskleidė tas savybes, kuriomis visuomet didžiuodavosi Jeronimas. Jis išlaikė nenuolaidų atskirumą, „tau labiau patiko būti vienam, kiek pajėgei iš Sodomos ištrūkti, nei gaišti su žūstančiais". Dabar jis tapęs baisiai nekenčiamu žmogumi – „ir,– o tai didesnės šlovės ženklas – visi klaidatikiai neapkenčia tavęs". Pirmą kartą tikrai tarptautinio masto figūra Augustiną paskelbė toks pat asmuo: *Catholici te conditorem antiquae rursum fidei venerantur*. Jis vėl pagrindė senąjį tikėjimą[5].

Tuometinę Augustino savijautą parodo mažytis atsitikimas. Keliaudamas į Mauretaniją jis sužinojo apie jauną nedi-

[1] *Op. imp.* I, 10.
[2] *Ep.* 191, 2.
[3] *Serm.* 181, 1.
[4] *Serm.* 181, 3.
[5] *Ep.* 195.

delio miestelio intelektualą Viktorą Vincencijų, besilaikiusį savo požiūrio į sielos kilmę. Jis teigė, kad Augustinas šio ginčo metu lindėjęs krūmuose. Tai tiesa: tvirtą savo poziciją pelagijininkų reikale Augustinas susidarė nuolat atidėliodamas šį labai jau teorinį ginčą. Jo tylėjimas kėlė rūpestį daugeliui išsilavinusių vėlyvosios antikos žmonių, žmogaus likimo ir blogio problemas pratusių nagrinėti kaip tik sielos kilmės bei jos santykių su medžiaginiu pasauliu sąvokomis[1]. Tačiau, kaip pastebėjo Viktoras, vyskupas, garbės apsuptas žmogus, nebūtinai turįs būti išmintingas[2].

Tiesioginė Augustino reakcija jaudina: jei jaunasis vyras atvyktų pakalbėti, jis daug papasakotų apie šią paslaptį, daug daugiau nei galima surašyti[3]. Tačiau kartu taip reaguoja pagyvenęs vyskupas, sunkioje gyvenimo mokykloje išmokęs naudotis savo autoritetu. Viktoras buvo neseniai atsivertęs donatininkas; vardą Vincencijus pasirinko Kartenų donatininkų vyskupo garbei, kuriam 408 m. Augustinas pirmą kartą pagrindė savo požiūrį dėl religinių suvaržymų[4]. Augustinas negalėjo to nepastebėti. Vyskupo pareigą jis suprato ne tik kaip „ganymą"; tai buvo ir „gydymas"[5]. Pamokslaujantiems pasauliečiams nepakenktų prisiminti gaivinančius šio autoriteto vaisius. Augustinas ketino išgydyti Viktorą, o ne sekti paskui jį[6].

Paskutiniaisiais Augustino metais susidaręs toks požiūris padėčiai teikia gilumo. Jaunasis Viktoras veržėsi pirmyn, tuo tarpu „manosios seno žmogaus baimės, mano sūnau", Augustiną nešė atgal[7]. Apie dalykus, dėl kurių iki pat mirties jis

[1] Pvz., *Ep.* 167, 1, 2. Tokie svarstymai taip pat lietė ir Augustiną: R. J. O'Connell, „The Plotinian Fall of the Soul in St. Augustine", *Traditio*, 19, 1963, p. 1-35.

[2] *De anim. et eius orig.* IV, 2, 2.

[3] *De anim. et eius orig.* III, 14, 20.

[4] *De anim. et eius orig.* III, 1, 2.

[5] *De anim. et eius orig.* III, 1, 2.

[6] *De anim. et eius orig.* III, 1, 1.

[7] *De anim. et eius orig.* IV, 9, 16.

jautėsi visiškai tikras, dabar jį kamantinės kitas jaunas, gabus, nesukalbamas ir nesismulkinantis vyras – Eklano vyskupas Julianas.

31

FUNDATISSIMA FIDES

Ginčų su pelagijininkais metu sausakimšose bažnyčiose Augustinas dėstė savąsias mintis, prieštaraujančias Pelagijaus išrinktiesiems siunčiamuose laiškuose siūlomam krikščioniško gyvenimo idealui. Pelagijaus ir jo šalininkų idėjos rėmėsi į pamatinį įsitikinimą, kad žmogaus prigimtis esanti tvirta ir iš esmės nekintama. Pradžioje Dievo gerai sukurtas žmogaus prigimties galias, be abejo, slėgė praeities įpročių bei sugedusios visuomenės svoris. Tačiau šis slėgimas tebuvo paviršinis. Nuodėmių atleidimas per krikštą krikščioniui galįs reikšti iš karto atgautą veiksmų laisvę, iki tol slėptą nežinojimo ir įpročių[1].

Augustinas, priešingai, klausytojams nuolatos teigė, jog ir krikštytas krikščionis lieką̨s bejėgis: jo gyvybė, kaip ir pakelėje gulinčio sumuštojo palyginime apie gailestingąjį samarietį, išgelbėta; tačiau likusį gyvenimą teks ilgai ir ne visada sėkmingai būti slaugomam bažnyčios „užeigoje"[2]. Augustinui žmogiškoji prigimtis slypi žemiausiose netikrumo gelmėse: ją negrįžtamai suniokojo tolimos praeities įvykis; tokioje pat tolimoje ateityje ją išgydysiąs tik toks pat visa apimantis bei šlovingas persikeitimas, kad jo šviesoje menkiausios žmogaus dabarties nuopuolio apraiškos visuomet laikytinos giliausio liūdesio priežastimi[3].

[1] Ypač žr. Bohlin, *Die Theologie d. Pelagius*, p. 29-39, ypač p. 35-37.

[2] *Serm.* 131, 6; plg. *Serm.* 151, 4-5.

[3] *Serm.* 155, 14.

Augustino manymu, žmogus į šį nuopuolį ir šį perkeitimą įtrauktas sąmoningo jo pasirinkimo ribas pranokstančiu būdu. Pelagijaus žmogus buvo iš esmės atskiras individas: Augustino žmogų veik visuomet gaubia platus ir paslaptingas solidarumo tinklas. Pelagijaus požiūriu, žmonės paprasčiausiai nusprendė pamėgdžioti pirmąjį nusidėjėlį Adomą: Augustino manymu, šį pamatinį savo silpnumą jie gavo slaptu bei negrįžtamu būdu: jau gimdami žmonės jį turėję, nes jų kūnas atsiradęs iš vieno visų žmonių giminės tėvo[1]. (Dėl paveldėjimo atsirandančios pareigos Augustino šalininkams atrodė visiškai natūralus dalykas: jie gyveno tuomet, kai tapo įprasta visuomeninių pareigų, ypač nemalonių, paveldėjimo neišvengiamumą laikyti organizuotos visuomenės pamatu[2].)

Tačiau už šio grėsmingo asmens ribų išnykimo slypi gilus žmogiškojo blogio prigimties supratimas. Pelagijui žmogaus nuodėmė – iš esmės paviršinis dalykas: tai tik pasirinkimo reikalas. Blogas pasirinkimas galbūt ir apnešęs rūdimis tyrą žmogaus prigimties metalą[3], bet jau vien pagal apibrėžimą pasirinkimas galįs būti pakeistas[4]. Augustinas suprato, kad žmogaus netobulumas yra gilus ir nuolatinis sutrikimas: tai *discordia*, įtampa, kuri, kad ir netinkamai, siekianti peraugti į darnią visumą, *concordia*[5]. Laikantis tokio požiūrio, vaistas turi būti stipresnis už Pelagijaus siūlomą. Pelagijui pakako savitvardos: užteko saugoti laisvos valios tvirtovę[6], pasirenkant gera ir atmetant bloga. Augustinas nebuvo toks tikras. Savitvarda – būtinas ir puikus dalykas[7], bet ar jos pakanka? Net apibrėžti tokios savitvardos ribas pavojingai sunku[8]. Ne

[1] Pvz., *De pecc. et mer.* III, 8, 15; *Serm.* 294, 15.
[2] Pvz., Marius Mercator, *Liber subnotiarum* 2, 2 (PL 48, 124-125).
[3] Pelagius, *Ad Dem.* 8 (PL 30, 24).
[4] Pelagius, *Ad Dem.* 3 (PL 30, 18C); santrauka *Ep.* 186, 10, 34.
[5] *Serm.* 151, 4.
[6] Pelagius, *Ad Dem.* 143 (PL 30, 20B).
[7] *Serm.* 155, 2.
[8] Pvz., *De pecc. per.* II, 8, 10.

visuomet blogiems potraukiams būtinai pritariama sąmoningai: iš tiesų Augustinas pastebėjo, jog nesąmoningą pritarimą „nuodėmės potraukiams" išduoda nuo liežuvio netyčia nusprūdę žodžiai[1]; taip manydamas, jis anksčiau už Freudą šiame, atrodytų, nepavojingame reiškinyje įžiūrėjo nesiliaujančią pasąmonės troškimų veiklą. „Tad jei ir nepritariu, manyje vis tiek yra kažin kokia mirusi ir kažin kokia gyvoji dalis... Tad nejaugi tavyje nėra mirusiosios dalies?"[2] Tik šios mirties dalies perkeitimas gali išgydyti žmones nuo giliosios jų nuodėmių priežasties[3]. Taip mokymas apie Prisikėlimą tampa pagrindiniu to meto Augustino apmąstymuose. Senis, nesivaržantis žmogiško kūno trapumo, nesiliauja jautęs esąs susijęs su šia sukilusia provincija – savo paties kūnu: „Išgydytas noriu būti visas, nes aš esu visuma"[4]. „Tebus atimta mirtis, paskutinis priešas, ir amžiams mano kūnas bus mano draugas"[5].

Tad krikščionies gyvenimas, Augustino požiūriu, tegalįs būti ilgas gydymas. Norėdamas perteikti šio ilgo ir negarantuoto vyksmo prasmę, Augustinas vartoja veiksmažodį „užtraukti" – tai neįprastas romėnų gydytojų žargono žodis, vaizdžiai nusakantis, kaip sveiki audiniai „užtraukia" randą[6]. Ginčytini pelagijininkų teiginiai jam atrodo atmestini, tarsi nematytos peštynės sanatorijoje: „O, nelaimingoji liga! Gydytojas jį kviečiasi, o ligonis užsiėmęs ginčais"[7].

Klausytojus Augustinas mokėdavo pakerėti tokiomis temomis. Jie taip susiliedavo su jo jausmais, kad, prabėgomis paminėjus Dievo rūstybę, imdavo šaukti iš baimės[8]. Savo laiškuose jis neabejojo dėl visuomenės nuomonės: pelagijininkus

[1] *De perf. just.* 21, 44.
[2] *Serm.* 154, 14.
[3] *Serm.* 45, 10.
[4] *Serm.* 30, 4; plg. 30, 6.
[5] *Serm.* 155, 15.
[6] *De perf. just.* 20, 43.
[7] *Serm.* 30, 8.
[8] Pvz., *Serm.* 131, 5; žr. aukščiau p. 287-289.

esą „sudaužęs vieningas krikščionių tikėjimo sutarimas"[1]. „Giedokime psalmę, psalmės žodžiais sakydami: *Pasigailėk manęs, Dieve, pasigailėk manęs*"[2].

Augustinas buvo teisus manydamas, kad jo pusėje viešoji nuomonė. Priklausymo pasaulėžvalga, pabrėžtinai iškeliamas reikalavimas nusižeminti mąstant apie visuotinį žmonių giminės žlugimą, virš kurios joks žmogus nedrįsta skelbtis iškilsiąs savo paties pastangomis – kaip tik tokios idėjos vyravo ankstyvaisiais viduramžiais[3]. Nepaisant to, koks sąmoningai krikščioniškas buvo pelagijininkų judėjimas, jis tvirtai tebesirėmė į senosios pagonių etikos, ypač stoikų, pagrindą[4]. Doriniai jo raginimai buvo nukreipti į klasikinę žmogaus proto atskirumo bei išteklių sampratą. Tad Augustino idėjų pergalė prieš Pelagijaus idėjas – vienas iš svarbiausių požymių, liudijančių gilų pasikeitimą, vadinamą „antikos pasaulio pabaiga ir viduriniųjų amžių pradžia". Tačiau nors Augustino idėjos ir įsivyravo, pelagizmas išliko paplitęs tarp tam tikros pakraipos žmonių. Pačioje penktojo amžiaus pabaigoje pagyvenęs Piceno vyskupas, taikliai pramintas Seneka, žmogus, „truputį uostęs klasikinių mokslų", priėjo prie savo išvadų, visai nežinodamas apie didžiuosius pelagijininkų autorius[5]. Jis taip pat manė, jog kūdikius sutveriąs Dievas ir todėl jie geri; jie negali būti pasmerkti todėl, kad nekrikštyti; „laisvai rinkdamasis dėl žmogiškosios prigimties gerumo, žmogus gali pasiekti laimę"; tikėjimą gera žmogaus prigimtimi jis net

[1] *Ep.* 194, 7, 31.

[2] *Serm.* 165, 9.

[3] Vėliau laiškas Demetriadei buvo priskirtas popiežiui Leonui ir pavadintas „Apie nuolankumą": PL 55, 161-180.

[4] Žr. taiklias Prete, *Pelagio*, p. 49-53; ir Refoulé, „Julien d'Eclan", *Rech. sc. relig.*, 52, 1964, p. 233-241, pastabas. Apie tai, kaip lengvai išpopuliarėdavo sukrikščionintuose leidimuose pateikiami pagonių posakiai, žr. puikų H. Chadwicko darbą *The Sentences of Sixtus: A Contribution to the History of Early Christian Ethics* (Texts and Studies, n. s., 5), 1959, ypač p. 118-122, apie tai, kaip jais naudojosi Pelagijus – p. 138.

[5] Popiežius Gelazijus Piceno vyskupams: c. 2 (PL 45, 1766-1767).

ryžosi išmėginti savo vyskupijoje atsisakęs atskirti vienuolius ir vienuoles. „Tuo tarpu, rašė įsižeidęs popiežius, dvasingų žmonių protus apgaulingi vaizdiniai plaka ir tuomet, kai vengiama mišrios draugijos"[1].

Ir Pelagijus, ir Augustinas buvo religijos genijai. Abu vienodai suprato daugelį idėjų ir požiūrių, kurių ankstesniojo amžiaus žmonės nebuvo net apibrėžę. Abu buvo revoliucionieriai, ir jų nesutarimus lydėję ginčai, toli gražu nebūdami tik akademiniai kivirčai, atskleidė krizę, pirmą kartą aiškiai parodančią dvasinį Vakarų krikščionybės kraštovaizdį[2].

Krikšto prigimtis – didžioji abu vyrus skyrusi takoskyra[3]. Čia Pelagijus jautėsi galįs kalbėti už suaugusį, į krikščionybę atsivertusį žmogų. Tokiam žmogui krikštas – visa persmelkianti nauja pradžia, didvyriško veiklaus gyvenimo užuomazga. Šv. Kiprijono biografas „tikrąjį" savo herojaus gyvenimą nesąmoningai pradeda nuo jo krikšto[4]. Ne kas kitas, o Augustinas, *Išpažinimuose* kliniškai tyrinėjęs praėjusius ir dabartinius savo jausmus, krikšto apeigas laikęs veik savaime suprantamu dalyku, dabar pasuko nauja kryptimi[5]. Peržvelgę Augustino pirmųjų katalikybės metų veikalus, išvysime, kad ir jo mąstymo pagrindai mažai tesiskirs nuo to, ką Pelagijus tikėjosi turint savo skaitytojus: atsivertimas ir krikštas reiškė staigią įtampos pabaigą ir palaimingą bei niekieno netemdo-

[1] Ibid. c. 8 (PL 45, 1770-1771).

[2] „Čia mes galime pamatyti,– jei apskritai galima pamatyti – istorijos „logiką". Galbūt bažnyčios istorijoje niekuomet nebuvo kitos tokios svarbios krizės, kurios metu oponentai savo nuostatas būtų reiškę taip aiškiai ir abstrakčiai": A. Harnack, *History of Dogma*, V (Dover), p. 169.

[3] Labai svarbus dialogas: *Serm.* 131, 6.

[4] Žr. aukščiau p. 198-199: pvz., *Ep.* 1, 3-4 (PL 4, 201-205). Pelagijus daug perėmė iš Kiprijono: de Plinval, *Pélage*, p. 75-78. Žr. *De gest. Pel.* 6, 16: vaikas, žinoma, negali pasiekti krikščioniškos tobulybės, tačiau, Pelagijaus teigimu, tai įmanoma „nuo savo praeities nusigręžusiam" suaugusiam žmogui; plg. *De nat. et gratia* 52, 60-54, 64. Apie su Krikšto paslaptimi siejamus perfekcionizmo pėdsakus ankstyvojoje bažnyčioje žr. aukščiau p. 198-199; ir ypač puikias K. E. Kirko pastabas knygoje *The Vision of God*, 1931, p. 229-234.

[5] Žr. aukščiau p. 198-199.

mą rimtų tikslų pojūtį. Pelagijininkų bendruomenės Sicilijoje ir kitur nedaug tesiskyrė nuo nedidelių draugijų, susitelkusių apie Augustiną Kasiciake, Ostijoje ir Tagastoje. Atsitiktinė aštri pastaba prieš tuos, kurie, kaip ir pagonių filosofai, įtikinėją žmones, jog „pilnutinį gyvenimą", *vita beata*, galima pasiekti šiame pasaulyje[1], gražiai parodo, kaip Augustinas – kadaise, pats sekdamas platonininkais, parašęs raginimą *Apie palaimingą gyvenimą* – iš savo paties jauno atsivertėlio patirties suprato pelagijininkų judėjime slypint slaptą perfekcionizmą. Kaip tik čia keliai ir išsiskiria. Būtent Augustinas išsižadėjo senųjų krikščionių atsivertėlio vilčių; tvirtumas, užvaldęs jį berankiojant silpnąsias idealistinio Pelagijaus mokymo vietas, galbūt liudija tylų aršumą ir toliau smerkiant savo paties praeitį.

Tačiau, žiūrint iš šalies, Augustino siūloma alternatyva didvyriškai iškęsti nesunaikinamą įtampą atrodo kaip pasityčiojimas iš visų krikščionies naujo gyvenimo vilčių. Augustinas galbūt ir galėjo leisti tokį požiūrį Afrikoje. Čia krikščionybė buvo tvirta. Bet Pelagijus ir jo šalininkai buvo kilę iš provincijų, kur krikščionių bažnyčia vis dar buvo „misijinė" bendruomenė. Sąžiningi pagoniškų Galijos ir Italijos provincijų vyskupai dėjo daugybę pastangų, ganomuosius nuoširdžiai kalbindami pasinerti į krikšto slėpinį. Vargu ar jie galėjo palaikyti pažiūras, tarsi raginusias pagonis, pasiryžusius tapti tikrais krikščionimis, vėl pulti į dorinį apslaugyto ligonio sąstingį[2].

Atrodo, kad Augustinas paplitusį blogį laikė beveik visiškai suprantamu dalyku. Žmonėms, ką tik išsivadavusiems iš astrologinių tikėjimų įkūnyto visiško neveiklumo, toks požiūris buvo pavojingas. Atrodė, jog giliausia Augustino krikščionies malda *Tegu nedorybės manęs nepavergia* vėl pripažįsta

[1] *Ep.* 186, 11, 37.
[2] Pvz., *Op. imp.* II, 8 ir IV, 114 ir 119.

tą lėkštą ir neįveikiamą tironiją, kurią antikos žmonių protams turėjo žvaigždės[1].

Tačiau svarbiausia, kaipgi Augustino visuomet pabrėžiama *discordia*, nuolatinė įtampa tarp „kūno" ir „dvasios", galėjo neatrodyti panaši į manichėjininkų iškeltą amžinąją blogo kūno ir gero proto priešpriešą? Verta pastebėti, kad Augustino pamokslai prieš pelagijininkus dažnai atvirai nukreipti ir prieš manichėjininkus. Ir Afrikoje, ir kituose kraštuose nuo manichėjybės išsilavinusius žmones atoslūgio banga nunešė ir dėl Augustino įsikišimo: todėl būta visiškai pamatuotos baimės, jog pavojingų ginklų, kurių prieš naujus savo priešininkus griebėsi Augustinas, sukelta banga virs potvyniu manichėjybės naudai[2]. Daug buvusių Augustino draugų liko manichėjininkais. Vienas jų, Honoratas, apie 410 m. dalyvavo diskusijoje su Julianu iš Eklano[3]. Asmeninis „manichėjininkų problemos" išmanymas galbūt sustiprino jaunojo Juliano pasiryžimą Pelagijaus byloje nepasiduoti afrikiečiams. Tai tikrai suteikė medžiagos jo žurnalisto talentui. Julianas puikiausiai žaidė savo Italijos skaitytojų būgštavimais, nes jie kur kas menkiau nei Afrikos vyskupai pažinojo tikrąją manichėjybę[4]. Jis net pats nesuvokė, kaip jam pasisekė dėl didžiausios savo ginčų su Augustinu „sensacijos". Julianas surado tai, kas visų buvo laikoma Manio laišku Persijos princesei

[1] *Ps* 118, 133: *De pecc. mer.* II, 6, 7; plg. *Ep.* 157, 2, 8 ir 194, 2, 5: ypatingai Augustino nulemčiai reikšminga Dievo išminties idėja visuomet supriešinama su likimu.

[2] Ypač žr. *Serm.* 153, 2, kur vaizduojama, kad manichėjininką „padrąsina" Augustino kalba.

[3] *Op. imp.* V, 26. Honoratui adresuotas, arba *Ep.* 140, kur teigiamos antipelaginės pažiūros, arba 392 m. parašytas *De utilitate credendi* (tad jo draugo antimanichėjinės pažiūros Honoratui nepadarė jokio įspūdžio). Dar daugiau: Augustino „literatūrinis agentas" Italijoje ir artimas Augustino užtarėjo imperijos teisme vietininko Valerijaus (žr. aukščiau p. 350, išn. 1) draugas Firmas gali būti tas pats Augustino atverstas pirklys manichėjininkas: *Vita* 15, 5.

[4] Žr. žemiau p. 456-457.

Menochai[1]. Iš tikrųjų tai buvo daug kenksmingesnis, nes Augustino pasauliui artimesnis dalykas: tai ištrauka iš lotynų manichėjininko komentaro Pauliui, kur apaštalo laiškais norėta neginčijamai, kaip buvo padaręs Augustinas, įrodyti geismą esant nuolatine blogio jėga[2]. 405 m. manichėjininkas Sekundinas pareiškė, kad jei Augustinas būtų likęs manichėjininku, būtų tapęs „mūsų laikų Pauliumi"[3]. Regėdami galingą Augustino į apaštalo interpretaciją besiremiantį statinį, Julianas ir jo skaitytojai gerai suvokė, kad Sekundino viltys buvo netoli tiesos. Mat pastabiam penktojo amžiaus žmogui manichėjybė, pelagizmas ir Augustino pažiūros nesiskyrė taip, kaip dabar atrodo: visa tai regėjosi kaip atskiri didelio krikščionių religijos iškeltų problemų rato taškai. Tad šis lotyno parašytas vadinamasis *Laiškas Menochai*, kurio autorius, kaip ir Augustinas, nė kiek neabejojo suprantąs, ką norėjo pasakyti šv. Paulius, įspėjo savo amžininkus, jog jie gyvena apvaliame pasaulyje; kad už Augustino *fundatissima fides* visuomet tūno pasirengęs išnirti manichėjininkų Paulius.

Kiti nekėlė tiek panikos. Pavyzdžiui, Anianas iš Celedos parodo išsilavinusių kunigų pelagijininkų nuotaikas. Nuviltas ir sukrėstas tuometinės žmogaus bejėgiškumo mistikos, į lotynų kalbą jis ėmėsi versti šv. Jono Auksaburnio pamokslus. Šie pamokslai labai skyrėsi nuo Augustino: juose kalbama apie dorinius šv. Pauliaus laimėjimus; jie pliekė bet kokias mintis apie blogio neišvengiamumą ir šiame niurstančiame pasaulyje aukštino žmogaus prakilnumą bei jo prigimties galią įgyvendinant tobulą Evangelijų mokymą[4].

[1] Cituoja *Op. imp.* III, 136-137. Čia įrodinėjimai iš tiesų labai panašūs į Augustino vartotus vienodiems dalykams pagrįsti, ypač kai kalbama apie gėdos ir netekties „reiškinius" lytiniuose santykiuose bei apie kūdikių krikštą. „Dvasinio" gimimo per krikštą ir „kūniško" gimimo niekinamą supriešinimą vartoja manichėjininkas Faustas (*C. Faust.* XXIV, 1), dažnai jį kartoja ir Augustinas: pvz., *Serm.* 294, 16.

[2] Žr. G. J. D. Aalders, „L'Épître à Menoch attribuée à Mani", *Vigiliae Christianae*, 14, 1960, p. 245-249.

[3] *Ep. Secundini ad Aug.*

[4] Ypač žr. PL 48, 626-630.

Tačiau esminiu skirtumu nuo Pelagijaus Augustinas laikė kitką. Pelagijininkų mokyme pirmiausia jis kritikavo ne patį optimistinį požiūrį į žmogaus prigimtį, o tai, kad šis optimizmas pagrįstas aiškiai nepakankamu požiūriu į žmogiškų paskatų sudėtingumą. Abu vyrai griežtai nesutarė ginče, kuris ir šiandien dar yra prasmingas, ir kurio pagrindinės skyrimo linijos išlieka tos pačios: tai ginčas dėl tobulai gero kuriamojo veiksmo prigimties ir šaltinio. Kaip atsitiko toks nepaprastas dalykas? Vienam geras veiksmas reiškė sėkmingai įvykdytas tam tikras elgesio sąlygas, kitam – vidinio augimo viršūnę. Pirmojo požiūrio laikėsi Pelagijus, antrojo – Augustinas.

Geras pelagijininkas buvo „geras pilietis". Tai atsakomybę jaučiantis asmuo, sugebąs laikytis teisingų įstatymų. Rojuje Adomas ir Ieva Dievui parodė *devotio*, sąmoningą ištikimybę, kurios vėlyvosios Romos imperatoriai tikėjosi iš savo mokesčių mokėtojų[1]. Pelagijaus traktatai kartais primena racionalios politikos teorijos veikalus. Jo Dievas yra apšviestas valdovas, o krikščionys – puikiai apsirūpinę gausiais Jo įstatymais[2]. Kad žmonės nesugebėtų įvykdyti tokio protingo ir gera linkinčio valdovo įsakymų, Pelagijui atrodė piktinančiu dalyku: „Jeigu tau po tiekos liudijimų, po Įstatymo, po pranašų, po Evangelijų, po apaštalų dar norėsis nusikalsti, nežinau, kas galėtų tavęs pasigailėti"[3]. Pelagijus nuolat pabrėžia, kad gera aplinka žmones skatina tapti geresniais. Anot jo, žmogaus valią veikti gali „pastūmėti" geras Kristaus pavyzdys ir siaubinga pragaro ugnies bausmė[4]. Toks požiūris neišvengiamai sureikšmino bausmės baimę. Visoje pelagijininkų judėjimo pasaulėžiūroje matyti stingdantis jos pėdsakas. Mirties bausmę Adomas užsitraukė sulaužęs vienui vieną draudimą; tačiau net jis mažiau pakaltinamas nei mes, nes jis, kad save atgrasintų, ne-

[1] Kaip tik šios dorybės reikalauja 39 Teodosijaus kodekso ediktai.
[2] Ypač žr. Pelagius, *Ad Dem.* 16 (PL 30, 31D-32).
[3] Pseudo-Hieronymus, *Ep.* 13, 6 (PL 30, 172D).
[4] *De grat. Christ.* 10, 11.

galėjęs pasinaudoti didele ankstesnių žmogiškų būtybių bausmės teikiama nauda[1]. Ne Augustinas, o Pelagijus nuobodžiai kartoja bauginimus Paskutiniojo teismo siaubais: į tai Augustinas paprasčiausiai atsako, kad „tas, kuris bijo Pragaro liepsnų, bijo ne nusidėti, o degti"[2].

Taigi knyga, paties Augustino laikyta pagrindiniu pelagizmą griaunančiu veikalu, vadinasi *Apie dvasią ir raidę*[3]. Augustinas atmeta bausmėmis sustiprintą įstatymų kodeksą, pelagijininkų su pasitenkinimu pripažintą pakankama paskata geriems darbams, laikydamas jį *Raide, kuri žudo*, Senuoju įstatymu. Tik Dievas galįs suteikti *Dvasios, kuri gaivina*: žmogus greičiau auga ne gūždamasis nuo atšiaurių Dievo įsakymų, o gėrį gebėdamas mylėti dėl jo paties[4]. Vėliau Augustinas rašė: „Jūs išvardijate daugybę būdų, kuriais Dievas mums padeda – tai Šventojo Rašto įsakymai, palaiminimai, išgydymai, taisančios bausmės, paraginimai ir įkvėpimas; bet kad Jis duoda mums *meilę* ir mums tokiu būdu padeda, to nepasakote"[5].

Taip mes prieiname prie dviejų skirtingų požiūrių į žmonių elgesį ir kartu prie dviejų skirtingų požiūrių į laisvę. Pelagijui laisvė yra savaime suprantamas dalykas: ji paprasčiausiai esanti sveiku protu suvokiamo žmogaus pasaulio dalis. Jis rėmėsi prielaida, kad žmogus atsakingas (nes kaipgi kitaip jo nuodėmės būtų laikomos blogiu?); žmogus gerai suprantąs, ką pasirenka; tad Pelagijaus tvirtinimu, žmogus galįs laisvai lemti savo veiksmus. *Dievas pradžioje sutvėrė žmogų ir paliko jį jo sumanymo valdžioje... Jis padėjo ties tavim vandens ir ugnies; ištiesk savo ranką į ką nori*[6].

[1] *Ep.* „*Honorificentiae tuae*", 1 (Caspari, p. 7).
[2] *Ep.* 145, 4.
[3] *Retract.* II, 63. Šį veikalą į anglų k. vertė ir puikų įvadą pridėjo J. Burnaby, *Augustine: Later Works* (Library of Christian Classics, 7), 1955, p. 182-250.
[4] Pagal *Serm.* 155, 6, žmonės stovi taip toli nuo Sinajaus, kad Įstatymas esąs išorinis dalykas.
[5] *Op. imp.* VI, 106.
[6] *Sir* 15, 14 ir t. cituoja Celestius: *De perf. just.* 19, 40.

Augustino požiūriu, tai tiko tik idealiam žmogui. Jam rūpėjo ne „padaryti žmogaus prigimties brėžinius, bet ją gydyti"[1]. Todėl laisvė Augustinui siektinas dalykas. Apie laisvę jis kalba pridėdamas lyginamuosius būdvardžius – „didesnė laisvė", „pilnesnė laisvė", „tobula laisvė"[2]. Pelagijus ir Celestijus, priešingai, manė galį įrodinėjimus pradėti iš karto pripažindami pasirinkimą ir atsakomybę ir prieiti iki visiško žmogaus savų veiksmų nulėmimo:[3] „Savo valią valios veiksmu pakeisti, rašė Celestijus, lengviausias dalykas pasaulyje"[4]. Skirtumas tarp gerų ir blogų žmonių jiems atrodė visiškai paprastas: vieni renkasi gėrį, kiti – blogį[5]. Į tai Augustinas atsakė: „Į klausimą, kodėl nėra taip, kad, Dievo malonei paremiant žmogaus valią, šiame pasaulyje žmonės nebūtų be nuodėmės, atsakysiu lengvai ir teisingai: todėl, jog to nenori patys žmonės. Bet jeigu paklausi, *kodėl* nenori, tuomet bus ilga šneka – *imus in longum*"[6].

Žmogaus pasirinkimas daug sudėtingesnis, nei teigia šventais laikomi sveiko proto stereotipai. Pasirinkimo veiksmas nesusideda vien iš žinojimo, ką pasirinkti: čia dar įpainioti potraukiai ir jausmai. Ir žmonių sugebėjimas žinoti ir jausti paskirus dalykus reikalauja visumos, kuri visiškai suirusi: „Šmėkšteli supratimas, tada iš lėto randasi, o kartais ir ne, žmogiški ir netvirti jausmai"[7]. Žmonės pasirenka todėl, kad myli; bet Augustinas jau dvidešimt metų puikiai žinojo, kad meilės jie negali pasirinkti patys[8]. Šis esminis gebėjimas suvienyti jausmus ir žinojimą ateina iš kitur, toji sritis plyti už žmogaus galios nulemti savo veiksmus. „Iš gelmės, kurios

[1] *De nat. et gratia* 10, 12.
[2] Pvz., *Ep.* 157, 2, 8.
[3] Pvz., *De nat. et gratia* 30, 34.
[4] *De perf. just.* 6, 12.
[5] Pvz., Pelagius, *Ad Dem.* 8 (PL 30, 24A).
[6] *De pecc. mer.* II, 17, 26; plg. *De perf. just.* 19, 41.
[7] *Enar. VIII in Ps.* 118, 4.
[8] Žr. aukščiau p. 170-171; plg. *de spir. et litt.* 34, 60.

nematai, kyla visa, ką matai"[1]. *Aš žinau, Viešpatie, kad ne žmogaus valdžioje jo kelias ir ne nuo žmogaus pareina vaikščioti ir vesti savo žingsnius*[2].

Tad Augustinui laisvė – tik sveikimo vyksmo viršūnė[3]. 118-ąją – paviršutiniškai pažvelgus, atrodytų, smulkmeniškai „pelagišką" psalmę, kurioje iš tikrųjų sudėtas nekintamas teisaus žmogaus gyvenimo taisyklių sąrašas, Augustinas paverčia traktatu apie tolygų valios pasikeitimą[4]. Tinkamiausias „išlaisvintos" valios įvaizdis – judėjimo kupina, trikdančiai atspari ir veikli didelės ugnies liepsna, vėl galinti suūžti papūtus priešiniam vėjui[5].

Žinojimą ir meilę vienijantis sveikimo vyksmas tampa galimas, kai neišardomai susipina auganti galia nulemti savo veiksmus ir priklausomybė nuo gyvenimo šaltinio, visuomet pranokstanti galią nulemti savo veiksmus[6]. Išgydytas žmogus stipriau jaučia atsakomybę, jo žinojimas aiškesnis, jis lengviau gali rinktis[7]. Jis turi pasiekti visa, ką Pelagijus manė žmogų turint nuo pat pradžių[8]. Mintis, jog mūsų gebėjimas nulemti savo veiksmus priklauso nuo plotmių, kurių patys nulemti negalime, yra „terapeutinio" Augustino požiūrio į „malonę" ir „laisvąją valią" pagrindas. Labiausiai Augustinui rūpėjo abu šiuos dalykus suderinti viename gydymo vyksme:[9] jį nuoširdžiai glumino bet kokia pastanga perkirsti tokį gyvą ryšį ir

[1] *Serm.* 165, 3.

[2] *Jer* 10, 23 (*De pecc. mer.* II, 17, 26).

[3] Ypač žr. aiškią santrauką Biblijos citatų pavidalu, kurioje kiekvienas žingsnis seka iš ankstesniojo „tarsi grandinės grandys": *De spir. et litt.* 30, 52.

[4] Pvz., *Enarr.* X *in Ps.* 118, 1 ir 6: „beaugančio žmogaus malda". Ypač žr. C. Kannengiesser, „Enarratio in Psalmum CXVIII: Science de la révélation et progrès spirituel", *Rech. augustin.*, 1962, p. 359-381; ir A. M. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, p. 119-141.

[5] *Enarr. XVII in Ps.* 118, 2.

[6] *Enarr. XVII in Ps.* 118, 2: „ir šiuodu taip tarp savęs susiję, kad vienas be kito negali būti".

[7] *Enarr. XVII in Ps.* 118, 7.

[8] Pvz., *De nat. et gratia*, 58, 68.

[9] Pvz., *Ep.* 186, 3, 10.

šioje esminėje tarpusavio priklausomybėje matyti tik priešpriešas: „Kai kurie žmonės vargsta ieškodami gėrio, koks yra mumyse, o ne iš Dievo. Neįsivaizduoju, kaip galima tai rasti"[1].

Tad laisvės, Augustino požiūriu, negalima tapatinti tik su pasirinkimu: laisvė – tai laisvė tobulai veikti. Tokia laisvė turi pripažinti pasirinkimo prasmės anapusiškumą. Mat pasirinkimas paprasčiausiai liudija, kad valia yra suskilusi: galutinis žinojimo ir jausmų suvienijimas taip įtrauks žmogų į jo pasirinkimo objektą, kad jokia alternatyva taps tiesiog neįsivaizduojama.

Pamoksluose prieš pelagijininkus Augustinas nuolat kartoja pamatinius teiginius apie malonės ir laisvės santykį: išgydytas esąs tas, kuriame susivienija žinojimas ir jausmai; tik toks žmogus pajėgus leisti, kad veikti jį „trauktų" tobulas ir neatremiamas jo meilės objekto malonumas. Garsusis Vergilijaus posakis *Trahat sua quemque voluptas*, kiekvieną traukia savasis malonumas, stulbinančiai išnyra senio pamoksluose pagal šv. Jono Evangeliją: „Jeigu kūno pojūčiai turi savus malonumus, nejaugi siela atsisakys savųjų? O jei siela neturi savų malonumų, kodėl pasakyta: *Pavėsin Tavo sparnų prisiglaust bėga žmonės. Sočiai maitinami jie Tavo būste, linksmybių srautu Tu juos nugirdai. Tikras Tavo gyvybės šaltinis, ir Tavo šviesoje regėsim šviesybę?* Paklausk mylinčio, ir jis supras, ką sakau. Paklausk geidžiančio ir alkstančio, paklausk klajojančio šioje vienatvėje ir trokštančio, dūsaujančio amžinosios tėvynės šaltinio. Paklausk, jie supras, ką sakau. Bet jeigu kalbėsiu šaltam žmogui, jis nesupras, ką sakau..."[2]

[1] *De pecc. mer.* II, 18, 28.
[2] *Tract. in Joh.* 26, 4.

PENKTA DALIS
420-430

421 Metų viduryje manichėjininkų kvota Kartaginoje. /422 *Contra Gaudentium Donatistarum episcopum.* Birželio 13 d. Aštuonioliktasis Kartaginos susirinkimas. *Contra Julianum.* /423 *Enchiridion ad Laurentium.* /424 *De cura pro mortuis gerenda.*

422 rugsėjo 4 d. Miršta popiežius Bonifacijus. Popiežiumi išrenkamas Celestinas († 432 liepos 27 d.). /425 *De VIII Dulcitii quaestionibus.*

423 Istorija su Antonijumi iš Fusalos.

424 Heraklijus Hipone pastato šv. Steponui skirtą *memoria.*

425 Valentinianas III tampa Vakarų imperijos valdovu. Galijos vyskupai susiduria su kvota siekiant išsiaiškinti Pelagijaus rėmėjus. *De civitate Dei,* XVIII. /427 *De civitate Dei,* XIX-XXII. Skandalas Hipone: pamokslai 355-356 (gruodis-sausis).

426 Miršta Severas iš Milevio. Augustinas Milevyje tvarko įpėdinio reikalus. Augustinas savo įpėdiniu paskelbia kunigą Heraklijų. /427 *De gratia et libero arbitrio.* /427 *De correptione et gratia.* /427 *Retractationes.*

427 Bonifacijaus maištas. /428 *Collatio cum Maximino Arianorum episcopo.*

428 *Contra Maximinum Arianorum episcopum. De haeresibus ad Quodvultdeum.* Augustinas gauna Prospero ir Hilarijaus laiškus. /429 *De praedestinatione sanctorum.* /429 *De dono perseverantiae.*

429 Mauretanijos pakrantėmis artėja vandalai iš Ispanijos (vasara). Į Afriką sutaikyti imperatorės ir Bonifacijaus atvyksta Darijus. /430 *Tractatus adversus Judaeos.* /430 *Contra secundam Juliani responsionem opus imperfectum.*

430 Vandalai plėšia Numidiją. Rugpjūčio 28 d. Augustino mirtis ir laidotuvės.

32

JULIANAS IŠ EKLANO[1]

(I)

408 m. į Augustiną kreipėsi vyskupas Memoras, Paulino iš Nolos draugijos narys[2], prašydamas *De musica* nuorašo. Augustinui pasirodė, kad tokiems „žaisliukams" jis turi per mažai laiko[3]: pasinėrusiam į karštą kovą su donatininkais Afrikoje tokio vadovėlio prašymas atrodė kyląs iš senojo išsilavinusių ir nuo darbų pasitraukusių krikščionių pasaulio, randančio laiko „laisviesiems" aukštuomenės ponų mokslams tęsti[4]. Tačiau Pietų Italijoje senasis pasaulis buvo dar labai gajus. Sukrikščionintuose klasikinės poezijos vadovėliuose Memoras nematė nieko keista. Jam reikėjo auklėti puikų sūnų Julianą, būsimąjį Eklano vyskupą, Augustino senatvėje galingiausią jo kritiką[5].

Tarp Augustino ir Juliano žiojėjusi praraja buvo platesnė nei Viduržemio jūra. Juodu priklausė skirtingiems pasauliams. Juliano šeima didžiavosi savo kilme. Tėvas buvo vyskupas; pats jis, dar kunigas, vedė kito vyskupo -- Emilijaus iš Benevento dukrą. Tik viena karta anksčiau Beneventas bu-

[1] F. Refoulé, „Julien d'Éclane, théologien et philosophe", *Recherches de sciences religieuses*, p. 52, 1964, p. 42-84 ir 233-247; nors neistoriškas ir kritikuotinas (žr. F. J. Thonnard, *Rev. études augustin.*, 11, 1965, p. 296-304), pastebi tai, kas galėtų atvesti prie perspektyvesnių Juliano tyrimų. T. p. žr. A. Bruckner, *Julian v. Eclanum* (Texte u. Untersuchungen, 15, 3), 1897; ir Julianui priskiriamų veikalų sąrašą – Hamman, *PL Supplement*, 1, 1571-1572.

[2] *Ep.* 101.

[3] *Ep.* 101, 3.

[4] *Ep.* 101, 1.

[5] *Ep.* 101, 4.

vo pagonių miestas, kurio patriotiškai nusiteikusiais didžiūnais žavėjosi Simachas[1]. Dabar šias vertybes puoselėjo naujos, tai yra bažnytinės dinastijos: norėdamas palengvinti badą, Julianas pardavė savo žemes[2]. Svetingumas, išmintingas žodis, sąžiningas teismas – ten žmonės iš Šventojo Rašto rankiojo šias dorybes perteikiančias citatas ir vertė jas įrašais[3], labai besiskiriančiais nuo kovingų Afrikos bažnyčios šūkių[4].

Pastebimas net žavingas Juliano kūrinių „primityvizmo" atspalvis. Jo vaizduojamas Adomas rojuje – „taikus ūkininkas, su džiaugsmu dirbantis žemę"[5], greta – draugiškai nusiteikęs žemvaldys Dievas[6] – vienas iš daugelio idealizuojamų valstiečių paveikslų, kuriuos mėgo rafinuoti antikos pasaulio žmonės: tai suprantama, nes jaunuolis išaugo netoli vietų, Vergilijų įkvėpusių parašyti *Georgikas*[7]. Pelagijininkui tokios pastoralinės idilės atrodė rimtas dalykas. Mat pelagijininkai tikėjo, kad valios pastangomis galima susigrąžinti turėtąją laimę. Ne neperžengiama žmogaus nuopuolio siena[8], o tik plona sugedusių papročių pertvara Julianą skyrė nuo palaimingos pirmykščio žmogaus nekaltybės[9]. Julianui vedant, Paulinas laimino šį paprastą, prašmatnių vedybų vulgarumo nepaliestą bažnyčios įvykį, laikydamas jį mėginimu susigrąžinti *simplicitas*, nesudrumstą Adomo ir Ievos nekaltumą[10].

Tokį jaunuolį Pelagijaus idealai užvaldė kaip audra. Visą gyvenimą jis buvo Celestijaus sąjungininkas. Kai 418 m. Juliano herojai oficialiai pasmerkiami, kaip tik šis maždaug 35 metų apylinkės vienuolių bei didžiūnų labai mėgstamas vy-

[1] Symmachus, *Ep.* I, 3 (A. D. 375).
[2] Gennadius, *De viris illustribus* 45 (PL 57, 1084).
[3] Diehl, *Inscript. Lat. Christ. vet.* I, 2474.
[4] Pvz., Diehl, *Inscript. Lat. Christ. vet.* I, 2489.
[5] *Op. imp.* VI, 12.
[6] *Op. imp.* VI, 20.
[7] Cituojama dažnai: pvz., *Op. imp.* III, 129; IV, 38; V, 11.
[8] *Op. imp.* IV, 26.
[9] Todėl cituojamas Juvenalis, *Sat.* I, 5, 119 (*Op. imp.* IV, 29).
[10] Paulinus, *Carmen* XXV, ypač 50, 102.

ras ima vadovauti 18 Italijos vyskupų pasipriešinimo grupei[1]. Kitais metais, pasitraukęs iš Italijos, jis taip pat gerai jautėsi ir graikų Rytuose: priešingai Augustinui, jis buvo kilęs iš kosmopolitinės šeimos[2] ir mokėjo graikiškai[3]. Kilikijoje jį šiltai sutiko Teodoras iš Mopsuestijos[4]; vėliau kartu su Celestijumi laimės jis ieškojo Konstantinopolyje. Apie 439 m. jam beveik pavyko atgauti savo vyskupiją Italijoje. Mirė jis Sicilijoje, veik pusę gyvenimo praleidęs tremtyje; „žmogus su žyme", „mūsų laikų Kainas" mirė, pelagijininkų šeimos vaikus mokydamas lotynų abėcėlės. Ant kapo draugai iškalė paskutinį jo iššūkį nugalėtojams: „Čia guli Julianas, *katalikų* vyskupas"[5].

Julianas nebuvo gailestingas. Pavyzdžiui, rašydamas paaiškinimus Biblijai, jis nukrypsta nuo temos, kad sublizgėtų žinovo, šiuo atveju jau nebegrėsmingo, nes mirusio, Jeronimo sąskaita: anot Juliano, senio veikalas toks vaikiškas, toks nerangus, nesavarankiškas ir nepagrįstas, kad „skaitytojas vos susilaiko nesijuokęs"[6]. Julianas atsidėjo vyresniųjų idėjoms išjuokti: Augustinas, su juo kalbėjęs griežtu tėvišku tonu, jauną žmogų nuolat versdamas prisiminti savo mirusį tėvą, nepriekaištingą katalikų vyskupą, turbūt užgavo jautrią Juliano būdo stygą[7].

Tačiau Julianui nerūpėjo būti maloniam. Mat dvidešimt metų jis beveik vienas mirtinai rėmėsi su žmonėmis, brukusiems jam savo nuomonę apie bažnyčią, neleidusiems laisvai

[1] Žr. aukščiau p. 421-423.

[2] Jeigu jo patėvis buvo Emilijus iš Benevento, ypač pasižymėjęs misijos į Konstantinopolį metu.

[3] Gennadius, *De vir. ill.* 45 (PL 57, 1084). Bruckner, *Julian*, p. 77, jo raštuose prieš Augustiną neranda daug graikiškų žymių.

[4] Apie abiejų vyrų draugiškumą vienas kitam, kurio, žinoma, nereikia laikyti „pelagijininkų" įtaka Teodorui, žr. J. Gross, *Entstehungsgeschichte d. Erbsündendogmas*, I, 1960, p. 190-204. Žr. *Op. imp.* IV, 88: Teodoras kritikuoja Jeronimą, o ne Augustiną.

[5] Liudijimus apie paskutinį Juliano gyvenimo dešimtmetį yra surinkęs Vignier (PL 45, 1040-1042), jais remiasi ir Bruckner, *Julien*, ypač p. 72.

[6] Žr. Morin, *Revue bénédictine*, 30, 1916, p. 4.

[7] Pvz., C. *Jul.* I, 4, 11 ir 7, 35.

reikšti savo pažiūrų, ištrėmusiems jį iš vyskupijos, kurioje tas gražiai veikė ir buvo mėgstamas. *Tegu jiems iš gėdos veidai raudonuoja* – tai nuoširdus Augustino šūkis pamfletų kare prieš donatininkus[1]. Dabar šią Biblijos citatą į jį nukreipia Julianas[2], nuolat kartodamas gerai pagrįstų invektyvų bangose, grasinančiose iš išprususių italų galvų išplauti Augustino idėjas: *patronus asinorum*, asilų viešpats[3].

Julianui Augustinas visuomet buvo afrikietis – *Poenus*. Kova su Augustinu jam buvo protų Pūnų karas[4]. Jis sakė, kad skaitytojai jo bylą turį laikyti Italijos gynimu nuo *latrocinium*, pučo, kuriuo maža gerai tvarkoma afrikiečių partija, vadovaujama Augustino ir palaikoma Alypijaus, Italijos bažnyčiai primetusi jo šalies krikščionių dvasiai visiškai svetimas dogmas[5].

Julianas tiksliai pasirinko taikinį. Pelagizmą buvo pasmerkęs popiežius ir imperatorius. Tačiau viena yra klaidatikybę pasmerkti, visai kas kita – imtis ją persekioti. Afrikiečiai reikalavo persekiojimų: diplomatinės misijos į Ravenos dvarą metu Italijon Alypijus perkėlė ryžtingus kovos būdus, kurių, tvarkydamasis su donatininkais, išmoko Afrikoje – tai laisvų viešų diskusijų draudimas, vyskupų trėmimai[6]. Sutriuškinus organizuotą opoziciją, Augustinas turėjo „mokyti" svyruojančiuosius. Įtakingas Romos kunigas Sikstas jau buvo gavęs pamokymų[7]: tačiau Julianas parodė, kad tokių, kuriuos skubiai reikia mokyti, yra daug daugiau. Romoje Julianas turėjo veiklių rėmėjų[8]; Paulinas iš Nolos vis dar rimtai žiūrėjo į pelagi-

[1] *Ps* 82, 17. Cituojama C. *litt. Petil.* I, 29, 31.
[2] *Op. imp.* V, 15.
[3] *Op. imp.* IV, 46.
[4] Pvz., *Op. imp.* VI, 18.
[5] Pvz., *Op. imp.* I, 42 ir 74.
[6] Žr. de Plinval, *Pélage*, p. 341-347.
[7] *Ep.* 194, apie juos žr. žemiau p. 463-464.
[8] Ypač žr. H. v. Schubert, *Der sogennante Praedestinatus* (Texte u. Untersuchungen, 24, 4), 1903, ypač p. 82-85.

jininkų teiginius[1]; įpainioti buvo net nekrikščionys: pagonis skeptikas Voluzianas, kurio manieringas nepatiklumas daug prisidėjo skatinant parašyti *Dievo valstybę*, dabar buvo Romos prefektas ir galėjo imtis griežtų priemonių prieš Augustino priešus krikščionis![2] Tokiems žmonėms Julianas sakė, kad „proto vairas iš bažnyčios atimtas, tad dabar minios nuomonės su pakeltomis burėmis ir plevėsuojančiomis vėliavomis gali plaukti pirmyn"[3]; kad afrikiečių rėmėjai Italijoje tėra nekenksmingi (arba bailūs) manichėjininkų bendrakeleiviai; kad Augustinas, „bliaudamas" mokymą apie prigimtinę nuodėmę su visomis beprotiškomis ir bjauriomis jo atšakomis, tik iš atminties perpasakojąs iš Manio sugraibytus teiginius[4].

Julianas rašė svetimoje šalyje, turėdamas daug laisvo laiko. (Kaip rodo Jeronimo pavyzdys, tokia aplinka palanki polemistui[5].) Nuo 419 m. jis prirašė atvirų laiškų, kolegoms naudotis skirtų manifestų, keturiais išsipūtusiais tomais triuškino vieną trumputį Augustino veikalą. Vėliau atskirais sąsiuviniais iš Romos Alypijus skubiai persiuntė dar aštuonis tomus.

Augustino įbaugintų italų „mokymas" greitai išsigimė į asmeninę dvikovą su Julianu. Ši dvikova buvo beviltiškas ir užsitęsęs reikalas, ji truko iki pat Augustino mirties. Noloje Paulinas galėjo ramiai numirti kaimynystės pelagijininkams – senų bičiulių Memoro ir jaunojo Juliano draugams bei sąjungininkams leidęs susijungti su bažnyčia[6]. Hipone Augustinas plušo matydamas, kaip žlunga viso gyvenimo darbas Afrikoje ir gynėsi nuo jauno žmogaus, tikusio jam į sūnus.

Augustinas buvo užsigrūdinęs kovotojas. Kūriniuose prieš Julianą matyti, kad juos išmaningai parašė senas ir patyręs

[1] *De cura ger. pro mort.* 2: cituoja 2 *Kor* 5, 10, paremdamas asmeninę atsakomybę prieš aklą tikėjimą šventųjų užtarimu.

[2] PL 45, 1750-1751; žr. A. Chastagnol, *La Préfecture urbaine à Rome*, p. 170-171.

[3] *Op. imp.* II, 1.

[4] *Op. imp.* III, 170.

[5] Deja, D. S. Wiesen, *St. Jerome as Satirist*, 1964, nuvilia.

[6] Uranius, *De obitu sancti Paulini* (PL 53, 859).

žmogus, pernelyg puikiai žinojęs, ką reiškia imtis žiaurių bažnytinių ginčų. Julianas kreipėsi į „mokslinčius"[1]. Augustinas taikliai jį nuginkluoja kreipdamasis į paprastus žmones. Savo skaitytojus jis įtikinėjo, jog Julianas esąs „intelektualas", siekiąs sudrumsti paprastų kareivių, tarkim vietininko Valerijaus tikėjimą; save jis laikąs aukščiau sveiko žmogaus iš gatvės jausmų[2]; jis esąs pasaulietis diletantas, kurio raštus gali suprasti tik universitetinio išsilavinimo prabangą patyrę žmonės[3].

Savo skaitytojus norėdamas nukreipti šiuo keliu, Augustinas pasitraukia prie gerai įtvirtintų pozicijų ir užgauna pavojingai primityvias jausmų stygas. Pavyzdžiui, jam dar kartą teko ginti savo krikšto apeigų aiškinimą. Afrikos vyskupai karštuose ginčuose jau seniai įprato tikslų bei griežtą mokymą sieti su giliai jų bendruomenėse įsišaknijusiais jausmais[4]. Julianas teisingai pajuto, kad plačiai paplitusi vaikų krikšto praktika „nuodėmėms atleisti" – Augustino koziris, jo nelemtos demagogijos paslaptis[5]. Augustinas teatsakė, kad tokie dalykai „neliktų žmonių nepastebėti"[6]; žinant, jog ištisus dvidešimt penkerius metus Augustinas kovojo, Afrikos žmonėms diegdamas savo pažiūras į katalikišką krikštą, aišku, jog naujiesiems Italijos skaitytojams jis kalba remdamasis karčia savo patirtimi.

Netoli Hipono, Uzalyje, jau buvo pasakojamos istorijos, rodančios, kaip, darbuodamasis Afrikoje, Augustinas sukėlė primityviausio lygio jausmus. Kartą numiręs katechumenas, taigi nekrikštytas vaikas. Nevilties dėl amžino jo pasmerkimo

[1] C. *Jul.* II, 10, 36 ir V, 1, 4; *Op. imp.* II, 36.
[2] Pvz., C. *Jul.* V, 1, 2.
[3] Pvz., C. *Jul.* VI, 20, 64; *Op. imp.* II, 51.
[4] Pvz., *Op. imp.* III, 191, pateikiamas demonų išvarymo apeigomis pagrįstas argumentas toks pat kraštutinis, kaip ir Optato, *De schism. Don.* IV, 6 (PL 11, 1037). Augustinas priduria, kad vartoja šį argumentą, nes neturi laiko pateikti „subtilesnį ar taiklesnį" įrodymą: *Ep.* 194, 10, 46; plg. *Ep.* 193, 2, 4.
[5] Pvz., *Op. imp.* III, 137 ir 138.
[6] C. *Jul.* I, 7, 31.

apimta motina padėjusi vaiko kūną prie šv. Stepono kapo; vaikas prisikėlė iš mirusių vien tam, kad pakrikštytas vėl numirtų ir nebeabejotų išvengęs „antrosios mirties" pragare[1]. Dar daugiau pasako plačiai paplitęs kaltės jausmas ir įsitikinimas, kad žmogus tegalįs būti išgelbėtas vien per regimas nuvalymo apeigas. Kartą kilminga ponia sirgusi tol, kol nesusapnavo virš jos galvos skrajojančio nematomo juodo slibino. Šis slibinas buvęs *reatus*, kaltė dėl seniai pamirštos nuodėmės: taip liaudies vaizduotėje atsispindėjo nematomos ir nesąmoningos kaltės pradas, kuriam mokyme apie prigimtinę nuodėmę daug dėmesio skyrė ir pats Augustinas[2].

Kreipdamasis į paprastus katalikus, Augustinas surado silpnąją Juliano vietą. Julianas buvo protingas, puikiai išsilavinęs, gerai išmanė Šventąjį Raštą; tačiau jis priklausė ankstesniajam amžiui. Jis išlavino save būti filosofu. Kaip ir jaunasis Augustinas (kurio filosofinius veikalus jis skaitė), Julianas buvo vienas iš daugelio plačios pasaulietinės filosofinės kultūros žmonių, savo padėtį katalikų hierarchijoje pelniusių pliekiant manichėjybę. Iš tikrųjų Juliano sėkmė priklausė nuo to, ar pavyks Augustinui primesti manichėjybę, kad galėtų sutriuškinti jį, pasinaudodamas logiko ir filosofo laisvės sąvoka – ginklu, kuriuo geriausiai mokėjo naudotis[3]. Savo kaltinimų pagrįstumu jis galėjo įtikinti kai kuriuos šiuolaikinius mokslininkus; tačiau paprastų Italijos kunigų jis nepaveikė.

Laikai pasikeitė. Augustinas ne veltui buvo parašęs *De doctrina Christiana*. Penktojo amžiaus vyskupus stipriai veikė didelio vardo, pavyzdžiui, Ambraziejaus (Augustinas jį dažnai cituodavo) autoritetas. Jie jautėsi priklausą profesionalų luomui, kurio nuosavybė buvo didžiųjų „specialistų" – Kipri-

[1] *De miraculis sancti Stephani* I, 15, 1 (PL 41, 842). Augustinas savo bendruomenei perpasakoja šią istoriją: *Serm*. 323, 3 ir 324.

[2] *De miraculis sancti Stephani* II, 2, 6 (PL 41, 846-847).

[3] Ypač žr. Refoulé, „Julien d'Éclane", *Rech. sc. relig*. 52, 1964, ypač p. 241 ir toliau: jis, be abejo, buvo neblogai ginkluotas paties Augustino prieš manichėjininkus parašytu traktatu *De II animabus*, 14-15.

jono, Hilarijaus iš Puatjė, Ambraziejaus[1] perduotos ir ištobulintos tiesos. Dvaro ir aukštuomenės pasauliečiams vyskupai turėjo vis daugiau įtakos: jie vaidino svarbų vaidmenį pasauliečių intrigose krizės apimtoje Galijos ir Italijos visuomenėje; tokie žmonės kaip Valerijus didžiavosi, nors kartu ir nerimavo, kad tarp jų klientų esama įtakingų veikėjų[2]. Šie žmonės neabejodami tikėjo „specialistų" žodžiais. Kartu su savo globojamais vyskupais jie gerokai nustebo išgirdę, kad kalbėdamas apie muziką Julianas mini ne Dovydą, o Pitagorą[3]: tačiau tai pastebi tik Augustinas, pats parašęs *De musica* – akivaizdžiai pitagorišką, nors ir krikščioniškai apvilktą veikalą[4], kuriame nė iš tolo nėra Dovydo vardo! Julianas mirė, vaikus mokydamas klasikinės literatūros. Patenkintų jo priešininkų manymu, bausmė atitiko nusikaltimą: „pasaulietinė" išmintis atrodė nepritinkanti vyskupui[5]. Iš tikrųjų Augustinas „egiptiečių auksu" – pagonių filosofijos turtais – visa galva lenkė Julianą; nykstančioje vakarų lotynų kultūroje didžiausiam pelagijininkų rašytojui buvo pavydima net menko jos likučio.

Julianas buvo labai drąsus priešininkas. Tik dabar pradedame įvertinti jo išsilavinimo bei originalumo mastą. Nors jis ir rašė lotynams lotyniškai, jo širdies geidžiami „mokyti skaitytojai" gyveno ne Romoje, bet Antiochijoje ir Kilikijoje. Pasirėmęs Aristoteliu, jis tapo tik po septynerių amžių prasidėsiančio humanizmo pirmtaku. „Aristotelininkų susirinkimas", kurį Augustinas tyčiodamasis atmetė, nepripažindamas jo apeliaciniu pelagijininkų teismu[6], vėl susirinks... Paryžiaus universitete XIII amžiuje: jame bus ir Tomas Akvinietis, kurio

[1] Julianas praleidžia Augustino citatas iš Ambraziejaus: *Op. imp.* IV, 110-113.

[2] *Ep.* 206.

[3] *C. Jul.* V, 5, 23.

[4] Žr. aukščiau p. 135-137. Memoras, klausdamas apie Dovydo vartotus metrus, suprato, kad čia kai ko trūksta.

[5] Fulgentius (PL 14, 1041-1042).

[6] *C. Jul.* II, 10, 37.

humanistinės sintezės pirmtakas daugeliu atžvilgių buvęs tas pats Julianas[1].

Tik šiuolaikinis mokslininkas yra nutolęs nuo ginčo taip, kad labai iššaukiančius Juliano teiginius galėtų svarstyti nejusdamas žaizdų skausmo, kurį Julianas norėjo sukelti. Nuo tokio smarkaus užpuolimo priverstas gintis Augustinas išsigelbėti galėjo tik atsisakydamas pripažinti Juliano idėjų vertę. Liko neišnaudota didelė galimybė. Palyginti su jautriu dialogu, kurį Augustinas buvo pasirengęs pradėti su pagonimis platonininkais *Dievo valstybėje* ir kurį stebėjo beveik tokia pat išsilavinusi auditorija, į kokią dabar kreipėsi Julianas, jo atsakas į kolegos krikščionių vyskupo iššūkį buvo negražios peštynės. Kažkas tragiška yra šiame susirėmime. Idėjų istorijoje retai pasitaiko, kad toks didis ir žmogiškas žmogus kaip Augustinas gyvenimą baigtų paliktas savo silpnybių valiai.

(II)[2]

„Klausiate mūsų, kodėl nesutinku, kad nuodėmė yra prigimta. Atsakau: todėl, kad toks teiginys neturi jokio panašumo į tiesą, neturi jokio tiesos, teisingumo ir pamaldumo atspalvio ir žmonių Kūrėju verčia laikyti Šėtoną... Todėl, kad laisvąją valią sulaužo ir sunaikina... teiginiu, esą visi žmonės tokie negabūs dorybėms, kad net motinos įsčiose kupini senųjų nuodėmių... Ir, o tai ne mažiau gėdinga, didžiausiu įrodymu jūs laikote gėdos dėl lyties organų liudijimą“[3].

Mintį, kad už varganos žmogaus būklės slypi kažkokia

[1] Refoulé, „Julien d'Éclane", *Rech. sc. relig.*, 52, 1964, ypač žr. p. 72 Juliano ir šv. Tomo „geismą", nors ir su išlygom (pvz., p. 62). Žr. Thonnardo pastabas, *Rev. études augustin.*, 11, 1965, p. 298-304.

[2] Dėstydamas Augustino pažiūrą, ypač naudojausi puikiu Burnaby pasakojimu jo knygoje *Amor Dei*, ypač p. 184-214.

[3] *Op. Imp.* III, 67 ir t.

15. 397

didelė nuodėmė, rėmė ir pagonys[1], ir krikščionys[2]. Ši mintis nesvetima ir ankstesniam katalikiškam Augustino gyvenimui: „Senoji nuodėmė: nėra nieko už ją žinomesnio, kai pamokslauji, nieko paslaptingesnio, kai mąstai apie ją"[3]. Dabar, pelagijininkams šią paslaptį apsupus priešiškais klausimais, Augustinas atsakė labai ryžtingai. Taigi kai daugelis Afrikos bei Italijos katalikų[4] jau tikėjo, kad Adomo „pirmąją nuodėmę" kažin kokiu būdu paveldi ir jo palikuonys, Augustinas jiems pasakojo, kur slypi nenykstantys pirmosios nuodėmės pėdsakai. Fatališkai lengvai, kaip žmogus, tikintis, kad sudėtingą reiškinį gebės paaiškinti paprasčiausiai suglausdamas jį į istorinę kilmę, savo tikintiesiems Augustinas priminė tikslias Adomo ir Ievos nuopuolio aplinkybes. Kai suvalgydami uždraustą vaisių nepakluso Dievui, jie „susigėdo" ir figos lapais pridengė savo gėdą[5]. Augustinui to buvo gana: „*Ecce unde*. Štai iš kur! Iš čia toliau paplito pirmoji nuodėmė"[6]. Ši dėl nevaldomo lyties organų veikimo atsiradusi gėda – neklusnumo kaltę atitinkanti bausmė[7]. Kaip visuomet išsamus, savo mintį klausytojams Augustinas paaiškina staiga primindamas gėdą dėl naktinių išsiliejimų[8].

Augustinas gyveno asketų amžiuje, kai jautrūs žmonės jautė, jog juos žemina kūnas[9], kai jo skaitytojai kunigai vis

[1] Pvz., Ciceronas cituojamas C. *Jul.*, 13, 78; ypač žr. Dodds, *Pagan and Christians*, p. 23-24.

[2] Ypač žr. šias apžvalgas: N. P. Williams, *The Idea of the Fall and of Original Sin*, 1927; J. Gross, *Entstehungsgeschichte d. Erbsündendogmas* I, 1960.

[3] *De mor. eccl. cath.* (I), 22, 40.

[4] Ypač žr. Williams, *The Idea of the Fall*, p. 294-310. Trečiojo amžiaus pabaigoje Galijoje ant sarkofagų krikšto apeigos vaizduojamos glaudžiai jas siejant su Adomo nuopuoliu; žr. Van der Meer, „À propos du sarcophage du Mas d'Aire", *Mélanges Christine Mohrmarnn*, 1963, p. 169-176.

[5] *Serm.* 151, 5.

[6] *Serm.* 151, 5.

[7] *Serm.* 151, 5.

[8] *Serm.* 151, 8.

[9] *Žr. Dodds, Pagan and Christian*, p. 29-30.

dažniau likdavo nevedę[1]. Tačiau palyginti su karštu Ambraziejaus gėdos pojūčiu[2], savo pažiūras Augustinas dėsto šaltai ir kliniškai tiksliai. Dabar žmonių patiriamas seksualinis potraukis esąs bausmė. Kadangi šia bausme baudžiama už nepaklusnumą, jis ir pats esąs nepaklusnus valios kankintojas[3]: taip lytiniame akte pabrėžiamas valios netekimo pradas. Kadangi ši bausmė nuolatinė, ji esanti ir nuolatinė tendencija, instinktyvi įtampa, kuriai galima pasipriešinti, tačiau, nors ir slopinama, ji vis tiek tebeveikia[4], žmogų užsklęsdama seksualinėje jo vaizduotės dalyje: ji atsiskleidžianti sapnuose[5]; keliamų minčių ryškumu, „slegiančia vaizdinių galybe" ji sulaikanti žmogų nuo mąstymo apie Dievą[6].

Tai grynai psichologinis požiūris. Juo pabrėžiami subjektyvūs dalykai – gėdos sukelta įtampa, savitvardos praradimas ir vaizduotė[7]. Čia Augustinas kruopščiai stengiasi nepasirodyti esąs nei manichėjininkas, nei kraštutinis platonininkas: pojūčių gyvenimas, anot jo, savaime nėra blogis, bloga tik įtampa, kylanti proto kreipiamai valiai susidūrus su instinktyviais potraukiais. Tačiau iš visų potraukių, Augustino nuomone, tik vienas neišvengiamai ir nuolatos kertasi su protu: tai lytinis potraukis. Augustinas žinojo, kad jis ir pats buvo visko trokšti galintis žmogus[8]: tačiau troškimai yra valdomi; santūrioje Augustino vienuolyno aplinkoje buvo galima „aptarinėti rimtus dalykus" prie pietų stalo[9], bet, Augustino manymu, ne lovoje, nes „kokios tik minties gulėdamas žmo-

[1] Pvz., *De grat. et lib. arb.* 4, 7.
[2] Cituojamas in C. *Jul.* II, 6, 15.
[3] *De nupt. et concup.* I, 24, 27.
[4] Pvz., C. *Jul.* IV, 2, 10.
[5] C. *Jul.* IV, 2, 10.
[6] C. *Jul.* VI, 18, 56.
[7] Kartais Augustinas negalią laiko tokia pat reikšminga, kaip ir aistra: pvz., *De pecc. mer.* I, 29, 57.
[8] Žr. aukščiau p. 201-202.
[9] C. *Jul.* IV, 13, 71.

gus imtųsi, išmintis ją visuomet palieka vieną..."[1] Taigi ribą tarp teigiamo ir neigiamo žmogaus prigimties pradų vienu mostu Augustinas nubrėžia palei sąmoningą racionalų protą ir jo valdžiai nepasiduodančią „didžiąją jėgą"[2].

Augustinas polemizavo, pasiryžęs įtikinti paprastą žmogų. Toks polemistas neišvengiamai tampa burtininko pameistriu: mat jis gali raštu kanonizuoti paprasto žmogaus nesąmoningai priimamas baimes bei prietarus. Tad rašydamas paprastam vedusiam žmogui, tokiam, koks buvo vietininkas Valerijus, jis pareiškia, jog atstumiantį seksualumo išskirtinumą įrodo ne vien „subtilūs įrodinėjimai": jį patvirtina ir „faktai", „visuotinai priimta nuomonė"[3]. Tarp tokių „faktų" – lytinius santykius gaubianti gėda[4], aistros smerkimas, dažnas senovės autorių kūriniuose[5], žmonių įprotis dengti lyties organus[6].

Kaip daugelis žmonių, viešuosiuose ginčuose besivadinančių realistais, bylos pabaigoje Augustinas priėjo prie senų viešosios nuomonės stereotipų. Jis buvo pratęs prie tokių gudrybių. Religinę priespaudą teisinančiuose raštuose, skirtuose į Valerijų panašiems žmonėms, būtinybę užgniaužti erezijas Augustinas grindžia remdamasis pavojingu įvairiausių socialinių apribojimų pavyzdžiu[7]. Dabar savo labai įmantrų požiūrį į psichologinę įtampą tarp proto ir lyties instinkto Augustinas renčia ant įtartinų tradicinės romėnų pažiūros į lytinius santykius santuokoje pamatų. Tokios pažiūros – viena iš labiausiai apdulkėjusių dorovės nuostatų kerčių: niekur tai nebuvo purviniau nei kai kurių senųjų romėnų bjauriai nejautrioje paniekoje žmonos geismui[8].

[1] C. *Jul.* IV, 13, 71.
[2] C. *Jul.* IV, 13, 71.
[3] *De nupt. et concup.* I, 7, 8.
[4] *De nupt. et concup.* I, 21, 24.
[5] Pvz., C. *Jul.* IV, 12, 59.
[6] *De civ. Dei* XIV, 17.
[7] Žr. aukščiau p. 270-273.
[8] Katono požiūris, cituojamas *De nupt. et concup.* I, 15, 17.

Tačiau turint omenyje griežtą anų laikų moralę (įtakingiausia Ravenos dvaro asmenybė valdovė Gala Placidija laikėsi griežtų pažiūrų į dvasininkų celibatą[1], o to vargu ar nežinojo Valerijus), Augustinas buvo nuosaikus žmogus. Jis manė, kad, idealiai žiūrint, lytiniai santykiai turėtų tarnauti tik vaikams pradėti; tačiau ne daugiau reikalavo ir santūrūs pagonys. Augustino požiūriu, kraštutinės kai kurių krikščionių pažiūros, esą santuoka turinti būti susilaikymo varžybos, paprastam žmogui netinka[2]; jis puikiai žinojo, jog vienam sutuoktiniui šį susilaikymą nukreipus prieš kitą, galima sulaukti baisios žalos[3]. Prieš dvidešimt metų, geraširdiškai nusiteikęs rašydamas *Išpažinimus*, jis žengė taip toli, kad net pastebėjo, jog lytinius santykius pagerinti ir pakeisti gali nuolatinė vedusių žmonių draugystė[4]. Dabar tuos santykius jis laiko į kiekvieną santuoką įterptu blogio pradu, kurio reikšmė groteskiškai išaukštinama šiuos santykius labai rūpestingai aptveriant tvirta katalikų gerbiamos santuokos dorybių bei džiaugsmų tvora: Valerijus galėjo mėgautis ištikimybe, draugyste, vaikais, „tačiau tik tuomet, kai tai būna savaime..."[5] Kad ir kaip ten būtų, savyje Augustinas visuomet šį pradą atmesdavo. Mąstydamas apie santuoką, save jis laikė „ne santuokos idėjos gerbėju, o geidulių vergu": su siaubu jis žvelgė į galimybę, kad „žmonos karalystėje" – *regnum uxorium* – jį lydėtų priverstiniai lyties įpročiai[6].

Julianas šį instinktą drąsiai vadino šeštuoju kūno pojūčiu, neutralia galia, panaudotina geram, žmogų vadino mikrokosmu, subtiliai įsiterpusiu tarp proto bei gyvūnams būdingų

[1] Pvz., *Cod. Theod.* XVI, 2, 44 (420 m.).

[2] Žr. Dodds, *Pagan and Christian*, p. 32. Jis neturėjo iliuzijų dėl sunkumų, kuriuos patirtų tokių reikalavimų besilaikanti pora: *De bono coniug.* 13, 15.

[3] *De bono coniug.* 7, 6 ir *Ep.* 262.

[4] *De bono coniug.* 3, 3.

[5] *De nupt. et concup.* I, 23, 27.

[6] *Conf.* VI, 16, 25.

jausmų[1]. Augustinas jo negirdėjo. Jis netikėjo, jog jaunas žmogus sugebėtų sustoti: taip tragiškai ir nemaloniai elgiasi žmogus, kurio įsitikinimai remiasi žiauriu visų oponento pažiūrų neigimu: „Išties, išties: tai tavo patirtis? Tad tu nenorėtum, jog vedusios poros suvaržytų šį blogį – be abejo, aš kalbu apie tau mieliausią gėrį? Tu norėtum, kad jos pultų į lovą, vos pajutę pirmąjį geismo kutenimą. Teneatideda jos šio niežulio iki gulimosi meto: tegu tai bus tavo *teisėta kūnų sąjunga*, kai tik tavasis *prigimtinis gėris* susijaudina. Jei tai tavo gyventas vedybinis gyvenimas, nekelk savo patirties į viešus ginčus..."[2]

Šiuolaikiniam žmogui nesunku įsivelti kaip tik į šią Augustino ir Juliano ginčų plotmę. Dažnai Julianas nepakankamai vertinamas, laikant jį didžiu „galėjusiu būti" žmogumi, kurio optimistinės pažiūros sutaikytų jį su bet kuo kitu, būtų priimtinos bet kokiam amžiui, išskyrus tą, kuriame gyveno[3]. Tam tikra prasme tai labai abejotinas komplimentas Julianui: šitaip mėginama sumenkinti jo mestą iššūkį. Mat jis vienu atžvilgiu puikiai kalbėjo savo amžiaus kalba, kalbėjo apie esminį ankstyvosios lotynų bažnyčios mokymo klausimą: jis aistringai gynė Dievo teisingumą. Abu priešininkai buvo giliai religingi žmonės. Juodu abu savo požiūrį į seksą laikė esant antros svarbos[4]: jiems rūpėjo ne tik žmogaus prigimtis; labiausiai jiems rūpėjo Dievo prigimtis. *Deus Christianorum*[5], krikščionių Dievas dar neseniai įsikūrė antikos žmonių vaizduotėje; rinkdamiesi, kaip žiūrėti į Dievą, lotynų krikščionys atsidūrė kryžkelėje tarp Juliano ir Augustino.

Augustino Dievas buvo paskyręs kolektyvinę bausmę dėl vieno žmogaus nuodėmės. „Jūs sakote, kad *maži vaikai, kanki-*

[1] Ypač C. *Jul.* III, 39-41.
[2] C. *Jul.* III, 14, 28.
[3] Pvz., Harnack, *History of Dogma* V (Dover), p. 170.
[4] Pvz., Julianus (*Op. imp.* VI, 1).
[5] *Op. ipm.* V, 64. Būdinga, kad taip vadinasi puikus Tertulianui skirtas tyrimas R. Braun, „Deus Christianorum", *Recherches sur le vocabulaire doctrinale de Tertulienne*, 1962.

nami ne dėl jų pačių nuodėmės; juos slegia kito žmogaus nuodėmė. Tad pasakykite man, Augustino prašo Julianas, pasakykite man, kas yra tas nekaltiems kūriniams bausmę skiriantis asmuo... Jūs atsakote, kad Dievas. Dievas, sakote jūs? Dievas? Jis, kursai *paliko mums savo meilę*, kursai *myli mus*, kursai *dėl mūsų nepagailėjo savo Sūnaus*... Jis, sakote jūs, kuris šitokiu būdu teisia; Jis persekioja naujagimius; mažus vaikus Jis siunčia į amžinąją ugnį... Būtų teisinga ir tinkama tai laikyti jūsų nevertais įrodymais: jūs taip nutolote nuo pamaldumo, nuo kultūringo mąstymo ir net nuo paprasčiausio sveiko proto, kad manote, jog jūsų Viešpats Dievas gali taip nusikalsti teisingumui, kad tai sunkiai suvokiama net barbarui"[1].

Viešpats teisus – brangi Jam teisybė, dorieji regės Jojo veidą[2]. Tai Juliano religijos santrauka. Kaip tik Dievo teisingumas darė Jį „Švenčiausiąja iš esybių"[3]: teisingumas, pasveriantis kiekvieno darbus, „be apgaulės ir šališkumo". Teisingumas yra „vainikuojanti dorybė". Jis esąs Dievo paveikslas žmoguje[4]. Tad Dievas, kuris nėra teisingas, taip nutolsta nuo sveiko proto, kad Jo tiesiog negali būti[5]: „Daug geriau būtų savo sprandą išlaisvinti iš tikėjimo jungo nei, paliktiems be jokio teisingumo jausmo, klajoti po tokias nelaimes, tokias bjaurias nuomones"[6]. Nubausti už tėvo nuodėmę, pasmerkti bejėgiai vaikai, nuosprendis, skirtas žmonėms, negalėjusiems kitaip pasielgti – visas krikščionių apreiškimas pamatuotai ir autoritetingai kalbėjo prieš tokią *iniquitas*, tokį sugadintą požiūrį[7].

Julianas yra viena iškiliausių Romos civilizacijos asmenybių. Dievuje jis gynė racionalumą ir visuotinę įstatymų galią[8].

[1] *Op. imp.* I, 48 ir t.
[2] *Ps* 10, 8.
[3] *Op. imp.* I, 49.
[4] *Op. imp.* I, 37.
[5] *Op. imp.* I, 28.
[6] *Op. imp.* III, 27.
[7] *Op. imp.* I, 14.
[8] Ypač žr. techninę Romos teisininkų terminiją, nuolatos taikomą Biblijai: *Op. imp.* II, 136; III, 34 ir 43.

Augustino Dievuje jis matė ne tai, ką galbūt linkęs matyti šiuolaikinis žmogus – jis matė mažų vaikų pilno pragaro kūrėją[1]: jis puolė tironišką ilgos romėnų tradicijos valdovą, dieviškąjį Verą, ir teisė jį dėl masinių nekaltų žmonių proskripcijų[2].

Juliano skaitytojai suprato šią bylą. Jie galėjo atsigręžti į pačią lotynų krikščionybės pradžią ir rasti gimininga didžiojo Tertuliano dvasią, „vieną iš Europos civilizaciją nulėmusių protų"[3], kaip ir Julianas aistringai gynusio teisinę žmogaus ir Dievo ryšių prigimtį[4]. Tai, ką sakė Julianas, buvo suprantama bei svarbu jo amžininkams: išprususiam italų vyskupui teko susidurti ne su šviesiu pagonių humanizmu, bet su tamsiomis idėjomis, atėmusiomis iš žmonių jų laisvę ir tapatybę – su astrologija, magija, manichėjininkais[5]. Juliano „žaibai" galėjo susprogdinti visą Augustino sistemą[6], nes tik deginantis tradicinių teisingumo normų pojūtis kiekvieną žmogų leidžia laikyti laisvu, atsakingu už savo veiksmus, matyti jame asmenybę, išsiskiriančią iš tamsios masės, į kurią žmonių giminę sulydė Augustino Dievas: *Teisiojo teisybė bus ant jojo*[7].

„Aš stebiuosi, rašo Julianas, kad kas nors galėjo suabejoti Dievo teisingumu"[8]; „jūs turite skirti, atsako Augustinas, Dievo teisingumą nuo žmonių įsivaizduojamo teisingumo"[9]. Julianui Biblija pripildyta vieno, iš esmės neprieštaringo turinio: tai panašu į kilmingą šeimą, kurioje niekas nėra „pavainikis arba žemakilmis"[10]; čia nėra pirmykščio keršto, pritarimo

[1] Ne be tam tikro sielvarto: pvz., *Ep.* 166, 6, 16; tikėjosi „pačių lengviausiųjų bausmių": C. *Jul.* V, 11, 44.

[2] *Op. imp.* I, 48.

[3] W. H. C. Frend, *Martyrdom and Persecution*, p. 366.

[4] Žr. nepaprastai informatyvų tyrimą J. H. Baxter, „Notes on the Latin of Julian of Eclanum", *Bulletin du Cange*, 21, 1949, p. 5-54, ypač p. 12.

[5] *Op. imp.* I, 82.

[6] *Op. imp.* III, 20.

[7] *Ez* 18, 20, cituoja *Op. imp.* III, 49.

[8] *Op. imp.* III, 7.

[9] *Op. imp.* III, 27.

[10] *Op. imp.* I, 4.

kraujo kaltės teorijoms. Augustinas tuo nebuvo visiškai tikras. Virš saulėto Juliano Biblijos paviršiaus iškilęs Augustino Dievas buvo nenusakomas neoplatonininkų mistikos Dievas. Dievo teisingumas esąs toks pat neperprantamas, kaip ir bet kokia Jo prigimties pusė[1], o žmonių teisingumo idėjos esančios trapios, nelyginant rasa dykumoje[2]. Giliai po žmonių nekaltumo idėjomis Adomo kaltę slepia „nenusakoma" nuodėmė, „gerokai pranokstanti šiuolaikinių žmonių patirtį": tai protui neprieinama nuodėmė, paveldima „tiesą sakant, stebėtinu būdu"[3]. Tegu sau Julianas naudoja savo protą, gindamas naujagimių nekaltumą. Dievo akys Šventajame Rašte mato giliau. Plona žmonių teisingumo plutelė suvirpa kad ir nuo tokių žodžių: *Tu baudi už tėvų neteisybę sūnus ir vaikaičius*[4]; Augustinas žinojo viena: Dievo visažinystė neklysta, kaip gali suklysti žmogaus kerštas, kai Adomo giminei Jis skelbia grėsmingą kraujo kerštą[5].

Julianas Augustiną kaltino manichėjybe. Kaip pastebėjome, tai buvo gera taktika[6]. Tačiau iš tikrųjų Julianas nebuvo taip perkrimtęs manichėjininkų mokslo kaip Augustinas. Manio didysis *Įkūrimo laiškas* gulėjo po ranka ant knygų lentynos Hipone, o jo puslapiai buvo primarginti kritinių pastabų[7]: kaip ir šiuolaikiniam manichėjininkų literatūros tyrėjui, taip apsiginklavusiam Augustinui buvo nesunku atrasti skirtumus tarp savo bei Manio sistemų ir nusikratyti jas abi šmeižiančių Juliano kaltinimų[8].

Tačiau religinės sistemos esmė turbūt priklauso ne tiek nuo jos skelbiamo mokymo, kiek nuo svarbiais laikomų klau-

[1] *Serm.* 341, 9.
[2] *Ad Simplicianum de div. quaest.* qu. II, 16.
[3] *De nupt. et concup.* I, 19, 21; plg. *C. Jul.* III, 19, 37.
[4] Pvz., *Iš* 34, 7 ir kitos Senojo Testamento citatos (*Op. imp.* I, 50 ir III, 12-15).
[5] Pvz., *C. Jul.* IV, 25, 82.
[6] Žr. aukščiau p. 447-448.
[7] *Retract.* II, 28.
[8] Pvz., *Op. imp.* I, 97, pataiso Julianą dėl manichėjininkų dualizmo.

simų pasirinkimo, nuo to, kokiai žmonių patirčiai jos skiria daugiausia dėmesio. Rašydamas prieš Julianą, Augustinas pasirodo visa širdimi sutinkąs su Maniu. Krikščionybė esanti išganymo religija: Kristus atėjęs išganyti arba sielos, arba sielos ir kūno[1]. Dabartinis žmogaus gyvenimas esąs prasmės neturintis šešėlis, žemiausias buvimo taškas, suprantamas tik didžiojo nuopuolio ir atkūrimo mito sąvokų dėka. Mesopotamija, turtinga mitų, supriešinančių pirmykštę žmogaus būklę su dabartiniu jo vargu, Augustinui pateikė pirmuosius *Pradžios knygos* skyrius, o Maniui – jo pasaulėžvalgą, anot kurios dabartinė žmonių giminė kylanti iš siaubingos dviejų karalysčių kovos. Norėdami pateisinti savo požiūrį į religiją, ir vienas, ir kitas teigia, jog neviltin varanti kančios problema esanti pirmoji, kurios privalo imtis religinis mąstytojas[2]. Baisiausias žmonių giminės vargas prasiveržia paskutiniuosiuose Augustino veikaluose prieš Julianą. Kai jis atsikerta Julianui, šiam mėginant atsargiai paaiškinti tikrąjį žmonių nelaimių dydį, mes pagaliau pajuntame sukylant tikrus jausmus, dorinį pasipiktinimą, pamatome, jog jis atsisako išsižadėti vilčių sulaukti geresnės ateities, atsisako dėl intelektinio komforto neigti nemalonius faktus, ir tai daugelį jautrių mąstytojų atvedė į pesimizmą[3]. Paulius buvo priverstas pagrįsti savo teiginius apie prigimtinę nuodėmę, o Augustinas manė, kad – tai jis ir darė – savo skaitytojų dėmesį turįs kreipti į šio pasaulio kančių dydį[4].

Populiarindami savo mitą, manichėjininkų misionieriai, be abejo, darė tą patį[5]. Turbūt neatsitiktinai byloje prieš Julianą Augustinas grįžo prie Cicerono *Hortenzijaus*. Šią knygą jis laikė pagonių išminties apie vargingą žmonių būklę santrau-

[1] *De nupt. et concup.* II, 3, 9.
[2] *De nupt. et concup.* II, 29, 50.
[3] Pvz., *C. Jul.* IV, 13, 83.
[4] *Op. imp.* I, 25.
[5] Pvz., *De mor. Man.* (II), 9, 14.

ka[1]. Galbūt mintimis Augustinas grįždavo į anuos laikus, kai dar jaunas Kartaginos studentas po nuobodaus Cicerono *Hortenzijaus* ištraukų skaitymo eidavo į manichėjininkų susirinkimus? Jis vis dar klausia: *Unde hoc malum*, iš kur šis blogis?[2]

Religija, kančios klausimą iškelianti į pasauliui skirto mokymo centrą, labai aštriai susiduria su Dievo ir blogio santykio problema. Manis Dievą atskyrė nuo žmonių būties siaubo. Julianas pastebi, kad galų gale toks Dievas yra „iš esmės atskirtas nuo bet kokio žiaurumo". Augustinas tuoj pat atsako, jog, išsaugodamas Dievo nekaltumą, Manis padaręs Jį „žiauriai silpną"[3]. Augustinas niekuomet nebedrįso vėl pasiduoti bejėgiškam jausmui, kad tave prievartauja kažin kokia svetima jėga, gilios vienatvės nevilčiai, tokiai svarbiai religiniuose manichėjininkų išgyvenimuose[4]. Dievas jam dabar buvo visagalis: tai, primena jis Julianui, yra „pradinis mūsų tikėjimo teiginys"[5]. Bet jeigu Dievas yra neribotai visagalis, jeigu niekas neatsitinka be Jo paraginimo ar leidimo, jeigu Jis yra visiškai teisingas, tuomet pasibaisėtinos žmonių giminės kančios įmanomos tik todėl, kad Jis buvo užrūstintas[6]. Nes kodėl gi dar visagalė Galybė leistų blogybes, kurias aplinkui matė Augustinas?[7] *Paleido prieš juos savo karčią rūstybę, apmaudą, sielvartą, pyktį – visus nelaimių nešėjus*[8].

Dievas leido, kad Jo rūstybė nušluotų žmonių giminę: ši žmonių giminė, kaip įsivaizduoja Augustinas, labai panaši į užgrobtąjį Manio pasaulį. Augustinas visuomet tikėjo didžiule Šėtono galia: savo galybę Dievas aiškiausiai parodęs su-

[1] Pvz., C. *Jul.* IV, 13, 72.
[2] *Op. imp.* V, 16.
[3] *Op. imp.* 1, 120.
[4] Žr. p. 51-53.
[5] *Op. imp.* 1, 49.
[6] Pvz., *De civ. Dei* XXI, 24, 78: nes jau pats šis gyvenimas mirtingiesiems yra „Dievo rūstybė".
[7] Žr. tokį paaiškinimą: jei žmonės galėtų sulaikyti juos supantį blogį ir šito nedarytų, tuo užsitrauktų sau kaltę: C. *Jul.* V, 3, 14.
[8] *Ps* 77, 49, cituojama C. *Jul.* V, 3, 8; plg. C. *Jul.* VI, 8, 31.

tramdydamas šį viršžmogišką kūrinį[1], kurio agresyvi jėga buvusi tokia didelė, kad paleista pajėgtų sunaikinti visą krikščionių bažnyčią[2]. Dabar Šėtonas savo šešėliu norįs užkloti žmoniją: žmonių giminė yra „Šėtono vaismedis, jo nuosavybė, nuo kurio jis gali skinti savo vaisių"[3], ji – „demonų žaislas"[4]. Štai kas buvo blogis, kurį manichėjininkai įsivaizdavo esant persekiojančia jėga. Demonus dabar buvo galima užverbuoti priverstiniais aukščiausiojo teisingumo agentais: bet veiklūs pasirodo esą kaip tik jie, o neveiklūs – žmonės. Maži vaikai esą palikti „jų puolimams", pasireiškiantiems priepuoliais, o žmonės apskritai – visokiausioms pagundoms, ligoms bei stichinėms nelaimėms[5]. Ligas ir nelaimes, prieš kurias žmonės yra bejėgiai, manichėjininkai visuomet laikė įrodymais *par excellence*, mat jie teigė veiklią ir visa aprėpiančią blogio galią[6]. Tad kai Augustinas sugrįžta prie šios neveiklių kentėjimų „mažame šio pasaulio pragare"[7] temos, girdime ataidint jei ir ne didžiuosius Manio mitus, tai bent jau niūrius manichėjininkų „išrinktųjų" pamokslus.

Vėlyvosios imperijos laikais, kaip ir dabar, buvo nesunku pasaulį pripildyti nematomų persekiotojų. Daugelyje visuomenių piktosios jėgos skrajojo aplink vaikus. Augustino amžininkas Jonas Auksaburnis nebuvo optimistas, tačiau ir jis buvo priverstas teigti mažų vaikų nekaltumą: mat jo bendruomenė tikėjo, kad naujagimius galima nužudyti burtais, kad jų sielas gali pasiglemžti demonai[8]. Toks protestas išsaugojo menkutę asmeninės atsakomybės oazę. Tačiau Augustinas nevaržomų jėgų pasaulį pripildo dengdamasis Dievo teisingumo šešėliu.

[1] Pvz., *De civ. Dei* XX, 8, 41.
[2] *Enarr. in Ps.* 61, 20, ir *Denis* 21, 6 (*Misc. Agostin.*, I, p. 130).
[3] *De nupt. et concup.* I, 23, 26.
[4] *C. Jul.* VI, 21, 67.
[5] Žr. *De civ. Dei* XXII, 22.
[6] Žr. Chavannes-Pelliot, *Journal asiatique*, sér. X, 18, 1911, p. 517, išn. 2.
[7] *Op. imp.* VI, 30.
[8] Johannes Chrysostomus, *Hom. 28 in Matthaeum* (*Patrologia Graeca*, 57, 353).

Kančia, laikoma tik teisingu atlyginimu už kaltę, netenka savo vertės. Prieš dvidešimt metų Romos nusiaubimo išgąsdintas ištisas bendruomenes Augustinas guodė drąsiais pamokslais apie kančios būtinumą, tikslą bei jos teikiamas galimybes augti[1]. Dabar ši kančia tampa tuščia ir grėsminga: tiems, kas nėra išrinktieji (o tai ir be krikšto mirę vaikai), kančia tesanti „už bausmę skirti kankinimai"[2], regimai primenanti būsimąsias Pragaro bausmes[3], kraują stingdanti įžanga į Paskutiniojo teismo siaubą.

Galų gale Augustinas atsisakė pripažinti daugelį jį supančio pasaulio dalykų: ištisos patirties erdvės tapo nebepakenčiamos, nes jis per ilgai jas neigė. Juliano mintis, jog gyvenimas Rojuje būsiąs labai panašus į dabartinį, jam kėlė siaubą. Jeigu taip, nenuilsdamas teigia Augustinas, tenka pripažinti, kad į aną nepažeistą buvusio nekaltumo erdvę sudėta baisių dalykų. Ji turėtų apimti nepaaiškinamas mažų vaikų kančias, kūno ir proto iškrypimų siaubus; dar blogiau: ištisas atmestos bei nuvertintos patirties pasaulis supo Augustiną, kai jis įsivaizduodavo šį „pelagijininkų rojų": nematomai veikiantis geismas, nėščių moterų pažeminimas[4], netrukdomi – kodėl gi ne? – įvairiausi lytiniai santykiai[5]. Galų gale Julianas „šį saugų tobulo, tiksliai atseikėto ir pilnutinio malonumo sodą pripildo nelemtų ir atstumiančių vaizdų: mirusiųjų laidotuvių..."[6]

Paskutiniuosius žodžius Augustinas rašė keletą dienų prieš prasidedant karštinei. Paskutinis prieš Julianą nukreiptas veikalas liko nebaigtas. Paskutinieji jo puslapiai tragiškai atskleidžia vieną seno žmogaus pusę – bebaimį ryžtą, su ku-

[1] Pvz., *Enarr. in Ps.* 136, 9: „gydymas, o ne bausmė"; ypač žr. *De Gen. ad litt.* XI, 35, 48; čia „gyvenimo nuosmukis" kartu su gėdinguoju seksualumu po Nuopuolio laikomas prie savęs pažinimo ir nusižeminimo vedančiu mokymu.

[2] *De corrept. et gratia* 14, 43.

[3] *C. Jul.* III, 6, 12.

[4] *Op. imp.* III, 154.

[5] *Op. imp.* IV, 41.

[6] *De nupt. et concup.* II, 35, 59.

riuo blogio klausimą jis iškėlė į patį krikščionybės vidurį: „Tai kataliko požiūris: požiūris, Dievo teisingumą parodantis begalinėje skausmų gausybėje, begalinėse bejėgių kūdikių mirties kančiose"[1].

33

NULEMTIS[2]

Julianas puikiai suprato, kad buvo apkurtusiame pasaulyje šaukiančiojo balsas[3]. Pagyvenęs Paulino iš Nolos bičiulis „nusidėjo kalbomis", palankiomis pelagijininkams[4]: tokių „nuodėmių" žmonės jau stengėsi nebedaryti. Mat knygų lentynoje Augustinas laikė asmeninį imperijos įstatymo nuorašą, kuriame grasinama nuo pareigų nušalinti ir ištremti bet kurį vyskupą, įrodžius, jog jis laikosi Pelagijaus pažiūrų; 425 m. Italijos valdžios reikalavimu kvotai sukviečiami visi Galijos vyskupai, šitaip siekiant išaiškinti prijaučiančius pelagijininkams[5]. Tad nieko nuostabaus, kad Juliano šalininkai Romoje turėjo tenkintis labai paprastu uždaviniu: Augustino ant jų liejamus veikalus versti karikatūromis[6].

Pelagijininkų ginčas, beje, buvo išspręstas tik tarp lotynų pasaulio bažnyčios vyskupų. Viena nepaprastai svarbi sritis liko nepaliesta: tai vienuolynai. Viduržemio jūrą jau juosė judrios mažos bendruomenės: Afrikoje, Hadrumete, palei visą pietinį Galijos pajūrį Marselyje ir Lerinse. Tokiems vienuo-

[1] *Op. imp.* I, 22.

[2] Už nepaprastai įkvepiantį Augustino požiūrio aptarimą ypač dėkingas Burnaby, *Amor Dei*, p. 226–241; ir R. Lorenz, *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 73, 1962, p. 217-252, ypač p. 238-250.

[3] *Op. imp.* II, 102.

[4] Gennadius, *De vir. ill.* 19 (PL 58, 1073).

[5] PL 45, 1751.

[6] Žr. Schubert, *Der sogennante Praedestinatus*, ypač p. 21. Trečioji *Praedestinato* knyga yra puiki karikatūra (PL 53, 627-672).

lynams dažniausiai vadovaudavo visiškai kitokie nei Augustinas žmonės. Pavyzdžiui, Jonas Kasianas, dabar įsikūręs Lerinse, kilęs iš Balkanų, buvo vienuoliu Egipte, vėliau – Jono Auksaburnio mokinys Konstantinopolyje. Lotynų pasaulio viduryje jis gyvai atstovavo Augustino niekuomet nepriimtoms pažiūroms – optimistinei Origeno tradicijai[1]. Net šių vienuolynų bibliotekos liko nepaliestos jų vyskupų vestų ginčų: vienuoliams Hadrumeto abato knygų lentynose nepavyko surasti didžiųjų diplomatinių dokumentų – Afrikos vyskupų susirinkimo sprendimų mokymo klausimais, popiežių atsakymų, nuosekliai pagrįstų Augustino manifestų[2]. Vienuoliai džiaugėsi laisve ir nesidomėjo praėjusiais ginčais, jie, kaip ir po didžiojo karo išaugusi karta, net nejautė atsakomybės. Augustino darbus jie linko vertinti tik pagal jų ypatybes tobulo gyvenimo siekiančio žmogaus akimis. Didžiojo karo veterano Augustino kalbos jiems nedarė jokio įspūdžio[3]; neveikė jų ir taikos metu gaivinama to karo dvasia, praėjusių kovų bei strategijos žodžiai, jog svarbiausias katalikų bažnyčios priešas tebėra prieš dešimtmetį nugalėtas pelagizmas.

Devyneri metai po oficialaus Pelagijaus pasmerkimo, 427 m., Hadrumeto vienuolis Floras aplankė Evodijaus biblioteką Uzalyje. Į savo bendruomenę jis grįžo persirašęs ilgą Augustino laišką kunigui Sikstui (194 laiškas), kuriuo baigiami ginčai su Romos bažnyčios pelagijininkais. Toli gražu nepelnęs Florui populiarumo, šis dokumentas sukėlė protestų sąmyšį[4]. Šitaip prasidėjo „vienuolynų sukilimas", Augustinui nedavęs ramybės iki pat gyvenimo pabaigos[5].

194 laiškas Sikstui, parašytas ginčų įkarštyje, buvo be išlygų

[1] O. Chadwick, *John Cassian*, 1950; ir ypač P. Munz, „John Cassian", *Journ. Eccles. Hist.*, 1960, p. 1-22.

[2] *Ep.* 215, 2.

[3] Pvz., *De dono persev.* 21, 55.

[4] *Ep.* 215, 2.

[5] Ypač žr. J. Chéné, „Les origines de la controverse semi-pélagienne", *Année théol. augustin.*, 13, 1953, p. 56-109.

pasiduoti reikalaujantis manifestas. Sikstas esą neturėtų abejoti dėl to, ką reiškiąs Pelagijaus nugalėjimas. Tik Dievas nulemiąs žmonių likimus, ir šiuos likimus esą galima paaiškinti tik kaip Jo išminties išraišką[1]. Dievo išmintis, anot seno Augustino, į žmogaus protą įspaudžianti žymę[2]. Pirmasis paties žmogaus valios judesys esąs „parengtas" Dievo; savo amžinąja išmintimi Dievas nusprendęs „parengti" tik nedaugelio valią[3].

Tai buvo vienuoliams pavojingas dokumentas. Šie žmonės visuomet gyveno laviruodami ties ekscentriškumo riba: mat ankstyvojoje bažnyčioje, kaip ir Bizantijoje bei Rusijoje, greitai pradėta manyti, jog vienuolio antgamtišką gyvenimą skatina visiškas neveiklumas[4]. Tarkim, stipri maldos „dvasioje" tradicija kai kuriuos Afrikos vienuolius paragino nuvertinti kitokią – žemesnę bei suprantamesnę veiklą: 400 m. jie nedirbo[5]; 427 m. jie nesidavė abato barami – Floro priešininkai Hadrumete įrodinėjo, kad jei jų valia priklausanti nuo Dievo, abatas turįs susiturėti nuo priekaištų ir tenkintis tik melsdamas Dievo juos pataisyti. Neveiklumas antgamtiškumo atžvilgiu paprastai plaukdavo iš žmogiško pavyzdžio: tačiau pagal Au-

[1] Likimui ir laimei supriešinama išmintis – Augustino minčių apie nulemtį esmė. Apie tai, kaip Augustinas, skirtingai nuo Origeno ir net šv. Pauliaus, žiūri į Dievo išminties gelmių idėją, ypač žr. M. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 499 ir ypač p. 513: „O altitudo" reste chez lui un cri de terreur plus que d'amour débordant et stupéfait. („Gilybės" jam visuomet yra veikiau siaubo nei besiliejančios ir stulbinančios meilės šūksnis (*lot.*, *pr.*) – *Vert. past.*)

[2] Kaip *Ep.* 190, 3, 12.

[3] *Ep.* 194, 2, 3-4. Žr. A. Sage, „Praeparatur voluntas a Deo", *Rev. études augustin.*, 10, 1964, p. 1-20. Klasikiniu būdu Augustino poziciją yra suformulavęs O. Rottmanner, *Der Augustinismus*, 1892 (Vertimas į prancūzų k. *Mélanges de science religieuse*, 6, 1949, 31-48). Vėliau jį pakeitė optimistiškesnis F.-J. Thonnard'o pasiūlytas aiškinimas *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 259-287 ir 10, 1964, p. 97-123. Labai įdomiai klausimą toliau plėtoja G. Nygren, *Das Prädestinationsproblem i. d. Theologie Augustins* (Studia Theologica Lundensia, 12), 1956. Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 480-501, puikiai apibūdina šią idėją Augustino pamoksluose.

[4] „Protą pavergia Anapusybės galia"; Meyendorff and Baynes, „The Byzantine Inheritance in Russia", *Byzantium*, ed. Baynes and Moss, 1948, p. 380 (apie Nilo Sorskio idėjas).

[5] Žr. G. Folliet, „Les moines euchites à Carthage en 400-401" (Studia Patristica, 2), *Texte u. Untersuchungen*, 64, 1957, p. 386-399.

gustino mokymą toks neveiklumas buvo išimtas iš bet kokio žmonių gyvenimo konteksto. Jeigu Dievas iš anksto nusprendė pasirūpinti tik „ribotu žmonių skaičiumi", Jo veikimas atrodė esąs iš esmės atskirtas nuo vienuolio vilčių ir siekių[1]. „Žmogus gyvena negerai, sakė Augustinas, bet galbūt Dievo nulemtyje jis yra šviesus; kitas gyvena teisingai, bet galbūt jis yra juodas kaip naktis"[2].

Kiekvienas vienuolių bendruomenės narys rūpinosi pasiekti aukštą tikslą – įtvirtinti savo „Kristaus pamėgdžiotojo" tapatybę. Šią būsimą tapatybę Augustinas iškėlė aukščiau žmogaus žinojimo: šiuo klausimu nepaprastai jautriai bendruomenei jis rodėsi pasmerkiąs žmones netikrumui, neviltčiai, skausmingam pastangų paralyžiui: „Kartą, priduria Augustinas, mano vienuolyne buvo vyras, kuris, brolių baramas, nepadaręs to, ką turėjęs, ir padaręs, ko neturėjęs daryti, atsakė: „Kad ir kas aš dabar būčiau, būsiu toks, kokį Dievas numatė mane būsiant"[3].

428 m. Augustinas gavo laiškus iš dviejų susirūpinusių savo gerbėjų – Prospero ir Hilarijaus[4]. Iš jų laiškų matyti, kaip išsiplėtė Viduržemio jūrą peržengęs pamatuotas vienuolių nerimas. Mat Marselio ir Lerinso vienuoliai ėmė tapti vyskupais. Tad dabar buvo sprendžiamas Galijos krikščionybės esmės likimas. Čia krikščionybė tikėjo, kad pasauliui jos reikia ir kad pasaulis suvokia šią reikmę[5]. Žmonėms tokia krikščionybė vėrėsi Kristaus žodžiais: *Tikėk ir būsi išganytas*[6]. Tad

[1] *Ep.* 225, 3, ir *De praed. sanct.* 10, 21.

[2] *Guelf.* 18, 1 (*Misc. Agostin.*, 1, p. 499).

[3] *De don. persev.* 15, 38.

[4] *Ep.* 225 ir 226. Prospero laišką bei kitus jo raštus išvertė ir paaiškinimus parašė P. De Letter, *St. Prosper of Aquitaine, Defense of St. Augustine* (Ancient Christian Writers, 32), 1963.

[5] Ypač žr. trumpas ir įtaigias J. M. Wallace-Hadrill pastabas, „Gothia and Romania", *The Long-Haired Kings*, 1962, p. 35-36.

[6] *Ep.* 226, 2. Dera prisiminti, kaip dažnai ant ankstyvųjų krikščionių sarkofagų pasitaiko Kristaus gydymo stebuklus vaizduojančių scenų, simbolizuojančių dvasinį išgydymą.

žmonės,– taip manė Galijos vienuoliai ir vyskupai,– galėjo laisvai atsakyti į pačių mestą laisvos valios iššūkį: atsakyti, žinoma, ne kaip ūgtelėję Pelagijaus kariuomenės savanoriai, o kaip „baimingai valia maldaujantys“[1], apie Kristų susibūrę ligoniai. Teigti Augustino žodžius, jog poreikį gelbėtis žmonės pajuntą tik stumtelėjus Dievui ir kad Jis nusprendęs taip pastūmėti tik nedaugelį, rodėsi piršti juodžiausią pesimizmą: žmonių giminę tai perskyrė tokia pat neperžengiama riba, kokia Manis buvo atskyręs gerąją ir blogąją prigimtis[2].

Pietų Galijos vienuolynai Žydrojoje pakrantėje netruko prisipildyti naujų atsivertėlių. Šie atsivertėliai nuoširdžiai ketino tapti visiškais Dievo „vergais“: tačiau jei šie žmonės nebuvo laisvi atsisakyti savo laisvės, visiškas paklusnumas nebeteko tradicinės prasmės[3]. Jų atsivertimo patirtis buvo visiškai kitokia nei Augustino. Tikriausiai jie nepatyrė mistinių vidinių prieštarų. Daugelis jų buvo didžiūnai, kuriuos sukrėtė nelaimės, užgriuvusios barbarų gaujų nusiaubtą šalį: į vienuolynus jie atėjo atgailaujančiais nusidėjėliais, tačiau akivaizdu, jog atėjo laisva valia[4].

Tokiems žmonėms atsivėrė net Romos pasaulio sienos. Krikščionybė pasiekė į Romos imperiją iš šiaurės besiveržiančias gentis[5]; per vienos kartos laikotarpį ji pasiekė Škotiją ir Airiją. Tai, kad krikščionybei atsivėrė iš esmės svetimos tautos, tikino šiuos žmones, jog Dievas *trokšta, kad visi žmonės būtų išganyti*[6]. Augustinas stengėsi šiuos žodžius sumenkinti paaiškindamas[7], Prosperas juos laikė „nuvalkiotu argumen-

[1] *Ep.* 226, 2.
[2] *Ep.* 225, 3.
[3] Pvz., *Ep.* 225, 6.
[4] Pvz., *Epigrammata Paulini*, ypač 50, 1 (*Corpus Scriptorum Ecclesiae Latinorum* 16, 503-506).
[5] *De vocatione omnium gentium* 2, 16 (PL 51, 704A).
[6] Pvz., *Ep.* 225, 5.
[7] Pvz., *De corrept. et gratia* 14, 44.

tu"[1], tačiau paprastas tikėjimas jų teisingumu šv. Patriką iš romėnų Britanijos nuves į siaubingąją Airiją[2].

Afrikoje Augustino tikėjimo neparėmė jaudinantis misionierių judėjimas. Jo kraštas patyrė sąstingį, pietuose krikščionybė niekuomet nekirto Romos sienų[3]. Pasiturinčioje krikščionių pajūrio Afrikoje didžiosios bazilikos pernelyg ilgai buvo sausakimšos: „Ko gi džiaugiamės miniomis? Klausykite manęs tie, kurių tik nedaugelis. Žinau, kad daug klauso, tačiau tik keli girdi"[4].

Hadrumeto abatas Valentinas, pirmą kartą susidūręs su Augustino pažiūrų sukeltu vienuolių problemos iššūkiu, patarimo kreipėsi į savo kaimynus. Evodijaus iš Uzalio ir kunigo Januarijaus atsakymai išliko[5]. Tai neviltin varantys dokumentai. Anot Evodijaus, vienuolio reikalas raudoti dėl savo netobulumo, o ne klausinėti[6]. Abejoti Visuotinio Afrikos bažnyčios susirinkimo nuostatomis esą „pasibjaurėtinas" ir „šėtoniškas kėslas"[7]. *Viešpaties tarnui nedera kivirčytis*[8], priduria Januarijus, kartu taikliai patardamas, kad ateityje Valentinas rūpestingiau žiūrėtų, kokias knygas skaito jo vienuoliai[9]. Abu vyrai stengėsi būti „menki žmogeliai", „tiesiog kūdikiai"[10] – tai buvo riboti žmonės, tenkinęsi kartodami vyresniųjų bei geresniųjų mintis. *Klauskis savo tėvą, ir jis tau paskelbs, savo pranokėjus, ir jie tau papasakos*[11].

Kai Valentinas kreipėsi į Augustiną, šis pasielgė visiškai kitaip. Augustinas sąžiningai prisipažino, kad iškėlė „nepap-

[1] Prosperus, *Ep. ad Rufinum* 13, 14 (PL, 51, 85).
[2] Patricus, *Confessio* 16 (PL 53, 809-810).
[3] *Ep.* 199, 12, 46.
[4] *Serm.* 111, 1.
[5] *Ed.* G. *Morin in Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 241-256.
[6] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 255.
[7] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 256.
[8] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 247 (2 *Tim* 2, 24).
[9] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 253.
[10] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 249.
[11] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 256 cituoja *Įs* 32, 7; plg. *Ep.* 46; žr. aukščiau p. 314-316.

rastai sunkų klausimą, suprantamą tik nedaugeliui"[1]. Floras turįs atkeliauti į Hiponą, kad jam būtų galima padėti[2]. Vėliau Augustinas parašė Valentinui, kad, atvykus Florui, susirgo, tad apgailestaująs, jog negalėjęs su juo pakalbėti tiek, kiek norėjęs; galbūt Floras galėtų grįžti pratęsti pokalbio?[3] Štai koks baisusis Juliano iš Eklano priešininkas!

Tarp katalikų vienuolių Augustinas jautėsi kaip žuvis vandenyje. Paskutinieji jiems skirti veikalai – kantrių pokalbių vaisius iš to meto, kai, jei tik sirgdamas negulėdavo lovoje, dažnai vis tiek jausdavosi pernelyg išsekęs, kad priimінėtų lankytojus[4]. Hadrumeto bendruomenei, kaip ir Prosperui su Hilarijumi, jis atsakinėja būdamas visiškai tikras, jog jį supras. Tuo metu jis rengė viso gyvenimo teologinių apmąstymų santrauką – peržiūrinėjo savo veikalus ir rašė *Pataisymus*. Regėdamas savo kelią šioje apžvalgoje Augustinas suprato esąs „priaugęs" iki tiesų, kurioms vienuoliai dabar metė iššūkį. Jis giliai jautė, kad *mūsų mintys ir darbai* yra *Dievo rankose*; tad, iškilus klausimams, jis neišsisukinėjo kaip tie, kurie, „jų nesiimdami, jų ir nesprendžia"[5]. Skaitytojams Augustinas aiškino, jog jam viso labo skubiau ir taikliau nei bet kam iš jo pirmtakų nuo negirdėtų Pelagijaus užsipuolimų tekę ginti įtvirtinimus, sumanytus pagrindinėms krikščionybės tiesoms apsaugoti: net svaiginantis jo mokymas apie nulemtį, kurį blaiviai karščiuodamasis dėstęs tarsi didysis karo architektas, tebuvęs dar vienas „neprieinamas katalikų tikėjimo bokštas"[6]. Evodijus sakė, jog esama daug klausimų, kuriuos derėtų atidėti kitam gyvenimui[7]. Toks atsakymas Augustinui atrodė iš esmės nepriimtinas: jis nesuvokė, kodėl tokie tikrai gero sie-

[1] *Ep.* 215, 6.
[2] *Ep.* 215, 8.
[3] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 243.
[4] *Ep.* 220, 2.
[5] *De corrept. et gratia* 10, 26.
[6] *De don. persev.* 21, 54.
[7] *Rev. bénédictine* 18, 1901, p. 254.

kiantys žmonės, kaip jo korespondentai, turėtų nusiraminti, paprašius sustoti ties šia keista bedugne; juk jie tokie panašūs į jį; visa, kas dar neaišku, jiems būsią „apreikšta", kaip buvę „apreikšta" ir Augustinui[1]. Pačios idėjos esančios nepaprastai sudėtingos, jas galima panaudoti ir piktam[2]. Apaštalas Petras esą tiek prikalbėjęs apie šv. Pauliaus idėjas: kai „toks didis apaštalas taip grėsmingai įspėjęs", šis įspėjimas buvęs nukreiptas prieš tuos, kurie tyčia nesupranta anų tiesų[3], o ne prieš žmones (čia Augustinas kerta rimtą užuominą, įvilktą į šilkinę vienuolių mandagumo pirštinaitę), kurie jas svarstę. Tokiu „skaidriu nesitaikstymu"[4] pasižymi žmonės, visiškai tikri savo mokymo teisingumu.

Prosperas ir jo bičiuliai tapo Augustino mokiniais, save vadinę „bebaimiais tobulos malonės mylėtojais". Šie „bebaimiai mylėtojai" sutiko su savo mokytoju, kad „išganymo pagrindą neteisinga patalpinti žmoguje"[5]. Jie buvo ne paskutinieji, nevilties kupinais laikais paaukoję asmens iniciatyvą. Tokiu būdu jie laimėjo tikėjimą, kad juos supantis pasaulis yra suprantamas, nors ir pranoksta žmogaus protą bei perkrauna jausmus; pelnė ir tvirtą įsitikinimą, jog gali išlikti veiklūs bei kūrybingi. Tebūdami atstovai, jie vis dėlto atstovavo jėgai, laidavusiai daug didesnius laimėjimus nei pajėgia trapios jų pačių pastangos[6].

Mat Augustino mokymas apie nulemtį – tai mokymas kovojančiam žmogui. Laisvą nuo darbų laiką vienuolis galėjo leisti svarstydamas galutinę savo tapatybę: Augustinui tokie rūpesčiai atrodė nederantys. Nuo veiksmo atskirtas mokymas apie nulemtį jam buvo nesuprantamas dalykas. Jis niekuomet

[1] *De grat. et lib. arb.* 1, 1; *De praed. sanct.* 1, 2, cituoja *Fil* 3, 15-16; žr. aukščiau p. 323, išn. 1.
[2] *Ep.* 215, 2.
[3] *Ep.* 214, 6-7.
[4] Chéné, „Les origines", *Année théol. augustin.*, 13, 1953, p. 109.
[5] *Ep.* 225, 7.
[6] *De corrept. et gratia* 2, 4.

nerašė siekdamas paneigti laisvę, jis tik norėjo padaryti ją veiklesnę šioje atšiaurioje puolusio pasaulio aplinkoje. Šis pasaulis, be kita ko, reikalavo nenuilstamo protinio darbo tiesai pasiekti ir rūsčių priekaištų žmonėms išjudinti. Vyskupas Augustinas buvo pasinėręs į abi tokios veiklos rūšis. Kažkam pareiškus, jog be pastangų ir išsilavinimo galima pasiekti antgamtišką Šventojo Rašto išmanymą, Augustinas tokią nuomonę išjuokė[1]. Dabar tokiu pat būdu jis stojo prieš tuos, kurie manėsi galį gyventi tarp žmonių, išvengdami nemalonumo būti baramiems[2]. Visuomet jautrus kritikai, dabar iš Šventojo Rašto Augustinas padaro smulkmenišką gerų ir blogų darbų sąrašą – veiklaus krikščionies „veidrodį"[3]. Tad tokie žmonės kaip Prosperas Augustino idėjas parėmė ne todėl, kad, kaip kai kas manė[4], jautėsi saugūs nieko neveikdami, bet todėl, kad iš bet kokios veiklos, atrodytų, besityčiojančiame amžiuje kūrybingam žmogui toks mokymas leido būti visiškai tikram, jog jis priklauso veikliems žmonėms: *Kad nesakytumei savo širdyje: mano galybė ir mano rankos stiprybė visa tai man suteikė; bet kad atsimintumei Viešpatį tavo Dievą, jog Jis yra tau suteikęs jėgų*[5].

Dar svarbiau: tokios pažiūros leido lengvai suprasti pasaulį. Mokymą apie nulemtį Augustinas išplėtojo taip, kad kiekvienas įvykis įgijo griežtą savo prasmę, buvo Dievo apmąstytas veiksmas, išrinktiesiems reiškęs malonę, o pasmerktiesiems – nuosprendį[6]. Paplitę liaudies tikėjimai Dievo ranka[7] Augustino senatvės veikaluose – šiurkštus kuodelis, iš kurio suverpta visa žmonijos istorija[8]. Jeigu Augustinas būtų galėjęs

[1] *De doct. Christ.*, Prooem. 5.
[2] *De corrept. et gratia* 5, 7; plg. *De doct. Christ.* IV, 16, 33.
[3] *Vita* 28, 3.
[4] Morris, „Pelagian Literature", *Journ. Theol. Studies*, n. s., 16, 1965, p. 59-60.
[5] *Įst* 8, 17 (*De gratia et lib. arb.* 7, 16).
[6] Pvz., *De dono persev.* 12, 31.
[7] *C. Jul.* VI, 12, 38.
[8] Tai teisingai pabrėžia Lorenz, „Der Augustinismus Prospers", *Zeitschr. f. Kirchengesch.*, 73, 1962, p. 246.

regėti „dvasioje", neramią savo laikų istoriją jis būtų išvydęs taip, kaip pranašas Michėjas regėjo savąją: *Mačiau Viešpatį, sėdintį savo soste ir visą dangaus kariuomenę, stovinčią Jo dešinėje ir kairėje; ir Viešpats tarė: Kas suklaidins Izraelio karalių Achabą, kad patrauktų ir kristų Ramotgileade?*[1] Dėl kažkokios Dievo bausmės sutrinka ir žmogiškų Jo bažnyčios atstovų veikla: slapta skirta bausmė paaiškina ilgus pagonių netikėjimo amžius[2]; kaip matėme, šis požiūris sukietino Augustino širdį patetiško kelių donatininkų fanatikų pasipriešinimo atveju[3]. Taip pat ir visos išrinktųjų nelaimės esą gerai apgalvota malonė. Jau vien tai nemenkas dalykas: vėliau Prospero sudarytame Augustino darbų kataloge[4] pirmoji *Dievo valstybės* knyga, kur pasakojami jau tolimi įvykiai apie nepalaidotus kūnus, prievartaujamas vienuoles, karo belaisvių pavergimą pasirodo esanti tiksliai penktojo amžiaus žmogaus patirtį atspindintis pasakojimas[5].

Jau per 40 metų Augustinas buvo „Dievo tarnas". Jis galėjo apžvelgti visą daugelio žmonių gyvenimą. Tai, ką jis matė, neguodė: „kito niekas nepažįsta taip, kaip savęs, tačiau net savęs niekas taip nepažįsta, kad būtų ramus dėl rytdienos"[6]. Kai Augustinas rašė *Išpažinimus*, toks nežinomybės pojūtis atrodė laiduojąs nuolankumą[7]. Dabar šis netikrumas perauga į veriančią baimę. Kas gi gali nenustebti[8] pamatęs, kokios bedugnės staiga atsiveria pasišventusio žmogaus gyvenime?[9] „Kai rašiau tai (veikalą prieš Julianą), mums papasakojo, kad 84 metus einantis vyras, su pamaldžia žmona pragyvenęs 25

[1] 3 *Kar* 22, 19 (C. *Jul.* V, 3, 13).
[2] *Pvz., De dono persev.* 9, 22.
[3] *Ep.* 204, 2; žr. aukščiau p. 388-391.
[4] PL 51, 427-496. Ypač žr. meistrišką analizę ir išvadas, kurias pateikė Lorenz, „Der Augustinismus Prospers", *Zeitschr. f. Kirchengesch.*, 73, 1962, p. 218-232.
[5] Pvz., *Sent.* 50, 51 ir 53.
[6] *Ep.* 130, 2, 4.
[7] Žr. aukščiau p. 199-201 ir *De sancta virg.* 42, 43.
[8] *De grat. et lib. arb.* 20, 42.
[9] *De corrept. et gratia* 8, 18, ir *De dono persev.* 9, 21.

metus tikėjimu grįstą susivaldymo gyvenimą, savo malonumui nusipirko jaunutę fleitininkę..."[1] Net laisvai valiai palikti angelai, net jie gali nupulti ir tuomet pasaulis prisipildytų „naujų velnių"[2]. Todėl dabar Augustinui rūpėjo ne tik žmogų veikti verčianti meilė, bet ir paslaptingas atsparumas, kai kuriems žmonėms šią meilę leidžiantis išlaikyti visą gyvenimą[3]. Tačiau dauguma to nesugeba: „Žmonės mano, kad visi, kas tik atrodo geri tikintieji, tikrai iki galo išsaugos ištvermės dovaną. Tačiau Dievas nusprendė būsiant geriau tarp neištversiančiųjų įmaišyti ir šiek tiek šventųjų"[4]. Taip senasis Augustinas su neviltimi pritaria minčiai, jog Dievo sprendimu esąs nustatytas „nepakeičiamas išrinktųjų skaičius", kad Dievo sūnūs „amžiams įrašyti į Tėvo knygą"[5]; šitai teikė tai, ką jis žinojo žmones niekuomet nepajėgsiant susikurti – nekintantį tapatumo pagrindą, paslaptingai neturėtas svaiginančias prarajas, visuomet taip aštriai jaustas savo sieloje. Tad nieko nuostabaus, kad kaip tik tuo metu Augustinas tikėjosi, kad *Išpažinimai* yra plačiai paplitę[6], kad jis gali remtis šiuo populiariausiu savo veikalu. Nes jau *Išpažinimuose* matome, kaip šis labai susirūpinęs žmogus savo jaunystę stengėsi laikyti nulemtu vyksmu, kuriame viešpataujanti nepermaldaujamoji Monika:[7] iš tokio požiūrio niūriai plaukė, jog išdriskusiuose ir lakiuose žmonių giminės peluose kartais žmogus yra menkutis šlakelis aukso, kruopščiai apdirbtas auksakalio[8].

Augustinas tvirtino, kad bažnyčia visuomet skelbusi tokį mokymą. Tam tikra prasme jis teisus: Augustino požiūryje į nulemtį justi stingdanti ypatingų Afrikos bažnyčios pažiūrų

[1] C. *Jul.* III, 11, 22.
[2] *Op. imp.* 5, 57.
[3] Pvz., *De corrept. et gratia* 8, 17.
[4] *De dono persev.* 8, 19.
[5] *De corrept. et gratia* 9, 20.
[6] Pvz., *Ep.* 321, 6.
[7] *De dono persev.* 20, 53.
[8] *Serm.* 15, 5.

tėkmė. Jau Kiprijonas bažnyčią vaizdavo būreliu „šventųjų", kuriems tik Dievas leidžia iškęsti kartų „pasaulio" priešiškumą[1]. Augustinas grįžta prie šios idėjos. Jam taip pat atrodo, jog sunkiausias žmogaus uždavinys yra išlikti. Ginčydamasis su donatininkais, jis visuomet tvirtindavo, kad katalikų bažnyčios išlikimas esąs tikras dalykas: dabar plieninis bažnyčios pamatas, kurio amžinumas remiasi į „Dievo nulemtą planą", paprasčiausiai suglaudžiamas tam, kad sudarytų kiekvieno iš išrinktųjų tapatybės šerdį[2].

Tai rūstus mokymas rūsčiam amžiui. Tokiuose veikaluose justi rudens vėsa, net didelės katastrofos pranašystė. Paskutiniosios Augustino knygos *Apie šventųjų nulemtį* ir *Apie ištvermingumo dovaną* į kitą Viduržemio jūros krantą pasiunčiamos 429 m. pabaigoje. Tų pačių metų vasarą didžiulė vandalų kariuomenė lėtai judėjo Mauretanijos pajūriu. Kitais metais jie nusiaubė Numidiją[3]. Kai Augustino draugai vėl susirinko prie jo stalo, jie jau buvo bėgliai, matę, kaip per keletą mėnesių išnyksta viso jų gyvenimo darbas. Jiems nebereikėjo Augustino įspėjimų, jog Dievo bausmės „tokios, jog verčia virpėti sielą"[4].

Šiuos kultūringus vyskupus staiga vėl užklupo senosios baimės: baimė, kad persekiojami tikintieji visiškai palūš, žudynių, subtilios propagandos ir išradingų kankinimų baimė. Augustinas vyskupams liepė likti su savo ganomaisiais: kai vandalai priartėjo prie Hipono, kartu su savo tikinčiaisiais Augustinas meldėsi prašydami, kad pajėgtų ištverti tai, kas juos netrukus ištiks[5].

Jis sakė, kad „ištvermės dovana" – didžiausia Dievo dovana žmogui. Žmogaus trapumui ji suteikianti to nepajudi-

[1] Pvz., *De dono persev.* 3, 4; 7, 13 ir 22, 60-62.
[2] Žr. aukščiau p. 248-249; ypač žr. *De dono persev.* 22, 63.
[3] Žr. žemiau p. 496-499.
[4] *Vita* 28, 13.
[5] *Vita* 29, 1.

namo tvirtumo, kurį žmogiškoji prigimtis turėjusi Kristuje: šia dovana žmogus amžinai prisiglaudžia prie Dievybės, jis gali neabejoti, jog *Dievo ranka* būsianti ištiesta virš jo, kad nesvyruodama apgintų nuo pasaulio[1]. „Žmogaus prigimtis negali būti labiau išaukštinta"[2].

Tačiau šią dovaną gavę išrinktieji taip pat gali stoti į sunkų Kristaus kelią[3]. Taip yra todėl, kad jiems reikia „laisvės..., kurią gintų ir sutvirtintų ištvermės dovana, laisvės pergalėti pasaulį, tai yra visus gilius jo pomėgius, visas jo baimes, nesuskaičiuojamus jo neteisybės kelius"[4].

Dabar, pirmaisiais 430 m. mėnesiais, Augustinas pasirodo bažnyčioje, norėdamas panikos ištiktoms minioms pasakyti tai, ką jau rašė keliems vienuoliams: jie turi „ištverti", kad ir kaip stipriai mylėtų gyvenimą. Mat Augustinas nebuvo visai praradęs gebėjimų jausti. Iš kelių paskutinių pamokslų galime suprasti, jog tokia galinga prieš Julianą išrikiuotų seno žmogaus gyvenimo blogybių baimė buvo antroji jo didžiausių pomėgių pusė: jis dar žinojo, ką reiškia visa širdimi mylėti gyvenimą ir todėl galėjo paaiškinti, kiek kankiniams kainavo pergalėti šią meilę[5]. Kaip ir kankiniams, Augustino klausytojams galbūt taip pat teks sekti Kristaus Kančios žingsniais[6]. Nulemtis – abstrakti kliūtis Hadrumeto ir Marselio bendruomenėms, taip pat daugybei būsimųjų krikščionių – Augustinui turėjo tik vieną prasmę: tai mokymas išlikti, nuožmus įsitikinimas, kad tik Dievas žmogui suteikia nepalaužiamą vidinę šerdį.

Dėkui Dievui, Augustinas mirė lengvai, nuo staigios karštinės. Savo draugams jis jau parodė būdą, kaip suprasti jį patį ir jo laikus. Paskutinieji veikalai paliko gilų įspūdį jo drau-

[1] *De dono persev.* 7, 14.
[2] *De praed. sanct.* 14, 31.
[3] Šitai aiškiai įžvelgė Pontet, *L'Exégèse de S. Augustin*, p. 502-510.
[4] *De corrept. et gratia* 12, 35.
[5] *Serm.* 344, 4 (išversta žemiau p. 504-505).
[6] *Serm.* 345, 6.

gijai. Jo biografas Posidijus apie mirusį draugą galvojo taip: „Vyskupas Augustinas... nulemtasis... gyveno savo laikais..., buvo vienas iš tų, kurie nusipelnė gyventi ir viską ištverti iki mirties"[1].

34

SENATVĖ

426 m. rugsėjo 26-ąją visus kunigus ir gausią bendruomenę Augustinas sukvietė į *Basilica Pacis* paliudyti iškilmingą sprendimą. Savo įpėdiniu jis paskyrė kunigą Eraklijų ir pasistengė, kad kol kas Eraklijus perimtų jau seniai jį varginusius teismo reikalus[2].

„Šiame gyvenime visi esame mirtingi, kalbėjo jis, ir nė vienas nežino, kada ateis paskutinioji šio gyvenimo diena; kūdikystėje lauki vaikystės, vaikystėje – paauglystės, paauglystėje – jaunystės, jaunystėje – brandos, brandos amžiuje tikiesi sulauksiąs senatvės; ar sulauksi visų jų, neaišku, tačiau vis tiek tikiesi. Bet senatvėje nebėra amžiaus, kurio tikėtumeis sulaukti: net nežinia, kiek truks pati senatvė; tačiau aišku viena – nėra kito amžiaus, kuris eitų po senatvės. Kadangi taip norėjo Dievas, į šį miestą atvykau kupinas jėgų; buvau tuomet jaunas, ir pasenau"[3]. Užrašius priimtą sprendimą, sakyti pamokslo į priekį žengė Eraklijus, o senasis Augustinas atsisėdo už jo pakylėtame soste. „Svirplys čirpia, tarė Eraklijus, o gulbė tyli"[4].

Tokiems Afrikos kunigams kaip Eraklijus Augustinas nebuvo rašytojas, kuriuo žavėjosi ir domėjosi visuose Vidurže-

[1] *Vita*, Praef. 2.
[2] *Ep.* 213, 5.
[3] *Ep.* 213, 1.
[4] Eraklijaus pamokslas išspausdintas PL 39, 1717.

mio jūros pakraščiuose: jiems Augustinas pirmiausia buvo vyskupas, gyvenęs taip, kaip mokė[1]. Romos pasaulyje krikščionių vyskupas buvo tapęs svarbiu asmeniu: lankytis jo rūmuose – įprasta daugumos miestų visuomenės gyvenimo dalis[2]. Augustinas jautė šį pasikeitimą: jam labai rūpėjo, kokį „įvaizdį" aplinkiniam pasauliui turi daryti vyskupas. Jo paties didvyris buvo Ambraziejus. Kai po blogų savo vieno globotinio darbų[3] jam prireikė pasisemti tvirtumo, jis prisispyręs prašė Milano diakoną Pauliną aprašyti Ambraziejaus gyvenimą[4]. Jau dvidešimt penkeri metai kaip Ambraziejus buvo miręs; regimas iš tokio atstumo ir tokio žmogaus kaip Paulinas, jis atrodė visai kitaip nei Augustino *Išpažinimuose*. Paulino Ambraziejus – amžininkams didelę įtaką padaręs veiklos žmogus: ne mažiau kaip šeši žmonės patiria triuškinančias Dievo bausmes, nes atsistojo jo kelyje ar jį kritikavo, tarp jų ir paprasti Afrikos kunigai[5]. Paulinas aiškiai jautė, kad per Paskutinįjį teismą žmonės vis dar būsią pasidalij ę į besižavinčius Ambraziejumi ir iš širdies jo nemėgusius[6]. Augustino draugui Posidijui ėmusis rašyti *Augustino gyvenimą*[7], paveikslas išėjo visiškai kitoks. Posidijus mieliau pasakoja apie Augustino vyskupo namuose sau ir kitiems sukurtą gyvenimą: apie tai, kaip ant stalo jis užrašęs apkalbas draudžiantį eilėraštuką[8]; apie tai, kaip kiekvienas prisiekinėtojas turėjęs ne-

[1] PL 39, 1717-1719.

[2] *Guelf* 32, 4 (*Misc. Agostin.* I, 566).

[3] Žr. žemiau p. 480-481.

[4] Apie Ambraziejaus įtaką Augustinui žr. Courcelle, *Les Confessions*, p. 617-621, apskritai šiuo klausimu – Van der Meer, *Augustine*, p. 570-572.

[5] Žr. puikų M. Pellegrino leidimą, vertimą ir įvadą: *Paolino di Milano, Vita di S. Ambrogio* (Verba Seniorum, n. s. I), 1961; ir A. Paredi, „Paulinus of Milan", *Sacris Erudiri*, 14, 1963, p. 206-230.

[6] Paulinus, *Vita*, c. 55 (ed. Pellegrino, p. 128-129).

[7] Ypač žr. du puikius leidinius su vertimais ir paaiškinimais: H. T. Weisskotten, *Sancti Augustini Vita scripta a Possidio episcopo*, Edition with Revised Text, Introduction, Notes and an English Version, 1919; ir M. Pellegrino, *Possidio Vita di Agostino* (Verba Seniorum, 4), 1955.

[8] *Vita* 22, 6.

tekti savo taurės vyno[1], kaip sidabriniais šaukštais jie valgydavę iš paprastų indų „ne vargui spiriant, bet patiems taip nusprendus"[2].

Posidijui nesunku prikišti, kad jis, kaip paprastas žmogus, nesuprato savo herojaus sudėtingumo. Iš tikrųjų ši biografija labai tiksliai perteikia Augustino ir jo draugų senatvės rūpesčius[3]. Pasikeitusioje aplinkoje, supami jaunesnių žmonių, jie turėjo išsaugoti reiklius savo idealus, pagal kuriuos jau veik keturiasdešimt metų gyveno kasdienį gyvenimą.

Augustino idealo pagrindas – bendras visiško neturto gyvenimas, kurį su savo kunigais jis ir gyveno vyskupo namuose. Hipono miestiečiai tikrai didžiavosi: „Su vyskupu Augustinu visi jo bendrininkai gyvena taip, kaip aprašyta apaštalų darbuose"[4]. Augustinas buvo taip patvarkęs, jog jo kunigu galėjo būti tik sutikęs šitaip gyventi: nesugebantys laikytis šio susitarimo turėjo atsisakyti savo šventų pareigų[5]. Daugelis Augustino kolegų manė, kad jis pernelyg griežtas[6]; tokias taisykles nustatęs Augustinas tikėjosi, kad jų bus laikomasi. 424 m. kilęs skandalas jį be galo nustebino. Vienas iš kunigų neatidavė visų pinigų bažnyčiai: melagingai aiškindamasis, dalį jų susigrąžino, ir, jam mirus, paveldėtojai ėmėsi teistis dėl asmeninės nuosavybės[7].

Šį reikalą Augustinas tvarkė su jam būdingu žavesiu ir ryžtu. Savo ganomiesiems jis pasakė, jog buvęs pernelyg griežtas; bijodami netekti šventų pareigų, jo kunigai galbūt buvę priversti nusmukti iki tokių melagysčių: „Dievo ir jūsų akivaizdoje aš keičiu savo nutarimą: kas nori turėti nuosavybės, kam nepakanka Dievo ir Jo Bažnyčios, tebūnie ten,

[1] *Vita* 22, 2.
[2] *Vita* 22, 2.
[3] Pvz., apie Augustino atsargumą piniginiuose reikaluose žr. *Vita* 24, 1-17.
[4] *Serm.* 356, 2.
[5] *Serm.* 355, 6.
[6] *Serm.* 355, 4 ir 6.
[7] *Serm.* 355, 3.

kur nori ir kur gali, iš jų aš neatimu kunigystės. Nenoriu turėti melagių... Kas pasirengęs maitintis iš Dievo per Jo Bažnyčią, neturėti jokios nuosavybės... tepasilieka su manimi. Kas to nenori, tebus laisvas: tačiau tepagalvoja, ar galės turėti palaimos amžinybę...[1] „Daug prišnekėjau, dėl to kalta plepi senatvė ir silpna sveikata. Kaip matote, pasenau sulig amžiumi, tačiau dėl kūno negalios jau seniai esu senis. Bet jeigu Dievui patinka, ką dabar kalbėjau, Jis duos jėgų, ir dar neapleisiu jūsų"[2].

Netrukus reikalas buvo išspręstas. Augustinas pats iš skaitovo paėmė apaštalų darbų *kodeksą* ir bažnyčioje perskaitė vietas, kuriomis rėmėsi jo kunigų gyvenimas[3]. Su šventa knyga ant kelių jis ėmė stebėtinai tiksliai atsiskaitinėti už kiekvieno savo kunigo pinigines operacijas: toks dokumentas gyvai liudija kasdienį vėlyvosios Romos miestų gyvenimą[4]. Čia patraukliai atsiskleidžia ir Augustino požiūris į drabužius: „Tarkim, man kas nors dovanoja brangų šilkinį drabužį: vyskupui tai gal ir tinka, tačiau netinka Augustinui, tai yra neturtingam žmogui, kilusiam iš neturtingų. Žmonės tik kalbės, jog gavau brangių drabužių, kokių nepajėgiau turėti savo tėvo namuose ar versdamasis pasaulietiniu darbu. Taip nedera: turiu vilkėti taip, kaip galiu... Prisipažįstu, jog raustu dėl brangaus rūbo, nes netinka jis šiam darbui, šiems pamokymams, šiam kūnui ir šiai žilei"[5].

Po tokių žodžių kiekvienas, kas tik apsimetė atsižadėjęs visų savo turtų, tuojau pat buvo suniekintas: „Tegu šaukia prieš mane tūkstantį susirinkimų, tegu plaukia bylinėtis prieš mane kur nori, tebūna tikri, kur tik nori: Dievas padės man, kad ten, kur aš esu vyskupas, jis negalės kunigauti"[6].

[1] *Serm*. 355, 6.
[2] *Serm*. 355, 7.
[3] *Serm*. 356, 1.
[4] Juo naudojasi Jones, *The Later Empire*, 2, p. 771.
[5] *Serm*. 356, 13.
[6] *Serm*. 356, 14.

Griežtumas Augustiną padarė nelabai mėgstamą Hipone; tačiau jis visai nenorėjo būti visuomenės nuomonės kankinys: „Nenorime iš jūsų nuostolių turėti didelį pelną. Čia turėsime mažiau, tačiau kartu valdysime Dangaus karalystėje"[1].

Šis skandalas nebuvo pavienis įvykis. Daug atsitikimų nurodo dažnas negalias, kurios Augustiną ir jo aplinką parodo ne prasčiau nei galingos jo amžiaus vidurio kovų kampanijos. Tokioje padėtyje buvo tam tikras asmeniškumo pradas. Augustinas ir jo draugai buvo jau seni. Jie visuomet sudarė uždarą draugiją; dabar jiems grėsė pavojus tapti izoliuotiems. Pavyzdžiui, Severas iš Milevio savo mieste sukėlė didelių, visiškai nereikalingų rūpesčių, kartu su kunigais slėpdamas įpėdinio vardą; ramindamas savo draugo elgesio sukeltą konfliktą, turėjo įsikišti ir Augustinas[2]. Senieji ištikimybės saitai sumenko: moterų vienuolynas, kuriam anksčiau vadovavo Augustino sesuo, nutrūkus šeimos ryšiams, atrodo, nusmuko[3]. Bet kuriuo atveju, pasidarė sunku rasti vyskupų, vertų pakeisti šią nuostabią kartą. Eraklijus, tarkim, buvo visiškai kitoks žmogus nei Augustinas: mėgiamas, veiklus, laikomas turtingu, turėjęs potraukį statyboms, kuriuo Augustinas niekuomet nepasižymėjo[4].

Augustino spindesys net linko užgožti vietos talentus. Įsitraukęs į tarptautinio masto ginčus su pelagijininkais, senatvėje jis turėjo polinkį niekinti arčiau namų vykstantį intelektinį gyvenimą. Pavyzdžiui, besiskundžiantis vyskupas, kurio pažiūrų į sielos kilmę nevertina „netašytų stuobrių kunigų banda", tarp kurių jam tenką gyventi, Augustino sutinkamas sarkastiškai[5].

Be kita ko, papildomas didysis Augustino veikalas apie

[1] *Serm*. 356, 15.

[2] *Ep*. 213, 1.

[3] *Ep*. 211, 4.

[4] *Serm*. 356, 4. Žr. P. Verbraken, „Les deux sermons du prêtre Éraclius d'Hippone", *Rev. bénédictine*, 71, 1961, 3-21.

[5] Pvz., *Ep*. 202A, 3, 7.

krikščionių mokslą *De doctrina Christiana*. Tam tikra prasme jis buvo pasenęs. Mat čia savaime suprantamu laikoma tai, ko po barbarų įsiveržimo laikyti savaime suprantamu tapo nebeįmanoma. Šiame veikale laikytasi prielaidos, jog romėnų mokyklose žmonės vis dar gali įgyti pakankamai normalų išsilavinimą, kad nepasirengę gebėtų kalbėti pakankamai gera, retorikos blizgesio nepaveikta lotynų kalba. Čia manyta, jog įmanomi protiniai mainai tarp įvairių krikščioniško pasaulio dalių mokslininkų[1]. Bet iš tikrųjų 420-aisiais žmogus iš provincijos jau nebegalėjo padaryti tokios karjeros, kokią 370-aisiais padarė Augustinas. Hipone nebuvo nė vieno klasikinės literatūros knygyno[2]; ir Augustinas visuomet džiaugdavosi bet kokia parama savo bibliotekai[3]. Net Kartaginoje tapo neįmanoma rasti vertėją paprastam graikiškam tekstui išversti[4]. Tačiau blogiausia, jog naujoji Afrikos kunigų karta tenkinosi vien tuo, kad kreipdavosi į Augustiną. 428 m. Kartaginos diakonas (vėliau vyskupas) Kvodvultdėjas[5] kreipėsi į Augustiną, kaulydamas iš jo paprasčiausio skaitalo – trumpo erezijų vadovėlio[6]. Atrodė, kad ankstesniuosius lotynų ir graikų kalbomis sudarytus erezijų sąrašus žinojo tik Augustinas[7]. Kai, pramokęs graikų kalbos, Augustinas stengėsi priartėti prie kosmopolitinės kultūros ir leidosi trukdomas prašymais išversti trumpą graikų tekstelį šiai knygai[8], Kvodvultdėjas, atrodo, įkūnijo sustingusios bei savimi patenkintos, už didžio vardo besislepiančios provincialios kultūros pavojus: jam tereikėjo vien „Afrikos duonos"[9].

[1] Žr. aukščiau p. 309-310.
[2] *Ep.* 118, 2, 9.
[3] *Ep.* 231, 7.
[4] *Ep.* 222, 1 ir 223, 4.
[5] Apie jį žr. puikų R. Brauno įvadą *Quodvultdeus, Livre des Promesses des Prédications de Dieu* (Sources chrétiennes, 101), 1964, 1, p. 88-112.
[6] *Ep.* 221, 3.
[7] *Ep.* 221, 1.
[8] Ypač žr. Courcelle, *Les lettres grecques*, p. 192-194.
[9] *Ep.* 223, 1.

Dar daugiau: daugelyje vietų visuotinė bažnyčia dar nebuvo atsigavusi po prievartinio donatininkų judėjimo sunaikinimo. Daugelis vyskupų suprato, kad imperijos įstatymai juos verčia vadovauti besipriešinančiai ir neveikliai bendruomenei[1]. Vieną įtaigiausių savo pamokslų apie vyskupų pareigas Augustinas pasakė kaip tik tokioje vietoje, Fusaloje, dar neseniai buvusioje stipria donatininkų tvirtove[2]. Kaip tik Fusaloje įvyko kitas siaubingas skandalas[3]. Šis kaimas priklausė Augustino diecezijai. Augustinas turėjo neginčijamą teisę iš savo bendruomenės parinkti vyskupus tokioms vietoms. Kai pirmas jo atrinktasis buvo atmestas, kaimiečiams Augustinas pristatė kitą pragaištingą kandidatą Antonijų. Jaunasis Antonijus elgėsi kaip mažas tironas ir pasmerktas atsisakė užleisti vietą[4]. Ginti savo bylos jis iškeliavo į Romą. Dėl šio reikalo suskilo net Afrikos vyskupai[5]; Augustinas, matydamas esąs kaltinamas ir siekdamas sugriauti aiškiai sėkmingas Antonijaus machinacijas, turėjo parašyti aistringą ir kartu nepaprastai diplomatišką laišką Romos vyskupui Celestinui[6]. Jeigu jaunajam vyrui pasisektų, susiklostytų tokia pat padėtis, kaip prieš dešimtį metų: „Grasinama... teismais, viešais suvaržymais ir kariuomenės puolimais, kad vargšai katalikai katalikų vyskupo bijotų labiau nei būdami klaidatikiais bijojo katalikų imperatorių įstatymų"[7]. Tai bjaurus vienybės kainos priminimas.

Tačiau tolimas pūniškai kalbantis kaimas Fusala buvo išimtis: Hipone stipri katalikų mažuma po truputį virto dauguma. Šis besiplečiantis vyksmas savitai paveikė religinį gyvenimą, su kuriuo Augustinas visuomet buvo susijęs. Esama

[1] Žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 292-293.
[2] *Guelf* 32 (*Misc. Agostin.* I, 563-575).
[3] *Ep.* 209.
[4] *Ep.* 209, 4.
[5] *Ep.* 209, 6.
[6] *Ep.* 209, 5.
[7] *Ep.* 209, 9.

liudijimų, jog kibūs liaudies jausmai, kadaise krypę į donatininkų vadovus, dabar ėmė supti Augustiną. Apsikrikštyti liepiantys sapnai senovės pasaulyje – įprastas liaudies krikščionybės bruožas, kaip, beje, ir daugelyje šiuolaikinių misijų kraštų. Kažkada Augustinas pasityčiojo iš tokiais apreiškimais grindžiamų donatininkų pretenzijų[1]. Dabar tokie jausmai apsupo jį patį: kaip tik tokio sapno paragintas, krikštytis pas Augustiną į Hiponą iš tolimo kaimo atkeliavo neturtingas žmogus[2]. Augustinas žinojo, kad jis dažnai prisisapnuoja daugeliui žmonių[3]. Į tai jis reagavo kaip tikras Monikos sūnus[4]. Kartą išgydyti jam atgabeno mirtinai sergantį žmogų. Pirmoji reakcija – juokai: „Jeigu ką nors galėčiau, pirmiausia pats tuo pasinaudočiau"; tačiau sužinojęs, kad žmogui per sapną buvo liepta ateiti pas jį, jis uždėjo savo rankas ant ligonio[5].

Paskutiniaisiais gyvenimo metais Augustinui iš tikrųjų su stebuklais tekdavo susidurti prie durų slenksčio. 416 m. į Afriką grįžęs Orozijus iš Jeruzalės parsivežė ką tik rasto šv. Stepono kūno relikvijų. Per kelerius metus *memoriae*, mažytės koplytėlės, kuriose saugodavo skrynelę su šventomis dulkėmis, atsirado daugelyje Hiponą supančių miestelių ir dvarų: jų būta pas Posidijų Kalamoje ir pas Evodijų Uzalyje. Tuo metu jau įrengtos ir kitos *memoriae*, pirmiausia pašvęstos šv. Ambraziejaus rastiems Milano kankiniams Gervazui ir Protazui[6].

Šios *memoriae* keldavo vienodai stiprius ir katalikų, ir donatininkų jausmus. Vėlyvosios Romos miestų žmonėms reikėjo galingų žmonių globos: įsikūręs Uzalyje, šv. Steponas virto dvasiniu tokio žemiško globėjo atitikmeniu; valstiečiui

[1] *Ep. ad cath.* 19, 49-50.
[2] *De cura ger. pro mort.* 12, 15.
[3] *Serm.* 322 ir 323, 2.
[4] Žr. aukščiau p. 24-26 ir 30-31.
[5] *Vita* 29, 6.
[6] Ypač žr. *De civ. Dei* XXII, 8.

jis pasirodė vilkėdamas netoliese gyvenančio senatoriaus rūbais[1]. Tačiau svarbiausia – akivaizdžiai jaučiamas šventojo kūno buvimas[2]: iš dvylikos prie *memoriae* įvykusių išgijimų devyni atsitiko tiesiogiai prisilietus prie šventenybės arba su ja besiliečiančių daiktų[3].

Kai tokie liaudies tikėjimai atrodė esą donatininkų bažnyčios priedanga, Augustinas griežtai prieš juos pasisakė. Jis buvo sakęs, jog „jie meldžiasi kiekvienam Šventosios žemės grumsteliui"[4]. Dabar jis pats sakė pamokslą kaip tik tokio „žemės grumstelio"[5] sukviestoms minioms. Naujosiomis relikvijomis Evodijus pasinaudojo savo paties padėčiai sustiprinti. Jas jis padėjo į iš donatininkų atimtą Atgautąja vadinamą baziliką, taip siekdamas sutvirtinti ankstesnių jos tikinčiųjų ištikimybę[6]. Hipono apylinkėse naujosios *memoriae* apsupo kaimų bažnyčias, kurias prieš dešimtmetį puldinėdavo cirkumcelionai[7]. Tai nelabai stebina, mat Afrikoje visuomet buvo begalė šventų kūnų[8]. Tačiau nauja buvo su jais susijusių stebuklingų išgijimų banga: per dvejus metus Hipone jų buvo septynios dešimtys[9].

Istorikas veikiausiai niekuomet neprisikas prie tokios staigios jausmų krizės šaknų. Tačiau mes galime atsekti, kaip į šiuos stebuklingus įvykius reagavo Augustinas[10]. Iki 424 m. Hipone nebuvo šv. Stepono *memoriae*. Ją savo lėšomis pasta-

[1] *De miraculis S. Stephani* I, 14, (PL 41, 841).
[2] *Ep.* 78, 3.
[3] *De civ. Dei* XXII, 8.
[4] *Ep.* 52, 2.
[5] *Serm.* 317, 1.
[6] *De miraculis S. Stephanii* I, 7 (PL 41, 839).
[7] Žr. atitinkamą schemą H. J. Diesner, „Die Circumcellionen v. Hippo Regius", *Kirche und Staat im spätrömischen Reich*, 1963, p. 79.
[8] *Ep.* 78, 3.
[9] Žr. Quodvultdeus, *Livre des promesses* VI, 6, 11, ed. Braun, II, p. 609; priešininkų daromus gydymo stebuklus katalikas vadina „vaizduote pagrįsta apgaule", per kurią „minios manėsi atgausią regėjimą ir gebėjimą vaikščioti".
[10] Žr. puikų tyrimą J. de Vooght, „Les miracles dans la vie de S. Augustin", *Recherches de Théologie ancienne et médiévale*, 11, 1939, p. 5-16.

tė Eraklijus[1], ją puošė Stepono mirtį vaizduojančios mozaikos ir Augustino parašytos eilės[2]. Kartą įsitraukęs į šį judėjimą, Augustinas, kaip jam įprasta, prisidėjo prie jo labai rūpestingai. Stebuklai – judrių liaudies jausmų išraiška: patyrusieji juos laikė giliu asmeniniu apreiškimu[3]; girdėti pasakojimai apie stebuklus būdavo greit pamirštami arba iškraipomi[4]. Augustinas nutarė kiekvieną tokį atsitikimą ištirti ir užrašyti, o patikrintus išgijimus kuo labiau išgarsinti. Hipone iš išgydytojo jis reikalaudavo surašyti įvykio ataskaitą į *libellus;* tuomet šis dokumentas būdavo viešai skaitomas bažnyčioje, dalyvaujant pačiam autoriui, o vėliau atiduodamas saugoti į vyskupo biblioteką[5]. Tokią tvarką nelabai sėkmingai jis mėgino įpiršti ir savo kolegai Evodijui, kurio paties surinkta stebuklų kolekcija gyvai vaizduoja Uzalio kasdienybės smulkmenas, tačiau vargu ar įspūdingai liudija antgamtinį pasaulį[6]. Tokiuose Augustino veiksmuose matyti tam tikras atkaklumas: jis buvo „tikrai pasipiktinęs", kilmingai Kartaginos poniai nepasinaudojus padėtimi bei įtaka, kad išgarsintų savo išgijimą[7]. Paskirus atsitikimus jis troško surinkti į viena taip, kad jie sudarytų glaustą ir įtaigų stebuklų rinkinį, panašų į lydėjusįjį ankstyvosios bažnyčios augimą[8]. Jau nebe pirmą kartą Augustinas ėmėsi liaudies tikėjimo faktų. Siekdamas sutriuškinti pelagijininkus, jis pririnkęs aprašė tokių pat gajų jausmų, Afrikoje supusių vaikų krikštą[9]. Naujosios, paskutinėje *Dievo valstybės* knygoje varo-

[1] *Serm.* 356, 4.

[2] *Serm.* 316, 5.

[3] Pvz., *De civ. Dei* XXII, 8, 164-168.

[4] *De civ. Dei* XXII, 8, 400.

[5] Žr. talentingą tyrimą H. Delehaye, „Les premiers *libelli miraculorum*", *Analecta Bollandiana*, 29, 1910, p. 427-434; ir „Les reculeils antiques des miracles des saints", *Analecta Bollandiana*, 43, 1925, p. 74-85.

[6] Jones, *The Later Empire* II, p. 963: „tokios menkos istorijos..."

[7] *De civ. Dei* XXII, 8, 160.

[8] *De civ. Dei* XXII, 8, 350-353.

[9] Žr. aukščiau p. 446-447.

mos kampanijos tikslas, be kita ko, buvo ir „stebinančiais pakinktais sutramdyti" racionaliuosius pagonis[1], kurių daugelis buvo garsūs gydytojai[2], tiesiogiai nurodant į tai, kokie nepaprasti dalykai aplink juos vyksta krikščionių bendruomenėse.

390 m., rašydamas *Apie tikrąją religiją*, Augustinas aiškiai teigė, jog stebuklai, vykę Apaštalų laikais, nebegali atsitikti[3]; šią pažiūrą netiesiogiai jis reiškė ir daugelyje kitų savo knygų bei pamokslų[4]. Tačiau kartu jis iš tikrųjų liudijo ir pripažino išgijimus, siejamus su Milane įspūdingai atrastais Gervazo ir Protazo kūnais. Tad staigus Augustino sprendimas kuo labiau išgarsinti stebuklingus išgijimus Afrikoje neturėtų būti laikomas netikėtu ir neparengtu pasidavimu liaudies patiklumui[5]. Tai veikiau reikštų, kad pasistūmėjo be galo sudėtingo Augustino minčių statinio centras; greta vykstantys stebuklai, kadaise tūnoję jo minčių pakraštyje, dabar tapo labai svarbūs tikėjimui paremti.

Šioje evoliucijoje mes iš tiesų regime gilių pasikeitimų mikrokosmą, skiriantį jauno ir seno Augustino religiją. Kaip dauguma vėlyvosios antikos žmonių, Augustinas buvo patiklus, tačiau nebūtinai prietaringas. Šventose vietose vykstant nepaprastiems dalykams, jis, kaip filosofas, buvo gerai pasirengęs pasipriešinti grubiems įvykio aiškinimams, tačiau ne pačiam įvykiui[6]. Jis nebuvo pasirengęs neigti to, ką jam pasakojo šališki žmonės; tačiau jis atkakliai kritikavo bet kokius

[1] *De civ. Dei* XXII, 8, 568. Toks požiūris būdingas visai vėlyvosios antikos intelektualiai aplinkai: ypač žr. H. I. Marrou (en collaboration avec A. M. La Bonnardière), „Le dogme de la résurrection des corps et la théologie des valeurs humains selon l'enseignement de sint Augustine", *Rev. études augustin.*, 12, 1966, p. 111-136, ypač p. 115-119.

[2] *Ep.* 227.

[3] *De vera relig.* 25, 47.

[4] *Retract.* I, 13, 7.

[5] Tokių užuominų esama Jones, *The Later Empire* II, p. 963-964.

[6] Tai teisingai pabrėžia Van der Meer, *Augustine*, p. 527-557.

tokių įvykių ar religinės praktikos aiškinimus, atrodžiusius nevertais teisingos pažiūros į Dievą ir sielą[1].

Net gamtos pasaulis buvo kupinas ypatingų ir stebinančių atsitikimų. Jau visai suaugusį žmogų jį „nepaprastai sukrėtė" pirmą kartą pamatytas magnetas[2]. Išmintingas senovės pasaulio žmogus nesugebėjo tvarkingai sudėlioti viso gamtos pasaulio. Senatvėje Augustinas aštriai suvokė šį nesugebėjimą. Jis susidūrė su dviem vyrais, pasitikėjusiais racionaliomis klasikos žmogui prieinamomis kategorijomis: mokytasis Porfyrijus atmetė mokymą apie Kristaus Prisikėlimą ir Dangun žengimą, nes tai nesiderino su senąja fizika[3]; Julianas iš Eklano manė, jog įgimtos pirmosios nuodėmės idėja prieštaraujanti logikai[4]. Prieš juos abu Augustinas išrikiuoja visą nepaaiškinamų ir stebėtinų reiškinių katalogą; čia ir įgytųjų bruožų paveldėjimas[5], ir skiepytų alyvmedžių būklė[6]. Visa tai – tylus, gamtos mokslo nepaaiškintų „pasipriešinimo salelių" sukilimas:[7]

Ir danguje, Horacijau, ir žemėj
Daugiau dalykų paslėpta yra,
Negu sapnavo jūsų išmintis.[8]

Stebuklai Augustinui kaip tik ir priminė tokius protui įpročių užrištus raiščius. Dievo valios tvarkomuose visatos vyksmuose nereikia nieko, kas dar labiau išsiskirtų iš lėtos ir įprastinės gamtos tėkmės. Įprastu dalyku mes laikome lėtai vykstantį stebuklą, kai, drėkindamas vynuogyną, vanduo

[1] Pvz., *De cura pro mort. ger.* 16, 19.
[2] *De civ. Dei* XXI, 4, 81.
[3] *De civ. Dei* XXII, 11.
[4] *C. Jul.* V, 14, 51.
[5] Pvz., *C. Jul.* VI, 6, 15.
[6] *De nupt. et concup.* I, 19, 21.
[7] Ypač žr. *C. Jul.* VI, 6, 17-18.
[8] Puikiai apibūdindamas tokį požiūrį cituoja Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, p. 151-157 (Vertė A. Churginas – *Vert. past.*)

tampa vynu: mes stebimės tik tuomet, kai Kristus, kaip buvo, „vienu judesiu" vandenį paverčia vynu[1].

Staigus nustebimas neturėjo didelės reikšmės religinėms jauno platonininko Augustino idėjoms. Tuomet religijos esme jis laikė siekimą pakilti virš įprastinių mąstymo būdų, kuriuos įperša santykiai su juntamu pasauliu. Nuolatiniai stebuklai, jo manymu, tik atbukintų žmonių giminės supratingumą, nes vos tik stebuklas tampa įprastu dalyku, jis liaujasi buvęs stebuklingas[2]. Mąstytojui stebuklas, keistenybė, netikėtumas linko ištirpti darnios ir racionalios visatos gelmėse, nelyginant blyškūs šviesuliai saulėje. Racionalus protas galėjo po truputį nesustodamas kopti nuo gamtos dėsnių, tebuvusių subjektyviu įprastinių reiškinių registravimu, prie tikrųjų dėsnių – darnesnių, taisyklingų ir protingų[3]. Augustinui senstant, šis požiūris tapo nebe toks tvirtas. Jis aistringai ir giliai įsitikinęs gynė teorijas, prieštaraujančias visiems įprastiems pagrindimo būdams. Pavyzdžiui, žmonių mintis apie lygybę pasirodė nesutaikomai prieštaraujanti žmonių giminės bausmės faktui, kilusiam iš vieno žmogaus nuodėmės[4]. Susidūręs su tokiomis problemomis, Augustinas tylomis praplėtė žmogaus proto galių ribas: mąstytojo visatą dabar supo nesuvokiamų įvykių kraštas.

Vietiniai stebuklai dažniausiai būdavo tik kūno pasveikimai. Sendamas Augustinas daugeliu atvejų jau buvo atsisakęs vienpusiško platonininkų domėjimosi tik protu. Religijos esmė ir toliau liko „išgydyti širdies akis"[5]; tačiau dabar Augustinas reikšmės teikė ir kūno tikėjimui: jis meldė sveikatos[6]; manė, kad žmogus visuomet turįs bijoti mirties[7]. Gamtos pa-

[1] Pvz., *Ep.* 137, 3, 10.
[2] *De util. cred.* 16, 34.
[3] C. *Faust.* XXVI, 3.
[4] Žr. aukščiau p. 456-457.
[5] *Serm.* 88, 5.
[6] Ypač žr. Burnaby, *Amor Dei*, p. 113-114.
[7] *Serm.* 299, 8 ir 355, 4.

saulyje taip dosniai grožio paskleidęs Dievas negalįs nekreipti dėmesio į kūno ligas[1]. Augustinas iš tikrųjų ėmė skausmingai suvokti, kokios didelės fizinės žmonių giminės kančios. Šie stebuklai radosi iš nevilties, apimančios žmones, kai juos užgriūva „daugiau ligų, nei telpa bet kokioje medicinos knygoje"[2]. Aiškiai matomi žmogaus gyvenimo vargai, jo *miseria*, pripažino būtinybę turėti kokią nors paguodą, kokių nors *solacia*[3]. Ši paguoda, tarsi į tamsų kambarį krintąs saulės spindulys,– menkutė užuomina į galutinį persikeitimą, į šlovingą išrinktųjų kūnų prisikėlimą[4].

Kaip tik būtinybė tikėti neįtikėtinu tolimu persikeitimu nulėmė galutinį Augustino požiūrį į aplinkui vykstančius stebuklus. Dar kai buvo jaunesnis, manė, jog žmonių tikėjimui nebereikia tokių įspūdingų įrodymų. Anuomet jo mintys sukosi apie tikėjimo vienybę, taip stebėtinai „spindėjusią" visuotinėje katalikų bažnyčioje[5]. Ankstyvosios bažnyčios stebuklai pradėjo ir net „išugdė" nepaprastai pasklidusią bažnyčią, ir ji taip išsiplėtė paties Augustino amžiuje. Palyginti su tvirta bei įrodymų nereikalaujančia visuotinės bažnyčios vienybe, liaudiškus donatininkų tikėjimus galima atmesti nelyginant teatro triukus[6]. Už tokio požiūrio slypėjo mintis, kad, krikščionybei taip greitai paplitus po Romos pasaulį, žmonės apskritai atsikratė pagonių laikų nepatiklumo, tad jau nebereikėjo įtikinėti stebuklų galia.

Dabar Augustinas nebuvo toks tikras: žmonių giminė ir toliau esanti veik tokia pati, jai visuomet reikia į priekį varančios autoriteto jėgos. „Mūsų tėvų Dievas yra ir mūsų Dievas"[7]: paslaptinga Jo visagalybė Senojo Testamento stebuklus

[1] *Serm.* 317, 3.
[2] *De civ. Dei* XXII, 22, 90.
[3] *De cura ger. pro mort.* 16, 20.
[4] *Serm.* 317, 1.
[5] *Serm.* 88, 2.
[6] *Tract. in Joh.* 13, 17.
[7] *De VIII Dulcitii quaest.* 7, 3.

su šiuolaikiniu pasauliu susiejo panašiai, kaip Augustino pažiūroje į suvaržymus Jo visagalybė rūsčias bausmes senajam Izraeliui susiejo su Afrikos bažnyčioje prievarta įsigalėjusia vienybe. Pats Dievas, nepasitaręs su platonininku, nusprendė, kaip dažnai gali vykti arba nevykti stebuklai[1]. Visos Dievo tautos viltys dabar sudėtos į ateitį – į Kūno Prisikėlimą. Kankiniai mirė dėl šio neįmanomo tikėjimo; mirusiems jų kūnams taip pat leista tai liudyti[2]. Kaip tik prie tokios pažiūros priėjo Augustinas, kai dvidešimt antrojoje *Dievo valstybės* knygoje, padrikai ir spalvingai pasakodamas apie keistus Hipone, Kartaginoje, Kalamoje, Uzalyje, Fusaloje ir mažose kaimo bažnytėlėse atsitikusius įvykius, antikinės fizikos išugdytus žmones mėgino įtikinti, jog tyruose, niekuo nesuterštuose jų vaizduotės danguose atsirastų vietos ir jų žmogiško kūno medžiagai: *Viešpats mintis žmonių mato: kokios jos tuščios*[3].

35

ROMĖNŲ AFRIKOS PABAIGA[4]

„Ne tik sienų, bet ir visų (Afrikos). provincijų taiką laiduoja barbarų priesaikos"[5] – kartą romėnų senatoriui rašė Augustinas. Jis retai užsimena apie Afrikos barbarų[6] pasaulį. Į pietus ir vakarus nuo Hipono, didelėse kalnų grandinėse – Kabylijoje, Hodnoje, Auruose – gyveno pusiau klajoklių gentys. Gyvendamos pusbadžiu, jos nuolat veržėsi į civilizuotas žemumas. Jų raitelių būrių antpuoliai siekdavo gana plačiai: per

[1] *Serm.* 286, 5.
[2] *De civ. Dei* XXII, 9.
[3] *Ps* 93, 11 (*De civ. Dei* XXII, 4).
[4] Geriausias tyrimas šia tema yra Chr. Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, 1955.
[5] *Ep.* 47, 2.
[6] *Ep.* 220, 7.

vieną tokį antpuolį netoli Sitifio buvo pagrobta Severo iš Milevio dukterėčia[1]. Toliau į pietus ir rytus, ten, kur Romos sienos lietė dykumą, tvyrojo tikrų klajoklių pavojus. Tai buvo po visur pasklidusių karinių įtvirtinimų, pusiau nepriklausomų klanų vadų, įtvirtintų keliaaukščių vienkiemių pasaulis; nė kiek nepanašūs į taikias ir išsidraikiusias pakrantės vilas, šie statiniai tarsi viduramžių pilys kilo virš alyvmedžių plantacijų, nesaugiai atvirų dykumos keliams[2]. Šis platus žemyno gilumos kraštas neturėjo veik nieko bendra su Augustinui žinoma romėniškąja Afrika: tą Romos kariuomenės vargiai suvaldomą ir krikščionybei sklisti nelaidų pasaulį jam primindavo tik Hipono apylinkių dvaruose dirbantys vergai[3].

Vyskupaudamas Augustinas tik vos pakeitė savo nuo studijų laikų susigulėjusius įpročius. Šio pasaulio centras ir toliau buvo Kartagina: per trisdešimt metų į ją Augustinas buvo nukeliavęs trisdešimt tris kartus[4], ir tik vieną kartą aplankė labiau laukinę Mauretanijos provinciją[5]. Didžiajame mieste jis užtrukdavo ištisus mėnesius – su kolegomis tvarkydavo neišsenkančius reikalus[6], lankydavo įtakingus asmenis, turbūt gerai pietaudavo (kepta poviena pakeisdavo vegetarinę Hipono vienuolyno dietą)[7]. Kartaginoje išliko senasis gyvenimas. Prokonsulų Afrika liko veik neįsivaizduojamų turtų oazė, tuo tarpu likusią Vakarų imperijos dalį niokojo barbarai. Afrika buvo Vakarų imperatorių turtų „užuovėja"; stambūs žemvaldžiai čia apdovanojami vis naujomis privilegijomis nuo palankių mokesčių nuolaidų iki teisės medžioti liūtus[8]; įrašai ir

[1] *Ep.* 111, 7.
[2] B. H. Warmington, *The North African Provinces*, p. 20-26.
[3] *Ep.* 199, 12, 46.
[4] Žr. aukščiau p. 212-213.
[5] Žr. aukščiau p. 423-424; žr. G. Bonner, „Augustine's Visit to Caesarea in 418", *Studies in Church History*, I, ed. Dugmore and Duggan, 1964, p. 104-113.
[6] Žr. aukščiau p. 260-261 ir 392-393.
[7] *De civ. Dei* XXI, 4, 15.
[8] Pvz., *Cod. Theod.* XV, 11, 1.

toliau šlovino į Kartaginą – vis dar Afrikos Romą – atvykstančių prokonsulų aristokratų dosnumą ir tiesumą[1].

Tačiau paskutiniuosius trisdešimt metų Afrika tik naudojosi saugiu gyvenimu. Jos visuomenė keistai suskilo ir tapo neveikli. Stambieji vietos žemvaldžiai retai eidavo tarnauti imperatoriams[2]. Savo galią jie panaudodavo už įprastinės valdžios mechanizmo ribų. Pagrindiniai jų rūpesčiai – dvarai, trokštamas kuo gausesnis derlius[3], vyno kokybė[4], medžioklės malonumai[5]. Jie skyrėsi iš visų, jiems pavydėta: *Isti soli vivunt*, jie vieninteliai tegyvena[6].

Vyskupai taip pat buvo nuošalėje. Jie tapo dvariškiais *par excellence*. Jų reikalai juos dažnai atvesdavo į Raveną. Iki pat Augustino mirties Alypijus vedė derybas Romoje: jis išmoko būti jautrus italų nuomonei ir žinojo, kaip dvariškiams niekuomet nelikti skoloj[7]. Katalikų vyskupai, anot vizituojančių pareigūnų, dabar turėjo tą privalumą, kad buvo vieni iš vyriausių ir labiausiai gerbiamų provincijos visuomenės narių. Nieko nuostabaus, kad paskutinieji išlikę Augustino laiškai – meistriškai surašytos diplomatinės notos[8]. Tačiau vyskupai veikliai rūpinosi tik savimi ir savaisiais globotiniais[9]. Pasauliečiams jie paliko gintis patiems. Šiems pasauliečiams besitęsianti gerovė taip pat reiškė ir besitęsiantį pagonių gyvensenos fasado išsaugojimą: jie būrėsi į pagonių literatūros draugijas, globojo didžiuosius cirko reginius; iš katalikų imperatorių jie net reikalavo atleidimo nuo mokesčių, tarsi būtų

[1] Salvianus, *De gubernatione Dei* VII, 16 (PL 53, 143).
[2] Žr. aukščiau p. 20-21.
[3] *Enarr. in Ps.* 136, 3.
[4] *Enarr. in Ps.* 136, 5; plg. *De miraculis S. Stephani* II, 3, 9 (PL 41, 849).
[5] *Mai* 126, 12 (*Misc. Agostin.* I, p. 366).
[6] *Serm.* 345, 1.
[7] Žr. aukščiau p. 422-423 ir 443-444.
[8] *Ep.* 229-231.
[9] Teisingai pabrėžia Frend, *Donatist Church*, p. 329.

pagonių imperijos kulto šventikai[1]. Palyginti su tokiais žmonėmis, vyskupai tebebuvo menki vabalėliai: Romoje žmonės lengvai tikėjo, jog Augustinas tesąs įrankis, kuriuo naudodamasis stambus žemvaldys savo valdas stengiasi išvaduoti nuo rūpesčių keliančio vyskupo[2]. Romėnų Galijos, Ispanijos ir Šiaurės Italijos gyventojų dorai reikšminga vyskupų ir vietos žemvaldžių sąjunga Afrikoje aiškiai nesusidarė. Tad nejučiomis Afrikos provincijų valdžia išslydo iš civilių gyventojų rankų ir atiteko grėsmingiems prašalaičiams – karo vadams, kurie, būdami Afrikos vietininkais, civilizuotą pakrantę gynė nuo plataus žemyno gilumos krašto. Afrikos karininkai – pavojingai negausus, išsibarstęs ir visų nemėgstamas sluoksnis. Augustinas į juos nedėjo jokių vilčių: svarbiausias kareivių gyvenimo džiaugsmas – bauginti vietos ūkininkus[3]. Jo ganomieji sutiko su vyskupu; mat kadaise jie patys susidorojo su vietos įgulos viršininku[4]. Dabar Afrikoje pasirodę karininkai priminė neramumų apimtą šiaurinį Viduržemio jūros krantą. Vienas toks vyras buvo palaidotas Kartenose (*Ténès*), toli į vakarus nuo Hipono. Jis praturtėjo: uniformos apsiaustas buvo nusagstytas puikiomis aukso sagėmis; šias sages pagal germanų pavyzdį galbūt padarė germanų meistras tolimame Reino krašte[5].

Augustinas negalėjo išvengti nebendravęs su šiais žmonėmis. Kariuomenė buvo vienintelė veikianti policinė jėga;

[1] Pvz., reikšminga, kad *Cod. Theod.* VII, 13, 22 (428 m.) kreipiamasi į pagonį Voluzianą (žr. aukščiau p. 344-345). Žr. įdomų tyrimą T. Kotula, *Zgromadzenia prowincjonalne w rzymskiej Afryce w epoce późnego Cesarstwa*, 1965, ypač p. 161-166 (santrauka prancūzų kalba *Les Assemblées provinciales dans l'Afrique romaine sous le Bas-Empire*, p. 171-179), kur galbūt truputį perdedamas tokių institucijų nuosmukis paskutiniuoju Romos Afrikos dešimtmečiu. Dabar *Saturnalijų* autorių Makrobijų galima laikyti to Afrikos aplinkos kūdikiu: žr. aukščiau p. 345, išn. 5.

[2] *Ep.* 209, 5.

[3] *Enarr. in Ps.* 136, 3; apie arklių nusavinimą plg. *De div. quaest.* LXXXIII, 79, 4.

[4] *Serm.* 302, 16.

[5] J. Heurgon, *Le trésor de Ténès*, 1958.

jam ji padėjo donatininkams taikant suvaržymų politiką[1]. Kaip tik noras užtikrinti, kad būtų taikomi prieš eretikus nukreipti įstatymai ir nerimas dėl katalikų bažnyčių saugumo Mauretanijoje bei Pietų Numidijoje Augustiną suvedė su Bonifacijumi – vienu iš spalvingiausių ir labiausiai tikinčių naujosios kartos profesionalių karininkų[2].

Kai 418 m. Augustinas pirmą kartą sutiko Bonifacijų, šio karjera jau buvo atvedusi jį nuo Dunojaus į Marselį. Visą gyvenimą jis pragyveno tarp barbarų. Dabar Bonifacijus vadovavo samdinių gotų būriui ir stovėjo prie pietinių Afrikos sienų, galbūt netoli Visceros (*Biskra*). Pareiga persekioti donatininkus tikriausiai kėlė neaiškumų: jo paties kareiviai gotai buvo krikščionys arijonai, tad taip pat eretikai[3]. Tačiau kadangi jis buvo vedęs pamaldžią katalikę, Augustinas kreipėsi ilgu atviru laišku, kuriame pateisino tokius persekiojimus[4]. Įtakingi vietos karininkai vyskupams buvo nepaprastai reikalingi sąjungininkai. Atrodo, Bonifacijus toks ir buvo. Kai apie 420 m. mirė jo žmona, Bonifacijus net galvojo išeiti į vienuolyną[5]. Tik Augustinas ir Alypijus nuo to jį atkalbėjo. Prieš trisdešimt metų Augustinas buvo atkeliavęs iš Tagastos į Hiponą, norėdamas vieną imperijos slaptosios tarnybos darbuotoją įkalbėti tapti vienuoliu[6]; dabar jis leidžiasi į ilgą anksčiau neįsivaizduojamą kelionę į Tubunas (*Tobna*), kad generolą įtikintų likti savo tarnyboje[7]. Jis ėmė suvokti, jog saugumas nepaprastai reikalingas. *Dievo valstybėje* jis jau buvo ištyręs ir įrodęs, kokia

[1] Pvz., *Cod. Theod.* XVI, 2, 31; žr. Brown, „Religious Coercion", *History*, 48, 1963, p. 288.

[2] Ypač žr. H. J. Diesner, „Die Laufbahn des *Comes Africae* Bonifatius und seine Beziehungen zu Augustin", *Kirche und Staat im spätrömischen Reich*, 1963, p. 100-126.

[3] *Ep.* 185, 1, 1. Apie staigų arijonybės paplitimą Afrikoje tarp tokių kareivių ir jų vyskupų ypač žr. La Bonnardière, *Rech. de chronologie augustin.*, p. 94-97.

[4] *Retract.* II, 73.

[5] *Ep.* 220, 2 ir 12.

[6] Žr. aukščiau p. 148-149.

[7] *Ep.* 220, 3.

vertinga yra grynai žemiška taika[1]; Pietų Numidijoje Augustinas galbūt pirmą kartą įvertino, kiek daug šiam laukiniam kraštui reiškia žemiškoji taika, kurią namie laikė savaime suprantamu dalyku. Katalikų bendruomenėms reikėjo stipraus žmogaus, galėjusio jas apginti nuo niokojančių klajoklių antpuolių[2].

Tad Augustinas ir Alypijus kreipėsi tiesiai į prie sienos stovintį generolą, kaip kreipdavosi į imperatorius Ravenoje. Tačiau, vertindami tokius žmones kaip Bonifacijus, juodu vadovavosi pasenusiomis nuostatomis. Didysis ankstesnių laikų maurų generolas galėjo būti ir labai nemėgstamas, tačiau jis bent jau buvo vietinis žmogus ir savo ginamose provincijose turėjo didelių dvarų[3]. Bonifacijus, priešingai, buvo karjeros generolas. Jo kilimas priklausė nuo to, ar sėkmingai dalyvavo įvykiuose, vykusiuose toli vienas nuo kito, pavyzdžiui, prie Dunojus ir Pietų Ispanijoje. Jis priklausė žmonių luomui, kuris nusmukusius Vakarų imperatorius ėmė keisti karaliais. Likti savo pareigose prie tolimos Afrikos sienos būtų reiškę išsižadėti pasaulio taip pat, kaip ir tapus vienuoliu. Augustinas iš jo tikėjosi tokios aukos: paklusti vyskupo siūlomam neturto, teisingumo ir celibato gyvenimui paprasčiausiai esanti pamaldaus krikščionies asketo pareiga[4]. Ganytojiški patarimai iš esmės reiškė, kad jis turėtų atsisakyti bet kokių vilčių pakilti aukščiau.

Mirusios Bonifacijaus žmonos įtaka netruko išsikvėpti. Apie 423 m. jis *de facto* pasidarė Afrikos vietininku; 426 m., apsilankęs dvare, įteisino savo padėtį. Šis vizitas reiškė Augustino iliuzijų pabaigą. Bonifacijus grįžo su turtinga moterimi ir sugulovėmis, turėjusiomis jį guosti dėl politinės santuokos[5]. Jis net susikompromitavo dėl religijos, kurią dažnai

[1] Žr. aukščiau p. 376-377.
[2] *Ep.* 220, 3.
[3] Warmington, *The North African Provinces*, p. 10-12.
[4] *Ep.* 220, 3 ir 5.
[5] *Ep.* 220, 4.

išpažindavo Romos generolais virtę barbarų klanų vadai; jo žmona buvo arijonė, ir savo dukterį jis leido pakrikštyti eretikams[1]. Tačiau provincijai blogiausia buvo tai, kad šis Afrikos vietininkas kariuomenę naudojo savo vietai apsaugoti nuo Italijos. Palyginti su kitais miestais, Kartagina buvo sutvirtinta[2] puolimams iš Romos atremti, tuo tarpu žemyno gilumoje nerimo Afrikos barbarai[3].

Visa tai pribloškė Augustiną. Jau daug provincijų už savo nuodėmes pelnė barbarų įsiveržimo rykštę: dabar atrodė, kad ir Afrikoje pakanka nuodėmių, tad, žinoma, pakanka ir barbarų neišvengiamai nelaimei įvykti[4].

Tačiau Bonifacijus tikėjosi vyskupų paramos. Jis paskelbė, jog teisybė jo pusėje[5]; Augustinui sakant pamokslus, jis ateidavo į bažnyčią[6]; kartą jis net išsuko iš kelio, kad aplankytų visų gerbiamą seną žmogų, tačiau rado jį pernelyg pavargusį bendrauti[7]. 427-428 m. žiemą jis gavo labai asmenišką Augustino laišką, persiųstą per nepaprastai patikimą žmogų[8]. Šis rūpestingai nepolitinis laiškas ganytojiškai priminė išsižadėtus idealus ir kartu tyliai atsisakė jį toliau remti. Galų gale Augustinas buvo civilis. Jį gąsdino žinios apie genčių sukilimus[9]: jis pliekia ginkluotų vietininko rėmėjų *atrocitas*, žiaurumą[10]; instinktyviai ištikimas dvarui Augustinas atsisako būti teisėju byloje tarp Bonifacijaus ir Ravenos[11]. Būdamas senas, jis jau nebegali duoti jokio politinio patarimo[12]. Jis tik kartą

[1] *Ep*. 220, 4.
[2] Diesner, „Bonifatius", *Kirche und Staat*, p. 111.
[3] *Ep*. 220, 7.
[4] *Ep*. 220, 8.
[5] *Ep*. 220, 5.
[6] *Serm*. 114.
[7] *Ep*. 220, 2.
[8] *Ep*. 220, 1-2.
[9] *Ep*. 220, 7.
[10] *Ep*. 220, 6.
[11] *Ep*. 220, 5.
[12] *Ep*. 220, 1 ir 9.

Senajame Testamente perskaitęs Izraelio valdovų istoriją: didžiausią įspūdį šiame pasakojime palieką tai, kaip paslaptingu būdu Dievas privertęs apsirikti pačius protingiausius valdovus[1]. Ar jo santykiai su Bonifacijumi nepažymėti tuo pačiu fatališkumu? Visa, ką jis galįs patarti – mylėti taiką: kaip tik tokią politiką jis gyrė ir imperijos pareigūno Darijaus veikloje, kitais metais atvykusio derėtis dėl susitarimo su vietininku[2].

Toks karinio šantažo ir diplomatijos mišinys tebebuvo senosios saugaus Afrikos pasaulio politikos dalis. Tačiau nebeilgam. Kol generolas, vyskupai ir dvariškiai keitėsi kruopščiai apgalvotais laiškais, jų nesutarimai buvo stebimi iš tolimo Viduržemio jūros pakraščio. Vien Gibraltaro stulpai ir ilga tuščia Mauretanijos pakrantė šias turtingiausias Vakarų provincijas skyrė nuo naujo žmogaus, neseniai ėmusio vadovauti genčiai, niekuomet anksčiau nebuvusiai Romos diplomatijos tinkle. Jis buvo luošas, „jo sumanymai gilūs, kalbėdavo jis mažai, niekino prabangą, kartais pasiduodavo beprotiškiems įniršio priepuoliams, troško turto, buvo intrigų tarp genčių meistras, visuomet pasirengęs pasėti nesantaikos sėklą, sukelti naują neapykantą"[3]. Tai vandalų karalius Genserikas.

Gentyje, persikėlusioje per Gibraltaro sąsiaurį, buvo per aštuonis tūkstančius žmonių. Kariai sudarė „milžinišką būrį"[4]. Prie jų prisidėjo avantiūristų ir iš kitų genčių – alanų bei gotų: mat kaip tik apie šiuos nukariavimus barbarai visuomet svajojo, bet niekuomet nepajėgė įvykdyti. Vandalai taip pat buvo ir arijonai, tikėję, jog kovų Dievas yra jų pusėje. Romėnus jie nugalėjo su gotiška Ulfildo Biblija rankose[5].

[1] Ypač žr. A. M. La Bonnardière, „Quelques remarques sur les citations scripturaires du *De gratia et libero arbitrio*", *Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 77-83.

[2] *Ep.* 220, 12; plg. *Ep.* 229, 2.

[3] Jordanus, *Getica* 33.

[4] *Vita* XXVIII, 4.

[5] Salvianus, *De gubernatione Dei* VII, 11 (PL 53, 138).

Romos valdžia Afrikoje paprasčiausiai žlugo[1]. 429 m. vasarą ir 430 m. pavasarį vandalai staiga ir ūmai perskrodžia Mauretaniją ir Numidiją. Jokių žinių apie gyventojų pasipriešinimą nėra: nė viena katalikų bendruomenė nesusitelkė apie savo vyskupą, kad, kaip Ispanijoje, pasipriešintų ir sumuštų barbarus. Katalikų vyskupai buvo susiskaldę ir netekę dvasios, jų tikintieji – neveiklūs. Susidūrę su „Romos pasaulio griovėjais"[2], staiga jie neteko potraukio kankinystei. Kadaise Augustinas pasijuokė iš donatininkų: persekiojami viename mieste, jie turėtų pasinaudoti Evangelijos patarimu ir „bėgti į kitą"[3]. Beskonė patyčia grįžo atgal: dabar jo kolegos teisino užkrečiančią paniką[4]. „Jeigu reikia pasilikti bažnyčiose, rašė vienas jų, nesuprantu, kuo galėtume pagelbėti ir sau, ir žmonėms; nebent matytume, kaip krinta vyrai, prievartaujamos moterys, deginamos bažnyčios, mes patys žūstame kankinami reikalaujant iš mūsų to, ko neturime"[5].

Į šiuos argumentus Augustinas atsiliepė, kaip jam įprasta, sąžiningu ir išsamiu laišku[6]. Atsakymas aiškus: sprendėsi jo idealų likimas; vyskupą su ganomaisiais sieję saitai turį laikyti. „Tenebūnie, kad mūsų laivas būtų vertinamas tik tiek, kad jūrininkai ir pats kapitonas, ištikus pavojui, paspruktų..."[7]

Hiponas buvo įtvirtintas miestas. Keistai pasisukus likimui, jo gynybai vadovavo Bonifacijus: didysis Afrikos vietininkas vėl buvo paprasčiausias gotų samdinių būrio vadas[8]. Pabėgę ar ganomųjų netekę vyskupai susirinko slėptis į mies-

[1] Ypač žr. H. J. Diesner, „Die Lage der nordafrikan. Bevölkerung im Zeitpunkt der Vandaleninvasion", *Historia*, 11, 1962, p. 97-111 (*Kirche und Staat*, p. 127-139); ir P. Courcelle, *Histoire littéraire des grandes invasions*, p. 115-139.

[2] *Vita* 30, 1.

[3] Pvz., *C. litt. Petil.* II, 19, 42-43.

[4] *Ep.* 228, 2 ir 4.

[5] *Ep.* 228, 4.

[6] *Ep.* 228 Posidijus įtraukė į savo *Vita* (30, 3-51).

[7] *Ep.* 228, 11.

[8] *Vita* 28, 12.

tą. Tarp jų buvo ir vargšas Posidijus: „Ten, tarpusavyje, mes dažnai kalbėdavomės ir svarstydavome mūsų akims atsivėrusius grėsmingus Dievo sprendimus, sakydami: *„Teisus esi, Dieve, teisingi Tavo sprendimai"*[1].

Tą pačią žiemą vandalai apsiautė miestą: jų laivynas blokavo iš jūros. Prieš šešiolika metų, sekdamas Livijumi, Augustinas aprašė Sagunto apsiaustį: jis klausė, kaip būtų pasielgusi „krikščionių tauta"?[2] Pavergtuose miestuose vandalai mirtinai nukankino jau du vyskupus[3]. „Kartą, mums sėdint prie vieno stalo ir kartu valgant, jis tarė: „Žinokite, kad šiuo mūsų nelaimės metu aš meldžiu Dievą, kad arba šį priešų apsiaustą miestą teiktųsi išvaduoti, arba, jei Jam kitaip atrodo, savo tarnus padarytų narsius Jo valiai ištverti, arba pagaliau pasiimtų mane pas save iš šito pasaulio"[4].

Augustinas sulaukė meto, kai pamatė Afrikoje jėga griaunant viso savo gyvenimo darbą. *Kas daugina žinojimą, didina ir kentėjimą; supratinga širdis – graužatis kaulams.* „Regėjo šis Dievo žmogus gaisruose žūvančius miestus, apiplėštas vilas, jų gyventojus arba priešų žudynių išpjautus, arba išsibėgiojusius ir išsklaidytus; matė vyskupų ir kunigų netekusias bažnyčias, išsibarsčiusias šventąsias mergeles ir asketus; matė, kaip vieni žuvo kankinami, kiti krito nuo kardo, treti, praradę sielos ir kūno tiesumą bei ištikimybę, bjauriu ir žiauriu būdu tarnavo priešams; regėjo, kaip bažnyčiose nutilo himnai ir liaupsės Dievui, kaip buvo sudeginta daugybė bažnyčių pastatų, kaip iš šventųjų vietų išnyko Dievui derančios iškilmių atnašos, kaip jau niekas nebeprašė dieviškųjų sakramentų, o jei ir prašė, nelengvai rasdavo, kas juos suteiktų..."[5]

„Ir jis pats šiose baisybėse guodėsi kažkokio išminčiaus

[1] *Vita* 28, 13.
[2] *De civ. Dei* III, 20, 39.
[3] Victor Vitensis, *Historia persecutionis Vandalicae* I, 3, 10 (PL 58, 185); Courtois, *Les Vandales*, p. 163.
[4] *Vita* 29, 1.
[5] *Vita* 28, 6-8.

posakiu: „Nebus didis, didžiu dalyku laikantis tai, kad krinta medžiai ir akmenys, ir miršta mirtingieji"[1].

„Kažkoks išminčius", žinoma, buvo Plotinas[2]. Katalikų vyskupas Augustinas į mirties guolį gulasi, kartodamas šiuos išdidaus pagonies žodžius.

36

MIRTIS

428-429 m. žiemą, prieš didžiąją nelaimę, Augustinas gavo komplimentų pilną laiškelį nuo vietininko Darijaus, imperijos pareigūno, pasiųsto derėtis su Bonifacijumi[3]. Jo požiūryje į išdailintas šio laiško liaupses paskutinį kartą netiesiogiai išvystame patį Augustiną – rafinuotą, nepaprastai išsilavinusį, savo garsu žavingai besirūpinantį žmogų[4]. Darijus buvo gerai išsilavinęs vyras, jis giedojo liaupses Augustinui: „Kas nors gali paklausti: Ar tavęs tai nedžiugina? – Kaipgi ne. Anot poeto, mano širdis ne kaulinė, kad to visiškai nejausčiau arba nejausčiau su pasitenkinimu"[5].

Augustino atsakas į tokius apmąstymus yra, be abejo, *Išpažinimai*. Darijui jis pasiunčia vieną jų nuorašą: „Čia įsižiūrėk į mane, kad nešlovintum labiau nei esu vertas; čia tikėk ne kitais apie mane pasakojančiais, bet manimi; čia įsiklausyk į mane ir išvysk, koks aš buvau pats savaime ir savo paties dėka... *Jis mus sukūrė, o ne mes patys*; mes tik pražudėme save, tačiau Jis, kuris padarė, atnaujino mus"[6].

[1] *Vita* 28, 11.

[2] Plotinus, *Enneades* I, 4, 7 (MacKenna, 2, p. 46-47); Pellegrino, *Possidio*, p. 226, išn. 14; ir Courcelle, *Hist. littéraire*, p. 277-282.

[3] *Ep.* 230.

[4] *Ep.* 231.

[5] *Ep.* 231, 2.

[6] *Ep.* 231, 6.

Darijui jis priminė, kad ir Temistoklis mėgęs klausytis, kaip jį giria[1]. Kodėl? Šis žmogus mokėjęs „mažą miestą paversti didžiu"[2]. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, jog nuoroda į didįjį atėnietį visiškai nederanti paskutinėmis Romos valdžios Afrikoje dienomis. Tačiau Augustinas buvo sukūręs savo paties proto imperiją, ir Darijus tai pripažino: jis atsiuntė pinigų „mūsų bibliotekai, kad būtų iš ko leisti naujas knygas arba perleisti senąsias"[3].

Paskutiniuosius trejus gyvenimo metus Augustinas praleido savo bibliotekoje. Kaip visuomet, laisvą laiką Augustinas ketino skirti „lavinimuisi Šventajame Rašte"[4]. Atrodo, jis susikaupė prie istorinių Senojo Testamento knygų. Anksčiau jo pažiūros į malonę ir laisvą valią buvo suręstos iš Pauliaus laiškų minčių – asmeninė dorinė kova, atnaujinanti Kristaus galia. Dabar Augustinas parodė, jog ir septyniasdešimt dvejų jis dar sugeba mintis sulieti į kitokią, keistesnę formą. Tai, kas pelagijininkams buvo tiesmukas gerų ir blogų darbų pavyzdžių rinkinys, Augustinui tampa paslapčių sklidina istorija. Sąmoningi žmonių ketinimai viešuose ir asmeniniuose dalykuose reiškia labai nedaug. Izraelio istorijoje jis matė, kaip nugalėtojų kariuomenę staiga apima visuotinė panika, kaip protinga politika atneša nenuspėjamų padarinių, kaip staiga pasikeičia karalių sprendimai[5].

Šią schemą laikė apnešęs kylantis knygų potvynis – jas Augustinas dar turėjo parašyti, atsakinėdamas į klausimus ir tiesioginius užsipuolimus: tai tylus vienuolynų sukilimas[6]; Juliano nuodai[7]; nesenas žydų bendruomenės iššūkis[8]; staiga paskui kariuomenę grėsmingai pasirodę savimi pasitikintys

[1] *Ep.* 231, 3.
[2] *Ep.* 231, 3; plg. *Ep.* 118, 3, 13.
[3] *Ep.* 231, 7.
[4] *Ep.* 213, 1.
[5] Ypač žr. La Bonnardière (*Rev. études augustin.*, 9, 1963, p. 77-83).
[6] Žr. aukščiau p. 462-463 ir t.
[7] Žr. aukščiau p. 444-445.
[8] Iš čia *Tractatus adversus Judaeos.*

arijonų vyskupai – germanų generolų įgaliotieji atstovai, dabar puikiai supratę, jog pagaliau atėjo ir jų valanda[1].

Tačiau labiausiai Augustino dėmesio reikalavo pati biblioteka. Nedidelėse spintų lentynose, kuriose vėlyvosios Romos žmonės laikydavo savo knygas[2], gulėjo devyniasdešimt trys jo paties veikalai, šūsnys laiškų ir galbūt ryšuliai, prigrūsti gerbėjų užrašytų pamokslų rinktinių[3].

Kai kuriuos šių rankraščių reikėjo išleisti[4]; kai kas tebuvo tik paviršutiniškai apmesta[5]; daug kas primindavo apie veikalus, kuriuos jis leido nusirašyti anksčiau, nei jie įgaudavo galutinį pavidalą[6]. Augustinui liko gyventi nebeilgai. Taip, kaip pasirūpino skirti įpėdinį, dabar jis turėjo sutvarkyti ir didelį savo raštų palikimą.

Sunkiai dirbdamas, Augustinas iki pat mirties vykdė šį užmojį. Nebodamas visų nelaimių, naktimis skaitydavo senus savo veikalus, o dienomis bibliotekoje diktuodavo atsakymus įkyriajam Julianui[7]. Mes turime tik pagrindinių jo veikalų skaitymo vaisių – *Retractationes*[8]. Tai chronologine tvarka surašytų knygų pavadinimų katalogas. Augustinas paprastai pasako, kokia proga veikalas parašytas, koks trumpas jo turinys, galiausiai jo komentaras. Šios neįkainojamos seno žmogaus pastabos iš dalies yra savikritika, tačiau dažniau jomis Augustinas mėgina paaiškinti save[9]. Veikalas prieš Julianą su-

[1] *Collatio cum Maximino*, ypač I, 1.

[2] Žr. B. Altaner, „Die Bibliothek des Heiligen Augustinus", *Theologische Revue*, 1948, p. 73-78. Daugiau žinoma apie kitas vėlyvosios Romos bibliotekas, pvz., H. I. Marrou, „Autour de la bibliothèque du pape Agapet", *Mél. d'archéol. et d'hist.*, 48, 1931, p. 124-169.

[3] Pvz., *Retract.* II, 39.

[4] Pvz., *Retract.* II, 30 apie *De doctrina Christiana.*

[5] Pvz., *Retract.* I, 17.

[6] *Retract.* Prolog. 3.

[7] *Ep.* 224, 3.

[8] Ypač žr. A. Harnack, „Die Retractationen Augustins", *Sitzungsber. preuss. Akad. der Wiss.*, 1905, 2, p. 1096-1131.

[9] Ypač žr. J. Burnaby, „The *Retractations* of St. Augustine: Self-criticisme or Apologia?", *Aug. Mag.* I, 1954, p. 85-92.

laikė Augustiną nepadiktavus to, kas mums būtų dar įdomiau – pastabų apie savo laiškus, ypač paaiškinimų apie šimtus savo pamokslų, kurių chronologija tebekelia sunkumų ir kurių betarpiškumas, atrodytų, senąjį vyskupą vertė šiek tiek jais pasirūpinti; jis prisipažino, jog bažnyčioje retai sugebėdavęs būti *greitas klausyti, lėtas sakyti*[1].

Retractationes įžangoje Augustinas pasako suprantąs, jog rašo naujovišką knygą[2]. Nors ir nepaaiškina, tačiau priežastys pakankamai suprantamos. Prieš jį milžiniška biblioteka, pilna knygų, kurių sukeltą įspūdį katalikams jis neseniai įvertino[3]. „Mane labai baugina, kad parašyta, jog *Šnekumas nebūna be nuodėmės*. Ne todėl, kad daug prirašiau... Tenebūnie, kad *šnekumui* priskirčiau tai, ką būtinai reikia pasakyti, kad ir kokia kalbos gausybe ir apimtimi tai pasakoma. Ano Šventojo Rašto posakio bijau todėl, kad iš tokios gausybės mano svarstymų, be jokios abejonės, galima pririnkti daug ko, kas nors ir nėra neteisybė, tačiau galėtų tokia pasirodyti, arba būtų įrodinėjama, kad tai nėra būtina"[4].

Augustinas norėjo, kad ateityje jo veikalus brandūs krikščionys katalikai – žmonės, pasiekę tokį pat tikrumą kaip ir jis pats, skaitytų kaip visumą. Tokie žmonės turėjo įvertinti iki dabartinių pažiūrų atvedusią ilgą Augustino kelionę. Kaip tik todėl, užuot suskirsčius pagal dalyką, knygos aptarinėjamos tyčia pasirinkta chronologine tvarka[5]. Šioji kritika, beje, nėra gilios autobiografinės pastabos. Retkarčiais jo veiklaus proto žybsnis parodo, kad bent jau kaip filosofas Augustinas suprato, jog gyvenimas jį nunešė į naujas platu-

[1] *Retract*. Prolog. 2.
[2] *Retract*. Prolog. 1.
[3] Žr. aukščiau. Pvz., Prosperas iš Akvitanijos jau nurodinėjo į „pilnus Augustino raštus", supriešindamas juos su pusiau pelagijininkų vartojamais „skaitiniais": *Ad Rufinum* 4, 5 (PL 51, 80).
[4] *Retract*. Prolog. 2.
[5] *Retract*. Prolog. 3.

mas[1]. Bet svarbiausias Augustino ketinimas – pagelbėti skaitytojui „naudingai" perskaityti ir mažiausiai patenkinamus jo veikalus, tai yra perskaityti juos dabartinėmis seno Augustino akimis[2]. Dėl šios priežasties išliko daug Augustino knygų, kurias pats linko sunaikinti, nes jos buvusios pernelyg vienpusiškos ar nebaigtos; mat jose galėjęs likti vienoks ar kitoks „būtinas" argumentas, kurio nerastum kitur[3].

Tad Augustinas gyveno ne praeitimi. Jis žiūrėjo į dabartį. Pavyzdžiui, jo amžininkai atrodė nebesuprantą, kokius klausimus jam tekę spręsti nuo manichėjininkų ginant laisvąją valią[4]. Puikioji Afrikos intelektualų manichėjininkų „bendrakeleivių" karta jau buvo išmirusi; 430 m. žmonėms rūpėjo Pelagijus, o ne Manis.

Augustino kolegos pritarė šiam būtinybės pojūčiui; Augustiną jie spyrė kuo greičiau parašyti dabar mūsų turimą *Retractationes* dalį – formalių jo veikalų katalogą. Tuo metu ateitis buvo pernelyg netikra, kad galėtum ilgiau dvejoti. Nė viena Vakarų imperijos provincija nesijautė saugiai. Katalikų bažnyčiai Augustinas pateikė tai, ko ateinančiais amžiais jai taip reikės – visiško tikrumo oazę neramiame pasaulyje: šią biblioteką paliko žmogus, kurio gyvenimą galima laikyti nuolatiniu žengimu „bažnytinės katalikų ortodoksijos normos"[5] link.

Apskritai *Retractationes* rašymas buvo labai sausas reikalas. Tai rodo, kokio nepaprasto ir trumparegio atkaklumo tikėtasi iš mokslingo vėlyvosios Romos žmogaus darbo: komentuodamas „skraidančius kūrinius" iš *Pradžios knygos*, jis pamiršęs paminėti žiogus[6]; rašydamas prieš Julianą iš Eklano,

[1] Pvz., *Retract.* I, 10, 2; apie *De musica* II, 41, 2 ir apie *De Trinitate* žr. nepaprastai įdomų R. A. Markuso tyrimą: „*Imago* and *Similitudo* in Augustine", *Rev. études augustin.*, 11, 1964, p. 125-143.

[2] Pvz., apie savo Kasiciako laikotarpio veikalus *Retract.*, Prolog. 3.

[3] Pvz., *Retract.* I, 26.

[4] Pvz., *Retract.* I, 8.

[5] *Vita* 28, 1.

[6] *Retract.* II, 41, 3.

Kipro karaliui jis suteikęs vardą, tuo tarpu standartinis Sorano medicinos vadovėlis jokio vardo nenurodo[1]. Tėra tik viena jausmų oazė: „Trylika mano *Išpažinimų* knygų ir dėl gerų, ir dėl blogų mano darbų šlovina teisingąjį ir gerąjį Dievą ir tuo jaudina žmogaus protą bei jausmus; mane jos jaudino, kai rašiau, jaudina ir dabar, kai skaitau. Ką apie jas mano kiti, žino patys; aš žinau, kad jos labai patiko ir patinka daugeliui brolių"[2].

Išpažinimų dvasia šio kruopštaus veikalo paviršiuje: „Tad belieka pačiam save teisti, stebint vienam Mokytojui, kurio užgauliojimų teismo trokštu išvengti"[3].

Paskutiniaisiais gyvenimo mėnesiais vis dar judraus proto ir kūno[4] Augustinas pasirodydavo dvasios netekusių, kadaise spindinčios romėnų visuomenės likučių sausakimšoje bažnyčioje. Nepasiekiamame pertekliuje gyvenę turtuoliai dabar maišėsi tarp jiems pavydėjusių valkatų. Kankinimais ir išpirkomis vandalai iš jų pasiglemžė visus turtus, kurių Kristus ir Jo vargšai niekuomet nebuvo gavę[5]. Tai puiki tema populiariam moralistui; tačiau Augustinui atrodė, jog tai ne vienintelė svarbi tema. Du puikūs to meto pamokslai labai skiriasi nuo jo reakcijos į tolimą, Romą kadaise ištikusią katastrofą. 410 m. jis įtaigiai kalbėjo apie be atodairos plakančią Dievo rykštę, apie kančios vertę, apie neišvengiamą visų medžiaginių dalykų nuosmukį, apie liūdnai besiartinančią pasaulio senatvę[6]. Dabar, pačiame nelaimių sūkuryje, jis kalba visiškai kitaip. Staiga į derlingą provinciją atplūdę karo būriai žmones privertė suprasti ne tai, kad pasaulis yra bjaurus ir netikras; tai leido pajusti beviltiškai atkaklią jų meilę gyvenimui: jie tai gyvai suprato, susirūpinę žvilgčiodami į saugią

[1] *Retract.* II, 88, 2.
[2] *Retract.* II, 6.
[3] *Retract.*, Prolog. 2.
[4] *Vita* 31, 4.
[5] *Serm.* 345, 2.
[6] Žr. aukščiau p. 335-337 ir 341-343.

savo pinigų skrynelę, juos kankinantiems žmonėms siūlydami visą tėvoniją, be grašio, pliki, bet gyvi pasiekę saugias Hipono sienas[1]. Nelaimė pabėgėlius mokė kaip tik šios užsispyrusios meilės pasaulio gyvenimui; Augustinas puikiai suprato, ką jautė dabar jo besiklausantys žmonės: *O pasenęs tu ištiesi rankas – kitas tave perjuos ir ves, kur nenori* (*Jn* 21, 21, 18).

Kaip tik toks kankinių didvyriškumas: „Jie mylėjo šį gyvenimą, ir jis juos traukė. Tuomet nusprendė, kaip reikia mylėti amžinąjį, jei taip mylimas pranyksiantis gyvenimas... Žinau, kad myli gyvenimą, nenori mirti; ir iš šio gyvenimo norėtumei taip pasitraukti, kad ne iš mirusiųjų prisikeltum, bet, gyvas būdamas, į geresnį persikeistumei. To norėtum, ir tai yra žmonių jausmuose; to, nežinau kaip, nori ir trokšta pati siela..."[2]

430 m. rugpjūtį Augustinas susirgo,karštine. Jis žinojo, kad mirs. Kažin kur toli, Italijoje, mirties patale gulėjo ir Paulinas – gilioje provincijos miesto ramybėje, priiminėdamas mandagius savo draugų vizitus[3]. Augustinas norėjo numirti vienas.

„Tad papurtyk savo sąžinę, kursai nebenori bijoti. Ne į paviršių pabelski, į save nusileisk, persmelk savo širdies gelmes. Kruopščiai pasirausk, ar jokia užnuodyta gysla nečiulpia ir negeria naikinančios pasaulio meilės, ar nejaudina ir nepasiglemžia tavęs jokia kūniško geismo vilionė, ar nesiputi jokia bergždžia tuščiagarbyste, neliepsnoji jokiais tuštybės rūpesčiais. Tik tuomet, kai išnarstysi visas sąžinės gelmes, galėsi sakyti, jog matai save tyrą ir skaidrų"[4].

„Šis šventas vyras... draugiškuose pokalbiuose mums sakydavo, kad, priėmę krikštą, net ir labai giriami krikščionys ir vyskupai neturi pasitraukti iš šio kūno, neatlikę vertos ir tinkamos atgailos. Tą jis ir pats darė, susirgęs paskutiniąja liga, nuo kurios ir mirė: mat buvo paliepęs, kad jam nurašytų

[1] *Serm.* 345, 2.
[2] *Serm.* 344, 3, 4.
[3] Uranius, *De obitu sancti Paulini* 3 (PL 53, 861).
[4] *Serm.* 348, 2.

keletą apie atgailą kalbančių Dovydo psalmių, ir, gulėdamas ligos patale, jis žiūrėjo į tuos prie sienos atremtus lapus, skaitė ir nesiliaudamas gausiai verkė. Ir kad niekas netrukdytų jam susikaupti, beveik dešimt dienų prieš palikdamas kūną paprašė mūsų, šalia esančių, kad niekas neitų pas jį, išskyrus tomis valandomis, kai ateidavo apžiūrėti gydytojas arba atnešdavo valgį. To buvo laikomasi ir taip daroma: visą laiką jis buvo atsidavęs maldoms..."[1]

Augustinas mirė 430 m. rugpjūčio 28 d.

Po metų Hipono žmonės buvo evakuoti, dalis jo sudeginta. Tačiau atrodo, kad biblioteka, nors tai ir stebina, nenukentėjo[2]. Posidijus pasiėmė paskutinį Augustino laišką, kuriuo įkalbinėjo vyskupus likti savo vietose. Šį laišką jis įtrauks į *Augustino gyvenimą*: anot jo, jis esąs „nepaprastai naudingas ir būtinas"[3]. Keletą metų Posidijus gyveno tarp griuvėsių. Tuomet naujieji Kartaginos valdovai krikščionys arijonai išvijo jį iš Kalamos, kaip kadaise Posidijus buvo išvijęs tokį pat krikščionį donatininkų vyskupą[4].

Iš Augustino liko tik biblioteka. Posidijus sudarė pilną jo raštų sąrašą[5]. Jis manė, kad joks žmogus nesugebės visų jų perskaityti[6]. Būsimieji Augustino biografai patirs kažką panašaus į tai, ką tuščiame kambaryje jautė Posidijus:

„Manau, kad iš jo daugiau gauti galėjo tie, kurie girdėjo jį kalbant bei regėjo bažnyčioje ir ypač pažino jo elgesio su žmonėmis būdą"[7].

[1] *Vita* 31, 1-13.

[2] Žr. H. V. M. Dennis, „Another note on the Vandal occupation of Hippo", *Journ. Rom. Studies*, 15, 1925, p. 263-268. Kartai praėjus, pagrindinėje Augustino bazilikoje bus palaidota iš Svebijos kilusi vandalo žmona: Marec, *Les Monuments*, p. 62-63. Frend, *Donatist Church*, p. 229-230, galbūt pernelyg pesimistiškai galvoja apie Augustino atminimo išsaugojimą Hipone: žr. H. I. Marrou, „Épitaphe chrétienne d'Hippone à réminiscences virgiliennnes", *Libyca*, 1, 1953, p. 215-230.

[3] *Vita* 30, 1.

[4] Prosper, *Chron.*, ad ann. 438 (PL 51, 547).

[5] Išleido A. Wilmart, *Misc. Agostin.* II, 149-233.

[6] *Vita* 18, 9.

[7] *Vita* 31, 9.

BIBLIOGRAFIJA

G. J. D. Aalders, „L'Épître à Menoch attribuée à Mani", *Vigiliae Christianae*, 1960, no. 14, p. 245-249.

A. Adam, „Das Fortwirken des Manichäismus bei Augustinus", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 69, 1958, p. 1-25.

A. Adam, „Der manichäische Ursprung von den zwei Reichen bei Augustin", *Theologische Literaturzeitung*, 77, 1952, p. 385-390.

A. Adam, *Texte zum Manichäismus*, (Kleine Texte für Vorlesungen und Übungen, 175), 1954.

A. Adam, „Manichäismus", *Handbuch der Orientalistik*, (1. Abteilung: Der Nahe und der Mittlere Osten; viii Bd. 2), 1961, p. 102-119.

P. Alfaric, *L'Évolution* intellectuelle de S. Augustin, 1918.

A. Alföldi, *A Conflict of Ideas in the Later Roman Empire*, 1952.

C. R. C. Allberry, *A Manichaean Psalmbook*, (Part II), (Manichaean Manuscripts in the Chester Beatty Collection, vol. II), 1938.

B. Altaner, „Die Bibliothek des heiligen Augustinus", *Theologische Revue*, 1948, p. 73-78.

B. Altaner, „Augustinus und die griechische Patristik", *Revue bénédictine*, 62, 1952, p. 201-215.

B. Altaner, „Augustins Methode der Quellenbenützung. Sein Studium der Väterliteratur", *Sacris Erudiri*, 4, 1952, p. 5-17.

C. Andresen, *Bibliographia Augustiniana*, 1962.

P. Antin, „Autour du songe de S. Jérôme", *Revue des études latines*, 41, 1963, p. 350-377.

A. H. Armstrong, „Salvation, Plotinian and Christian", *The Downside Review*, 75, 1957, p. 126-139.

J. P. Asmussen, *X[u]ĀSTVĀNĪFT. Studies in Manichaeism*, (Acta Theologica Danica, vii), 1965.

P. Aubin, *Le problème de la* conversion, 1963.

A. Audollent, *Carthage romaine*, 1901.

E. Auerbach, „Sermo humilis", *Literary Language and its Public in Late Latin Antiquity and in the Middle Ages*, (transl. Manheim), 1965, p. 27-66.

R. H. Barrow, *Introduction to St. Augustine,* The City of God, 1950.
Chr. Baur, *Das manichäische Religionssystem,* 1831.
J. H. Baxter, „Notes on the Latin of Julian of Eclanum", *Bulletin du Cange,* 21, 1949, p. 5-54.
N. H. Baynes, *Byzantine Studies and Other Essays,* 1955.
M.-F. Berrouard, „S. Augustin et le ministère de la prédication", *Recherches augustiniennes,* ii, 1962, p. 447-501.
H. Bloch, „The Pagan Revival in the West at the End of the Fourth Century", *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century,* ed. Momigliano, 1963, p. 193-218.
A. Böhlig, „Christliche Wurzeln im Manichäismus", *Bulletin de la société d'archéologie copte,* xv, 1960, p. 41-61.
W. den Boer, „Porphyrius als historicus in zijn strijd tegen het Christendom", *Varia Historica aangeboden an Professor Doctor A. W. Bijvanck,* 1954, p. 83-96.
T. Bohlin, *Die Theologie des Pelagius und ihre Genesis,* (Uppsala Universitets Årsskrift, 9), 1957.
G. Bonner, *St. Augustine of Hippo: Life and Controversies,* 1963.
G. Bonner, „Augustine's Visit to Caesarea in 418", *Studies in Church History,* i, ed. Dugmore and Duggan, 1964, p. 104-113.
Mary Boyce, *The Manichaean Hymn Cycle in Parthian,* 1954.
R. Braun, Deus Christianorum. *Recherches sur le vocabulaire doctrinal de Tertullien,* 1962.
R. Braun, Introduction: *Quodvultdeus, Livre des Promesses et des Prédictions,* (Sources chrétiennes, 101), 1964.
E. Bréhier, *La Philosophie de Plotin,* revised ed., 1961.
J.-P. Brisson, *Autonomisme et christianisme dans l'Afrique romaine,* 1958.
P. R. L. Brown, „Religious Dissent in the Later Roman Empire: the case of North Africa", *History,* xlvi, 1961, p. 83-101.
P. R. L. Brown, „Aspects of the Christianisation of the Roman Aristocracy", *Journal of Roman Studies,* li, 1961, p. 1-11.
P. R. L. Brown, „Religious Coercion in the Later Roman Empire: the case of North Africa", *History,* xlviii, 1963, p. 283-305.
P. R. L. Brown, „St. Augustine's Attitude to Religious Coercion", *Journal of Roman Studies,* liv, 1964, p. 107-116.

A. Bruckner, *Julian von Eclanum*, (Texte und Untersuchungen, 15, 3), 1897.

J. Burnaby, *Amor Dei: A Study of the Religion of St. Augustine*, 1938.

J. Burnaby, „The *Retractations* of St. Augustine: Self-criticism or Apologia?", *Augustinus Magister*, i, 1954, p. 85-92.

J. Burnaby, *Augustine: Later Works*, (Library of Christian Classics, viii), 1955.

J. B. Bury, *History of the Later Roman Empire*, i, 1923.

I. Calabi, „Le fonti della storia romana nel *de civitate Dei* di Sant' Agostino", *Parola del Passato*, 43, 1955, p. 274-294.

A. Cameron, „The Roman Friends of Ammianus", *Journal of Roman Studies*, liv, 1964, p. 15-28.

A. Cameron, „Pallades and Christian Polemic", *Journal of Roman Studies*, lv, 1965, p. 17-30.

A. Cameron, „Wandering Poets: a literary movement in Byzantine Egypt", *Historia*, xiv, 1965, p. 470-509.

A. Cameron, „The Date and Identity of Macrobius", *Journal of Roman Studies*, lvi, 1966, p. 25-38.

H. von Campenhausen, *The Fathers of the Latin Church*, transl. 1964.

L. Cantarelli, „L'iscrizione onoraria di Giunio Quarto Palladio", *Bulletino Comunale di Roma*, liv, 1926, p. 35-41.

P. G. Caron, „Les Seniores Laici de l'Église africaine", *Revue internationale des Droits de l'Antiquité*, vi, 1951, p. 7-22.

C. P. Caspari, *Briefe, Abhandlungen und Predigten*, 1894.

E. Caspar, *Geschichte des Papsttums*, i, 1930.

F. Cayré, *Initiation à la Philosophie de s. Augustin*, 1947.

A. K. Clarke, „Licentius, *Carmen ad Augustinum*, ll. 45 seqq., and The Easter Vigil", (Studia Patristica, viii), *Texte und Untersuchungen*, 93.

H. Chadwick, *The Sentences of Sixtus. A Contribution to the History of Early Christian Ethics*, (Texts and Studies, n. s., v), 1959.

H. Chadwick, „Pope Damasus and the Peculiar Claim of Rome to St. Peter and St. Paul", *Freundesgabe O. Cullmann*, (*Novum Testamentum*, Suppl. 6), 1962, p. 313-318.

O. Chadwick, *John Cassian*, 1950.

A. Chastagnol, „Le sénateur Volusien et la conversion d'une famille de l'aristocratie romaine au Bas-Empire", *Revue des études anciennes*, 58, 1956, p. 240-253.

A. Chastagnol, *La Préfecture urbaine à Rome sous le Bas-Empire*, 1960.

A. Chastagnol, *Les Fastes de la Préfecture urbaine*, 1962.

A. Chavannes, P. Pelliot, „Un traité manichéen retrouvé en Chine", *Journal asiatique*, sér. X, xviii, 1911, p. 99-199; sér. XI, i, 1913, p. 177-196.

J. Chéné, „Les origines de la controverse semi-pélagienne", *Année théologique augustinienne*, 13, 1953, p. 56-109.

Y. M. Congar, „*Civitas Dei*" et „*Ecclesia*" chez S. Augustin", *Revue des études augustiniennes*, iii, 1957, p. 1-14.

P. Courcelle, „Quelques symboles funéraires du néoplatonisme latin", *Revue des études anciennes*, 46, 1944, p. 65-93.

P. Courcelle, „Commodien et les invasions du Ve siècle", *Revue des études latines*, 24, 1946, p. 227-246.

P. Courcelle, „Paulin de Nole et saint Jérôme", *Revue des études latines*, 25, 1947, p. 274-279.

P. Courcelle, *Les lettres grecques en Occident de Macrobe à Cassiodore*, 1948.

P. Courcelle, *Recherches sur les* Confessions *de S. Augustin*, 1950.

P. Courcelle, „Les lacunes dans la correspondance entre s. Augustin et Paulin de Nole", *Revue des études anciennes*, 53, 1951, p. 253-300.

P. Courcelle, „Les sages de Porphyre et les *viri novi* d'Arnobe", *Revue des études latines*, 31, 1953, p. 257-271.

P. Courcelle, „S. Augustin *photinien* à Milan: *Conf.* VII, 19, 25", *Ricerche di storia religiosa*, i, 1954, p. 225-239.

P. Courcelle, „Nouveaux aspects du platonisme chez saint Ambroise", *Revue des études latines*, 34, 1956, p. 220-239.

P. Courcelle, „Propos antichrétiens rapportés par S. Augustin", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 149-189.

P. Courcelle, „De Platon à saint Ambroise par Apulée", *Revue de Philologie*, n. s., xxxv, 1961, p. 15-28.

P. Courcelle, „Anti-Christian arguments and Christian Platonism", *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, ed. Momigliano, 1963.

P. Courcelle, *Les Confessions de S. Augustin dans la tradition littéraire: Antécédents et Postérité*, 1963.

Jeanne et Pierre Courcelle, „Scènes anciennes de l'iconographie augustinienne", *Revue des études augustiniennes*, x, 1964, p. 51-96.

P. Courcelle, *Histoire littéraire des grandes invasions germaniques*, 3rd ed. 1965.

Chr. Courtois, „S. Augustin et la survivance de la Punique", *Revue africaine*, 94, 1950, p. 239-282.

Chr. Courtois, *Les Vandales et l'Afrique*, 1955.

E. Cranz, „The Development of Augustine's ideas on Society before the Donatist Controversy", *Harvard Theological Review*, 47, 1954, p. 255-316.

R. Crespin, *Ministère et Sainteré: Pastorale du clergé et solution de la crise donatiste dans la vie et la doctrine de S. Augustin*, 1965.

F. L. Cross, „History and Fiction in the African Canons", *Journal of Theological Studies*, n. s., xii, 1961, p. 227-247.

K. Deichgräber, „Vindicianus", *Pauly-Wissowa Reallexikon*, IX, A. 1, (ii, xvi), 1961, coll. 29-36.

H. Delehaye, „Les premiers *libelli miraculorum*", *Analecta Bollandiana*, 29, 1910, p. 427-434.

H. Delehaye, „Les recueils antiques des miracles des saints", *Analecta Bollandiana*, 43, 1925, p. 74-85.

H. V. M. Dennis, „Another note on the Vandal occupation of Hippo", *Journal of Roman Studies*, xv, 1925, p. 263-268.

H. J. Diesner, „Die Lage der nordafrikanischen Bevölkerung im Zeitpunkt der Vandaleninvasion", *Historia*, xi, 1962, p. 97-111 (=*Kirche und Staat im spätrömischen Reich*, 1963, p. 127-139).

H. J. Diesner, „Die Laufbahn des Comes Africae Bonifatius und seine Beziehungen zu Augustin", *Kirche und Staat im spätrömischen Reich*, 1963, p. 100-126.

H. J. Diesner, „Die Circumcellionen von Hippo Regius", *Kirche und Staat im spätrömischen Reich*, 1963, p. 78-90.

Sir Samuel Dill, *Roman Society in the Last Century of the Western Empire*, 1898 (Meridian, 1958).

E. R. Dodds, „Augustine's Confessions: a study of spiritual maladjustment", *Hibbert Journal*, 26, 1927-1928, p. 459-473.

E. R. Dodds, „Tradition and Personal Achievement in the Philosophy of Plotinus", *Journal of Roman Studies*, l, 1960, p. 1-7.

E. R. Dodds, *Pagan and Christian in an Age of Anxiety*, 1965.

F. Dölger, „Die Kaiserurkunde der Byzantiner", *Historische Zeitschrift*, 159, 1938-1939, p. 229-250.

H. Dörrie, „Porphyrius als Mittler zwischen Plotin und Augustin", *Miscellanea Medievalia I: Antike und Orient im Mittelalter*, 1962, p. 26-47.

R. Drews, „Assyria in Classical Universal Histories", *Historia*, xiv, 1965, p. 129-142.

U. Duchrow, „*SIGNUM* und *SUPERBIA* beim jungen Augustin", *Revue des études augustiniennes*, vii, 1961, p. 369-372.

U. Duchrow, „Zum Prolog v. Augustins *De Doctrina Christiana*", *Vigiliae Christianae*, 17, 1963, p. 165-172.

R. P. Duncan-Jones, „Wealth and Munificence in Roman Africa", *Papers of the British School at Rome*, xxxi, 1963, p. 159-177.

Y.-M. Duval, „Saint Augustin et le *Commentaire sur Jonas* de saint Jérôme", *Revue des études augustiniennes*, xii, 1966, p. 9-40.

R. F. Evans, „Pelagius, Fastidius and the pseudo-Augustinian *de Vita Christiana*", *Journal of Theological Studies*, n. s., xiii, 1962, p. 72-98.

P. Fabre, *S. Paulin de Nole et l'amitié chrétienne*, 1949.

Favonius Eulogius: *Disputatio de Somnio Scipionis*, transl. and ed. R. E. van Weddingen, (Collection Latomus, xxvii), 1957.

G. Fink-Errera, „San Agustin y Orosio", *Ciudad de Dios*, 167, 1954, p. 455-549.

F. Floeri, „Le pape Zosime et la doctrine augustinienne du péché originel", *Augustinus Magister*, ii, 1954, p. 755-761.

G. Folliet, „La typologie du sabbat chez s. Augustin", *Revue des études augustiniennes*, ii, 1956, p. 371-390.

G. Folliet, „Les moines euchites à Carthage en 400-401", (Studia Patristica, ii), *Texte und Untersuchungen*, 64, 1957, p. 386-399.

G. Folliet, „Aux origines de l'ascétisme et du cénobitisme africain", *Studia Anselmiana*, 46, 1961, p. 25-44.

G. Folliet, „*Deificari in otio*, Augustin, *Epistula*, X, 2", *Recherches augustiniennes*, ii, 1962, p. 225-236.

W. H. C. Frend, „The Revival of Berber Art", *Antiquity*, 1942, p. 342-352.

W. H. C. Frend, „A note on the Berber background in the life of Augustine", *Journal of Theological Studies*, xliii, 1942, p. 188-191.

W. H. C. Frend, *The Donatist Church: a movement of protest in Roman North Africa*, 1952.

W. H. C. Frend, „The *cellae* of the African Circumcellions", *Journal of Theological Studies*, n. s., iii, 1952, p. 87-89.

W. H. C. Frend, „The Gnostic-Manichaean Tradition in Roman North Africa", *Journal of Ecclesiastical History*, iv, 1953, p. 13-26.

W. H. C. Frend, „Manichaeism in the Struggle between St. Augustine and Petilian of Constantine", *Augustinus Magister*, ii, 1954, p. 859-866.

W. H. C. Frend, „The *Seniores Laici* and the origins of the Church in N. Africa", *Journal of Theological Studies*, n. s., xii, 1961, p. 280-284.

W. H. C. Frend, „The Roman Empire in the eyes of Western Schismatics during the 4th century", *Miscellanea Historiae Ecclesiasticae*, 1961, p. 9-22.

W. H. C. Frend, *Martyrdom and Persecution in the Early Church*, 1964.

J. Gallay, Dilige et quod vis fac, *Recherches de sciences religieuses*, xliii, 1955, p. 545-555.

J. Gaudemet, *L'Église dans l'Empire romain (IV-Ve s.)*, (Histoire du droit et des institutions de l'Église en Occident, III), 1958.

J. Gaudemet, „L'étranger au Bas-Empire", *Recueils de la Société Jean Bodin*, ix, 1958, p. 207-235.

J. Gibb, W. Montgomery, *The Confessions of St. Augustine*, (Cambridge Patristic Texts), 1908.

S. Giet, „Basile, était-il sénateur?", *Revue d'Histoire ecclésiastique*, 60, 1965, p. 429-443.

G. D. Gordini, „Il monachesimo romano in Palestina nel IV secolo", *Studia Anselmiana*, 46, 1961, p. 85-107.

M. Grabmann, „Der Einfluss des heiligen Augustinus auf die Verwertung und Bewertung der Antike im Mittelalter", *Mittelalterliches Geistesleben*, ii, 1936, p. 1-24.

E. L. Grasmück, *Coercitio: Staat und Kirche im Donatistenstreit*, 1964.

W. M. Green, „A Fourth Century Manuscript of Saint Augustine?", *Revue bénédictine*, 69, 1959, p. 191-197.

J. Gross, *Entstehungsgeschichte des Erbsündendogmas*, i, 1960.

J. C. Guy, *Unité et structure logique de la Cité de Dieu*, 1961.

P. Hadot, „Citations de Porphyre chez Augustin (à propos d'un livre récent)", *Revue des études augustiniennes*, vi, 1960, p. 205-244.

P. Hadot, Introduction: *Marius Victorinus, Traités théologiques sur la Trinité*, (Sources chrétiennes, 68), 1960.

P. Hadot, *Plotin ou la simplicité du regard*, 1963.

T. Hahn, *Tyconius-Studien*, 1900.

R. Harder, *Kleine Schriften*, 1960.

L. Harmand, *Le Patronat sur les collectivités publiques des origines au Bas-Empire*, 1957.

A. Harnack, „Die Retractationen Augustins", *Sitzungsberichte der preussischen Akademie der Wissenschaften*, 2, 1905, p. 1096-1131.

A. Harnack, *History of Dogma*, v, (Dover Books, 1961).

R. S. T. Haslehurst, *The Works of Fastidius*, 1927.

P. Henry, *Plotin et l'Occident*, (Spicilegium Sacrum Lovaniense, 15), 1934.

P. Henry, *La Vision d'Ostie. Sa place dans la vie et l'oeuvre de S. Augustin*, 1938.

L. Herrmann, „Hierius et Domitius", *Latomus*, xiii, 1954, p. 37-39.

J. Heurgon, *Le trésor de Ténès*, 1958.

O. Hiltbrunner, „Die Schrift *de officiis ministrorum* des hl. Ambrosius und ihr ciceronisches Vorbild", *Gymnasium*, 71, 1964, p. 174-189.

K. Holl, „Augustins innere Entwicklung", *Abhandlungen der preusischen Akademie der Wissenschaften. Philosophische-historische Klasse*, 1923, p. 1-51. (=*Gesammelte Aufsätze zur Kirchengeschichte*, iii, 1928, p. 54-116).

R. Holte, *Béatitude et Sagesse: S. Augustin et le problème de la fin de l'homme dans la philosophie ancienne*, 1962.

F. Homes-Dudden, *The Life and Times of St. Ambrose*, 2 vols, 1935.

H. Jaeger, „L'examen de conscience dans les religions non-chré-tiennes et avant le Christianisme", *Numen*, vi, 1959, p. 176-233.

H. Jaeger, „Justinien et l'episcopalis audientia", *Revue Historique de Droit français et étranger*, 4e sér., xxxviii, 1960, p. 214-262.

H. Jaeger, „La preuve judiciaire d'après la tradition rabbinique et patristique", *Recueils de la Société Jean Bodin*, xvi, 1964, p. 415-594.

T. G. Jalland, *The Church and the Papacy*, 1944.

A. H. M. Jones, *The Later Roman Empire*, 3 vols, 1964.

B. V. E. Jones, „The Manuscript Tradition of Augustine's *De Civitate Dei*", *Journal of Theological Studies*, n. s., xvi, 1965, p. 142-145.

I. Kajanto, *Onomastic Studies in the Early Christian Inscriptions of Rome and Carthage*, (Acta Instituti Romani Finlandiae, ii, 1), 1963.

C. Kannengiesser, „Enarratio in Psalmum CXVIII: Science de la révélation et progrès spirituel", *Recherches augustiniennes*, ii, 1962, p. 359-381.

T. Katô, „Melodia interior. Sur le traité *De pulchro et apto*", *Revue des études augustiniennes*, xii, 1966, p. 229-240.

K. E. Kirk, *The Vision of God*, 1931.

C. Klegeman, „A psychoanalytic study of the Confessions of St. Augustine", *Journal of the American Psychoanalytic Association*, v, 1957, p. 469-484.

G. N. Knauer, *Die Psalmenzitate in Augustins Konfessionen*, 1955.

G. N. Knauer, „Peregrinatio Animae (Zur Frage der Einheit der augustinischen Konfessionen)", *Hermes*, 85, 1957, p. 216-248.

J. H. Koopmans, „Augustine's first contact with Pelagius and the Dating of the Condemnation of Caelestius at Carthage", *Vigiliae Christianae*, 8, 1954, p. 149-153).

T. Kotula, *Zgromadzenia prowincjonalne w rzymskiej Afryce w epoce późnego Cesarstwa* (French resumé: *Les Assemblées provinciales dans l'Afrique romaine sous le Bas-Empire*), 1965.

A. M. La Bonnardière, „Quelques remarques sur les citations scripturaires du *de gratia et libero arbitrio*", *Revue des études augustiniennes*, ix, 1963, p. 77-83.

A. M. La Bonnardière, *Recherches de chronologie augustinienne*, 1965.

A. M. La Bonnardière, „Le combat chrétien. Exégèse augustinienne d'Éphés. 6, 12", *Revue des études augustinienne*, xi, 1965, p. 235-238.

B. Lachoix, *Orose et ses Idées*, (Université de Montréal. Publications de l'Institut d'Études Mediévales, xviii), 1965.

É. Lamirande, „Un siècle et demi d'études sur l'ecclésiologie de S. Augustin", *Revue des études augustiniennes*, viii, 1962, p. 1-124.

É. Lamirande, *L'Église* céleste selon S. Augustin, 1963.

G. Langgärtner, *Die Gallienpolitik der Päpste in den V^{ten} und VI^{ten} Jahrhunderten. Eine Studie über dem apostolischen Vikariat von Arles*, (Theophaneia, 16), 1964.

A. Lauras, H. Rondet, „Le thème des deux cités dans l'oeuvre de S. Augustin", Études augustiniennes, (Rondet and others), 1953, p. 99-162.

G. Lazzati, *Il valore letterario dell'esegesi ambrosiana*, (Archivio ambrosiano, xi), 1960.

J. Leclercq, „Prédication et rhétorique au temps de S. Augustin", *Revue bénédictine*, 67, 1947, p. 117-131.

B. Legewie, *Augustinus: Eine Psychographie*, 1925.

B. Legewie, „Die körperliche Konstitution und Krankheiten Augustins", *Miscellanea Agostiniana*, ii, 1930, p. 5-21.

H. Leisegang, „Der Ursprung der Lehre Augustins von der *Civitas Dei*", *Archiv für Kulturgeschichte*, 16, 1925, p. 127-155.

H. Lewy, *Chaldaean Oracles and Theurgy. Mysticism, Magic and Platonism in the Later Roman Empire*, 1956.

Libanius, *Autobiography*: (*Oration I*), transl. and ed. A. F. Norman, 1965.

W. Liebeschütz, „Did the Pelagian Movement have social aims?", *Historia*, xii, 1963, p. 227-241.

F. Lo Bue, *The Turin Fragments of Tyconius' Commentary on Revelation*, (Texts and Studies, n. s., vii), 1963.

M. Löhrer, *Der Glaubensbegriff des heiligen Augustins in seinen ersten Schriften bis zu den* Confessiones, 1955.

H. P. L'Orange, „The Portrait of Plotinus", *Cahiers archéologiques. Fin de l'Antiquité et Moyen-Âge*, v, 1951, p. 15-30.

H. P. L'Orange, „Plotinus-Paul", *Byzantion*, 25-27, 1955-1957, p. 473-483.

R. Lorenz, „Die Wissenschaftslehre Augustins", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 67, 1956, p. 29-60.

R. Lorenz, „Der Augustinismus Prospers von Aquitanien", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 73, 1962, p. 217-252.

R. Lorenz, „Gnade und Erkenntnis bei Augustinus", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 75, 1964, p. 21-78.

R. Lorenz, „Die Anfänge des abendländischen Mönchtums im 4. Jahrhundert", *Zeitschrift für Kirchengeschichte*, 77, 1966, p. 1-61.

A. Luneau, *Histoire du Salut chez les Pères de l'Église: La doctrine des âges du monde*, (Théologie Historique, 2), 1964.

R. MacMullen, „The Roman Concept of Robber-Pretender", *Revue internationale des Droits de l'Antiquité*, 3e sér., x, 1963, p. 221-226.

M. A. MacNamara, *Friendship in St. Augustine*, (Studia Friburgensia), 1958.

Macrobius: W. H. Stahl, *Macrobius' Commentary on the Dream of Scipio*, (Records of Civilisation; sources and studies, 48), 1952.

G. Madec, „Connaissance de Dieu et action de grâces", *Recherches augustiniennes*, ii, 1962, p. 273-309.

F. G. Maier, *Augustin und das antike Rom*, 1955.

H. Maisonneuve, „Croyance religieuse et contrainte: la doctrine de S. Augustin", *Mélanges de science religieuse*, xix, 1962, p. 49-68.

A. Mandouze, „L'extase d'Ostie: possibilités et limites de la méthode de parallèles textuels", *Augustinus Magister*, i, 1954, p. 67-84.

A. Mandouze, „S. Augustin et la religion romaine", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 187-223.

R. A. Markus, „*Imago* and *Similitudo* in Augustine", *Revue des études augustiniennes*, xi, 1964, p. 125-143.

R. A. Markus, „Two Conceptions of Political Authority: Augustine's *De Civ. Dei* XIX, 14-15 and some Thirteenth-Century Interpretations", *Journal of Theological Studies*, n. s., xvi, 1965, p. 68-100.

E. Marec, „Deux mosaïques d'Hippone", *Libyca*, i, 1953, p. 95-108.

E. Marec, *Hippone-la-royale: antique Hippo Regius*, 1954.

E. Marec, *Monuments chrétiens d'Hippone*, 1958.

H. I. Marrou, „Autour de la bibliothèque du pape Agapet", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 48, 1931, p. 124-169.

H. I. Marrou, *MOYCIKOC ANHP. Études sur les scènes de la vie intellectuelle figurants sur les monuments funéraires romains*, 1938.

H. I. Marrou, *S. Augustin et la fin de la culture antique*, 1st ed. 1938, and „*Retractatio*", 1949.

H. I. Marrou, „Survivances païennes dans les rites funéraires des donatistes", *Extrait de la Collection Latomus*, ii, 1949, p. 193-203.

H. I. Marrou, „La technique de l'édition a l'époque patristique", *Vigiliae Christianae*, 3, 1949, p. 217-224.

H. I. Marrou, *L'Ambivalence du Temps de l'Histoire chez. S. Augustin*, 1950.

H. I. Marrou, „La division en chapitres des livres de la *Cité de Dieu*", *Mélanges J. de Ghellinck*, i, 1951, p. 235-249.

H. I. Marrou, „Épitaphe chrétienne d'Hippone à réminiscences virgiliennes", *Libyca*, i, 1953, p. 215-230.

H. I. Marrou, „Un lieu dit *Cité de Dieu*", *Augustinus Magister*, i, 1954, p. 101-110.

H. I. Marrou, *History of Education in the Ancient World*, transl. 1956.

H. I. Marrou, *St. Augustine*, (Men of Wisdom), transl. 1957.

H. I. Marrou, „Civitas Dei, civitas terrena: num tertium quid?", (Studia Patristica, ii), *Texte und Untersuchungen*, 64, 1957, p. 342-350.

H. I. Marrou, „La Basilique chrétienne d'Hippone d'après le résultat des dernières fouilles", *Revue des études augustiniennes*, vi, 1960, p. 109-154.

H. I. Marrou, „Synesius of Cyrene and Alexandrian Neo-Platonism", *The Conflict between Paganism and Christianity in the Fourth Century*, ed. Momigliano, 1963, p. 126-150.

H. I. Marrou, A. M. La Bonnardière. „Le dogme de la résurrection et la théologie des valeurs humains selon l'enseignement de saint Augustin", *Revue des études augustiniennes*, xii, 1966, p. 111-136 (=*The Resurrection and St. Augustine's Theology of Human Values*, Villanova University Press, 1966).

F. Martroye, „S. Augustin et la compétence de la juridiction ecclésiastique au Ve siècle", *Mémoires de la société nationale des antiquaires de France*, 7e sér., x, 1911, p. 1-78.

G. Mathew, *Byzantine Aesthetics*, 1963.

F. Masai, „Les conversions de S. Augustin et les débuts du spiritualisme de l'Occident", *Le Moyen Âge*, 67, 1961, p. 1-40.

S. Mazzarino, „Sull' *otium* di Massiminiano Erculio", *Rendiconti dell' Accademia dei Lincei*, ser. 8, viii, 1954, p. 417-421.

R. Meiggs, *Roman Ostia*, 1960.

Melania: *Vie de sainte Mélanie*, ed. tr. D. Gorce, (Sources chrétiennes, 90), 1962.

P. J. Menasce, „Augustin manichéen", *Freundesgabe für Ernst Robert Curtius*, 1956, p. 79-93.

S. Merkle, „Augustin über eine Unterbrechung der Höllenstrafen", *Aurelius Augustinus*, 1930, p. 197-202.

E. Mersch, *Le corps mystique du Christ*, ii, 3rd ed. 1951.

L. Minio-Paluello, „The Text of the *Categoriae*: the Latin Tradition", *Classical Quarterly*, 39, 1945, p. 63-74.

A. Mitterer, *Die Entwicklungslehre Augustins*, 1956.

Christine Mohrmann, „Le latin commun et le latin des Chrétiens", *Vigiliae Christianae*, 1, 1947, p. 1-12.

Chr. Mohrmann, „Comment s. Augustin s'est familiarisé avec le latin des Chrétiens", *Augustinus Magister*, i, 1954, p. 111-116.

Chr. Mohrmann, F. Van Der Meer, *Atlas of the Early Christian World*, 1958.

Chr. Mohrmann, „Augustine and the Eloquentia", *Études sur le latin des Chrétiens*, i, 1958, p. 351-370.

Chr. Mohrmann, „S. Augustin écrivain", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 43-66.

A. Momigliano, „Some Observations on the *Origo Gentis Romanae*", *Secondo contributo alla storia degli studi classici*, 1960, p. 145-178.

A. Momigliano, „Pagan and Christian Historiography in the Fourth Century", *The Conflict between Christianity and Paganism in the Fourth Century*, ed. Momigliano, 1963, p. 79-99.

E. Th. Mommsen, „Petrarch and the Decoration of the *Sala Virorum Illustrium* in Padua", *Medieval and Renaissance Studies*, ed. Rice, 1959, p. 130-174.

E. Th. Mommsen, „Orosius and Augustine", *Medieval and Renaissance Studies*, ed. Rice, 1959, p. 325-348.

P. Monceaux, *Les Africains: Les Païens*, 1894.

P. Monceaux, *Histoire littéraire de l'Afrique chrétienne*, v-vii, 1920-1923.

P. Monceaux, „Le manichéen Fauste de Milev: Restitution de ses *capitula*", *Mémoires de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1924.

P. Monceaux, „S. Augustin et S. Antoine", *Miscellanea Agostiniana*, ii, 1931, p. 61-89.

J. Morris, „Pelagian Literature", *Journal of Theological Studies*, n. s., xvi, 1965, p. 26-60.

P. Munz, „John Cassian", *Journal of Ecclesiastical History*, xi, 1960, p. 1-22.

J. N. L. Myres, „Pelagius and the End of Roman Rule in Britain", *Journal of Roman Studies*, l, 1960, p. 21-36.

A. D. Nock, *Conversion: the old and the new in religion from Alexander the Great to Augustine of Hippo*, 1933.

J. Nørregaard, *Augustins Bekehrung*, 1923.

G. Nygren, *Das Prädestinationsproblem in der Theologie Augustins*, (Studia Theologica Lundensia, 12), 1956.

R. J. O'Connell, „Ennead VI, 4, 5 in the Works of St. Augustine", *Revue des études augustiniennes*, ix, 1963, p. 1-39.

R. J. O'Connell, „The Plotinian Fall of the Soul in St. Augustine", *Traditio*, 19, 1963, p. 1-35.

R. J. O'Connell, „The Riddle of Augustine's *Confessions*: A Plotinian Key", *International Philosophical Quarterly*, iv, 1964, p. 327-372.

J. O'Meara, *St. Augustine: Against the Academics*, (Ancient Christian Writers, 12), 1950.

J. O'Meara, *The Young Augustine*, 1954.

J. O'Meara, „Augustine and Neo-Platonism", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 91-111.

J. O'Meara, *Porphyry's Philosophy from Oracles in Augustine*, 1959.

Orosius: transl. I. W. Raymond, *Seven Books of History against the Pagans*, (Columbia University Records of Civilization, xxii), 1936.

A. Paredi, „Paulinus of Milan", *Sacris Erudiri*, 14, 1963, p. 206-230.

B. Parodi, *La catachesi di S. Ambrogio*, 1957.

M. Pellegrino, *Possidio, Vita di Agostino*, (*Verba Seniorum*, 4), 1955.

M. Pellegrino, *Les Confessions de S. Augustin*, 1960.

M. Pellegrino, *Paolino di Milano, Vita di S. Ambrogio*, (*Verba Seniorum*, n. s., 1), 1961.

J. Pépin, „Recherches sur le sens et les origines de l'expression *caelum caeli* dans le livre XII des Confessions de saint Augustin", *Bulletin du Cange*, 23, 1953, p. 185-274.

J. Pépin, „À propos de l'histoire de l'exégèse allégorique: l'absurdité signe de l'allégorie", (Studia Patristica, i), *Texte und Untersuchungen*, 63, 1957, p. 395-413.

J. Pépin, *Mythe et Allégorie*, 1958.

J. Pépin, „S. Augustin et la fonction protréptique de l'allégorie", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 243-286.

J. Pépin, *Théologie cosmique et théologie chrétienne*, (*Ambroise*, *Éxaém*. I, 1, 1-4), 1964.

O. Perler, „Les voyages de S. Augustin", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 5-42.

O. Perler, „Das Datum der Bischofsweihe des heiligen Augustinus", *Revue des études augustiniennes*, xi, 1965, p. 25-37.

E. de la Peza, „El significado de *cor* en San Augustin", *Revue des études augustiniennes*, vii, 1961, p. 339-368.

E. de la Peza, *El significado de „cor" en San Augustin*, 1962.

G. Ch. Picard, *La civilisation de l'Afrique romaine*, 1959.

G. Ch. Picard, „Un palais du IVe s. à Carthage", *Comptes-Rendus de l'Académie des Inscriptions et Belles Lettres*, 1964, p. 101-118.

G. Ch. Picard, *La Carthage de saint Augustin*, 1965.

M. Ch. Pietri, „*Concordia apostolorum et renovatio urbis* (Culte des martyres et propagande papale)", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 73, 1961, p. 275-322.

M. Ch. Pietri, „Le Serment du Soldat chrétien", *Mélanges d'archéologie et d'histoire*, 74, 1962, p. 649-664.

A. Piganiol, *L'Empire chrétien*, (Histoire romaine, IV, 2), 1947.

A. Pincherle, *La formazione teologica di S. Agostino*, 1947.

L. F. Pizzolato, *La* Explanatio Psalmorum XII. *Studio letterario sulla esegesi di Sant' Ambrogio*, (Archivio Ambrosiano, xvii), 1965.

G. de Plinval, *Pélage: ses écrits, sa vie et sa réforme*, 1943.

G. de Plinval, *Essai sur le style et la langue de Pélage*, 1947.

Plotinus, *Enneads*: transl. S. MacKenna, *Plotinus, The Enneads*, 2nd edition, 1956.

H. J. Polotsky, *Manichäische Homilien*, 1934.

M. Pondet, *L'Exégèse de S. Augustin prédicateur*, 1945.

E. Portalié, *A Guide to the Thought of St. Augustine* (transl. Bastian), 1960.

S. Prete, *Pelagio e il Pelagianesimo*, 1961.

Prosper: P. de Letter, *St. Prosper of Aquitaine: Defense of St. Augustine*, (Ancient Christian Writers, xxxii), 1963.

H. C. Puech, „Der Begriff der Erlösung im Manichäismus", *Eranos Jahrbuch*, 1936, p. 183-286.

H. C. Puech, *Le Manichéisme: son fondateur, sa doctrine*, (Musée Guimet. Bibliothèque de diffusion, lvi), 1949.

H. C. Puech, „Plotin et les gnostiques", *Les Sources de Plotin*, (Entretiens: Fondation Hardt, v), 1960, p. 161-174.

J. Quasten, „Vetus superstitio et nova religio", *Harvard Theological Review*, xxxiii, 1940, p. 253-266.

A. Ragona, *Il proprietario della villa romana di Piazza Armerina*, 1962.

A. Ratti, „Il più antico ritratto di S. Ambrogio", *Ambrosiana*, ch. xiv, 1897.

J. Ratzinger, *Volk und Haus Gottes*, 1954.

J. Ratzinger, „Originalität und Überlieferung in Augustins Begriff der *Confessio*", *Revue des études augustiniennes*, iii, 1957, p. 375-392.

J. Ratzinger, „Beobachtungen zum Kirchenbegriff des Tyconius", *Revue des études augustiniennes*, ii, 1958, p. 173-185.

F. Refoulé, „La datation du premier concile de Carthage contre les Pélagiens et du *Libellus fidei* de Rufin", *Revue des études augustiniennes*, xi, 1963, p. 41-49.

F. Refoulé, „Julien d'Éclane, théologien et philosophe", *Recherches de sciences religieuses*, 52, 1964, p. 42-84, 233-247.

J. Ries, „Introduction aux études manichéennes", *Ephemerides Theologicae Lovanienses*, 33, 1957, p. 453-482; 35, 1959, p. 362-409.

J. Ries, „La Bible chez S. Augustin et chez les manichéens", *Revue des études augustiniennes*, ix, 1963, p. 201-215.

J. Ries, „Jésus-Christ dans la religion de Mani. Quelques éléments d'une confrontation de saint Augustin avec un hymnaire christologique manichéen copte", *Augustiniana*, 14, 1964, p. 437-454.

H. Rondet, „Richesse et pauvreté dans la prédication de S. Augustin", *Revue d'ascétisme et mystique*, xxx, 1954, p. 193-231.

O. Rottmanner, *Der Augustinismus*, 1892 (transl. Liebaert, „L'Augustinisme", *Mélanges de science religieuse*, vi, 1949, p. 31-48).

J. Rougé, „Une émeute à Rome au IVe s.", *Revue des études anciennes*, 63, 1963, p. 59-77.

L. Ruggini, „Ebrei e orientali nell' Italia settentrionale (iv-vi s.)", *Studia Documenta Historiae et Juris*, xxv, 1959, p. 186-308.

L. Ruggini, *Economia e società nell' Italia annonaria*, 1962.

A. Sage, „Praeparatur voluntas a Deo", *Revue des études augustiniennes*, x, 1964, p. 1-20.

G. Sanders, *Licht en Duisternis in de christelijke Grafschriften*, 2 vols (Verhandelingen van de koninklijke Vlaamse Academie voor Wetenschappen, Letteren en schone Kunsten van België. Klasse der Letteren, Jaargang xxvii, nr. 56), 1965.

H. Sasse, „*Sacra Scriptura*: Bemerkungen zur Inspirationslehre Augustins", *Festschrift Franz Dornseiff*, 1953, p. 262-273.

Ch. Saumagne, „Ouvriers agricoles ou rôdeurs de celliers? Les circoncellions d'Afrique", *Annales d'Histoire écon. et sociale*, 6, 1934, p. 351-364.

M. Schmaus, „Die Denkform Augustins in seinem Werk *de Trinitate*", *Sitzungsberichte der bayerischen Akademie der Wissenschaften, Philosophische-historische Klasse*, 1962, no. 6.

K. A. Schöndorf, *Die Geschichtstheologie des Orosius*, (Diss. Munich), 1952.

H. v. Schubert, *Der sogenannte Praedestinatus*, (Texte und Untersuchungen, 24, 4), 1903.

K. H. Schwarte, *Die Vorgeschichte der augustinischen Weltaltulehre*, 1966.

M. Simon, „Le judaïsme berbère dans l'Afrique ancienne", *Revue d'histoire et de philosophie religieuses*, xxvi, 1946, p. 1-31, 105-145 (=*Recherches d'Histoire Judéo-Chrétienne*, 1962, p. 30-87).

M. Simon, „Punique ou berbère?", *Annuaire de l'Institut de Philologie et d'Histoire Orientales et Slaves*, xiii, 1955, p. 613-629 (=*Recherches d'Histoire Judéo-Chrétienne*, 1962, p. 88-100).

A. Solignac, „Doxographies et manuels dans la formation philosophique de S. Augustin", *Recherches augustiniennes*, i, 1958, p. 113-148.

A. Solignac, Introduction and notes to *Les Confessions*, transl. Tréhorel-Bouissou, (Bibliothèque augustinienne, sér. ii, 13-14), 1962.

A. Steinwenter, „Eine kirchliche Quelle des nachklassischen Zivilprozesses", *Acta congressus iuridici internationalis*, 2, 1935, p. 123-144.

G. Strauss, *Schriftgebrauch, Schriftauslegung und Schriftbeweis bei Augustin*, (Beiträge zur Geschichte der biblischen Hermeneutik, 1), 1959.

J. Sundwall, *Weströmische Studien*, 1915.

M. Tajo, „Un confronto tra s. Ambrogio e s. Agostino a proposito dell' esegesi del Contico dei Cantici", *Revue des études augustiniennes*, vii, 1961, p. 127-151.

E. Tengström, *Die Protokollierung der Collatio Carthaginensis*, (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, xiv), 1962.

E. Tengström, *Donatisten und Katholiken: soziale, wirtschaftliche und politische Aspekte einer nordafrikanischen Kirchenspaltung*, (Studia Graeca et Latina Gothoburgensia, xviii), 1964.

M. Testard, *S. Augustin et Cicéron*, 2 vols, 1958.

W. Theiler, rev. Courcelle, *Recherches sur les* Confessions, *Gnomon*, 75, 1953, p. 113-122.

E. A. Thompson, „The Settlement of the Barbarians in Southern Gaul", *Journal of Roman Studies*, xlvi, 1956, p. 65-75.

E. A. Thompson, „The Visigoths from Fritigern to Euric", *Historia*, xii, 1963, p. 105-126.

F.-J. Thonnard, „La prédestination augustinienne et l'interprétation de O. Rottmanner", *Revue des études augustiniennes*, ix, 1963, p. 259-287.

F.-J. Thonnard, „La prédestination augustinienne. Sa place en philosophie augustinienne", *Revue des études augustiniennes*, x, 1964, p. 97-123.

F.-J. Thonnard, „L'aristotélisme de Julien d'Éclane et saint Augustin", *Revue des études augustiniennes*, xi, 1965, p. 296-304.

J. Toutain, *Les cultes païens dans l'Empire romain*, iii, 1920.

H. Ulbrich, „Augustins Briefe zur entscheidender Phase des pelagianischen Streites", *Revue des études augustiniennes*, ix, 1963, p. 51-75, 235-258.

T. Van Bavel, *Répertoire bibliographique de S. Augustin, 1950-1960*, (Instrumenta Patristica, III), 1963.

F. Van der Meer, *Augustine the Bishop,* (transl. Battershaw and Lamb), 1961.

F. Van der Meer, „À propos du sarcophage du Mas d'Aire", *Mé-langes Christine Mohrmann,* 1963, p. 169-176.

A. C. de. Veer, „*Revelare, Revelatio.* Éléments d'une étude sur l'emploi du mot et sur sa signification chez s. Augustin", *Recherches augustiniennes,* ii, 1962, p. 331-357.

A. C. de. Veer, „La date du *de unico baptismo*", *Revue des études augustiniennes,* x, 1964, p. 35-38.

A. C. de. Veer, „L'exploitation du schisme maximianiste par S. Augustin dans sa lutte contre le Donatisme", *Recherches augustiniennes,* iii, 1965, p. 219-237.

P. Verbraken, „Les deux sermons du prêtre Éraclius d'Hippone", *Revue bénédictine,* 71, 1961, p. 3-21.

G. Ville, „Les jeux de gladiateurs dans l'Empire chrétien", *Mélanges d'archéologie et d'histoire,* 72, 1960, p. 273-335.

F. Vittinghoff, „Zum geschichtlichen Selbstverständnis der Spätantike", *Historische Zeitschrift,* 198, 1964, p. 529-574.

J. Vogt, „Ammianus Marcellinus als erzählender Geschichtsschreiber der Spätzeit", *Mainzer Akademie der Wissenschaften und der Literatur. Abhandlungen der geistes- und sozial-wissenshaftlichen Klasse,* 1963, no. 8.

J. de. Vooght, „Les miracles dans la vie de S. Augustin", *Recherches de Théologie ancienne et médiévale,* xi, 1939, p. 5-16.

A. Wachtel, *Beiträge zur Geschichtstheologie des Aurelius Augustinus,* 1960.

P. G. Walsh, „Massinissa", *Journal of Roman Studies,* lv, 1965, p. 149-160.

R. Walzer, „Platonism in Islamic Philosophy", *Greek into Arabic,* 1962.

R. Walzer, „Porphyry and the Arabic Tradition", *Porphyre,* (Entretiens: Fondation Hardt, xii), 1965, p. 275-299.

B. H. Warmington, *The North African Provinces from Diocletian to the Vandal Conquest,* 1954.

H. T. Weisskotten, *Sancti Augustini Vita scripta a Possidio episcopo,* (Edition with Revised Text, Introduction, Notes and an English Version), 1919.

Rebecca West, *St. Augustine*, 1933.

G. Widengren, *Mani and Manichaeism*, (transl. Kessler), 1965.

N. P. Williams, *The Idea of the Fall and of Original Sin*, 1927.

J. de Wit, *Die Miniaturen des Vergilius Vaticanus*, 1959.

H. Woods, *Augustine and Evolution*, 1924.

A. Wucherer-Huldenfeld, „Mönchtum und kirchlicher Dienst bei Augustinus nach dem Bilde des Neubekehrtens und des Bischofs", *Zeitschrift für Katholische Theologie*, 82, 1962, p. 182-211.

RODYKLĖ

Rodyklę vertė *Zigmantas Ardickas*

Brown, Peter

Br291 Augustinas iš Hipono: Biografija/Peter Brown. –V.: Taura, 1997.–542 p.: žml.–(Atviros Lietuvos knyga: ALK).

Bibliogr., p. 507-526 ir išnašose.–R-klė: p. 527-542.

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-514-10-X

Įžymi Europos dvasinės kultūros kūrėjo biografija, pateikianti ir lemtingojo laikotarpio kultūros skerspjūvį.

UDK 101.9 : 929 Augustinas

Peter Brown

AUGUSTINAS IŠ HIPONO

Iš anglų kalbos vertė *Darius Alekna*
Serijos dailininkas *Eugenijus Karpavičius*
Techninis redaktorius *Kęstutis Bertašius*
Korektoriai *Eglė Keraitė, Vaidotas Stepšys*

SL 311. Tiražas 2000 egz. Užs. 397.
Leidykla „Taura", Taikos 132-15, 2017 Vilnius.
Spaudė SPAB spaustuvė „Spindulys", Gedimino 10, 3000 Kaunas

ISTORIJA
TEOLOGIJA • FILOSOFIJA

Kai žmogus yra baigęs, tuomet jis tik pradeda (Sir 18, 6).

Augustinas ne tik gyveno greitų bei gilių pervartų laikais: jis ir pats nuolat keitėsi. Tačiau sunkiausia ir nuostabiausia – pamėginti įžvelgti lemtingąsias erdves, kuriose išoriniai pokyčiai susiliečia su vidiniais. Rašydamas, veikdamas ir įtakodamas nuolat besiplečiantį žmonių ratą, Augustinas paskubino jį supusio pasaulio pervartas, kurios buvo ne mažiau audringos nei vidiniai jo paties pokyčiai.

ALK – serija verstinių knygų, kurias leidžia įvairios leidyklos, remiamos Atviros Lietuvos fondo. Serijos tikslas – supažindinti skaitytojus su svarbiausiais užsienio autorių humanitarinių mokslų veikalais.

ATVIROS LIETUVOS KNYGA

ISSN 1392-1673
ISBN 9986-514-10-X